

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2013

МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(16–17 квітня 2013 року)

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 9

Редакційна колегія: **А. Є. Конверський**, д-р філос. наук, проф., чл.-кор. НАН України (голова); **С. В. Руденко**, канд. філос. наук, доц. (відп. секр.); **І. С. Добронравова**, д-р філос. наук, проф.; **В. І. Лубський**, д-р філос. наук, проф.; **Д. В. Неліпа**, д-р політ. наук, доц.; **М. І. Обушний**, д-р політ. наук, проф.; **В. І. Панченко**, д-р філос. наук, проф.; **А. О. Приятельчук**, канд. філос. наук, доц.; **М. Ю. Русин**, канд. філос. наук, проф.; **В. Ф. Цвих**, д-р політ. наук, проф.; **Л. О. Шашкова**, д-р філос. наук, проф.; **П. П. Шляхтун**, д-р філос. наук, проф.; **В. І. Ярошовець**, д-р філос. наук, проф.

*Рекомендовано до друку
вченою радою філософського факультету
(протокол № 9 від 25 березня 2013 року)*

"Дні науки філософського факультету – 2013", Міжн. наук. конф. (2013 ; Київ). Міжнародна наукова конференція "Дні науки філософського факультету – 2013", 16–17 квіт. 2013 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол.: А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет", 2013. – Ч. 9. – 403 с.

Адреса редакційної колегії: 01601, Київ, вул. Володимирська, 60, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, філософський факультет; ☎ (38044) 239 31 94

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за підбір, точність наведених фактів, цитат, економіко-статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Редколегія залишає за собою право скорочувати та редагувати подані матеріали. Рукописи та дискети не повертаються.

© Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
ВПЦ "Київський університет", 2013

Секція

"ПОЛІТИЧНА ДУМКА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ"

Підсекція

"ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ: ВІД ВИТОКІВ ДО XVIII ст."

М. Загурская, студ., ОНУ им. И. И. Мечникова, Одесса

ПРОБЛЕМЫ СООТНОШЕНИЯ ФИЛОСОФИИ И ИДЕОЛОГИИ В СОВРЕМЕННОМ СОЗНАНИИ

Слово "идеология" имеет особое значение для XX века, ведь именно столкновение идеологий привело к Второй Мировой войне и чуть не привело к перерастанию Холодной войны в активную. На протяжении всего XX века, вопрос о роли и сути идеологии является одним из важнейших вопросов (в том или ином проявлении) для философов, историков, социологов и политологов. Но возникает вопрос: каким образом соотносится философия и идеология в XXI веке?

Впервые, термин "философия" встречается у Пифагора и означает "любовь к мудрости". Философия – особая форма познания мира, вырабатывающая систему знаний о фундаментальных принципах и основах человеческого бытия, о наиболее общих сущностных характеристиках человеческого отношения к природе, обществу и духовной жизни во всех её основных проявлениях. Термин "идеология" появляется только в XVIII веке у французского философа А. Дестюта де Траси и означает понятие, посредством которого традиционно обозначается совокупность идей, мифов, преданий, лозунгов, программных документов партий, философских концепций.

Следствием философии И. Канта является идеология гражданского общества, основанного на праве. Для Канта гражданское общество – это люди, вышедшие из состояния несовершеннолетия, то есть дееспособные люди, такие которые осознают свои свободы, права и, конечно, обязанности. Следствием русской религиозной философии является идеология православного общества (И. В. Киреевский, А. С. Хомяков – идея церкви, общины, соборности). Если нам поверить Н. А. Бердяеву, то по его словам славянофильство первая самостоятельная в России идеология.

Ф. Ницше работал над элитарной концепцией, абсолютного господства "высшей касты", т. е. тех "немногих", которые имеют право господствовать над подавляющим большинством, являющимся "серостью". "Сверхчеловек" – важная категория ницшеанской философии. Природу Сверхчеловека Ф. Ницше раскрывает во многих своих работах, но прежде всего в притче "Так говорил Заратустра". Также среди работ

Ф. Ницше, особое место всегда отводилось произведению "Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей". Сестра Ницше, которая, по мнению многих исследователей, сыграла в его жизни зловещую роль, опубликовала этот труд в 1906 году. Элизабет Ницше написала "Бедение", где утверждается, что все высказанные там мысли принадлежат её брату. В работе содержались идеи немецкой исключительности и антисемитизма, что, естественно, привлекло внимание идеологов немецкого фашизма, которые рассматривали Ницше как своего прямого предшественника. Между тем, в трудах, опубликованных самим Ницше, такого рода идеи осуждаются. Анализ сохранившихся архивов Ницше, проведённый международной группой исследователей после войны, показал, что сестра Ницше искажала его замысел создания обобщающего труда и фальсифицировала некоторые рукописи.

Марксизм – идейное течение 2-ой половины XIX–XX вв., традиционно связываемое с концепцией общество- и человековедения, сформулированной в работах Карла Маркса. Центральной для марксизма самого К. Маркса выступала идея коммунизма – процедуры уничтожения частной собственности, в результате которой будущее общество возмёт в свои руки централизованное управление средствами производства; сопряжённое упразднение капитала будет, согласно марксизму, означать также упразднение наёмного труда. Марксизм-ленинизм – научная система философских, экономических, социально-политических взглядов, созданная Карлом Марксом и Фридрихом Энгельсом, творчески развитая в новых условиях В. И. Лениным. Философия марксизма-ленинизма исходит из того, что мир материален. В. И. Ленин, создавая партию и ее идеологию, осознавал, что социальные проекты, внедряемые в стране, должны соответствовать типу общества, исторически в ней сложившемуся, и его миропониманию. На основе диалектического познания объективной реальности В. И. Ленин сумел соединить учение К. Маркса с российской спецификой и разработал свою теорию – теорию марксизма-ленинизма.

Идеология является частью общественного сознания и занимает определённое место в структуре сознания. При анализе идеологии необходимо выявлять связь идеологических построений с интересами определённых классов, а также принципом конкретно-исторического подхода, имея в виду, что сами классы и их интересы меняются в ходе истории. В современном обществе практически каждый человек в той или иной мере сталкивается с философией, идеологией и политикой. Точки соприкосновения могут быть самыми разнообразными – в производственной, политической и культурной деятельности. Знание сущности этих понятий обусловлено не только академическим интересом определённого круга людей – политиками, учеными, государственными деятелями, но и тем значением, которое они играют в жизни практически каждого человека. Вот лишь один пример, подтверждающий истинность данного утверждения. Известно, как негативно сказывается политическая нестабильность в любом обществе на государственных делах

и на планах деятельности практически каждого гражданина. Поэтому для образованного человека в высшей степени важно знать, какие факторы определяют социально-экономическую стабильность общества. И здесь без знания философии, идеологии и политики не обойтись.

На сегодняшний день существует огромное множество идеологий. Прежде всего, это – либерально демократическая с рыночной экономикой, именуемая также Западным проектом. Затем – коммунистическая, она же красная, она же бывшая советская. Затем – религиозные идеологии от разных религий и конфессий и националистические, подогнанные под разные нации. Затем – всевозможные комбинации и эклектические смеси из "чистых" идеологий, как то коммунистическая со свободным рынком в Китае, религиозно рыночная в Турции и еще ряде стран и т. д. (коктейль может состоять из трех-четырех и более "чистых" идеологий). Наконец, всякая экзотика, типа почившей во Бозе ливийской джамахирии. Но у всех этих идеологий можно выделить один важнейший аспект, характерный только для XXI века – все они теряют свою прямую функцию – политическую, но становятся, чаще всего, формой самоидентификации, как для государства, так и для индивида в отдельности.

*Л. В. Коломиец, студ., КНУТШ, Киев
kol.lilia777@gmail.com*

НАУЧНО-ПРОМЫШЛЕННАЯ ИНДУСТРИЯ КАК ПРЕДПОСЫЛКА ФОРМИРОВАНИЯ ТЕХНОКРАТИЧЕСКОГО НАПРАВЛЕНИЯ В ПОЛИТИЧЕСКОЙ МЫСЛИ XX ВЕКА

Проблема рассмотрения технократии как объекта теоретических исследований именно в начале XX века была обусловлена рядом важных факторов, среди которых особенное место занимала научно-промышленная индустрия, которая изменяла природу и так называемая социальная индустрия, которая меняла социальные отношения, и то, насколько проявлялось несовпадение этих факторов. Так, к примеру, представители социальной верхушки общества стремились иметь в своем распоряжении профессионально подготовленных управляющих (т. е. менеджеров, технократов), которые могли бы эффективно осуществлять управление их собственностью и удерживать в подчинении социальные низы, тем самым обеспечивая стабильность существования высших слоев общества. Представители управляемого большинства, в свою очередь, также хотели, чтобы обществом руководили компетентные, профессионально подготовленные люди, способные изменить условия их жизни к лучшему.

Идея технократии имеет достаточно продолжительную историю, но на протяжении длительного периода времени она не имела статуса центральной, не было специфических исследований, посвященных ей, отношение к идеи технократии в первую очередь определялось отношением к политике. Только в конце XIX-начале XX в., в период расцве-

та эпохи промышленного производства, проблема технократии получила толчок к осмыслению ее как специфичной проблемы, именно в XX веке, когда появляется быстро расширяющаяся прослойка технических специалистов, технократия формируется как движение и идеология, как доктрина, которая претендует на общесоциальное значение.

Для того, чтобы приблизиться к осмыслению того, насколько масштабными были изменения в разных сферах общества, стоит обратиться к работе Х. Ортеги-и-Гассета "Размышления о технике" [*Ортега-и-Гассет* Х. Размышления о технике // Вопросы философии. – 1993. – № 10. – С. 32–68], где он говорит о том, что существует множество индикаторов, отражающих масштабы изменений, имевших место к началу XX века, среди которых он приводит то, что всего за какой-то один век население нашего континента увеличилось в три с половиной раза. По его словам, невзирая на различные условия возникновения этого феномена, наиболее неоспоримым фактом есть то, что состоянием на момент написания им книги, в три с половиной раза больше людей могли жить на той территории, где ранее едва уживалось значительно меньшее их число, что, по мнению Х. Ортеги-и-Гассета есть прямым и неизбежным результатом технического прогресса. Согласно его точке зрения, общество настолько сильно привязано к существующему уровню технического развития, что внезапный упадок техники повлек бы за собой прекращение существования сотни миллионов людей.

Последствия научно-технического прогресса, как уже говорилось, не ограничились лишь сферой производства, экономики. Они повлияли на все без исключения стороны жизни людей. Как говорил Т. Адорно в своей работе "О технике и гуманизме", не существует технических задач, которые не касались бы общества.

Вместе со стремительным ростом уровня технического развития, возникла необходимость в построении соответствующей системы управления, которая соответствовала бы изменившимся запросам общества. Стала очевидной необходимость того, чтобы повсеместно производственный процесс находился под контролем высококвалифицированных специалистов, поскольку даже столь значительное развитие машинных механизмов не могло максимально эффективно функционировать без управления человеком соответствующего уровня подготовки и знаний. Так, исходя из идей, изложенных К. Марксом в его работах, можно сделать следующий вывод: "Естествознание более или менее адекватно информирует людей об объективных природных процессах, а техника на основе этой информации более или менее эффективно управляет ими, превращая их в процессы целенаправленные, т. е. технологические" [*Абачиев* С. К. Техника машинная и безмашинная: сущность, история, перспективы // Науковедение. – М., 2012. – Вып. 3]. К. Маркс также, как и другие исследователи, говорит о том, что в современное ему время научный фактор применяется и вызывается к жизни в таких масштабах, о которых предшествующие эпохи не имели никакого понятия.

Н. А. Бердяев в своей работе "Человек и машина" пишет: "В век ма-
ловерия, в век ослабления не только старой религиозной веры, но и

гуманистической веры XIX в., – единственной сильной верой современного цивилизованного человека остается вера в технику, в ее мощь и ее бесконечное развитие" [Бердяев Н. А. Человек и машина (проблема социологии и метафизики техники) // Путь. – 1933. – № 38. – С. 3–37: http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/bogoslov/Berd/_ChelMash.php]. Таким образом, развитие техники повлекло за собой не только внешние изменения в особенностях производственных процессов и т. д., но также коренным образом изменило мировоззрение значительной части общества.

Тождество техники в современном мире вряд ли можно оспорить, именно она, по мнению некоторых исследователей, должна стать краеугольным камнем новой системы организации общества, новой системы управления государством-технократии. Технократия как система управления, основанная на техническом знании, нашла свое отображение не только в рамках организации управления на отдельных предприятиях, но и на значительно более глобальных масштабах. Так, очевидным был факт влияния техники на развитие государства как такового. Стоит вновь обратиться к Н. А. Бердяеву, по мнению которого господство техники и машины есть прежде всего переход от органической жизни к организованной жизни, от растительности к конструктивности. Бердяев говорит о том, что техническая эпоха есть эпоха демократии и социализации, в ней все становится коллективным, именно в ней организуются коллективы, которые в старых культурах жили растительной, органической жизнью.

Таким образом, можно говорить о том, что бурное развитие техники повлекло за собой смену основных устоев политического порядка с органических на организованные. Когда рушится старый порядок, возникает новая форма организации, построенная на основе технического знания. Именно к такому выводу и пришли Т. Веблен, Д. Берхейм и другие исследователи, которые стали теоретиками нового течения-технократии, идеи которой носили не исключительно теоретический характер, но и стали основой общественно-политического движения XX века.

А. О. Кондратюк, студ., КНУТШ, Київ
okmateo@ukr.net

КОНЦЕПЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТРУДОВОЇ МОНАРХІЇ В. ЛИПИНСЬКОГО В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ

Як відомо, XX століття відзначилося різноманіттям політичних течій, великою кількістю нових концепцій та доктрин. Помітним та безумовно цікавим для вивчення є український консерватизм, найяскравішим представником якого небезпідставно прийнято вважати В'ячеслава Липинського, громадського та державного діяча, дипломата, мислителя, який глибоко переймався долею української нації та намагався віднайти найбільш прийнятні форми її існування.

На відміну від більшості своїх сучасників, Липинський відстоював ідею монархічної форми влади як єдино правильної та можливої для

України. Проте, власне українська монархія, на його думку, відрізняється деякими характерними особливостями. По-перше, очолювати її має Гетьман, нащадок роду, тісно пов'язаного з українською державно – національною традицією. Виборність не припускається, адже вибори – це лише політична фікція, спосіб введення народу в оману. Монархія, відповідно, є дідичною, тобто спадковою, що допомагає забезпечити її міцність та монолітність, а отже і стабільність у державі.

По-друге, наголошується важливість створення єдиного хліборобського класу як фундаменту, цементуючої основи майбутньої Української Держави. Цей клас уявляється як "група родин, які посідають власну землю і на сій землі власною працею продукують хліб". Його діяльність базуватиметься на принципах індивідуалізму та приватної власності. Завдяки цьому, вважає Липинський, працюючи з особистою зацікавленістю, а отже і з максимальною віддачею, українські хлібороби вироблятимуть необхідні для створення та розвитку держави матеріальні ресурси.

Третій компонент монархічного концепту полягає у керівній ролі аристократії, але аристократії не родової, яка виснажилася, так і не реалізувавши належним чином свій інтелектуальний та духовний потенціал. Аристократія має складатися з найкращих людей нації, найвидатніших представників усіх станів, які складатимуть ту активну меншість, що зможе організувати пасивну більшість та керувати нею. Її стосунки з цією більшістю мають будуватися на *класократичному* принципі, який полягає, по-перше, у поділі суспільства на органічні класи," споєні міцно всередині однаковим способом матеріальної праці й однаковою психікою, по-друге – у чіткій організації всередині активної меншості та налагодженні нею громадянських законних взаємовідносин із усім народом. Отже, домінування такої аристократії ґрунтуватиметься не на насильстві, а на порозумінні та взаємній повазі, що, вважає Липинський, є ідеальною формою відносин в українському суспільстві.

Роль аристократії полягає ще й у тому, щоб бути не лише "войовником", а й "продуцентом", виробником цінностей. Тому її керівництво не вичерпується лише формальною стороною, а доповнюється ще й аспектами духовними; аристократія стає своєрідним взірцем для нації, вона "задає тон" усім її представникам. Проте, не дивлячись на таку важливу місію, аристократія все одно повинна беззаперечно підкорюватися монарху(або Гетьману), як повинен підкорюватися йому кожен пересічний громадянин. Лише за такого стану речей, стверджує Липинський, зможе постати сильна українська монархія, і формулює основний її принцип: "...свобода внизу, а авторитет, влада й відповідальність зверху – се державний принцип Трудової Монархії... ряд автономних, класових, професійних і сільських республік, об'єднаних владою відповідального за будучність нації й держави своїм життям і життям своїх нащадків господаря – се є нова майбутня Трудова Монархія".

Саме таким чином уявляв собі нову Українську Державу В'ячеслав Липинський, і це уявлення вже в ХХ столітті було визнане консервативним, навіть дещо застарілим, воно оцінювалося як "крок назад" порівняно з модерними тенденціями. На мою думку, однак, концепція українсь-

кого монархізму є надзвичайно актуальною, а надто сьогодні, коли Україні так бракує стабільності та внутрішньої єдності. Нам катастрофічно не вистачає Господаря, загальновизнаного та шанованого, який би здійснював контроль за усіма сферами життя, який би об'єднав під своєю рукою усі національності, стани, політичні угруповання.

Важко не погодитися також із думкою про необхідність цілісного класу землеробів. Сьогодні, коли українське село, споконвічний годувальник держави, фактично знищене, а економіка орієнтована на продаж, дуже гостро стоїть питання про відновлення могутності аграрної сфери. Що ж, як не створення прошарку хліборобів, наділених достатньою кількістю землі та заохочених працювати на ній, може врятувати становище? Представники цього стану будуть надійною опорою монархії, і не лише в плані матеріальному. Такі люди зазвичай схильні до мислення раціонального, виваженого, вони не ініціюють жодних бунтів або заворушень, вони мають почуття власної гідності та самодостатності, а отже являють собою міцну основу суспільства.

Годі говорити й про те, наскільки сучасній Україні не вистачає справжньої аристократії, тих "кращих людей", які мали б змогу стояти біля керма держави. Оскільки критерієм оцінки осіб, які посідають чільні місця в управлінському апараті, стали фактори виключно матеріальні, точніше – фінансові, і абсолютно зневажаються розум, гідність, професіоналізм, порядність та інші риси, необхідні для державних діячів, обличчя нації абсолютно спалює. Постає нагальна потреба у людях, які мають змогу подавати приклад кожному громадянину, які знають способи та методи найбільш раціональної організації народних мас, вміють вести з ними конструктивний діалог та будувати гармонійні взаємовідносини.

Отже, концепція українського монархізму В'ячеслава Липинського була надзвичайно доречною на час свого створення, а деякі її ідеї не втратили своєї актуальності й до сьогодні. Консолідація усієї української нації на чолі з Гетьманом, монархом і господарем в одні особі, зріла стратифікація, мирне співжиття та праця, спрямована на благо держави, а отже й благо суспільне, на мій погляд, є найбільш прийнятним шляхом для України, більше того – найбільш природним та доцільним. Саме монархічна організація влади здатна перетворити нашу державу на сильну та могутню, надати їй якісно нового статусу як в очах власних громадян, так і в очах іноземних сусідів.

*Е. А. Соболева, студ., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
k.soboleva91@gmail.com*

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРОБЛЕМАТИКИ НАЦИОНАЛ-СОЦИАЛИЗМА В ЗАРУБЕЖНОЙ ИСТОРИОГРАФИИ XX ВЕКА

Историография национал-социализма насчитывает примерно столько же лет, сколько сам феномен. Однако, по словам Г. Риттера, вплоть до лета 1949 года немецкую историческую науку нельзя назвать закон-

ченной и целостной [Ritter G. Deutsche Geschichts wissenschaft im 20. Jahrhundert // Geschichte ein Wissenschaft und Unterricht. – Bd. 1. – 1950. –S. 135]. Немецкие историки находились по разные стороны границы, которая разделяла "бывших" и "непричастных". Наметившийся водораздел был политически и идейно углублен и закреплён расколом страны на социалистическую ГДР и капиталистическую ФРГ. При этом марксистская идеология стала в ГДР государственной, а значит, и исследование фашизма велось лишь в рамках ее методологии. Историография же ФРГ стала органической частью западной плюралистической модели [Аникеев А. А., Кольга Г. И., Пуховская Н. Е. НСДАП: идеология, структура и функции. – Ставрополь, 2001].

В марксистской историографии длительное время национал-социализм рассматривался в рамках определения XIII пленума Исполкома Коминтерна как "открытая террористическая диктатура наиболее реакционных, шовинистических и империалистических элементов финансового капитала" [См.: Geschichte der deutschen Arbeits bewegung. – Berlin, 1966; Patzold K. Faschismus, Rassenwahn, Judenverfolgung. – Berlin, 1969; Морманн В. Антисемитизм. Идеология и история в кайзеровской империи и в Веймарской республике. – Берлин, 1972]. При этом речь шла о характеристике фашизма как политического движения. Здесь следует отметить таких исследователей как А. Норден, А. Абуш, В. Руге и др., которые в рамках марксистской методологии предприняли попытку раскрыть связь нацистского государства с монополистическим капиталом, исследовать социальную политику Третьего рейха, институционализацию террора, массовую базу национал-социализма, а также его идеологию.

Однако можно заметить, что преобладающим направлением в послевоенные годы становится, скорее, консерватизм во главе с Г. Риттером. В рамках этого направления ведется изучение "немецкого духа", "немецкой идеологии", "немецких традиций". Г. Риттер пытается оградить от нападок немецкие консервативные ценности, представить немецкую аристократию, часть немецкой бюрократии, офицерский корпус истинными противниками Гитлера, теми слоями немецкого общества, которые имели реальные шансы уберечь народ от нацизма [См.: Ritter G. Deutsche Geschichts wissenschaft im 20. Jahrhundert].

Господство в немецкой историографии теории тоталитаризма в 50–60-е годы XX века привело к сосредоточению анализа в основном на структуре нацистского режима и личности "отца-прародителя" – Гитлера. Представителями этого направления, среди которых главное место занимают Х. Арендт, Г. Фридрих и З. Бжезинский, рассматривались вопросы структуры нацистского режима, его идеологии. Однако, в рамках теории тоталитаризма не получили полного освещения социально-экономические процессы предистории и истории Третьего рейха, в результате чего напрашивается вывод, что прямо или косвенно национал-социализм представлялся как "разрыв" с немецкой историей.

Началом новой фазы интенсивного исследования национал-социализма принято считать именно 60-е годы XX века. Связано это с тем,

что в это время немецкие документы возвращаются из рук западных союзников. Подобное расширение источниковой базы позволило историкам обратиться к изучению психологической атмосферы и морально-нравственного климата Третьего рейха. Среди научных работ этого времени следует отметить исследования М. Брошата, Й. Феста, Э. Нольте. Э. Нольте обращается к анализу "феноменологии" Гитлера. Сильное влияние фюрера на массы он объясняет иррационализмом толпы и "харизмой" Гитлера, лежащими в области "трансцендентности", т. е. за гранью рационального понимания и познания [См.: *Nolte E. Faschismus ins einer Epoche.* – München, 1963].

В этот же период более четко проявляются методы и направления исследований в рамках новых научных школ и групп. Наиболее яркая из них – социально-критическая школа. Историки "социально-критической школы" были не удовлетворены традиционным для Германии изучением национал-социализма преимущественно в сфере политики и идеологии. Представители этой школы – Х.-У. Велер, Х.-А. Винклер, Х.-Ю. Пуле, Ю. Кокки – разрабатывают экономические и социальные факторы, обусловившие приход Гитлера к власти и поддержку фашисткой диктатуры со стороны различных социальных слоев [См.: *Корнеева Л. Н. Германский фашизм: немецкие историки в поисках объяснения феномена национал-социализма (1945–90-е годы).* – Кемерово, 1998].

Внимание к проблеме человека выдвинуло на первый план среди источников – мемуары, причем как нацистов (Г. Штольц-Клинк, А. Шпелер, Р. Хёсса), так и их политических противников (Ф. Фенелон, Б. Беттельхайм). В новой парадигме стали рассматриваться прежние источники. Если раньше проблема человека интерпретировалась лишь с точки зрения такой модели, созданной нацистами, в которой человек рассматривался только с позиций "сверх-" или "недо-", то теперь проблема личности в условиях нацистского господства постепенно сводилась к гендерным исследованиям. Данную точку зрения можно проследить в работах таких ученых как К. Витрок, В. Клозе, А. Кун и В. Роце [См.: *Wittrock Ch. Das Frauenbild in faschistischen Texten und seine Vorläufer in der bürgerlichen Frauenbewegung der zwanziger Jahre.* – Frankfurt am Main, 1981; *Klose W. Generation im Gleichschritt: Ein Dokument arbericht.* – Hamburg ; Oldenburg, 1964; *Kuhn A., Rothe V. Frauen im deutschen Faschismus. Eine Quellensammlung mit fachwissenschaftlichen und fachdidaktischen Kommentaren.* – Bd. 1. Frauenpolitik im NS-Staat. – Düsseldorf, 1987].

Несмотря на разнообразие подходов к изучению национал-социализма, есть нечто, что объединяет абсолютное большинство историков всех направлений и школ – это моральное осуждение нацизма и его преступлений, правомерность международного суда над ним, признание необходимости постоянной борьбы с неонацистской и неофашистской опасностью, уважение к героям антифашистского подполья и Сопrotивления. Очевидно, что изучение последнего – еще одна большая и важная часть немецкой послевоенной историографии, развивавшаяся параллельно с исследованием национал-социализма.

ПРИНЦИП РЕФЛЕКСІЙНОЇ РІВНОВАГИ В "ТЕОРІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ" ДЖОНА РОЛЗА

Найбільш відомими концепціями справедливості, а саме справедливого розподілу доходів є егалітаристська, утилітаристська, роулзіанська і ринкова. Егалітаристська концепція вважає справедливим зрівняльний розподіл доходів, тобто коли всі члени суспільства отримують рівні блага. Утилітарний принцип виходить з вчення Бентама, основоположника доктрини утилітаризму. Головним завданням держави є забезпечення щастя для як можна більшої кількості членів суспільства. Ринковий розподіл припускає відповідність доходу кожного власника засобів виробництва кінцевому продукту. Соціальна справедливість, при цьому, встановлюється ринком і його регуляторами [Хайек Ф. Пагубная самонадеянность. – М., 1992. – С. 32–71]. Роулзіанською справедливістю вважається така диференціація доходів, при якій відносна економічна нерівність припустима лише тоді, коли вона сприяє досягненню більш високого рівня життя найбільшій кількості членами суспільства [Ролз Дж. Теорія справедливості / пер. з англ. О. Мокровольський. – К., 2001. – С. 8].

Для визначення умови гармонії протилежних принципів, які раціональний суб'єкт міг би обрати в природному стані, Джон Ролз (американський філософ, основоположник ліберально-державницької концепції внутрішнього і міжнародного права, котра в значній мірі лежить в основі сучасної політики США) пропонує метод рефлексійної рівноваги. Він дозволяє конкретизувати уявлення людей про справедливість.

Автор розглядає центральні ідеї та цілі своєї концепції, названої ним **"справедливість як чесність"**, в якості як основи філософської концепції конституційної демократії, так і життєздатної альтернативи доктринам, перш домінуючим в західній філософській традиції – класичному утилітаризму і інтуїтивізму. Даний метод є дуже важливим в концепції Ролза та має в теперішній час велику популярність у вирішенні етичних питань, що виходять за межі самого розуміння справедливості [Ролз Дж. Право народів (лекція) // Вопросы философии. – 2006. – № 9. – С. 35–56].

Ролз бажав пояснити принципи справедливості, які притаманні сучасній ліберальній демократії не з принципів утилітаризму, а суспільного договору. "Я не вірю, – переконував Ролз, – в здатність утилітаризму забезпечити задовільне витлумачення основних прав і свобод громадян, як вільних і рівноправних осіб... Я удався до загальнішого й абстрактнішого подання ідеї суспільного договору, виходячи на неї через ідею первісної позиції" [Ролз Дж. Теорія справедливості. – С. 12]. В своїй "Теорії справедливості" Ролз намагається показати, що існують певні принципи справедливості які б могла обрати кожна розумна людина. Методологічно Ролз здійснює свого роду мисленевий експеримент.

Ролз звертається до ідеї **рефлексійної рівноваги** передусім для проявлення наших інтуїтивних моральних уявлень про справедливість.

У відповідності до проміжної цілі моральної філософії, справедливість як чесність, являє собою гіпотезу про те, що принципи, які мали би бути обрані у вихідному положенні, тотожні принципам, які відповідають нашим моральним судженням, а тому ці принципи описують наше відчуття справедливості. Проте таких вихідних уявлень недостатньо для того, аби вони могли стати підґрунтям реальної поведінки чи принципами організації державних інститутів.

З точки зору моральної теорії найкращий розгляд почуття справедливості людини – це не такий, який підходить його судженням до перевірки певної концепції справедливості, а скоріше такий, який підходить до його судження у рефлексійній рівновазі. Як ми побачили, така ситуація виходить після того, як людина зважає різноманітні запропоновані концепції і або ревізує свої судження для узгодження з однією з концепцій, або ж повертається до своїх вихідних переконань.

Сутність методу рефлексійної рівноваги полягає, відповідно, в тому, що, для того аби отримати відповіді на питання, що цікавлять людей, необхідно порівнювати моральнісні судження, принципи і теорії, у тому числі не лише теорії моралі, але й більш загальні соціальні теорії. В "Теорії справедливості" Ролз говорить в основному про теорії справедливості, що представлені в історії етичної думки, і ті теорії, які можна було б передбачити в якості нових теорій, що будуть винесені в майбутньому [Rawls J. Distributive Justice // Philosophy, Politics, and Society. Third Series / P. Laslett and W. G. Runciman (eds.). – London ; New York, 1967. – P. 41]. Все це має бути взяте до уваги при вирішенні питання про розуміння справедливості. В результаті можна досягнути певного еквілібризму ("рефлексійної рівноваги") між тим та іншим у застосуванні до вирішення даного конкретного питання, але не може бути обґрунтована остаточно істинність тієї чи іншої моральної теорії, принципу, чи судження. **Еквілібрізм** також береться до уваги тоді, коли вирішується конкретне питання про розподілення певних благ, наприклад питання про справедливу оплату праці.

Очевидним є прагнення Ролза у всіх випадках, тобто і у випадку загального визначення справедливості, і у випадку відповіді на конкретні питання забезпечення справедливості по відношенню до окремих осіб, уникнути вирішення з огляду на лише один панівний принцип.

Головна сутність принципу рефлексійної рівноваги – поступове узгодження наших суджень, принципів, ідеальних уявлень та конкретних обставин, при чому в результаті цього узгодження час від часу ми зможемо досягати точки стабільності, точного розуміння того, що є справедливість і яким чином вона має бути реалізована в суспільстві.

Тобто, Ролз наголошує на тому, що **концепція справедливості** – не є догматична, фіксована, негнучка. Концепція справедливості не може бути редукована з самоочевидних засновків або умов; навпаки, її обґрунтування – це справа взаємної підтримки багатьох розглядів, які складаються в один узгоджений погляд.

Отже, концепт справедливості постає як система, що розвивається, узгоджується та вдосконалюється.

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА ЗА НІККОЛО МАКІАВЕЛЛІ

Проблема політичного лідерства сягає своїм корінням у давнину та залишається актуальною до сьогодні. Багато античних авторів, з поміж яких були Геродот та Плутарх надавали важливу роль видатним політичним діячам – монархам і полководцям в яких вбачали істинних творців світової історії. В період середніх віків теорію політичного лідерства розробляв Нікколо Макіавеллі.

Відомий італійський мислитель та політичний діяч подібно до своїх попередників створює теорію політичного лідерства, згідно з якою типовий політичний лідер – це правитель, володар, який для збереження свого панування і підтримки суспільного порядку вдається до всіх можливих засобів, навіть інколи аморальних.

У своїй теорії мислитель виділяє декілька способів отримання влади: способом завоювання та способом волевиявлення народу. Обидва способи є дієвими кожен по своєму. В першому випадку правитель "може досягти влади, але не слави" [Макіавеллі Н. Державець – С. 54], а його піддані таїтимуть на нього образи та навіть можуть влаштувати змову проти свого правителя. Тому правитель повинен потроху здобувати довіру своїх підданих. Другий випадок, коли людина стає правителем не шляхом злодіяння, а з волі громадян. "Єдиновладдя запроваджується народом чи знаттю, залежно від того, яка сторона знайде для цього нагоду, якщо знатні бачать, що гору може взяти народ, вони починають оточувати всілякою пошаною когось зі своїх і роблять його Державцем, щоб під крилом його влади можна було витворяти, що заманеться. Так само й народ, переконавшись, що не в змозі змагатися зі знаттю, підносить когось зі своїх і обирає Державцем, щоб знайти в ньому собі оборону" [Там само. – С. 59]. Макіавеллі наголошує на тому, що правитель повинен у будь-якому випадку бути в дружбі з народом, навіть якщо він прийшов до влади не з волі народу а з волі знаті, то перше, що потрібно зробити – "залучити народ на свій бік, що легко вдасться, якщо він візьме народ під своє крило" [Там само. – С. 61].

Макіавеллі розглядає ідеального правителя з точки зору моральності, адже дуже часто описані ним методи утримання влади характеризуються саме як аморальні. Навіть в сучасному суспільстві ми можемо побачити, що сучасні політичні лідери вдаються до використання рекомендацій автора. Безумовно, як зазначають науковці, багато рис, якими повинен володіти правитель згідно поглядів Макіавеллі, можна віднести до аморальних. Однак, варто зважати ще й на те, що і сама людина не є досконалою. Макіавеллі зазначає, що "розумний правитель не може і не повинен залишатися вірним своїй обіцянці, якщо це шкодить його інтересам і якщо зникли причини, які спонукали його дати таку обіцянку"

[Там само. – С. 108]. Виходячи з цього, ми можемо простежити деяку закономірність – як в сучасному суспільстві, так і в середні віки, за часів життя Макіавеллі, панували такі закони, згідно з яких завжди перемагав найсильніший та найхитріший. Відповідно, сам Макіавеллі поділяв правителів на два типи: "левів" та "лисів", кожного з яких наділяв власними якостями. "Лев,- писав Макіавелі – боїться капканів, а лисиця – вовків, отже, треба бути подібним до лисиці, щоб уміти обійти капкани, і левові, щоб відлякати вовків" [Там само. – С. 107]. Тобто, на думку Макіавеллі, ідеальний правитель лише той, який зуміє поєднати в собі якості двох звірів, а саме лева та лисиці, щоб успішно управляти державою та втримати владу у своїх руках.

Також мислитель надає великого значення особистісним якостям правителя. Окрім того щоб бути мужнім, хоробрим, впливовим, вмілим до віртуозних шахрайств та зрад, коли цього потребують обставини, а коли ні – проявляти милосердя та щедрість, правитель також повинен досконало володіти воєнним мистецтвом та технікою ведення бою, "тому що війна – єдине ремесло, гідне правителя". Тому правитель повинен читати історичні праці, при цьому вивчати дії видатних полководців, розуміти, якими способами вони вели війни, що сприяло їх перемогам, а що- поразкам.

Важливими є погляди мислителя на те, як повинні будуватися відносини між народом та правителем. "Що краще: щоб правителя любили, або щоб його боялися? Кажуть, що краще всього, коли бояться та люблять одночасно, проте страх і любов виключають одне одного, тому, якщо вже доводиться обирати, то надійніше обрати страх" [Там само. – С. 101]. Адже люди більше бояться образити того, хто лякає їх, бо любов підтримується вдячністю, якою люди часто нехтують, а страх – загрозою покарання, якою нехтувати ніхто не стане. Також Макіавеллі підтримує жорстокість у деяких випадках: "вчинивши декілька розправ, він проявив більше милосердя, ніж ті, хто за надлишком милосердя створюють безлад у державі" [Там само. – С. 100]. Так воно здебільшого й виходить, адже існують обставини за яких жорстокість є доречною і бувають люди, які заслуговують покарання, навіть жорстокого, якщо воно справедливе.

Саме за такі речі, погляди та ідеї Макіавеллі вважають аморальними. З цього приводу є дві точки зору:

1) правитель завжди повинен залишатися милосердним та діяти на благо кожному громадянину держави;

2) а друга – більш реальна – вказує на те, що політика та політичне leadership завжди було і буде дещо аморальним.

Не буває такого, щоб геть усі були задоволені рішенням, яке приймається на благо держави. Проте, на думку Макіавеллі правитель повинен бути рішучий, вольовий та робити усе можливе на користь своєї держави.

Отже, ми можемо зробити висновок, що для Нікколо Макіавеллі ідеальним є той лідер, який може бути не лише чесним, щедрим та милосер-

дним зі своїми підданими, а й по мірі необхідності зможе проявити жорстокість, тому що лише за таких умов у державі можливий порядок. Стабільне лідерство, на думку мислителя, заключається в умілому поєднанні похвали та покарання, по іншому кажучи, у використанні "політики кнута і пряника". Однак, для сучасних умов розвиненої демократії, методи Нікколо Макіавеллі є не зовсім прийнятними. Оскільки, розправи над непокірними не можуть і не повинні вчинятися лише за бажанням правителя. Для цього існують закони та правила цивілізованого співіснування.

А. С. Хелик, студ., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
artkheliks@gmail.com

КОНФЛИКТЫ ВНУТРИ РУССКОЙ ЦЕРКВИ КОНЦА XV – НАЧАЛА XVI вв. И ИХ ВЛИЯНИЕ НА ИДЕОЛОГИЮ МОСКОВСКОГО ЦАРСТВА

Венчание в 1547 Ивана IV на царство – итог длительной, многолетней подготовки накопления политических сил. Это накопление сил заключалось не только в обретении независимости от татаро-монгольского ига, реформировании внутреннего устройства государства, собирании земель под знамена московского князя, но и в создании сложной, но органично встраивающейся в сознание русского человека независимости от его сословного и имущественного положения идеологии.

В основу этой идеологии легли произведения русских книжников, созданные в конце XV – начале XVI вв., в которых описывалась преемственность русской княжеской власти относительно великих правителей прошлого (императора Августа, Константина Мономаха) и глубокие ее корни, уходящие в библейское прошлое ("Послание старца Филофея", "Послание о Мономаховых дарах"). После Ферраро-Флорентийского собора и подведшей ему итог унии Восточной и Западной церквей, а затем после падения Константинополя в 1453 году Московское царство осталось единственным православным государством, и на его правителя отныне возлагались новые сакральные функции, функции защитника веры, того, кто наравне с Архангелом Михаилом поведет войнство христово на битву с антихристом, что также неизбежно отразилось на идеологическом образе Царя.

Единственным институтом, имеющим достаточное влияние и достаточную базу для воплощения такой идеологии в жизнь, ее дальнейшего распространения, в сознании народа была Русская Церковь. Она же в XV – начале XVI вв. столкнулась с множеством внутренних проблем, поставивших под сомнение ее целостность и будущее. Первой такой проблемой стал вышеупомянутый результат Ферраро-Флорентинского собора. С одной стороны, церкви необходимо было защитить Православие, преданную греками истинную веру, с другой, не нарушить каноны и церковные установления, предписывающие особые условия посвящения митрополитов, невозможные без связи с Константинополем.

Спустя шесть лет после долгих обсуждений состоялось самостоятельное поставление митрополита Ионы (1448), означавшее окончательный разрыв с униатским Константинополем и начало автокефалии Русской Православной Церкви.

Особая традиция богословия, свойственная Русской Церкви, не соединенная с заново открытой в католичестве логикой Аристотеля, а уделявшая в большей степени внимание риторической разработке Священного Предания, духовно-аскетической практике (молитва, пост, литургия, иконопись) [*Подскальски Герхард. Христианство и богословская литература в Киевской Руси (988–1237 гг.).* – СПб, 1996. – С. 432–450], оказалась неспособна противостоять зародившейся в Новгороде ереси, получившей название "ереси жидовствующих", сторонниками которой были не только в церковных верхах, но и среди ведущих государственных деятелей. В борьбу со стремительным распространением ереси вступили видные церковные деятели того времени, в том числе и настоятель Волоколамского монастыря Иосиф Волоцкий. Главный аргумент борцов с ересью уже тогда состоял в том, что еретики, отрицая православную догматику и обрядность, разрушают единство веры и Церкви, а значит, и духовное единство всего народа и государства. Потребовалось еще 14 лет, смена митрополита (тогдашнего митрополита Зосиму, Иосиф Волоцкий называет в числе главных еретиков), чтобы Иван III в 1504 г., на специально созванном соборе, поддержал решение покончить с ересью и даже казнить некоторых еретиков. Однако события 1504 года не обеспечили единство и мир в церковной среде. Еще в 1503 г. на церковном соборе, где были затронуты вопросы о взятии платы за некоторые церковные обряды и о церковном имуществе в целом, выявился спор, представленный конфликтом традиций скитнической ("нестяжатели") и общежительной ("иосифляне"). В результате острой дискуссии, обмена посланиями и гневными речами великий князь был склонён к позиции "иосифлян" и на некоторое время прекратил острый церковный конфликт.

В ходе решения внутрицерковных проблем Иосифом Волоцким был создан "Просветитель" – чрезвычайно важный труд, в котором впервые описывалось полное понимание Православием в лице одного из его ведущих представителей основных религиозных норм и догматов. Соответствуя своему названию, этот труд освещает и проясняет с точки зрения Православия основные аспекты жизни каждого "истинного христианина", в том числе и его отношение к государству и тем, кто находится у власти. "Если ты поклоняешься или служишь царю, или князю, или начальствующему, то следует поклоняться и служить потому, что это угодно Богу – оказывать властям покорность и послушание: ведь они пекутся и думают о нас. Ибо написано: "Начальника в народе твоём не поноси"(Исх. 22, 28.). И апостол говорит: "Бога бойтесь, царя чтите" (1 Пет. 2, 17.)" [*Преподобный Иосиф Волоцкий. Просветитель.* – М., 2011. – С. 207]. Этим небольшим фрагментом Иосиф подчеркивает высокий статус государственной власти. Приведенное в подобном сочи-

нении данное утверждение обретало особую значимость для верующих: истинный царь становился божьим слугой, сподвижником Господа на земле. Далее он предъявляет к государю особые требования. "Если же некий царь царствует над людьми, но над ним самим царствуют скверные страсти и грехи: сребролюбие и гнев, лукавство и неправда, гордость и ярость, злее же всего – неверие и хула, – такой царь не Божий слуга, но дьяволов, и не царь, но мучитель". Тем самым Иосиф, одновременно, создавая высокий нравственный идеал для государя, старался пресечь возможность несправедливых, в том числе и иноверческих, богоборческих притеснений

В итоге, Церковь, преодолев внутренние проблемы и обретая единство, была готова оказать поддержку создаваемой государственной идеологии. Трактуя библейские тексты согласно традиции, заложенной русскими книжниками, Церковь выработала, в ходе внутренних противоречий образ царя, заключенный в частности и в "Просветителе". Соответствие этому образу наделяло правителя огромным статусом и огромной ответственностью в глазах верующих. Именно Церковь стала тем уникальным для своего времени проводником идеологии в сознание народа, взятого вне социального и экономического контекста, а как единая общность христиан, идущих навстречу единой судьбе.

**Б. Ф. Чалаби, асп., Институт государства и права
Российской академии наук, Москва, Россия**
chalabib@gmail.com

ПРИРОДА, ЗАКОНЫ И СПРАВЕДЛИВОСТЬ В ТРАКТАТЕ АНТИФОНТА РАМНУНТСКОГО "ОБ ИСТИНЕ"

Антифонт Рамнунтский – один из немногих греческих писателей V в. до н. э., чьи сочинения мы имеем не только в пересказах. Его наследие, при условии принятия гипотезы о тождестве Антифонта-оратора и Антифонта-софиста [см.: Суриков И. Е. ANTIPHONTEA II. Антифонт-оратор и Антифонт-софист: два лица или все-таки одно? // *Studia Historica*. VII. – М., 2007. – С. 28–43], включает, наряду с судебными речами, философские сочинения. В цельном виде до нашего времени дошел фрагмент трактата "Об истине", речь в котором идет о природе (physis), законе (nomos) и справедливости (dike) [пер.: Софисты. Вып. 2. / сост. А. О. Маковельский. – Баку, 1941. – С. 43–47].

Разберемся, что есть для Антифонта природа. Ее исследование в трактате открывается знаменитым и обыкновенно толкуемым "демократическим" пассажем – "по природе мы все во всех отношениях равны, притом (одинаково) варвары и эллины" [фр. 44. В]. "Природу" современники Антифонта часто понимали абстрактно. Даже такие разные мыслители, как Платон и Фукидид, связывали ее с нематериальными свойствами, устремлениями человека; показательно, что кардинальные различия греков и варваров, то есть потенциальных рабов, ими не ос-

паривались. Но Антифонт в том же фрагменте четко разъясняет свое видение природы: она совершенно конкретна и сводится к физиологии. А вот значение законов оказывается "культурным": если от природы, то есть физиологически, греки и варвары одинаковы, то что, как не законы, обусловило культурные различия? Словом, варвары подобны грекам разве только физиологически, а "веления природы", о которых говорится в трактате, суть не более чем минимальные требования, игнорирование которых всегда чревато физическим вредом. К счастью, эти требования исполняются произвольно и не требуют никаких усилий к самоконтролю. Благодаря своей необременительности человеку они приносят только свободу. Пример требования такого рода – необходимость дышать.

О законе "вообще" в трактате речи не идет. Обсуждаются лишь отдельные законы, причем весьма критически:

"Предписания законов произвольны (искусственны), (веления же) природы необходимы", "многие (предписания, признаваемые) справедливыми по закону, враждебны природе (человека)", "что же касается полезных (вещей), то те из них, которые установлены (в качестве полезных) законами, суть оковы (для человеческой) природы, те же, которые определены природой, приносят (человеку) свободу". Правда, как верно отмечает Т. Сандерс, Антифонт осуждает их "не потому, что они законы, а потому что они враждебны природе, невыгодны и бесполезны" [*Saunders T. J. Antiphon the Sophist on Natural Laws (B44DK) // Proceedings of Aristotelian Society, New Series. – 1977–1978. – Vol. 78. – P. 227*]. Первая причина из выделенных Сандерсом – одновременно и самая важная. Если требования природы необременительны, а потому не несут ничего, кроме удовольствия и свободы, то предписания законов указывают, что следует видеть и не видеть глазам, слышать и не слышать ушам, что языку говорить, а что нет; находятся предписания даже для мысли. Все это требует напряжения, а любое напряжение причиняет человеку неудобство и, следовательно, страдание. Антифонт приводит враждебные природе предписания: нельзя нападать первым, но можно только защищаться; нужно быть добрым к плохим родителям; приходится допускать противника на суде к даче клятвы [44. A5]. Причины критического отношения Антифонта к этим требованиям связаны не только с его философской позицией, но также и с политическими взглядами. Как и большинство аристократов своего времени, Антифонт наверняка считал законодателей из экклесии и заседателей народных судов людьми простыми и негодными, подверженными манипуляциям и ошибкам. Аристократы, по словам ведущего современного исследователя афинской политики, были убеждены: "дела человека прямо исходят из его личности, а личность наследуется от предков" [*Ober J. Mass and Elite in Democratic Athens: Rhetoric, Ideology, and the Power of the People. – Princeton, 1989. – P. 288*], поэтому человек хорошего происхождения и благородный (оба качества соединялись в понятии "аристократ") должен больше полагаться на собственные идеалы, чем на следование законам; надо полагать, именно такие люди составляли чита-

тельскую аудиторию греческого софиста. А вот акты демократических Афин давали предписания для всех ситуаций сразу, "без разбора", что влекло страдания, по крайней мере, в некоторых случаях. Конечно, закон совершенно правильно допускает лишь оборону, но насколько верен запрет превентивных действий против готовящегося напасть заведомого преступника? Необходимо помогать добрым родителям, но нужно ли требовать помощи родителям дурным? И то и другое явно враждебно природе, а равно "невыгодно" и "бесполезно".

Вся "аристократическая" критика законов Антифонтом разворачивается в качестве аргумента против мнения его оппонентов, видимо, демократических: "Справедливость (заключается в том, чтобы) не нарушать законы государства, в котором состоишь гражданином". Исходя из этого, можно ли назвать Антифонта идеологом справедливости "без закона", в противоположность справедливости "законной"? В действительности все не так однозначно: неприятие Антифонтом отдельных законов не свидетельствует о полном отказе от позитивного права. Нигде не объясняется, правда, как исправить его недостатки: известные нам фрагменты скорее критикуют, чем предлагают. Можно лишь предположить, что ключ к решению проблемы лежит в разработанной софистом в специальном трактате идее "единомыслия": так, пифагореец Ямвлих, свидетельство которого обычно приводится в этой связи, сообщает, что "единомыслие... заключает в себе общность и единение (людей) одинакового образа мыслей... это (понятие) распространяется на города и все дома". Таким образом, главное условие эффективности позитивного права – общее согласие следовать его установлениям, то есть единомыслие. Другое условие ясно прослеживается по антифоновской хвале аристократическим ценностям: законодательствовать должны только достойные. И еще одна любопытная деталь: понятие справедливости в указанной дефиниции выражено производным от *dike* словом *dikaiosyne*, которое имеет смысловой оттенок лично претворяемой деятельности, иногда имеющей политический характер. В текстах V в. до н. э. *dikaiosyne* мало связывалось с правом, и сочинение Антифонта не стало исключением. Тем не менее, хотя *dikaiosyne* не опирается на соблюдение законов, правовой нигилизм Антифонт не разделяет: властные установления совершенно необходимы, иначе он не говорил бы впоследствии, что "нет ничего хуже для людей, чем анархия".

А. О. Ярошенко, студ., КНУТШ, Київ
Yarosheko_Ali@ukr.net

ДЖОН ЛОКК І ЗАРОДЖЕННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ІДЕОЛОГІЇ ЛІБЕРАЛІЗМУ

На даний момент основи лібералізму закладені в більшості сучасних країн світу, в їх конституціях і просто в суспільних відносинах між людьми та державою. Теорія пізнання Джона Локка, а також його соціальна філософія надала глибокий вплив на історію культури і суспільства та

заклала фундаментальні засади держави на основі яких базуються сучасні політичні доктрини. Основні засади лібералізму, які були висунуті ще в далекому минулому, вплинули на розвиток сучасного політичного середовища. Головні ідеї лібералізму лягли в основу Американської конституції, яка на цей час є великим відображенням свободи дій для кожного, вільного обміну політично значущою інформацією, обмеженням влади держави. Актуальність розкриття питання лібералізму полягає в тому, що сьогодні в центрі політичного і духовного життя суспільства знаходиться проблема свободи людини, а метою лібералізму є автономія індивідуальної свободи, абсолютна цінність людської особистості, рівність усіх людей та договірний характер відносин між державою та індивідом. Тому залежно від того, як держава буде підвищувати можливість досягнення індивідом свободи у суспільстві та державі, тим вищим буде рівень її цивілізованості, загальнокультурного оснащення та певної демократії. Лібералізм (лат. *liberalis* – вільний) – політична та ідеологічна течія, що об'єднує прихильників парламентського ладу, демократичних свобод і вільного підприємництва. В основі ідей лібералізму – свобода людини, її діяльності, необхідність гарантування і захисту цієї свободи системою законів, перед якими всі рівні. В лібералізмі індивідуальні свободи людини є правовим базисом суспільства та економічного ладу, він відстоює абсолютну цінність людської особистості, а також рівність всіх людей у своїх правах. Формування лібералізму приходить на кінець XVII століття, поштовхом для створення якого були події буржуазних революцій в Англії та Франції, які призвели до руйнування суспільно-феодальних відносин, слідством чого є стала поява нового торгівельно-промислового класу – буржуазії. Основними джерелами була філософія і суспільно-політична думка епохи Просвітництва. Головним відображенням цього стало те що кожна людина наділена певними правами та ідеями гуманізму. Основними мислителями лібералізму можна назвати Дж. Локка, Ш. Монтеск'є, А. Токвіля, Д. Дідро та інші.

Дж. Локк уперше чітко розрізнив такі поняття, як "особа", "суспільство", "держава", причому особу він поставив вище за суспільство й державу.

Головними засадам на яких базується політична філософія Джона Локка є природний стан людини, з якого він формулює свої основні міркування державотворення. Сутність влади можливо досягнути, тільки коли індивід знаходиться у стані повної свободи. Людина в такому стані стає повністю незалежна в своїх діях, має необмежену свободу та право розпоряджатися своєю особистістю і власністю. В стані повної свободи люди рівні і жодна людина не може бути підпорядкована іншій, люди рівні відповідно до своїх природних прав. Природне право за Дж. Локком є природженими властивостями людини, їхніми невід'ємними правами які притаманні кожній людині від народження. Держава за Дж. Локком формується з метою належного забезпечення природних прав, рівності і свободи, захисту особистості, а також забезпечення права власності для кожної людини. За для забезпечення цих прав суспільство створює так званий "суспільний договір" на основі якого закладають-

ся основні положення про взаємовідносини між громадянами і владою. Основною метою договору є збереження власності. На думку Дж. Локка, держава повинна гарантувати три наданих людині від народження права – на життя, свободу та власність. Дж. Локк формулює положення про те, що власність аж ніяк не зводиться до речей та суми матеріальних благ, а є цілісністю, що об'єднує собою одночасно життя, свободу, прагнення до щастя і майно людини [Локк Дж. Сочинения : в 3 т. – М., 1988].

Безперечною заслугою Локка є висунення ідеї розподілу влади у державі між різними органами для того, щоб не допустити її деспотичного використання та зловживання нею. Крім законодавчої і виконавчої, Локк виділяє федеративну гілку влади, яка представляє державу як ціле у зносинах з іншими державами.

Варто зазначити, що у природному стані людина мусить охороняти свою власність наскільки це можливо, а її обов'язком є шанувати те, що не відноситься до її власності. Тому суспільство, за Дж. Локком зводиться в окремий соціум, заснований на справедливості, всезагальної рівності і незалежності індивідів один від одного. В такому суспільстві відношення між індивідами регулюються певними моральними нормами, повагою одного до іншого, а не на правах і обов'язках, які в природному стані не мають ніякої сили. Таке суспільство не має окремої установи або апарату, якими можна було б вирішувати існуючі конфлікти в суспільстві та інші внутрішні питання. Проте "за суспільним договором" люди не відмовляються від своїх природних прав, та й сам закон природи продовжує діяти і в державному стані, але частину своїх природних прав людина віддає державі, тому посадові особи, які займають керуючі місця, беруть на себе велику відповідальність за членів держави.

Влада створюється безпосередньо на довірі, люди самі повинні обирати кому передавати владні повноваження, які потім будуть регулювати взаємовідносини в середині суспільства. Взагалі, коли людина виходить з природного стану, щоб рушити вперед, вона в певній мірі відмовляється від свободи, рівності, власності і частково передає частину своїх прав від народження державі, але тим самим вона забезпечує собі мир, гармонію, суспільне благо, безпеку за умовами суспільного договору. Держава в певній мірі дає гарантії на майбутнє, але не завжди ми можемо очікувати те, на що так сподіваємось. Громадянське суспільство утворюється з того моменту, коли люди домовляються про створення держави з розподілом гілок влади на законодавчу, виконавчу і судову, гілками влади, законодавчою та виконавчою, де функції здійснюються різними державними органами.

Зроблене нами дослідження показало актуальність суспільно-політичної ідеї лібералізму в сучасності. Розроблена Джоном Локком ліберальна доктрина є впливовою і досі. Його визначення щодо права на власність показує те, що людина від свого народження, має право на ту власність, яка дається йому від природного права. Політична ідеологія лібералізму поширена і в сучасній Україні. Нині близько десяти українських політичних організацій декларують, що взяли на озброєння лі-

беральні ідеї, але відчуваємо ми ці ліберальні закони та свободу. Поширення такої ідеології на наших землях не мало таких успіх, який був досягнутий в країнах Західної Європи ХІХст. Невдале поширення ліберальних ідей в Україні зумовлене обмеженням прав та свобод у Російській імперії, придушенням будь-яких проявів національного життя [Драгоманов М. П. Вибране. – К., 1991].

Для України, держави посткомуністичного світу повинно простити ще багато поколінь, щоб досягти індивідуальної свободи людини, яка була б правовим базисом суспільства та економічного ладу.

Підсекція

"ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ ХІХ–ХХ ст."

*О.К. Авдеев, ст. науч. сотр.,
МГУ им. М.В. Ломоносова, Москва, Россия
epoha@list.ru*

К ВОПРОСУ О КОРРЕКТНОМ НАЗВАНИИ КОНСЕРВАТИВНОГО НАПРАВЛЕНИЯ В РУССКОЙ ФИЛОСОФИИ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ ХІХ ВЕКА

Проблема классификации философских направлений и течений, а также связанная с ней проблема поиска для них корректных наименований всегда порождала множество разногласий. Примером таких сложностей в определении места в историко-философской "систематике" может быть ряд социально-политических философов и публицистов Российской империи второй половины ХІХ века, придерживавшихся консервативных социально-политических взглядов: Н. Я. Данилевский, Н. Н. Страхов, К. Н. Леонтьев, П. Е. Астафьев и др. Различные авторы по-разному объединяют их в направления с другими мыслителями, давая этим направлениями различные названия.

Так, можно встретить отнесение Данилевского и Леонтьева (а иногда и Страхова) к "поздним славянофилам" (или "неославянофилам", сюда же примыкает эпитет "разочарованный славянофил" по С. Н. Трубецкому) – по многим причинам неудачное, поскольку приводит к размыванию понятия "славянофильство", к смешению вполне конкретного как по сумме взглядов, так и по взаимным связям славянофильского кружка с мыслителями, родственными с ними разве что по общему духу. Тем не менее, для такого именованія можно найти текстологическое обоснование в работах указанных мыслителей, которые порой ассоциировали себя со славянофильством в широком смысле слова. "Я боготворю его и зову Евангелие", – писал Леонтьев Страхову о "России и Европе" Н. Я. Данилевского в 1870-м году, – "а другие говорят "скука", и многие, которым я доказывал, не хотели кончать, хотя и не враги славянофильства и не совсем пустые люди" [Леонтьев К. Н. Пи-

сьмо Н. Н. Страхову от 19 ноября 1870 г. // Избранные письма: 1854–1891. – СПб., 1993. – С. 79]. Тем не менее, тот же Леонтьев прекрасно осознавал свои отличия от современного ему позднего славянофильского кружка и никогда не был с ним особенно близок. И. С. Аксаков категорически отказался признавать леонтьевский "византизм" основой культурного типа России [Передовая статья в газете Русь от 19 окт. 1885 г. // Аксаков И. С. Полное собрание сочинений. – М., 1886. – Т. I. – С. 671–682], а Леонтьев, в свою очередь, критиковал эгалитаризм славянофильства, отмечая, что "под боярским русским кафтаном московских мыслителей кроется обыкновенная блуза западной демагогии. "Кроется" – не в том смысле, что они, эти славянофилы, преднамеренно и лукаво сами скрывают ее. Вовсе нет! Но в том смысле, что они не сознают на себе присутствия этой западной блузы" [Леонтьев К. Н. Плоды национальных движений на православном Востоке (1888–1889 гг.) // Восток, Россия и славянство. – М., 1996. – С. 547].

В ряде источников Страхова (иногда, без достаточного основания, – Данилевского и Леонтьева) объединяют с Аполлоном Григорьевым и братьями Ф. М. и М. М. Достоевскими в понятие "почвенничество". В основе такого объединения лежит сотрудничество Страхова в журналах "Время" и "Эпоха" и высказывавшиеся в них сходные взгляды. Следует отметить, что почвенничество представляло собой скорее литературно-публицистическое, чем философское направление. Попытки же расширения его за счёт других мыслителей охранительного круга приводят к явным несообразностям, таким как, например, зачисление Ф. М. Достоевского и систематически критиковавшего его Леонтьева в одно направление. То же относится и к чрезмерно широкому толкованию, когда понятие "почвенничества" применяют, например, к советской "деревенской прозе" 60-х годов XX века.

Ещё одним возможным вариантом является рассмотрение указанных философов в составе консерватизма (или "охранительного лагеря"). Такая квалификация также имеет основания в текстах самих мыслителей, неоднократно причислявших себя к "охранителям". Однако следует отметить, что, осознавая свою объективную принадлежность к одному направлению политической и социально-философской жизни России, Данилевский, Леонтьев, Страхов и Астафьев никогда не задавались вопросом о правильном именовании этого направления, используя разные термины достаточно бессистемно. Это хорошо видно на примере письма Л. Н. Толстому, в котором Страхов с грустью указывал на вероятную обречённость охранительного лагеря: "В них <революционерах и нигилистах – О. А.> жива жажда деятельности, и они с радостью хватаются за указываемые им цели. А мы, консерваторы, славянофилы и т. п. – мы только знаем, чего не делать. По-моему, русский народ резко разделяется на два класса, людей пассивных и деятельных. В пассивных, которых большинство, – хранятся наши лучшие качества, простота, правда, всякая душевная красота. Деятельные – почти без исключения дурны; это или бестолковые молодые люди, как нигилисты, или люди без стыда и совести, жестокие, своенравные, сильные, но отталкивающие"

[Страхов Н. Н. Письмо Толстому от 25 декабря 1875 г. // Переписка Л. Н. Толстого с Н. Н. Страховым: 1870–1894. – СПб., 1914. – С. 72].

Несомненным достоинством рассмотрения этой группы мыслителей как представителей одного направления, философской составляющей консервативного лагеря общественной мысли в Российской империи, является наличие объединяющих их жизненных обстоятельств. Рассмотрение их в контексте консервативного социально-политического дискурса обусловлено также прямыми и опосредованными связями каждого из них с изданиями М. Н. Каткова, вокруг которого группировались консервативные общественные силы. При этом они оказываются помещены в контекст истории идей Н. М. Карамзина и Л. Тихомирова. К недостаткам такого подхода может быть отнесено чрезмерное акцентирование политического компонента в их наследии, в то время как ни для Страхова, ни для Астафьева социально-философская тематика не была ни основной, ни доминирующей в их творчестве, а политическая мысль Леонтьева и Данилевского может быть отнесена скорее к области историософии, чем к области практической политики как таковой.

Таким образом, существует несколько различных традиций именования данного течения в общественной мысли, каждая из которых не лишена как преимуществ, так и недостатков. Однако наиболее точным, ёмким, лишённым явных недостатков и ошибочных следствий, представляется использование для Данилевского, Страхова, Леонтьева и Астафьева понятия "философский консерватизм".

В. А. Болдин, студ., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
bolda5@yandex.ru

ИСТОКИ И ГЕНЕЗИС ВЕЛИКОХОРВАТСКОЙ ИДЕИ

На протяжении многих веков Балканы представляли собой одно из самых проблемных мест европейской политики. На этом полуострове переплелись узлы противоречий всех наиболее влиятельнейших держав, поэтому по меткому выражению историков, Балканы стали "пороховым погребом Европы".

Противоречия вокруг Балканского полуострова не утихают и по сей день, особенно когда после распада Союзной республики Югославия, на ее территории образовалось сразу несколько новых государств. Немаловажным представляется то, что в молодых балканских государствах на смену социалистической идеологии, господствовавшей в Югославии, пришли совершенно разные по своему спектру политические идеи и взгляды. Определяющей чертой политического сознания стало обращение к националистическим лозунгам, что явилось одной из причин, приведших к кровопролитной войне на Балканах. Вот почему я выбрал темой моего исследования именно данную проблематику, так как при поверхностном анализе этих явлений может возникнуть впечатление, что они – результат исключительно современных политических пертурбаций. На

самом же деле подобные радикально-националистические воззрения уходят своими корнями в начало XIX века. Немаловажным при выборе темы исследования для меня оказался тот факт, что, несмотря на "солидный" возраст проблемы, она является достаточно мало изученной и по сей день, что, по моему мнению, безусловно, ошибочно, так как современные социально-политические процессы на Балканах подтверждают важность и актуальность изучения радикально-националистических идей. Характерным примером является идеология "великохорватизма", которая более подробно рассмотрена в моем исследовании.

Хорватская нация формировалась в крайне сложных условиях, это оказало влияние на специфику национально-политического сознания хорватов. Было создано две национально-интеграционных идеологии: хорватский югославизм и национальный радикализм (великохорватизм). Появление национально-радикальной идеологии великохорватизма во многом обусловила экономическая отсталость Хорватии по отношению к другим регионам Австрийской империи. Основными задачами идеологи великохорватских идей ставили создание свободного и независимого государства, укрепление национального самосознания в самой Хорватии, Славонии, Далмации, а также присоединение Боснии и Герцеговины к Хорватии, что, кстати говоря, стало одним из основных камней преткновения между Сербией и Хорватией на многие годы.

Наиболее видными и последовательными выразителями этой идеи стали Анте Старчевич (1823–1896) и Эуген Кватерник (1825–1871). Характерной чертой идеологических построений и Старчевича, и Кватерника была отсылка к так называемому историческому праву, как доказательству законности национальных требований. Именно отсылка к историческому праву Хорватов послужила поводом к самоназванию последователей Старчевича "партией права" (праваша). Еще одной отличительной чертой национального радикализма в Хорватии, которая во многом определила и дальнейшее развитие данной идеологии, стало отрицание какого-либо объединения с другими народами империи, наличия общих интересов Хорватии с "другими народами". Помимо этого, немаловажной характеристикой идеологии великохорватизма стало отрицание сербского этнонима, самого существования сербского народа как нации. Подобные теории "панхорватизма" преследовали и в наши дни продолжают преследовать лишь национально-политические цели.

С развитием времени, с изменением социальной динамики, экономических и политических условий меняются и идеологии, в том числе, и национально-радикальные. К концу XIX – началу XX в. претерпели ряд изменений и "подлинное" старчевичанство, и воззрения правашей, а в самой партии произошел раскол. Великохорватизм в XX и XXI вв. – это уже отнюдь не следование классическим учениям Кватерника и Старчевича. Хотя, очевидно, что современные националисты в Хорватии, создавая свои идеологические платформы, многое почерпнули у своих предшественников. Поэтому выяснение истоков подобных идей, обращение к прошлому, несомненно, облегчит задачи исследователя при

анализе процессов происходящих как в Хорватии, так и на Балканском полуострове в целом. В своей работе я как раз таки и постарался отразить основные причины возникновения радикально-националистической идеологии в Хорватии, проследить, что повлияло на формирование взглядов "великохорватов" по отношению к насущным проблемам того времени, которые во многом являются корнями многих тлеющих конфликтов на Балканском полуострове, критически рассмотреть учения Кватерника и Старчевича, которых современные националистически настроенные круги в Хорватии считают своими идейными учителями. Ведь, как мне кажется, именно правильное понимание сущностей противоречий бушующих в неспокойном Балканском регионе позволит решить множество не снятых до сих пор с повестки дня проблем, разрядить ситуацию в регионе, что, безусловно, приведет к положительным изменениям в политическом, экономическом, социальном и геополитическом плане.

В. М. Бушанська, студ., КНУТШ, Київ
v_bushanska@ukr.net

ОЛІГАРХІЧНІСТЬ ЯК ВИЯВ КОНСЕРВАТИЗАЦІЇ ВЛАДИ В КОНЦЕПЦІЇ Р. МІХЕЛЬСА

На початку XX ст. відомий політолог та соціолог, один із засновників елітології Роберт Міхельс звернув увагу на питання, яке до сьогодні залишається актуальним для багатьох демократичних держав – питання протиріччя між формально діючим принципом демократії та дійсністю. Сьогодні це намагаються пояснити через певні історичні та культурні особливості окремих держав. Р. Міхельс пояснював це через особливості суспільства як такого. 1911 р. він презентував у своїй праці "До соціології партійності в сучасній демократії" свій залізний закон олігархічних тенденцій, в якому ця проблема показана як протиріччя між демократичною організацією та олігархічністю.

Політичні погляди Р. Міхельса еволюціонували від поглядів крайніх лівих до німецьких соціал-демократів, італійських синдикалістів та корпоративістів. Те, що залишалося незмінним у його поглядах – неохильність до консервативно-ліберального мислення, сприйняття політики як пошуку компромісів, створення системи стримувань і противаг [*Рахш-мир П. Ю. Идеи и люди. Политическая мысль первой пол. XX века. – Пермь, 2001*]. Але це саме те, що Міхельс відкриває у своїх дослідженнях: демократія перетворюється на арену "циркуляції" партійних еліт, але не шляхом дійсної заміни одного угруповання іншим, а через постійне "амальгамування" нових елементів зі старими. Причому за представницької демократії спочатку відбувається така "заміна" еліти, а потім виникає конституційна опозиційна партія. Тобто революційна партія приходить до влади і олігархізується.

Олігархічність при цьому постає як вияв консерватизму. Вона формується ще до отримання влади партією і не зникає із подоланням тех-

нічної неможливості впровадження прямої демократії, на що висловлював надію, наприклад, Г. Ашин [*Ашин Г. К., Охотский Е. В. Курс элитологии. – М., 1999. – С. 44*]. Вона виникає головним чином через природу людини, політичну боротьбу та організацію як такі. На переконання Р. Міхельса, всі партії консервативні або рухаються до того: одні намагаються зберегти владу, інші йдуть до влади і такого ж консерватизму. В масових партіях неможлива боротьба за великі ідеали. Ідеологічні протиріччя переростають в особисті, ідеологічна боротьба – у конкурентну боротьбу за владу. Партія застосовує політику "затушовування", уніфікації поглядів своїх членів, щоб не дискредитувати себе і свою агітацію. Агітація стає головною сферою партійної діяльності. Партія створює міні-уряд, державу в державі, яка має замінити існуючі установи. Але ця держава в державі будується за тією ж схемою, базується на авторитеті та дисципліні. Партія стає жадібною до нових членів, але, збільшуючи свою чисельність, змушена відмовлятися від радикальності власних поглядів, щоб утримати всю кількість членів у певній ідейній однотайності. Вона "імобілізується" в діях і мисленні, зберігаючи революційність "на папері", піддається сентименталізму та егоїзму своїх членів, які насправді не бажають революційної діяльності, бо бояться втратити роботу і соціальне становище. Таким чином олігархізація партійної еліти та "олігархізація" мислення, зростання схильності членів партії до олігархічного керівництва виступають як взаємообумовлюючі фактори.

Всі ці чинники складають, за Міхельсом, сутність олігархізації, яка хоч і не має точного визначення в його концепції, але описана досить ґрунтовно. Внаслідок олігархізації еліти її революційна боротьба зводиться до конкуренції за владу і зрештою закінчується примиренням із попередниками, оскільки метою цієї боротьби є домінування над масами. Як зазначає Міхельс, "Маркс цього не хотів. Це вже не марксизм" [*Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie. Untersuchungen über die oligarchischen Tendenzen des Gruppenlebens. – Leipzig, 1911. – S. 360*].

Дану працю Міхельс написав у період еволюції його поглядів від синдикалізму до корпоративізму. У ній можна бачити обґрунтування синдикалістської відмови від парламентських методів боротьби через їхню безперспективність. Боротьба у межах системи призводить до простої постійної зміни еліт, внаслідок чого змінюється форма, але не зміст системи. Олігархічність стає новою формою консерватизму, але консерватизм зберігається. Передбачалося, що олігархічність прийде на зміну традиційному консерватизму, оскільки "амальгамування" еліт з часом призведе до витіснення традиційно консервативних партій. Утім Р. Міхельс приходить до висновку, що будь-які політичні, партійні чи непартійні організації підпорядковуються дії закону олігархічних тенденцій. Відсутність організації суперечить людській природі.

Людина опиняється в ситуації, де існує історична та практична зумовленість олігархізації партійних еліт. Представницька демократія з необхідністю перетворюється на олігархію. Р. Міхельс як справжній науковець не дає цьому явищу ціннісної оцінки, але не дає і надії на зміну –

це залізний закон. Можливі превентивні методи по відношенню до влади лідерів, наприклад, запровадження референдумів, відмова лідера від звичайного способу життя, не мають сенсу, синдикалізм та анархізм, які намагаються змінити усю систему, форму правління, також олігархізуються. 1928 р. Р. Міхельс вступає до Національної фашистської партії Б. Муссоліні та розвиває теорію корпоративізму, намагаючись вирішити дилему, поставлену працею "До соціології партійності в сучасній демократії". Проте корпоративізм не дав у цьому бажаних результатів. Р. Міхельс залишається першовідкривачем закону, не вирішеної до сьогодні дилеми. З концепції Міхельса випливає ще одне проблемне питання сьогодення – зміщення політики партії до консерватизму з приходом до влади. Воно є дуже актуальним для опозиційних партій, які, входячи до парламенту втрачають масову підтримку свого електорату. Дослідження Р. Міхельса знайшли продовження у роботах М. Дюверже, З. Неймана, Р. Д. Маккензі.

О. В. Глазова, студ., КНУТШ, Київ

ОСОБЛИВОСТІ КОНЦЕПЦІЇ РАЦІОНАЛЬНОЇ БЮРОКРАТІЇ МАКСА ВЕБЕРА

У роботах німецького соціолога та філософа Макса Вебера уперше бюрократія розглядалась як структура масового управління в її принциповій відмінності від інших форм панування та влади, які ґрунтуються на традиції, становому або особистому авторитеті. Такий кут зору зробив веберівську концепцію бюрократії еталонною.

М. Вебер виділяє два істотно різних типи бюрократичної організації. Одним з них є патрімоніальна бюрократія, яку характеризують недостатній розвиток раціональних рис і особистісний характер відносин влади в управлінських структурах. Патрімоніальну бюрократію відрізняє також тенденція до апроприації державних посад, які займають чиновники. Основу влади патрімоніальної бюрократії утворює насамперед привласнення чиновниками посад і пов'язаних з ними привілеїв і економічних переваг. Разом з тим граничний розвиток тенденції до присвоєння засобів управління чиновниками призводить до розпаду бюрократичних структур. При цьому патрімоніальна бюрократія трансформується в панування "станового" типу, який вже не є бюрократичним.

В країнах Заходу в результаті раціоналізації процесу управління складається інший характер відносин між патрімоніальним монархом і чиновниками. Бюрократичний апарат західної абсолютистської держави здобуває владу не в результаті децентралізації політичного режиму, а завдяки наявності у чиновників спеціальних знань і навичок. У країнах Західної Європи та США вперше відбувається перехід від патрімоніального управління до бюрократії сучасного типу. Розроблена в "Господарстві та суспільстві" теоретична модель раціональної бюрократії утворює другий тип бюрократичної організації в концепції М. Вебера. Для адміністративних структур, що наближаються до даної моделі, ха-

рактарне переважання формально-правового начала. Принцип особистої відданості, на якому ґрунтується патрімоніальне управління, поступається місцем об'єктивно встановленим службовим обов'язком. Формується тип чиновника, який керується у своїй діяльності системою формальних правил, а не приписами традиції і волею монарха.

Однак бюрократія в сучасному суспільстві являє собою не просто як апарат панування, але також і особливу соціальну групу зі своїми власними поглядами і ціннісними орієнтаціями. Ідеально-типова модель раціональної бюрократії не передбачає такого стану справ, коли корпоративні інтереси чиновників отримують переважання над вимогами службового обов'язку. З точки зору М. Вебера, бюрократії належало бути лише знаряддям управління і нічим іншим. Однак Вебер усвідомлював, що в емпіричній реальності бюрократія не обмежувалася цією своєю чисто інструментальною функцією. Друга сторона веберівської концепції полягала в тому, що бюрократія розглядалася як особлива статусна група зі специфічними поглядами і ціннісними орієнтаціями, яка прагнула також до володіння владою в суспільстві. Нарешті, третій аспект полягав у тому, що бюрократія відображала класову структуру суспільства [Масловский М. В. Теория бюрократии Макса Вебера и современная политическая социология. – Новгород].

В умовах легального панування зберігається тенденція до безконтрольного правління бюрократії. З точки зору М. Вебера, спеціальна підготовка чиновників і їх монополія на володіння деякими видами інформації дозволяють бюрократичному апарату під виглядом адміністративної неупередженості фактично визначати напрямки державної політики. Представник бюрократичного апарату, якщо тільки він не володіє достатньою компетентністю в питаннях управління і не має незалежних джерел інформації, виявляється безпорадним перед обличчям спеціалізованого чиновництва. Поняття "панування чиновників" Вебер використовував для позначення такого політичного режиму, в якому функція визначення політики виявляється узурпованою бюрократією [Гайденоко П. П., Давыдов Ю. Н. Проблема бюрократии у М. Вебера // Вопросы философии. – 1991. – № 3].

З точки зору М. Вебера, бюрократія, яка служить найбільш ефективним знаряддям управління в сучасному суспільстві, зовсім не підготовлена до того, щоб виконувати функцію визначення державної політики у силу відсутності у чиновників необхідних для цього якостей лідера, адже справжньою професією дійсного чиновника не повинна бути політика, адже чиновник не повинен робити саме те, що завжди необхідно повинен робити політик – боротися. Бюрократія неминує стикається тут з обмеженнями, які не можуть бути подолані в рамках самої бюрократичної системи управління. На думку М. Вебера, вибір політичного курсу не повинен здійснюватися чиновниками. Присвоєння бюрократією функцій прийняття політичних рішень розцінювалося ним як зловживання владою. Проблема обмеження влади бюрократії була для Вебера однією з центральних. Німецький соціолог розглядав різні інституційні механізми, які могли б стати на противагу бюрократичному управлінню.

Найбільші можливості для встановлення контролю за діяльністю адміністративного апарату надавала, на його думку, система представницького правління. Разом з тим основною функцією парламентської системи є, з точки зору М. Вебера, відбір політиків, що володіють якостями справжнього лідера. Веберівська концепція плебісцитарної демократії, що висуває на передній план харизматичного лідера, відбила внутрішню суперечливий характер політичної теорії німецького соціолога. Однак для Вебера основна загроза демократії і індивідуальної свободи полягала в прогресуючій бюрократизації суспільного життя. В західній соціальній науці спостерігається значне зростання інтересу до соціологічної теорії М. Вебера. Вплив ідей М. Вебера на дослідження політичних структур і процесів помітно зріс в останні роки. Багато західних вчених спираються на концепцію бюрократії Вебера при проведенні порівняльних досліджень системи державного управління в різних країнах.

А. В. Йожикова, студ., КНУТШ, Київ
alinayozhykova@gmail.com

ПОНЯТТЯ ДЕРЖАВИ І СВОБОДИ У ПОЛІТИЧНИХ ПОГЛЯДАХ Й. Г. ФІХТЕ

Протягом багатьох віків проблема визначення поняття держави, ідеального устрою та роль і місце кожного громадянина турбували багатьох філософів, починаючи з античності від Платона, і вона є не вирішеною до кінця і сьогодні.

Такі погляди одного з представників німецької класичної філософії і засновників такої течії, як суб'єктивний ідеалізм Й. Фіхте, представлені головним чином у його праці "Замкнутое торговое государство".

Роботи Й. Фіхте були досліджені багатьма науковцями, зокрема такими як Ойзерман Т. І. "Философия Фихте", Вышеславцев Б. П. "Этика Фихте. Основы права и нравственности в системе трансцендентальной философии", Бур М. "Фихте", Гайденок П. П. "Философия Фихте и современность", Коплстон Ф. "От Фихте до Ницше", Кембаев Ж.М. "Политические и правовые воззрения Иоганна Готлиба Фихте относительно объединения государств Европы и мира" та іншими.

Щодо політичних поглядів Й. Фіхте, то в основі його вчення про правові відносини та державу лежить прогресивна ідея свободи "Я", свободи людини.

Якщо розуміти "Я" як рід, то свобода роду здійснюється та гарантується за посередництва держави. З'єднати людей в спільноту може лише держава, тому Й. Фіхте надавав великого значення цьому соціальному інституту: "Только государство соединяет неопределенное количество людей в замкнутое целое, в общность; только оно может доискиваться у всех тех., кого оно принимает в свой союз; только через него, потому, устанавливается покаяющаяся на праве собственности" [Фихте И. Г. Замкнутое торговое государство // Фихте И. Г. Соч. : в 2 т. Т. 2.

– СПб., 1993. – С. 238]. Однак, Й. Фіхте вважав, що такий порядок настане у світі через мільйони років.

Важливо те, що суворі юридичні обмеження, що накладаються на "Я", в дійсності є результатом його самообмеження. У конкретних історичних умовах такий порядок, вважав Й. Фіхте, є навіть гарантією свободи "Я". Ці обмеження тимчасові, вони необхідні в певний період, епоху, тобто коли ще не встановлено панування розуму, вони є способом прогресивного розвитку суспільства і з часом відпадуть.

В державі Й. Фіхте бачив перехідний інститут. "Жизнь в государстве не принадлежит к абсолютным целям человека, что бы он не говорил об этом один очень большой человек (И. Кант), но она есть средство, имеющее место лишь при определенных условиях, для основания совершенного общества" [Фихте И. Г. Несколько лекций о назначении ученого // Фихте И. Г. Соч. : в 2 т. Т. 2. – СПб., 1993. – С. 24].

Крім того, він писав про заперечення держави. "Государство, как и все человеческие установления, являющееся средством, стремится к своему собственному уничтожению: цель всякого правительства – сделать правительство излишним" [Фихте И. Г. Замкнутое торговое государство. – С. 75] І цим вона докорінно відрізняється від свободи. Взаємодія "Я" в державі – тимчасовий етап. Воно не може дати повної і вичерпної свободи і тому у відомому сенсі є негативною ознакою суспільства. Навпаки, взаємодія "Я" за допомогою свободи є його позитивна ознака, більш того – самоціль. Вільне суспільство є своя власна мета. Її досягнення – досягнення розумного життя, саме того життя, яке відповідає природі "Я" [Шелдон Г. Политическая философия И. Г. Фихте. – М., 2006].

Досягнувши цього, держава здійснить й свою власну мету – "улаштування всіх відносин людства згідно з розумом". Майбутня організація суспільства створить і забезпечить справжній розквіт людської свободи на основі принципів справжньої рівності і справедливості. Відмирання держави (його "зняття") з очевидністю припускає для Й. Фіхте і "зняття" права. Адже при загальному пануванні розуму свобода кожного "Я" не потребує зовнішнього забезпечення – як державного, так і правового. Воно (забезпечення свободи) буде носити внутрішній характер: всі "Я" як громадяни, як члени суспільства діють у цих умовах у відповідності зі своєю суспільною природою. Держава ж у кінцевому рахунку їй протилежна. Будучи історично необхідним і неминучим, вона сама невільно, як невільні і її громадяни. Жодне з людських відносин, підкреслює Фіхте, не залишає людині менше свободи, ніж держава [Ойзерман Т. И. Философия Фихте. – М., 1962]. Це – надзвичайно глибоке, справді діалектичне зауваження: право, без якого неможлива свобода в сучасному (як і минулому) суспільстві, гарантується державою, яка є запереченням свободи. Отже, свобода забезпечується несвободою.

Таким чином, Й. Фіхте бачив в державі не самоціль, а лише знаряддя досягнення ідеального ладу, в якому люди, озброєні наукою, і які максимально використовують машинну техніку, вирішують практичні, земні завдання без великої витрати часу і сил, і мають ще достатньо дозвілля для роздуму про свій дух і про надземне.

ІНДИВІДУАЛІЗМ ЯК ПРОБЛЕМА ДЕМОКРАТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА У ТВОРЧОСТІ АЛЕКСІСА ДЕ ТОКВІЛЯ

У своїй останній великій роботі "Давній порядок і революція" (1856), А. де Токвіль писав, що "у темряві майбутнього можна вже відкрити три виразні істини, перша з яких – це та, що всі сучасні люди захоплені якоюсь невідомою силою, яку можна сподіватися приборкати й сповільнити, але не перемогти" [*Токвіль А. де. Давній порядок і Революція / пер. з фр. Г. Філіпчука. – К., 2000. – С. 8*]. Ця сила є тенденцією індивідуалізму, викликаною тим, що "люди, що вже не пов'язані одні з одними ні кастами, ні станами, ні корпораціями, ні родинами, надто схильні турбуватися тільки про свої особисті інтереси й, завше зайняті лише собою, погрузають у вузькому індивідуалізмі, який приглушує будь-яку людську чесноту" [Там само. – С. 9]. Проблема індивідуалізму була однією з центральних вже в першому його великому творі "Про демократію в Америці" (1835). В певному сенсі А. де Токвіль можна назвати першовідкривачем проблематики індивідуалізму в політичній думці. Він відкрив, що політична система США могла стабільно функціонувати тільки завдяки індивідуалізму як явищу політичної культури. Можна також твердити, що довгий час після смерті Токвіля ця проблематика ігнорувалася політичною думкою, однак у другій половині ХХ століття проблеми, викликані індивідуалізмом сучасних суспільств, змусили звернутись до теорії індивідуалізму, що своєю чергою призвело до перевідкриття Токвіля у наш час. На батьківщині Токвіля до його творчості після робіт Реймона Арона звертаються, зокрема, Луї Дюмон у своєму відомому "Есеї про індивідуалізм", П'єр Манан, Венсан Декомб, Марсель Гоше, та інші. Ці автори віднаходять у Токвіля характеристики та підходи, які дають змогу зрозуміти глибинну сутність сучасного індивідуалізму. Зокрема, П'єр Манан звертає увагу на думку Токвіля про те, що особливістю американської демократії можна назвати те, що американці "не стають рівними, вони народжуються рівними" [*Манан П'єр. Інтелектуальна історія лібералізму. – К., 2005. – С. 190*]. Через це в США, на відміну від Франції, де демократія мала заперечувати аристократію, і навіть знищила її, було все інакшим. Але сьогодні ми можемо говорити про те, що в Європі ситуація є подібна до американської.

Згідно з Токвілем, "індивідуалізм – це почуття виражене й спокійне; воно спонукає кожного громадянина відокремити себе від безлічі подібних до себе й усамітнитися у своєму родинному та дружньому колі; створивши собі таким чином маленьке суспільство, людина радо зрікається турбот про суспільство в цілому" [*Токвіль А. де. Про демократію в Америці / пер. з фр. Г. Філіпчука, М. Москаленка. – К., 1999. – С. 409*]. Варто зазначити, що Токвіль чітко розрізняє два поняття, які в буденному дискурсі часто отождествлюються – егоїзм та індивідуалізм: "Егоїзм – це порок, старий як світ. Він рівною мірою притаманний будь-яким формам

суспільного устрою. Індивідуалізм – це породження демократичного суспільства, і існує загроза, що він буде ширитися з поступовим вирівнюванням умов людського існування" [Там само]. Індивідуалізм є ідеологією модерної доби, що резюмується твердженням про незалежність людини від суспільства. Подорож до Америки, за результатами якої написано "Про демократію в Америці", була викликана бажанням зрозуміти природу того суспільства, яке утворилося як реалізація гасел Французької революції "свобода, рівність та братерство". Відтак Токвілю хотілось зрозуміти, як функціонує суспільство рівності у Сполучених Штатах Америки. Він доходить до висновку, що природа демократії як суспільного устрою визначається не конкретними політичними інституціями, а рівністю її громадян. Оберненою стороною цієї рівності стає індивідуалізм. Саме тому на думку Алексіса де Токвіля, демократія є двозначною і, навіть, небезпечною. Невід'ємний від неї індивідуалізм знеохочує громадян підтримувати соціальні зв'язки, бути активною частиною єдиного цілого – народу, нації, держави. На його думку, демократія "постійно змушує людину думати лише про себе саму, загрожуючи врешті-решт повністю замкнути її у самоті її власного серця" [Там само. – С. 410].

Сьогодні ми можемо говорити, що є й інша сторона індивідуалізму. Рух рівності, властивий демократії, призводить не лише до утвердження реальної рівності, наприклад, між чоловіками та жінками, людей різних рас та національностей, а й до утвердження уявлення про однаковість людей аж до стирання їх національної, релігійної і, навіть, статевої відмінності. Луї Дюмон вважав феномен уподібнення громадян однієї нації одне одному визначальним для початку доби індивідуалізму, коли кожна нація, як колективний індивід, стверджувалася у своїй відмінності від іншої нації, проте доба глобалізації все більше стирає національні особливості, загострюючи суперечливі тенденції індивідуалізму.

Але говорячи про цю проблему демократичного суспільства, Токвіль звертає увагу і на можливості її подолання. Він повертається до давньої ідеї демократичного виховання, яка існувала ще в афінській демократії. Сьогодні можна сказати, що, згідно з цією ідеєю, демократичні інституції не повинні бути ідеологічно нейтральними, оскільки на них покладається завдання демократичного виховання, підготовки чи стимулювання громадян до виконання своїх обов'язків у суспільстві.

Є. О. Казак, студ., КНУТШ, Kuiv
ievgenii.kazak@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВОБОДИ ДЖ. С. МІЛЛЯ

Джон Стюарт Мілль (1806–1873) – англійський філософ, логік, економіст; один з фундаторів філософських засад лібералізму. Одним з найважливіших аспектів творчої спадщини філософа є проблема межі впливу держави і суспільства на свободу індивіда. Ця проблема не втратила своєї актуальності і на сьогоднішній день і те чи інше її трактування обумов-

лює практику політичних сил у всьому світі, і особливе значення має ліберальне її вирішення, підвалини якого й заклав Дж. С. Мілль.

Розробляючи поняття свободи, Дж. С. Мілль відмовляється розглядати її в загально філософському аспекті, обмежуючись концепцією саме свободи Громадянської чи Соціальної, або, якщо висловлюватися сучасною мовою, свободи політичної. Свобода, хоча чіткого її визначення не дається, для Дж. С. Мілля не є просто формулою закону або обмеженням закону. Тиранія звичаїв, громадської думки чи навіть обставин є не менш реальною, ніж тиранія влади. Не полягає свобода в самоствердженні індивіда, не є опозицією до дисципліни і організації. Не маючи певної дефініції, оскільки за визначення ми не можемо прийняти ні трактування свободи як засобу досягнення мети-добробуту, ні як запоруки добробуту суспільства, ми вимушені в найбільш загальних рисах сформулювати цю концепцію як таку, що припускала пріоритет необмеження дій індивіда над їх обмеженням, бо будь яке таке обмеження визнавалось злом; однак, обмеження мало б застосовуватись задля уникнення більшого зла.

Ступінь державного і суспільного втручання, який, за поглядом філософа-утилітариста, мав б забезпечити найбільшу сукупну користь, можна описати за допомогою двох принципів. Перший з них, принцип *laissez-faire* (фр. "дозвольте робити") описує необхідність державного невтручання як загальну базу економічного життя і особистісного розвитку. Запозичений в класичної політичної економії і ліберальної думки, цей принцип, який пропонував державі лише роль "нічної сторожі", у Дж. С. Мілля зазнає значних метаморфоз: все ще не стаючи на позиції інтервенціоналістів, Дж. С. Мілль обґрунтовує значну кількість ситуацій, в яких держава має право втручатися і це втручання повністю відповідає принципу користі.

Якщо принцип *laissez-faire* має бути вихідним положенням, то, другий принцип, принцип шкоди виступає граничною межею втручання. Найзагальнішим чином він сформульований у першому розділі "Про свободу" і стверджує: "єдина мета, котра надає людству право в індивідуальному або колективному порядку втручатися у вільні дії будь-кого зі своїх членів, — це самозахист. Єдина мета, з якою може бути правомірно використана влада над будь-яким членом цивілізованої громади проти його волі — це запобігти шкоді для інших. Його власна користь, — фізична чи моральна, — не є для цього достатньою підставою. Вій не може правомірно бути змушений діяти або утриматися від дії на тій підставі, що це краще для нього; що він стане від цього щасливішим; що, на думку інших, такі дії є мудрими і навіть правильними".

Взявши за основу сукупне використання цих принципів, Дж. С. Мілль пояснює можливість і право на втручання у тому чи іншому конкретному випадку, постійно узгоджуючись з вихідним для його творчості принципом користі — вимогою "найбільшого щастя для найбільшої кількості". Не бачачи можливості загального теоретичного вирішення проблеми, філософ вирішує зупинитися на практичному аспекті, який він розглядає в дусі утилітаризму.

Ці два принципи, *laissez-faire* і принцип шкоди, втілені у творчості Дж. С. Мілля, не є протилежними чи конфліктуєчими, а взаємодопов-

нюють один одного, і, узгоджуючись до загального принципу користі, складають собою певну систему, що й визначає можливість державного чи суспільного втручання. *Laissez-faire* у цій системі виступає вихідним, базовим принципом. Оскільки Дж. С. Міллз не радикалізує його і не робить його всеобов'язковим, то він виступає як загальна перевага державного невтручання втручання, звідки слідує, що держава має легітимувати кожну свою дію згідно до принципу користі. Однак, такий погляд міг би призвести до безмежного інтервенціоналізму. Тому, введений у трактаті "Про свободу" принцип шкоди є необхідним і органічним доповненням до принципу *laissez-faire*, яке визначає крайню межу втручання. До того ж визначається межа не тільки впливу держави, але й суспільного, дії якого не регулюються *laissez-faire*. З іншого боку, цей принцип визначає і єдиний легітимний привід, а щодо держави – то і зобов'язання до втручання в особисту свободу: запобігання шкоди іншим спричиненої діяльністю чи бездіяльністю індивіда. Таким чином, кожен з цих принципів сам по собі не здатний визначити оптимальну межу впливу суспільства і держави, лише їх сукупне використання дозволяє це зробити.

Р.М. Коршук, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ
dekalog@ukr.net

ПРОБЛЕМА КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНОЇ АВТОНОМІЇ В АВСТРОМАРКСИЗМІ

Формою втілення на практиці права національних меншин на самоврядування є формування автономного утворення – автономії спільноти. В етнополітології автономія розглядається як одна з найбільш ефективних форм вирішення проблеми меншин, захисту їх інтересів та прав. Водночас, утворення автономій, особливо територіальних може спровокувати сепаратизм. Іноді еліти національних меншин розглядають надання автономії як перших крок до здобуття незалежності, виходу зі складу держави та формування власного державного утворення.

В залежності від принципу формування автономні утворення національних меншин поділяються на територіальні та екстериторіальні. Територіальні автономії формуються на певній чітко визначеній території компактного проживання етнічної групи. Екстериторіальний принцип не передбачає обов'язкової прив'язки до конкретної території – повноваження автономій, сформованих за екстериторіальним принципом розповсюджуються на усю територію держави. Культурно-національна (культурна) автономія будується за екстериторіальним принципом – вона є формою самоврядування усіх членів національної меншини (етнічної спільноти) незалежно від місця їх проживання на території держави. На даний момент ця форма автономії вважається оптимальним шляхом вирішення проблеми національних меншин. Піонерами обґрунтування ідеї та розробки теоретичної моделі культурно-національної автономії були представники австромарксизму О. Бауер та К. Реннер, більш відомий під псевдонімом Рудольф Шпрингер.

На думку представників австромарксизму кожна держава є багатонаціональною (державою національностей), адже на її території проживають представники національних меншин. Таким чином втілення на практиці принципу національності – "кожна нація має право на національну державу, кожна держава складається з однієї нації" є не тільки неможливим, але й небезпечним – прагнення до формування однопонаціональної (в етніцистському розумінні) держави не вирішує, а лише поглиблює національні протиріччя, сприяє виникненню міжнаціональних конфліктів. Вагомі аргументи на користь подібного твердження наводить О. Бауер: "Територіальний принцип загрожує національному миру, оскільки аж ніяк не можливо здійснити його у чистому вигляді, неймовірно, щоб нація відмовилася від захисту своїх меншин всередині інших національних областей" [Бауер О. Національне питання і соціал-демократія. – К., 2004. – С. 76]. Формування національно-територіальних автономій також не вирішує дану проблему, адже поза їх компетенцією все одно залишиться частина представників етнічної спільноти, що проживають в інших регіонах держави. Вирішення подібних протиріч можливе лише шляхом втілення на практиці ідеї культурно-національної автономії. Культурно-національна автономія, на думку представників австромарксизму, є найбільш дієвим шляхом розв'язання національних проблем, забезпечення міжнаціонального миру та цілісності держави, подолання міжетнічних протиріч і конфліктів.

В основі формування культурно-національної автономії лежить персональний принцип конституювання нації – нація формується та функціонує як персональний союз представників однієї національності на території усієї держави. Створення таких союзів відбувається шляхом добровільної та особистої національної самоідентифікації – кожен повнолітній громадянин держави самостійно обирає власну національну приналежність. На основі вибору громадян формуються національні кадастри – списки представників національних спільнот. Складання національних кадастрів, на думку К. Реннера, являється першим кроком формування національних союзів як юридично-правових суб'єктів: "Нація повинна конституюватися, як союз людей на основі сучасного демократизму, як організація правового захисту" [Друк за: *Вилков В. Ю.* Западная националогия XX столетия: концептуальные портреты. – К., 2008. – С. 88]. Національність стає однією з ознак, що визначає юридичний статус особи. Подібна правова практика дозволить впорядкувати правові відносини індивіда з власною нацією, представниками інших націй та державою.

Формування культурно-національних автономій у державі передбачає розподіл повноважень між національними союзами (національними корпораціями) та державними органами. Цей розподіл аж ніяк заперечує суверенітет держави – кожен індивід одночасно являється громадянином держави та членом певної, чітко визначеної національної корпорації. Нація як персональний союз наділяється повноваженнями у сфері самоврядування, до її компетенції належать, насамперед, розвиток культурних потреб власної етнічної спільноти, юридична підтримка одноплеменників тощо. Надзвичайно важливою особливістю функціонування культурно-національних автономій є забезпечення рівноправності наці-

ональних корпорацій, представники яких проживають на одній території. О. Бауер уявляв подібну картину наступним чином: "В середині держави владу мали б не чехи в одній, а німці в іншій області, а усі нації, де б вони не жили, завжди складали корпорацію, яка самостійно відає своїми національними справами. В одному місті жили б разом, не заважаючи один одному, дві або декілька націй, що спокійно розвивали власні форми національного самоврядування, будували б свої освітні заклади – подібно до того, як протестанти, католики та євреї самостійно відають в одному місті власними релігійними справами" [Друк за: Там само. – С. 79]. Задля забезпечення культурних потреб етнічної спільноти органи національних корпорацій наділяються правом встановлення та стягнення особливих податків з членів власних етнічних груп.

Не зважаючи на подібність теоретичних конструктів культурно-національної автономії класиків австромарксизму, між поглядами О. Бауера та К. Реннера, на думку сучасного українського дослідника В. Ю. Вілкова, існує суттєва відмінність: "Надзвичайно важливим для моделі національної автономії К. Реннера – в цьому його суттєва відмінність від моделі О. Бауера – є те, що в ній рекомендується не стільки протиставити національну автономію державному управлінню, скільки максимально об'єднати їх, таким чином по можливості відмежувати (що і означає автономізувати) національні спільноти одну від одної територіально" [Там само. – С. 90.]

Безумовно однією з причин формування подібної програми було прагнення О. Бауера та К. Реннера зберегти цілісність Австро-Угорської імперії шляхом реформування та перебудови її з середини на засадах культурно-національної автономії. Не заперечували цього і самі класики австромарксизму, зокрема К. Реннер: "Нашим завданням було вказати, які правові форми є найбільш зручними для спільного співжиття австрійських національностей, якщо вони будуть змушені жити разом" [Друк за: Там само. – С. 87]. Однак історія розпорядилася інакше – народи Австро-Угорської імперії обрали самостійний шлях розвитку. Ідеї представників австромарксизму не прислужилися справі порятунку імперії. Натомість теоретичні моделі екстериторіальної автономії етнічної спільноти О. Бауера та К. Реннера лягли в основу сучасної теорії та практики культурно-національної автономії.

Ю.М. Кравченко, студ., КНУТШ, Київ
JuliaKN11@gmail.com

МАРКСИСТСЬКЕ ТРАКТУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО ВІДЧУЖЕННЯ ТА ЙОГО ВИМІРИ

Марксизм виступив на історичну арену як протест проти тотального відчуження людини в суспільстві, де панує приватна власність на засоби виробництва, проти перетворення людини на предмет купівлі – продажу, в річ серед речей, в товар серед товарів, у пролетаря, проти соціального і духовного поневолення особи, проти дегуманізації суспільства. Він став філософською, глибоко науковою теорією і методологією

революційного перетворення капіталістичного суспільства, теорією свідомості комунізму і життя в комунізмі. Комунізму як дійсного гуманізму, суцього в формі практичної всезагальності.

В "Критиці", так чи інакше повертаючись до різних аспектів проблеми приватної власності, Маркс тим самим проводить роботу з вирішення проблеми відчуження, а саме відчуження як "способу буття приватної власності в світі".

Так, один з головних висновків Маркса вже в цій ранній роботі є наступним: знищення державою приватної власності є разом з тим і знищення тієї відчуженої від держави сфери суспільства, яку Гегель називав громадянським суспільством. А разом з цивільним (буржуазним) суспільством, принцип, якого є "війна всіх проти всіх", руйнується і засновується на протистоянні народу державі [<http://www.proza.ru/2011/02/02/714>].

У статті "До єврейського питання" (осінь 1849 р.), Маркс показує, як буржуазне суспільство, основу якого складає приватна власність на засобах виробництва, перетворює людей на роз'єднаних, відчужених індивідів, що протиставлені один одному в силу дії законів конкуренції, нестримного прагнення до прибутку. Розкриваючи коріння відчуження економічного, Маркс обґрунтовує необхідність людської емансипації.

Сутність відчуження Маркс вбачає у відчуженні праці, яке тягне за собою і власне економічні і більш широкі наслідки. У "Рукописах" Маркс виявляє чотири взаємопов'язані сторони відчуження праці: а) самовідчуження пролетаря в сенсі втрати ним права розпоряджатися власною діяльністю, від чого вона стає для нього чужою, зовнішньою і ненависною; б) відчуження продуктів праці від їх виробників ; в) самовідчуження робітника від "людської родової сутності", тобто відповідних людині і гідних їй умов життя як формі задоволення її потреб; г) взамовідчуження, роз'єднання людей один від одного, їх атомізація, втрата ними своєї соціальної змістовності, стан спустошеності [*Нарский И. Историко-философский анализ проблемы отчуждения // Филос. науки. – 1963. – № 4. – С. 97–149*].

Так відчуження як відчуження праці є в своїй основі матеріальний процес і для його усунення потрібні матеріальні дії пролетарів. Категорія "відчуження" під науковим скальпелем Маркса отримує багатство своїх логічних визначень, які, у свою чергу, знаходять свій власний статус і займають своє місце у все більш чітко вимальованій системі марксисту [*Табачковський В. Криза буржуазного раціоналізму та проблема людської особистості. – К., 1974. – С. 153*].

"Відкриття Марксом у "Рукописах 1844 р." категорії "відчужена праця" стало тим ключем, за допомогою якого йому вдалося розкрити сутність корінних інтересів пролетаріату. Перед Марксом у світлі поняття "відчуженої праці" в зовсім іншому вигляді постала така важлива проблема, як протилежність між працею і капіталом. Стало очевидним, що це не просто протилежність двох зовнішніх один одному явищ, а протиріччя відчуженої праці з самою собою; стало очевидним також і те, що буржуазна економія тому і впадає в антиномії, що вона сформувала закони не істинно людської, а відчуженої праці. Очевиднішими стали і шляхи практичного вирішення цієї проблем" [*Лапин Н. Молодой Маркс. – М., 1968. – С. 287*].

Тому за Марксом, можна стверджувати, що саме комунізм є "справжнє розв'язання суперечностей між людиною і природою, людиною і людиною, справжнє розв'язання суперечки між існуванням і сутністю, між опредметнення і самоствердженням, між індивідом і родом ... Комунізм ... означає становлення практичного гуманізму" [Маркс К., Енгельс Ф. Из ранних произведений. – М., 1956. – С. 588, 637].

Саме в цьому сенсі "Економічно-філософські рукописи 1844 року" – епохальна праця, що в "згорнутому вигляді", як "у внутрішньому" містить у собі, ще в нерозвинених, іноді недосконалих формах, виразах, весь наступний генезис марксизму.

Заслуга Маркса і Енгельса в "Німецькій ідеології" є такою, що вони вказали практичний шлях знаходження людиною своєї цілісності як людини повністю усупільненої, колективної, а також вказали вихід із обумовленого відчуженням, тобто стану розірваності, роз'єднаності людей в буржуазному суспільстві.

"У зрілих роботах Маркса і Енгельса категорія відчуження втрачає свою колишню універсальність і всеосяжне значення. Їй довелося кілька "потіснитися", надавши місце розгалуженій системі філософських та економічних категорій, які "перекривають" все, що в неуточненому і недиференційованому вигляді містилося або, вірніше, мається на увазі спочатку під відчуженням" [Кешелава В. В. Миф о двух Марксах. – М., 1968. – С. 179–180]. Все вищесказане особливо характерно для "Капіталу" Маркса, по відношенню до долі відчуження.

У "Капіталі" термін "відчуження" використовується Марксом неодноразово, однак це вже не те всеохоплююче, абстрактне відчуження, з яким ми зустрічалися біля витоків марксизму.

Вже в "Рукописах 1844 року" і в "Німецькій ідеології" у Маркса намітилися дві форми відчуження праці: початкова, яка створює приватну власність і вторинна, що є як би стороною функціонуючої приватної власності, її породженням і при капіталізмі, що знову відтворюється у зростаючих масштабах. У "Капіталі" цей акцент зосереджується переважно на аналізі форм становлення та розвитку вторинного, капіталістичного відчуження.

Таким чином, причини відчуження, на думку німецького мислителя, знаходяться в сучасній на той час системі виробництва (яка втім має багато загального і з системою виробництва сучасній нам). Вивчення К.Марксом відчуження привело до народження багатьох ідей, які успішно використовуються і зараз, наприклад, ознаки відчуження, які він виділяв для кожного з етапів відчуження.

К. И. Лях, асп., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
christina_lyakh@mail.ru

ПРОБЛЕМА СОЦИАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ В РАБОТАХ ЮРГЕНА ХАБЕРМАСА

Сложные процессы, которые в настоящее время происходят в мировой политике и экономике, порождают новые исследовательские задачи в области анализа общественных явлений. Особое место среди

исследователей данной тематики принадлежит Юргену Хабермасу – немецкому философу и социологу, одному из немногих современных мыслителей, которые полагают возможность достижения рационального социального согласия посредством непротиворечивого соединения свободы и общественного блага.

Ю. Хабермас большое внимание посвятил проблеме социальной коммуникации, которая нашла свое отражение в таких работах как "Коммуникация и эволюция общества", "Теория коммуникативных действий" и "Знание и интересы". Его концепция основана на ряде идей, изложенных в работах представителя немецкого экзистенциализма К. Ясперса, который придавал коммуникации значение универсального условия человеческого бытия, уточняя характер подлинной (или истинной) коммуникации, называя таковой ту, что преследует своей целью поиск истины. Ю. Хабермас развил эту мысль следующим образом: коммуникация понимается им как истинная, личностно освоенная социальность. Она становится таковой в процессе обеспечения людей возможностью абсолютно свободного и непредвзятого обсуждения ценностей высшего порядка. В связи с тем, что ценности могут претерпевать изменения со временем, относительно них будут неизбежно возникать споры в социуме. Следовательно, саму теорию познания, согласно Хабермасу, можно отнести к коммуникативным процессам.

Весьма значимым в концепции Хабермаса является понятие коммуникативного действия, что характеризует те социальные действия, цель которых заключается в соглашении между участниками коммуникации ради достижения совместных результатов в той или иной ситуации. Принципиальное отличие коммуникативного действия от иных видов социального действия состоит в том, что непосредственно здесь мы наблюдаем ориентацию на поиск взаимопонимания, а не нацеленность на достижение успеха. Подлинное же коммуникативное действие выступает своеобразным механизмом сохранения или обновления консенсуса, который является основным фактором существования стабильного согласия в социуме. Ю. Хабермас рассматривает теорию коммуникативного действия как теорию общества, которая стремится вывить свои критические масштабы. Означает это то, что социальные процессы (будь то процесс интеграции, институционализации или социализации) необходимо протекают в проинтерпретированной культурно-коммуникативной сфере, где каждое действие индивида в социуме сопровождается сопоставлением возникающих и уже существующих в культуре смыслов. Следовательно, коммуникация предстает смысловым воссозданием общества. Подобного рода семантическое воспроизводство, а также структурирование социальной системы обеспечивает надлежащую связность, а уже посредством нее и целостность общества. Суть коммуникации сводится к взаимопониманию, где кроме установки на согласие участников коммуникации и взаимного отказа от субъективизма, охватывается еще и общность жизненного мира.

В результате процесса коммуникации или коммуникативного действия воспроизводится культура, базирующаяся на наших знаниях. Коммуника-

ция оказывает содействие социальной интеграции, а также образованию личной идентичности. Весьма значимое место в теории Хабермаса отведено анализу современного общества, главная отличительная черта которого наблюдается в рационализации коммуникативного поведения людей. Мировосприятие данного рода имеет ряд негативных последствий, что приводят к искаженной коммуникации, а также к зарождению и становлению систем экономического и политического действия, которые выделяются из "жизненного мира", а затем начинают извне им управлять.

Согласно Хабермасу, язык занимает центральное место, ведь будучи средством коммуникации, он позволяет верифицировать утверждения в ходе аргументации, поиска истины и достижения понимания. Лишь рефлексия коммуникации (иначе говоря, нахождение ее философских оснований) может открыть истину, относительно содержания которой возможно достигнуть понимания. Язык – это инструмент понимания между субъектами. Но подлинное взаимодействие (интеракция) людей в социуме протекает несколько иначе, чем это представлено в идеальной языковой ситуации. Реальность социума зависит от фактора власти, она неразрывно связана с политической ситуацией, в рамках которой процесс интеракции имеет вид "безнасиельственного насилия". Хабермас называет подобную коммуникацию "разрушенной", характеризуя ее как отказ от достижения коммуникационного согласия.

В теории консенсуса Хабермаса мы отмечаем ее рациональный (или даже сциентистский) характер: в результате процесса коммуникации открывается истина, что является основанием понимания и социальной солидарности. Таким образом, коммуникационная теория может быть представлена и как социальная модель общества. Консенсус в социуме достигается не только в связи с возможностью нахождения истины, но и потому, что предполагается реализация своеобразной модели общества западного типа, которая обеспечивает нормальный ход и уровень жизни тем, кто разделяет его установления. Совместная жизнь даже от простейших систем требует взаимодействия, постоянной взаимной адаптации, а также развития кооперации. Кооперация же достигается посредством строгой организации (что обеспечивается через узурпирование власти отдельными лицами) или через учреждение общественного договора (который регулирует отношения между людьми). Достижение такого договора возможно только при согласовании принципов индивидуальной свободы, а также общественного блага.

Перечисленные выше идеи Хабермаса в настоящее время имеют особенно актуализированный характер. С развитием современной цивилизации, проблема взаимного понимания между людьми приобретает глобальный характер. Как итог, мы наблюдаем проблемы в области межличностной коммуникации и установлении межкультурного диалога (что, в свою очередь, включает и трудность диалога между философскими школами и отдельными направлениями). В связи с этим можно сделать вывод о том, что рефлексия языкового понимания в коммуникативном пространстве социума будет и в будущем одним из главных направлений в философии языка.

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ОБРАЗУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА ЗА МАКСИМІЛІАНОМ ВЕБЕРОМ ТА КАРЛОМ МАРКСОМ

Тема лідерства ніколи не втратить своєї актуальності, тому що є універсальною та вічною для людства, оскільки тільки людина має можливість розвивати і вдосконалювати свій внутрішній і зовнішній світ. При розгляді проблематики феномену лідерства чільне місце займає проблема політичного лідерства, оскільки як слушно твердить Г. Тард "Наслідкування політичного лідерства є основним законом соціального життя" [Тард Г. Перетворення влади // Тард Г. Закони наслідкування / пер. з фр Ф. Павленков. – СПб., 1892]. Поняття політичного лідерства має два аспекти: 1) формально-посадовий статус. Він пов'язаний з володінням владою та 2) суб'єктивний. Особисті якості та реальна поведінка лідера на займаній посаді. У сучасній науці існують різні визначення поняття "політичне лідерство" Ми користуватимемося таким: *Політичне лідерство являє собою постійний і легітимний вплив однієї або кількох осіб, що займають владні позиції, на все суспільство, організацію або групу* (В. П. Пугачов, А. І. Соловйов).

Дана тема завжди привертала увагу вчених-суспільствознавців. Від античних істориків Геродота та Плутарха до Нікколо Макіавеллі та Фрідріха Ніцше. Безпосередній вплив на сучасні концепції лідерства здійснила творчість французького соціолога Габрієля Тарда та його німецьких колег Максиміліана Вебера та Карла Маркса. В даній роботі буде здійснена порівняльна характеристика саме німецьких соціологів XIX століття.

Думки вчених розділилися навіть з приводу пануючого на той час в Європі капіталізму Так Вебер визначає два фактори становлення комунізму: 1) інноваційне ставлення до господарства та 2) поширення протестантизму, як ідеологічний фактор. Маркс, із свого боку, визнає лише перший, економічний фактор, та вважає, що людина взагалі в незначній мірі залежить від духовної сфери.

В сфері політичної ідеології Вебером був застосований принцип "співвіднесення з ідеальним". В результаті спроби систематизувати багатоманіття форм політичного панування була створена наступна типологізація. 1) Традиційне політичне панування, в основі якого лежить прихильність до традицій та законів предків. Структура влади нагадує структуру патріархальної сім'ї. В умовах погано розвиненої правової системи традиційне панування націлене на особисту відданість та відповідальність перед правителем. 2) Легальне політичне панування. Основними владними суб'єктами виступають бюрократичні чиновники. А особиста відданість і відповідальність замінюється підпорядкуванням закону та правовим приписам. 3) Третій тип панування Вебер визначає як харизматичний (від гр. харизма – божественний дар) Даний тип пов'язаний з масовою вірою в харизму політичного лідера або вождя. Вебер визначає харизматичними

таких політичних лідерів: Македонський, Цезар, Наполеон. Їх дії засновані на силі та підпорядкуванні авторитету, соціальне оточення не намагається чинити опір, воно перебуває в стані масового афекту та очікування чуда. Тобто харизматичне лідерство має необмежений, авторитарний характер та призводить до соціальних потрясінь [Вебер М. Політика як покликання і професія. – М., 1990. – С. 643–706]. На відміну від Вебера, Маркс вважає, що політичний лідер є обмеженим історичною необхідністю та класовими інтересами. Політичний лідер виступає частиною класу, найздібнішою, найвідданішою, здатною виразити інтереси класу. Політичні реформи Маркс вважає штучним гальмом в соціальному розвитку, результатом вимушених поступок або обману з боку пануючих класів та слабкості і нерішучості пригноблених.

Проте незважаючи на велику кількість суттєвих, концептуальних відмінностей в підході політичного лідерства обидва мислителі вважали, що будь-яка особистість не може бути вільною від впливу держави і соціальних інститутів. Будь-який індивід сильно залежить від соціальних структур, соціальні інститути в свою чергу залежать від економіки. Обидва виходили з позицій раціоналізму та стверджували, що людина була створена як розумна істота.

Якщо адаптувати поняття харизматичного лідера до сучасних українських реалій, стає зрозуміло, що єдиний по-справжньому масштабний харизматичний лідер незалежної України, в опозиційному таборі, на нинішній момент знаходиться за ґратами. "Спадкоємець престолу" – Арсеній Яценюк в очах свідомих виборців уявляється скоріше талановитим адміністратором та досвідченим чиновником. Проте його власна політика свідчить про бажання стати не тільки лідером опозиції, а й очільником революції. Так чи інакше роль революційного трибуна, яку він обрав для себе, як і радикальність обраної політичної риторики, не додають йому авторитету серед громадськості, а як наслідок не дають змоги вважати повноцінною заміною харизматичного лідера – Тимошенко.

Що ж до гаранта Конституції, лідера Партії регіонів, чинного президента України – Віктора Януковича, то на мою думку, доречніше застосувати термін – політичного вождя. Монополізація влади в партії, беззастережне підпорядкування її членів лідеріві досягається не за рахунок харизми, досвідченості і особистої авторитетності Януковича як далекоглядного політика, а за рахунок силових методів та суцільної медійної монополії.

Проблема харизматичного лідерства є актуальною не тільки в Україні, а в світі в цілому. Актуальною вже тому, що таке явище, як харизматичний політичний лідер, не може бути поставлене на конвеєрну стрічку. Із свого боку складність українських реалій не дозволяє нам чекати його феєричної появи на політичній арені. А отже однією з головних проблем свідомого українського суспільства, яке на жаль, поки що не можна назвати громадянським, є виховання і підтримка саме харизматичних лідерів як у владних так і в опозиційних структурах.

ПОЛІТИЧНЕВЧЕННЯ АЛЬ ФАРАБІ ПРО ІДЕАЛЬНУ ДЕРЖАВУ

Країни Арабського Сходу унікальні з погляду еволюції політико-правової думки, конституційного права, внутрішньо політичного розвитку. В них були сформовані оригінальні політичні системи, що поєднували республіканські і монархічні форми правління, апробована мусульманська концепція держави, накопичений багатий досвід конституційного будівництва.

Еволюція держави і права країн Арабського Сходу характеризувалася певними особливостями: низький рівень динамізму, надання переваги власності держави на землю з общинним землеволодінням; монархічна форма правління, що мала характер східної деспотії; ознаки раннього стану права. Специфіку соціально-політичної структури східного суспільства визначали панівна релігійна ідеологія, ставлення членів суспільства до релігії і влади.

Аль-Фарабі один із перших філософів-арабів порушив проблему співвідношення релігії, філософії та влади. Він став відомим завдяки коментарям до праць Арістотеля, через що отримав почесне ім'я "Арістотель Сходу". Свої державницькі і правові погляди виклав у трактатах "Про погляди жителів добродесного міста", "Афоризми державного діяча" тощо. В зазначених працях Аль-Фарабі значну увагу приділяв дослідженню сутності влади, завданням і метою якої є створення умов для щастя і злагоди.

Як і більшість філософів, він намагався розробити проект ідеального суспільства – міста-держави. Він класифікував суспільства на великі (об'єднання всіх людей, народів, що населяють землю), середні (спільнота певного народу) та малі (об'єднання людей в окремі міста).

В соціальних трактатах Фарабі, як філософ, пізнає основи, що керують природним і людським світом, і як передаються отримані таким чином істини невисукані в філософії "широкій публіці" в образно символічній формі "ідеальної релігії".

Політико-правове вчення Аль-Фарабі суттєво відрізняється від доктрини західноєвропейських мислителів як за змістом, так і в програмних положеннях. Політичне життя Арабського халіфату не давало підстав для обговорення традиційних для європейської державно-правової думки проблем різних форм правління, співвідношення церкви і держави, держави і права.

Специфіка розвитку арабських народів вимагала обговорення моральних якостей і компетентності правителя, а також способів здійснення ним влади. Що ж до політичного устрою, то за його основу Аль-Фарабі брав мусульманську общину – пов'язане шариатом територіальне об'єднання віруючих, що справляло вагомий вплив на владу. Аль-Фарабі дотримувався концепції "двох істин" – істини у філософії та істини у релігії.

Одним із перших він наважився порушити ідеї Корану, оскільки його проект ідеального суспільства (міста-держави) суперечив ідеям про божественну передвизначеність: "все у владі Бога". Аль-Фарабі взагалі відкидав теологічні вчення про походження держави і стверджував, що держава – результат об'єднання людей для задоволення життєвих потреб. Такі ідеї почали зароджувати нові погляди на Сході.

Отже, політико-правове вчення Аль-Фарабі повністю різниться від доктрини західноєвропейських мислителів як за змістом та формою, так і в програмних положеннях, чим і претендує на інтерес та актуальність. Зміст політичного знання вбачав у вивченні способів здійснення влади, управління і взагалі організації справ у "доброчинних" і "поганих" містах, у пізнанні причин їх злетів, падінь і перетворень. Такий погляд на політику виходив насамперед з розуміння її морально-етичного змісту. Основною метою політики вважав досягнення щастя і кращої долі для людини. Переймався він також змістом і сутністю мусульманської держави, зосереджуючи увагу на аналізі державного апарату і співвідношення влади.

А. М. Міщенко, студ., КНУТШ, Київ
mishchenkoann@i.ua

СПІВВІДНОШЕННЯ ПОЛІТИКИ І МОРАЛІ В КОНЦЕПЦІЇ МАКСА ВЕБЕРА

Макс Вебер вважається прибічником компромісного підходу щодо співвідношення політики і моралі. Він, розуміючи, що етичний ідеал далекий від політичних реалій, намагається показати, що все ж етика має практичне значення і незамінна в процесі прийняття рішень та виборі засобів для їх втілення. Оскільки роль політичної сфери в житті людства важко переоцінити, цілком логічно, що вона є об'єктом етичного розгляду. Однак вчений ставить під сумнів можливість застосування універсальної етики, яка охоплювала б усі сфери людського життя. Він відзначає, що найчастіше "замість того щоб дбати про те, що стосується політики: про майбутнє і відповідальності перед ним, етика займається політично стерильними – в силу своєї нерозв'язності – питаннями провини в минулому" [Избранные произведения / Макс Вебер ; сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова ; предисл. П. П. Гайденко. – М., 1990. – С. 694]. Вчений вважає, що абсолютна етика – непридатна до політичної діяльності, тому що принципи, які в ній закладені, є нездійсненими для людини, що займається політикою, оскільки політика є досить специфічною сферою, в центрі якої стоїть проблема отримання і утримання влади, в тому числі за допомогою такого засобу, як насильство. Таким чином, спроба слідувати цим принципам може призвести до руйнівних наслідків. "Слабкою стороною" абсолютної етики є саме непередбачуваність наслідків, тоді як саме наслідки повинні цікавити політика в першу чергу. У цьому контексті М. Вебер розглядає абсолютну етику Євангелія, акцентуючи на її безумовності і безкомпромісності, що підходить лише для

святого, але ніяк не для політики. Абсолютна етика не визнає можливість застосування насильницьких засобів, яка б не була ситуація, проте в реальному житті це може означати неспротив злу, яке часто можна зупинити тільки за допомогою застосування насильства. Отже, людина, що дотримується принципів абсолютної етики в пограничних ситуаціях є беззбройною і бездіяльнісною, що в політиці особливо небезпечно. Невідомим для політики є ще один принцип абсолютної етики: правдивість, оскільки необдумане і одностороннє розкриття державних таємниць може призвести до незворотних руйнівних наслідків для держави, яка зважиться на такий крок. З цього випливає, що розглядати політику з позицій абсолютної моралі не має сенсу, оскільки сама сфера, де дозволяється використання легітимного насильства, відповідно до цього підходу, є по суті аморальною. Однак повністю виключити абсолютну мораль з області дослідження політичного також не можна, оскільки вона дає уявлення про ідеал, до якого варто прагнути, тим самим представляючи політичне в етичному вимірі.

Виходячи з цих позицій, Макс Вебер робить висновок, що етично орієнтовані дії можуть підкорятися двом різним максимам: "етиці переконання" і "етиці відповідальності". Основна відмінність полягає в тому, що прихильники етики переконання в першу чергу відповідають безпосередньо за свої дії, а послідовники етики відповідальності – за їх результат. Тобто жодна з цих етик не означає безпринципності або безвідповідальності, проте вони спираються на різні оціночні принципи. "І найбільш глибокий" корінь "відмінності між етикою переконання та етикою відповідальності полягає в тому, що якщо для першої переконання (" віра ") передує вибору, то в рамках другої якраз навпаки – вибір передує переконання" [Давыдов Ю. Н. Этика убеждения и этика ответственности: Макс Вебер и Лев Толстой // Этическая мысль. – 2006. – С. 96]. Тобто перша акцентує увагу на цінності самого переконання, незалежно від обставин і результатів, а для другої важливі саме емпіричні наслідки, на підставі яких можна виносити оціночні судження. Сама відповідальність в рамках етики відповідальності розглядається в контексті можливості людини передбачити наслідки своїх дій, необхідності нести відповідальність безпосередньо за обрану мету і за засоби її досягнення. І якщо етика переконання повністю виключає можливість застосування насильства, що фактично неможливо в політиці, то етика відповідальності таку можливість передбачає в тому випадку, коли це необхідно для запобігання наслідкам, які були б більш руйнівними, ніж сам акт насильства. Людина, яка дотримується етики переконання є космічно-етичним раціоналістом, в той час як світ є ірраціональним: якби все було так просто, то можна було б оцінювати дії згідно з принципом, що з добра слідує добро, а із зла – зло. Однак уся історія доводить неспроможність цього принципу, і саме цей етичний парадокс протягом багатьох століть намагалися пояснити релігійні вчення. Індуїсти вирішили цю проблему за допомогою специфікації етики, коли кожній касті відповідали власні етичні ідеали; католицька етика є особливою етикою для

тих, хто наділений "харизмою святого життя", ірраціональність світу пояснюється первородним гріхом, що легітимізувало застосування насильства як засобу боротьби проти гріха; протестантизм визнавав державу божественною установою, таким чином легітимізуючи насильство і знімаючи відповідальність за нього з індивідів.

Ні етика переконання, ні етика відповідальності не можуть повністю задовольнити сферу політичного зі всіма її парадоксами, тому Вебер акцентує свою увагу на тому, що вони не є протилежними, і лише в єдності здатні допомогти людині, що має покликання до політики. "І оскільки етика переконання і етика відповідальності не суть абсолютні протилежності, але взаємодоповнення, які лише спільно складають справжню людину, того, хто може мати "покликання до політики"" [Там же. – С. 705].

Таким чином, можна зробити висновок, що Макс Вебер, усвідомлюючи необхідність розв'язання етичних парадоксів, якими сповнена політика, приходить до висновку, що лише розділивши етику на "етику переконання" і "етику відповідальності", як певні ідеально-типові конструкти, можна аналізувати політичну діяльність. При цьому етика переконання і етика відповідальності, будучи опозиційними категоріями, пов'язані між собою і нероздільні. І саме та людина, яка усвідомлює цей зв'язок і здатна приймати рішення, керуючись тими чи іншими принципами залежно від ситуації, здатна бути політиком за покликанням.

***О. М. Мостіпан, канд. політ. наук, асист.,
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
"Харківський авіаційний інститут", Харків
mostipan-alex@ukr.net***

ДЖ. С. МІЛЛЬ ЯК ТЕОРЕТИК ЕФЕКТИВНИХ МЕХАНІЗМІВ ПРЕДСТАВНИЦТВА

Дж. Мілль у праці "Роздуми про представницьке правління" послідовно аргументує на користь існування справедливого представництва. Способом його досягнення є народне правління, за якого верховна влада належить всьому суспільству, що є гарантією задоволення індивідуальних інтересів через право кожного відстоювати їх. На думку мислителя, потрібно розуміти різницю між ідеєю представництва і конкретними формами її вияву. Розглядаючи існуючі механізми представництва і моделюючи оптимальний, Дж. Мілль зазначає, що до представницького органу мають потрапляти найкращі та найобдарованіші громадяни. Важливість функціонування ефективного механізму представництва впливає зі значення представницького зібрання, яке полягає у необхідності регулювання суспільних відносин та існуванні публічного політичного поля: "Установа, де кожна думка, кожна тінь думки, що існує в нації, можуть змушувати себе вислухати перед обличчям уряду і представників інших інтересів і думок; де вони можуть змусити себе вислухати, змусити себе прийняти чи можуть вимагати пояснень, чому їх не прийняли"

[Мілль Дж. Ст. Размышления о представительном правлении. – СПб., [конец XIX – нач. XX в.]. – С. 96]. Ефективність виборчої системи полягає в тому, що вона повинна гарантувати обрання в парламент здібних людей і представляти всі групи інтересів, що є в суспільстві, в тому числі і меншість: "Ми вже бачили, що небезпеки, які є в представницькій демократії, бувають двох видів: по-перше, небезпека низького рівня розумового розвитку обраних представників у представницькому зібранні та необхідність народу, що його контролює; і по-друге, небезпека станового законодавства, якщо закони приймаються чисельною більшістю, що складається з людей, які належать до одного стану". Зазначимо, що Дж. Мілль виступав проти надання виборчих прав усім групам громадян, оскільки вбачав у цьому загрозу захоплення влади робітничим класом.

Дж. Мілль також акцентує увагу на потребі у механізмах, які б забезпечували представництво інтересів меншості, що є необхідною умовою стабільного суспільного розвитку. Тому, мислитель аргументує на користь застосування пропорційної системи представництва як єдиної, що здатна реалізувати принцип рівноправного представництва та добору найкращих законодавців. Дж. Мілль також висунув тезу про те, що пропорційна система найкраще забезпечує територіальне представництво: "... оскільки в різних місцевостях переважають різні точки зору, то меншість в одному місці може виявитись більшістю в іншому; в цілому ж кожна точка зору знайде вираження в пропорційній кількості представників".

Мислитель критикував мажоритарну виборчу систему за те, що вона чинить тиск на виборців, змушуючи їх приймати невідгукні для себе рішення стосовно підтримки певних кандидатів: "...вони змушені прийняти такого кандидата, політичні переконання якого були підтримані більшістю голосів, хоча вони не погоджуються з ним у багатьох інших питаннях". Пропорційна система є основою для появи політичної відповідальності обраних представників перед виборцями, завдяки тому, що кожен виборець представлений тим депутатом, якого він безпосередньо обрав. Недоліком мажоритарної системи, порівняно з пропорційною, є значно вищий економічний бар'єр доступу громадян до політики: "На успіх можуть розраховувати лише ті особи, що володіють впливом на місцях, чи витрачають великі кошти, або ж ті, яких висувують лондонські клуби однієї з двох великих партій, за запрошенням трьох, чотирьох купців, і на чий голос партія може завжди розраховувати". Головним критерієм успіху для кандидата, що балотується за пропорційної виборчої системи є його особиста підтримка громадянами, і значить, як вважає Дж. Мілль, пропорційна виборча система чинить позитивний вплив на підвищення рівня кадрового потенціалу представницького органу: "Сама більшість буде вимушена шукати собі представників між людьми більш великого калібру". Головна складність для запровадження пропорційної виборчої системи полягає в перебільшеному баченні труднощів її застосування, а також у сумнівах щодо можливості її застосування.

Представницький орган, сформований із застосуванням пропорційної системи, має слугувати утвердженню особистої гідності людини та

не принижувати її достоїнства. Як вважає Дж. Міллз, застосування освітнього та майнового цензу є умовою, що впливає на підвищення ефективності пропорційної системи. Мислитель пояснює це тим, що привілей користуватись виборчими правами справедливо надати лише тим, хто сплачує податки. У протилежному випадку це буде нагадувати таку ситуацію: "Це те ж саме, що дозволити запускати руки в чужі кармани, під будь-яким приводом, що їм захочеться назвати суспільною справою". Дж. Міллз виступає проти надання різної кількості голосів відповідно до статків і майна, якими володіють громадяни, хоча не виключає цю можливість як тимчасову. Наприклад, може існувати потреба надати більшу кількість голосів людині, що володіє розумовою перевагою над іншими, проте, зазначає філософ, існує проблема визначення цієї переваги. Дж. Міллз пропонує надати виборчі права жінкам, оскільки вважає, що існуюче упереджене ставлення до них є таким же безпідставним як, наприклад, різниця у зрості чи кольорі волосся різних людей для розуміння ними виборів. Дослідник вважав, що процедура подачі голосів виборцями має бути відкритою, а не таємною, адже інші члени суспільства мають право знати як скористались своїм голосом їхні представники (це стимулюватиме всіх разом відповідальніше користуватись виборчими правами). Дж. Міллз також розглядає проблеми підзвітності депутатів та імперативного мандату, виходячи з того, що джерелом влади є народ: "...якою б не була система представництва, виборці можуть, якщо тільки забажають, перетворити її в просту систему уповноважень". В той же час мислитель робить уточнення, що проблема імперативного мандата не є предметом конституційного законодавства, а скоріше регулюється етикою представницького правління.

Думки, застереження, пропозиції Дж. Міллз виявляються актуальними у процесі створення оптимальних виборчих механізмів, особливо для перехідних країн, оскільки досвід здобутий та адаптований протягом тривалої історії становлення демократичних інститутів є цінним в умовах обмеженості часу та ресурсів для модернізації політичних інститутів і суспільних відносин.

Д. О. Печенюк, здобувач, КНУТШ, Київ

БЕНДЖАМІН БАРБЕР ПРО РОЛЬ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ДЕМОКРАТІЇ

У багатьох своїх роботах Б. Барбер звертається до аналізу проблеми технологічного прогресу, а саме його телекомунікаційного аспекту, впливу останніх досягнень у цій царині на подальшу долю демократії як політичної системи, демократизацію як загальносвітову тенденцію, формування свідомої громадянської позиції особи, підвищення її загальнокультурного рівня тощо. Такі статті як "Три сценарії майбутнього технології та сильної демократії", "Двозначні впливи цифрових технологій на демократію у глобалізованому світі", "Невизначеність цифрової політи-

ки" тощо дають нам можливість систематизувати ідеї науковця і виявити концептуальні положення його наукового трактування даної дилеми. Будучи прибічником і навіть апологетом партисипаторної теорії демократії, що апелює до перманентного залучення громадян до політичної активності, участі у формуванні, запровадженні і контролі політичних рішень у якомога ширшому вияві, Б. Барбер лишається науковцем високого рівня, а відтак прагне пошуку об'єктивності, а не підкріплення власних ідейних уподобань за будь-яку ціну, він методологічно виважено підходить до дослідження цього питання і пропонує декілька можливих сценаріїв розгортання взаємодії демократії та технологічного поступу (реалістичний, песимістичний та оптимістичний).

У пошуках причинно-наслідкового зв'язку, американський теоретик доходить висновку про те, що неможливо сьогодні абстрагуватися від дійсності і не помічати усіх звершень, які демонструє наука та технології, попри наше бажання чи небажання, ми будемо відчувати на собі їхній вплив, адже інформаційний простір є об'єктивною реальністю розгортання сучасної світової історії, і ми маємо сприймати як даність технологічні досягнення, і чим раніше ми зможемо виробити саме таке ставлення до дійсності, тим швидше ми зможемо адаптуватися до наявних умов, і за раціонального підходу, з користю для світової демократичної спільноти використати телекомунікаційних арсенал. Будь-які наукові досягнення в історії людства, чи то атомна енергетика, чи то ядерна зброя тощо містили у собі бінарну сутність і можливість дуалістичних наслідків для світового співтовариства, однак саме останнє вершить власну долю, обираючи один із можливих шляхів використання цих досягнень, а відтак і перспективи розвитку людства. Ми не можемо відмовитись від результатів науки і техніки, але ми маємо можливість взяти їх на власне озброєння і здійснювати неперервний контроль над ними. Вихідна проблема у співмірності демократії і технологій криється у специфіці спеціалізації фахівців у цих сферах. Теоретики і практики демократії, на жаль, рідко розуміються на телекомунікаційних технологіях і, навпаки, спеціалісти в галузі даної технології не цікавляться політикою, проблемами розвитку демократії та загрозами, які вироблені ними ж технології можуть виявляти перед майбутнім демократії як такої. Тому демократична освіта має стати аксіоматичною у процесі формування особистості, а з урахуванням швидкоплинності і новаторства у технологічній сфері дане виховання має здійснюватися упродовж усього життя особи.

Отже, які ключові загрози привносить науково-технічний прогрес у життя людства загалом, і безпосередньо у демократичний процес? На думку Б. Барбера, таких викликів декілька. По-перше, поширення телекомунікаційних засобів (телебачення, Інтернету) по всьому світу, насамперед, пояснюється потребами власників цих засобів мати надприбутковий зиск у планетарному масштабі, і якість інформації визначається виключно таким чинником як фінансова привабливість, культурні, освітні програми витісняються примітивними шоу, що охоплює велику цільову аудиторію, і про вдосконалення індивіда, підвищення його інтелектуаль-

ного потенціалу взагалі не йдеться. Як бачимо, сьогодні не той, хто володіє інформацією, володіє світом, а той, хто володіє засобами масової інформації. По-друге, рівень конкуренції у цій сфері штучно занижується тими ж власниками ЗМІ шляхом монополізації, дрібні компанії перекуповуються, і стають складовою частиною потужних інформаційних конгломератів. Третя проблема полягає у контенті, тобто наповненні інформаційного простору. Як зазначає сам дослідник, ще 50 років тому інформація, яку отримували з трьох телеканалів була більш ґрунтовною і аналітичною, аніж сьогодні з п'ятдесяти. Контент перекуповується, багато каналів не продукуючи власного матеріалу, виступають просто в ролі ретрансляторів (переважна більшість новин по всьому світу запозичується з CNN або BBC). І хоча здається, що на сьогоднішній день рівень інтерактивності споживачів вище ніж пів століття тому назад (люди можуть обирати улюблені канали та телепередачі), проте кількісна обмеженість реальних носіїв самобутньої інформації залишає цю проблему відкритою. І ще четверта за рахунком, але не менш важлива за значущістю проблема, це – захист інформації, її конфіденційність. Сьогодні діяльність банків, кредитних, страхових компаній передбачає збір даних про власних клієнтів, ця інформація має використовуватися лише цими організаціями і лише з метою захисту свої структур від "ненадійних" споживачів, подібні досє не можуть використовуватися у процесі державного контролю або управління. Однак гарантії збереження таємниці видаються сьогодні напрочуд ефемерними. Наприкінці ХХ століття мешканці Швеції дізналися, що група їхніх співгромадян перебувала об'єктом таємного соціологічного спостереження упродовж 20 років без їхньої на це згоди, даний науковий проект передбачав збір інформації щодо економічного, приватного, сексуального статусу цих людей. Цей факт не свідчить підтвердженням захисту приватної інформації.

Вплив телекомунікаційних технологій на демократію, за твердженнями Б. Барбера, залежить від того який її варіант ми обираємо: представницьку чи сильну. "Сильна демократія передбачає не лише право голосувати, але й осмислення вибору, не лише власну думку, а й її раціональну аргументацію. Ті, хто колись віддали перевагу відкритому голосуванню перед таємним, відкриті дебати по обґрунтованих питаннях закритим суперечкам з приводу приватних інтересів, віддадуть перевагу сьогодні технологіям, що передбачають відкриті інтерактивні обговорення з реальними учасниками, а не іграм, в результаті яких перемагають приватні думки, які не підтримуються більшістю" [Barber B. Three Scenarios for the Future of Technology and Strong Democracy // Political Science Quarterly. – 1998–1999. – Vol. 113, № 4. – P. 588]. Проте за таких умов раціональний дискурс має превалювати над суспільними забобонами. Телекомунікаційні технології зменшують світ, ущільнюючи простір і підкорюючи час. Пряма демократія вже не є обмеженою територіально, як колись зазначав Аристотель. Технологія може допомогти демократії, але за попередньої запрограмованості, закладання у ці програми політичних парадигм і теорій. "Якщо демократія має отри-

мати вигоди з технології, ми повинні починати не з технології, а з політики. Право голосу, вимога голосу у формуванні наукової і технологічної політики є першим кроком, який мають здійснити громадяни на шляху забезпечення демократичного потенціалу технологій. Нові технології – лише інструмент комунікації, вони не визначають, що ми говоримо і кому говоримо" [Ibid. – 589]. Р. Дарендорф назвав 90-ті роки XX століття "декадою громадянства". Наслідуючи логіку Б. Барбера та красномовство Р. Дарендорфа, за оптимального й виваженого використання телекомунікаційних технологій у розвії прямої демократії, XXI століття може стати "віком громадянства".

О. О. Приказюк, студ., КНУТШ, Київ
LenaPrukazyk@gmail.com

ТЕОРІЯ ЦИРКУЛЯЦІЇ ЕЛІТ ВІЛЬФРЕДО ПАРЕТО

В сучасному вигляді елітарна теорія формується на рубежі XIX–XX ст. Її родоначальником вважають італійського соціолога Вільфредо Парето (1848–1923). Аналізуючи держано-правові явища, Вільфредо Парето спробував побудувати нову політико-правову теорію, в основі якої знаходиться принцип підтримки та порушення рівноваги в соціальних системах, переносючи таким чином основний закон механіки на суспільні відносини. Адже тільки комплексне використання теоретико-правових, політологічних та соціологічних знань з врахуванням основних законів, які виправдали себе в точних науках, дає можливість детально дослідити структуру суспільства та його компоненти.

Вільфредо Парето виходив з того, що світом в усі часи правила і повинна правити обрана меншість найздібніших і найпродуктивніших людей – еліта. Людське суспільство неоднорідне, й індивіди різняться фізично, морально та інтелектуально. Сукупність індивідів, які різняться результативністю, діють з високими показниками в певній сфері діяльності і становлять еліту. Парето сформулював оригінальну теорію кругообігу еліт, яка пояснює, на його думку, динаміку соціального розвитку. Вичленування еліти – вихідний пункт аналізу В. Парето. Для з'ясування того, хто може бути віднесений до еліти, автор пропонує статистичний метод. Він припускає, що в кожній сфері людської діяльності індивіду надається індекс, який є оцінкою його здібностей. Так, він наводить приклад: видатний юрист отримує 10 балів, менш знаменитий – 6, той, що не має жодного клієнта, – 1 бал, а 0 присвоюється ідіоту. Подібно він розподіляє бали за величиною багатства, вважаючи останнє головною ознакою елітності. Сукупність людей, кожен з яких в своїй області отримав найвищу оцінку, В. Парето називає елітою.

Неминучість поділу суспільства на еліту і масу В. Парето виводить із нерівності індивідуальних здібностей людей, що виявляються у всіх сферах соціального життя. Індивіди, що володіють найбільшим впливом, багатством, авторитетом, вмінням, освітою створюють "вищу страту

суспільства, еліту". До неї В. Парето в першу чергу відносить військову, релігійну і фінансову верхівку.

В.Парето поділяє еліту на правлячу і не правлячу. "Правляча еліта складається з індивідів, які прямо або опосередковано відіграють значну роль в уряді, неправляча складається з інших її членів. Таким чином, ми отримуємо дві страти: нижчу (нееліту) і вищу (еліту), яка в свою чергу, поділяється на дві – правлячу еліту і не правлячу". Правляча еліта звичайно, на думку В. Парето, знаходиться в стані повільної трансформації. Чергування, коливання, зміна еліт є законом існування людської спільноти. Якщо циркуляція еліт надто повільна, поступово в керуючому класі накопичуються елементи, яким більш властиві безсилля та занепад, вони втрачають якості, необхідні їх вищому статусу та не здатні застосувати насильство в певних випадках. В той же час серед нижчих верств суспільства збільшується число індивідів, які наділені відповідними якостями для управління народом. Основними засобами для підкріплення та відновлення правлячої еліти як кількісно, і що найбільш важливо, якісно, є отримання нових сил з нижчих класів та знищення деградованих членів встановленої еліти. Якщо ж не дивлячись на вказані методи в нижчих класах накопичуються індивіди, які мають набагато більшу перевагу за своїми якостями над правлячим класом, настає епоха революції, змістом якої є, на думку В. Парето, оновлення складу правлячої еліти, поповнення необхідних для управління психічних сил та встановлення таким чином суспільної рівноваги.

Відповідно до теорії Парето, політичні революції відбуваються через уповільнення циркуляції еліти. Революція виступає як свого роду альтернатива, компенсація і доповнення циркуляції еліт. У відомому сенсі сутність революції і полягає в різкій і насильницькій зміні складу правлячої еліти. При цьому, як правило, в ході революції індивіди з нижчих верств управляються індивідами з вищих, так як останні володіють необхідними для битви інтелектуальними якостями і позбавлені тих якостей, якими володіють як раз індивіди з нижчих шарів. Революція, за В. Парето, – це лише боротьба і зміна еліт.

Постійна зміна однієї еліти другою – результат того, що кожен тип еліт має певні перевагами, які, проте, з плином часу перестають відповідати потребам керівництва суспільством. Тому збереження рівноваги соціальної системи вимагає постійного процесу заміни однієї еліти іншою, у міру того як перед елітами виникають повторювані соціальні ситуації.

Наслідком зміни еліт є відповідний стабілізаційний ефект, стан соціальної рівноваги. Передумова такого стану – відповідне співвідношення залишків як у еліти, так і у маси. "Аристократія переживає не лише кількісний, але і якісний занепад". Разом з тим історія – не тільки "цвинтар аристократії", але й наступність аристократії. "Правлячий клас поповнюється родинами, які походять з нижчих класів". Еліта, борючись з контрелітою, може використати один із двох способів (або обидва відразу): або знищити її, або абсорбувати, причому останній спосіб – не тільки більш гуманний, але й найбільш ефективний, оскільки дає можливість

уникнути революцій. Історія людства – це історія зміни аристократії: в той час як одні люди звеличуються, інші опускаються. Така реальна картина, хоча іноді вона постає в іншому вигляді

Крім того, В. Парето формулює своєрідний ідеал організації суспільства та завдання діяльності еліт: "Проблема організації суспільства повинна вирішуватись не деклараціями навколо неясного ідеалу справедливості, а тільки науковими дослідженнями, завдання яких – знайти спосіб співвідношення зусиль і страждань з насолоджуванням, так щоб мінімум зусиль забезпечував більший кількості людей максимум добробуту" [*Парето В. О применении социологических теорий // Социс. – 1995. – № 10; 1996. – № 2. – С. 115*].

Б. А. Прокудин, доц., МГУ им. М.В. Ломоносова, Москва, Россия
probor@bk.ru

ЛИБЕРАЛЬНЫЙ, РАДИКАЛЬНЫЙ И КОНСЕРВАТИВНЫЙ ПАНСЛАВИЗМ В РУССКОЙ МЫСЛИ XIX в.

Очевидно, что панславизм, концепция исторического единства славянских народов, оспаривающая либеральный тезис об "общечеловеческой цивилизации", соответствовал в России главным образом императивам консервативного сознания. Однако и среди либералов были свои панслависты. Возникали идеи "славянской взаимности" и в рамках революционно-демократического направления.

Говоря о либералах, нужно прежде всего упомянуть слависта А. Н. Пыпина. И хотя считается, что Пыпин не был сторонником или пропагандистом панславизма, а лишь изучал это явление, критикуя "панславистский шовинизм", он не исключал полезности сближения славян, но только для будущего развития "по общим для всех народов законам" и на принципах терпимости и уважения [См.: *Пыпин А. Н. Панславизм в прошлом и настоящем. – СПб., 1913. – С. 106, 108; Пыпин А. Н. Вопрос о национальности и панславизм // Современник. – 1864. – № 3. – С. 111, 117.*]. Кроме Пыпина, к либералам, не отрицавшим идею славянского единства, можно добавить Н. И. Тургенева, высказывавшего похожие мысли [См.: *Тургенев Н. И. О нравственном отношении России к Европе // В поисках своего пути: Россия между Европой и Азией. Часть 1. – М., 1994. – С. 126*]. Но приходится признавать, что в копилку панславистских концепций либералы не положили ничего, отличающегося оригинальностью. Их деятельность во многом сводилась к критике славянофильского подхода к славянскому вопросу.

Истину ради надо сказать, что первая в России политическая программа панславизма была создана в либеральном декабристском обществе "Соединенных славян", которое поставило своей целью объединение всех славянских народов в одну демократическую республиканскую федерацию. Данное обстоятельство, кстати, наряду с другими, способствовало тому, что император Николай I после восстания декаб-

ристов укрепился во мнении об опасности идей славянской взаимности для русского самодержавия, и с самого начала его царствования русскому панславизму пришлось развиваться в условиях жесткой цензуры и подозрительного отношения со стороны правительства.

Представители революционно-демократического направления общественной мысли России всегда сочувственно относились к освободительной борьбе славянских народов и отрицали имперскую политику их "хозяев" – Австрийской и Османской империй, однако славянский вопрос в достаточной мере "радикалами" не разрабатывался. Существует лишь две панславистских концепции, возникших в данной среде. Это федералистские концепции А. И. Герцена и М. А. Бакунина, в которых панславизм приобретал революционную окраску. Герцен видел будущее славянского мира в свободной федерации, ядром которой ему представлялась Россия, освободившаяся от крепостничества и "немецкого" самодержавия [См.: *Герцен А. И.* Старый мир и Россия. Письма к В. Линтону // *Герцен А. И.* Собр. соч. : в 30 т. Т. 12. – М., 1957 и др.]. Бакунин призывал к разрушению не только Австрийской и Османской, но и Российской империй, на развалинах которых, по его убеждению, должна быть построена "Великая вольная славянская федерация" [См.: *Бакунин М. А.* Основы славянской федерации // *Бакунин М. А.* Избранные сочинения. – Пг. ; М., 1920. – Т. 3 и др.].

Впервые философским обоснованием идеи славянского единства занялись славянофилы в 1840-х гг. Исходным пунктом были представления о суверенности "народных начал", о необратимом разделении и противостоянии между романо-германским и греко-славянским "мирами". Здесь идея славянского единства впервые получила ощутимую теоретическую основу, которой не могло быть у идеологов "Соединенных славян". В 1854 г. К. С. Аксаков написал трактат "О восточном вопросе", в котором изложил свои взгляды по проблеме "Россия и Европа" в связи с положением славянских народов [См.: *Аксаков К. С.* О восточном вопросе // ЦГАЛИ. – Ф. 10. – Оп. 1. – Д. 219]. Под влиянием событий Крымской войны славянофильская интерпретация отношений России и Европы приобрела в трактовке К.С. Аксакова конфронтационный характер, который затем станет центральным пунктом политического творчества всех авторов, ведущих свою идейную генеалогию от славянофильства.

Анализ панславистских работ 1840-1850-х гг. позволяет выявить главные различия между системами воззрений славянофилов и русских консерваторов, например, М. П. Погодина и Ф. И. Тютчева, которые сопрягали решение славянского вопроса с проблемой стабильности и равновесия в Центральной Европе. Развивая идею цивилизационной противоположности Запада и Востока, видя враждебность Западной Европы к России, Погодин и Тютчев настаивали на культурной и политической миссии России в Восточной Европе. Логика их рассуждений сводилась к следующему: Восточная Европа еще не достигла высот своего развития, славяне слабы, разрознены и несвободны, миссия России состоит в том, чтобы "призвать Восточную Европу к жизни" пос-

редством объединения под своим верховенством. А это возможно только после распада "лоскутной империи" Габсбургов. Следствием же распада Австрийской, а потом и Османской империи, должно было стать создание "Всеславянского союза" (Погодин) [См.: *Погодин М. П. Опасности России. О диверсиях и союзниках. Значение войны. Состояние народного духа* // Погодин М. П. Историко-политические письма и записки в продолжение Крымской войны. 1853–1856. – М., 1874] или "Славянской империи" (Тютчев) [См.: *Тютчев Ф. И. Россия и Запад: книга пророчеств.* – М., 1999] под покровительством России. Ведь, по мнению мыслителей, Россия является законной наследницей Византийской империи, которая должна присоединить к себе принадлежавшие немцам, но населенные славянами земли, что входили прежде в состав Священной Римской империи, и создать "Великую Греко-Российскую Восточную Державу". Таким образом, панславизм с ярко выраженной политической составляющей сформировался в консервативной среде, хотя предпосылки к этому были заложены славянофилами. В консервативной среде он и остался.

О. І. Салтовський, д-р політ. наук, проф., КНУТШ, Київ

"ВОЛОДИМИРОВА ЛЕГЕНДА" ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНИЦЬКОЇ ІДЕОЛОГІЇ КНЯЗІВСЬКОЇ ДОБИ

Після захоплення влади в Києві представники норманської династії, що прагнула вкорінитись на давньоукраїнських землях та утримати й розширити власну імперію на сході Європи були змушені шукати чинників консолідації населення та переконувати населення у виключності свого права владарювати.

Перші князі з роду Рюриковичів активно не лише винищували фізично представників місцевої знаті, але й прагнули стерти будь-яку позитивну згадку про них в історичній пам'яті народу. Натомість пропонувались різного роду проекти, що були покликані сформувати відчуття спільності різних племен і народів, що були об'єднані імперією. Особливо показовими були спроби князі Володимира Великого створити пантеон богів спільних для всієї Русі, що завершилися прийняття християнства як єдиної державної релігії.

Християнство вводило києворуську державу до тогочасної цивілізованої Європи, однак створювало ряд проблем у відносинах із Візантією. Остання спираючись на доктрину "спадкоємності імперії" розглядала кожну з "варварських" країн, що прийняла христову віру від Візантії, як свого васала.

Династія Рюриковичів, що утвердилась в Київській Русі, розглядала себе, як мінімум, рівною константинопольським імператорам, а свою імперію – рівною візантійській. Важливим інструментом утвердження цієї думки стало творення національного культу святих, що його розпочав великий Київський князь Ярослав Мудрий. Адже в християнській свідо-

мості епохи Середньовіччя наявність власного пантеону святих, що захищають рідну землю перед Богом, є неодмінним атрибутом повноцінного самостійного державного існування. На реалізацію цієї ідеї працювала ціла когорта тогочасних мислителів Русі серед яких особливе місце займав княжий духівник, а в подальшому перший "руський" митрополит – Іларіон. Найкращими кандидатурами для створення пантеону національних святих були представники правлячої династії, серед яких і княгиня Ольга, й князі Борис та Гліб в жилах яких текла кров як Рюриковичів так і візантійських імператорів, і батько Ярослава Мудрого великий князь Володимир.

Для посилення аргументації на користь політичної рівності Київської Русі і Візантії Іларіон творить, за висловом відомого українського історика М.Брайчевського, "Володимирову легенду" основні положення відбиті в його промові "Слово про закон і благодать". Даючи характеристику діянням великого князя Володимира, що своєю волею зробив християнство державною релігією Київської Русі, мислитель всіляко підкреслює схожість його вчинків з діями імператора Костянтина.

Володимир, за Іларіоном, великий правитель великої країни, що походить з давнього княжого роду. "Цей каган наш Володимир, славний від славних народився, благородний від благородних... І будучи самодержцем землі своєї, підкорив собі навколишні країни...". При цьому використання титулу "каган" повинно було підкреслити самодостатність князівської влади, їх невключеність у візантійську імперську ієрархію, а отже, і рівність з імператорами Східної Римської імперії.

Іларіон відзначає, що Володимир вирізняється серед інших володарів світу. Говорячи про діяльність апостолів по розповсюдженню Христової віри, про ті труднощі, які вони змушені були долати, щоб переконати світських володарів прийняти істинну віру, софійський книжник підкреслює: "Ти ж ні закону, ні пророків не читавши, розп'ятому поклонився... Інші царі і властители, що бачили як все це здійснювалось святими мужами, не лише не вірили їм, але на муки і страждання віддавали їх. Ти ж, о блаженний, без всього цього прийшов до Христа, тільки по благому розумінню і гостроті розуму...".

При цьому особливо підкреслюється той факт, що Володимир прийняв християнство як і візантійський імператор Костянтин, цілком добровільно, і саме це, на думку Іларіона, є його найвищою заслугою. Візантія проголосила Костянтина "рівноапостольним" за добровільне проголошення християнства державною релігією. Володимир, зробивши подібний акт по відношенню до Русі, також заслуговує на подібну оцінку своїх дій: "Ти, що уподобився великому Костянтину за розумом і христолубством... Той у еллінів і і римлян цісарство богові підкорив, ти ж – в Русі... Тебе, що уподобився Костянтину, єдиної з ним слави і честі удостоїв господь на небесах благовір'я твого ради, що було у житті твоєму".

Оспівуючи Володимирові діяння Іларіон підкреслює, що він був єдиновладний володар своєї держави. При цьому ідея монархічного єдиновладного правління у Іларіона знаходить досить цікавий аргумент на

свою користь. Мислитель вважає, що саме єдиновладна форма правління є основною запорукою єдності і сили держави, її територіальної цілісності. І сам Володимир є символом могутності і сили держави як для зовнішніх так і для внутрішніх сил. Говорячи про швидке і тотальне прийняття Руссю нової віри Іларіон зазначає, що "І не було жодного хто воспротивився б благочестивому його повелінню, а якщо хто й не по добрій волі хрестився, то через страх перед повелівшим, оскільки благовір'я того було поєднано із владою".

Образ Володимира в інтерпретації Іларіона практично повністю відповідає християнським канонам про благочестивого правителя. І це не зводиться лише актом прийняття віри, а підтверджується і його щоденними вчинками, які навіть описати важко: "... хтоповідає про твої багаточисельні милостині і дивні щедроти, які денно і нічно надавав ти бідним і сиротам, хворим і боржникам, вдовам і всім, що просять співчуття... Те що чув ти, о досточтимий, не для молитви залишив сказане, а ділом здійснював: тим хто просив – подавав, нагих одягаючи, голодних і спраглих насичуючи, хворих всіляко утішаючи, боржників викупуваючи, зрабованим – свободу даруючи...".

Князь Володимир у "Слові про закон і благодать" Іларіона виступає не стільки як конкретна історична особа, скільки як певний образ ідеального правителя. Князь – глава держави відповідальний перед Богом "за труди пастви людей його". Цим самим князь виводився за межу суспільства й ніс відповідальність за свої дії лише перед Господом, що було надзвичайно важливим для Рюриковичів у їх боротьбі із залишками старих традицій.

Такий образ князя-правителя цілком відповідав як потребі обґрунтування політичної рівності Київської Русі з Візантійською імперією, так забезпечення легітимності виключного права роду Рюриковичів на володіння київоруською державою як родовою власністю.

***Н. А. Сіданіч, асучт., КНУТШ, Київ
eternity999@ukr.net***

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТЕОРІЇ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Теорія деліберативної демократії або, як її ще називають, дискурсивної демократії з'являється наприкінці ХХ століття і активно розвивається упродовж ХХІ. Вважається, що вперше термін "деліберативна демократія" був введений у науковий обіг Дж.Бессетом у його книзі 1980 року "Деліберативна демократія: мажоритарний принцип за республіканського правління" і більш теоретично обґрунтований у праці 1994 року "Деліберативна демократія. Тихий голос розуму". Дослідник аналізує досвід США щодо проведення суспільних дискусій з приводу актуальних для свого часу соціально-політичних проблем, і доходить висновку про те, що деліберативна демократія є одним з найбільш дієвих засобів легітимації прийнятих політичних рішень. В перекладі з англійської мови сло-

во "deliberative" означає дорадчий, схильний до розмірковування. Відтак, за даного підходу процедура обмірковування, обговорення виступає вихідною при прийнятті рішень. Деліберативна дискусія по суті є поєднанням елементів консенсусу та принципу більшості. На відміну від класичної теорії демократії деліберативна теорія наголошує на недостатності самих лише виборів для визнання того чи іншого політичного рішення правомірним та правомочним. Легальність і легітимність досягається виключно шляхом попереднього обговорення усіх імовірних варіантів рішення до його прийняття і в результаті оцінки його реалізації по запровадженні. Отже, деліберативна демократія передбачає справжнє обговорення, а не систему преференцій, що з'являється в результаті виборів. Деліберативна демократія може застосовуватися як за прямої так і за представницької форми, однак, зрозуміло, що за умов першої рівень легітимності матиме вищий показник, бо у процесі обговорення будуть задіяні громадяни, а не їхні представники, тож буде сформована загальна воля громади і прийнята імперативна норма. За представницької демократії процедури обговорення також є аплікативними, однак комітети, ради тощо, в яких відбувається дискусія щодо пошуку найбільш оптимального рішення обмежені як кількісно, так і якісно, і представлені, насамперед, експертами в тій чи іншій галузі, і знову ж таки представниками від народу. За таких умов процес обговорення перетворюється на закритий, елітарний, що з необхідністю підштовхує нас до питання: яким чином некомпетентні громадяни можуть обрати компетентних представників?

Ідеї деліберативної демократії мають давнє коріння у політичній теорії. Ще Аристотель наголошував на тому, що політична сфера – це сфера взаємодії рівних громадян, спілкування, у процесі якого, громадяни спільно освічують один одного і виробляють найбільш прийнятне рішення щодо співжиття [*Аристотель. Політика* // Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 4. – М., 1983. – С. 379-381]. За епохи Відродження Ф. Гвіччардіні в межах республіканської теорії апелює до обговорення як однієї із стадій поряд з прийняттям рішення, акцентуючи увагу на тому, що до дискусії можуть залучатися всі, адже ця процедура допомагає проявити власні найкращі якості людини і нейтралізувати погані, а ось вже прийняття рішень визнається мислителем справою небагатьох [*Гвиччардини Ф. Заметки о делах политических и гражданских.* – М., 2009. – С. 125].

Теорія деліберативної демократії сучасного зразка представлена такими дослідниками як К. Ніно, Д. Крокер, Ю. Габермас, Д. Гелд, Дж. Коен, Дж. Роулз, Е. Гутман, Дж. Фішкін, Дж. Менсбрідж, Д. Томпсон, С. Бенхабіб тощо. Всі ці науковці спільної думки щодо ключової ролі узгодження інтересів у процесі їх обговорення, вихідного значення прийнятності прийнятих рішень для спільнот при оцінці якості політичних рішень та результатів політики як такої.

Дж. Коен виділяє п'ять основних характеристик деліберативної демократії, до яких відносить: існування постійно діючих незалежних асоціацій з можливістю подовження їхньої діяльності; громадяни за демократії створюють власні інститути таким чином, що обговорення сприйма-

ється вирішальним фактором у формуванні інститутів, а інститути у свою чергу створюють можливість подальшого існування дискусії; схильність до поваги плюралізму цінностей та цілей в межах державного ладу; громадяни вважають процедуру обговорення джерелом легітимності, надають перевагу тому, щоб каузальна історія легітимації кожного закону була прозорою і з легкістю простежувалася у процесі обговорення; кожен член спільноти визнає і поважає деліберативну спроможність іншого. Для Дж. Коена деліберативна демократія більше ніж теорія легітимації політичних рішень, це формування основи суттєвих прав довкола дискусії з метою досягнення її ідеального варіанту. Досягнення останнього можливе двома шляхами: 1) учасники вважають себе зацікавленими виключно у результаті і умовах обговорення, вони вільні від впливу попередніх норм та потреб; 2) всі учасники вважаються рівноправними у прийнятті рішення, деліберативний процес визнається достатньою умовою для виконання досягнутого рішення [Cohen J. Deliberative Democracy and Democratic Legitimacy // TheGoodPolity. – Oxford, 1989. – P. 17–34].

Аналізуючи рівень легітимності обговорення, Дж. Фішкін виділяє п'ять вихідних критеріїв: точні і відповідні факти мають бути доступними усім учасникам; різні позиції мають порівнюватися на основі доведених фактів; всі ключові позиції, пов'язані з проблемою і цікаві громаді, мають обговорюватися; учасники широко, неупереджено зважують усі аргументи; позиції зважуються на основі доведеності фактів, незалежно від особи, що захищає окремий погляд [Fishkin J. When the People Speak. – Oxford, 2009].

В. С. Солов'ян, студ., КНУТШ, Київ
diosar@bigmir.net

КОНЦЕПЦІЯ РЕВОЛЮЦІЙНОЇ СИТУАЦІЇ: ВИТОКИ ТА ДЖЕРЕЛА

Соціальні революції, як корінні, глибокі, якісні зміни в структурі суспільних і виробничих відносин, виникають внаслідок накопичення численних суперечностей у процесі соціального розвитку. Цьому передують такий стан суспільства, за якого суспільна напруженість, обумовлена сукупністю суперечностей його розвитку, досягає свого апогею. Такий переломний прикінцевий етап певної формації суспільного розвитку називають революційною ситуацією. Загалом, явище революційної ситуації можна визначити як сукупність передумов, необхідних для здійснення соціальної революції. Соціально-економічною основою даного явища, відповідно, є конфлікт між новими зростаючими продуктивними силами і старими, що віджили себе.

Термін "революційна ситуація" все частіше лунає з уст не тільки політиків, але й простих громадян. Він став звичним на сторінках численних публікацій, що характеризують стан українського суспільства. Тож особливої актуальності для процесу українського державотворення дана тема набуває саме сьогодні. Зважаючи на непересічну актуальність даної теми, і, водночас, недостатність уваги, яка приділяється процесу

адаптації поняття революційної ситуації до сучасних суспільно-політичних реалій, важливим є вивчення тієї джерельної бази теорії соціальної революції, що здатна "пролити світло" на історію еволюції даного терміну та його інтерпретацій.

Основоположним каменем теорії революційної ситуації, на який спираються більшість дослідників, стала теза В. Леніна про три головні ознаки революційної ситуації, що була вперше висунута ним у роботі під назвою "Крах II Інтернаціоналу". Однак, ґенезу даної категорії в історії політичної думки можна прослідкувати задовго до краху II Інтернаціоналу. Загально відомо, що про революційну ситуацію доцільно говорити у тому випадку, якщо за умов незадоволення політичною і економічною ситуацією у суспільній свідомості революція і насильство, що її зазвичай супроводжує, стають виправданими та закономірними засобами виходу з ситуації, що склалася. Так, ще Ж.-Ж. Руссо, виводячи принципи народного суверенітету, зазначав, що люди завжди зберігають своє право виступати озброєною силою проти уряду. Послідовник ідей Ж.-Ж. Руссо, відомий діяч Французької революції кінця XVIII ст., Ж.-П. Марат поглибив цю тезу великого мислителя доби Просвітництва. У своїй праці "Кайдани рабства" він доводив, що боротьба будь-якими засобами проти тиранії не просто право народу, але, перш за все, його обов'язок.

Формаційний підхід у визначенні явища революційної ситуації набув більш означених форм у теорії марксизму, яка поставила революційну ситуацію в залежність від класової боротьби. Основоположник марксизму К. Маркс неминучість виникнення революційної ситуації в капіталістичному суспільстві виводив із власного аналізу сутності і суперечностей капіталізму. К. Маркс передбачав виникнення революційної ситуації у відповідності до міри накопичення капіталу: "Монополія капіталізму стає кайданами того способу виробництва, котрий виріс при ній і під нею. Централізація засобів виробництва і вдосконалення праці досягає такої точки, коли вони стають несумісними з їх капіталістичною обгорткою" [Амтали Ж. Карл Маркс: Мировой дух. – М., 2008. – С. 245]. За К. Марксом, виявом революційної ситуації в капіталістичному суспільстві на прикінцевому етапі його розвитку є кризові явища економіки, надмірна монополізація засобів виробництва та несправедливі імперіалістичні війни за перерозподіл ресурсів та ринків збуту. Всі ці фактори поглиблюють старі суспільні протиріччя і створюють нові. Так виникає революційна ситуація. Однак, для К. Маркса революційна ситуація не є аксіоматичною передвісницею революції. Умови захоплення пролетаріатом влади варіюються в залежності від національних традицій і особливостей кожної країни, що стала на шлях побудови соціалізму. В умовах демократії революційне насильство пролетаріату не потрібне. За інших обставин здійснення революції цілком залежить від пролетаріату. Таким чином, за К. Марксом, захоплення пролетаріатом влади і перехід до соціалізму без революції з її братовбивчими наслідками є можливим, в той час як без революційної ситуації, яка консолідує прагнення народних мас, – ні. Принцип прагматизму в питанні розгортання революції, який полягав у завоюванні влади

демократичним шляхом там, де це можливо, був засвоєний численними послідовниками К. Маркса, знайшовши своє практичне втілення у політиці європейських соціал-демократичних партій.

Особливої актуальності для соціалістичного руху питання про революційну ситуацію набуло на початку ХХ ст., коли світ стояв на порозі Першої світової війни, тієї війни, на яку вказував К.Маркс, як на каталізатор суспільних протиріч і важливу передумову революції. В цей період, а саме в 1915 році у творі "Крах II Інтернаціоналу", В. Ленін дав характеристику революційній ситуації, засновану на трьох положеннях: 1) нездатність панівних класів зберегти своє панівне становище; 2) погіршення матеріального становище пригноблених класів, загострення соціальних протиріч; 3) здатність революційного класу на масові революційні дії [Маркс К., Енгельс Ф., Ленін В. О диалектическом и историческом материализме. – М., 1984. – С. 538].

У відповідності до такої інтерпретації поняття революційної ситуації виділяють загальну і безпосередню революційну ситуацію. Загальна революційна ситуація або епоха соціальної революції настає тоді, коли загальнонаціональна криза вражає політичну і економічну систему суспільства, в той час як верхи не в змозі вивести суспільство з цієї кризи. Безпосередня ж революційна ситуація виникає тоді, коли під тиском загальної революційної ситуації виникає революційний клас (або союз класів), здатний на завоювання політичної влади. Безпосередня революційна ситуація переростає в пряму революцію у тому випадку, якщо існує суб'єктивний фактор у вигляді революційної організації, спроможної здійснювати керівництво масами на основі власного авторитету. Другий, безпосередній тип революційної ситуації, характерний для теорії та практики марксизму, в той час як у загальному значенні даний термін є загальноживим в сучасній політичній теорії, а явище революційної ситуації знайшло нові інтерпретації в межах чотирьох сучасних шкіл теорії революції – біхевіористичної, психологічної, структурної та політичної.

О. Д. Тальская, студ., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
ollytalsky@gmail.com

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РАСОВОЙ ТЕОРИИ НАЦИЗМА И РАСОВЫХ ВОЗЗРЕНИЙ Ф. НИЦШЕ

"Фашиствующий антифашист!?" – так отозвался о Ф. Ницше Николай Орбел, небезосновательно полагая, что труды мыслителя все-таки послужили пищей для размышления идеологов той страшной машины, которая до сих пор живет в памяти миллионов людей. Доподлинно известны позиции Ницше, осуждающие антисемитизм, но тогда почему в его высказываниях так много неприязни к евреям, какой на самом деле смысл имеют его хлесткие лозунги? К настоящему моменту существуют сотни книг, рассказывающих о преемственности нацистами идей Ницше или, наоборот, опровергающих связь между ними. Цель данной работы заклю-

чается в проведении аналогии, затрагивая лишь небольшой аспект – расовую теорию. Для начала необходимо выяснить существует ли как таковая теория рас у Ницше или это лишь трактовка, интерпретация, красиво объясняющая его якобы националистические настроения.

Прежде всего, стоит сказать о смысле, который нацисты придавали понятию раса. Расизм – это основа идеологии национал-социализма, которая имела четкие принципы: практическая полезность, инструментальный характер, научная необоснованность. Все это и давало повод использовать имя Фридриха Ницше для пущей убедительности своей концепции. Возвращаясь к самому понятию расы, нужно отметить тот факт, что и нацисты, и Ницше не сводили его к биологическому содержанию. Розенберг определял понятие как "расовая душа". Он писал так: "Душа – это раса изнутри, и, наоборот, раса – это внешнее проявление души. Пробудить расовую душу – значит осознать ее высшие ценности и указать другим ценностям их место в государстве, искусстве, религии. Задачей нашего времени является создание при помощи *мифа расы* нового человеческого типа" [Цит. по: *Rosenberg A. Der Mythos des 20. Jahr hunderts. Eine Wertung der seelisch – geistigen Gestaltkaempfeunserer Zeit. – 1942. – S. 2*]. Для Ницше же, раса это что-то более значимое, нежели просто национально-этническая характеристика, раса как интеллектуально-нравственная категория, то, что нельзя привязать к какой-либо этнической группе. Сильная раса – это, прежде всего, особый тип людей, которому присуща сильная воля к власти, людей, которые не будут руководствоваться "моралью рабов", это высшие люди со стойкой жизненной позицией. Слабая же раса – это, наоборот, преданность стадным инстинктам, слабая воля и "привычка" подчиняться.

Ницше говорил о господстве высшего человека, который бы руководствовался благородными принципами, стоял бы на ступеньку выше к сверхчеловеку. Именно такие люди и должны быть первыми. Опять-таки, обращаясь к текстам Ницше, можно привести цитату (вложенную в уста Заратустры), которая звучит в духе нацистской теории: "Всегда ты должен быть первым и стоять впереди других; никого не должна любить твоя ревнивая душа, кроме друга. <...>Я хотел бы, чтобы все ближние и соседи их стали для вас невыносимы; тогда вы должны бы были из самих себя создать своего друга с переполненным сердцем его" [Ницше Ф. Так говорил Заратустра. Книга для всех и для никого. – М., 2007. – С. 65, 67]. Действительно, именно этим и занимался Гитлер – созданием национального "замкнутого" государства, где немцу другом может быть только немец, которому и должно принадлежать мировое господство. Но и здесь есть существенное противоречие. Расовая теория III Рейха постоянно менялась: сначала она строилась на качественных различиях между арийцами (индоевропейскими народами) и евреями, а затем (с началом войны) из индоевропейской семьи выделились новые враги – славяне. Также непонятно отношение к арабам и к японцам. Англичан Гитлер тоже упрекал, но уже не на расовой почве, а как нацию с отсутствием внутренней свободы, погрязшую в

материализме и либерализме. Это можно объяснить как обычную ксенофобию, ведь сначала Гитлер искал в Британии союзницу, но когда отношения обострились, немецкая пропаганда взялась за дело. Очень интересно описывается один из эпизодов, посвященный этому вопросу: "В 1940 г немецкие учителя входили в класс и торжественно провозглашали: "Боже, покарай Англию!", а учащиеся должны были отвечать "Он ее обязательно покарает!" [*Герцштейн Р.* Война, которую Гитлер выиграл. – Смоленск, 1996. – С. 390].

Ницше не был ни расистом, ни антисемитом! Его работы повествуют о более глубоких вещах, нежели об уличении и обвинении какой-то расы, народа. У него отсутствует как таковая теория рас. Он не вызывает к национализму, более того, он говорит о необходимости "обновления народа", усматривая в европейском метисе тот нужный закономерный этап развития, с помощью которого, мы поймем и ужаснемся нашего прошлого закабаления. Ницше прекрасно понимал, что в случае отсутствия многообразия (в том числе и расового) неминуемо наступит стагнация, а затем и гибель. Он возвещал о приходе сверхчеловека, но не фюрера. Он никому не отказывал в возможности стать "высшим человеком" будь то немец или еврей. Он еще при жизни, будучи в здравом уме, говорил о своих опасениях по поводу использования и неправильной трактовки его работ. Похоже, эти опасения оправдались. Он говорил, что у современных ему немцев появляется то антифранцузская глупость, то антиеврейская, то прусская. Его небезосновательно называют пророком. К тому же и правда, можно сказать, что мы погрузились в эпоху нигилизма, так может в скором времени появится и сверхчеловек?

Просто недопустимо ставить Ницше в один ряд с создателями расовых теорий, будь то Гобино или Плетц. Он бы так же и не одобрил евгенику, эвтаназию, расовую гигиену.

Томас Манн говорил, что читать Ницше это, своего рода, искусство, где абсолютно не допустима прямолинейность, где необходима максимальная гибкость ума, чутье иронии и неторопливость. Наверное, именно этого и не хватило идеологам III Рейха. В погоне за идеей мирового господства не мудрено забыть о такой мелочи, как "достаточное обоснование". И, к сожалению, это касается всех идеологических сфер нацизма, в том числе и теории о превосходстве рас.

И как говорил Ш. Л. Монтескье: "Человеком я стал благодаря природе, а французом – благодаря случаю".

Л. И. Томей, студ., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия

ПОНЯТИЕ "ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКОЕ" В СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ XIX ВЕКА

Чтобы говорить об "общечеловеческом", мы должны понять, что это такое. Говоря о XIX веке, конечно, не нужно абсолютизировать взгляды славянофилов и винить Петра I в том, что он прорубил слишком широ-

кое окно в Европу, что привело к повсеместному подражанию, слепому копированию идей и образа жизни европейцев; ведь с определённого этапа мировой истории Европа занимала лидирующие позиции, поэтому многие приняли на веру то, что плоды её культуры носят универсальный и общеобязательный характер, а отсюда и общечеловеческий. Современные же исследователи трактуют общечеловеческое как понятие, отражающее содержание, не связанное непосредственно с конкретным историческим периодом развития общества или конкретной этнической традицией. Наполняясь в каждой социокультурной традиции собственным конкретным смыслом, оно воспроизводится в любом типе культуры.

Наглядным примером понимания *общечеловеческого* в то время является Пушкинская речь Ф. М. Достоевского, который считал, что русский народ вправе претендовать на всечеловеческое значение: "русская душа, гений народа русского, может быть, наиболее способны, из всех народов, вместить в себе идею всечеловеческого единения, братской любви, трезвого взгляда, прощающего враждебное, различающего и извиняющего несходное, снимающего противоречия". Эту речь славынофил И. С. Аксаков назвал "событием", т. к. Достоевский заявил, что великий поэт представляет собой всю квинтэссенцию русского духа, русского человека, что, кроме прочего, если "не было бы Пушкина, не определились бы, может быть, с такою непоколебимой силой наша вера в нашу русскую самостоятельность, наша сознательная уже теперь надежда на наши народные силы, а затем и вера в грядущее самостоятельное назначение в семье европейских народов". Тончайшая всепроницательность, всечеловечность Пушкина, как примера общечеловеческой ценности, всеобщего достоинства, заключается в том, что он мог отразить национальный характер каждого народа так (или даже лучше), как если бы его изображал аутентичный национальный художник слова или кисти, и в этом ему помогали народное сострадание, отзывчивость и чуткость, способность распознать саму природу национального духа. Таким образом, у Достоевского такое понятие как общечеловеческое неразрывно связано с понятием национального, поэтому он и считал, что значение у русского народа не только общеевропейское, но всемирное: "<...> ко всечеловечески-братскому единению сердце русское, может быть, из всех народов наиболее предназначено".

Нельзя оставить без внимания и точку зрения русского историософа, естествоиспытателя и публициста Н. Я. Данилевского, который отметил, что в России "под общечеловеческим разумели то, что так широко развивалось на Западе, в противоположность узконациональному русскому, т. е. германо-романское, или европейское". Примечательно, что в самом начале своего рассуждения о том, в каком отношении находятся общечеловеческое и национальное, Н. Я. Данилевский сравнивает проявление общечеловеческого с живой природой. Для него общечеловеческое – это наивысшее проявление качеств вида. Но человек, например, как животное разве есть проявление апогея "животности"? Конечно, нет, ведь из всех животных человек – самое несовер-

шенное, даже создав себе специальные механизмы, человек не в силах соревноваться с совершенством природы. Тогда может быть возраст послужит для нас критерием? Но и здесь ответ нет, т.к. на каждом этапе своей жизни человек проявляет совершенство различных своих граней. Так же происходит и с общечеловеческим, по Данилевскому. Нет абсолюта в этом смысле. Каждый народ в каждое время есть безусловное направление общечеловеческого, существуя и развиваясь вместе, параллельно или последовательно, каждый вносит свой вклад, каждый народ выбивает своё имя на скрижалях истории. "Для коллективного же и все-таки конечного существа – человечества – нет другого назначения, другой задачи, кроме одновременного и разноместного (т. е. разноплеменного) выражения разнообразных сторон и направлений жизненной деятельности, лежащих в его идее и часто несовместимых как в одном человеке, так и в одном культурно-историческом типе развития". Данилевский утверждает, что Европу смешивают с общечеловеческим ввиду этапа цивилизационного развития, как защитный фактор для самосохранения иссякающего Старого Света. Цивилизация всегда стремится разрушить специальные формы зависимости, которые отделяют её этнографическую ступень от государственной. Но всё же все эти формы (как зависимости в лице "национального", так и свободы в лице "общечеловеческого") обуславливают друг друга. Оригинальным оказывается и вывод Данилевского из его рассуждения: "Общечеловеческого не только нет в действительности, но и желать быть им – значит желать довольствоваться общим местом, бесцветностью, отсутствием оригинальности, одним словом, довольствоваться невозможной неполнотой. Иное дело – всечеловеческое, которое надо отличать от общечеловеческого; оно, без сомнения, выше всякого отдельно человеческого, или народного; но оно и состоит только из совокупности всего народного, во всех местах и временах существующего и имеющего существовать; оно несовместимо и неосуществимо в какой бы то ни было одной народности; действительность его может быть только разноместная и разновременная". И далее, рисуя образ большого города-всечеловечества, учёный пишет о том, что необходимо строить свою улицу, по своему оригинальному плану, а не теснится на чужих пространствах и сбиваться в кучу на общей площади, тем самым наполнив город разнообразием и разноликой жизнью. А ведь в этом и состоит идейное наследие и руководство к действию для последующих поколений.

О. Д. Третьякова, студ., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
o.tretyakova@bk.ru

ОСОБЕННОСТИ РОССИЙСКОГО "ОХРАНИТЕЛЬНОГО" ЛИБЕРАЛИЗМА

Данная работа является актуальной в связи со всплеском общественных движений в России, так как разговоры о либеральных ценностях в последнее время становятся все более острыми в условиях совре-

менного общества. На мой взгляд, нельзя говорить об идеологиях в конкретной стране не принимая во внимание политические идеи национальных мыслителей. Так как нельзя просто транслировать идеи каких-либо политических течений не учитывая менталитет жителей. В связи с этим я считаю нужным рассмотреть политические идеи К. Д. Кавелина.

Либерализм как понятие происходит от латинского слова *liberalis* – свободный. Начало этому направлению политической мысли положили труды таких мыслителей как Джон Локк, Адам Смит, Томас Гоббс, Шарль Монтескье. Если рассматривать либерализм как идейное течение он представляет собой большую совокупность различных взглядов. Однако если говорить о либерализме, то можно определить основные положения, характерные для этого течения, а именно: основа государства – это общественный договор, который подразумевает частичный отказ человеком от своих прав для передачи их правительству. Еще одним положением либерализма служит теория неотчуждаемости естественных прав человека; а также утверждения о необходимости конституции, разделения властей в государстве, священства частной собственности; и, конечно же, основа либерализма это – свобода человека и индивидуализм.

В России свое развитие либерализм ведет из идеологии западничества, так как происходит кризис славянофильской идеологии, из-за проигрыша в Крымской войне российское правительство начинает осознавать необходимость реформ. Соответственно на смену триаде – "Самодержавие. Православие. Народность" должна была прийти какая-то другая национальная идея. В этот момент и появились либеральные мыслители, которые в целом обосновали появление либеральных реформ Александра II. Есть исследователи, которые говорят о том, что эти реформы нельзя называть либеральными, ведь они так и не решили аграрного вопроса, оставили за скобками решения вопросов о создании конституции, разделении властей, свободе слова. Но, на мой взгляд, если проанализировать результаты этих реформ и сочинения Кавелина, можно увидеть, что эти реформы были проведены как раз в рамках этого "охранительного" либерализма.

В подтверждение данного тезиса следует разобрать по основным положениям либерализма, приведенным выше работы К. Д. Кавелина. Итак, нельзя представить либеральную идеологию без утверждения о необходимости конституции и разделения властей, Кавелин же, в работе "Чем нам быть?" (ответ редактору газеты "Русский мир") [Кавелин К. Д. Собр. соч. : в 4 т. Т. 2. Публицистика. – СПб., 1898. – С. 893–903] пишет: "Конституционные поползновения, идущие и из образованных слоев общества и из придворной клики, у нас совершенно бесплодны и только показывают нашу политическую незрелость и незнание России". Кавелин обосновывает данный тезис тем, что России на данный момент нужно не преобразование общественных отношений и не ограничение исторически данной верховной власти, а нужно для начала наладить управление. В этой же работе Кавелин говорит о необходимости создания административного сената, "цель его учреждения – дать единство

управлению государства". То есть разделение властей тоже не предусматривается. Однако следует отметить, что Кавелин говорит лишь о ближайшем будущем.

Так же Кавелин в работе "Взгляд на юридический быт древней России" [Кавелин К. Д. Собр. соч. : в 4 т. Т. 1. Монография по русской истории. – СПб., 1897. – С. 12–67] говорит о том, что теория общественного договора применима только для Европы, мы же, не можем применять на себя их теории. Кавелин предлагает обратиться к быту крестьян и делает вывод, что: "у русских славян был, следовательно, первоначально чисто семейственный, родственный быт, без всякой примеси; что русско-славянское племя образовалось в древнейшие времена исключительно одним путем зарождения".

Кавелин считается либералом, хотя мы видим, что его взгляды не совсем отвечают либеральной традиции, однако если задуматься, почему это так, можно ответить на вопросы, которые волнуют общество и сейчас. Так, Кавелин, симпатизируя либеральной идеологии не может не учитывать российской действительности того времени, он считает, что российские люди еще не готовы к свободе, что даже в несвободном государстве законы не выполняются должным образом. Индивидуализм не может быть применен на русской почве по мнению Кавелина, потому что община – это то, что спасает большое количество населения от нищенства. Так же, по его мнению, Конституция будет скорее "ничтожным клочком бумаги" пока в России не будет "организованных, пользующихся авторитетом, богатых классов".

Таким образом, можно сделать вывод, что либерализм в России должен иметь свои, не зависящие от других стран, основания. Следовательно, сейчас, говоря о необходимости либеральных реформ и либеральном правлении, нужно опираться не только на западных теоретиков либерализма, а все же еще на отечественных, так как бездумное насаждение политических мыслей может привести к серьезным государственным кризисам.

Задаваясь вопросом о политической идеологии для России, я прихожу к выводу, что "охранительный" либерализм, представленный в сочинениях Кавелина, измененный согласно времени, может стать лучшей идеологией для России.

О. О. Ходак, студ., КНУТШ, Kuie
alex0304@meta.ua

СВОБОДА У ТРАКТУВАННІ ДЖОНА СТЮАРТА МІЛЛЯ

Боротьба свободи з Владою – найбільш яскрава характерна риса відомої нам історії, особливо в Греції, Римі та Англії. В минулому це була певна суперечка між підданими та управлінцями. Свобода, як вказує Джон Стюарт Мілль, це певний механізм захисту від тиранії

управителів. Загалом, влада розглядалась у двох сенсах: по – перше, вона вважалася необхідною для безпосереднього управління народом та бажанням вивести його на новий рівень життя, по – друге, влада була досить небезпечним знаряддям, яке можна було застосовувати як проти зовнішніх ворогів, так і проти власних підданих. Тому, щоб уникнути непорозумінь, автор чітко дає визначення свободі у його розумінні: "Відповідно, варто обмежити владу правителя над суспільством, і саме це обмеження і буде тим, що мислиться під поняттям свободи" [Мілль Дж. С. Про свободу: http://www.sotsium.ru/books/102/101/mill_on%20liberty.html#xgl1]. Тієї свободи, про яку йдеться, можна досягти двома шляхами:

- визнанням деяких прав;
- встановленням деяких конституційних обмежень.

Потрібно, звертає нашу увагу автор, щоб правителі були з народу, щоб їхні інтереси, прагнення, цілі та поняття збігалися з тими думками, які панують у суспільстві. Саме такому правителю, який буде розуміти свій народ, який буде прагнути збагатити його як матеріально, так і духовно, можна буде сміливо довірити владу і бути впевненим, що за таким лідером піде його народ.

Таким чином, виявляється, за Міллем, існує два різновиди свободи, які, в свою чергу, позначаються різними англійськими словами. "Свобода" як liberty і "свобода" як freedom. А це зовсім різні речі, переконує нас Мілль. Liberty – це те поняття, від якого походить термін "лібералізм". Але тут – то й починаються сюрпризи: "liberty", за Міллем, це "свобода негативна", "свобода від". Саме її Мілль вважає найважливішою.

Мілль конкретизує: основною задачею лібералів є звільнення від соціально-політичних, релігійних, станових традицій та взаємообов'язків. "Свобода від" – це свобода індивіда від суспільства, від соціальних зв'язків, оцінок та суджень.

"Свобода від" – це те, від чого пропонується звільнитися, – речі відчутні і реальні. Так, людину в суспільстві обмежують багато речей, і процес позбавлення від цих перешкод, моральних норм і соціальних зобов'язань цілком прозорий – менше податків, менше заборон, менше звітів.

Але тут виникає підступне запитання: а для чого потрібна така свобода? "Від чого" зрозуміло, але "для чого"?

Тут Мілль підбирає нове слово – freedom, розуміючи під ним "свободу для". Ясність, пафос та послідовність ліберальної філософії Мілля зупиняється перед цією межею. "Свобода для" здається йому порожнім і безмістовним поняттям. Воно лякає Мілля і лібералів загалом саме тим, що відсилає до глибин метафізики, до основ людського духу, до безодень, з яких не так вже й легко піднятися. "Свобода для", freedom, вимагає більш високої мети і більш фундаментального розуміння людини. Вона ставить важкі питання: у чому позитивний сенс життя? Для чого людина живе, дихає, любить, творить?.. [Дугін Олександр. Свобода для: <http://arctogaia.com/public/lgz5.html>].

Джон Стюарт Мілль розглядає таке поняття як корисність в певних питаннях, які обмежуються етикою, але корисність в широкому сенсі, яка основана на постійних інтересах людини. Ці інтереси певним чином повинні підкорювати індивідуальні пориви зовнішньому контролю, тільки в тому випадку, якщо вчинки та дії окремої особистості наносять певні утиски та збитки оточуючим людям. Тій людині, яка завдала певної шкоди іншим, варто понести наказання, яке є чинним від закону, або ж, при не існуванні такого пункту у законодавчому кодексі, покарання може бути висунутим більшістю на громадському розгляді справи. Також є чимало справ, які при їхньому добросовісному виконанні, можуть принести чималу користь суспільству, і саме до таких справ суспільство, або ж обрані представники з нього мають право залучити інших громадян – до свідчих показань, до участі в обороні та інших справ. Є також і певні індивідуальні акти – спасіння вмираючих, захист від грабіжників та інші, які має виконувати кожен громадянин свого суспільства, а за невиконання цих обов'язків або при утриманні від виконання, дана людина має бути покарана відповідно до законодавства.

Проте є певна ланка, в якій суспільство зацікавлено лише опосередкованим чином, – та сфера життя, яка стосується лише тебе самого, а якщо й певним чином зачіпає інтереси та думки інших людей, то лише з їхнього дозволу. По-перше, це внутрішнє царство свідомості, яке вимагає свободи в найрозумілішому сенсі; свобода думок та почуттів; абсолютна свобода мати власне бачення тієї чи іншої проблеми в усіх сферах людської життєдіяльності. По-друге, свобода смаків та справ, можливість будувати власне життя відповідно до своїх переконань; робити те, що подобається. По-третє, з такої свободи кожного випливає і певна свобода груп, тобто можливість добровільного об'єднання заради досягнення спільних цілей на основі загальних та спільних переконань та уявлень. Якою б не була форма державного правління, те суспільство, в якому не поважають дані свободи, не може вважатися вільним. Людство більше виграє, якщо буде дозволяти людям жити відповідно до власних переконань, ніж змушуючи жити так, як треба з точки зору інших.

Подібно до Вордсворта, Мілль прийшов до висновку, що прогрес тільки тоді стане реальним, коли людина виховає та розвине свої "внутрішні пристрасті", а не просто пристосується до "зовнішніх обставин" [Политика. Толковый словарь / Д. Андерхилл, С. Барретт, П. Бернелл, П. Бернем, и др. ; общ. ред. И. М. Осадчей. – М., 2001]. Свобода не може бути застосована як принцип при такому порядку речей, коли люди ще не здатні до саморозвитку шляхом свободи; в такому випадку найкраще, що вони можуть зробити для досягнення прогресу, це безумовно коритися якому – небудь Акбару або Карлу Великому, якщо лише в такому випадку ці люди зможуть бути щасливим в середовищі, в якому вони проживають.

Таким чином, я вважаю, що на думку Джона Стюарта Мілля, свободу можна трактувати наступним чином:

- Свобода – це, перш за все, можливість особистості розвиватися у вільному суспільстві, у якому немає тиранії або ж несправедливих законів, які б пригнічували та заважали розвитку людини;
- По-друге, свобода – це можливість кожного робити все, що заманеться, але не переходячи межі, які б стосувалися діяльності, свободи та життя інших людей;
- По-третє, свобода – це здатність людини вільно мислити та говорити про свої думки вголос, здатність передавати ці думки іншим.

П. А. Чайко, студ., КНУТШ, Київ

ЛІБЕРАЛЬНА СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО ВЧЕННЯ О. І. ГЕРЦЕНА

Олександр Іванович Герцен (1812–1870) є одним із найвідоміших та найяскравіших представників тієї течії політичної думки Росії XIX століття, що отримала назву "західництво". В той же час він є чи не найсвоєріднішим її представником. Він був першим, хто зробив певні спроби зблизитися із мислителями другої значної течії в політичній та філософській думці того періоду – "слов'янофільства". З іншої сторони, Олександр Герцен є родоначальником революційного народництва. Значною мірою, саме це призвело до того, що його погляди були досить неоднозначними і трактувалися по-різному, як за життя О. І. Герцена, так і після його смерті. Наприклад більшовики (зокрема, В. І. Ленін) вбачали у авторі робіт "С того берега", "Былое и думы", "Старый мир и Россия" передвісника революції та соціаліста – утопіста, що не доріс до повного розуміння і сприйняття ідей Карла Маркса. Сучасні дослідники політичної думки Росії теж приділяють найбільше уваги саме цьому (безсумнівно, одному із ключових, але далеко не єдиному) аспекту його творчої спадщини. На мою думку, сформувані повноцінне та об'єктивне уявлення, зрозуміти та оцінити ідеї Олександра Герцена неможливо без того, щоб звернути увагу на їх ліберальну складову.

Перш за все, варто зазначити, що Герцен був одним із найбільших критиків царського режиму Російської імперії. Він протиставляв йому політичні режими держав Західної Європи, де, на його думку, було втілено ідеали демократії. Емігрувавши до Європи, він пережив, за його власними словами, глибоке розчарування. Жодна попередня революція не принесла суттєвих змін у політичне та суспільне життя: "До сих пор европейский мир лишьчастичновидоизменялся; основысовременногогосударства оставались незыблемыми. Частичноулучшая, продолжалистроить на том жефундаменте" [Герцен А. И. Собрание сочинений : в 30 т. Т. 12. – М., 1954–1965. – С.167]. Європа ставала все більш буржуазною, та "міщанською", як її називав Герцен. Жодні органи представництва, жодні парламенти не змогли змінити відносин між людьми у суспільстві. Вся влада залишалася в руках представників старої правлячої меншості – буржуазії. По обидві сторони барикад знаходилися дуже схожі між со-

бою люди. Різниця між ними полягала лише в тому, що одні із них мали владу і хотіли її зберегти, а інші прагнули її захопити. Робітник та селянин залишилися такими ж бідними та безправними.

В той же час Герцен критикує і революціонерів – ідеалістів, говорячи про те, що людині треба, перш за все, дати змогу задовольнити свої нагальні матеріальні потреби. Однак, свобода людини не обмежується цим. Кожний повинен спочатку стати вільним внутрішньо, позбутися влади застарілих думок та звичок. Лише за такої умови можна говорити про побудову нового суспільства, оскільки свобода передбачає велику відповідальність. Традиційна держава, незалежно від форми правління, розчиняє в собі особистість, жертвує нею задля примарного загального блага. Нова держава, побудована на засадах республіканізму, повинна, на думку Герцена, це змінити. Приміняючи слова мислителя до сучасності, це можна трактувати як необхідність активної громадянської позиції, контролю громадян над владою. Без цього, як ми можемо судити з огляду на історичні перипетії ХХ століття, держава знову може стати всепожираючою машиною.

Вагомим та логічним видається питання про те, як сам Олександр Іванович Герцен розумів ідеал держави, до якого треба прагнути. Це питання є, на мою думку, одним із найбільш суперечливих у його політичній доктрині. З одного боку він пропагує ідею соціалізму, рівності. Його ідеал – це російська община, де доходи розподіляються порівну, а всі проблемні питання вирішуються всередині неї. З іншого боку, Герцен говорить про те, що продуктивною може бути лише праця для себе: "Человексерьозноделаетчто-нибудьтолькотогда, когдаделает для себя" [Там же. – Т. 6. – С. 60]. Розуміння цього питання ускладнюється також тим, що О. І. Герцен, в основному, виступав у своїх творах лише з критикою пануючих порядків. Позитивним же розробкам він не приділяв значної уваги і не прагнув дати конкретних відповідей, створити конкретний план державних перетворень.

Творча спадщина О. І. Герцена засвідчує, однак, те, що його ідеал жодним чином не треба співставляти із тією формою "соціалізму", яку було створено у СРСР, хоча її ідеологи і зверталися у своїх роботах до творчої спадщини Олександра Івановича. Головною цінністю державі повинна бути, на думку Герцена, свобода особистості. Держава має існувати для людей, а не навпаки. Рівність же має проявлятися як рівність можливостей для кожної людини, а не насильницьке зрівняння всіх, яке реалізується через систему тотального контролю, суцільних заборон та жорсткої цензури.

Наостанок хотілося відмітити, що діяльність Олександра Івановича Герцена мала значний вплив на його співвітчизників. Крім того, йому вдалося досить точно передбачити майбутню кризу в Європі, хоча, на щастя, вона уникла загибелі, яку він їй прогнозував. В той же час ліберальна складова його ідей, пронизана гуманістичним пафосом, залишається актуальною і сьогодні. Занадто часто держави роблять громадян

жертвами своєї політики, перетворюючись на всепоглинаючого Левіафана Гоббса. І це стосується не лише деяких країн Азії чи Близького Сходу, а й тих держав, які в сучасному світі вважаються оплотом політичних та громадянських свобод. Тому роботи Олександра Герцена можуть стати важливим джерелом знань про те, як цього уникнути і побудувати суспільство, яке б змогло задовольнити потреби якомога більшої кількості людей.

Підсекція

"ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ"

В. В. Баран, асп.,

***Українсько-Арабський інститут міжнародних відносин
та лінгвістики ім. Аверроеса***

ЮРІЙ ЛИПА ПРО ЕЛЛІНІЗМ ТА ГОТИЗМ УКРАЇНСЬКОГО ХАРАКТЕРУ

Праці "Призначення України", "Чорноморська доктрина" та "Розподіл Росії", що складають відому "Всеукраїнську трилогію" видатного українського мислителя ХХ століття Юрія Івановича Липи – це не лише ґрунтовні історіософсько-геополітичні дослідження відвічних українських реалій, але унікальне багатовимірне висвітлення тонкощів характеру української раси.

Причому для Ю. Липи, на відміну від переважної більшості творців геополітичних моделей, такий психологічний конструкт як "характер раси" є зовсім не пасивною етнічною пігментацією теорії, а активним стрижневим елементом практичної зовнішньополітичної діяльності. За його визначенням, "на перше місце Україна може претендувати не лише з огляду на земні багатства, кількість і швидкий ріст людності, які роблять її найбільшою та найбагатшою країною над Чорним морем. На першому місці вона є з огляду на *характер* українців. *Характер раси* – це головний чинник у сприятливих геополітичних обставинах" [Всеукраїнська трилогія. – К., 2007. – Т. 2. – С. 15].

Ю. Липа зауважує, що в історії України попри багатство та різноманітність поглядів еліти, чітко простежується та переплітаються два споконвічних типи національних (генеральних чи головних) ідей – еллінізм та готизм. Для першого характерні експромт, несподіванка та натхнення, а другий ґрунтується на продуманості та розміреності.

Мислитель припускає, що "еллінськість українців – це, може, найяскравіша зовнішня прикмета характеру їх раси" [Там само. – Т. 1. – С. 215]. Український еллінізм увібрав в себе дві основоположні прикмети:

1) Людина не хоче піддаватися ніякому, бо сама є своїм власним призначенням.

2) Людина є мірилом речей та законом для матеріального світу і вірить, що в ній є відблиск божественного елементу [Там само. – С. 215–216].

За словами Ю. Липа саме друга прикмета в суспільнім житті давала великий розмах політичній ініціативі. "Ніякі попередні державні події не зобов'язували елліна поступати надалі згідно з чинами попередників. Це було характерне для еллінських провідників, що дуже часто поступали в дусі політичних утопій Платона" [Там само. – С. 216]. А еллінський тип вождя автор "Всеукраїнської трилогії" описує наступним чином: "Це людина, що дає гарну будову своєму думанню, це передусім мистець. Цей мистець керми має надати уже своєю особою цілком нове життя своєму суспільству. Йому вільно покинути усі попередні традиції. Для провадження ним повинно було вистачати його творчої фантазії і волі до влади. Вищість вождя була передусім як митця" [Там само].

Та все ж еллінізм прийшовши на праукраїнські терени зазнав доволі сильної трансформації. Місцеве трипільське населення, яке було організоване на расовім солідаризмі, не прийняло чужинецьке прагнення до індивідуалізму.

Більше того, за словами Ю. Липи, навіть "у сформованій, у сучасній українській расі не знайдемо еллінського індивідуалізму як правила. (...) Протисуспільницький індивідуалізм – це річ дуже рідкісна серед українців перед XIX століттям" [Там само. – С. 216–217].

Проте в одній з сфер життєдіяльності українців, а конкретно в ліричнім мистецтві, еллінізм певним концептуальним стержнем. "Має воно в собі дуже багато спонтанних первнів. Чужі первні переробляє українське мистецтво на своєрідні, неповторні і насичені силою. Там, де є українці, там завжди є їх мистецтво. На границі мистецтва й суспільного життя стоїть один дуже цікавий вияв характеру української психе – це нахил до будови суспільної утопії. Там знайдемо таку еллінську рису, нічим не обмежену віру в переродження одиниці шляхом навчання і на підставі краси логічної системи" [Там само. – С. 218].

Чистий еллінізм в історії України тривав вкрай недовго і був характерним лише для перших грецьких міст-держав у північному Причорномор'ї. З появою остготів на цих землях встановлюється інший тип генеральних ідей – готизм.

Готизм ґрунтувався на колективно вироблених та перевіреними попередниками системах стійких правил. "Ця традиція була передавана через інституції і ритуали одиницям у категоричній формі. Збірнота предків і сучасників наказувала одиниці, що мала робити. Поза збірногою одиниця була нічим, великість одиниці була на службі збірноті племенній чи расовій. Великість провідників залежала від того, як глибоко вони висловлюють дух збірноти" [Там само].

У готській цивілізації вождь, на думку Ю. Липи, "був для своїх підвладних тільки великим символом обов'язку щодо духа збірноти. Одиниця могла бути тільки більшим чи меншим висловом збірноти, єдиної надлюдини, створеної зусиллями тисяч предків і мовчазною відданістю сучасників. Найбільшим обов'язком одиниці була солідарність з іншими близькими по крові одиницями" [Там само. – С. 218–219].

Готизм українського характеру мислитель характеризує так: "Військовість, потяг до безпосередньої групової акції, обмежене відношення

між начальником і підвладним. Нема там ані деспотизму, ані рабської підневільності. Є певна свідомість, що служиться спільно чомусь ліпшому. Відносини ж між начальником і підвладним регулює договір" [Там само. – С. 220].

Попри те, що елліństwo і готизм "дуже різні первні характеру, й існування їх побіч викликає дивне враження", а "їх існування обіч може розсадити життя кожної організації", історія українського козацтва є яскравим прикладом гармонійного дуалізму [Там само]. А Запорізька Січ, на думку Ю. Липи, це "ідеал українських органічних асоціацій майже аж до кінця XIX століття" [Там само. – С. 221].

Парадоксально успішне поєднання еллінізму з готизмом в козацтві Ю. Липа пояснює спільною трипільською основою – родинним характером. "Навіть термінологія цих відносин: батько, хлопці, брате – це термінологія родини. Родина – це зразок солідаризму українського типу" [Там само. – С. 222].

Троїстість присутня і в баченні українського типу історичного національного лідера. "В елліństві провідник – це мистець, що творить усе наново, незважаючи на попереднє. В готизмі провідник – це висловник ритму традицій своєї групи чи племені. Трипільство має ідеал проводу в понятті "батько". Провідник – це той, хто узнає в кожному із своїх підвладних "дитину", "сина". Загалом усі три елементи характеру представляють вождя, як того, хто собою висловлює щось вище і на підставі цього порядкує" [Там само. – С. 224].

"Тому найвищий, найвеличніший провідник для українців, – на думку Ю. Липи, – це той, що найповніше висловлює собою моральну справедливість. На другім місці лишень треба згадати про те, що має він бути особисто талановитим, і продовжувати давні традиції, і бути зичливим для людей української крові, як того вимагали елліństwo, готизм і трипільства" [Там само. – С. 226].

Очевидно, що і умовах сучасних надзвичайно динамічних та багатовимірних геополітичних ігор вміле використання особливостей характеру української раси її політичною елітою забезпечить значні зовнішньополітичні успіхи України.

К. О. Бовтун, студ., КНУТШ, Київ
ekaterina_bovtun@ukr.net

МІСЦЕ КОНЦЕПЦІЇ ІНТЕГРАЛЬНОГО НАЦІОНАЛІЗМУ ТА РОЛЬ Д. ДОНЦОВА У ПОЛІТИЧНІЙ ДУМЦІ УКРАЇНИ

Націоналізм завжди був і залишається до сьогодні одним із найголовніших ідеологій у сучасному світі. Багатогранність націоналізму та швидке розповсюдження його ідей у багатьох країнах світу спричинило появу численних різновидів даного явища, серед яких окреме місце займає інтегральний націоналізм, що представлений у політичній думці України його основоположником Дмитром Донцовим.

Сьогодні ідеї інтегрального націоналізму найповніше відбиваються у поглядах послідовників концепції Дмитра Донцова та політичних програмах націоналістичних партій. Гостра проблематика існування інтегрального націоналізму породила появу двох кардинально різних за своїми поглядами таборів: прихильників та критиків Донцова, що, у свою чергу, підтримують або засуджують його ідеї. Так, зокрема, І. Лисий пише: "Суперечливість світоглядної еволюції (від соціал-демократизму до категоричного заперечення соціальної ідеї, від атеїзму до агресивної церковності), крайній політичний радикалізм, акцентована безкомпромісність позиції й пристрасність стилю роблять постать Донцова контраверсійною та неоднозначною, рівночасно звеличуваною і засуджуваною" [Лисий І. Філософська думка в Україні. Бібліографічний словник: <http://litopys.org.ua/fdm/fdm11.htm>].

Дмитро Донцов був звичайно неординарною постаттю в силу свого особливого характеру і в силу безапеляційності і категоричності своїх писань фактично весь час піддавався критиці з різних боків. У той час прихильники ідей інтегрального націоналізму і загалом політичних поглядів Дмитра Донцова з особливою пошаною ставилися і ставляться до його постаті в історії політичної думки, до нашого часу обговорюють та спілкуються на актуальні націоналістичні теми, виступають, проводять дискусії, організовують мітинги та демонстрації, посилаються на Донцова у своїх працях, аналізують його доробки і пишуть на ці теми власні книги та статті.

Як зазначає В. Іванишин: "Дмитро Донцов – лицар волі і думки, духа і чину, це колосальна особистість: живий приклад, живий докір, живий пострах. Він манив багатьох, але багатьох і відлякує. Одні буквально впливаються густим конденсатом його думок і шукають у його творах готових політичних рецептів для вирішення насущних проблем нашого часу, але при цьому якимось не помічають, які великі завдання ставив він у сфері духа, як необхідну передумову всіх подальших кроків у національно-визвольній боротьбі" [Іванишин В. Нація. Державність. Націоналізм // Державність нації : зб. пр. / за ред. П. Іванишина. – Тернопіль, 2009. – Т. 1. – С. 220].

Історичне і політичне значення ідеології Дмитра Донцова полягає, перш за все, у тому, що у своїх працях, зокрема "Націоналізм", "В чім сила організації?", "Плян демократії унешкідливити український націоналізм", "Об'єднання чи роз'єднання" та ін. Донцов виводить ту категорію еліти, котра була в історії України за часів князівської та козацької доби і була яскраво описана у творах провідних українських письменників, як Шевченко, Котляревський тощо. Донцов доводить те, що основним орієнтиром будь-якої нації, держави мають бути традиціоналізм і європейські цінності, тобто орієнтація на культуру Європу, на Європу волі, Європу характеру, Європу високих ідей і ідеалів, на Європу лицарів, тобто благородних людей. "Сьогодні твори Донцова особливо потрібні українському читачеві. У висліді "Помаранчевої революції" (не шляхом декларацій, актів, референдумів, голосування), українці нарешті отримали шанс стати на шлях самостійного розвитку, на шлях станов-

лення великої й могутньої держави. Проте Москва і сьогодні все ще мріє про подальше поневолення України" – зазначає В. Пор [Пор В. Передмова до збірки "Росія чи Європа" Д. Донцова: http://dontsov.info/index.php?option=com_content&view=article&id=76:peredmova-v-roga-do-zbirky-grosija-chy-jevropa-q-doncova&catid=36:poslidovniki&Itemid=41].

Донцов дав одне з найкращих в українській суспільній думці розуміння поняття нації як спільності, об'єднаної, насамперед, духовними чинниками, серед яких чільне місце посідає спільний ідеал як спільне бачення майбутнього і бажання творити це майбутнє спільними зусиллями. Нація у Донцова виразно виступає суб'єктом щодо держави. Нація створює власну державу, а не держава – націю, бо державу може створити лише спільність, що усвідомила як свою колективну мету необхідність побудови власної держави для забезпечення належних умов свого подальшого розвитку. Такою спільністю у Донцова і є нація. Вона може бути як реально державною спільнотою, так і спільнотою потенційно державною, тобто такою, що готова до життя в державних формах і веде безкомпромісну боротьбу за таке життя. "Дмитро Донцов був ворогом статичності. Його приваблювали рух і динаміка. Він пропонував українському суспільству те, чого йому бракувало, виробляючи інший, відмінний, завжди інакший погляд на, здавалося б, звичайну ситуацію... Його полемічний і пророчий дар, блискуча стилістика, іронічність, ерудиція і послідовність зрештою відіграли величезну роль у формуванні нормального українського мислення" – пише у своїй роботі С. Квіт [Квіт С. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет. – К., 2000. – С. 7].

Український інтегральний націоналізм не спирався на ретельно обґрунтовану систему ідей. Він скоріше ґрунтувався на ряді ключових понять, основна мета яких полягала не в тлумаченні дійсності, а у спонуканні людини до дії. Донцов стверджував, що нація – це абсолютна цінність, і немає вищої мети, ніж здобуття незалежної держави.

Інтегральний націоналізм особливого значення надавав соборності та національній єдності, але й в той же час відкидав регіоналізм і прагнув контролювати всі прояви діяльності суспільства. "Інтегральні націоналісти закликали пробиватися у всі царини народного життя, у всі його закутки, у всі установи, товариства, групи, в кожне місто і село, в кожную родину. Разом із прагненнями монополізації всіх аспектів життя нації прийшла й нетерпимість. Переконані, що знають єдиний шлях досягнення національної незалежності, інтегральні націоналісти були готові воювати з кожним, хто стане їм на заваді" [Субтельний О. Революційний рух: <http://polka-knig.com.ua/article.php?book=67&article=6612>].

Ідеологічний підхід Дмитра Донцова заслуговує на пильну увагу сучасних гуманітаріїв, політиків і політологів. Його творчість – не політичний посібник, тому він і не старіє. "Спадщину Дмитра Донцова можна назвати теорією визначеності. Він виходить з того, що людина робить певний вибір і таким чином проживає своє життя. Вона така, а не інакша. Її особистість є запорукою неповторної індивідуальності: у судженнях, вчинках, творчості" [Квіт С. Дмитро Донцов. Ідеологічний портрет. – С. 182–183].

Постать Дмитра Донцова має притягальну силу. Вона неординарна і контрверсійна. Творчість Дмитра Донцова – безумовно синтез моральних, духовних цінностей і політичної рішучості та налаштованості, націоналістичної орієнтованості та визвольних настроїв.

І до сьогодні бурхливій діяльності Донцова даються протилежні оцінки, від некритичної апологетики до однозначного заперечення. З початком ХХІ століття Донцов інтригує, захоплює, залишається недомовленим, недостатньо осмисленим і зрозумілим. Але про нього говорять, він є актуальним, його підтримують або критикують, його цитують, його знають. Мабуть, саме це і є найбільшою подякою будь-якому творцеві за його творіння, визнаному теоретику за його ідеї.

Т. І. Бойко

"УСУСПІЛЬНЕННЯ" ЯК ЧИННИК НАЦІОТВОРЕННЯ У КОНЦЕПЦІЇ О. БОЧКОВСЬКОГО

Сучасна потреба організації національного життя в дієву життєздатну силу, що може і прагне протистояти політичним загрозам власної спільноти, спричиняє осмислення механізмів націєтворення. Одним із перших у Європі теоретично обґрунтував правомірність існування окремої науки націології та почав розробляти її як нову соціологічну дисципліну О. Бочковський ("Вступ до націології" (Подєбради, 1937)). Її аналіз здійснюється під впливом активного розвитку соціологічної науки (зокрема, Е. Дюркгейма), супроти противників виділення теоретичних проблем нації (П. Сорокін). Перед ним постало практичне завдання – узагальнити досвід національних рухів народів, які переживають політичне самовизначення та теоретична необхідність – подолати "мозаїковий метод", що нездатний охопити складність нелінійних національних спільнот. Виділяючи проблематику національних процесів, науковець окреслює окрему сферу дослідження, що не зводиться до етнографії, однак і не отожднюється лише з державою. Такий підхід був оправданий при аналізі бездержавного становища української нації. Нагальною потребою стало обґрунтування дієздатності та культурно-політичної спроможності українського народу, якого можна відносити до категорії "приспаних", поневолених народів, чи запізненого націєтворення, долаючи при цьому заперечення їх прав на самовизначення в традиції "неісторичних народів". Окрім того, О. Бочковський заглиблюється в процеси, що розглядаються як механіка суспільного життя, приводячи до повсякденної концентрації людських взаємин – громадського середовища.

Основним вдіправним чинником новітнього суспільно-політичного націогенетичного розвитку, на думку О. Бочковського, стало усупільнення, що виявилось у появі діяльних громадських колективів, здатних на "повстання ширшої національної свідомості, цього громадського цементу, який об'єднує народ у націю". Завдяки демократичним зрушенням відбулося вирівнювання всередині народів "неоднорідних їх

складників, перемішуючи їх в єдину суспільність, культурно і політично рівноправну". Воно поєднує всі верстви народу у ході індивідуального визволення, господарського розкріпачення (під впливом капіталізму, активізації третього стану, руйнування патріархальних відносини селянства), суспільного урізноманітнення ("різничкування", розвитку соціальних станів, де не розділяють станові привілеї), створюючи підстави "викристалізації" соціально-складного національного організму. Найефективнішим шляхом усупільнення є витворення "громадської гущавини" через накопичення власного соціального ресурсу, що виявляється у гаслі "Народ – собі", тобто вироблення життєздатної самостійності народу в різних політичних умовах: створення спілок, преси, організацій, які працювали над культурним і господарським розвитком свого регіону, міста, села, формування фінансових фондів для підтримки окремих галузей господарства, комітетів з вивчення господарського занепаду, кас для кредитування, використання кожної політичної можливості, емігрантської підтримки для національного самоутвердження ("Нарід – собі (Шляхами національної самодопомоги серед ріжних народів)", 1932).

Наслідуючи традицію Е. Дюркгейма щодо пошуку солідарних зв'язків спільноти, О. Бочковський в усупільненні, "громадській гущавині" вбачає особливу моральну близькість, культурне й духовне зближення в лоні суспільства, що сприяє напруженню суспільного руху. В цьому процесі, "чим більше солідарні члени суспільства, тим більше підтримують вони різноманітні відносини, як одне з одним, так і з групою в цілому", – пише Е. Дюркгейм. Таке взаємопритягання і взаємодоповнення вимагає мовної та культурної націоналізації своїх складників для витворення належного політичного ресурсу. В результаті нація розглядається як масово організований колектив, що формується через поширення національної свідомості серед всіх прошарків суспільства.

Бочковський стає на позицію формування міжнародної політики на основі "демократичної націократії", в якій саме нації належить творити державу. Політичне життя має відходити від практики абсолютизму, асиміляції та централізму і враховувати важливість господарської взаємозалежності, культурної своєрідності народів. Щоправда така модель організації людства стає реальною лише в рамках сучасного Євросоюзу, а в "націоцентричний" період після падіння Австро-Угорської та Російської імперій панував молодий, стихійний, подекуди ірраціональний націоналізм, ідеалом якого є власна держава. Тому науковець наголошує, що "народ – етногенетичний розчин, з якого може розвинутисть нація", здатна до переходу від пасивної до активної націотворчості, від локальності до єдності, від вибіркового самоусвідомлення еліти до громадянської націоналізації всіх верств населення, коли національне, власне стає вартістю нації та її представників. При цьому, потреба самовизначення народу є справою національного самовизначення кожної людини, коли є поєднання раціональних та вольових начал, коли нація – це воля бути нацією.

БАЗОВІ ПОЛОЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЛІДЕРСТВА МАКСА ВЕБЕРА

Німецький вчений Макс Вебер зробив дуже вагомий внесок у розвиток науки про політику. Йому належить розробка теорії демократії, центральною ланкою якої стало вчення про механізм соціального контролю над відособленим від суспільства бюрократичним апаратом. Головна увага приділяється техніці відбору політичної еліти, яка має підкоряти собі бюрократію. У даному аспекті було розроблено дві взаємопов'язані проблеми: виділення типів панування й способи легітимізації (визнання законності) типів панування.

Макс Вебер розглядав панування як монопольну владу, а саму владу як здатність нав'язувати свою волю за допомогою примусу, сили, наказу тощо. І тут Макс Вебер зупиняється на розкритті змісту й суті поняття "панування". Панування – це такі відносини між управляючими й управліннями, за яких управлінець може нав'язувати управляючому свою волю шляхом примусу, наказу тощо. Відносини влади звичайно носять подвійний характер, що складається як взаємозв'язок наділених владою і підкорених їй. Під лідерством Макс Вебер розумів вид авторитетного, владного керівництва, суть якого полягала у здатності віддавати накази та викликати покірність. У якості основи типології лідерства він використав поняття "авторитет", що в трактуванні Макса Вебера означало "вірогідність того, що накази викличуть покору у певної групи людей".

Маючи владу, управлінці не тільки опираються на фізичний примус, але й переконання підлеглих у власній необхідності підкорятися, виправдання своєї позиції і дії. Жодна система законів, моральних або інших принципів, не прийде в рух без бажання й волі людей сприйняти систему. Панування, за Максом Вебером, це узаконене насилля, яке буває трьох типів: традиційне, харизматичне й раціонально-легальне лідерство.

Виходячи з концепції Макса Вебера, можна дати наступні визначення типів лідерства.

Традиційне лідерство ґрунтується на авторитеті звичаїв, механізми традицій та ритуалів. Лідер цього типу отримує і здійснює владу не завдяки власним достоїнствам і заслугам, а відповідно до традицій та завдяки своєму походженню. Такий тип лідерства характерний для традиційного суспільства, в основі якого лежить авторитет моралі, який має споконвічну значимість та звичну для суспільства орієнтацію на їх дотримання. На звичці підкорятися владі, вірі в її божественне походження та священне право престолонаслідування й базується авторитет вождів, старійшин, монархів та царів. Традиційне лідерство характерне для доіндустріального, тобто рабовласницького й феодального, суспільства. Влада традиційних лідерів – це, насамперед, влада аристократичної знаті.

Харизматичне лідерство ґрунтується на вірі в незвичайні якості й здібності лідера, його винятковість. Грецьке слово "харизма" означає

"милість", "благодать", "Божий дар". У період утвердження християнства ним характеризували проповідників, котрим приписували дар безпосереднього спілкування з Богом поза офіційними релігійними інституціями. У політичній практиці під харизмою розуміють такі риси індивіда, які оточення сприймає як незвичайні, недоступні іншим, а тому визнає його за правителя. Харизматичне лідерство домінує в суспільстві, як правило, у кризові періоди. Тому у цьому контексті харизма – це здатність захоплювати маси без допомоги інструментів влади. Особливість харизматичної влади полягає в тому, що вона позбавлена будь-яких об'єктивних підстав, тобто не спирається, наприклад, на закон чи традицію, а існує лише завдяки винятковим особистим якостям харизматичного лідера. Даний тип лідерства в справжньому, а не формальному виразі, як правило, не може бути тривалим. Зі стабілізацією соціальної системи воно трансформується у традиційне чи, частіше, у раціонально-легальне.

Спонукальним мотивом до передання влади харизматичному лідерові є усвідомлення широкими масами, а також значною частиною правлячої еліти нездатності наявних у країні представницьких інститутів вивести країну з кризи, консолідувати суспільство навколо тієї чи іншої цілі суспільного розвитку. Це викликає потребу в різкому посиленні впливу виконавчої влади й пошуку політичного лідера як месії, здатного вивести країну з глибокої й затяжної кризи.

Раціонально-легальне лідерство базується на переконанні в законності й раціональності встановлених порядків та в праві на панування органів, які здійснюють владу. Ці органи і їхні керівники – політичні лідери – обираються через демократичні процедури, їм надаються повноваження, за зловживання якими вони несуть відповідальність перед виборцями. Влада лідера ґрунтується на зведенні правових норм, які визнаються в суспільстві. Компетенція кожного носія влади чітко окреслюється конституцією та нормативно-правовими актами. У раціонально-легальному суспільстві легітимність влади ґрунтується на вірі учасників політичного життя в справедливість існуючих правил формування влади.

Т. В. Ігнат'єва, доц., К-ПНУ ім. І. Огієнка, Кам'янець-Подільський
ignatyeva64@mail.ru

С. РУДНИЦЬКИЙ ПРО ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ УКРАЇНИ

В умовах глобалізації та турбулентності міжнародної системи, Україні потрібно знайти оптимальні механізми виходу із глибокої загальнонаціональної кризи, забезпечити свою стратегічну стабільність, а проблеми посилення державності стають пріоритетними як для вітчизняних політиків, так і для науковців. У зв'язку з цим актуальним залишається звернення до спадщини українських вчених, які працювали в царині загальної теорії політики, держави, геополітики: М. Грушевського, В. Липинського, С. Рудницького тощо. Вони проаналізувавши нашу історію в контексті європейської та світової, обстоювали ідею простору який функціонує у співвідношенні з конкретною національною спільнотою.

Сьогодні розповсюдженою є думка, що українська геополітика знаходиться у фазі становлення. Це вірно почати, тому що вітчизняна геополітика як наука формувалася одночасно із європейською та американською. Причому, праці українських науковців, нічим не поступалися західним аналогам, а в питанні дослідження геополітичних факторів вони не мали рівних [Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького : монографія. – К., 2003: <http://uaznavstvo.univ.kiev.ua/ua/Rudnyc'kyj/zmist.html>].

Повною мірою історична справедливість була відновлена в 2003 р., коли вийшла друком монографія "Україна просторова в концепційному окресленні Степана Рудницького" в якій досліджувались проблеми розуміння українського простору в геополітичних вимірах, погляди нацією-свідомлення та державотворення.

Степан Львович Рудницький – професор Львівського, Кам'янець-Подільського, Харківського університетів залишив у спадок цілу низку праць в яких була сформована українська геополітична доктрина [Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України // Чому ми хочемо самостійної України. – Львів, 1944. – С. 36–93; Рудницький С. Коротка географія України: фізична географія. – К., 1910; Рудницький С. Україна і українці. – Берлін, 1915; Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії // Крисаченко В. С. Українознавство : хрестоматія-посібник : у 2 кн. – К., 1996; Rudnytsky S. Ukraine The Land und its People. – New Vork, 1918; Рудницький С. Огляд національної території України // Чому ми хочемо самостійної України. – Львів, 1994]. Її положення обґрунтували перед Європою геополітичні претензії українців, розкрили історичну місію України в об'єднанні балтійсько-чорноморського регіону, відкрили її для європейського суспільства як окрему територію, етнічну та національну цілісність.

С. Рудницький вважав, що "українська справа" важлива для Європи, оскільки Україна, створивши "балтійсько-понтійську" федерацію, стане бар'єром для просування російської експансії [Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії. – Берлін, 1923. – С. 177]. Боротьба України за самостійність була необхідною і в міжнародному масштабі. В такому форматі держава мала стати бар'єром для російських посягань у Середземномор'ї та Передній Азії [Там само. – С. 205]. У разі ж панування "новозбудованої Російської світової держави", Захід мав таким чином відгородитися від більшовицького політичного режиму.

Вигідне географічне положення, промисловий потенціал нашої держави відкривали можливості регіонального лідера у Чорноморському басейні, який створить міцну міждержавну організацію на засадах рівноправності та взаємної вигоди. Однак, С. Рудницький наголошував, що в ній не знайдеться місця для Росії, тому що "природа вказала Московщині цілком інші гідрографічні шляхи, як Україні" [Там само. – С. 71].

Досить пророчими є переконання українського вченого, що навіть оновлена і демократична Росія не позбавиться імперських претензій щодо України. Вона буде системно продовжувати зовнішню політику Росій-

ської імперії, а українці мають бути насторожі щоб не втратити свою державність [Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України. – С. 81].

Геополітичне майбутнє України С. Рудницький вбачав у створенні українцями на своїх землях незалежної національної держави: "українці... хочуть бути господарем на своїй рідній землі" [Рудницький С. Політична географія України / упор. і авт. передм. П. Штойко. – Гердан, 1998. – С. 67]. Він чітко розумів, що дорога до остаточного визволення України не коротка й не легка, а українцям потрібно згуртуватися в одну громаду, де кожний має стати свідомим цієї великої цілі.

С. Рудницький відносить Україну до великих держав, які не тільки формують інтеракції в певному регіоні, але й впливають (позитивно чи негативно) на долю всього людства [Хилько М. Украина должна быть супердержавой // Еженедельник 2000 – Держава. – 2001. – № 49 (101): <http://2000.net.ua/2000/derzhava/36177>].

Отже, геополітичне призначення України за С. Рудницьким є:

- формування незалежної держави як форпосту проти російської експансії;
- формування України як держави світової ваги не засобами експансії, а мирним освоєнням простору який споконвічно належить українській нації;
- формування української економічної моделі розвитку – аграрної держави;
- використання українських комунікацій у торговельних відносинах Заходу та Сходу.

Багато думок видатного українського вченого, висловлених ним в першій чверті XX ст. є важливими та своєчасними і сьогодні. Українські політики, формуючи геополітичну стратегію України, вибираючи зовнішньополітичні вектори розвитку мають чітко усвідомлювати відповідальність за долю нашої країни і не повторювати помилок минулого.

Т. А. Козоріз, студ., КНУТШ, Київ
t.a.kozoriz@gmail.com

ІДЕЇ МЕСІАНІЗМУ ТА ФЕДЕРАЛІЗМУ У ТВОРЧОСТІ М. КОСТОМАРОВА

Микола Костомаров -автор головного програмного документа Кирило-Мефодіївського братства під назвою "Закон Божий" (Книги буття українського народу)". Провідною ідеєю цього твору є ідея українського месіанізму, за якою Україна мала виконувати волю Божу – рятувати слов'янство. Представник "нової української інтелігенції" за висловом М. Грушевського, що заклала фундамент федеральної концепції в розв'язанні проблем національної державності. Програмні положення "Закону Божого" знайшли своє практичне втілення у відозві "Брати українці!". Ідеї федеративного начала у розв'язанні проблем національної державності розвиває Костомаров і в статті-листі "Украина", яка була надрукована в "Колоколе" 15 січня 1860 року. Стаття стверджує, що всі

тяжкі проблеми національного буття українців у царській Росії викликані пагубною централізацією, викладанням не рідною мовою, а офіційно-російською, цензурою, фальсифікацією всієї історії України [Костомаров Н. Україна. (Письмо к издателю "Колокола") // Колокол. Прибавочные листы к "Полярной Звезде". – Лист 61. – 15 января 1860 г.]

Ідея панславізму, характерна для російських слов'янофілів, трансформується автором у форму – союзу слов'ян, в якому кожен народ зберігав би свої особливості при загальній особистій і громадській свободі.

Україна в цьому союзі повинна складати окреме, суверенне ціле на всьому просторі, де народ розмовляє українською мовою, із збереженням єдності, що ґрунтується не на згубній централізації, а на ясному усвідомленні рівноправності і власних інтересів.

Констатуючи історичний факт того, що українці протягом своєї історії неодноразово втрачали власну політичну еліту, М. Костомаров не робить з цього трагічних висновків, навпаки, на цьому ґрунтується його оптимізм щодо історичної перспективи України і українців. "І встане Україна з своєї могили, і знову озоветься до всіх братів своїх слов'ян, і почують крик її, і встане Слов'янщина, і не позостанеться ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні крепака, ні холопа – ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорутан, ні у сербів, ні у болгар" [Кирило-Мефодіївське товариство : у 3 т. Т. 1. – К., 1990. – С. 258].

Об'єднання слов'ян мало відбуватися на основі федерації, де кожен народ зберігає свою самостійність. Федерація складається з польського, болгарського, чехословацького, сербського штатів (держав), а Росія поділяється на три великоруські, два надволзькі, два південні, два сибірські, два кавказькі, два українські і один білоруський штати (держави) на чолі з загальним сеймом, куди входитимуть представники всіх слов'янських народів. Київ мав бути місцем розташування сейму і не включатися в жоден штат. Кожний штат як держава має свій власний сейм і президента. Центральна ж влада у федерації належить президентові, котрий, як і всі інші президенти, обирається на чотири роки.

У федерації слов'янських держав вища законодавча влада мала належати двопалатному сейму, а виконавча – президенту. Вона буде нагадувати той справедливий соціальний устрій, який існував у далекому минулому в слов'янських народів.

М. Костомаров підкреслює, що Україна постійно прагла до рівноправного союзу з іншими слов'янськими народами не для панування над іншими, а для створення умов, що дадуть можливість всім вільно і рівно розвиватись, не поступаючись власною національною ідентичністю. "Бо вона любила і поляків, і москалів як братів своїх і не хотіла з ними розбрататися, вона хотіла, щоб всі жили вкупі, поєднавшись як один народ слов'янський с другим народом слов'янським, а ті два с третім, і було б три Речі Посполиті в однім союзі нерозділиво і несмісимо по образу Тройци Божой нероздільної і несмісимою, як колись поєднуються між собою усі народи слов'янські" [цит. за Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX ст. – К., 2000. – С. 137].

Українці повинні стати ядром майбутнього слов'янського об'єднання саме тому, що не піддалися омані владоможців. Для них характерним є несприйняття державної влади як такої і тому жоден справжній українець не хотів стати паном. Україна змогла зберегтися у важких умовах саме завдяки тому, що не зрадила справжнім цінностям християнської моралі. "Не пропала вона, бо вона знати не хотіла ні царя, ні пихи, а хоч і був цар, та чужий, і хоч були пани, та чужі; а хоч з української крові були ті виродки, одначе це псовали своїми губами мерзеними української мови і самі себе не називали українцями, а істий українець, хоч був він простого, хоч панського роду, тепер повинен не любити ні царя, ні пана, а повинен любити і пам'ятувати єдиного бога Ісуса Христа, царя і пана над небом і землею. Так воно було прежде, так і тепер залилось" [цит. за *Грушевський М.* На порозі нової України: Гадки і мрії. – К., 1991. – С. 25].

Україні достатньо прагнення до національного звільнення для того, щоб боротись за звільнення всіх слов'янських народів. Основою цього є висока релігійність українців, їх традиційне несприйняття держави як форми панування одних людей над іншими, стійкі традиції громадського самоуправління та постійне прагнення до свободи. Визволення України можливе лише в межах створення загальнослов'янської федерації незалежних національних республік, що базуватиметься на принципах християнської моралі, свободи і рівності. Але ініціатором і головною рушійною силою створення такої федерації повинна стати саме Україна.

Саме М. І. Костомаров одним з перших порушив питання про узаконення українського народу, його історії, активно відстоював думку, що творцем історії є не царі та їхні наближені вельможі, а народ. Служіння народу було головним змістом життя і праці М. І. Костомарова. Вчений не тільки обґрунтував право українців на власну, окрему від загально-російської історію, а й звернув увагу на землю як на територіальну одиницю, що раніше жила своїм власним, незалежним життям.

М. О. Луфференко, студ. КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ ЛІДЕРА І ГРОМАДСЬКІСТЬ

Формування іміджу політичного лідера і політичної партії в українській практичній політології має певні особливості. Вони пояснюються не тільки характером соціально-політичних трансформацій останніх років, але й історичними традиціями.

В сучасних умовах політичної самоорганізації українського народу гостро постала проблема формування нової генерації високопрофесійної, патріотично налаштованої і по-європейськи інтегративної еліти. Розгортання цього процесу збіглося за часом з навальним поширенням в Україні політичних технологій та методів сучасної іміджелогії, що значно активізувало політичне життя, загостило суперництво між політичними силами. Відтак актуальним стає аналіз найзначущіших аспектів формування і становлення іміджу політичних лідерів в Україні в період розбудови незалежної держави.

Вітчизняні і зарубіжні фахівці з іміджології прагнуть визначити сутність цього соціально-політичного явища. Однак відзначимо, що тут немає повної єдності. В. Королько (посилаючись на словник Вебстера) вважає імідж "штучною імітацією або піднесенням зовнішньої форми якось об'єкта і, особливо, особи" [Королько В. Г. Основи паблик рилейшнз : учеб. для студ. ВУЗов / отв. ред. С. Л. Удовик. – М. ; К., 2000. – С. 294]. Є. Єгорова-Гантман та інші називають іміджем "спеціально створюваний, навмисно формований політичний образ для досягнення поставлених цілей" [Єгорова-Гантман Е., Плешаков К. Политическая реклама. – М., 1999. – С. 5].

Слово "імідж" походить від латинського *imago*, пов'язаного зі словом *imitary*, що означає "імітувати". Однак деякими вченими формулюються й інші, універсальніші визначення. "Політичний імідж, – вважають, зокрема, московські науковці, – це сукупність уявлень, сприйнять і переконань, що має індивід або група індивідів про різні політичні явища або товари" [Прикладная политология : учеб. пособ. для ВУЗов / под ред. Ю. С. Коноплина, А. А. Чемшита, А. С. Каневского. – М., 1998. – С. 84].

Саме імідж стає зв'язуючою ланкою між політиком і громадськістю. Та люди не в змозі стежити за нюансами політики, але вони чітко реагують на ті або інші зміни в іміджі кандидатів на високих посадах. Імідж виступає свого роду посередником між лідером і масою, він сам виконує лідерські функції, надихає народ, йому адресовані надії і сподівання людей. Виборець сприймає саме цей образ, постійно відтворюваний самим суб'єктом і засобами комунікації, – певні риси, якості лідера, узяті в єдності політичних, світоглядних, біографічних, зовнішніх якостей, резонуючих в перевагах електорату [Гордеева О. И. Политический имидж в избирательной кампании. Технология и организация выборов кампаний. Зарубежный и отечественный опыт. – М., 1993. – С. 185].

Посилаючись на ці та інші визначення, можемо відзначити, що в практичній політології імідж – це, насамперед, узагальнений образ, що складається у пересічних громадян про політичні суб'єкти. Інша справа, що нині його цілеспрямовано формують професійні іміджмейкери.

Треба визнати, що українські автори поки що більше уваги приділяють розглядові проблеми лідерства з традиційних позицій нормативної політологічної науки. Тільки в останні роки з питань вивчення політичної еліти і лідерства опубліковано монографії В. Журавського, О. Кучеренка, М. Михальченка, М. Томенка, В. Литвина, А. Пахарева. У багатьох з них підкреслюється, що формування української культурно-політичної еліти має свої особливості, без з'ясування яких неможливо посправжньому розібратися в питаннях її іміджу. Тут варто враховувати й історичні традиції, і соціальні стереотипи, і особливості української політичної культури, і, можливо в першу чергу, своєрідність історичної долі української еліти. Відомо ж бо, що через масу об'єктивних причин, насамперед через кілька століть бездержавності, український народ втрачав національну еліту. Усе це знижувало можливості етносу до політичної самоорганізації та відновлення незалежної національної держави, негативно позначилося на його історичній долі.

Імідж політичного лідера формується на основі як мінімум двох основних факторів: очікувань виборців та індивідуальних особливостей самого політика. Однак варто враховувати, що в сучасному політичному житті, коли широко використовуються ефективні методи політичної реклами у ЗМІ та здійснюється потужний і всеохоплюючий тиск на громадську думку, імідж "лідера-для-публіки" може значно відрізнятись від "лідера-реальної особистості". Р. Прайс писав, що "реагування йде на імідж, а не на людину".

Теоретичний аналіз та узагальнення досліджень відомих українських фахівців, зокрема В. Бебика, Г. Почепцова та інших, свідчить, що в суспільній свідомості існує досить виразний імідж "ідеального президента". Респонденти визначають основні риси характеру, що, на їхню думку, повинні бути властиві іміджеві ідеального глави української держави: мудрість і розважливість назвали 68,8 % опитаних, інтелігентність – 68,1 %, гнучкість – 56,0 %, розум – 47,5 %, почуття гумору – 29,8 %, комунікабельність – 27,0 %, людяність – 27,0 %, кмітливність – 22,7 %, наполегливість – 22,0 %, мужність – 21,3 %, працездатність – 19,2 %, колегіальність – 16,3 %, обережність – 8,5 %, хитрість – 7,1 %, акуратність – 7,1 %, емоційність – 5,0 %, закоханість – 4,3 %, упертість – 4,3 %. Такі риси характеру, як твердість, войовничість, романтизм, авантюризм, авторитаризм набрали від 1,4 до 2,1 % переваг.

Сучасна практика формування політичного іміджу лідера або партії володіє широким арсеналом дійових засобів від професійно поставленої політичної реклами до системи паблік рілейшнз. Використовуються вже апробовані методи "розкрутки кандидата", його "упакування" і "продажу", "зниження іміджу конкурента", "війни компроматів" тощо. В сучасній політичній боротьбі нерідко застосовуються і "брудні" технології, вивчення яких допоможе протистояти їх впливові на громадську думку.

Відповідно до потреб українського політичного ринку у всій цій роботі відбувся поворот від іміджу "вербального" лідера перших років незалежності до іміджу "лідера-прагматика". Однак останнім часом у громадській думці зростає інтерес до політичних лідерів, що могли б викликати щирі симпатії у більшості населення і значною мірою відповідати іміджеві "улюбленець народу" (очевидно, позначилися прецеденти з В. Гавелом, В. Путіним). Сучасний "ідеальний лідер" повинен синтетично поєднувати в собі якості попередніх типажів з високим професіоналізмом, моральністю і патріотичною відповідальністю перед своїм народом, здатністю об'єднати зусилля мільйонів для кардинального поліпшення як внутрішнього, так зовнішнього становища країни.

Т. С. Мілоченко, студ. КНУТШ, Київ

ІДЕЯ НАЦІЇ В КОНЦЕПЦІЯХ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ ДРУГОЇ ЧВЕРТІ ХХ СТОЛІТТЯ

Розгляд даного питання я вважаю за доцільне розпочати з визначення змісту поняття "Ідея Нації". Політологічний енциклопедичний словник, зокрема, ототожнює поняття "Ідея Нації" та "національна ідея",

наводячи наступну дефініцію для останнього: "Національна ідея – це політичний проект майбутнього нації, імператив її свідомості й чину; це ідея історичного призначення, ціннісних орієнтирів, пошуків мети існування нації і шляхів її досягнення" [Політологічний енциклопедичний словник. – К., 2004]. Проте, на мою думку, таке отождолення є не зовсім вірним, оскільки Ідея Нації співвідноситься зі національною самосвідомістю, у той час як національна ідея – з національною свідомістю. Під таким кутом зору Ідея Нації являє собою усвідомлення єдності представників певної національної спільноти та співпереживання цієї єдності на основі спільних ідеалів, цінностей; розуміння національно-державної спільнотності. Ідея нації передбачає розвиток особливого роду почуттів, якот: почуття причетності до долі свого народу і своєї країни, любов до своєї Батьківщини, власного народу, мови й культури. За таких обставин індивід почуває себе невід'ємною частиною свого народу, його духу і долі. Натомість, національну ідею варто розуміти як сукупність поглядів на життєвий шлях, місце і цілі розвитку нації та шляхи їх досягнення. Взаємодія національної ідеї та Ідеї нації полягає у тому, що практична реалізація першої передбачає формування і розвиток другої у членів національно-етнічної спільноти. Дана проблематика цікавила багатьох теоретиків українського націоналізму, серед яких найвизначнішими у другій чверті ХХ сторіччя були Петро Федун-Полтава та Дмитро Мирон-Орлик.

Петро Федун-Полтава відзначає, що національно-визвольна революційна боротьба українського народу є складовою частиною тієї загальної світової проблеми, що зазвичай окреслюється як "національне питання", яке виникає внаслідок народження Ідеї Нації. Згідно з мислителем, "Ідея нації, в сучасному значенні цього поняття, виникла в період Великої Французької революції" [Федун-Полтава П. Концепція самостійної України. – Львів, 2008. – С. 148]. Ідею суверенності нації, за яку боровся так званий "третій стан" вперше сформулював предтеча Французької революції – Жан-Жак Руссо. Головним здобутком Великої Французької революції Петро Федун-Полтава називає визнання нації окремих суспільним і політичним явищем. Силою, що діє паралельно з Ідеєю Нації, мислитель називає ідею конституційної, парламентарної держави, а також демократичні ідеї, оскільки "без ідеї правної рівності всіх громадян держави не могла б виникнути ідея суверенності народу" [Там само. – С. 153]. Дещо іншої форми набула Ідея Нації у німецького та італійського народів, де вона сконкретизувалась як прагнення цих народів до об'єднання в одній національній незалежній державі. У випадку пригноблених, недержавних народів (у тому числі і українського) Ідея Нації виступала як сила, що змагає до побудови власної національної держави. Із наведеного вище можна зробити висновок, що згідно зі мислителем, Ідея Нації завжди пов'язана з питанням єдиної, самостійної національної державної організації.

Політологічний енциклопедичний словник зазначає, що "практична реалізація національної ідеї лежить в площині, перш за все, формування національної самосвідомості членів національно-етнічної спільноти"

[Політологічний енциклопедичний словник]. Підтвердження цих слів знаходимо у Дмитра Мирона-Орлика, який вважає, що Ідея Нації пере-дає надбання, вартості, заповіді й жертви минулих поколінь, зроджує й плекає почуття обов'язку взяти участь у дальшому розвитку життя нації. Дослідник дає низку практичних рекомендацій щодо виховання Ідеї Нації. Насамперед, він зауважує, що виховання у своїх підставах і методах творить одну цілість із національним життям. Метою і водночас джерелом виховання може бути лише Ідея Нації і добро Нації. Тільки ідея національної суспільності органічно пов'язує виховання з усіма ділянками й потребами життя: з родиною, культурою, релігією, політикою, державою, правом і господарством. Мислитель ставить перед націоналістичним вихованням ряд завдань. По-перше, змагати до формування сильного, владарного національного характеру, суцільної національної духовності однієї Соборної Української Нації на підставі однієї національної Ідеї. Реалізація першого завдання передбачає постановку другого: формування нового типу української людини. І, по-третє, прищеплення нових духовно-моральних, світоглядних, культурно-цивілізаційних і суспільно-політичних вартостей на зміну ворожого матеріалістичного совітського світу. Таким чином, Ідея Нації надає процесу виховання сенс, суцільність та інтегральність.

Отже, Петро Федун-Полтава та Дмитро Мирон-Орлик досліджували ті проблеми, які не втрачають актуальності й сьогодні, тому їхній внесок до теорії українського націоналізму потребує ґрунтовного аналізу та вивчення.

А. В. Палій, студ., КНУТШ, Київ
annapaliy@mail.ru

ПИТАННЯ ПРІОРИТЕТНОЇ РОЛІ БУРЖУАЗІЇ У ТВОРЕННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ Ю. БАЧИНСЬКОГО

У XIX ст. процес національного державотворення стає поширеним явищем в Європі. Відбувається глобальна зміна поглядів суспільства, що базувалася на відмові від середньовічних способів ведення економічної та політичної діяльності. Українським дослідником нових суспільних явищ був Юліан Бачинський, який виходячи з доктрини соціальної демократії, на підставі аналізу тогочасних соціально-економічних та політичних процесів, довів пріоритетність діяльності буржуазії як класу у становленні національних держав.

Новий тип держави, утворений у XIX ст., базувався, вважав Ю. Бачинський, на позиціях "великого промислу і торгівлі". Середньовічна мануфактура програла війну "тріумфуючому капіталізму", з причин нездатності забезпечити всезростаючий попит. Політична концепція Ю. Бачинського виходила з того, що село, як основа феодальної дер-

жави, занепало та естафету першості було передано місту, яке стало центром застосування нових технологій, що гарантували стабільний прибуток, а місто стало центром держави, буржуазія ж утвердилася як найвпливовіший його представник, що став активним учасником державних справ. Цей процес був таким стрімким, що фактично позбавив можливості будь-які бунти не пануючих змінити тогочасний стан. Буржуазія оголосила себе представником цілої нації і перетворила державу на інституцію до введення своїх суспільно-класових інтересів. Суперечності між класами пануючих та не пануючих були вирішені за рахунок державного авторитету, що дбав про те, щоб кожний виконував свої обов'язки, які були призначенні йому суспільним становищем. Буржуазія потребувала підтримки народу, у вигляді добре озброєної та великої армії, яка б надавала їй поважного статусу на світових торговельних ринках. Воїни перестали бути династичними, а переслідували суто економічний зиск. Чим перспективніше була загроза, тим вдалішим вдавався певний торговельний договір. Ведення певного промислу стає гарантом життя народу, сама таким чином він може забезпечити собі свободу та повагу сусідів. Коли відбувалося сходження економічних інтересів двох або більше торговельних ринків в гру вступає національний чинник, який представляє економічні інтереси та втілюється у боротьбі політичній. Отже, буржуазія відчуваючи потребу в людських ресурсах стала мотиватором об'єднання народу задля національної безпеки держави та охорони власних економічних ринків.

Юліан Бачинський у праці "Україна irredenta" досліджуючи фактичний стан Галичини у XIX ст., засвідчує факт еміграції українців за кордон, а причиною цього називає – виродження класу феодальних робітників. Опинившись у кризовій ситуації, потерпаючи від економічних та соціальних утисків з боку Австрійської імперії, робітничий клас втікає в міста, де приймає нову роль – пролетаріату. Культурно-суспільне становище України відповідало стандартам середньовічної держави, основні класи суспільства – духовенство та селяни. У 1848 році Австро – Угорська імперія, під впливом революції в Європі, проводить ряд реформ, орієнтованих на покращення аграрних та політичних відносин в країні. Це створило умови для пожвавлення національного життя Галичини, але в Україні на той час ще не сформувався остаточно клас буржуазії, який би був зацікавлений в економічній та національній автономії краю, натомість інтелігенція вела активну просвітницьку діяльність, яка не давала політичних результатів. Тим не менш, Юліан Бачинський прогнозує об'єднання України та здобуття нею незалежності, адже вона вступила у процес розвитку зрозумілих відносин. "Рільна буржуазія" і "рільний пролетаріат", утворивши середній клас, згодом стануть підтримкою політичним партіям, так як підніметься рівень їх національної свідомості, засвідчивши появу економічних відносин. Велика промисловість поляків та Австро-Угорщини зіткнеться з українським капіталом, і останній буде вимушений дати бій. Так

розпочнеться національно-визвольна боротьба українського народу, а згодом вона повториться і у Російській імперії. Отже, капіталізм, прийшовши в Україну, прирік її на боротьбу за самовизначення та за визнання на світовій політичній арені. І тільки керуючись національними інтересами Україна зможе подолати "безпрограмованість" діяльності українських політичних сил та знищить "абстрактне українофільство", що заважають їй ефективно реалізовуватися.

А. О. Рудук, студ., КНУТШ, Київ
andronikimpaler@mail.ua

ПРОБЛЕМА "СТИХІЙНОГО ХОТІННЯ ВЛАСНОЇ ДЕРЖАВИ" У ПОЛІТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ В'ЯЧЕСЛАВА ЛИПИНСЬКОГО

Сучасний світовий політичний процес характеризується подальшим дробленням багатонаціональних держав. На сьогоднішній день залишається більше ніж 100 регіонів по всій планеті, де існують потужні рухи за утворення власних незалежних країн. Варто відмітити, що В'ячеслав Липинський у своїй праці "Листи до братів-хліборобів" також торкається проблеми сепаратизму та державотворення, що можна прослідкувати в певних його ідеях та категоріально-понятійному апараті.

Поняття "стихійне хотіння власної держави" є базовою категорією у політичній концепції В. Липинського, керуючись яким він виводить своє розуміння таких понять як "нація", "державна", "політична еліта", свою класифікацію політичних режимів та форм державного правління або, як зазначав сам Липинський, "Три тільки ідеї політичні і три методи організації маємо ми для розв'язання цих основних проблемів нашого державного буття..." [Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею та організацію українського монархізму. – Відень, 1926. – С. 42]. Дане поняття взагалі поєднує в собі всі вище вказані терміни, мислитель приводить читача до того, що воно просто не може уявлятися без них як таке.

Варто зазначити, що поняття "стихійне хотіння власної держави" є своєрідним "чорним ящиком", оскільки його походження та значення не можна прив'язати до певної сфери людського життя, наприклад виключно до економіки, моралі, релігії тощо. Про це можна зробити висновок з думок В. Липинського, який послідовно підкреслює важливість даного поняття як такого, але його точного визначення він не дає, в принципі воно навіть неможливе, бо власне посягне на цілісність поглядів мислителя. Особливість формування даного терміну й полягає в його таких своєрідних зв'язках. Філософ у понятті "стихійне хотіння власної держави" відтворив чи не всі можливі та дійсно значущі причини утворення нації та держави.

Саме тут можна віднайти розуміння мислителем проблеми світових сепаратистських процесів, яку він висвітлює в аналізі відносин "метрополія-колонія". Філософ ставить "стихійне хотіння утворення держави" в залежність від "методу організації" влади в колоніальній країні і навпаки,

що на практиці є дуже доречним, тому що відображає не лише сепаратистські тенденції в багатонаціональних державах за життя В. Липинського, але й їх подальший розвиток. Це є свідченням універсальності думок мислителя щодо даного питання.

Утворення таких незалежних держав як Південний Судан, Косово, Азавад є прикладом закономірності, яка зумовлюється вище вказаною залежністю, тому що вона набуває повторюваності й схожості з подібними процесами здобуття країнами незалежності як за життя мислителя (Монголія, Танну-Тува), так і після його смерті, і аж до наших часів (Бангладеш, Еритрея).

Таким чином, заслуга В. Липинського як політичного мислителя полягає в тому, що вводячи поняття "стихийне хотіння власної держави" та вибудовуючи на його основі свою класифікацію політичних режимів, філософ створив не лише власне бачення рушійних сил сучасного йому політичного процесу, а й зміг пояснити природу державотворення як і в минулих та теперішніх йому часах, так і в майбутньому. Це дає змогу говорити про актуальність думок мислителя і в наші дні, тому що останнім часом проблема сепаратистських рухів лише посилюється, прикладом чого є активізація відцентрових тенденцій в Іспанії (Каталонія, Галісія) та Великій Британії (Шотландія, Північна Ірландія). Це лише зайвий раз викликає зацікавленість у дослідженні даного питання та є наочним підтвердженням роздумів В. Липинського.

Ю. О. Сова, студ., КНУТШ, Київ

КОНЦЕПЦІЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕЛІТИ В ТЕОРЕТИКО-ПОЛІТОЛОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ ДМИТРА ДОНЦОВА

Політична еліта відіграє надзвичайно важливу роль у досягненні політичного успіху і соціально-позитивної спрямованості політичних процесів. Якщо говорити про Україну, то проблема еліти була, є і буде актуальною та хвилюючою. Реальна політична влада концентрується в руках меншості-еліти, яка формує цілі розвитку суспільства і приймає важливі політичні рішення. Еліта повинна вивчати і аналізувати інтереси різних соціальних груп та відображати інтереси в політичних установах. Еліта-це найбільш цінний елемент суспільства, який наділений високими здібностями.

Національно-визвольні змагання українського народу 1917–1921 рр., незважаючи на свою незавершеність дали величезний поштовх суспільно-політичний думці стосовно дослідження причин поразки національної революції та шляхів подальшої боротьби за незалежність України. Найбільш обґрунтованою у цій царині стала елітарна концепція суспільної генези визначного українського мислителя ХХ ст. Д. Донцова (1883–1973 рр.) Дмитро Донцов у своїх працях "Дух давнини", "Націоналізм", "Орден-не партія" та ін. ставить перед собою завдання довести нам,

чому діюча частина суспільства після завершення державотворчого суспільства перестала виконувати рушійну силу, хто є провідною верствою та якими якостями повинна вона володіти і які функції виконувати.

Створюючи свою концепцію еліт, Д. Донцов опирався на таких визначних мислителів, як: Платон, Арістотель, Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс, Х. Ортега-іГассет. Донцов також опирався і на вітчизняні джерела, особливо він акцентує увагу на критиці І. Франка, Г. Сковороди, М. Драгоманова, П. Куліша, М. Грушевського. Д. Донцов високо цінував таких визначних лідерів, як Наполеон, Кромвель, Хмельницький, Муссоліні й Пілсудський, котрі, за його словами, турбувалися про "опанування зреволюціонізованої маси", а не про моральні принципи.

Д. Донцов вважає, що без еліти суспільство є "стадом". До еліти відносяться лише люди особливого типу, особливої вдачі. "Це – фанати, аскети, подвижники типу Мономаха, Лойоли, Валенштейна, Вільгельма Ороцького, Дмитра Вишневецького, Богуна, Вишенського, що є в вічній тривозі, в напруженні всіх сил духу і серця, байдужі на свої тілесні потреби. Це в протилежність до представників субстрату, розлізлих, млявих, сентиментально-сльозливих і осталих – сухі і вогненні душі формотворців, палими негасимим внутрішнім вогнем..." [Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій; Дух нашої давнини. – К., 2005. – С. 315].

Ключовим у його концепції є розрізнення понять елітарності і егалітаризму. Обидві концепції були зароджені в Стародавній Греції, і в подальшому, із перемінним успіхом, давалися взнаки навколишньому середовищу. На його думку, джерелом формування еліти має бути строгий відбір "кращих людей" з усіх верств суспільства, а не лише з міфічного "демосу", маси, класу, партії. Принциповою для Д. Донцова є обов'язковість суворой "чистки", "проціжування" цього відбору, завдяки чому зберігається духовна, моральна чистота, владна сила, могутність еліти. "Суспільство існує як спільнота, поділена на щаблі, від вищого до нищого, зі стисло означеними функціями кожної з своїх частин... Виміряне демократами суспільство, яке складалося б лише з селянства, або взагалі лише з т. зв. трудящого народу, без окремої провідної верстви, – це плебейська фантазія, в житті не існуюча..." [Там само. – С. 304]. До XIX століття ієрархія була структурою національного життя. Також мислитель стверджував, що ціллю провідної верстви- є охоронна, організація нації, ведення її у правильному напрямку, а маси повинні охороняти свої достатки та працю. У кожній з них різні завдання і різні функції. Маса-це сентиментальні та мляві представники субстрату. Він пише, що еліта як найактивніша група в суспільстві формує певну ідею, робить її доступною масі й, зрештою, мобілізує народ на втілення її. Д. Донцов, як і Ф. Ніцше, вважав, що лише "сильна людина", "чинний націоналіст" може здійснити державотворчу й національну ідею. Політична еліта здатна збудити приховану енергію нації, виховувати маси й насажувати для участі у тих чи інших політичних акціях.

Психологічно-волюнтаристичний підхід Д. Донцова до розуміння еліти нарізно протиставляється її ліберальному розумінню: в еліту не можна

обиратись, місце в ній не можна і купити, – нею можна лише стати. Як зазначає сам автор, "Базою творення цієї верстви є для мене не мітичний "демос", не маса (демократія), ані та чи інша кляса ("клясократія"), партійно-політична програма (націократія, монопартія), лише – каста "луччих людей", як каста, оперта на чужій всім згаданим течіям засаді суворого добору й чистки, на засаді персональної моральної якості".

Д. Донцов визначає три базові психологічні риси провідної верстви: "по-перше, шляхетний порив формотворця, задивленого лише в одну мету, створення свого задуму, втілення його в реальну форму... По-друге, – прикметою володарської душі є власне мати оту концепцію форми, яку має втілити в речі, як казав Сковорода – "плян" речі... По-третє – ... є "тверді руки", сила, що утинає матерію й не вагається підчиняти її ворохобні тенденції своєму задумові і своєму пориванню". Услід за Платоном та Цицероном автор окреслює їх як шляхетність, мудрість та мужність. Шляхетність дана людині від природи, це честь служба своїм ідеалам, та стійкість перед страхом. Мудрість-це деяка потенційна можливість, яка заснована на знанні алгоритмів дій, це прикмета володарів, героїзм, який характерний для вояків.

Шляхетність і мудрість втрачають своє значення без мужності- сили, яка втілює ідею у життя. Важливою рисою мужності є внутрішня стійкість, вміння не підкорятися різним шкідливим впливам та спокусам, бути послідовним, та водночас справедливим та безжальним до тих, хто шкодить національному благу. Тому, якщо правлячому класу не приманні вище перераховані риси, то він не в силі керувати та направляти суспільство. Д. Донцов стверджує, що 1917–1920рр. були роками найбільшого занепаду політичної еліти, у якій на перший план висувалася турбота про свою особистість, пристосовництво, переживання про сьогоднішні справи. Саме на провідній верстві, тобто еліті лежить відповідальність за падіння держави, вона втратила свої ідеали, та почала користуватися ідеалами маси.

Без знання особливих рис політичної еліти не можливе розуміння розбудови подальших шляхів розвитку і в Україні. Завданням цієї провідної верстви є згуртування нації та її різноправлених інтересів, які можуть призводити до розладу та перетворення суспільства на аморфну масу.

***Тан Вэй, докторант, Пекинский университет,
стажёр, МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия***

ПОЛИТИЧЕСКИЕ МОТИВЫ В СТИХОТВОРЕНИЯХ ТАРАСА ШЕВЧЕНКО

Тарас Григориевич Шевченко – знаменитый украинский поэт, основоположник современной украинской литературы. В Китае его хорошо знают некоторые русисты, хотя пока мало кто его глубоко исследует. Первый перевод стихотворения Тараса Шевченко на китайский язык появился в 1921-ом году в газете "Шаосинжибао" по теме "Три шляхи

широкие", переведённый Чжоу Цзуюжэнь. Китайский учёный Фан Мин назвал Шевченко: "Поэт и Солдат" [Массовый фильм. – 1954. – Сент.]. Ян Цюй диагностировал, что "Воплощение мудрости Украины – Шевченко" [Вэньхуйбао. – 1954. – Сент.]. Стихотворения Тараса Шевченко – "Сон", "Завещание" и т. д. – были массово переведены на китайский язык в 1961-ом году, к столетней годовщине со дня смерти Тараса Шевченко.

В 1961-ом году в журнале "Критика литературы" № 1 была опубликована статья Ге Баоцюань, под названием "Великий украинский народный поэт Тарас Шевченко", которая одновременно была перепечатана в "Журнале поэзии" № 2. Ге Баоцюань – известный китайский учёный, переводчик на китайский язык сборника стихотворения Тараса Шевченко, который вышел в свет в 1983-ом году. В то время китайские учёные рассматривали Тараса Шевченко только как революционера и национального поэта, что отражало доминирующий тогда настрой в самом китайском обществе.

Сегодня мы скорее рассматриваем Тараса Шевченко славянофилом, сторонником украинской независимости, крестным отцом украинского национализма, такое мнение базируется на анализе его стихотворений. Так как с точки зрения китайской литературной теории, в его стихотворениях присутствуют группы образов страдания, горя, смерти и возрождения, отражающие по очереди и всю жизнь Тараса Шевченко, и ракурс мифологизированного образа истории украинского народа. Смерть в страдании, а в горе возрождение. Возрождение в горе и самого Тараса Шевченко, ведь у него было горькое детство и несчастливый жизненный путь, и Украина, имела схожую с ним долю. В своих стихотворениях Тарас Шевченко отстаивал независимость и прекрасные перспективы Украины.

С точки зрения некоторых российских ученых, Тарас Шевченко – русофоб и сепаратист, такими могут казаться его политические идеи с другого ракурса. В то же время Н. Г. Чернышевский предположил: "Их патриотизм (Малороссии) чист от помысла о порабощении других: они желают лишь того, чтобы им самим было легче жить на вольном свете: никакое другое племя не хотят они подчинить себе или обижать" [Национальная бестактность, Воспоминания о Тарасе Шевченко. – К., 1988. – С. 386].

В творчестве Шевченко часто появлялись образы "Днепра", "Украины", неся положительные значения, символизирующие любовь к Украине. Разумеется, поэт тревожился за будущее и долю Украины. Как в стихотворении "Перебендя" – "Заспіває весільної, А на журбу зверне". Образ женщины не только символизируют униженную мужчиной женщину (как например Екатерина, Причинная), но и оскорбленную Россией Украину. Украинский учёный Оксана Забужко считает, "Культь Шевченко – типичный культ житийного героя" [Забужко Оксана. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К., 2006. – С. 5]. Сегодня нам не надо забывать этого украинского поэта и нужно его помянуть, хоть бы тихим словом.

М. МІХНОВСЬКИЙ – ТЕОРЕТИК ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

На початку ХХ століття на українських землях виникають нові політичні ідеї, які пропонують шляхи розвитку України. Однією з таких ідей є ідея націоналізму. Його засновником вважають М. Міхновського. Спостерігаючи положення країн світу в ХІХ столітті, коли відбувалося широке розповсюдження доктрини націоналізму, яка зумовила процес деколонізації залежних країн, М. Міхновський говорить про те, що українська нація повинна рухатися шляхом Заходу. "Українська нація мусить йти тим самим шляхом, як і поневолі народи Заходу, перейде його і повалить все те, що стоятиме перепорою на цій дорозі" [*Міхновський М. Самостійна Україна. – К., 2002. – С. 49*]. Результатом цього руху має бути омріяна самостійність Українського народу. В своїй роботі "Самостійна Україна", яка вийшла у світ в 1900 році мислитель доводив право України на самостійне існування. Щоб здобути цю самостійність і розбудувати українську державність необхідна провідна сила. Такою силою, на думку Міхновського мала стати українська інтелігенція. "Доки ми не здобудемо собі політичних й державних прав, доти ми не матимемо змоги уладнати стан речей у себе дома до нашої вподоби, бо інтерес наших господарів є супротивний нашим інтересам, бо розплуцення очей у рабів є небезпечно для панів. Цю останню задачу мусить узяти на себе національна інтелігенція" [Там само. – С. 39]. М. Міхновський вважав, що тільки ті люди здатні поповнити національну еліту, в яких збуджена національна свідомість. На переконання М. Міхновського, саме інтелігенція зобов'язана організувати народ для боротьби заради його інтересів і потреб. Піклуватися про загальнонаціональні інтереси є умовою добробуту і повного функціонування національної еліти запорукою того, що вони не будуть випихнуті з них представниками пануючої нації. Тобто "класовий інтерес" інтелігенції збігається з інтересами всієї нації [*Міхновський М. Справи української інтелігенції в програмі Української Народної партії. – Чернівці, 2000. – С. 98–99*].

Важливим фактом у досягненні самостійності та збереженні державності, на думку М. Міхновського є єдність нації: "Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна від Карпатів аж по Кавказ" [*Міхновський М. Самостійна Україна. – С. 42*]. Ідея національного солідаризму висвітлена у "Х заповідах УНП". Цей документ, складений М. Міхновським є переліком правил, які зумовлюють успішне існування самостійної української нації зі своєю територією. Якщо кожен українець буде дотримуватися цих заповідей, то ймовірність досягнення самостійності Україною є більше.

Суцільні суперечки з автономістами не зупинили Міхновського, він продовжував відстоювати ідею самостійності України. Хоча й доносили-

ся в сторону українського самостійника докори в шовінізмі та надмірному радикалізмі, М. Міхновський на противагу розпочав практичну діяльність: громадський та політичний діяч докладав багато зусиль створенню українського війська. Разом з Братством самостійників він створив перші полки Української армії – ім. Гетьмана Богдана Хмельницького та ім. Гетьмана Павла Полуботка для боротьби за українську самостійність. Громадський та політичний діяч вважав, що тільки такі радикальні дії як боротьба здатні позбавити Україну ярма залежності.

Минуло багато років і Україна нарешті стала незалежною державою. Безсумнівно це було здобуто довгим складним шляхом. Цей шлях є результатом діяльності багатьох людей, які вкладали свої сили у боротьбу за право існування української нації. Неможливо не відзначити, роль Міхновського у створенні української держави. Його внесок є цілком гідним, бо саме ця людина розіграла дух самостійності українського народу, закликала народ до боротьби. Авжеж не всі плани М. Міхновському вдалося реалізувати, хтось скаже, що він із його ідеями з'явилися раніше, коли не всі могли усвідомити їх суть та прийняти як гасло боротьби за право існування самостійної нації, проте неодноразово його погляди були підхоплені наступними поколіннями українських патріотів.

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

А. В. Алексєєва, студ., КНУТШ, Київ
big-odessa@bigmi.net

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Третя хвиля демократизації, яка відбувалася протягом п'ятнадцяти років після падіння португальської диктатури в 1974 році, призвела до суттєвих змін: демократичні режими прийшли на зміну авторитарним майже в тридцяти країнах Європи, Азії та Латинської Америки. В деяких країнах періоду "третьої хвилі" процеси демократизації пройшли вдало, а в деяких так і залишились на рівні трансформацій. Історія свідчить, що неодмінною умовою становлення демократичних держав і формування націй у тій частині світу, яку ми вважаємо найбільш розвинутою і на яку сьогодні орієнтуємося, було розгортання системи суспільних інститутів, котрі утворюють громадянське суспільство. Країни, які не змогли перейти до демократичного режиму, не мали національних еліт та історичних передумов, які могли би створити умови в середині країни для організації та розвитку громадянського суспільства.

Національні еліти, науковці, освітяни покликані сіяти зерна національної ідеї усіма засобами, зокрема в процесі виховання, інформування через ЗМІ тощо. В свою чергу національну ідею ми визначаємо як соціально психологічний феномен, що має багатшарову структуру, де співіснують ідеї, погляди, почуття широкого спектру від національного до націоналістичного. Це сукупність ідей, систем, поглядів для об'єднання нації навколо загальної мети, корінних принципів даної держави, що відбиває довгострокові внутрішні і зовнішні інтереси народу, що в ній проживає, спрямованих на зміцнення державності і подальший її розвиток. Зовні національна ідея може проявлятися в різних формах. Вона завжди матиме ознаки національного ідеалу, але, головне, щоб вона була не лише зрозумілою, об'єднувальною, сприйнятною, внутрішньо та зовнішньо об'єктивованою, а й щоб мала практичну реалізацію, передусім, у діях органів публічної влади щодо побудови громадянського суспільства насамперед. Національна ідея формується на ціннісно-смысловій константі, яка об'єднує народний світ, його минуле, теперішнє та бажане майбутнє, це історична пам'ять, яка уособлює в собі пантеон героїзму, періоди національного трагізму та національного піднесення.

Поєднання історичної пам'яті, традицій та інновацій характерних для суспільного розвитку формують національну ідею, яка консолідує суспільство і тим самим допомагає утвердити громадянське суспільство. Його роль у суспільній системі – слугувати опорою демократії і виявляти свободу та права політичної нації.

Тож обов'язково треба враховувати, що національні ідеї демократичного, гуманітарного спрямування в історії людства завжди відігравали провідну прогресивну роль, об'єднуючи громадян для досягнення великої, справді гуманної мети. Саме такою є, наприклад, загальна ідея "великого лібералізму" у США. Вона набула характеру загальнонаціонального кредо й характеризується визнанням невід'ємних прав людини, республіканізму, суспільних домовленостей як основи публічної влади та її поділу, верховенством інтересів індивіда та громадянського суспільства. Красномовним свідченням плідності ідеї лібералізму, панівної у цій країні, є місце, яке посідають Сполучені Штати серед розвинених держав світу, роль, яку вони відіграють у світовій співдружності.

Формування громадянської свідомості та громадянського суспільства має відбуватися за певних умов, однією з головних є відмова держави від претензій на тотальне та єдине правильне знання про соціальну реальність. Діалог культур, цивілізацій, ідеологій має відбуватися й забезпечуватися, однак домінантою, визначальним компонентом для національних держав, які направленні на формування громадянського суспільства залишається національна ідея.

М. Ю. Андреева, МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
marryandyou11@gmail.com

ВЛИЯНИЕ КИНЕМАТОГРАФА НА ФОРМИРОВАНИЕ ПОЛИТИЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ МОЛОДЕЖИ

Не ставится под сомнение, что в современном обществе средства массовой коммуникации существенно влияют на формирование общественного сознания. Телевидение и кино играют важную роль в процессе социализации индивида, развитии его представлений об окружающем мире, в том числе и о политике. Среди всех факторов политической социализации кино остается за рамками интересов исследователей, поэтому мы решили заполнить этот пробел. По нашему мнению, кино должно быть предметом всестороннего изучения не только искусствоведов, но и психологов, социологов и политологов. В своем исследовании мы ставим перед собой цель изучить воздействие российского кинематографа последнего десятилетия на формирование политических ценностей молодежи. Актуальность данного исследования продиктована стремительным развитием кинематографической индустрии, чье влияние общество растет с каждым днем.

Кинофильмы являются влиятельными инструментами социального ориентирования общества и пропаганды ценностей. Анализируя поли-

тические ценности с точки зрения политико-психологического подхода, мы определяем их как политические убеждения и цели индивидуума или общества, отражающие в их сознании устойчивую положительную значимость тех или иных смыслов, принципов и явлений и являющиеся ориентирами в мире политики.

Кинопродукты включают ценностную информацию о деятельности институтов культуры, искусства, науки, религии и, конечно, политики. Большинство респондентов, принявших участие в нашем опросе, отметили, что в отечественном кино последнего десятилетия отражается деятельность таких политических институтов, как чиновничество, государство, власть, полиция, выборы.

Важными содержательными составляющими кинематографа выполняющего познавательную, адаптирующую, социализирующую и социально-интегрирующую функции в обществе, являются смыслообразующие мировоззренческие идеи и идеалы. На более бытовом уровне современной медиакультуры художественные фильмы и, особенно, сериалы как механизмы "стереотипизации" массового сознания представляют собой идеальное средство распространения идеологии в силу самой специфики жанра, позволяющего визуально демонстрировать желаемые формы социальных взаимодействий, а также возможностей вовлечения зрителя в процесс самоидентификации относительно смыслов поступков экранных героев.

По мнению президента фонда "Общественное мнение" Александра Ослона, "опрос показывает, что в сознании людей существуют "герой-идеал" и "герой-победитель". "Герой – идеал" – это человек, на которого хочется равняться, до которого хочется дотянуться. Когда россияне говорили о реальных героях, они чаще говорили о героях-победителях. Жуков победил немцев, Гагарин – космос, Путин – хаос".

Практически каждое событие, поразившее или шокировавшее общественность, находит свое отражение в кинематографии. К примеру, такие российские кинофильмы как "Олимпиус инферно" и "Август. Восьмого" демонстрировали события, происходившие в Южной Осетии в августе 2008 года. Задача политического исследователя – научиться читать политический и социально-психологический контекст кинопроизведения, выпущенного на экран. По результатам нашего исследования почти треть опрошенных указали "Олимпиус инферно" в списке самых значимых фильмов отечественного производства последнего десятилетия, что говорит о большом интересе со стороны молодых людей к политическим процессам.

Кино – это искусство диалога экрана со зрителем и зрителя с экраном. Именно диалога, одни участники которого не просто рассказывают историю, но предлагают свое миропонимание, другие не просто воспринимают рассказанное, а вступают в спор, исходя из собственного опыта проживаемой жизни. Здесь и появляется точка схода, расноголоسة которого делает картину состояния общества. Здесь формируется общественное сознание – неотъемлемая часть демократической системы. Здесь обыватель становится гражданином.

ПОЛІТИЧНЕ НАСИЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

Вся відома історія людства – по великому рахунку є історією насилля, яке під впливом різноманітних чинників виступало у різноманітних формах. Епоха постмодерну не є виключенням. Характерними рисами сучасної епохи є процеси тотальної глобалізації, наслідками якої є виникнення нових форм політичного насилля. Проблеми політичного насилля були актуальними з давніх-давен і залишаються такими на сьогодні, бо для нас важливе розуміння сучасного світового процесу, що включає трансформацію насильницьких форм впливу.

Насилля – будь-яке здійснюване у просторі свободної волі домінування людей один над одним, включаючи такі її форми, як економічна експлуатація або маніпулювання свідомістю (у формі символічного насилля). Насилля складає існуючий елемент буття людини, а саме суспільних форм організації життя.

Сучасна ситуація у світі повністю розсіяла благородні ілюзії стосовно насилля, кардинально змінила його роль у суспільному розвитку. "Сліпе" насильство вичерпало себе, воно постає прямою загрозою цивілізації. Під впливом глобалізаційних процесів та універсалізації поступово видозмінюються форми насилля, але залишається сутність цього явища. Джерелом насилля виступають цінності техногенної цивілізації. Легітимація техногенної культури відбулася ще в епоху Ренесансу, коли була закладена нова культурна матриця. Виникає новий тип розвитку, заснований на прискореній зміні природної середовища, предметного світу, в якому живе людина. Як наслідок відбуваються трансформації соціальних зв'язків людей, постійно змінюються типи спілкування, форми життя, форми комунікацій. Основна ідея підкорення природи в межах техногенної культури виступає як "генетичний код", що потім поширюється у сферу соціальних відносин. З цим пов'язаний культ боротьби, революцій як локомотивів історії (марксистська концепція). У культурі техногенної цивілізації відбувається заміщення акцентів у розумінні предметів панування сили і влади – від людини до виробленої неї речі. Тобто, у сучасному світі, коли відбувається трансформація форм життя людини, паралельно видозмінюються форми політичного насилля, сутність залишається первинною.

На сучасному етапі розвитку істотно змінюється ситуація як всередині кожної країни, так і на міжнародній арені. Поряд зі старими механізмами, таких як повстання, погроми та відповідних до них репресій, виникають інші. Так, основними чинниками епохи модерну, що впливали на свідомість суб'єктів, була загроза знищення. Світ холодної війни породив глобальне біполярне насильство. Ядерна зброя, створена задля війни, одночасно унеможливлювала її.

Зникнення біполярності, швидкий процес глобалізації та інформатизації зумовлює втрату національними державами монопольного права на легітимне насильство, виникає криза суверенітету. Одним з факторів, що породили цей процес є утворення транснаціональних корпорацій, що унеможливають контроль держави за її межі. Як наслідок, відбувається економічна глобалізація ринку, тобто формується спільний ринок, який породжує нерівність та, в свою чергу, політичне насильство.

У відповідь на процес транснаціоналізації спрацьовує певний "імунитет", що виявляється у формі етнічних війн та тероризму. Ці форми політичного насилля є проявами утвердження культурної ідентичності.

Поряд із традиційними(зазвичай силовими) формами політичного насилля з'являються й нетрадиційні. Вони постають у вигляді консцієнтальних війн та символічного насилля.

Символічна діяльність – це дії, що здійснюються за допомогою знаків, здатних виробляти соціальне. Символічне насилля(влада номінацій) пов'язана з нав'язуванням світоглядних установок, зокрема політичних переконань, за допомогою номінацій. Цей прихований вид політичного насилля формує суспільну думку суб'єктів, яка сприймається як власна. Так, П. Бурдьє вважає, що мати таку владу – володіти "монополією легітимної номінації". Боротьба за формування суспільної думки може мати вигляд акцентування уваги на певних подіях(маніфестації, демонстрації), символічних стратегій (у вигляді офіційних та неофіційних номінацій). Право на офіційні номінації має лише держава, вона визнає або не визнає певних суб'єктів даючи статус офіційного, для загального визнання останніх. Це робиться для класифікації або розшарування, з метою легшого маніпулювання та керування. Тобто, це влада на створення певних груп для їх подальшого цільового призначення (фіктивно делеговані утворення). На думку Бурдьє: "Символічне насилля-це така форма насилля, яка впливає на соціальний суб'єкт за його участі".

Символічне насилля носить транснаціональний характер, бо застосовується у глобальних масштабах для універсалізації та створенні загальної культури.

Інший вид політичного насильства носить форму інформаційних війн. В епоху постмодерну інформація відіграє важливу роль у функціонуванні державних інститутів. Інформаційний метод впливу на людей набуває все більшого поширення поряд з іншими методами управління. Війна за підсвідомість людини змушує виникнення нових інформаційних технологій. Інформаційна війна виступає альтернативною по відношенню до фізичного примусу і виступають як моделі впливу на масову свідомість. Такий тип політичного насилля має на меті змусити маси діяти в потрібному напрямі, навіть всупереч власними інтересам.

Консцієнтальна війна – нова форма політичного насилля, що спрямована на ураження свідомості. Цей тип насильства зовні виглядає демократичним, але насправді руйнує здатність людини на самовизначення. В результаті консцієнтальної війни певні типи свідомості мають бути зруйновані. Інструментом або зброєю тут виступають ЗМІ, які поширю-

ють певні образи або тексти, спрямовані на руйнування потрібного типу свідомості. Ураження свідомості відбувається для того, щоб зупинити процес ідентифікації індивідів з певними культурами та традиціями. В результаті людини може бути нав'язана будь-яка інша ідентифікація, необхідна ззовні. Отже, інформаційна експансія, що викликає уніфікацію, виробляє універсального, світового індивіда для майбутніх нав'язувань політичних реалій.

Отже, сучасна епоха з притаманними їй процесами глобалізації та інформатизації зумовили появу нових форм нав'язування волі. Політичне насильство поступово набирає потаємних форм (символічного насилля), що діють на підсвідомість індивідів. Силкові засоби впливу починають відходити на другий план, відбувається заміщення на більш ефективні, нетрадиційні засоби впливу.

О. В. Бащанник, асп., ДНУ ім. О. Гончара, Дніпропетровськ
polit.dnepr2011@gmail.com

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИКО-ІНСТИТУЦІЙНОЇ ПАРАДИГМИ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Застосування понять "парадигма" та "підхід" (часто – методологічний або дослідницький) відносно дослідження структур, норм та процесів інституційного поля політики у політичній науці відбувається часто без конкретизації їх евристичного потенціалу та, не менш часто, як синонімів. З огляду на це, доцільним є розмежування даних категорій та визначення тих аналітичних рівнів інституційної теорії, відносно яких вони можуть бути застосовані. Зважаючи на думку ряду дослідників, зокрема Н. В. Іполітової [Ипполитова Н. В. Взаимосвязь понятий "методология" и "методологический подход": http://www.ippolitova.info/index.php?option=com_content&view=article&id=78:art02&catid=39:articles&Itemid=67] у найбільш узагальненому вигляді методологічний підхід можливо трактувати як принципово обґрунтовану орієнтацію вченого відносно вибору та застосування методології дослідження. Термін "парадигма" вперше було визначено ще Т. Куном як комплекс визнаних всіма наукових досягнень, що протягом певного часу дають науковому товариству модель постановки проблем та їх вирішення, а їх заміщення одна одною призводить до наукових революцій [Кун Т. Структура научных революций. – М., 2003. – С. 11, 144]. Фактично, парадигма виступає як певного роду метатеорія з деякими центральними положеннями, які характерні для всього різноманіття напрямків, дослідницьких шкіл та концепцій, які походять від неї. А при порівнянні змістовної наповненості визначень категорій "парадигми" та "підходу" стає цілком зрозуміло, що парадигма є більш широким поняттям порівняно з (методологічним) підходом та включає себе останнє.

Проте, соціально-гуманітарне знання має ряд особливостей, які досить довго вважалися такими, що роблять проблемним формування

парадигм в ньому: суб'єкт-суб'єктна схема пізнавального процесу (людина є опосередкованим предметом дослідження), поширення якісних методів дослідження (передовсім, розуміння), історична мінливість і зумовленість предмета дослідження, ціннісна детермінованість діяльності дослідника [К специфике формирования научных парадигм в социально-гуманитарном познании / Н. А. Демина, М. М. Уткина, Е. Ю. Яковлева: http://library.krasu.ru/ft/ft_articles/0112233.pdf] та ін. Ця суперечність була усунена М. Мастерман у 1965 р., яка запропонувала класифікувати науки з позицій наявності у них однієї (моно-), двох, трьох і більш (полі-) домінуючих парадигм, а суспільні науки (відповідно, і політологію також – О. Б.) відносити до мультипарадигмальних. В кінці 1960-х – на початку 1970-х рр. представники американської політичної науки вперше застосували поняття "парадигми" до політичної теорії – Д. Трумен та Г. Алмонд найменували так біхевіоризм, а Д. Істон – постбіхевіоризм. Пізніше з'явилися визначення парадигми політичної науки взагалі, наприклад, як сукупності теоретичних стандартів, ціннісних критеріїв та світоглядних установок вченого, що прийняли силу стійкого традиційного політичного знання, метода і принципу дослідження та котрими, як загальноновизнаними досягненнями політичної науки, він керується у своїй науковій діяльності при політичному аналізі проблем суспільства [Кривошеїн В. В. Парадигмальний вимір політики : монографія. – Дніпропетровськ, 2002. – С. 11–15].

Політико-інституційна парадигма політичної науки визначається нами окремо як складний, багатовимірний комплекс окремих наукових напрямків, теорій та концепцій, а також принципів, підходів та методів наукового аналізу політики (як реалізації владних відносин) на різних рівнях практичного втілення (від локального до глобального), що розробляються численними групами вчених, але в руслі єдиної широкої дослідницької стратегії та слугують для вивчення взаємопов'язаного поєднання різноманітних її аспектів: символічно-ціннісних – офіційно встановлених формалізованих норм та традиційно визнаних неформальних практик поведінки окремих індивідів; структурно-організаційних – природи та принципів функціонування установ, що створені спільною волею об'єднаних індивідів; процесуально-трансформаційних – особливостей конструювання нормативно-структурних та культурно-ідеологічних основ політичної системи суспільства та подальше їх перетворення під впливом внутрішніх та зовнішніх чинників. Таким чином, вживати поняття "парадигма" слід відносно політико-інституційних досліджень загалом, в той час як класичний (традиційний, старий) інституціоналізм та оновлену інституційну теорію – неоінституціоналізм (новий інституціоналізм) визначати як напрями дослідження, а конкретні його різновиди (соціологічний, історичний і т. д.) як версії (типи). Зауважимо, що досить часто соціологічний, історичний інституціоналізм та інші версії нового інституціоналізму називають підходами через залучення концептуального добробку окремих галузей наукового знання (соціології, історії та ін.). Це можливо лише за умови подальшої конкретизації приналежності даного підходу саме до неоінституційного напрямку аналізу інститутів. При

вживанні поняття "неоінституційні підходи" відносно деяких теорій, як правило, мова йде про конкретні концепції, засновані на теоретичних постулатах неоінституційної теорії, які часто є міждисциплінарними за своїм характером – використовуються надбання економічної теорії, соціології, політичної науки та ін. в комплексі.

Особливість політології проявляється також тим, як наголошує Дж. Драйзек, що в ній можливий внутрішній прогрес (в межах окремої дослідницької традиції), але неможливий глобальний (як дисципліни в цілому). Це зумовлене впливом телеологічних мотивацій вченого та залежністю його, як і предмета дослідження, від конкретних соціально-політичних умов [Осін В. В. Концепції прогресу політичної науки: онтологія сучасних уявлень: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2010.../P13_doc.pdf]. Спостерігається також цікава закономірність – суспільно-політичне середовище трансформуються, проте значимі проблеми політичного життя залишаються незмінними (наприклад, боротьба за владу). Саме тому, за Дж. Драйзеком, в політології (як і в суспільних науках в принципі), рух дослідницьких традицій відбувається по колу, а в природничих науках – прогрес односпрямований (теорія, достовірність якої спростовується, назавжди вибуває з розгляду). Отже, політико-інституційна парадигма може бути типовим прикладом внутрішнього прогресу в політології, оскільки в її рамках відбулася еволюція дослідницької традиції (від традиційного (формально-юридичного) інституціоналізму до неоінституціоналізму) через актуалізацію культурно-ціннісних (неформальних) аспектів проблем модернізації перехідних суспільств (70–80-ті рр. XX ст.). Еволюція інституційної теорії спричинила використання різного роду підходів, реалізація пізнавальних можливостей котрих сприяла виробленню нового наукового знання про такий неоднозначний феномен як інституційне поле політики.

М. О. Біляєв, студ., КНУТШ, Київ

ОСОБЛИВОСТІ МУСУЛЬМАНСЬКИХ ТЕОРІЙ ПОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВ

Метою даної роботи є розгляд мусульманських теорій походження держав з найдавніших часів до наших днів, і, як результат, виокремлення певних особливостей цих теорій. Варто зазначити, що існує величезна кількість теорій походження держав. Множинність наукових поглядів обумовлена історичними особливостями розвитку людської свідомості, певними економічними особливостями, своєрідністю різних регіонів світу, ідеологічною спрямованістю різних авторів та величезним рядом інших причин. Виключенням не є і мусульманські теоретики, які по своєму, виходячи із особливостей середовища і певного періоду розвитку, обґрунтовували походження мусульманських держав. Цей величезний спектр теорій доводить причини виникнення держав та створює підґрунтя для влади різних осіб. Дану проблематику розробляли ряд видатних теоретиків, таких як мусульманський філософ аль-Фарабі,

турецький філософ і політичний діяч Намик Кемаль, казахстанський вчений Хайруллаєв М. М., радянський вчений Гордлевський В. А. та інші.

Розгляд цієї теми необхідно почати з першої мусульманської держави – Медини. Це перша у своєму роді в політичній історії людської цивілізації держава, яка була заснована Пророком Мухаммедом в 622 році за григоріанським календарем, тобто більш, ніж за тисячу триста років до Загальної Декларації Прав Людини (1948), яка закріплює сучасний релігійний плюралізм. Найбільш значущою рисою Конституції Медини є те, що вона передбачає створення ісламської вільної держави на основі соціального договору. Конституція Медини запропонувала соціальний договір в реальному часі, в реальному просторі, різним племенам за допомогою угоди утворити державу за сотні років до того, як теорія соціального договору набула широкого схвалення, особливо на Заході. В рівній мірі видатний і безцінний внесок Конституції Медини – нормативне створення плюралістичного суспільства. Вступні статті Конституції свідчать, що мусульмани племен Курейш і Ясриб, а також ті, хто приєднався до них і працював з ними, є єдиним суспільством.

Наступна мусульманська держава, Арабський Халіфат, утворилась протягом ста років за рахунок військових завоювань. За своїми розмірами ця держава досягла розмірів Римської імперії за рахунок бойових дій та воєн. Найбільший внесок в цьому зробив так званий "меч Аллаха" – досвідчений полководець Халід ібн аль-Валід, який повів арабів на війну проти візантійських та іранських володінь. Виходячи з історії Халіфату можна зробити висновок, що ця держава утворилась за теорією Людвіга Гумпловичі, який стверджував, що держава виникає внаслідок прагнення людей до розширення свого впливу і могутності, до збільшення свого добробуту. Саме тому це призводить до війн, і як наслідок до появи державного устрою, а також до появи майнового і соціального розшарування населення. Але теоретики того часу обґрунтовували ідею теологічного походження мусульманської держави. Не був виключенням і видатний арабський філософ аль-Фарабі. В основу політичного вчення аль-Фарабі покладає філософські витоки. Фарабі вбачає початок Світу в шести основних ступенів, головною з яких є Першопричина або Всевищий Аллах (саме в Аллаху Фарабі реалізує ісламські релігійні особливості свого вчення). Таким чином філософ обґрунтовує теологічне походження не тільки людства, а й держави як соціального та політичного інституту.

Окреме місце займає теорія походження Османської імперії. Виходячи із історичних подій, турки-сельджуки, просуваючись із Східної Азії, захопили територію сучасної Туреччини. Починаючи з 1300-х років поступово турки почали захоплювати все нові землі Візантійської імперії. У цей період, було створено перший формальний османський уряд. Це було життєво важливо для швидкого розширення імперії. Уряд використав соціально-політичну систему, при якій релігійні та етнічні меншини були повністю незалежні від центральної влади. Ця релігійна терпимість призвела до малому опору під час захоплення турками нових територій. Таким чином, задовольняючи духовні потреби населення, уряд Осман-

ської держави утворив імперію. Теоретичне обґрунтування походження Османської державності знаходить свого розповсюдження в теорії пантюркізма. Намик Кемаль, видатний турецький філософ і політичний діяч обґрунтовував ідеї пантюркізма. Для філософських і суспільно-політичних поглядів Кемалю характерне переплетення мусульманської догматики і ідей європейського Просвітництва. Сприйняті письменником принципи суспільного договору Ж. Ж. Руссо та ідеї державного управління Монтеск'є уживалися у нього з апологетикою ісламу, а патріотичні ідеї – із затвердженням панування турецької нації над іншими народами Османської імперії як головного носія ісламу. Отже, Кемалю можна віднести до расистської теорії походження мусульманської державності, в рамках якої він відстоював і обґрунтовував основні ідеї тогочасного пантюркізма та панісламізму. Отже, виходячи із історичних тенденцій та особливостей тогочасного середовища, можна зробити висновок, що перші мусульманські держави виникали за різних умов. Але особливістю теорій обґрунтування походження мусульманських держав є те, що вони обґрунтовувалися теологічно. Причина виникнення держави полягає в співучасті волі Божої (в данному випадку Аллаха) та людської волі. Одже, з цієї точки зору походження мусульманської держави є універсальним, і саме тому може бути використано і зараз.

Ю. Є. Борисенко, студ., КНУТШ, Київ
Julia_borisenko93@mail.ru

ВИТОКИ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

Лідерство – відносини домінування та підпорядкування, впливу та слідування в системі міжособистісних відносин у групі. Лідер (англ. leader – ведучий, керівник) – це людина, здатна об'єднати людей для досягнення певної мети. Політичне лідерство є одним із різновидів лідерства взагалі і являє собою "процес взаємодії між людьми, в ході якого наділені реальною владою авторитетні люди здійснюють легітимний вплив на суспільство, котре віддає їм частину своїх політико-владних повноважень і прав" [Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, – К., 1997. – С. 186]. Лідерство – це складний, багатогранний процес, який відображає взаємовідношення між "індивідуальним" та "суспільним", тому чинники його породження варто розглядати через призму взаємодії соціальних та психологічних факторів.

Ще з античних часів точаться дискусії щодо природи політичного лідерства. На сьогодні також немає однозначної думки відносно цієї проблеми, адже явище це має багато різних аспектів та сторін. Існує декілька основних теорій, що пояснюють феномен лідерства та причини його походження: кожна має свої недоліки та переваги. Першою виникла теорія рис у XIX ст., яка склалася на основі аналізу ролі видатних осіб в історії. Прихильники цієї концепції намагалися знайти відповідь на

запитання: якими ж якостями повинен володіти лідер, як суб'єкт діяльності. В цьому випадку лідера визначали певні його особистісні риси. До таких чинників відносили: розум, інтелект, силу волі, відповідальність і тд. В розробку цієї теорії зробив свій вклад і М. Вебер, вважаючи, що: "три качества являются для политика решающими: страсть, чувство ответственности и глазомер... Страсть в смысле ориентации на существо дела, страстной самоотдачи делу... Глазомер, способный с внутренней собранностью и спокойствием поддаться воздействию реальностей... требуется дистанция по отношению к вещам и людям... Проблема состоит в том, чтобы втиснуть в одну и ту же душу и жаркую страсть, и холодный глазомер" [Вебер М. Избранные произведения. – М., 1990. – С. 690–691]. Але все-таки ця теорія має певні недоліки: по-перше, відбувається так, що два лідера можуть мати в собі протилежні риси; по-друге, неможливе існування такої ідеальної людини, яка б об'єднувала ці якості; по-третє, теорія рис визначає лише внутрішні установки особи та не бере до уваги зовнішні чинники, що впливають на формування лідера

Недовершеність теорії рис спричинила створення іншої концепції – ситуативної, яка пояснює виникнення лідера в залежності від ситуації. Тобто, разом з виникненням ситуації, яку необхідно вирішити, виникає той, хто знайде вихід. Прихильники цієї концепції (Ф. Фідлер, У. Шмід) не відкидають уявлення їх колег відносно наявності певних якостей в особі лідера. Деякі дослідники вважають, що ті чи інші риси лідера просто варіюють в залежності від ситуації. Прибічники не заперечують, що якості особи грають важливу роль у формуванні лідера, як суб'єкта діяльності, але головна думка полягає в тому, що лідерство являється, все-таки, продуктом ситуації. Вважається, що цей феномен буває різним в кожній ситуації: при деяких обставинах одна людина може бути лідером, а при інших – інша. Наступна теорія витоків політичного лідерства ґрунтується на визначальній ролі послідовників та акцентує увагу на відносинах лідера з активістами, виборцями, прихильниками, що підтримують дану особу. Згідно цієї теорії, лідер повинен орієнтуватися на інтереси і потреби тієї групи, тих соціальних прошарків, які готові його підтримати, які і роблять з нього лідера. Ці дві концепції мають такий недолік – як надання визначальної ролі деяким зовнішнім об'єктивним чинникам, при цьому недооцінюючи особистісних якостей індивіда, внутрішніх аспектів.

Ще одна не мало важлива концепція природи лідерства – це психологічна, яка зазначає, що в основі суспільного життя лежать мотиви людської психіки. З. Фрейд говорить, що дії людини обумовлюються її підсвідомими сексуальними інстинктами, а Ф. Ніцше зазначає, що кожна людина є егоїстичною по своїй природі і має "ненасытное стремление к проявлению власти или применение власти, пользование властью..." [Ничше Ф. Воля к власти. Опыт переоценки всех ценностей / пер. с нем. Е. Герцык и др. – М., 2005. – С. 315].

Підкресливши вище сказане, можна заключити наступне: всі концепції витоків політичного лідерства є недовершеними по своїй природі.

Якщо теорія рис визначальне значення надає внутрішнім чинниками особистості, мовляв, що не кожен може бути лідером, а лише обраний індивід, у котрого виражені ці якості, то інші концепції віддають пріоритет чинникам зовнішнім чи таким, які не контролюються людиною, а закладені в ній від природи на підсвідомому рівні. Роль різних чинників у породженні лідерства при різних умовах буде неоднаковою і це очевидно. З одного боку лідерство – це і вміння вести себе по-різному залежно від ситуації, з іншого – цей феномен вимагає наявності деяких конкретних якостей, які притаманні не кожному. Загалом, теорії витоків політичного лідерства не заперечують одна одну, а просто гармонійно доповнюють сутність кожної.

П. В. Бульдович, студ., КНУТШ, Київ
buldovych@gmail.com

ДИСКРЕЦІЙНІ ПОВНОВАЖЕННЯ В СТРУКТУРІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

В демократичних умовах публічність є найважливішою ознакою політичної влади і передбачає її здійснення на засадах суспільності, відкритості та безособовості. Публічна влада реалізується від імені і в межах усього суспільства і звертається за допомогою права до всіх його членів. Її здійснення відбувається через систему органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наділених відповідною компетенцією. Зміст компетенції органу влади складають повноваження – певні права та обов'язки органу діяти, вирішуючи коло справ, визначених цією компетенцією. В одних випадках це коло справ, а відтак і зміст прав та обов'язків чітко визначені правовими нормами, в інших – органу влади надається свобода діяти на свій розсуд, тобто оцінюючи ситуацію, вибрати один із кількох варіантів дій (або утримуватись від дій) чи один з варіантів можливих рішень. Право посадових та службових осіб органів державної влади діяти за певних умов на власний розсуд у межах закону називається дискреційними повноваженнями (від фр. *discretionnaire* – залежний від власного розсуду, довільний). Дискреційними повноваженнями наділяються глава держави, глава уряду, голова парламенту, судді, посадові і службові особи правоохоронних органів та ін. [Шлях-тун П. П. Конституційне право : словник термінів. – К., 2005. – С. 89]. Прикладом застосування дискреційних повноважень в українській політичній практиці може стати Указ Президента України "Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України" від 2 квітня 2007 року № 264. У даному випадку Президент на власний розсуд оцінив ситуацію, що склалася у зв'язку із приєднанням до провідної коаліції депутатських фракцій окремих народних депутатів та їх груп. В Указі звертається увага на те, що тими подіями, які йому передували, тобто масовими депутатськими переходами, було спотворено волевиявлення народу, а отже, є всі конституційні підстави для того, щоб застосувати такий засіб впливу радикального характеру з боку Президента України, як дострокове припинення повноважень парламенту.

Конституційне та законодавче закріплення дискреційних повноважень за певних умов є доволі неоднозначним явищем, а тому викликає чимало дискусій в середовищі політиків і науковців. З цієї причини науково-теоретичне обґрунтування сутності повноважень такого роду є актуальною теоретичною і практичною проблемою.

Характеризуючи дискреційні повноваження, слід вказати на те, що вони є частиною компетенції органу державної влади і надаються йому для того, щоб у правильний і доцільний спосіб вирішувати коло справ, визначених цією компетенцією. Тобто правом дискреції відповідні органи та/або посадові особи наділяються законом. В той же час зазначені повноваження обумовлені певною свободою (тобто вільним розсудом) в оцінюванні та діях, у виборі одного з варіантів рішень та їх політичних наслідків. Головна суперечність, яка становить зміст проблеми, полягає в наступному. З одного боку, законом неможливо регламентувати все розмаїття проявів суспільного життя, передбачити всю множину ситуацій та обставин як об'єктів владного впливу, унормованого законодавством. З іншої сторони, надана відповідним суб'єктам політичної влади свобода за певних умов (надзвичайні обставини, парламентська чи урядова криза, необхідність визначення адміністративного чи кримінального покарання, запобіжного заходу тощо) діяти на власний розсуд відкриває значний діапазон для зловживань, є сприятливим корупціогенним чинником та підґрунтям для політичного волюнтаризму. Беручи до уваги переважно другий аспект проблеми, такі дослідники, як А. В. Дайсі та Ф. А. Хайєк, ототожнюють дискреційну владу зі сваволею. Відповідно висуваються дві тези: 1) посадовий розсуд і правові норми несумісні; 2) не врегульоване точними правилами прийняття рішень створює невизначеність у політиці, а це вже різновид сваволі. С. Роуз-Аккерман вважає, що за відсутністю у будь-кого дискреційної влади корупція була б взагалі неможливою; корупції може піддаватися будь-яка людина, що має дискреційну владу – владу над розподілом будь-яких ресурсів, що йому не належать, на свій розсуд. Свого часу ще М. Вебер, розрізняючи формальну (рішення приймаються шляхом застосування абстрактних норм) та матеріальну (рішення приймаються у світлі конкретних цілей або цінностей) легальну раціональність, беззастережно віддавав перевагу першому типу [Старук А. М. Дискреційна влада в сучасному світі // Часопис Київського університету права. – 2010. – № 2. – С. 108–113].

Видається правомірним стверджувати, що надмірна формалізація владних повноважень органів державної влади суперечить природі та призначенню політичної, зокрема державної влади, яка має адекватно і творчо реагувати на виклики, що постають перед політичною системою. Це забезпечує її збереження. Тому дискреційність є іманентною характеристикою державної влади в демократичному суспільстві. Відтак міркування і заклики щодо повної елімінації даного атрибуту є недоладними. З цього приводу слушною видається думка Б. М. Лазарева, який писав: "Якби кожен крок органів був пов'язаний із настанням заздалегідь визначених юридичних фактів, то ці органи були б неспроможні ефекти-

вно впливати на процеси, що відбуваються в житті, а їх діяльність значною мірою втратила б творчий характер" [Лазарев Б. М. Государственная служба. – М., 1993. – С. 16].

Інша справа, що прийняття рішень на власний розсуд не повинно отожднюватися зі сваволею. Розсудковість органів державної влади при реалізації повноважень має носити раціональний характер, бути доцільно аргументованою. Критерієм аргументованості в даному випадку виступає допустимість аргументів з погляду суспільних цілей, для досягнення яких надана влада. Недопустимою є аргументація з позиції приватних інтересів посадовців або службових осіб, що приймають рішення.

Важливого значення в цьому плані набуває також розробка і впровадження конкретних інституційних механізмів контролю за здійсненням дискреційних повноважень, наприклад, інституту політико-правової і моральної відповідальності посадових і службових осіб, професійного та незалежного судочинства, закріплення в конституції та законах відповідності між функціями та конкретними повноваженнями державних органів тощо. Відповідні засоби здатні виправляти і попереджувати негативні наслідки здійснення дискреційних повноважень. Загалом же важливо зрозуміти, що шкідливими є не самі дискреційні повноваження, а їх неадекватна реалізація, причинами якої є непрофесіоналізм, керування особистими інтересами, політично мотивованими цілями державних посадовців, що суперечать базовим конституційним принципам правової держави. Адже повноваження можна формалізувати тотально, але за відсутності належної політичної культури та інституційних чинників запобігти сваволі суб'єктів державної влади неможливо.

Я. А. Бусол, студ., КНУТШ, Київ
buba_bubka1993@mail.ru

ЛОБІЗМ ЯК ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ГРУП ІНТЕРЕСІВ

Феномен лобізму є невід'ємним складовим чинником сучасного суспільно-політичного життя. "Лобізм – діяльність соціальних груп, які відстоюють свої особливі політичні інтереси; групи тиску на органи законодавчої та виконавчої влади" [Політологічний енциклоп. Словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К., 2005. – С. 310]. Для реалізації певних політичних інтересів наявна досить розвинена матеріальна структура, лобістські підрозділи має у своєму арсеналі кожна значна організація, державна чи приватна. Лобісти – це представники певної, зацікавленої у позитивному результаті групи, членами якої є особи, що в минулому виконували обов'язки офіційного прийяття рішень.

Проблема лобізму розглядалась у її першопочатковому вигляді ще такими мислителями, як Ж.-Ж. Руссо, Т. Гоббс, та ін. Вони вважали, що вплив приватних інтересів на прийняття державних рішень є негативним чинником функціонування політичного процесу. У США ідею розгляду політики як певного процесу, що виражає взаємний тиск різноманітних

груп інтересів, що змагаються між собою за втілення власних проєктів та вплив на урядову владу, ввів політолог А. Бентлі, створивши працю "Процес здійснення урядової влади: вивчення суспільних тисків". Він обстоював думку, що функціонування лоббі – одна з найдоступніших можливостей, що існують досягнення найвиваженіших рішень у політиці. Таким чином і досягається суспільна згода: через контроль діяльності державної влади з боку груп інтересів, за допомогою тиску на уряд.

В письмових джерелах термін "лобі" (від. англ. – "кулуари") вживається вперше у 1553 р., і означає прохідні коридори у монастирях, де можна було зустріти духовенство та світських осіб, що займались політичними справами, а отже, через їх посередництво можна було реалізувати і власні інтереси. У 1820 р. громадяни Америки намагались певним чином вплинути на прийняття державних рішень Конгресом США, тому цим роком датовано перше вживання терміну "лобі" в американських джерелах. Згодом даний термін еволюціонує, і в 1862 р. виникає поняття "лобіювання" для позначення процесу впливу на рішення конгресменів у Вашингтоні. Пізніше починають асоціювати дане поняття із планомирним здобуттям голосів за визначені фінансові активи. Приблизно в той же час було заборонено відвідування лобістами зали засідань, де приймаються офіційні державні постанови та закони, тому далі до "кулуарів" вони потрапити не могли.

Законодавчо врегульовано лобістську діяльність у деяких країнах, яка характеризується певним набором зусиль, що забезпечують якісний результат: планування й підготовка, налагодження контактів із представниками вищої державної влади, а також місцевого рівня, взаємодія з ними та можливість активного тиску на процес формування державних рішень, включно із прийняттям законів та поправок, перерозподіл фінансування, можливість надання контрактів для уряду, різноманітних урядових грантів. Лобізм, по суті, це – професійна діяльність, що оплачується, і має за свою основну мету зміну законодавчої політики у власних інтересах.

Механізм лобіювання здійснюється в умовах досить жорсткої конкуренції, в якій фахівці своєї справи мають певний перелік завдань: моніторинг роботи законодавців в тих сферах, що стосуються діяльності організації, яка лобіює інтереси; якомога повніше представлення власних інтересів на всіх рівнях державного управління, покращення комунікативних зв'язків із державними відомствами, структурами, та інші завдання. Лобісти зазвичай здійснюють такі функції при забезпеченні інтересів власної організації: формування загальної громадської думки, переконання у правильності власного бачення проблеми, інформування державного апарату та суспільства про ті чи інші явища, події чи умови, обґрунтований чи необґрунтований захист позицій тієї групи чи організації, інтереси якої обстоює лобіст; інтерпретування діяльності власної організації, а також діяльності держави (її вищих органів); мають неабиякий вплив на розвиток бізнесу, тому надають певні послуги корпоративним, приватним структурам, а також і державним. Методи й засоби лобістських дій умовно поділяють на формально дозволені (внесення й розробка за-

конопроектів, фінансування виборчих кампаній, різноманітні виступи в конгресі, пропаганда, тиск з допомогою дзвінків чи листів, та ін.), та нелегальні (шантаж, протиправне проведення дозвілля посадових осіб).

Щодо офіційного визнання лобістської діяльності на сучасному етапі, то юридично регламентована система може забезпечувати певне обмеження свавільної діяльності апарату держави, передбачення політичних процесів, їх відкритість та гласність, якісне зниження рівня корупційності державних структур, розширення кола осіб, що здійснюють активну політичну діяльність, стабілізацію суспільної думки через вплив на взаємодію влади та інтересів громадян.

Зокрема, у США лобізм дозволений офіційно, але має бути зареєстрований (особа чи організація) у клерка від Палати Представників, а також і у Секретаря Сенату. В певний час лобістська організація має надавати офіційні відомості про перебіг власної діяльності: матеріальний аспект, цілі, методи, хто є "замовником" для просування тих чи інших інтересів у політику.

Саме таким чином, за допомогою лобістської діяльності, групи інтересів здатні контролювати процес прийняття рішень, а також здійснювати функцію посередництва між державою та громадянським суспільством. Лобізм здатний на високому рівні забезпечити легітимність участі кваліфікованих спеціалістів та зацікавлених суспільних груп у процесі прийняття державних рішень.

А. С. Ващенко, студ., КНУТШ, Київ
vaschenki@mail.ru

ПАРТІЯ ЯК КЛЮЧОВИЙ ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ СУСПІЛЬСТВА

Політична система суспільства є системою політичних явищ, які існують у соціально неоднорідному суспільстві, та являє собою одну з частин або підсистем сукупної суспільної системи. Саме партія є її ключовим елементом.

Першими дослідниками партії та партійної системи були Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Дж. Вашингтон, Дж. Медісон, А. де Токвіль, Е. Берк. Істотне місце проблемам політичних партій приділяли М. Вебер, Г. Моска, В. Парето, Р. Міхельс, Дж. Бранс, Дж. Сарторі та ін.

Мета даного дослідження полягає в обґрунтуванні сутності партії як головної складової політичної системи, її розуміння у різних наукових аспектах.

Політична система суспільства – це цілісна, впорядкована сукупність політичних інститутів, політичних відносин, процесів, принципів політичної організації суспільства, підпорядкованих певним політичним, соціальним, правовим, ідеологічним, культурним нормам, історичним традиціям і засадам політичного режиму даного конкретного суспільства.

Перші згадки про політичні партії, як елемент політичної системи, зустрічаються ще у мислителів Стародавнього світу. Проте у сучасному

розумінні політичні партії остаточно сформувалися лише в середині ХХ ст. одночасно з еволюцією виборчого права в напрямку до утвердження прямих, рівних, загальних виборів при таємному голосуванні. У сучасному світі налічується понад вісімсот партій, які об'єднують сотні мільйонів членів [Електронний навчально-методичний комплекс з дисципліни: Політологія. – Луцьк, 2010].

Термін "партія" у перекладі з латини означає частину, якоїсь великої спільноти.

У загальному вигляді для партії характерна наявність двох критеріїв: 1) якісно відокремленої групи людей відносно інших членів суспільства чи суспільства загалом; 2) внутрішній взаємозв'язок, партнерство, наявність об'єднавчого начала.

Поняття "політична партія" відрізняється за змістом від поняття "партія". Мова йде про об'єднання людей на певній ідейній основі на відповідних політичних принципах. Політична партія дбає про політичні цілі й використовує для цього політичні засоби. Головним завданням політичної партії, яка об'єднує людей навколо спільних ідейно-політичних принципів, є завоювання та використання політичної влади.

Н. Макіавеллі, Г. Моска, В. Парето, М. Вебер, А. Шумпетер, Дж. Бернхам виводять походження партії з понять "політика", "політична". Інші ж автори – Д. Юм, І-К. Блунчлі, А. Зіґфрід, Р. Міхельс, М. Дюверже – вважають, що пояснення терміну потрібно шукати в загальному принципі "партійності", "партійного об'єднання".

У зв'язку з вище наведеним проблема походження поняття "партія" є достатньо дискусійною.

Дослідження політичних партій, які відіграють важливу роль у політичній системі сучасних держав, є однією з найактуальніших проблем цілого ряду сучасних суспільних наук – філософії, державознавства, політології, соціології та суспільствознавства. І важко визначити, яка з них домінує у визначенні партій. При визначенні поняття партії доцільно виокремити такі науково-методологічні напрями, з погляду яких поняття "партія" може інтерпретуватися в різних сферах сучасних гуманітарних наук.

У філософсько-етичному розумінні встановлюють так зване органічне розуміння партії як природної форми об'єднання людей, яке відбувається на основі певних принципів і спрямоване на реалізацію певних цілей.

У соціально-історичному аспекті партії можна розглядати як стійкий структурний елемент соціальної системи, як колективну форму організації та інституалізації соціально-класової активності, як фактор формування і вираження громадської думки та ідеологічних установок різних соціальних груп. Для цього використовують категорії науки про суспільство чи зіставлення феномена партії з державою, що призводить до вилучення зі сфери розгляду державно-правових елементів політичних партій.

У політологічному, державознавчому значенні партія визначається як елемент державно-політичної системи, щільно пов'язаний з державними та правовими інститутами.

Поняття партії можна досліджувати також із боку правового її визначення. Відповідно, потрібно розмежовувати загальне державно-правове

значення цього поняття і конкретне правове визначення поняття партії в законодавстві: перше набуває змісту в результаті розгляду партії в контексті її взаємодії з усією системою державних, суспільно-політичних і правових інститутів, друге є безпосереднім оформленням статусу партій у законі, формою конкретного нормативного відображення політичної партії як певного соціального явища в праві [Романюк А., Шведа Ю. Партії та електоральна політика. – Львів, 2005].

Виникнення партій не є випадковим явищем. Їхня поява зумовлена об'єктивними потребами розвитку суспільства; вони є центром кристалізації політичних інтересів, засобом контролю за діяльністю уряду, розвитку демократії, громадянського суспільства, формування громадської думки.

Основна мета діяльності політичної партії – здобути політичну владу в державі та реалізовувати свої програмні цілі – економічні, політичні, ідейно-теоретичні, моральні – за допомогою законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Свої програмні цілі політичні партії проводять у життя через ідейно-політичну, організаційну, пропагандистську, державну (коли оволодівають державною владою) діяльність, виробляючи стратегію й тактику своєї поведінки на різних історичних етапах розвитку і за різних політичних умов [Політологія : навчальний посібник / О. М. Кузь, П. В. Брунько, В. І. Вихрова та ін. – Харків, 2004].

Отже, на основі проведеного аналізу необхідно відмітити, що проблема визначення поняття партії набуває додаткового значення з погляду з'ясування і вирішення тих методологічних проблем, які пов'язані з неоднозначністю трактувань, що використовуються в класичній та сучасній політичній науці.

**О. В. Віннічук, ст. викл.,
К-ПНУ ім. І. Огієнка, Кам'янець-Подільський**

ОСОБЛИВОСТІ СИСТЕМНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СФЕРИ КРАЇН ЦСЄ: РИЗИКИ ТА ПЕРЕВАГИ

Вивчення широкого кола проблем, що стосуються передумов, причин, перебігу та наслідків антикомуністичних революцій у країнах ЦСЄ 1989–1991 рр., а також подальшої системної трансформації цих країн є одним з найактуальніших завдань сучасної науки. Проте одночасна перебудова політичної системи у великій групі східноєвропейських країн (Албанія, Болгарія, Боснія і Герцеговина, Македонія, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія) може бути зрозумілою лише за умови аналізу всього їхнього спільного шляху становлення.

Взагалі, системні трансформації, що почалися у країнах ЦСЄ в кінці 1940-х рр. мали характер залежної модернізації, оскільки здійснювалися за радянським зразком. Вони передбачали насамперед подолання цивілізаційного відставання від розвинутого Заходу. На початку 1960-х рр. партії країн ЦСЄ декларували створення економічних основ соціалізму, тобто фундаменту індустріального суспільства в регіоні. Символічним

завершенням першого етапу соціалістичної модернізації вважаються події Празької весни 1968 р., які стали спробою перегляду основних принципів існуючої моделі суспільного розвитку [*Щербань П. М., Щербань Т. Ю.* Суспільні трансформації в країнах Центральної та Південно-Східної Європи (друга половина XX – початок XXI ст.): реалізація стратегії залежної модернізації // *Філософія науки: традиції та інновації.* – 2009. – № 1. – С. 208].

Другий етап соціалістичної модернізації країн ЦСЄ розпочався на межі 1960–1970-х рр. і тривав до початку 1980-х рр. Його результатом стало створення суспільства сучасного типу – міського, індустріального, високоосвіченого. У більшості країн регіону – Албанії, Болгарії, Польщі, Румунії, Угорщині, Югославії вдалося покінути з переважно аграрним характером розвитку, але за культурними, ментальними характеристиками східноєвропейське суспільство тяжіло до егалітарних цінностей, до патріархального життєвого укладу [Там само. – С. 209].

У цей період (на межі 1970–1980 рр.) почався відступ від моральних принципів, тяжіючих до російської та східноєвропейської культурної традиції з її духовно-моральними пріоритетами. Головним проявом ціннісної орієнтації суспільства стала протидія авторитаризму [*Коровицына Н.* "Бархатные" революции как феномен массового сознания восточноевропейцев: http://history.machaon.ru/all/number_07/anonsvak/revolution/korovits/index.html].

В кінці XX ст. одним з найбільш глибоких системних перетворень політичного життя ЦСЄ стала, як зазначив російський дослідник А. П. Бутенко, демократична трансформація регіону. В умовах глобалізації в цих країнах розгорнулася трансформація політичної сфери. Це супроводжувалося інтенсивним "переформатуванням" демократії, що кардинально змінило характер політичної системи [*Коровицына Н. В.* Сравнительный опыт общественных преобразований в постсоциалистических странах // *Социс.* – 2002. – № 5. – С. 15]. Російський політолог Г. І. Мусіхін, досліджуючи дану проблематику, виходить з того, що глобалізація не веде до формування легітимізованої держави, а лише виконує функцію забезпечення трансформації політичного суспільства [*Яжборовская И. С.* Глобализация и опыт трансформации в странах Центральной и Юго-Восточной Европы. – М., 2008. – С. 43]. При властивому глобалізацій руху "через кордони" вона по-новому ставить проблему легітимності самої демократії, співставляючи різні демократичні системи з їх внутрішніми протиріччями.

Відповідно, формування демократичної держави стає неможливим без створення міжнародно-правових основ політичної системи. Це було першочергове завдання перебудови політичної сфери країн ЦСЄ. Відбувалась інтенсивна зміна сегментів недемократичного державного апарату та усунення значної частини адміністративних кадрів. Прийняті на початку 90-х років конституції в Угорщині, Хорватії, Болгарії, Чехії, Словаччині, Словенії, Румунії, Польщі мали за мету відокремити державу від монополюючої партії та утвердити багатопартійні системи.

В кінці XX – поч. XXI ст. в країнах ЦСЄ правова держава поступово починає забезпечувати верховенство закону, реалізацію прав свобод

людини та громадянина, відповідальність держави перед громадянином тощо. Демократична правова держава в країнах ЦСЄ все ж ще формується, проте членство країн регіону в ЄС дає можливість їх подальшого зміцнення та розвитку. Вкоріненні в Західній Європі традиції демократії, верховенство закону, інститути громадянського суспільства безпосередньо стимулюють якісні зміни в політичних інститутах країн регіону.

У багатьох фахівців, що займаються проблемами становлення пост-соціалістичних країн сформувалося враження, що недоліків трансформаційного процесу значно більше, ніж переваг. Зокрема, російський дослідник Р. Грінберг вважає, що подібна ситуація склалася через комплексну кризу неоліберальної ідеології, яка була застосована для постсоціалістичних країн. Основними наслідками трансформації для країн ЦСЄ стали: 1) невиправданість надій на скорочення розриву між Сходом і Заходом: ця розбіжність зросла, а не зменшилася, як того очікували; 2) суттєво скоротилися соціальні функції держави, тоді як в усьому світі вони посилювалися; 3) ступінь ментально-психологічної готовності до ринкових перетворень виявився недостатнім; 4) конверсія гіпертрофована мілітаризоване виробництво; 5) ортодоксальний монетаризм, що був використаний при формуванні моделей ринкової трансформації, завдав великої шкоди країнам мегарегіону [Чужиков В. І. Економіка зарубіжних країн: Навчальний посібник. – К., 2005. – С. 115].

Ліберально-демократичні перетворення, прикриті гаслами "інтеграції – повернення до Європи", і "переходу до демократії та ринку", потребували зміни історичної ментальності, свідомості східноєвропейців, величезні зрушення у системі цінностей [Общественные трансформации в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (90-е гг. XX в. – начало XXI в.) / отв. ред. Ю. С. Новопашин. – М., 2008. – С. 242]. А вступ до НАТО та ЄС для багатьох країн ЦСЄ асоціювався у них з завершенням перехідного періоду. У політиці відбулося послаблення ролі партій, які наблизилися до елітарних структур і дистанціювалися від широких верств та суспільних груп, масова деполітизація населення, особливо молоді.

Отже, можна зробити висновок, що східноєвропейська спільнота, яка утворилася у середині XX ст., продемонструвала особливий тип розвитку, який характеризується двома геополітичними революціями, що радикально змінили долю всього людства. Під час обох системних трансформацій – соціалістичного і неоліберального характеру домінуючим проектом суспільних змін була стратегія залежної модернізації.

А. Ю. Войчук, студ., КНУТШ, Київ

ІНСТИТУЦІЙНІ ТА ТЕХНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ОРГАНІВ ВЛАДИ І СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ КОНФЛІКТУ

У сучасних кризових умовах проблеми інформаційно-комунікативної взаємодії органів влади і суспільства набули першочергового значення для підтримки стабільності державної системи, запобігання деструктив-

ним конфліктам, актам насильства і проявам агресії. Адже рівень розвитку інформаційного простору став дуже впливати на всі сторони суспільного життя – політику, економіку, культуру.

Доступ до інформації часто не тільки збільшує "життєві шанси" суб'єктів, але і підвищує рівень конфліктності в проблемному просторі. Для запобігання деструктивним конфліктам і усунення існуючого "дефіциту довіри до влади" комунікативна політика владних структур має бути спрямована не тільки на те, щоб органи влади забезпечували надання оптимальним чином для споживача запитуваної інформації, але і на розвиток і навіть стимулювання прямого діалогу влади з громадськістю. Ініціатором подібного діалогу найчастіше повинна виступати сама державна влада [Соловьев А. И. Политическая коммуникация: к проблеме теоретической идентификации // Полис. – 2002. – № 3]. Ця модель є найбільш популярною в інформаційно-комунікативній взаємодії. Тільки наявність "смыслового контакту" дозволяє трактувати акт інформаційно-комунікативної взаємодії як успішний, в іншому випадку можна говорити лише про реалізацію псевдо-і квазікомунікації.

Також існують і інші моделі інформаційно-комунікативної взаємодії органів влади і суспільства. Це модель "позитивного інформування"; модель "переходу на запасну колію"; модель "маріонетки"; модель "таємної кімнати"; модель "посилення конфлікту"; модель "Арлекіна"; модель "спіралі насильства"; модель "відкритої провокації" та інші.

Наприклад, модель "позитивного інформування" реалізує такі форми політичної комунікації, як вертикальне інформування, псевдо-і квазікомунікація. Мета: зміна ставлення сторони конфлікту, яка представляє суспільство і схилити її до поступок або до згоди з позицією влади. Однак, у зв'язку з наявністю об'єктивних протиріч (в разі реально існуючого конфлікту) завершення проходить у формі загасання або ж конфлікт переходить у відкриту форму.

Якщо говорити за модель "відкритої провокації", то вона реалізується в разі існування конфлікту в латентній формі і необхідності його протікання в іншу форму або радикального усунення. Представники влади використовують інституціоналізований і легітимний монолог. Мета комунікативного акту полягає в загостренні існуючого конфлікту. Можливі причини: витрати істотних ресурсів на підтримання конфлікту в конструктивному стані, радикальна зміна позиції однієї зі сторін конфлікту і т. д.

Модель "посилення конфлікту". Реалізується за допомогою застосування не інституціоналізованих комунікативних практик, залучення механізмів псевдо-і квазікомунікації. Завершення конфлікту у формі усунення, згасання або переходу в іншу форму.

Модель "переходу на запасну колію". Демократична діалогова модель, спрямована на переведення деструктивних конфліктів у конструктивне русло з подальшим потенціалом дозволу або усунення. Адміністративний ресурс використовується для примусової інституціоналізації конфлікту (проведення офіційних громадських слухань, референдумів тощо).

Виходячи з цього важливим для органів влади, особливо в період проведення реформ, стає розвиток відкритих і доступних способів пе-

редачі інформації не тільки від керуючих до керованих, але і в зворотному напрямку (від керованих до керуючих). Одночасно такі канали передачі інформації виступають і в якості механізмів моніторингу суспільних настроїв. Вони дозволяють політичним інститутам у процесі реалізації важливих державних програм не тільки відстежувати причини соціального невдоволення ходом ініційованих державою процесів, але й адекватно оцінювати результати та ефективність вибраного політичного курсу. Тим самим вчасно вдається локалізувати осередки соціальної напруженості і, усуваючи причини її виникнення, підтримувати стабільність політичної системи.

Тому є доцільним сформулювати ряд практичних рекомендацій щодо покращення взаємодії суспільства і органів влади в політико-інформаційному просторі, а саме:

- розробка механізмів і повсюдне впровадження діалогових моделей інформаційно-комунікативної взаємодії, розвиток комунікативних механізмів між громадськими структурами і державою в рамках курсу лібералізації та демократизації;
- широке використання сучасних комунікативних каналів у справі навчання громадян діалогу та партнерства, з поширенням програм активного інформування громадян про всі плановані і реалізовані заходи, що зачіпають суспільні або приватні інтереси;
- забезпечення ефективної, безперешкодної взаємодії громадян, засобів масової інформації з компетентними представниками владних структур;
- розвиток механізмів інституціоналізованого конфлікту, подолання конфліктофобії;
- розробка концепції та реалізація системи моніторингу, що дозволяє відстежувати не тільки рівень комп'ютеризованості, але і ступінь включеності населення в інформаційний простір;
- створення консультаційних центрів – структур, які виявлятимуть суспільно-значущі проблеми, ставлення громадськості до заходів влади з їх вирішення, визначатимуть можливі компроміси і найменш конфліктні рішення при наявності суперечностей;
- створення громадських центрів, що грають роль медіаторів у конфліктах між суспільством і держструктурами.

Отже підсумовуючи можна сказати, що існують значні можливості впливу політичної комунікації в сфері врегулювання ситуацій соціальної напруженості й конфліктності, і їх необхідно використовувати.

М. М. Волощук, студ., КНУТШ, Київ
voloschukmaria@gmail.com

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Міф – могутня сила, неодмінно діюча в будь-якому суспільстві. Домінування міфологічного мислення над раціональним в деяких політичних системах очевидно. І ми повинні мати чітке уявлення, як воно функціо-

нує, оскільки на нього систематично здійснюють вплив з політичною метою. Саме тому особливо актуальною представляється сьогодні проблема політичного міфу. Розвиток засобів масової інформації, політ-і PR-технологій, яке відбувається на тлі таких процесів у суспільстві, як дегуманізація, відчуження людини від традиційних цінностей, профанація культури і релігії – все це створює ґрунт для політичних маніпуляцій. У сучасних умовах постійного бомбардування ідеологічно маркованими політичними заявами потрібно бути готовим до того, що будь-яке з них може перетворитися на міф, якщо воно буде викладено відповідним чином у відповідній аудиторії при відповідних обставинах.

Виходячи з цього, основними завданнями при вивченні проблеми є визначення специфіки політичного міфу як соціального феномену, проблеми його співвідношення зі священним міфом, з одного боку, та ідеологією та утопією – з іншого; дослідження основних концептуальних підходів до осмислення політичного міфу (зокрема, вивчення поглядів Платона, Б. Маліновського, Ж. Сореля, З. Фрейда, К. Юнга, Е. Кассіра, М. Мюллера, Р. Барта та К. Флада); виділення структури політичного міфу; аналіз його історичної обумовленості та специфіки його використання у соціокультурних та політичних умовах сучасності.

К. Флад пропонує дати таке визначення сучасному політичному міфу: це ідеологічно маркована розповідь про події минулого, теперішнього і прогнозованого майбутнього. Під словами "ідеологічно маркована" мається на увазі, що міф "несе на собі відбиток прийняття допущень, цінностей, завдань, прийнятих за основу певної ідеології або системи родинних ідеологій, і, таким чином, (міф) містить явний або прихований заклик зайняти певну ідеологічну позицію". Звідси випливає, що ідеологічна маркованість є об'єктивною ознакою політичного міфу. Проте, варто зауважити, що оповідач не обов'язково вдається до викладу з ідеологічними цілями. Але в тій мірі, в якій текст відображає його власні погляди, він ідеологічно забарвлений, а отже міфологізований.

Для більш повного розуміння політичного міфу варто розглядати не тільки співвідношення його з ідеологією, але також його зв'язок з міфом сакральним. Можна констатувати, що вони подібні за формою і за змістом: вони оповідають про витоки та основи суспільства, про подвиги героїв, про відродження, а також несуть у собі есхатологічні пророцтва; а оповідна форма вважається істотною характеристикою як сакрального, так і політичного міфу. Однак, розглядати політичний міф виключно як оповідну конструкцію було б невірно. Політичні міфи не завжди існують в словесній формі. Іноді слово взагалі не бере участі в їх оформленні. Будь-яка прийнята в суспільстві процедура, будь-який продукт людської діяльності може стати міфом, якщо вже він використовується як сигнал, наділений якимись значенням. Таким чином створенню політичних міфів сприяють візуальні образи, образотворчі засоби, ритуали. Тут можна апелювати до теорії Р. Барта, який розглядає міф "як вторинну систему значень, побудовану на основі якихось первинних матеріалів, які також свідомо використовувалися для створення смислів". Також сакральний і політичний міф близькі за функціями. Сакральні мі-

фи в античності і традиційних культурах часто відображали і обґрунтовували безліч різних форм відносин між соціальними групами (міф часто пов'язаний з підтримкою чи встановленням панування однієї соціальної групи над іншими; консолідацією або дробленням існуючих соціальних груп). Подібну роль у сучасному суспільстві відіграє політичний міф.

Саме завдяки тому, що міф виступає регулятором відносин у соціумі, його затребуваність особливо зростає в атмосфері кризи. Політичний міф є колективним відгуком на конфліктну ситуацію всередині або між соціальними групами. Однак, треба визнати, що в будь-якому суспільстві, як би ефективно воно не було організовано, завжди циркулюють міфи, нехай і в банальних, нерізких варіантах. Так як люди, в більшості своїй, перебувають на рівні буденної політичної свідомості, то не всі політичні процеси підвладні їхньому розумінню. Така неоднозначність, складність поточних процесів породжує неспокій, здивування, хвилювання. Звідси потреба в міфах, в мовних інструментах, які заспокоюють людей, породжують у них ілюзію простоти.

Проте, великою помилкою було б асоціювати сам міф з ілюзією або вигадкою. Якщо публічно визнається, що той чи інший твір заснований на вигадці, то міфом він вважатися не може, але може, тим не менш, мати неявну міфологічну складову. Хоча тут слід зацентрувати увагу на тому, що для того, щоб розповідь виконувала функції міфу, не настільки важлива об'єктивна істинність або неістинність викладу, а лише той факт, що в нього повинна повірити певна соціальна група. Священні міфи сприймалися всередині певних спільнот як непорушна, божественна істина. І хоча в світських суспільствах політичні міфи не мають сакрального статусу, але вони обов'язково повинні бути прийняті в якості істини деякої соціальною групою, незалежно від її чисельності та складу. Ефективність міфу походить із його здатності створити ілюзію природності, невідчуженості. Коли розсіюється ілюзія, міф розсипається.

Отже, резюмуючи викладені вище міркування, можна сформулювати найбільш повне визначення політичного міфу як ідеологічно маркованої оповіді, що претендує на статус істинного уявлення про події минулого, сьогодення і прогнозованого майбутнього і сприйняте соціальною групою як вірне в основних рисах.

Таким чином, вибудовується модель розуміння природи політичного міфу як типу ідеологічного впливу, через аналогію з міфом сакральним. Ідеологія не може обійтися без міфотворчості, так як міфи, у тому числі і політичні, призначені, щоб підтримувати цінності, які сповідує суспільство. Самі міфи слугують прикладом практичного використання цих цінностей. Проте, припускаючи існування справжніх міфів і наполягаючи на тому, що міф – це не завжди зловмисно ідеологізована розповідь, варто, тим не менше, підкреслити, що навіть найбільш об'єктивний історик, журналіст, політик дотримується певних поглядів, які так чи інакше можна віднести до якої-небудь ідеології. Саме тому, наше завдання, як "споживачів міфів" зводиться до того, щоб визначити наскільки те чи інше політичне оповідання ідеологічно марковане і завдяки цьому уникнути цілеспрямованих маніпуляцій.

ТЕОРІЯ ПОЛІТИЧНОГО ТРАНЗИТУ ЗА УМОВ НЕВИЗНАЧЕННОСТІ

Перехідні процеси, які відбуваються протягом останніх десятиліть, показали, що підсумком транзиту необов'язково стає консолідована демократія. Це пов'язано з тим, що політичний транзит володіє такою особливістю як невизначеністю його процедур і результатів.

Метою даної статті є аналіз теоретичних підходів до транзиту за умов невизначеності. Остання трактується нами як філософська категорія, що пов'язана зі сферою пізнання і часто виступає як синонім "незнання", "невизначеності", що описує майбутнє.

Як засвідчує процес політичних переходів, зміст транзиту у своїй основі є невизначеним. Це означає багатоваріантність можливих його результатів. У такому розумінні практично всі варіанти результату транзиту визначаються сценаріями виходу із невизначеності, а також характером політичних режимів, які постали після цього. В останні роки ця суттєва особливість політичного транзиту наявна у більшості транзитологічних концепцій. Певним чином окреслену специфічну особливість політичного транзиту зазначали Г. О'Доннелл, А. Пшеворський, С. Хантінгтон, В. Банс [Bance V. Comparing East and South // *Journal of Democracy*. 1995. N 3.] та інші дослідники. Вони вважали "невизначеність" однією із сутнісних характеристик політичного транзиту, яка відіграє важливу роль в процесі переходу до демократії. Вчені пропонували різноманітні сценарії виходу із цієї невизначеності.

Невизначеність породжує нестабільність і гальмує процес трансформації. В даній ситуації політичні рішення можуть давати суперечливі результати. Безумовно, що невизначеність переходу є важливою характеристикою трансформацій багатьох нестабільних режимів. Вона виникає під впливом самого характеру переходу. Важливим, на наш погляд, є пояснення цього феномену за допомогою класифікації переходів. Її запропонували дослідники Террі Лінн Карл і Ф. Шміттер. Беручи за основу варіанти переходів у країнах Латинської Америки Південної і Східної Європи вони виділили їх у таку класифікацію:

- переважаючий тип акторів (еліти чи маси), їх взаємодія;
- основні стратегії, до яких вони вдаються (силові чи компромісні).

Залежно від поєднання акторів і вибраної ними стратегії, дослідники обґрунтовують чотири моделі трансформації:

- пакт, за якого основними акторами є еліти. Їхня стратегія має компромісний характер (Іспанія після Франко);
- реформа, де основними акторами виступають маси. Їхня стратегія носить компромісний характер (Чехія 1989р.);
- революція – основними акторами є маси, які використовують силові стратегії (Росія 1917р.);
- "нав'язаний" або "накладання", де основними акторами є еліти, які використовують силові стратегії (Бразилія 1985 р.) [Karl T., Schmitter P.

Models of Transition in Latin America, Southern and Eastern Europe // International social science journal. – 1991. – № 128. – P. 269–284].

Аналіз сучасних трансформаційних процесів на посткомуністичному просторі неможливий, з нашої точки зору, без методологічних підходів неklasичних теорій розвитку. Вони містяться в теоріях катастроф та хаосу, концепції дисипативних структур І. Пригожина і синергетики – дисципліни, що виникла на основі синтезу досягнень природничих і гуманітарних наук (кібернетичного і системного підходів) і яка вивчає порядок самоорганізації і становлення стійких структур у відкритих системах. Творці нового напрямку в науці І. Пригожин та І. Стенгерс прагнули екстраполювати принципи самоорганізації на екологію, економіку, кліматологію і біологію [Пригожин І., Стенгерс І. Время, хаос, квант: К решению парадокса времени. – М., 1994]. В останні роки здійснюються активні спроби екстраполювати синергетичні підходи до вивчення посткомуністичних трансформацій (у тому числі моделей посткомуністичних транзитів) на пострадянському просторі.

Самоорганізація в соціально-політичних процесах може виступати в різних формах чергування порядку і хаосу, наприклад, тенденцій до ієрархізації і деієрархізації соціальних відносин, їх інститутів та акторів. Тому синергетику можна виділити у якості відродження концепції прогресу. Однак у рамцях зазначеної парадигми прогрес визначається нелінійністю, являючи собою коловорот порядку і хаосу. За цього, кожна пульсація взаємодії хаосу і порядку утворює завершений синергетичний цикл становлення універсальної спіралі розвитку.

Відповідно до засад синергетики, новий порядок, породжений з хаосу, не зводиться до суми частин, які його заснували [Назаретян А. П. Цивилизационные кризисы в контексте универсальной истории (Синергетика – психология). – М., 2004. – С. 368]. Нелінійність включає багатоваріантність і незворотність процесів, перебіг яких відбувається на всіх рівнях політичного розвитку.

У цьому плані флуктуації є випадковими відхиленнями миттєвих значень величин від їхніх середніх значень, тобто від рівноважного стану. Наявність флуктуації у відкритій системі є показником хаосу на мікрорівнях системи. Інтенсивність флуктуації може мати незворотний характер, оскільки система або починає якісно змінюватися і перспективно з'являється нова система, або ж повністю руйнується. Але після руйнування може початися процес виникнення нової системи. Зміни можуть відбуватися під впливом безлічі факторів і опосередкованих зв'язків. Це породжує нелінійні залежності, а самі зміни набувають незворотного характеру. Незворотність є, на відміну від природних процесів, атрибутом будь-якого політичного і соціального процесу. Вона "починається тоді, коли складність системи, що революціонізує, перевищує якусь межу". Так, запізниті реформи не дадуть очікуваного ефекту у зв'язку з втраченим часом. Також, наприклад, неможливо відтворити міні-модель СРСР у вигляді союзу трьох слов'янських республік.

Події 2004–2010-х; 2010–2012 рр. в Україні свідчать, що будь – яка біфуркація стимулює відкидання певного набору варіантів розвитку суспі-

льства і кожна зміна, навіть на мікрорівні, тільки зменшує альтернативність вибору. Здійснений навіть незначний крок в конкретному напрямку означає звуження можливостей йти іншим шляхом, в іншому напрямку. Проте за цього зберігається невизначеність наслідків вибраного шляху, що зумовлено особливістю соціально-політичних процесів – нелінійністю.

Д. В. Голинська, студ., КНУТШ, Київ
obsession@list.ru

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ ЯК ЧИННИК ПРОДУКТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Проблема політичного іміджу сьогодні привертає увагу вчених і практиків, абсолютно всіх політиків, не залишає байдужою будь-яку людину, що цікавиться розвитком сучасного суспільства, політичних процесів і відносин у ньому. Формування ефективного політичного іміджу є однією з актуальних завдань політології, політичного менеджменту, політичної психології та інших наук, об'єктом яких виступає сучасна політика у всьому її різноманітному розумінні і прояві. Феномен політичного іміджу нерозривно пов'язаний із поняттям політичного лідерства. Саме ефективне функціонування політичного лідера зумовлене вдалим використанням політичного іміджу.

Властивості лідера є необхідним компонентом формування політичного іміджу. Лідерство нерозривно пов'язане з феноменом влади, тобто зі здатністю і можливістю соціального суб'єкта здійснювати свою волю, використовуючи різні ресурси та технології. Воно передбачає тривале здійснення влади, як правило, поєднане з особистісними характеристиками суб'єкта.

Політичний імідж формує образ політика, який буде сприятливий для аудиторії виборців. Ефективність політичного іміджу зумовлена наявністю у ньому таких якостей особистості, які б були схвалені більшістю виборців. Імідж політика – результат свідомого і цілеспрямованого конструювання його образу. Прагматичність іміджу визначається прагненням політика відповідати соціальним очікуванням мас, їх цінностям. Технологія формування іміджу політичного лідера має ґрунтуватися на розумінні сутності феномену іміджу, на обліку особливостей політика, на обліку особливостей тієї групи, на яку імідж спрямований. Протягом усього виборчого процесу (або діяльності політичного лідера) необхідно орієнтуватися на "зворотний зв'язок", який дає можливість оперативно коригувати імідж політика.

Однозначно не можна сказати, що є визначальним у формуванні політичного іміджу, але розглядаючи різні теорії політичного лідерства можна говорити про певні особистісні характеристики того чи іншого політичного кандидата, які спонукають виборців віддати йому перевагу на виборах. Ці особистісні характеристики і беруться до уваги для формування ефективного політичного іміджу.

Визначальним для політичного лідерства є те, що політичний імідж формує комунікативний канал зв'язку громадськості та політичного лідера. Політичний імідж зумовлює формування стійкої та могутньої політичної підтримки. З огляду на очікування виборців і формується основні складові політичного іміджу. Авжеж, політичний імідж у більшій мірі не несе в собі абсолютне відображення особистості політичного діяча, але він і створений для того, щоб "заповнювати небажані прогалини" в особистості лідера.

Виходячи з цього, можна зробити висновок, що політичний імідж є "візитівкою" політичного лідера у сучасному суспільстві. Без політичного іміджу неможливо уявити успішне функціонування політичного лідера.

Щодо проблеми політичного іміджу, то вона полягає у тому, що існує необхідність створення ефективної моделі функціонування політичного іміджу, яка б зумовлювала успішну діяльність будь-якого політичного діяча.

Інститут лідерства на сучасному етапі розвитку суспільства неможливо уявити без політичного іміджу. Із розвитком інформаційних технологій та постіндустріального суспільства ефективно політичне лідерство зумовлене вдалим вибором та конструюванням політичного іміджу. Стійкий позитивний імідж дозволяє політичному лідерові чи руху більш продуктивно реалізовувати свою діяльність, отримуючи постійну підтримку з боку населення.

М. Г. Гордієнко, канд. політ. наук, доц., НУДПСУ, Ірпінь
mgordo@bigmir.net

УТИЛІТАРНИЙ СИНДРОМ ТРАНЗИТНОГО СУСПІЛЬСТВА

Дослідження соціально-політичних процесів людської спільноти буде непродуктивним за межами вивчення ролі утилітаризму як важливого фактору її цивілізаційної динаміки. Результати такого дослідження з'ясовують рівень демократії у суспільстві, відкривають можливості для прогнозування перспективи його розвитку. У політичній науці пострадянської України ця проблема перебуває в зоні terra incognita. Їй не було присвячено системних і розгорнутих наукових рефлексій. Актуальність зазначеної теми обумовлюється кризовими реаліями сьогодення. Новітня українська державність з великими потугами прагне подолати стан політичного відчуження, ментальне розмежування в процесі сучасного націєтворення, паліативність влади, утилітаризм якої поєднується з цинічною корупцією й архаїчними засобами управління. Об'єктом нашого дослідження є оцінка утилітарних тенденцій політичного середовища та співвідношення їх з концептами гармонії, цінностями демократії, національними інтересами.

Брутальний формат утилітаризму рельєфно проявляється у політиці й відображає надмірні амбіції окремих індивідів та соціальних спільнот у боротьбі за владу, де часто ігноруються як правові, так і моральні норми. Утилітаризм витікає із природи індивіда, із його постійного прагнен-

ня до насолоди, задоволення, користі й уникнення страждань. Основний принцип утилітаризму проголошує досягнення максимального щастя для найбільшої кількості людей. Алгоритм утилітарної поведінки визначається балансом вигід і втрат, які виникають у процесі соціальної комунікації. Вищою цінністю утилітаризму є егоїстичні розрахунки, що дають задоволення, вигоду і користь, незалежно від наслідків. Політичний проект, що заснований на утилітарних відносинах, приречений на структурний крах. Базуючись на утилітарних принципах владні інститути не спроможні генерувати і втілювати в життя демократичні цінності та захищати національні інтереси.

За своєю соціальною природою утилітаризм є амбівалентним й суперечливим явищем. Культивуючи філософію користі як критерій людських вчинків, утилітарні сенси є невід'ємною частиною суспільства. Повна заборона принципів людської користі рівнозначна масовому суїциду. Політика транзитного суспільства здебільшого ініціюється утилітарними мотивами. Однак абсолютизація утилітаризму, визначення людської користі як універсальної програми дій, зведення суспільного буття до корисливих інтересів веде до десублімації морально-етичних імперативів, занепаду духовних цінностей, втрати людської гідності й шляхетності. Отже, наявність утилітаризму в політичному просторі завжди обумовлює проблеми соціального буття, які потребують кваліфікованих пояснень і врегулювання шляхом пошуку якісних альтернатив.

Розробка парадигми утилітаризму пов'язана з іменами таких мислителів, як Девід Юм, Ієремія Бентам, Джон Стюарт Міль. Ця теорія проголошує вирішення політичних питань на основі користі. Принцип корисності, за логікою І. Бентама, "означає ту властивість предмета, за допомогою якої він прагне приносити вигоду, перевагу, задоволення, добро або щастя" [Бентам І. Про принцип корисності // Лібералізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 2002. – С. 155]. Вчений вважав, що соціальні дії є корисними, якщо вони спрямовані на здобуття щастя, і шкідливими, якщо спрямовані на шкоду комусь. На його думку щастя слід розуміти як задоволення, а нещастя – як страждання або відсутність задоволення. Кінцеве призначення моралі в тому, щоб сприяти природному прагненню людей відчувати насолоду й уникати страждань. У сприянні "найбільшому щастю" (задоволенню) для "найбільшого числа людей" і полягає, згідно з Бентамом, сенс етичних норм і політичних принципів.

Англійський філософ Джон Стюарт Мілль надав утилітаризму статус концепції. У своєму основному морально-філософському творі – "Утилітаризм" він систематизував і обґрунтував концептуальні положення, започатковані його вчителем І. Бентамом у трактаті "Вступ до основ моральності і законодавства". Мілль виводить мораль з того, що становить кінцеву (вищу) мету людини – задоволення своїх бажань і щастя. Але це не особисте, а загальне щастя: людина має прагнути не до власного щастя, а сприяти щастю інших людей. Утилітаризм у його розумінні має захищати життєво важливі інтереси всіх індивідів, їх права та свободи. Аргументи Мілля означали перехід від "утилітаризму дії", який

прагне до максимального щастя, до "утилітаризму правил", зорієнтованого на досягнення суспільної користі. В есе "Про свободу" Мілль формулює такі соціальні й політичні умови, які здатні забезпечити індивідуальну свободу. На думку філософа існує три фактори, які заважають здійсненню принципу користі, або людського щастя: егоїзм людей, недоліки розумового розвитку і хибні державні закони. Відмовившись від спрощених гедоністичних калькуляцій Бентама, Мілль знайшов у системі утилітаризму місце для справедливості та індивідуальних прав і свобод.

Категоричне заперечення утилітарних явищ буття, нездатність інтегрувати їх до управлінських процесів не знімає утилітаризм з порядку денного. Транзитне суспільство надмірно заангажоване примітивними формами утилітаризму, що обумовлює його соціальну стагнацію і кризу. Ідейні засади утилітарного типу є антитезою традиціоналістській парадигмі. Системне зростання утилітаризму прямо пропорційне деградації традиціоналізму й заряджає політичний простір конфронтаційним потенціалом. Руйнування традиційних норм веде до хаосу й деструкції політичного універсуму. В межах українського політичного поля історично склалися унікальні форми бюрократичного утилітаризму, які не тільки обумовлюють корумпований формат політичних відносин, а й визначають алгоритм деградації нашого суспільства в перспективі. Новітня українська державність зациклена на примітивних формах утилітаризму. Це детермінує основну причину зависання української спільноти в перехідній площині між традиціоналізмом і лібералізмом. У пострадянському просторі взаємодія між приватними інтересами, суспільними потребами і державними інститутами опосередкована синдромом утилітаризму. "Тому Україна як держава не відбулася. Її немає. Є державний апарат, а держави – немає... Українська державність – це трофей "еліти" і предмет роздратування населення" [Дроздов О. Я бачу Україну як типову комуналку // День. – 2013. – № 10. – 22 січня]. Подолання негативних конотацій утилітаризму пов'язане із активізацією громадянської активності, посиленням правопорядку, стимулюванням морально-етичних ініціатив суспільства.

Узагальнюючи вищесказане треба зауважити, що окреслена проблема утилітаризму зовсім не вичерпана в цьому дослідженні, адже вона постійно еволюціонує разом з динамікою політичного життя. Утилітаризм зберігає свою значимість як своєрідний каталізатор соціальних змін, але ніколи не забезпечує їх прогресивності й гуманістичної спрямованості. Політична модернізація тісно корелює з різними формами утилітаризму. Опертя на поміркований утилітаризм забезпечує реалізацію моделі "наздоганяючої", "насиленої", "консервативної" модернізації, розвинутий утилітаризм сприяє здійсненню органічної, цілісної модернізації. Державотворчу місію спроможний реалізовувати тільки розвинутий утилітаризм, який культивує дух підприємництва, ініціативності, раціонального прагматизму. Його наразі бракує для вітчизняного політичного класу. Дефіцит зрілого утилітаризму в соціальному просторі сучасної України пов'язаний з моральною деградацією еліти й байдужістю суспільства, відсутністю національно-патріотичного світогляду, домі-

нування споживацьких інстинктів. Ці проблеми не можна вирішити технічними заходами, необхідний внутрішній світоглядний зсув людей, психологічні метаморфози комплексу меншовартості нації, активізація громадянського сумління, що здійснює системний моніторинг влади. Доля української держави вирішується не в кабінетах бюрократів, заангажованих утилітарними стереотипами, а залежить від спроможності молоді генерації наших громадян подолати інерцію мислення та дій і власною креативністю забезпечити своє майбутнє.

*Г. І. Гуртовий, студ., КНУТШ, Київ
gurtoveli92@gmail.com*

ТЕОРІЯ НЕНАСИЛЬНИЦЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ ЗА ДЖИНОМ ШАРПОМ

Історія людства повна драматичних прикладів, які підтверджують, що насильницька боротьба супроти несправедливої влади, тиранії, зовнішньої окупації породжує багато крові та страждань. Цьому свідченнями є численні буржуазні та соціалістичні революції, національно-визвольні повстання та війни. Однак, у світовій історії також знанні ненасильницькі шляхи ефективного спротиву тому чи іншому поневоленню. Деякі з них загальновідомі, в тому числі: боротьба Махатми Ганді проти дискримінації індусів у Південній Африці, та проти британського колоніалізму в Індії, а також кампанія Мартіна Лютера Кінга за громадянські права. І хоча, з першого погляду, сила ненасильницької боротьби здається слабкою та малоефективною, тим не менше, вона здатна бути більш дієздатним, результативним і менш кривавим засобом досягнення свободи та самовизначення. "Кінцева мета політики ненасилля – в утворенні гідного суспільства, тоді як насилля може породити лише трагедії та горе" [Кінг М. Л. Шість принципів з книги "Шлях до свободи"]. Ідеї ненасильницького спротиву та "революції" до Джина розроблялися багатьма філософами та вченими, серед них, зокрема, Лев Толстой, Махатма Ганді, Бертран Рассел, Мартін Лютер Кінг та Джин Шарп.

Ідеї психологічної боротьби у своїй філософії "сатьяграха" вперше започаткував Махатма Ганді. Під його керівництвом Індія здобула незалежність, у рамках законних дій, через загальнонаціональну непокору колоніальній владі та небажання кооперувати з метрополією, а не через озброєне повстання. Ненасильницька революція – це революція, в ході якої здійснюються заходи громадянської непокори, включаючи різні форми мирних протестів та демонстрацій, аби змусити недемократичне керівництво держави піти у відставку. В той час як окремі кампанії громадянської непокори здебільшого спрямовані на обмежені цілі, тоді як ненасильницька революція має своєю метою встановлення демократичних засад у суспільстві та здійснення невід'ємних громадянських прав кожного громадянина.

Найбільш детально та ґрунтовно в своїх наукових доробках феномен ненасильницького спротиву дослідив Джин Шарп. Вивчаючи це пи-

тання, він запропонував розглядати природу влади з двох позицій. У відповідності до першої, люди отримуючи допомогу від влади та будучи захищені нею, залежать від правителя. В цьому випадку, будь-яка опозиція до влади є руйнуючою, адже підриває авторитет існуючої, претендуючи на роль нового захисника та розподільника. Ця модель виправдовує необхідність війни та озброєної боротьби за владу, адже владу можна захопити не рахуючись із "залежним" населенням. Згідно з другою моделлю, владу отримують від тих, ким керують. Для здійснення влади правителю необхідна підтримка певної частини населення та відданість державного апарату. "Без, хоча б, пасивної підтримки більшості населення та своїх агентів, наймогутніший диктатор на Землі перетворюється ще на одного божевільного, жадаючого світового панування" [Sharp Gene. The Politics of Nonviolent Action. – Vol. 1]. Ключ до ненасильницького спротиву лежить у цьому трактуванні влади. Тобто, диктатурі для існування необхідна допомога та підтримка людей, без яких вона не може контролювати джерела влади. До таких джерел відносяться: а) легітимність – моральне зобов'язання підкорятися владі; б) людські ресурси – люди та групи людей, що співпрацюють або підпорядковуються владі; в) уміння та знання – спеціалісти які керують державним апаратом; г) нематеріальні фактори – психологічні та ідеологічні фактори, які змушують людей підкорятися та допомагати владі; д) матеріальні ресурси – контроль та доступ до економічних та фінансових джерел; е) карально-репресивний апарат – засіб придушення, підкорення та нав'язування своєї волі незгодним. Повне підкорення та послух збільшують кількість необхідних ресурсів, і, відповідно, збільшують можливості правителя. Без таких можливостей влада правителів зменшується, а згодом зникає. "Влада диктатури, поступово або швидко, зникає від політичного знесилення" [Шарп Джин. Від диктатури до демократії]. Тому, аби знищити диктаторський режим треба перекрити "ресурси функціонування" влади. Таких засобів Джин Шарп виділяє 198, класифікуючи їх в залежності від сфери застосування. Умовно, він ділить їх на чотири групи: 1) Протест та переконання (офіційні заяви, групові акції); 2) Відмова від соціальної співдії (забастовки, пікетування); 3) Ненасильницьке втручання (підрив престижу держави в різних сферах суспільного життя). Багато уваги приділяється самодисципліні та організованості протестуючих. Ця умова є однією з головних через те, що будь-які акти громадянської непокори мають бути у рамках закону та не провокувати до застосування насильницьких дій з боку режиму. Держава тільки й чекає на застосування санкцій, адже у будь-якому випадку диктаторський режим має переваги в застосуванні сили. Це найсильніше місце системи, в яке не варто "атакувати". Треба розкидати владну систему із середини не виходячи за її рамки. Окрім того, будь-яке насильницьке повалення диктатури веде до нової, адже новий режим в своїй основі буде мати насильство, а отже не демократичність від самого початку. Ефективність акцій громадянської непокори досягається, неспроможністю держави контролювати такі дії, більше того, через це вона втрачає

авторитет в очах своїх прихильників. Однак все це неможливо без самоорганізації. У країнах із диктаторськими режимами більшість інститутів громадянського суспільства підконтрольні та керовані державою. Поодинокі люди ніяк не загрожують режиму, саме тому в інтересах диктатора "розщеплювати" об'єднання громадян або робити їх підконтрольним. Ці осередки громадської діяльності є початком демократичної природи держави. Згодом самокеровані інститути та групи своєю діяльністю витісняють державу, замінюючи її. Відсутність необхідності у неспроможній до дій державі остаточно розвалює диктатуру.

Ненасильницька боротьба на сьогоднішній день є одним із самих ефективних і діючих шляхів здобуття свободи в недемократичних поневолених суспільствах. Є нагальним прикладом того як об'єднавшись можна домогтися певних речей. Серцем будь-якої кампанії ненасильницького опору диктатурі є активність і відданість учасників, якість громадського заклику, спроможність організації індивідів, сповідування загальнолюдських та гуманістичних цінностей.

Д. І. Гуцуляк, студ., КНУТШ, Київ
fozzia@i.ua

ТИПИ ЛЕГІТИМНОСТІ ЗА М. ВЕБЕРОМ

Поняття "легітимність" відіграє важливу роль в сучасному політичному дискурсі. Українські науковці все більше уваги звертають на проблему політичної легітимності, особливо в останні роки. Однак дана тема все таки належить до числа недостатньо вивчених у вітчизняній політичній науці. Інтерес до даної проблеми визначається як потребами розвитку політології, так і практичною необхідністю.

Легітимність (від лат. *legitimus* – законний) – це морально-психологічне сприйняття влади громадянами, визнання її права здійснювати управління соціальними процесами, згода, готовність їй підпорядковуватися. У вузькому розумінні легітимною визнається законна влада, утворена згідно із процедурою, передбаченою законами. Легітимність – це широке та складне явище, яке виражає зв'язок інтересів людей з їх внутрішньою оцінкою, яка залежить від їх стверджень, світосприйняття та повсякденного життя.

У вітчизняній політологічній і соціологічній літературі укорінилось уявлення, що цілісну наукову концептуалізацію поняття "легітимність" вперше здійснив М. Вебер. Стверджується також, що до М. Вебера поняття "легітимність" і "легальність" змістовно отождествувались, розглядаючись як ті, що походять від латинського *lex (legis)* – закон (трактувались як писане право). Для Вебера легітимність – віра в законну значимість соціального порядку, а легальність – лише один з видів легітимності, пов'язаний з раціональною здатністю людини звітувати про свою поведінку. Поняття легітимності фіксує наявність уявлень про значимість соціального порядку і проявляється у визнанні влади підлеглими,

їх добровільній згоді підкорятися її вимогам. Соціальний порядок є легітимним, коли учасники відносин орієнтуються на певні зразки поведінки, які вважають обов'язковими, значимими для себе.

Макс Вебер пропонує розрізняти три "ідеальних типи" (або три моделі) легітимності:

Перший тип – традиційна легітимність – спирається на сукупність звичаїв, сила дії яких визнана з давніх часів, і на вкорінену в людині звичку додержуватись таких звичаїв. В цьому випадку легітимність виступає як вірність традиції. Саме в межах цього типу знаходять своє "виправдання" монархії. В сучасних умовах в більшості країн традиції мають порівняно невелике значення для легітимності державної влади, але це не означає, що вони не використовуються для її зміцнення та створення уявлень про її законність, обґрунтованість. Традиційні способи легітимності державної влади пов'язані з особливою роллю релігії. В мусульманських та в деяких європейських країнах існує державна релігія. Проте, в європейських країнах існування та особливий статус державної церкви не обмежує свободи віросповідання, але державна церква отримує субсидії з державного бюджету. Голова держави, монарх, повинен відноситися до державної церкви. Така позиція монарха надає йому додаткової легітимності в уявленні віруючих, особливо прихильників державної релігії.

Другий тип – харизматична легітимність – один з "ідеальних типів" легітимності, який характеризується особистою відданістю підлеглих справі конкретної людини (рідше – певним колективам людей) і їх довірі тільки до цієї особи, оскільки саме вона, на їхню думку, наділена деякими надзвичайними якостями, наприклад, героїзмом, силою духу і слова або іншими зразковими властивостями, які і "роблять" лідера. "Нерідко він виникає і в розвинених демократичних державах у кризові періоди, коли відчувається нагальна потреба в об'єднанні всіх верств суспільства навколо особи політичного керівника для виходу з кризи (сприяє визнанню влади населенням)" [<http://politics.ellib.org.ua/pages-1870.html>].

Третій тип – раціональна легітимність він витікає вже не з традиції або актів виняткового історичного персонажу, а є раціональним принципом, з допомогою якого встановлюється правовий порядок діючого політичного режиму. Отже, за раціонального типу населення підтримує чи відкидає державну владу, керуючись власною оцінкою заходів цієї влади. Яксправедливо зауважує російський конституціоналіст В. Є. Чиркін, "Основою раціонального типу легітимності є не гасла і обіцянки, не імідж мудрого правителя, часто навіть не справедливі закони, а практична робота держави на благо її населення, додержання керівниками держави, посадовими особами, встановленими для всіх осіб у суспільстві відкритого і чесного діалогу влади і політичних партій, інших громадських об'єднань" [<http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=21&c=462>]. В демократичних країнах це основний тип легітимності, що опирається на конституції і конкретні правові норми. Саме вони виступають посере-

дниками між владою і народом, будучи обов'язковими і для народу, і для керівництва. Іншим проявом легальної влади, на думку Макса Вебера, виступає бюрократія, яка стає раціональною в епоху капіталізму. Раціонально-бюрократичний тип управління передбачає компетентність, наявність спеціальної освіти, наслідування в управлінській діяльності установленим правилам.

Важливим для розуміння суті поняття легітимності та його видів за М. Вебером є розкриття взаємозв'язку цього поняття з поняттям віри. Зокрема, він вважав, що характер об'єкта віри визначає тип легітимності порядку, панування і, відповідно, політики. Так, джерелом традиційного типу легітимності М. Вебер визначив віру в святість традиції; джерелом раціонально-легального типу – віру в законність (легальність) структур, нормативних правил, на основі яких здійснюється політика; джерелом харизматичного типу – віру в Божественний дар суб'єкта політики і, як її різновид, довіру до особистості вождя, володаря.

Веберівська концепція легітимності неодноразово критикувалась іншими дослідниками, підкреслювалась умовність виокремлення трьох основних типів, які не відповідають сучасним практикам легітимації. Але попри все це варто відзначити, що, по-перше, критика на адресу М. Вебера не завжди має достатні підстави, оскільки сам він постійно наголошував на необхідності розуміння окреслених типів як ідеальних, по-друге, важливим є той факт, що саме його концепція і по сьогоднішній день часто використовується як методологічний орієнтир для досліджень в області політичної культури і політичного лідерства.

М. В. Данильчук, асп., СПбГУ, Санкт-Петербург, Россия
marina-danilchuk@mail.ru

ЭТНИЧЕСКАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ КАК СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Отправной точкой изучения этнополитических феноменов и процессов и основой межэтнических отношений является этническая идентичность – осознание группой индивидов себя как некоего целого, сложившегося и дифференцированного от прочих групп на основе общих этнических признаков, то есть этнической группой.

Понятие этнической идентичности, являющееся ключевым для современной этнополитологии, а также культурной и социальной антропологии и социологии, не имеет однозначного толкования. Многообразные концепции этничности, развиваемые этнополитологией можно разделить на три группы: примордиалистские, инструменталистские и конструктивистские. По всей видимости, представление об этнической идентичности и потребность в ней действительно присущи человеку и она является наиболее постоянной категорией идентичности как личностной, так и групповой, но ее значимость, актуальность, интенсивность осознания чаще все-

го определяются (конструируются) внешними социальными и политическими обстоятельствами и действиями политических акторов.

Не следует смешивать этническую и национальную идентичность. Нация может быть рассмотрена как государственная форма этнической общности людей. Национальная идентичность предполагает ощущение индивидом своей принадлежности к крупному социально-политическому образованию (государству). Однако, распространенное мнение о том, что в условиях модернизации и глобализации произойдет замещение этнической идентичности национальной, не подтверждается. Этническая и национальная идентичность сосуществуют как две зачастую конкурирующие формы групповой идентичности: для этнической идентичности решающим фактором является культурная общность, для национальной – политическая (государственная). Считается, что у населения современного (национального) государства должна быть единая идентичность. Но это не значит, что все граждане должны принадлежать к одной этнической группе. Национальная идентичность может быть политической (гражданской), а не этнолингвистической.

Региональная идентичность связана с территориальными общностями, имеющими индивидуальность и социокультурную специфику. Региональную идентичность можно считать вариантом этнической (субэтническая идентичность).

В процессе межэтнического взаимодействия этническая идентичность конструируется на основе представлений, образующих систему этнодифференцирующих признаков (этноопределителей), в качестве которых могут выступать язык, ценности, нормы, историческая память, религия, представления о родной земле, общих предках, национальный характер и т. д. У разных этнических групп ключевыми являются разные этноопределители (культурные маркеры). Значение этноопределителей может меняться с изменением исторической ситуации, запрет или вытеснение властными структурами способствует их актуализации.

Начиная с XVIII в., когда сложилось этнолингвистическое и культурное единство большинства европейских общностей, важнейшими этнодифференцирующими признаками стали культура и язык, составляющий ее основу. Родной язык рассматривается в качестве фактора этнического происхождения, особую значимость язык приобретает, если на нем написаны священные тексты. Этот язык прививается всеобщим школьным образованием и является основной задачей этого образования. Однако с идентичностью ассоциируется не только использование языка в настоящем: языки предков также могут оцениваться как важные аспекты групповой идентичности, хотя для большинства и не являются разговорными. Этничность в большей степени связана с символическим значением особого языка, а не с его фактическим употреблением. С возрождения подобных языков силами лингвистов-патриотов в XIX в. началась история многих националистических движений. Однако, несмотря на первостепенную значимость языка как этнического атрибута, он не является единственно важным и определяющим. Зачастую инди-

виды или члены этнической группы, утратившей родной язык, демонстрируют более выраженные националистические настроения по сравнению с теми, кто говорит на родном языке.

Многие страны имеют общие государственные языки, но их жители причисляют себя к разным нациям. Показателен пример бывших колоний, использующих язык метрополий, но подчеркивающих собственную, специфическую идентичность. В таких случаях главную роль играет еще один символический признак этнической идентичности – общность исторической судьбы или историческая память. Несоответствие этнической идентичности и политико-правового статуса этнической группы порождает напряженность в ее отношениях с другими группами, занимающими доминирующее положение и с государственной властью.

О. А. Деркач, студ., КНУТШ, Київ
Derkachsana@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ НЕДЕМОКРАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ РЕЖИМІВ

Наша країна переживає системну кризу, породжену зокрема процесом переходу від тоталітарної держави радянської епохи до демократичного устрою нового тисячоліття. В цих умовах є досить важливим розгляд і аналіз авторитарного і тоталітарного політичних режимів з врахуванням їх специфіки та особливостей. Здобувши незалежність, наша країна повинна водночас поєднувати демонтаж застарілих авторитарних владних структур та інститутів разом із розбудовою власної держави. Розгляд недемократичних політичних режимів передбачає дослідження авторитаризму й тоталітаризму, їх становлення, розвитку та можливостей. Проблема сутності таких політичних режимів розглядалась у численних працях дослідників. Серед авторів праць, у яких наведено особливості як тоталітаризму, так і авторитаризму, Х. Арендт, Г. Емре, Д. А. Фадєєв, А. Тойнбі, Карл Дейч, Я. Корнаї, К. Фрідріх, З. Бжезинський, Р. Арон, Т. Адорно та інші.

Багатство й різноманіття авторитарних політичних систем, які по суті є проміжним типом між демократією й тоталітаризмом, обумовлюють і ряд універсальних, принципових відмінних рис цих політичних порядків [Фадєєв Д. А. От авторитаризма к демократии // Полис. – 1995. – № 5. – С. 177–121]. У самому загальному виді за авторитаризмом закріпився вигляд системи твердого політичного правління, що постійно використовує примусові й силові методи для регулювання основних соціальних процесів. Авторитаризм заснований на безумовному підпорядкуванні владі і означає такі відносини між панівною елітою й масами, які побудовані на силі, а не на переконанні. В авторитарному режимі чітко розроблена ідеологія не обов'язкова. Правляча еліта, як правило, неоднорідна і опирається на блок соціальних, та інших сил, які багато в чому різноманітні, але мають спільну зацікавленість в здійсненні влади авто-

ритарними методами [Бессонов В. Н. От тоталитаризма к демократии // Соц-полит. журнал. – М., 1996. – № 2. – С. 181–187]. В цьому сенсі можна говорити про наявність в авторитаризмі "обмеженого плюралізму". Саме тому набагато більшу роль в цій системі грає лідер, який користується авторитетом у всіх течій правлячого блоку і слідує за підтриманням балансу інтересів його учасників. Коли йдеться про становлення тоталітаризму, то вирішальну роль у той період відіграє масова підтримка тоталітарних рухів, а згодом тоталітарних режимів. Наявність масового суспільства, яке виступає однією з передумов його тоталітарності, призводить до необхідності харизматичного лідера або лідера, який згодом стає харизматичним. Натомість становлення авторитарного правління відбувається внаслідок насильницького захоплення влади окремою особою або групою осіб. Х. Арендт у своїй праці "Джерела тоталітаризму" наголосила на принципових розбіжностях між тоталітарним правлінням, диктатурами і тираніями [Арендт Х. Джерела тоталітаризму]. Деспотії та тиранії, на її думку, передбачають рівність умов для підвладних, але для тоталітарного правління таке зрівнювання не було достатнім, оскільки не зачіпало неполітичних суспільних зв'язків між підвладними. Режим тоталітарної влади порівняно з авторитаризмом є поза політичним утворенням в епоху тоталітаризму політичні відносини і інститути в суспільстві, по суті зникають або стають формально-декларативними. Організація тоталітарної влади має ієрархічний характер: зверху піраміди знаходиться вождь, який володіє абсолютною, нічим не обмеженою владою; знизу маси, такі ж абсолютно йому підвласні [Реймон Арон. Демократия и тоталитаризм. – М., 1993. – С. 303].

Підводячи підсумок можна зробити висновок, що тоталітарні політичні системи мають однокореневу генезисну основу з авторитарними, але є принципово відмінними. Для тоталітаризму характерне повне злиття, зрощення в єдине нерозривне ціле суспільства і держави; суспільства, держави і партії ідеології; економіки, політики, тощо. У авторитаризмі ж такої тотальності може і не бути. У ньому відсутня чітко розроблена ідеологія, що закликає до тотальної перебудови суспільства і людини, та ієрархічно організована партія, яка виконує державні функції. Авторитаризм використовує у своїх інтересах слабкість і нерозвиненість громадянського суспільства, але на відміну від тоталітаризму не знищує його. Тут економіка зберігає значний ступінь самостійності. Зберігається і плюралізм соціальних сил. Авторитаризм може уживатися, сполучатися як із державною так і ринковою економікою. Перехід від авторитаризму до демократії нерідко означає зміну політичного режиму без радикальної перебудови економічного ладу, перехід же від тоталітаризму на "рейки" демократизації припускає корінну зміну всієї суспільної системи. Авторитарні режими за відповідних умов можуть відігравати прогресивну роль в суспільстві, яке перебуває в стані соціального протистояння, не допускають до влади відверто реакційних режимів і відіграють проміжний етап в переході до демократичного суспільства.

ПАТРИМАНІАЛЬНА ПОЛІТИКА ХРИСТІЯНСЬКОЇ ЦЕРКВИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Варто погодитися з тим, що час найвищого авторитету християнської церкви позаду, сьогодні її стрясають скандал за скандалом, багато хто дорікає їй в відступленні від тих принципіальних цінностей, які вона пропагувала і завдяки яким зібрала воедино своїх прихильників. І навіть після того як у більшості розвинених країн заходу були прийняті закони про розділення церков і держави, що покляло початок процесу повного відділення церкви від держави в соціально-економічних умовах, наближених до життя сучасного суспільства, християнська церква залишається ідеологічною силою, що впливає на уми великих мас. Що в свою чергу змушує продовжувати нас шукати ідеальну модель взаємовідносин церкви і держави, яка б не повторювала історію помилок середньовіччя.

Хоча про церковну політику окремо можна знайти досить багато літератури, однак тема механізмів регулювання відносин церкви та держави залишається не дуже розробленою. Великий вклад у всебічний розвиток теми внесли російські наукові діячі богослов А. Є. Мусін, Н. Алексєєв, Борис Успенський та ін. Але треба відмітити що всі ці діячі основують свої праці аналізуючи праці перших захисників християнської віри та засновників теократичних теорій таких як, Святі Отці, Апологети, Августин Блаженний, Тома Аквінський та ін.

З народженням і становленням християнства – консолідуючої маси силою, влада християнської церкви була їй передбачена історією, як керуюча і офіційно представляюча дану релігію організація. Християнство породило нові народи, склалась своя расова, релігійна і культурна ментальність. Тому влада церкви була владою над розумами її послідовників.

Визнання християнства державною релігією не виключало того, що виникали непорозуміння між церковною та світською владами. В боротьбі церкви і державної влади народились теократичні теорії, суть яких була довести права церкви на її участь у державних справах. Це призвело до виникнення на теренах Західної Римської імперії після її розпаду папоцезаризму, примату духовної влади над світською. Так П. Лашкарев в 1873 р стосовно питання про відношення давньої Христової церкви і Римської держави доводить, що Західна церква на відміну від Східної, завжди неправильно розуміла ідею Спасителя про розділення Божого та Кесарева, як він каже "Римсько католицька церква претендувала не тільки на те щоб регулювати людські відносини в релігійній сфері(*jus religiosus*), але й у сфері публічній(*jus publicum*)" [Німецькі католицькі Єпископи проти антирелігійного культуркампфа уряду Бісмарка]. Помітне місце в розвитку політико-правової ідеології християнської церкви в епоху раннього середньовіччя належить вченню єпископа Аврелія Августина, що визнаний католицькою церквою святим і вчителем церк-

ви. В своїй центральній праці "Град Божий", він виказує думку про існування двох градів, божого(церква) і земного(держава). Головна ідея у тому, що вища влада, влада над душами людей належить граду Божему. Земний град через свою гріховність знаходиться у боргу перед Божим і у кінцевому рахунку виправдання держави в служінні церкві.

Середньовічна церква мала у своєму арсеналі різні види зброї. По-перше це контроль, який опирався на догми і подання тих переваг які вона представляє. Другий – це насильницько проводима політика. Августин – один з перших церковних діячів, закликавших насильно залучати до християнської церкви(потім досить широко поширилась теза про те що нема спасіння поза церквою), збройним шляхом викорінювати ересі. Він наполягав на присилання в Африку військ для придушення донатістів і агонистиків. Проблема знищення єретиків і примусового хрещення невірнучих займає неабияке місце в трудах Августина.

Насильство – не є злом, якщо воно застосовується в благих цілях. В інших його творах говориться, що "церква переслідує, люблячи". Церковна історія – як заявляє перший отець церкви це царство свободи для людей, але в той же час свобода думки та ідей суворо переслідувалася. Так джерелом зла на першому етапі встановлення християнського "режиму" вважалася вільна воля людей, що тягне їх від єдності до безлічі. Єретики – для ранньосередньовічної церкви були інакодумцями відступниками, і коли чуже невіра виявлялося сильнішим переконання церква вважала за потрібне залишати привчання і братися за примус, так він говорить що церква тепер "не тільки запрошує до добра, але і примушує до нього" [Лист до Доната].

Поширенням вже під час встановлення церкви був метод нагляду, який включав в себе різні засоби, письмові: звіти або донесення, особиста явка, метод, який називали папським наглядом, так як він дуже добре служив Папі, який міг запросити будь-якого і змусити доносити в інтересах Церкви.

Окреме слово варто приділити законодавчій і судовій владі, за яку йшла окрема боротьба. Спочатку Принцепс в Римі мав вищу законодавчу та судову владу. Законне правління виходило з концепції божественного природного права, яке притаманне всім людям з народження і вкладено в них Богом. В основі такого права лежить притаманна природі справедливість. У зв'язку з цим в працях римських юристів розроблялися різні варіанти поняття права, як наприклад: "наука про добре і справедливе" або "справа добра і відповідності", тобто в зміст поняття, вкладається принцип рівності можливостей даних людям Богом. І тут офіційній владі висловили "вотум недовіри", пояснивши його дуже просто – відсутністю справедливості в управлінні у вищих державних шарах, я як каже Августин без справедливості в управлінні державної єдності бути не може. А велика частина права у пізніх юристів починає носити назву права Божественного. Так право перейшло на якісно новий щабель свого розвитку з глибоко морально-етичним характером, і якщо воно не перетворилось на знаряддя примусу Церкви, то точно почало грати їй на руку у розповсюдженні свого впливу.

З розумінням феномену церкви, як організації зі своєю чіткою ієрархією і централізованим управлінням, причин і шляхів досягнення церквою широкої влади, перебуваючої в її руках в період найбільшого розвитку ми можемо витягти той досвід взаємовідносин держави, церкви і суспільства, необхідний нам і сьогодні.

В. В. Дзятківський, студ., КНУТШ, Київ
slavin3@gmail.com

СПЕЦИФІКА ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ КОЛЕГІАЛЬНИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Поняття політичної відповідальності досить часто зустрічається в сучасному медіа-просторі, а його дослідження є доволі актуальним для політичної науки. Загалом, відповідальність є одним з універсальних механізмів впорядкування кожної сфери суспільних взаємовідносин. Вона забезпечує систему зв'язків індивіда й суспільства відповідно до результатів їх діяльності. Як зазначає український дослідник Р. М. Павленко, "поняття відповідальності передбачає *усвідомлення соціальним суб'єктом* значення своїх вчинків і *готовність* прийняти їхні наслідки. Це – суб'єктивна сторона відповідальності. Об'єктивну складає співвідношення характеру вчинків таких суб'єктів з їхньою оцінкою суспільством" [Павленко Р. М. Законодавче забезпечення парламентської відповідальності уряду // Наукові записки Національного університету "Києво-Могилянська Академія". – 2000. – Т. 18. – Політичні науки. – С. 23]. Відповідальність надає сенс будь-якій суспільній діяльності та визначає її наслідки або у формі позитивного сприйняття, або у формі певних санкцій.

Відповідно до розподілу життєдіяльності суспільства на сфери, існують різноманітні типи відповідальності. Якщо говорити про дане поняття в загальному значенні, то його можна визначити наступним чином: "Відповідальність – це здатність і можливість людини виступати повноправним суб'єктом власної поведінки та добровільно виконувати моральні й правові вимоги, виконувати поставлені перед нею завдання. Бути відповідальним за той чи інший вчинок – означає визнавати себе автором та приймати на себе його наслідки" [Некрасова Н. А., Некрасов С. И., Садикова О. Г. Тематический философский словарь : учебное пособие. – М., 2008. – С. 126]. Таким чином, політична відповідальність є здатністю суб'єкта політики свідомо здійснювати власну діяльність, розуміти її змістовну та моральну сторони, усвідомлюючи наслідки цієї діяльності для всього суспільства. Відіграючи роль "регулятора" у політичній сфері суспільних взаємовідносин, політична відповідальність постає засобом контролю над владною діяльністю, який спирається на принципи легітимності та легальності влади.

Згідно із визначенням В. М. Співака, політична відповідальність – це "інститут соціальної відповідальності суб'єктів політики за наслідки їх діяльності" [Політологічний енциклопедичний словник / упорядник

В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – К., 2004. – С. 503]. Даний вид соціальної відповідальності впливає на функціонування такого інституту суспільства як держава, а саме – органи державної влади. Останні приймають політичні рішення найвищого рівня, здійснюють управління державними ресурсами, створюють закони і т. д. Відповідна діяльність передбачає усвідомлення та розуміння її змісту, ваги й можливих результатів. Тому, політична відповідальність включає не лише конкретний набір санкцій за наслідки здійснення повноважень органом державної влади, але й систему поведінкових характеристик владної діяльності, її моральну сторону, дотримання суспільних норм, законів, співвідношення компетенції органів державної влади та їх реального функціонування.

Політична відповідальність колегіальних органів державної влади має свої особливості через специфіку даних органів влади, а саме – застосування принципу колективного прийняття рішення, формування даних органів влади на основі принципу колегіальності, неможливість застосування принципу персональної відповідальності у певних ситуаціях. Відповідальність таких органів влади зазвичай стосується діяльності колегії в цілому, а не конкретного її учасника чи лідера, навіть якщо саме його вчинок став підставою для застосування політичної відповідальності. Водночас, поєднання політичної відповідальності та принципу колегіальності забезпечує формування своєрідної системи засобів контролю над діяльністю посадовців.

В сучасних умовах функціонування виконавчої влади, простежується зв'язок способу *"комплектації" уряду парламентом із державним режимом, що виявляє характер відповідальності органу виконавчої влади перед парламентаріями*; ієрархію зв'язків всередині даного органу влади; спосіб ухвалення урядових рішень. Парламентаризм визначає класичну систему колегіального затвердження складу уряду: "Одним з найважливіших наслідків такої залежності прем'єр-міністра від парламентаріїв, які його обрали, полягає в тому, що прем'єр знаходиться в залежності від свого кабінету (колегіального органу – В. Д.), виступаючи в ньому скоріше як "перший серед рівних", аніж як лідер. Рішення кабінету приймаються тут на колегіальній основі, відповідальність розподіляється порівну, тому відставка кабінету здійснюється повним складом" [Цыганков А. П. Современные политические режимы: структура, типология, динамика. – М., 1995. – С. 198].

З одного боку, політична відповідальність постає як засіб впливу парламенту на уряд, з іншого вона стає провідником суспільної оцінки програми, яка здійснюється в управлінні державою. Солідарна відповідальність уряду стосується системи колегіальних рішень, прийнятих в ході його діяльності. Результатом відповідальності уряду перед парламентом є вотум недовіри, що є підставою для його відставки. В умовах президентської республіки, дана функція може здійснюватись главою держави. Звідси, принцип колегіальності є чинником політичної відповідальності органів державної влади.

Сьогодні, важливе місце у функціонуванні вищого органу виконавчої влади займає саме *колегіальна (солідарна) відповідальність*, що є прямим вираженням системи колегіальних обов'язків та виключає індивідуальну відповідальність посадовців уряду. Як приклад можна навести відтворення незадовільної роботи Європейської Комісії у рішеннях Європарламенту: "Наслідком винесення незадовільної оцінки діяльності Європейської Комісії є її розпуск (передбачено частиною 2 статті 201 Договору про Європейський Союз). Отже, Європейська Комісія несе лише колегіальну відповідальність перед Парламентом. Право винесення незадовільної оцінки діяльності конкретному члену Комісії не передбачене" [Парламентські вибори в Європейському Союзі / Д. С. Ковриженко, Д. М. Котляр, А. М. Євгенєва, Г. П. Аспанян, В. М. Замніус. – К., 2002. – С. 14]. Таким чином, відповідальність уряду в сучасних умовах розгортання політичних процесів (особливо процесу прийняття державного рішення) набула колегіального характеру. Тобто, хоча функціонування вищого органу виконавчої влади і поєднує специфіку діяльності кожного із структурних елементів, але прийняття взаємоузгодженого рішення має, як наслідок, солідарну відповідальність перед парламентом.

Засобом впливу уряду на парламент є так звана політична відповідальність парламенту перед урядом, яка досягається розпуском парламенту главою держави за поданням вищого органу виконавчої влади. Також, парламент як колегіальний орган може бути відповідальним перед главою держави з приводу формування уряду чи організації роботи самого вищого органу законодавчої влади. Таким чином, визначається специфіка відповідальності парламенту відносно прийняття ним рішень на основі принципу колегіальності.

К. О. Іванченко, студ., КНУТШ, Київ
llKatherinall@gmail.com

ПОЛІТИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ДЕМОКРАТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ

Політична відповідальність – вимога до політиків бути зваженими у своїх висловлюваннях і вчинках, робити заяви й ухвалювати рішення з урахуванням того, як вони будуть сприйняті громадськістю, політичними партнерами і суперниками, як вплинуть на досягнення мети і захист інтересів. Це також зобов'язання громадського чи державного діяча звітувати перед спільнотою, інтереси якої він узявся репрезентувати й захищати. Політична відповідальність виникає як ознака владно – управлінських стосунків саме в демократичних державах є необхідною складовою демократичного державного правління, взаємовідносин народу і влади, громадянського суспільства і держави.

Головним інституціональним суб'єктом політичної відповідальності виступає держава, оскільки вона є головним суб'єктом публічної влади в суспільстві. Держава несе політичну відповідальність перед громадянами, спільнота яких стосовно держави виступає як громадянське суспіль-

ство. Політична відповідальність держави перед громадянським суспільством реалізується як відповідальність виборних вищих органів державної влади, якими є парламент і президент. Основними інституціональними засобами реалізації такої відповідальності в сучасному демократичному суспільстві є вибори і референдум.

Якщо президент повторно балотується на пост глави держави і громадяни його не підтримують, то це означає, що президент поніс перед ними політичну відповідальність.

На парламентських виборах відповідальність перед виборцями несуть парламентарії і політичні партії, які вони представляють. І якщо виборці не підтримають своїм голосуванням конкретних парламентаріїв як кандидатів у депутати наступного складу парламенту або список кандидатів від представленої у парламенті політичної партії і вона не подолає виборчого бар'єру, то це означає, що парламентарії і партія понесли перед виборцями політичну відповідальність за парламентську діяльність.

Референдум виступає засобом реалізації політичної відповідальності держави лише тоді, коли постає питання щодо дострокового припинення повноважень вищого органу державної влади (парламенту чи президента) або скасування чинності виданого ним правового акта, що означає настання їхньої політичної відповідальності перед виборцями.

Важливе значення для забезпечення демократизму, політичної стабільності в державі і ефективності державної політики мають інститути політичної відповідальності в системі вищих органів державної влади, якими є глава держави, парламент, уряд та вищі суди. Головними є інститути відповідальності президента перед парламентом; інститут відповідальності парламенту перед главою держави; інститут відповідальності уряду перед парламентом; інститут відповідальності уряду перед главою держави; інститут відповідальності президента, парламенту та уряду перед органом судового конституційного контролю.

Засобами реалізації такої відповідальності виступають інститути: імпідменту президента; дострокового припинення повноважень (розпуску) парламенту главою держави; відкладального вето глави держави щодо законів, прийнятих парламентом; відставки уряду за рішенням парламенту або глави держави; скасування чинності актів президента, парламенту чи уряду органом судового конституційного контролю через визнання їх неконституційними.

Інститути політичної відповідальності в системі вищих органів державної влади є найважливішими елементами системи стримувань і противаг. Від їх збалансованості залежать політична стабільність у державі та ефективність здійснення державної влади, що є складовими її демократизму.

Такі інститути та їх особливості визначаються формою державного правління – парламентарною, президентською чи змішаною республіканською і потребують окремого дослідження. У кожній країні механізм забезпечення політичної відповідальності формується під визначальним впливом національної специфіки. Однак є і деякі спільні риси, зумовлені належністю до певної системи управління.

Політична відповідальність у країнах з парламентськими системами є за своїм характером постійною і опосередкованою. Постійною – оскільки уряд, на який покладається вся повнота відповідальності за здійснення державного управління, має постійно користуватися довірою парламентської більшості. Наслідком відмови в довірі стає відставка даного складу уряду або реорганізація більшості і формування на її основі нового складу уряду. Відповідні конституційні норми встановлено в Австрії, Данії, Іспанії, Німеччині, Швеції та інших країнах. Опосередкованість відповідальності виявляється в тому, що уряд відповідає перед народом як єдиним джерелом влади не безпосередньо, а через парламент.

Інакшим є механізм політичної відповідальності у країнах з президентською системою управління, де президент несе періодичну і безпосередню політичну відповідальність перед народом на чергових президентських виборах.

Питання взаємної відповідальності інститутів влади є одним з ключових для функціонування демократичної політичної системи. Оптимальне вирішення цього питання забезпечує дієвість політичної системи і системи державної влади зокрема, повноцінну реалізацію базового демократичного принципу поділу влади.

Загалом, проблема політичної відповідальності пов'язана із широким колом питань, які стосуються усіх сфер суспільного життя. Складовими політичної відповідальності у сучасному суспільстві виступають як юридичні норми, що закріплюють адміністративну, або кримінальну відповідальність державних службовців, так і норми моралі, на основі яких громадяни оцінюють діяльність політичних діячів у відповідності до певних критеріїв. І саме тому, однією із головних складових політичної відповідальності виступає відповідальність громадян, їх бажання та здатність оцінювати дії політиків на основі наявної інформації та відмовляти у підтримці безвідповідальним політикам.

М. А. Казаков, здобувач, НТУУ "КПІ", Київ

ПРОБЛЕМА МОРАЛЬНОЇ АРГУМЕНТАЦІЇ ВЛАДИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ БІОПІЛІТИКИ МІШЕЛЯ ФУКО

Біополітика Фуко – найменш розкрита частина його поглядів на людину та суспільство, хоча, разом з цим, і його археологія знань, і історії безумства та сексуальності мають до неї пряме відношення. Справа скоріше в тому, що всі його пошуки починають складати єдину картину "біовлади" та "біополітики" лише наприкінці його життя і розкрити цю картину він не встиг, залишивши нам, однак, не лише філософський спадок, а й запитання. Разом із Хайдегером (вплив якого в першу чергу в цьому й можна виявити у Фуко) він йде від запитання до запитання, часто на половині відповіді ставлячи інше запитання і так далі. Біополітика починається з фундаментального питання: Що таке влада як меха-

нізм? Як вона функціонує? Що таке мистецтво керувати? І два його курси лекцій присвячені намаганням віднайти відповіді на це та ряд питань, які починають виникати в ході цих пошуків. По суті, ці пошуки залишили ще більше запитань, ніж було до цього, але також залишився й інструментарій на свого роду категоріальний апарат, який дає змогу шукати відповіді на дані питання.

І питання, яке ми ставимо зараз: Чи є влада моральною? Наскільки обґрунтованою та правомірною є її апеляція до морального в контексті боротьби політичної сили за владу? На чому базується моралізм влади діючої? Відповідь на ці запитання можна дати в контексті трикутника біополітики Фуко "безпека – територія – населення". Можна, на перший погляд, просто було б сказати: влада – аморальна за своєю суттю. Але ця аморальність не є аморальністю злочинця чи п'яниці, скільки вона нейтральна, тому це – а-моральність. Безвідносно до оцінки до влади (яка може бути і доброю, і поганою), суть полягає саме у відсутності в ній моральної складової. Для влади головним є раціональність: забезпечення безпеки шляхом дисципліни (та пеніцитарних процедур для її порушників), взаємодії індивідів на території і взаємодії у вигляді населення, множинності. Влада має справу завжди з множинністю, а не індивідуумом, за винятком останнього як правового суб'єкта чи суб'єкта ринкових відносин, хоча слід також зазначити, що homo oeconomicus взаємодіє не з владою-в-собі, а з ринком. А індивідуум сам по собі – ансамбль суспільних відносин, сукупності всіх соціальних інститутів. З огляду на нерівність суспільства, принцип "В кожного – своя мораль" є справедливим, а майбутні можновладці – також вихідці цього ж суспільства, виходячи з чого, мораль, яку вони сповідають, може вступати в протиріччя як мораль індивіда з множиною. Спроба ж культивувати мораль влади силою, вштовхнути її як чужорідне тіло, не може мати нічого спільного з мораллю. В умовах економічних доктрин лібералізму та неолібералізму до завдань влади додається забезпечення функціонування ринку (але – не керування ним!), і на цьому функції влади завершуються: раціональне керування функціонуванням множинності на території, безпека та дисципліна, забезпечення функціонування ринку внутрішнього та зовнішнього – все це перебуває поза моральним.

Апеляція до моралі є лише вимушеним кроком, рахуванням із загальнолюдськими цінностями, які втім лежать поза владою і є продуктом самого суспільства, а об'єктом вивчення – для філософії. Для Ніцше влада існує задля влади, маючи лише тенденцію самозростання. Виходячи з цього простого закону і повторюючи його в біополітиці, можна сказати, що найбільш утилітарна, а-моральна, раціоналізована влада, в виборчій програмі якої увага приділяється захисту правових та економічних свобод, буде кращою за ту, яка апелює до загальнолюдського, розмиваючи власні постулати своєї соціальної політики. Фуко казав, що уряд ніколи не знає, як керувати в достатній мірі – і через це влада може виходити за рамки своїх функцій як суспільного інституту, заходячи в сфери мистецтва, мо-

ралі, науки, що можна спостерігати і в Україні. Прикладом апеляції до моралі з боку влади в Україні може бути політика безпосередньо "правлячої партії", Партії Регіонів (хоча звичайно ж, усі партії, від опозиційного мораліста Турчинова, до Тягнибока та представників сучасної "Компартії" мають в собі моральну "прокляту частину") з її патетичними слоганами на кшталт "Україна для людей" та закликів: "Ми маємо захищати суспільство", або ж обіцянками розвивати українську культуру як таку. При цьому слід добре розуміти, що влада, сутність якої полягає в управлінні, організації взаємодії множини в рамках певної території, даної у вигляді природного середовища та кордонів повноважень влади, не просто не має права займатись питанням суто внутрішньосуспільного інституту культури, але навіть не має права вміти це робити в будь-якій мірі. В обмеженості влади в сучасному суспільстві, на противагу освіченому абсолютизму XVIII століття не має нічого негативного, оскільки, на відміну від освіченого монарху, вона мала б сприймати своє місце без прив'язок до інших суспільних інститутів. Модель ідеальної влади потребувала б для свого вивчення свого роду феноменологію влади як окрему дисципліну, яка змогла б розглядати її як річ-у-собі з усіма її зовнішніми зв'язками, до яких вона має безпосереднє відношення, але справа полягає саме в тому, що влада, ніколи не знаючи, наскільки "достатнім" буде її втручання в існування людини, втручається одразу в усі процеси її існування – від народження до смерті – проявляючись у свого роду мікровладах. Хибність даного положення речей виявляється саме у той момент, коли ми йдемо до розуміння того, в чому насправді полягає мистецтво керувати.

В. Ю. Калінін, асп., КНУТШ, Київ
kvy2008@ukr.net

ПРИНЦИП УНІДИСЦИПЛІНАРНОСТІ В СВІТ-СИСТЕМНОМУ ПІДХОДІ

Світ-системний підхід прийнято асоціювати з критичним підходом до соціальної реальності та потужним прогностичним потенціалом. Проте менш відомою, але не менш значимою, є запропонована представниками світ-системного аналізу інтерпретація розвитку наукового знання та дисциплінарного поділу соціальних наук. Проявом цього є проект нового інституціонального оформлення суспільствознавчих дисциплін – єдина історична соціальна наука.

Методологічним фундаментом побудови єдиної історичної соціальної науки є принцип унідисциплінарності. Слід зазначити, що даний термін посягає на власну субстанціональність та заперечує міждисциплінарність як спосіб побудови наукового дослідження. У зв'язку з останнім буде доречним розглянути та проаналізувати поняття унідисциплінарності через порівняння з міждисциплінарністю.

Термін міждисциплінарності з'явився ще на початку XX століття, проте сучасні кореляції отримав лише у 60-х роках. Він є принципом

побудови наукового дослідження із залученням теоретичних та методологічних напрацювань з різних наукових дисциплін. Нова російська філософська енциклопедія під редакцією В. С. Степіна пропонує наступне визначення міждисциплінарного дослідження: "... спосіб організації дослідницької діяльності, що передбачає взаємодію в дослідженні того чи іншого об'єкта представниками різноманітних дисциплін" [Новая философская энциклопедия / Под ред. акад. В. С. Степина. – М., 2010]. Поряд з терміном міждисциплінарність використовуються такі близькі за змістом поняття як мультидисциплінарність, трансдисциплінарність та кросдисциплінарність. Через відсутність значної відмінності між ними зазначені терміни будуть вважатися синонімами.

На сьогодні використання терміну міждисциплінарний є доволі популярним, в той же час далеко не вся академічна спільнота однаково позитивно оцінює як форму самого терміну, так і його зміст. Для ілюстрації цієї позиції та загалом характеристики сучасного розвитку наукового знання буде доречним повернутися до Матея Догана. Французький соціолог вважає, що використання терміну "міждисциплінарність" є проявом дилетантства. Він обґрунтовує свою думку тим, що у кожному конкретному дослідженні лише окремі теорії, методи чи постулати отримують розвиток. Отже, фактично оминається абсолютна більшість матеріалу профільних дисциплін. Матей Доган пропонує науковцям утримуватися від використання цього терміну замінюючи його на такий довгий термін як "... гібридизація фрагментів окремих наукових дисциплін" [Доган М. Политическая наука и другие социальные науки // Политическая наука: новые направления / под ред. Р. Гудина и Х. Д. Клингельмана. – М., 1999. – С. 115].

Представники світ-системного аналізу також скептично оцінюють термін міждисциплінарність, проте їх аргументи значною мірою відрізняються від позиції Матея Догана. Світ-системний підхід не визнає непорушних прав за кордонами соціальних наук. Звідси, поняття міждисциплінарний постає недоречним, адже якщо останні існують умовно, тож їх кордони також є умовними. В той час як унідисциплінарність "... є відмовою від інтелектуальної релевантності дисциплінарних меж, створених 1880–1945 pp." [Wallerstein I. What is the Historical Social Science? // The Social Science Research Council. Contention, Change, and Explanation: A Conference in Honor of Charles Tilly. – New York, 2008. – P. 1–6: <http://www.ssrc.org/hirschman/content/2008/texts/Wallerstein.pdf>]. Певною мірою поява феномену міждисциплінарності є свідченням недоліків умовної класифікації предметних полів соціальних наук, в той час як унідисциплінарність стверджує їх необ'єктивний характер.

Таким чином, принцип унідисциплінарності передбачає вивчення соціальної реальності у цілісності й заперечення поділу знання про соціальний світ. Втім, варто зазначити, що реалізація цього принципу вимагає докорінну зміну основ організації наукового знання як соціального інституту.

СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Взаємодія держави і громадянського суспільства є необхідною умовою для розвитку будь-якої держави світу як правової, демократичної держави. Вони виступають соціальними партнерами, що доповнюють одне одного і мають тісний взаємозв'язок. Під громадянським суспільством слід розуміти все те в суспільстві, що не є державою і державним, тобто позадержавна сфера соціуму. Набуває сенс громадянське суспільство лише в співвідношенні з державою, а остання у свою чергу являється похідною від громадянського суспільства. Держава апіорі не може існувати поза суспільством, і воно повинне мати пріоритет над державою, а не навпаки, бо остання існує як регулятор суспільних відносин і гарант здійснення прав особи. Ці дві сили перебувають у діалектичному взаємозв'язку.

Взаємовідносини громадянського суспільства і держави перш за все залежать від наділення їх правами і свободами. Законодавче визнання юридичної рівності людей на основі наділення їх правами і свободами головна ознака й основа громадянського суспільства. Відносини між державою і громадянським суспільством можуть носити складний і суперечливий характер. З одного боку, держава покликана реагувати на імпульси, що йдуть від суспільства, і вона повинна підпорядковуватися його інтересам, але, з іншого – вона сама намагається розширити свій вплив на суспільство. Остання тенденція отримує завершене втілення при тоталітаризмі: громадянське суспільство практично розчиняється у державі. І навпаки, можлива ситуація, коли громадянське суспільство намагається поставити себе на місце держави. Надмірна активність суспільства також може спровокувати серйозні суспільно-політичні й економічні кризи. Формою взаємодії держави і громадянського суспільства є політичний режим як система методів і засобів здійснення політичної влади, а різні типи політичних режимів – демократичний, авторитарний і тоталітарний – є різними способами цієї взаємодії. Партнером держави громадянське суспільство виступає лише у правовій державі за демократичного політичного режиму. Механізми взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства розглядаються в кількох аспектах. З позиції юридичної науки, громадянське суспільство, є такою моделлю суспільного розвитку, яка пропонує збалансований взаємоконтроль і взаємообмеження державних органів і недержавних утворень для того, щоб діяльність державних органів завжди перебувала в полі зору недержавних структур, які, в свою чергу, мають співвідносити власні дії із законами та враховувати об'єктивні потреби держави. З позиції соціології, громадянське суспі-

льство – це особливий тип індивіда, якому притаманні, з одного боку, високий рівень автономії від соціуму взагалі і від держави зокрема, а з іншого – здатність конструктивно спілкуватися з іншими особистостями заради суспільної злагоди. У політологічних дослідженнях (зокрема, О. Онищенко) вирізняються три моделі взаємодії держави і громадянського суспільства: конфронтаційна, патерналістська та консенсусна.

Взаємодія громадянського суспільства і держави виявляється в тому, що громадянське суспільство: 1) слугує соціальною основою держави і не існує позадержавою; 2) розвивається в системі взаємодії з державою через партії, вибори, представницькі органи влади, а також через групи та об'єднання за інтересами (лобізм); 3) впливає на створення і функціонування державних органів у власних інтересах (це так зване функціональне представництво); 4) потребує від держави охорони і захисту життя, здоров'я, безпеки громадян, але не допускає її втручання в їх приватні інтереси; 5) використовує норми права, встановлені і закріплені державою у формах (джерелах) права – нормативно-правових актах, нормативно-правових договорах, правових прецедентах тощо. Взаємодія держави з громадянським суспільством виявляється в тому, що держава: 1) слугує формою, що організовує громадянське суспільство і створює умови для його розвитку; 2) є відносно самостійною щодо громадянського суспільства і здійснює солідарні публічні інтереси усіх членів суспільства; 3) встановлює "правила гри", яких повинні дотримуватися громадяни та їх об'єднання, створює сприятливі умови для їх існування і розвитку; 4) не втручається в приватну сферу сім'ї, побуту, культури; 5) не втручається в приватні (громадянські) правовідносини; 6) надає необхідний захист громадянському суспільству, яке функціонує в межах її території, у тому, що належить до соціальної безпеки його суб'єктів; 7) виступає знаряддям соціального компромісу громадянського суспільства, пом'якшує соціальні суперечності між різними соціальними групами; 8) юридично забезпечує можливості громадянина бути власником, створювати громадські об'єднання, комерційні корпорації, брати активну участь у політичному житті суспільства; 9) має межі регулювання відносин у суспільстві, що визначаються конституцією держави, міжнародними стандартами прав людини. І громадянське суспільство, і держава функціонують для задоволення потреб та інтересів людини.

Отже, ефективний розвиток сучасного суспільства залежить від гармонійних відносин громадянського суспільства і держави. Як без громадянського суспільства не може бути правової, демократичної держави, так і без такої держави не може ефективно функціонувати і розвиватися громадянське суспільство. Тому громадянське суспільство та демократична держава нині стають двома складовими життя кожної окремої людини і сучасного загально цивілізаційного розвитку суспільства. Громадянське суспільство і держава виступають взаємоконтролюючими та взаємодоповнюючими, а не ворогуючими силами.

ПОЛІТИЧНА ІДЕОЛОГІЯ ЯК ФОРМА ПРОЯВУ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ

Актуальність обраної теми дослідження обумовлена тим, що з'ясування реальної ролі ідеології в політиці, життєдіяльності держави та інших політичних інститутів, формуванні політичної свідомості громадян, складанні та підтримці балансу соціально-політичних інтересів, суспільної злагоди, забезпечення національної безпеки є завжди важливою проблемою політичної науки. Оскільки ідеологія є не якимось штучно створеним і чужорідним суспільству духовним феноменом, асоціальним за своєю природою, а природне за походженням, складне за змістом суспільне явище, частина духовної реальності [Жижек С. Піднесений об'єкт ідеології // Художественный журнал. – М., 1999. – С. 55]. І як суспільне явище, ідеологія формується разом з розвитком суспільства, зазнає якісних модифікацій.

У політичній сфері характер функціонування інститутів влади, форми поведінки різноманітних суб'єктів і всі інші прояви активності людини безпосередньо залежать і формуються на основі його ідей, поглядів, почуттів та інших духовних явищ. Найбільш загальною категорією, що відбиває всю сукупність чуттєвих і теоретичних, ціннісних та нормативних, раціональних і підсвідомих уявлень людини, яка опосередковує її відносини з політичними структурами, є "політична свідомість".

Політична свідомість є природним компонентом духовного життя індивіда і суспільства, найважливішою складовою частиною політичних відносин. У своєму діалектичному розвитку вона проявляє свою багатовимірність, багатоаспектність, що виражаються в різноманітні процеси і форм відображення політичної дійсності. У найбільш загальному сенсі політична свідомість – це сукупність усіх існуючих в дану епоху теоретичних і стихійних політичних уявлень і установок [Политология : словарь. – М., 2010].

Політична свідомість – це ідеї суб'єктів політики про використання ресурсів співтовариства для її безпечного розвитку.

Зміст політичної свідомості складають політичні норми, цінності, переконання та уявлення. Буденний рівень політичної свідомості – повсякденний стан громадської думки з приводу політичного життя. Якщо емпіричний рівень виступає у формі ідей, накопичених політичними діячами в процесі практичного політичного життя, то її теоретичний рівень представлений спеціально створеними концепціями, ідеями та принципами побудови політичного життя.

Тобто, розглядаючи структуру політичної свідомості, слід зазначити, що в залежності від специфіки процесів і форм політичного відображення в ній виокремлюють різні сфери, рівні, форми, види і т. д. Основними формами політичної свідомості є: політична психологія (політичні прагнення, поичуття, настрої і т. д.) та політична ідеологія.

Політична ідеологія становить одну з найбільш впливових форм політичної свідомості, що впливає на зміст владних відносин.

Ідеологія має об'єктивні соціально-політичні корені свого існування, оскільки безпосередньо пов'язана з суспільною та індивідуальною свідомістю, життєдіяльністю класів, націй, партій, держав. Вона відповідає природним світоглядним і комунікативним потребам людей, слугує необхідним способом вираження і усвідомлення групових та суспільних інтересів, соціально-політичних ідеалів і цінностей, є важливим засобом громадської організації (державної і політичної особливо), а також управління поведінкою індивідів і різних соціально-політичних спільнот. Не випадково, в основі кризи будь-яких цивілізацій і суспільних систем лежить, на думку відомого вченого П. Сорокіна, ідеологічна криза. Але і будь-яке суспільне відродження починається з відновлення й очищення суспільних ідеалів, утвердження нової системи цінностей.

Роль ідеології в суспільному житті вкрай важлива, хоча й суперечлива. Деякі різновиди її, відповідаючи вузькогруповим розрахункам, антигуманним запитам, насильницьким методам і засобам дії певних соціально-політичних груп, здатні чинити деструктивний вплив на суспільний розвиток. Це дає підставу ряду дослідників дегуманізувати ідеологію в цілому, абсолютизуючи негативні властивості і прояви окремих її видів.

Звичайно, теоретичний характер певних елементів ідеології – раціонально і логічно обгрунтованих, систематизованих ідей, цінностей, цілей, концепцій – не викликає сумнівів. Вони зближують її з науково-теоретичним рівнем суспільної свідомості. Але ідеологія в цілому тільки частково співвідноситься з ним. Ідеї, цінності, інтереси, виражені в ідеології, мають і емоційно-вольовий аспект, реалізуються також на буденному, масово-психологічному рівні суспільної свідомості. І це надзвичайно важлива сторона функціонування і прояву ідеології. Якби її ідеї виражалися тільки засобами науково-теоретичного характеру, то вони були б мало доступні масам. Ідеї, що по-справжньому хвилюють маси, повинні повстати, як писав С. Франк, "з їх глибокого і живого морального досвіду, їх психології" [Франк С. О природі душевної життя // По ту сторону правого і левого. – 1972. – С. 166].

Це не зводить ідеологію ні до теоретичного, ні до психологічного рівнів суспільної свідомості, при тісній близькості до них, дає підставу для співвіднесення її з особливим третім, і по суті серединним, рівнем. Основною розрізнення трьох рівнів суспільної свідомості служить існування відповідних способів відображення дійсності.

Роль ідеології в політичному житті сама по собі досить важлива і значна. Вона, і перш за все політична складова її змісту – політична ідеологія, – позначається практично на всіх елементах політичної системи суспільства.

Таким чином, ідеологія формує і розвиває політичну свідомість людей (індивідуальну, колективну, суспільну), дає необхідні ціннісні орієнтири і світоглядні позиції. Ідеологія є невід'ємною частиною соціальної

дійсності, політичного і духовного буття сучасного суспільства. Вона неоднозначна за змістом, характером, формами прояву, але у своїй сутності є специфічним орієнтаційно-ціннісним свідомістю, втіленим в системі ідей, що виражають інтереси певних соціальних спільнот, суспільства в цілому.

В. Л. Кирик, канд. політ. наук, доц., ВІКНУ, Київ
lkir@ukr.net

"СТРАТЕГІЧНІ ЕКОЛОГІЧНІ ІНІЦІАТИВИ" В ДОСЯГНЕННІ УСТАЛЕНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА І ЦИВІЛІЗАЦІЇ

У широкому розумінні, політика – це засіб прийняття колективних рішень. "Зараз ми зіштовхнулись з необхідністю вибору, важкого, як ніколи раніше в людській історії. Мистецтво політики має бути доведено до меж можливого, зокрема в досягненні широкого розуміння небезпеки, що нависла над нами, і у плануванні спільних дій, які б мали шанси на успіх. І немає сумніву, що, лише досягнувши певної згоди відносно своїх цілей, людство у змозі здобути перемогу. Щоправда, завдання приведення Землі до екологічної рівноваги вимагатиме вельми тяжких змін у вкоріненому способі мислення та дій. Врешті-решт, обов'язок лікувати навколишнє середовище належить не тільки розвинутим країнам, а всьому людству" [Хилько М. І. Екологічна політика : монографія. – К., 1999. – С. 185].

Однак, досягнути світовому співтовариству угоди про необхідність всесторонніх змін буде нелегко. Проте, історія людства має чимало прецедентів у проведенні різноманітних і всеоб'ємних інституціональних змін і спільних зусиль, коли спільна мета (хоч і не в глобальному масштабі) зводилась в головний організуючий принцип кожного інституту суспільства, або групи держав. Наприклад, об'єднання зусиль держав, навіть з різним політико-економічним укладом для розгрому нациської Німеччини та імператорської Японії; план Маршалла ("Програма відбудови Європи"); план Макартура по перевлаштуванню японського суспільства та економіки; рішення Трумена (1947 р.) надати значну допомогу Греції і Турції з тією ж метою; створення НАТО та інших воєнних союзів для стримування розповсюдження комунізму воєнними, політичними й економічними засобами.

Боротьба ж за врятування глобального навколишнього середовища в певному розумінні значно важча, ніж боротьба з фашизмом, комунізмом чи імперіалізмом, оскільки доводиться вести війну "проти самих себе". Ми самі для себе є і ворогом, і єдиним союзником. Існує думка, що регулятивні і адаптивні можливості біосфери є необмежені, і тому можна покладатися на те, що "якось воно буде". Це саме і є той випадок, коли суспільство недооцінює реальну небезпеку для свого майбутнього. Отже, виникає необхідність вироблення нових підходів до економіко-екологічного розвитку, які б забезпечували гідний рівень життя і сприятливе природне середовище.

Але як це зробити? Як зосередити енергію країн, суттєво відмінних одна від одної, з усіх можливих параметрів і спрямувати зусилля людства на раціональні зміни, котрі будуть здатні зберегти життя на планеті?

Створення моделі життєздатного суспільства потребує наукового, економічного, технологічного, політико-правового та світоглядного рівнів вирішення. У розгорнутому вигляді, перш за все, це:

- *глобальна екологізація суспільної свідомості*. Йдеться про розробку всеохоплюючої програми вивчення і здійснення контролю за змінами в глобальному навколишньому середовищі. Кінцевою метою цієї програми є пропаганда нового мислення у сфері взаємовідносин людини, суспільства і природного середовища. Це потребує природного залучення екологічних знань. "Воно буде більш ефективним і оптимальним, – коли буде здійснюватися не лише "знизу" – удосконалення технологій, запровадження альтернативних енергетик, біологічних методів боротьби із шкідниками сільського господарства тощо, – а й "зверху" – екологізація форм суспільної свідомості (науки, культури, етики, світогляду), підняття рівня духовного розвитку та екологічної компетентності [Кисельов М. Екологічна компонента процесу державотворення // Розбудова держави. – 1997. – № 7/8. – С. 46];

- *стабілізація світового населення*. Оскільки є підстави вважати, що Земля вже перенаселена, необхідні невідкладні зусилля на рівні ООН для стимуляції подальших досліджень у галузі еколого-демографічної проблематики і вироблення рекомендацій, здійснення яких забезпечить заміну динамічної рівноваги високих рівнів народжуваності і смертності на стабільну рівновагу низьких її рівнів. Такий перехід уже відбувся в більшості індустріально розвинутих країн. Але це ще не вирішує проблеми, оскільки практично все залежить від світу, що розвивається, де злиденність і неосвіченість сприяють високій народжуваності (звичайно, й дитячій смертності також);

- *узгодження економічної та екологічної парадигм розвитку*. Одна з найнебезпечніших хиб нашого часу – це протиставлення економіки й екології як несумісних галузей людської діяльності. Загальноприйнятим показником здоров'я економіки тієї чи іншої держави є кількість сировини спожитої її промисловістю, або розміри її валового національного продукту, а необмежене економічне зростання кваліфікується як єдине свідчення соціального прогресу взагалі. Ці показники – є відверто анти-екологічними. Більше – не завжди краще. Настав час усвідомити, що економіка є засобом, а не метою соціуму;

- *створення та розповсюдження екологічно сприятливих технологій* (у сфері енергетики, транспорту, будівництва, виробництва, сільського господарства та ін.), здатних забезпечувати сталий економічний прогрес без супутньої деградації навколишнього середовища. Розробка нових технологій повинна істотно трансформувати взаємовідносини людини з природою, забезпечити ширше впровадження екологічно обґрунтованих технологій, наприклад, створення замкнених екологічних виробничих циклів, ізолюваних від природи, поступовий перехід до біо-

технологій (замість хімічних добрив і засобів захисту сільськогосподарських культур) у сільському господарстві тощо;

- *політико-правове забезпечення екологічної діяльності.* Йдеться, зокрема, про проведення переговорів і прийняття якісно нового пакету міжнародних угод, які втілюють найголовніші заходи, необхідні для успішного досягнення поставленої мети – такі, як механізми регулювання, обмеження виробничих проектів впровадження нових технологій, спільне планування, стимулювання, санкції та взаємні зобов'язання.

Безумовно, зазначені заходи (які тісно взаємопов'язані і повинні виконуватись одночасно) ще не гарантують нам виходу з кризового екологічного стану. Це лише можливості, якими людство може і повинно скористатися, але без цього не може бути й мови не тільки про перспективу людського роду, а й про фізіологічне виживання взагалі. Отже, якщо раніше екологічна проблема розглядалась, як один, поряд з іншими, фрагмент розвитку суспільства, то сьогодні вона тяжіє до того, щоб стати центральною, такою, що визначає тип і напрямок розвитку, більш того – саму його можливість.

Р. М. Ключник, асп., ДНУ ім. О. Гончара, Дніпропетровськ

КРИЗА ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО ТРАНЗИТУ

Ціннісна криза в умовах переходу до демократії є чинником дестабілізації суспільно-політичних відносин. Слід підкреслити, що однією з причин революцій у суспільному розвитку є той факт, що у стабільному суспільстві ціннісна проблематика часто "відсувається" на другий план, як така, що втратила актуальність. З метою недопущення виникнення революційних ситуацій, доцільно вважати ціннісну проблематику основою суспільно-політичного аналізу та прогнозу. Такий підхід створює передумови для своєчасного реагування на зміни у суспільній свідомості, у системі політичних цінностей шляхом корекції, а не "кардинального зламу". Географія поширення ціннісних криз не обмежується країнами "третього світу" і постсоціалістичного простору: Західна Європа зіштовхується із серйозними проблемами, що несуть загрозу соціального вибуху [Арсеєнко А. Глобализация: социальные изменения и последствия в преддверии XXI века // Социология: теория, методы, маркетинг. – 1999. – № 1. – С. 55]. У результаті зміни політичної та економічної системи, руйнації базових цінностей суспільства, ідеологічного вакууму, мислення у перехідному суспільстві характеризується постійним напруженням. Громадянин перебуває у постійному пошуку світоглядної платформи, часто змінює свої політичні погляди.

Характерними рисами політичного мислення у таких умовах є інверсія та медіація. Інверсія характеризується абсолютизацією полярностей, оскільки людина психологічно не переносить вад перехідного суспільства. Це може стимулювати деструктивну енергію, повне відкидання істо-

ричного досвіду, і тим самим блокувати інноваційні тенденції у політичній сфері. За таких умов часто відбувається різка дифузія, розпад домінуючих цінностей, зокрема політичних. Втім, саме у цей час у свідомості людей виникає нова картина бачення світу, формується сучасний світогляд. Медіація – це пошук компромісу між крайнощами, завдяки якому у суспільстві спостерігається прогрес соціальних відносин. За останні роки саме у пострадянських суспільствах наявне своєрідне поєднання стереотипів старого мислення, попередніх політичних цінностей з новими, що формуються. Це означає, що особистість може сприймати демократичні цінності як мету і тоталітарні норми як засоби її досягнення. Саме цим визначаються суперечності масової свідомості у перехідних суспільствах. У зв'язку з фактичним збереженням попередніх соціальних відносин нові інститути та типи поведінки часто виявляються мало ефективними або взагалі недієздатними.

Порушення безперешкодного функціонування політичної системи при зміні поколінь призводить до збою взаємодії особи і політики та до порушення стабілізуючої функції політичної соціалізації. У масових прошарках населення наростає глибинне почуття незадоволеності діяльністю політичних інститутів та лідерів, що призводить до зростання недовіри. Проте розвиток демократії потребує схвалення діяльності інститутів народними масами, інакше політична еліта може дискредитувати себе в очах громадян і втратити владу. Затягування кризи політичних цінностей, набуття нею перманентного характеру в українському суспільстві призводить не лише до морально-правової дезорієнтації широких мас населення, а й до глибинної соціально-психологічної дезінтеграції суспільства в цілому, що є сприятливим ґрунтом для зростання соціальної напруженості.

Одним з ефективних способів подолання ціннісних криз є створення національної системи освіти, забезпечення педагогічної підтримки процесу політичної соціалізації, провідним суб'єктом якої має стати система освіти [Карнаух А. Політична соціалізація студентської молоді: сутнісні характеристики, особливості, тенденції // Українська національна ідея. – 2006. – Вип. 17. – С. 137]. Досягнення в цьому напрямку слугують меті формування національної самосвідомості, вихованню почуття патріотизму, поваги до своєї історії та культури. Національна система середньої освіти, до якої залучені практично усі громадяни розвинених країн у віці від 6 до 18 років, сприяє розвитку соціальної та громадської активності. Важливу роль відіграє також політична освіта у рамках вищої школи, що сприяє зміцненню соціальної солідарності, уніфікації взірців поведінки, прищепленню необхідних норм і цінностей. Питання політичного виховання постає як при стабільному функціонуванні політичної системи, так і в умовах соціальних трансформацій, коли актуалізується питання ціннісного вакууму. В освітніх системах пострадянських країн, зокрема й України, відбувається перехід від ідеологічно-державних стереотипів до цінностей демократичного суспільства. Ця тенденція реалізується у двох головних вимірах: а) як система навчання демократії; б) як перебудова

навчально-виховного процесу на демократичних засадах [Андрущенко В. П. Організоване суспільство. Проблема організації та суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу. – К., 2005. – С. 115]. В умовах переходу до демократії зміна соціальних орієнтацій, що супроводжує зміни у типі політичного режиму, викликає й трансформацію цінностей: народовладдя та права людини починають розглядатися як політичні цінності.

Важливу роль у процесі політичної соціалізації відіграють також засоби масової інформації. ЗМІ виконують низку важливих функцій у трансформаційних суспільствах: відіграють роль основного агента виробництва та формування політичної культури; сприяють стандартизації поведінкових орієнтирів; сприяють розширенню можливостей політичної участі широких прошарків населення; виконують політико-інтеграційну роботу, спонукаючи громадян сприймати та засвоювати пануючі політичні цінності, ідеали, установки. ЗМІ слугують різним політичним цілям: вони можуть як інформувати людей, розвивати в них почуття свободи і соціальної справедливості, сприяти і допомагати компетентній участі у політиці, так і дезінформувати, розпалювати масову ненависть, сіяти недовіру, страх, апатію або небажання брати участь у політичних змінах, аполітичність.

Несталість, суперечливість, амбівалентність цінностей населення України є прямим віддзеркаленням суперечливого характеру ідеології впроваджуваних реформ. Внутрішня узгодженість і стабілізація політичних цінностей відбудуться лише тоді, коли стратегії реформ в Україні будуть узгоджені з тактичними кроками і проміжними результатами. Лише тоді, коли населення усвідомлюватиме актуальні події як елемент продуманої стратегії, рівень соціально-політичної напруженості у суспільстві зменшиться.

М. Д. Кляшторний, доц., КНУТШ, Київ

ЗАКОН ОЛІГАРХІЧНИХ ТЕНДЕНЦІЙ Р. МІХЕЛЬСА – "ЗАЛІЗНИЙ" ЧИ "БРОНЗОВИЙ"?

Одним із основоположників сучасної елітології є німецький соціолог і політичний мислитель початку ХХ століття Роберт Міхельс. Знаменитість Р. Міхельса пов'язується, перш за все, із сформульованим "залізним законом олігархічних тенденцій". Даний закон є виявом сумніву Р. Міхельса в можливості демократії та впевненості в нездійсненності народного самоуправління, коли б то не було, включаючи далеку перспективу.

Ідеологічно та політично концепція Міхельса була спрямована проти антиелітаристів, ідеологів народного самоврядування (марксистів та соціал-демократів). Підтвердженням цього є те, що дію закону олігархії Міхельс розкриває на основі аналізу діяльності соціал-демократичної партії, у праці первісною назвою якої була, "Соціологія політичної партії за сучасної демократії". Логіка обґрунтування закону у ідеолога елітаризму наступна. На думку Міхельса люба людська спільно-

та, тим більше велика, для забезпечення своєї життєдіяльності потребує організації. А всяка організація знищує демократію і перетворює її в олігархію. "Той, хто говорить про організацію, говорить про тенденцію до олігархії. Машинерія організації... Цілковито змінює становище лідера відносно мас... Там де організація міцна, ми бачимо лише невеличкий ступінь практичної демократії" – говорить Міхельс. На його думку це "залізний закон". Кожна партія із "партії переконань" перетворюється в "організаційну партію", а відтак всі партійні організації мають тенденцію ставати олігархічними. Прийшовши до влади вони перетворюються в пануючий клас.

Аргументація і висновки Р. Міхельса в подальшому віддавались значній критиці та спростуванню в різних концепціях сучасної демократії. Одні критики вважають, що автор "залізного закону олігархічних тенденцій" впадає в крайній об'єктивізм та є його апологетом. Інші, зокрема теоретики елітарної демократії закидаючи Міхельсу певні порушення законів логіки визнають що цей закон і сьогодні слушний, однак проявляє себе не як "залізний" а скоріше, як "бронзовий" (М. Дюверже, С. Ліпсет, Дж. Сарторі та інші). Дж. Сарторі, зокрема, в концепції "вертикальної демократії" говорить про те, що Р. Міхельс є взірцем фундаментальної помилки в засновку, шукаючи демократію там, де її не можна знайти, а саме в окремих організаційних структурах. Хибою Р. Міхельса, як і К. Маркса, стверджує Дж. Сарторі, є те, що вони шукали демократії в структурах, а не у взаємодії. Вони хотіли знайти її знерухомлену в чомусь, замість шукати її як динаміку серед груп та організацій".

Визнаючи певну слушність критики вчення Р. Міхельса з боку представників елітарної демократії, зокрема Дж. Сарторі, їх оцінки "залізного" закону олігархічних тенденцій, як закону "бронзового", слід відзначити наступне. По-перше, критикуючи Міхельса за порушення законів формальної логіки Дж. Сарторі грішить, як видається, іншим, а саме підміною понять. Р. Міхельс, як відомо, розглядає демократію у значенні прямої демократії, безпосереднього народовладдя. А відтак, робить незаперечний висновок, що така демократія породжує охлократію, владу вождів. Підтвердженням цього стали тоталітарні режими ХХ століття, а сьогодні утвердження партократій в Україні та інших пострадянських країнах. Дж. Сарторі розглядає демократію як владу від імені та в інтересах народу, тобто як конкурентну, "вертикальну", елітарну демократію. Саме в цьому і полягає відміна понять. По-друге, критики Р. Міхельса акцентуючи увагу на терміні "залізний" упускають із виду те, що він трактує його як сталу, закономірну тенденцію, що є відмінною рисою законів суспільного розвитку, як законів виродністного характеру.

Згідно сучасної синергетичної теорії характеристика законів як незмінних, "універсальних", "всесвітніх" є певним перебільшенням, пов'язаним з їх невинуватеною субстанціалізацією. Оскільки закон реалізується не тільки через необхідні, а й випадкові і хаотичні явища, то він виступає не як фатальна примусова сила, а як тенденція, "динамічний хаос".

СИМВОЛІЧНА РЕАЛЬНІСТЬ ТА СИМВОЛІЧНА ПОЛІТИКА

У якийсь момент будь-який дослідник політики починає розуміти, що політичні процеси – це не просто діяльність політичних інститутів. В ситуаціях, коли влада намагається знищити політику, коли між змістом промов і реальними діями існує прірва, коли чорне називають білим, відсталість видається за прогрес, а зло маскується під добро, у середовищі вчених виникає поняття символічної реальності. Дослідження символічної реальності в аспекті символічної політики і політичних символів є актуальним, адже з плином часу вони набувають нових форм, ознак і якостей, які необхідно досліджувати. Основна мета тез – на підставі ключових досліджень вчених у сфері символічної реальності виявити сутність визначення символічної політики, порівнюючи її з сучасними інтерпретаціями.

Із розвитком політичної думки, поняття символічної політики почало використовуватися в дослідженнях політичних комунікацій В. Гамсоном і Д. Стюартом, в дослідженнях публічної політики Ж. Коеном, Т. Беркландом, А. Шнейдером та О. Інграм, у політичній конфліктології С. Харрисоном і С. Кауфманом [Малинова О. Ю. Символическая политика: контуры проблемного поля // Символическая политика. Вып. 1. Конструирование представлений о прошлом как властный ресурс. – М., 2012. – С. 5–16]. У контексті цієї категорії працюють також і російські вчені, серед яких С. Поцелуєв, Д. Місюрів, К. Кисельов і О. Малинова. Дослідженнями символічної політики в Україні займаються Е. Мамонтова в аспекті державотворчого процесу, Ю. Левенець в аспекті політичних процесів та П. Олещук в аспекті легітимації політичних режимів.

Поняття символічної політики з плином часу зазнало незначних змін і зберегло свою первинну сутність. У 60-ті роки ХХ століття почалось активне вивчення символічного простору у різноманітних дисциплінах. Наприклад, у межах соціально-біхевіоралістського підходу склався напрям, що отримав назву "символічний інтеракціонізм", автором якого є Герберт Блумер. Це поняття він описав у своїй праці "Символічний інтеракціонізм: перспектива і метод". Даний підхід активно розвивається у межах соціології й соціальної психології. Ці й інші здобутки суміжних дисциплін можуть представляти значний інтерес в дослідженнях символічного простору у політиці [Там же]. Проте найпершим вченим соціогуманітарного знання, який вивчав символічну сторону саме політики є Мюррей Едельман. Він вважається основоположником теорії політики як символічної дії через те, що займався вивченням символів у якості не тільки форм, які описують об'єктивну реальність, але і як елементів, які створюють політичну дійсність. Мюррей Едельман доводив, що на практиці дії влади не стільки задовольняють або не задовольняють запити громадян, скільки саме впливають на їх сприйняття реальності, змінюючи їхні потреби й очікування [Edelman M. The symbolic uses of politics.

– Urbana, 1964]. Схожими є погляди російського вченого Сергія Поцелуєва, який вводить поняття символічної політики. У своїх дослідженнях у якості символічного простору політики він розглядає те, що цілеспрямовано конструюється політичними елітами у розрахунок на маніпуляцію свідомістю мас. Символічна політика є "обізнаним використанням естетичних символічних ресурсів влади для її легітимації й зміцнення шляхом створення символічних "суррогатів" дій і рішень" [Поцелуев С. П. Символическая политика как инсценирование и эстетизация // Полис. – 1999. – № 5. – С. 62–76]. Розглядаючи символічну політику С. Поцелуєв, що відмінно від М. Едельмана, наголошує на естетизації політичного, що надає усім політичним діям і проблемам саме естетичний, а не політичний характер. І як наслідок, політична діяльність починає сприйматися, в першу чергу, за критерієм видовищності і розважальності, тим самим змушуючи суспільство приймати рішення не за рахунок досвіду чи розуму, а за рахунок емоцій. Логіка влади зрозуміла: оскільки символ указує на певну реальність, то, створивши символ, можна створити й ілюзію наявності реальності. Такі символи описав Жан Бодріяр, ввівши категорію "симулякр".

Розглядаючи емоційний аспект символічної політики, слід наголосити на тому, що його реалізація за сучасних умов не можлива без використання ЗМІ. С. Поцелуєв наголошує на тому, що телевізійні образи напряму підлягають смислам і законам естетичного впливу на глядача, тому телевізійна інформація є перш за все естетичною інформацією. Телевізійні образи у своїй суті є відображенням об'єктивної реальності, проте подаються глядачам вони лише як частина цієї реальності, причому без всякого логічного зв'язку і пояснюючого контексту. Як наслідок, люди поступають суперечливо щодо своїх поглядів, і це є результатом впливу естетичної інформації на психіку людини. Зазвичай влада робить акцент на естетичний момент політичної інформації у моменти кризових ситуацій. Завдяки цьому, сучасна політика стає все більш комерціалізованою і починає перетворюватися у "політичний шоу-бізнес". Разом з тим слід підкреслити, що основним полем діяльності символічної політики є публічна сфера, у середовищі якої формується суспільна думка, певні стереотипи і колективні ідентичності, що є елементами, які формують сприятливі умови для проведення маніпулятивних дій.

Досліджуючи символічну політику, необхідно сказати, що спектр її учасників не обмежується лише представниками правлячих еліт. Також символи та символічна політика, як зазначав С. Поцелуєв, використовується суспільством для змін "знизу". Звичайно, у держави та правлячої еліти існує набагато більше ресурсів для впливу, серед яких: ЗМІ, можливість використання права та сили, представництво на міжнародній арені. Тому акції символічної політики та самі політичні символи "знизу" зазвичай виступають як форма протесту. Для прикладу, можна навести акції громадянської непокорі, акти самоспалення, голодування чи різноманітні протестні політичні графіті. Саме політичні графіті, як засіб символічної комунікації, стають популярними у наш час (Франція, Вене-

суела, США). Вони виступають індикаторами стабільності системи (навіть якщо вони постановчі) і, залежно від того, яка ситуація, можуть набувати форм політичного символу і символічної політики.

Таким чином символічне поле стає все більш популярним предметом дослідження. Підходи щодо визначення символу в політиці і символічної політики зазнають деяких змін, що обумовлюється змінами часу та науково-технічним прогресом, проте основні постулати залишаються незмінними. Розвиваються методологічні аспекти дослідження проблеми, про що свідчать дослідження вчених у вузьких галузях соціології й політичної науки.

О. О. Костенко

СТЕРЕОТИПИ У ФОРМУВАННІ ІМІДЖУ ЖІНКИ-ПОЛІТИКА

Інститут політичного лідерства в сучасних умовах набуває істотного значення. Він є дуже важливим та складним фактором. Складність та багатоваріантність цього феномену породжують величезну кількість дискусій у суспільстві. Проблематиці цієї теми присвячено багато уваги з боку вітчизняних та зарубіжних дослідників. На думку багатьох вчених та суспільних діячів наявність та участь жінок у політиці є прямим підтвердженням зрілості даного суспільства. Саме тому особливої уваги потребує розгляд проблеми щодо умов і самого формування постаті жінки-політика та її іміджу.

Формування іміджу політичного діяча дуже тісно пов'язане з рівнем розвитку суспільства, а якщо точніше, то процес створення іміджу прокладає свій курс в залежності від соціально-історичних умов у яких знаходиться арена політичної діяльності. Під іміджем політика, в загальному сенсі, прийнято розуміти сукупність уявлень у населення, яке склалося у них в результаті зовнішнього впливу. Результат цієї цілеспрямованої діяльності має велику стійкість щодо змін. Загалом, існують визначені соціальні сподівання, орієнтуючись на які, і чоловіки-лідери, і жінки повинні спиратись при створенні свого політичного іміджу. Лідерська роль потребує наявності "чоловічих" рис характеру, що у випадку формування політичного лідера серед жінок провокує конфлікт між окресленими суспільством рисами "жінкою – хранителькою домашнього вогнища" і тою суспільно-важливою лідерською роллю, яку вона збирається на себе прийняти. Тобто, щоб досягти поставленої мети і створити непохитний імідж політичного лідера жінка повинна подолати той стереотипізований психологічний бар'єр, в той час, як чоловік, який не зіштовхується з подібною проблемою, має більше переваг щодо побудови блискучої політичної кар'єри.

В сучасному світі існують країни, які мають ряд законів, що підтримують гендерний баланс у ЗМІ та на телебаченні, і країни, які не мають не те що законодавства, яке гарантує гендерну рівноправність у мас-

медіа, а які не мають і етичного кодексу стосовно цього питання. Стереотипи які спрямовані проти участі жінки в політиці знайшли свій вираз у так званих "міфах", серед яких найбільш розповсюдженими є наступні:

- важливо те, як виглядає жінка, професійні характеристики – дургорядні;

- жінка повинна бути дружиною та матір'ю, вона не здатна поєднувати політичну кар'єру та родину;

- якщо жінка отримала честь бути при владі, то вона не має право скоїти помилку. Якщо вона поганий політик, це тому, що вона жінка, і їй не місце у вищих ешелонах владного механізму;

- і найрозповсюдженіший стереотип – жінка не може прийти до влади сама. Вона обов'язково має заручитися підтримкою впливового "покровителя".

Взагалі, якщо типологізувати прояви, в яких жінка постає в політиці, то можна виділити три основних види іміджу, які полярно відрізняються один від одного:

- Жінка – "чоловік". Тип іміджу, який базується на консерватизмі, так звані "чоловіки у спідницях". Жінка, яка створила собі подібний імідж ніколи не користується тим фактом, що вона жінка, а навпаки, наголошує на тому, що її ніяк не можна назвати "слабкою статтю". Яскравий приклад – Маргарет Тетчер. В ній якнайкраще поєднувались чоловічі риси характеру у здійсненні політичної діяльності, заперечення своєї жіночої суті та створений яскравий зовнішній імідж.

- Жінка – "сіра миша". Представниці в політиці, які не відрізняються яскравим іміджем. Жінка майже зливається з масою чоловіків, якими вона оточена. Але, щодо професійних якостей, її методи непередбачувані, а наслідки необдумані (А. Меркель).

- Жінка – "сексуальний-символ". Зовнішність важливіша за професіоналізм. Володарки такого іміджу притягують до себе більше критики, ніж визнання. Такий імідж є ненадійним, і лише допомагає яскравою зовнішністю перебивати свої невдачі на посту політичного лідера (Ілона Сталлер).

Не дивлячись на те, що жінки-політики сьогодні нерідко публічно переграють чоловіків на дискусійному просторі, міф про нездатність жінки до політики продовжує своє існування. На масову свідомість подібні міфи впливають самим негативним чином. Лідерська роль потребує чоловічих якостей, що і ставить під сумніння політичну діяльність жінок. Саме у подоланні цього протиріччя і полягає складність формування іміджу жінки-політика. Формування політичного іміджу є важка праця, але результати таки виправдовують покладені зусилля. При грамотному використанні всіх законів побудови іміджу, як чоловік, так і жінка-політик отримує можливість сформувати саме той образ, який приховує недоліки, і демонструє гідність. Правильно сформований та стійкий політичний імідж дозволяє безперешкодно здійснювати свою політичну діяльність, та мати постійну підтримку з боку населення.

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ ЯК ЧИННИК ТРАНСФОРМАЦІЇ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

Початок ХХІ століття ознаменувався суттєвою еволюцією природи політичного насилля. В першу чергу, це пов'язано з трансформацією політичного простору, який впливає на визначення форми, масштабу та характеру насильницьких дій. Внаслідок глобалізаційних процесів, ядерного фактору, розповсюдження ліберально-демократичних інститутів і цінностей відбувається трансформація не лише засобів, методів, стратегій і тактики різних форм політичного насилля, а й кінцевих цілей такої діяльності. Глобалізація створює додаткові умови для формування нового політичного насилля, яке поступово закріплюється в нових міжнародних політико-правових нормах.

Особливості застосування і трансформації політичного насилля, спричиненої процесами глобалізації дослідженні в працях таких дослідників, як: Е. Морган, Ж. Бодріяр, Р. Кеохен, Д. Шклер, М. Петерс, Б. Бленд, М. Ліндлі. Вони здійснили цілісне дослідження впливу глобалізації на природу сучасного насилля, його джерела та суб'єктів і перекрили закономірності втрати державою монополії на легітимне застосування насилля і пов'язане з цим зростання глобалізації недержавного насилля.

Процеси глобалізації яскраво демонструють ті зміни, які вплинули на трансформацію сучасного політичного насилля. Національна держава поступово вичерпала себе. "Нове насилля", породжене глобалізаційними змінами, стало яскравим проявом ерозії автономії національної держави.

Більшість досліджень політичного насилля спираються на застарілі уявлення про роль географічного і часового простору, натомість, під впливом глобальних тенденцій ці явища потребують нового осмислення. В умовах глобального світового устрою велику роль починає відігравати приватизовані і асиметричні форми політичного насилля. Можливість недержавних суб'єктів застосовувати масштабне політичне насилля ставить під великий сумнів сприйняття географічного простору, як захисного бар'єра.

Сучасне політичне насилля функціонує в абсолютно нових глобальних умовах. Учасники політичного насилля включені у взаємозалежні мережі, що об'єднують мультиконтинентальні потоки капіталів, товарів, інформації, ідей, людей, насилля, конфліктів. В таких умовах недержавні суб'єкти політичного насилля отримали змогу використовувати за власним бажанням передові технології і комунікації. Суб'єкти недержавного політичного насилля використовують політичне насилля для особистої вигоди, прагнучи завдати значної шкоди, використавши власні мінімальні ресурси. На думку Р. Кеохена, глобалізація дозволяє знизити вартість політичного насилля завдяки глобальності мереж, технологій та комунікацій. Це призводить до зростання доступності і рутинізації політичного насилля, вна-

слідок чого швидкими темпами зростають його масштаби та сфери застосування. Така глобалізація політичного насилля вносить фундаментальні зміни в природу і положення внутрішньої та зовнішньої політики [Keohane R. O. The Globalization of Informal Violence, Theories of World Politics, and the "Liberalism of Fear" // Dialog-IO. – 2002. – № 4. – P. 34].

Внаслідок глобалізаційних процесів відбувається формування колективної легітимності актів політичного насилля (наприклад, колективне погодження таких дій в ООН). Це призводить до того, що люди добровільно підтримують і схвалюють законне політичне насилля, що дозволяє зменшити додаткові витрати ресурсів на обґрунтування і виправдання політичного насилля.

Глобалізаційні процеси в сучасному світі призводять до посилення конфлікту і протистояння між Заходом та Сходом, Північчю та Півднем. Наслідком цього стає яскраве дроблення міжнародної політичної системи, що відображає, з одного боку, посилення глобальної інтеграції і співробітництва між розвинутими країнами, а з іншого – викликає фрагментацію і конфлікти серед бідних народів. Американський дослідник Е. Морган вважає, що глобалізація це процес, який характеризується трансформацією міжнародної політичної системи від регулювання до дерегуляції. В умовах глобалізації держава відіграє другорядну роль або взагалі виключається з широкого кола соціально-економічних, культурних і політичних питань [Morgan E. Globalization, state failure and collective violence: the case of Sierra Leone // International Journal of Peace Studies. – 2006. – Vol. 11. – № 2. – P. 96].

"Насилля, породжене глобалізаційними процесами, окрім політичних і економічних цілей, спрямоване на нейтралізацію дикості і ціннісних особливостей окремих культур", – стверджує Ж. Бодрійар [Бодрийар Ж. Насилие глобализации // Логос. – 2003. – № 1(36). – С. 21]. Його головна ціль – мінімізувати непідконтрольний простір, колонізувати і підкоряти нові зони географічного і ментального простору.

Марк Ліндлі виокремлює шість механізмів, за допомогою яких глобалізаційні процеси впливають на трансформацію сучасного політичного насилля: 1) швидке зростання прірви між найбагатшими та найбіднішими; 2) глобалізація інформації; 3) швидке та глибоке взаємопроникнення різних культур та цивілізацій; 4) міжнародна доступність сучасного озброєння; 5) відсутність ефективних законодавчих механізмів міжнародного контролю; 6) страх перед економічними та екологічними кризами [Lindley M. Current Links between Globalization and Violence // Journal of American Science. – 2007. – № 3. – P. 2–3].

Отже, можна припустити, що саме ці механізми у найближчому майбутньому будуть визначати характер політичного насилля. Сучасний вплив глобалізації на природу політичного насилля визначається зміною принципів політичного дискурсу, принципів виробництва, перерозподілу та організації. Зміна характеру та інтенсивності політичного насилля у сучасному світі пов'язана саме з процесами всеохоплюючої глобалізації.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА ЯК ГАРАНТ ЗДІЙСНЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Правова держава є особливою характеристикою сучасних демократичних країн світу, при якій громадянин та держава пов'язані взаємною відповідальністю при беззастережному верховенстві конституції, демократично прийнятих законів і рівності всіх перед ним. Побудова правової держави в Україні перебуває на початковому етапі, її становлення потребує виконання певних завдань у сфері прав і свобод людини. Сучасне розуміння концепції правової держави передбачає визнання людини найвищою соціальною цінністю, а головною метою діяльності державної влади є забезпечення та реалізація невід'ємних прав і свобод людини і громадянина. З прийняттям Конституції України на законодавчому рівні було визначено й закріплено основи правового регулювання суспільних відносин. Права людини гарантуються державою, хоча реальне втілення в життя принципу верховенства права, який є пріоритетним в концепції правової держави, пов'язане зі значними труднощами. Доречно зауважити, що права людини – це межі влади. Вони визначають ту сферу життєдіяльності людини, в яку влада (держава) не може втручатись і ті обов'язки, які має держава щодо людини [Чепульченко Т. О. Правова держава як гарант дотримання основних демократичних принципів та прав людини у суспільстві // Вісн. Нац. техн. ун-ту України "Київ. політехн. інст.". Політологія. Соціологія. Право. – 2012. – № 2. – С. 121]. Головним призначенням правової держави є забезпечення моральними та юридичними засобами принципу верховенства права у всіх сферах суспільних відносин; реальне здійснення, гарантії та захист прав і свобод людини і громадянина, а також їх поновлення у випадку порушення; рівноправність громадянина і держави, їх взаємна відповідальність; участь і контроль громадянського суспільства у процесі створення і застосування законів.

Незважаючи на все розмаїття визначень правової держави, які існують в науково-теоретичних дослідженнях, пріоритетне місце серед головних ознак належить верховенству права, яке, в свою чергу, повинно гарантувати надійність та передбачуваність дій державної влади, підкорення держави праву, надійний правовий захист громадян від можливого свавілля з боку держави та її органів. Отже, держава є правовою за умови, коли основою її функціонування є право, що гарантує права і свободи громадян, обмежує державу, а державна влада здійснюється на засадах права [Заєць А. П. Правова держава в контексті новітнього українського досвіду. – К., 1999. – С. 100]. Всі ці напрями формування правової держави були закріплені Конституцією України, прийнятою 28 червня 1996 року. Конституція як основний закон держави визначає в ст. 1, що "Україна є суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава". Ця стаття має основоположне значення для ви-

значення концептуальних засад становлення і розвитку української державності. Формування соціальної, правової держави становить найважливіший напрям розвитку демократичної державності в Україні, одне з основоположних завдань демократизації українського суспільства, реформи її політичної і правової систем.

Сутність правової держави полягає ще й у дотриманні закону тими, хто перебуває при владі, у взаємній відповідальності держави та громадян один перед одним. Як доречно зауважує Ю. С. Шемшученко, то в Конституції України фактично не згадується про принцип законності, без якого неможливо говорити про правову державу. Щодо принципу верховенства закону, то останній замінений принципом верховенства права. Це можна підтвердити ст. 8 Основного Закону, де зазначається, що "визнається і діє принцип верховенства права". Відповідно до цього принципу основою законотворення мають бути загальновизнані принципи справедливості, гуманізму, пріоритету особи, громадянського суспільства перед державою, забезпечення вільного користування властивими людині від природи правами та свободами, захист їх від всіляких посягань. Тобто, верховенство права, як основний принцип правової держави, визначається пріоритетністю права відносно держави, політики, економіки, культури [Скрипнюк О. В. Правова держава в Україні: теоретична модель та практика реалізації на сучасному етапі // Право України. – 2010. – № 7. – С. 5–6].

Беззаперечним є той факт, що Україна не лише проголосила про свій намір стати правовою державою, а й закріпила положення про відповідний статус у формі конституційної норми. Проте, реальний досвід показує, що проголосити та закріпити у відповідній нормативній формі положення щодо верховенства права, ще не означає наслідувати їм на практиці. Правова держава має реальний вимір й постає як ідеальна модель, до якої слід прагнути. Особливо характерним це є для прав і свобод людини, рівень забезпечення яких яскраво ілюструє правовий чи неправовий характер держави. Жодна держава не може претендувати на визнання її правовою, якщо в ній не визнаний природний характер прав і свобод людини, якщо права і свободи декларуються лише на папері, якщо держава довільно наділяє правами чи обмежує їх. У сфері прав і свобод людини може існувати прірва між бажаним і дійсним. Ситуація сьогодні свідчить про те, що нині в Україні державу можна охарактеризувати як напівправову і напівсоціальну. Варто зазначити, що явище "соціального виключення" є характерним для українського суспільства, так як держава належним чином не забезпечує гарантовані права та свободи людини та громадянина.

Варто наголосити, що в сучасній Україні не втілений основний принцип демократичної правової держави – пріоритет прав і свобод людини по відношенню до владних структур. Такі явища як бюрократизація, корупція все ж таки є характерними для українського суспільства. Закріплені в Конституції ознаки правової держави є скоріше ідеалами, ніж конкретними характеристиками сучасної України або ж навіть головними напрямками її розвитку, адже держава на сучасному етапі переживає

досить складний процес формування держави та права, який має знайти своє наукове обґрунтування та нормативне закріплення. Він не може бути беззмстовним та офіційно формально не вираженим, тому Україна перебуває лише на шляху до становлення правової держави, що, в свою чергу, потребує подальших демократичних перетворень. Всі розмови щодо дотримання й забезпечення прав людини і громадянина залишатимуться на рівні побажань, якщо вони не підкріплюватимуться законотворчою діяльністю і відповідною державною політикою.

А. С. Лаговський, студ., КНУТШ, Київ
Laptem@mail.ru

ДЕРЖАВНИЙ ПРИМУС ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

На початку двадцять першого століття питання про використання силових методів у політичній практиці різних країн світу продовжує залишатися актуальним. Межі використання політичного насильства при цьому мають планетарний характер – воно відбувається як на міжособистісному рівні, так і у відносинах між народами і державами.

Тема політичного насильства виступає предметом найгостріших сучасних дискусій. В першу чергу обговорюються відповідні питання, пов'язані з реальними процесами цивілізаційного розвитку, конфліктами. Тим часом, в рамках окремих суспільних наук – соціальної психології, політології, соціології і системної теорії, склалися різні підходи до пояснення даного феномена. Однак сформовані підходи до вирішення проблеми моральної виправданості владно-силового впливу, які зустрічаються у філософській, етичній і політико-правовій думці, страждають певною однобічністю.

У сучасній політико-правовій літературі, зокрема у працях А. Гусейнова "Понятие насилия и ненасилия", "Этика ненасилия", Е. Скакунова "Природа политического насилия. Проблемы объяснения", А. Дмитрієва "Насилие: социо-политический анализ", А. Бабієвої "Теоретичний аспект насилля", А. Бобрової "Основні форми сучасного політичного насилля", К. Сулімова "Политико-философское понимание политического насилия: поиск смысла" слід зазначити відносну розробленість історичних, економічних, культурологічних, соціологічних, політологічних аспектів застосування насильства як вимушеного, але необхідного для забезпечення громадянської і національної безпеки, засобу обмеження різного роду відхилень.

Під політичним насиллям ми розуміємо використання різного роду засобів і прийомів, зокрема і фізичної сили стосовно інших членів суспільства для досягнення певних політичних чи соціальних цілей. В свою чергу державний примус – створення таких умов для іншого члена суспільства, за яких він не має іншого вибору, окрім як виконати певну послідовність дій, визначених суб'єктом цього примусу.

У світовій та в українській політичній та політологічній думці політична влада ототожнюється з політичним насильством або державним приму-

сом. Навіть визнання легітимності влади не виводить розуміння сутності останньої за межі насильства і примусу. Саме ліберальному мислителю М. Веберу ми завдячуємо обґрунтуванню легітимності державного насильства. "Ніколи б політичне насильство у відносинах між людьми не перетворилося на державу, якби воно не спиралося на визнання та віру (довіру) людей до його необхідності, сакральності, законності тощо. Тобто держава є відносинами панування між людьми, котрі спираються на легітимне насильство, тобто люди визнають авторитет тих, хто панує над ними" [Вебер М. Избранные произведения. – М., 1990. – С. 645].

Звичайно, державний примус в жодному разі не можна звести до сили, тим більше до голої фізичної сили, або політичного насильства. Але не можна не врахувати і той факт, що всяка влада, яка не спирається на силу, не здатна домогтися реалізації своїх рішень, у тому числі силою чи погрозою застосування насильства, що, зокрема, може виявитися добрим побажанням або просто блефом. У цьому сенсі влада являє собою форму вираження сили. У руках держави примус служить засобом вирішення протиріччя між необхідністю порядку і різноманітністю інтересів у суспільстві, пов'язаних з конфліктами. З цієї точки зору державний примус, в основі якого застосовується політичне насилля, покликаний забезпечити порядок у суспільстві, приборкати стихію людських пристрастей. В цьому контексті головна мета держави полягає в тому, аби "обмежувати ці пристрасті, перетворювати їх у впорядковані інтереси і тим самим забезпечувати свободу суспільства і індивіда перед обличчям зловживання силою, безоднею соціального хаосу" [Гаджиев К. С. Политология (основной курс) : учебник. – М., 2009. – С. 128].

Світова історія ще не знала держави без механізмів і засобів запобігання і покарання кримінальних правопорушень, без системи виправних установ. Політичне насильство або загроза застосування насильства служать потужним чинником, стримуючи людей від усякого роду намірів на життя, свободу, власність інших членів суспільства. Водночас політичне насилля виступає в ролі засобу підтримки політичної стабільності, що немає високої ефективності. Воно забезпечує, головним чином, пасивне, формальне, змушене підпорядкування суб'єкту влади. При цьому найчастіше фундаментальні цілі залишаються недосяжними. Насилля дає змогу досягти окремих політичних результатів (звільнення політв'язнів, часткових політичних поступок, заміни деяких осіб в істеблішменті і т. ін.), які, правда, не вносять принципових змін у систему владних стосунків, не будучи жодною мірою засобом остаточного вирішення тієї чи іншої проблеми. Таким чином, можна констатувати кінцеву стратегічну низьку ефективність політичного насилля як елементу державного примусу.

Отже, основним для визначення політичного насилля є його взаємозв'язок із однією з центральною політичною категорією, якою є державний примус. Слід також зауважити, що політичне насильство і державний примус як політико-правові категорії позначають різні цілі і засоби державно-владного впливу. Примус виступає як форма правового контролю і регулювання, а насильство забезпечує стійкість і стабільність певного

типу правопорядку в санкціонованих верховною владою нормативно-примусових межах. При чому державний примус не обмежується тільки фізичним примусом. Це обумовлюється тим, що основним об'єктом політичного насилля дедалі частіше стає не фізична оболонка людини (як це було раніше), а свідомість і думки тисяч інших людей. Таким чином, політичне насилля, охоплює також засоби психологічного, ідеологічного та іншого примусу, тобто все те, що можна назвати духовним примусом.

К. Г. Литовченко, студ., КНУТШ, Київ
litkirill@gmail.com

СУТНІСТЬ ПАТРІАРХАЛЬНОГО ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

Питання насилля ще з незапам'ятних часів посідає важливе місце в системі міжлюдських відносин та політиці, бо до сих пір багато суб'єктів політики вбачають в ньому основний засіб досягнення та утримання влади. Тому й історія підтверджує, що насилля в політиці використовувалося завжди, і навряд чи коли-небудь від нього вдасться відмовитися повністю. Актуальність теми визначається самою суттю проблеми насильства для кожної окремої людини, людських спільнот, для всього людства.

Як відомо, проблемою політичного насилля цікавилася багато мислителів, які відповідно до вимог своєї епохи робили акцент на певному аспекті цього явища. Мислителі античності, зокрема Аристотель та Платон, цікавились моральними аспектами політичного насилля. Політична думка Середньовіччя, яку представляли Фома Аквінський, П. Абеляр та Св. Августина, в дусі свого часу бажали вирішити конфлікт між християнськими заповідями та політичним насиллям. Такі мислителі Нового часу, як Т. Гоббс та Н. Макіавеллі асоціювали політичне насилля із державою та правителем, оголошуючи благом насильницьке право правителя. Революційні теоретики ХІХ–ХХ ст. такі, як М. Бакунін, К. Маркс, Ф. Енгельс, Ж. Сорель, та інші розглядали явище насилля як найважливіший та найдієвіший засіб зміни пануючого ладу та досягнення державної влади. У своїй роботі я хотів би з'ясувати і показати те, яким чином співвідносяться і співіснують такі поняття і явища як "патріархалізм" і "політичне насильство", які, як на мене, мають багато чого спільного і допомагають краще зрозуміти сутність один одного.

Спочатку, як на мене, варто дослідити розвиток патріархальної сім'ї як інституту примусу. Коріння даної проблеми сягають ще первісного суспільства. Бо будь-яке суспільство має мати певні засоби урегулювання відносин між різними індивідами, певні правила й норми, що є обов'язковими для всіх, бо без них не може існувати суспільство, як таке. Але існування самих норм та правил не гарантувало єдності суспільства, бо потрібно аби їх розуміли і дотримувались, тобто поставала проблема як інтегрувати людину у соціальну спільноту, "привчити її до спілки", що є неможливим без примусу. І саме ще з первісних часів примус здійснювався через зусилля сім'ї, роду чи клану. А першою колекти-

вною формою примусу людини поведінковим правилам постають системи спорідненості – історичні моделі сімейних відносин, бо основними питаннями, які зачіпали ці правила були регламентація шлюбних стосунків, передача споріднення тощо, тобто те, що за висловом Леві-Строса забезпечувало "стабільність соціальної групи шляхом переплетіння, подібно до тканини, відносин за спорідненістю та за властивостями" [Леві-Строс К. Структурна антропологія].

Руйнування родоплемінного ладу призводить до формування патріархальної сім'ї, що виступає в якості нової форми інституціонального примусу. За часів Античності патріархальна сім'я має тісний зв'язок із економічними чинниками та виступає охоронцем пануючого ладу. Свідчать про це і постулати про те, що патріархальна модель сімейних стосунків є продуктом монополії чоловіків на приватну власність і що приватна власність, патріархальні інституції та рабство виникають майже одночасно в суспільствознавстві давно перетворилися на аксіоми. Давньоримське право закріплювало батьківську монополію на приватну власність, яка неминуче вела за собою батьківську монополію на застосування насилля. Це все забезпечувало абсолютну владу батька в сім'ї, який міг навіть вирішувати жити чи не жити іншим членам родини.

Існувало подібне насилля, зокрема до дітей у часи царської Росії, яка була зацікавлена у жорсткій субординаційній моделі. Примус до беззаперечної покорі авторитету та виконання сімейних обов'язків (закон батька) поставали невід'ємними вимогами. Все це мало за мету виховати в дітях беззастережну слухняність та повагу до батьків, а потім – таке ж ставлення холопів до свого господаря і підданих до свого "Государя" як до Господа-бога. Красномовним взірцем патріархального деспотизму постає енциклопедія російського побуту XVI століття "Домострой", що ототожнює владу батька над дітьми із владою правителя над підданими.

Взагалі подібна концепція влади у свій час була популярною у політичній думці, та мала свій вираз у патріархальних моделях держави, які розробляли Арістотель, Конфуцій і, зокрема, Роберт Філмер. Як відомо, подібні моделі держави були по суті абсолютистськими і надавали правителю усю повноту влади, зокрема й на використання насилля. Конфуцій владу імператора уподібнював владі батька, а відносини правлячих і підданих – сімейним стосункам, де молодші залежать від старших і повинні бути відданими правителям, шанобливими і слухатися у всьому старших. Правителі ж повинні піклуватися про своїх підданих, як про дітей. Р. Філмер в праці "Патріарх" доводив, що влада монарха обмежена, оскільки походить від Адама, який отримав свою владу від бога. Тому Адам не тільки батько людства, але і його володар. Монархи як наступники Адама успадкували від нього свою владу. Взагалом для патріархальних моделей держави було властиве те положення, що піддані зобов'язані шанувати короля і підкорятися йому, як члени сім'ї батькові, тобто беззаперечно та віддано.

Макс Вебер дає своє бачення патріархального панування, виділивши його як один з трьох типів легітиматії державного насильства і при-

мусу. Основою подібного типу панування є віра "у святість тих порядків і тих можновладців, які існують здавна" [Макс Вебер. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика]. Основоположним принципом подібного панування є відносини "пан – слуга", що й визначає повну залежність останніх від першого. Штаб управління в подібних державах формується чисто із особистісних вподобань правителя, який не звертає уваги на їх компетентність.

Як ми бачимо, зв'язок між патріархалізмом і політичним насильством простежується ще з найдавніших часів, і по суті, коріння політичного насильства ми можемо побачити саме в патріархальній сім'ї, яка стала першим "виконавцем" насилля. Загалом характерним для патріархального політичного насильства є те, що фактично воно нічим не обмежене і право на його здійснення належить лише "батьку родини", тобто одноособному правителю.

О. В. Лой, студ., КНУТШ, Київ
oksanalaj@gmail.com

КОНЦЕПЦІЯ ВЛАДИ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОЇ ТЕОРІЇ ДЕЛІБЕРАТИВНОЇ ПОЛІТИКИ

Філософську основу концепції деліберативної політики становить комунікативна теорія відомого німецького філософа Юргена Габермаса, яка викладена в його основних працях: "Технології та наука як ідеологія" (1968), "Політика, мистецтво, релігія" (1978), "Залучення іншого. Нариси політичної теорії" (1996). У центрі його уваги – теорія демократії, громадянського суспільства та права, що виступають змістом демократичного процесу [Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії. – Л., 2006. – С. 106].

Зміни політичного процесу формують новий підхід до розуміння політики, яка має тепер відповідати не лише вимогам ефективності, але й бути відкритою, доступною, підконтрольною, а отже – чутливою до вимог громадян, їхніх потреб і запитів. Зростання комунікативної складової політики призводить до того, що на зміну класичному розумінню влади як "впливу та примусу" приходять "деліберативна" політика. Термін походить від латинського "deliberatio", що означає "обговорення", "обдумування", "обмірковування".

Це пов'язано з тим, що науковці звернули увагу на новий спосіб приходу до влади більшості: це здійснюється шляхом громадських дискусій і просування своїх інтересів соціальними групами в дискусії між собою [Назарчук А. В. Понятие делиберативной политики в современном политическом процессе // Полис. – 2011. – № 5].

Ю. Габермас відстоює модель консенсусу, що пропонує варіант соціального компромісу як єдино можливий для "порозуміння" влади та громадськості. Нова процедурна модель, що отримує у Габермаса

назву "деліберативна політика", дає змогу говорити про можливість здійснення раціонального формування суспільної думки щодо актуальних, важливих для всіх членів суспільства проблем. Підґрунтям деліберативної політики є розвиток громадянського суспільства і масових рухів та підвищення загального рівня громадянської освіченості і політичної культури народу. Важливу роль у процесах деліберації відіграє громадська думка.

Модель демократії, яку пропонує Габермас, базується на умовах комунікації, завдяки чому політичний процес передбачає досягнення справедливих, обґрунтованих, розумних результатів. Значення цієї моделі Габермас вбачає в такому: "Якщо ми робимо поняття процедури деліберативної політики нормативно змістовним ядром теорії демократії, то виникають відмінності і стосовно республіканської концепції держави як моральної суспільності, і стосовно ліберальної концепції держави як захисника економічної спільноти. Порівнюючи три вказані моделі, я відштовхуюсь від того виміру політики, який до сьогодні нас цікавив, передусім – від демократичного формування суспільної думки і політичної волі, що дають результат у всезагальних виборах та в парламентських постановах" [Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії. – С. 392].

Комунікативний аспект визначає владу як вид тотального спілкування, і в силу цього вона не може бути чієюсь власністю. Влада слугує організації узгоджених суспільних дій, що спираються, перш за все, на перевагу публічного інтересу над приватним. Габермас вважає, що влада є механізмом опосередкованого виникнення протиріч між публічною і приватною сферою життя, забезпечуючи при цьому відтворення природних каналів комунікації та взаємодії між політичними суб'єктами.

Деліберативну політику можна розглядати і як місток до прямої демократії, адже вона передбачає широку участь громадян у політичному процесі, сприяє підвищенню рівня їхньої політичної освіченості та компетентності. Збільшуючи сферу народної участі, поширюючи її на процес опрацювання – шляхом дебатів та інших обговорень – курсів публічної політики, деліберативна політика не передбачає участі громадян в ухваленні рішень.

Отже, теорія деліберативної політики Ю. Габермаса дає змогу забезпечити розв'язання проблем загальносуспільного характеру через залучення громадян до дискурсу, у рамках якого створюються умови для вільного, неупередженого діалогу, що спрямований на досягнення консенсусу. Проте така комунікація можлива лише в країнах з високою політичною культурою та стабільною демократичною традицією, що в свою чергу свідчить про потребу демократичної традиції, яка є чинником забезпечення рівного доступу громадян до дискурсу на рівних умовах. Однак і для країн, що перебувають на шляху становлення демократії зразка країн Заходу, зокрема і України, потрібно звернути увагу на цю концепцію, оскільки на її основі можна забезпечити розв'язання найактуальніших проблем на основі діалогу та компромісу.

ПАРЛАМЕНТСЬКА ЕТИКА ЯК СКЛАДОВА МОРАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Політична відповідальність є видом соціальної відповідальності, який полягає у відповідності дій індивідів, соціальних та організаційних спільнот як суб'єктів політики суспільним вимогам щодо здійснення публічної влади. Основними такими вимогами є моральні та правові норми. Відповідно до цього виокремлюється морально-політичну та політико-правова відповідальність.

За своєю сутністю морально-політична відповідальність є таким морально-психологічним станом суб'єктів політики, який полягає в розумінні ними сенсу та наслідків їхньої політичної діяльності. Політична відповідальність у моральному аспекті передбачає свідоме дотримання суб'єктом політики норм політичного життя, його упевненість у правильності обраного політичного курсу, розуміння ним громадянського обов'язку, відчуття причетності до прийняття суспільно-значущих рішень. На рівні індивіда моральним регулятором відповідальної поведінки виступає совість. Морально-політична відповідальність має низку специфічних рис, що відрізняють її від політико-правової. По-перше, морально-політична відповідальність має позаінституціональний характер, існує як форма організації та регуляції суспільно-політичного життя, що склалась історично. По-друге, норми морально-політичної відповідальності не можна звести до певної обмеженої кількості, вони є гнучкими, в той час як політико-правова відповідальність ґрунтується на чітко визначених правових нормах, що дає можливість перевірити їх виконання. По-третє, джерелом морально-політичної відповідальності є совість, моральна свідомість людини і суспільства, в свою чергу політико-правова відповідальність виходить з сили й авторитета держави. По-четверте, контроль за морально-політичною відповідальністю покладається на суб'єкта політико-владних відносин та суспільство, велику роль в цьому плані відіграє громадська думка. Контроль за політико-правовою відповідальністю здійснюється за допомогою політичних та правових інститутів.

Складовою морально-політичної відповідальності є парламентська етика, яку можна визначити як сукупність моральних та етичних норм внутрішньопарламентського спілкування. Особливістю парламентської етики є те, що вона виступає способом інституціоналізації норм моралі, надає морально-етичним нормам формалізованого характеру. Дотримання норм парламентської етики є не тільки моральним, а юридичним обов'язком парламентарія. Порушення норм парламентської етики тягне за собою настання негативних наслідків для суб'єкта парламентської діяльності, які, як правило, носять дисциплінарний характер. Проблема парламентської етики розробляється у вітчизняній літературі доволі відсторонено, як правило, з використанням напрацювань, зроблених

в інших етико-прикладних галузях, але поза аналізом реального парламентського досвіду.

Основу парламентської етики становлять морально-етичні норми та цінності. Їх формалізація, тобто зведення норм у єдиний етичний кодекс парламентської поведінки, є важливим завданням у будь-якому демократичному суспільстві. Законодавчими актами багатьох демократичних держав встановлено певні правила етичної поведінки, які виступають правовою основою для етичних кодексів парламентської діяльності. До таких правил належать, зокрема, наступні: законність, тобто виконання службових повноважень на основі неухильного дотримання Конституції та законів; пріоритет інтересів, тобто здійснення повноважень виключно в інтересах держави або територіальної громади; толерантність, тобто терпиме ставлення до політичних поглядів, ідеологічних та релігійних переконань інших осіб; об'єктивність, тобто неупереджене особисте ставлення до будь-яких осіб, незважаючи на власні політичні, ідеологічні, релігійні та інші погляди і переконання; компетентність і ефективність, тобто сумлінне, вчасне, результативне та відповідальне виконання службових обов'язків, недопущення зловживань та неефективного використання державної власності; формування довіри до влади, тобто формування позитивної репутації органу державної влади, усіляке сприяння зміцненню довіри громадян до влади, утвердження чесності, неупередженості та ефективності влади; конфіденційність, тобто нерозголошення і невикористання в інший спосіб конфіденційної інформації, що стала відома у зв'язку з виконанням службових повноважень; утримання від виконання незаконних рішень чи доручень керівництва, якщо вони суперечать законодавству або становлять загрозу охоронюваним законом правам, свободам чи інтересам окремих громадян, державним або суспільним інтересам; недопущення конфлікту інтересів, не допускати вчинення дій чи бездіяльності, що можуть спричинити виникнення конфлікту інтересів або створити враження його наявності; запобігання одержанню неправомірної вигоди або дарунка; декларування майна, доходів, витрат і зобов'язань фінансового характеру.

Правила депутатської етики висуваються додаткові вимоги не тільки до цілей та засобів політичної (парламентської) діяльності, а й до фінансового і майнового стану депутата і передбачають неприпустимість використання депутатського статусу для отримання особистої користі, незаконних пільг, привілеїв і послуг тощо. Таким чином, правила парламентської етики передбачають окрім іншого і антикорупційну спрямованість етичної поведінки депутата. Особливістю парламентської етики є також і те, що вона може носити як індивідуальний (персоніфікований), так і колективний характер. Безпосереднім об'єктом застосування негативних санкцій у випадку порушення норм парламентської етики виступає окремих парламентарій і в цьому випадку морально-політична відповідальність носить формалізований характер. Разом з цим парламент у цілому як колегіальний представницький орган держави несе морально-політичну відповідальність за неетичну парламентську поведінку

своїх членів. Така відповідальність не носить формалізованого характеру, а наслідком її настання може стати (або не стати) громадський осуд.

У парламентах багатьох країн утворюються і діють спеціальні комісії або комітети з питань парламентської етики. До їх основних функцій належать, зокрема, наступні: розробка правил депутатської етики; розробка заходів дисциплінарного впливу на парламентаріїв-порушників норм внутрішньопарламентського спілкування і поведінки; розгляд порушень встановлених норм. Але головною функцією таких комітетів є здійснення колективної моральної експертизи і консультування депутатів у ситуаціях морального вибору, в яких так чи інакше потрапляє кожен парламентарій.

Парламентська етика як формалізована складова морально-політичної відповідальності є важливим елементом у функціонуванні представницького органу державної влади країни та основною для політичної відповідальності суб'єкта політики. Поєднання моралі та права в етичних кодексах депутатської діяльності та поведінки є важливим і ефективним засобом подолання суб'єктивізму в оцінці ступеня моральності/аморальності того чи іншого діяння суб'єкта парламентарія.

***В. Ю. Маркітантов, доц.,
К-ПНУ ім. І. Огієнка, Кам'янець-Подільський***

ПОНЯТТЯ РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИЧНА ЕЛІТА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ

Сьогодні беззаперечним є факт надзвичайної важливості впливу еліт у трансформаційному суспільстві. Саме на політичну еліту покладається винахід або вироблення стратегії її розвитку та прийняття доленосних рішень в такий складний і значущий період розбудови країни. Не менш важливими для суспільства є й події, які одночасно з загальнодержавними відбуваються у регіонах країни. Від регіональних еліт значною мірою залежать можливості розвитку регіону. Їх стан, характер, способи рекрутування та оновлення є визначальними, оскільки впливають на здатність регіональної політичної еліти здійснювати свої суспільні функції. Крім того, саме в регіонах, на думку О. Литвиненка, визрівають нові політичні еліти держави [Роль еліт у трансформаційному суспільстві: матеріали "круглого столу". – С. 8].

Починаючи з 2004 року, в політичному житті України наочно окреслилась проблема політичних відмінностей між окремими регіонами. Навіть більше, ці відмінності набули характеру соціо-політичного поділу, оскільки головні політичні партії країни поділились за регіональним позиціонуванням. Відповідно, саме від діяльності регіональної політичної еліт, спрямованої на розкол або ж на об'єднання, та інструментів, які вона використовуватиме, надалі залежить доля окремих регіонів, держави в цілому та, власне, і самої політичної еліти. Отже, дослідження вітчизняної політичної еліти, зокрема й регіональної, залишається перманентно актуальним.

Відповідно до класифікації за місцем у елітній ієрархії та масштаби впливу на суспільний розвиток держави регіональна політична еліта разом з центральною та місцевою є структурним елементом політичної еліти. Вона як і загальнонаціональна еліта постійно перебуває у полі зору вітчизняних науковців.

Розглядаючи регіональну еліту, Д. Шелест та І. Туринський зараховують до неї "службовців різних рангів, менеджерів, учених, інженерів та інтелектуалів, які володіють інформацією, мають високий професійний статус, організаторські здібності, особливі якості для ухвалення важливих рішень і мобілізацію громадян на їх виконання" [*Шелест Д. Роль регіональної еліти у виконанні антимонопольного законодавства.* – С. 45]. Однак при такому розгляді елітна група, на нашу думку, втрачає контекст меншості.

До регіональної еліти ж, за словами В. Білецького, окрім діячів регіонального рівня, потрапляє вся еліта місцевого рівня [*Білецький В. Формування сучасної української еліти.* – С. 22]. І. Жданов до регіональної еліти зараховує керівний склад держадміністрацій та обласних рад, а також впливових бізнесменів [див.: *Бутирська І. Проблеми формування регіональної підприємницької еліти: український варіант.* – С. 67]. С. Дацюк заперечує існування якихось особливих обласних та районних еліт. "Регіональні еліти, – зазначає дослідник, – значною мірою є елітами міст цих регіонів" [*Дацюк С. Центральна, регіональна та міська еліти*].

Досить поширеним є підхід до визначення регіональної еліти, за яким вона – диференційована, інституційно оформлена соціальна група, члени якої контролюють основні канали впливу в регіоні: адміністративно-правові, фінансово-економічні та інформаційно-ідеологічні.

В. Коробов вважає, що до регіональної еліти варто зараховувати "керівництво державних органів управління (обласного, міського, районного та селищного рівнів), господарчих керівників (голів КСП, директорів заводів, тощо), власників недержавних фірм, керівників обласних та районних організацій, представників творчої та наукової інтелігенції, громадських та партійних лідерів" [*Коробов В. Між державою і ринком: трансформація регіональної економічної еліти в умовах перехідного суспільства (соціальні статуси, ролі і економічна поведінка).* – С. 312]. Проте, для політичної еліти регіонів, на нашу думку, важливо враховувати її політичне походження, тобто результат виборів (чи то безпосереднє обрання, чи призначення на посади як наслідок змін під впливом результатів виборів).

Г. Музиченко у структурі регіональної політичної еліти виділяє депутатський корпус та представників виконавчих структур влади [*Музиченко Г. Проектний менеджмент як напрямок вдосконалення функціональних здібностей представників регіональної еліти.* – С. 234]. С. Троян складовими регіональної еліти вважає вищий ешелон керівництва державними та виборними органами області, міст, районів; лідерів впливових на теренах області політичних партій; представників депутатського корпусу від області у Верховній Раді України та деяких керівників поту-

жних в області підприємств, організацій і фірм [Троян С. Політична еліта України: земна боротьба за владний олімп. – С. 226].

Ю. Бурімейко та А. Рибак під регіональною політичною елітою пропонують розглядати "соціальну групу, яка представляє як адміністративно-управлінські органи регіону, так і політичні, суспільні та громадські організації, діяльність яких суттєво впливає на соціально-економічний та науково-технічний розвиток регіону" [Бурімейко Ю. Актуальні аспекти формування регіональної політичної еліти. – С. 50].

Виходячи з інституційного трактування еліти, А. Зоткін, визначає регіональну владну еліту як соціальну групу, яка займає керівні позиції в інституті політично-адміністративного управління регіоном та ухвалює стратегічно важливі рішення, наслідки котрих мають значення для всієї регіональної спільноти [Зоткін А. "Львы" и "лисы" украинской политики. О властвующей элите. – С. 122]. Відповідно, до регіональної владної еліти дослідник зараховує весь корпус обласних рад та Верховної Ради Автономної Республіки Крим, міськради в містах республіканського значення Києві та Севастополі, а також вищий склад виконавчої влади в регіоні.

Деякі дослідники регіональної політичної еліти, як-от: О. Яременко, Ю. Медведєв, А. Шалієв, О. Щіченко, вважають, що до її складу входять не лише особи, які ухвалюють політичні рішення, впливають на діяльність державної влади та безпосередньо керують регіоном, але й ті, які прямо чи опосередковано впливають на політичні процеси. Відтак ця категорія охоплює керівників органів державної виконавчої влади, місцевого самоврядування усіх рівнів, лідерів обласних організацій політичних партій [Яременко О. Державно-політична еліта Кіровоградщини. – С. 119, 123]. Отже, мова йде також і про регіональних політичних лідерів, як складову регіональної політичної еліти.

Враховуючи існуючі у вітчизняній науці погляди, ми розглядаємо регіональну політичну еліту як диференційовану, суспільно привілейовану соціальну групу, члени якої намагаються контролювати основні канали впливу в регіоні, ухвалювати політичні рішення, безпосередньо керують регіоном, прямо чи опосередковано впливають на політичні процеси регіону.

Підсумовуючи, зазначимо, що до регіональної політичної еліти ми зараховуємо голів та заступників голів обласних, міських, районних, селищних та сільських рад, депутатів цих рад, керівників управлінь та відділів місцевих держадміністрацій, лідерів політичних партій та голів впливових у регіоні політичних, суспільних та громадських організацій. Відчутний вплив на політичні процеси в регіоні здійснюють, крім названих, також депутати Верховної Ради України від регіону, а також керівники найбільш впливових у регіоні ЗМІ.

Отже, індикаторами регіональної політичної еліти, що забезпечують їй високий соціальний статус, авторитет та підтримку населення є: 1) керівні посади в органах державної виконавчої влади на місцях (обласного, районного рівнів); 2) керівні посади у державних підприємствах, установах та відомствах, підприємництвах з приватним капіталом;

3) головування у впливових обласних, районних та міських організаціях політичних партій; 4) перебування у регіональних представницьких органах у результаті одержання перемоги на виборах; 5) доступ до ухвалення політичних рішень або ж вплив на їх ухвалення; 6) організаторські здібності та особливі якості.

Д. В. Неліпа, д-р політ. наук, доц., КНУТШ, Київ
nelipa_dv@ukr.net

СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ ЯК МЕТОД ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ

Системний аналіз – це загальнонауковий метод дослідження, сутність якого полягає у вивченні явищ та процесів як систем на основі принципів послідовності, цілісності, єдності елементів, взаємовпливу та взаємозалежності цілого і частин. Цей метод наукових досліджень є порівняно молодим, однак опирається на більш ніж тисячолітню історію системних уявлень про світ. Вчення про світ як систему обґрунтовувалися античними мислителями Анаксагором, Левкіпом, Демокрітом, Аристотелем, Цицероном, теологом Середньовіччя Ф. Аквінським, вченими М. Коперником, Дж. Бруно, П. Лапласом, Д. Менделєєвим, Е. Резерфордом, В. Гарвеєм, К. Ліннеєм, Ж. Ламарком, Ч. Дарвіном, А.-М. Ампером, Б. Трентовським, філософами Б. Спінозою, Г. Ляйбніцом, І. Кантом, Й. Фіхте, Г. Гегелем, Ф. Фур'є, К. Сен-Сімоном, Р. Оуеном, Ф. Енгельсом та ін.

Починаючи з XIX ст., системність стала інструментом пізнання, методом досягнення дійсності. Саме тоді відбувалась теоретизація системних ідей, які основою загальної теорії систем як наукового напрямку. Її характерною рисою є прагнення до віднаходження універсальних закономірностей існування та поведінки всього сущого, які можна використовувати для вивчення явищ та процесів із будь-якої галузі знань. Науковим підґрунтям для виникнення та розвитку загальної теорії систем стали дослідження О. Богданова, Й. фон Берталанфі та Н. Вінера. Системні теорії розвивають у своїх працях і такі вчені як В. Афанасьєв, Р. Акофф, Дж. Ван Гіг, І. Пригожин та ін. Деяко пізніше виникає і синергетика як новий напрям досліджень, що виокремився із загальної теорії систем і вивчає дисипативні (відкриті) системи, які обмінюються із навколишнім середовищем енергією, речовиною та інформацією.

Третій етап характеризується остаточним становленням системного аналізу як наукового методу та його поширенням, насамперед, в природничих та технічних, а згодом і в соціально-політичних науках. Він розпочався у середині XX ст. та продовжується досі. Системні уявлення про світ, які дозволяли розглядати певне явище чи процес як систему, врешті призвели до формалізації та виокремлення системного аналізу як самостійного методу зі своїми принципами, технологіями та алгоритмом проведення.

Системний аналіз успішно використовується у сучасній західній політології і поступово впроваджується у політичну думку України. В останні

десятиліття у вітчизняній політології з'явилися розробки з професійним використанням системного аналізу. Це роботи таких вчених як І. Бідзюра, К. Ващенко, О. Габріелян, М. Гаспарян, В. Гондюл, В. Горбатенко, М. Жук, І. Зварич, М. Згуровський, С. Кальцева, А. Коваленко, Р. Костенко, Ю. Левенець, В. Лола, О. Маноха, А. Михайлова, І. Осадца, А. Пехник, Б. Пліш, М. Польовий, Є. Сергієнко, С. Телешун, А. Фісун, В. Цвих, Д. Чебікін, І. Черняк, Ю. Шайгородський, П. Шляхтун, О. Ярошенко та ін.

Однак в Україні практично відсутні праці, предметом яких був би власне системний аналіз як один із методів наукового дослідження політичних явищ та процесів. У дисертаціях, монографіях і статтях йдеться лише про необхідність його застосування та висвітлюються отримані з його допомогою результати. Натомість, очевидно є потреба вітчизняної політології у з'ясуванні сутності самого методу системного аналізу та специфіки його використання для дослідження політики, послідовності його етапів та процедур, переваг та недоліків кожної із технологій тощо. Зокрема, серед важливих дискусійних питань в цьому контексті є розуміння системного аналізу як методу або як методології, складової загальної теорії систем чи, навіть, науки зі своїми методами, принципами та категоріями.

Кожен із цих підходів має раціональне зерно та право на існування. Проте, на наш погляд, системний аналіз варто розглядати саме як метод. Як пише відомий російський дослідник, голова Наукової ради з політології РАН Ф. М. Бурлацький "...є доцільним розмежування методів і методик дослідження. Якщо метод – це спосіб, прийом дослідження дійсності, то методика – це сума прийомів, здебільшого технічних, які застосовуються для накопичення і систематизації емпіричного матеріалу. Наприклад, за допомогою методу системного аналізу держава розглядається як єдина система функцій, ролей, структур. А для накопичення емпіричного матеріалу, який відображає процес функціонування держави, ефективні статистичні вибірки, анкетування, інші процедури і технічні прийоми" [Бурлацький Ф. М. От истоков к современному этапу развития политической науки в России: состояние предметной области, перспективные направления исследований и новые задачи // Вестн. Моск. ун-та. Серия 12. Политические науки. – 2012. – № 5. – С. 20–21].

Тобто, метод – це, насамперед, втілена раціональність. Він є категоріальною характеристикою науки. Його важливість є беззаперечною як на шляху пошуку істини, так і при її утвердженні у вигляді певного знання. За словами С. Кримського, "у теоретичній сфері метод асоціює концептуальні форми канону та органону мислення, стилю та підходу в дослідницькому процесі, категоріального ладу мислення, парадигм і наукових програм" [Кримський С. Б. Запити філософських смислів. – К., 2003. – С. 111]. Відносно ж практичної галузі (тобто, так званого практичного розуму і практичних міркувань), переконує вчений, метод приймає вигляд стратегії способу прийняття рішень, трансформації операцій у директиву. Хоча багатокомпонентність методу не виключає можливості його апаратної частини, метод не може бути зведений суто до його інструментальної функції. Натомість, він передбачає усвідомлення норма-

тивно-апаратних засобів та ціннісних настанов у їх нероздільній єдності. Метод включає стандартні правила, процедури, алгоритмічні способи дії, вимоги тощо. Жоден метод у будь-якій галузі знань не може конституюватися поза використанням наявних процедур, оскільки їх відсутність є рівнозначною відсутності самого методу [Там само. – С. 110–112].

Таким чином, метод виходить за рамки функцій інструменту, а є складним методологічним утворенням, сукупністю принципів, процедур, нормативів, вимог та правил, який показує як об'єктивні закономірності стають основою творчої організації пізнавального процесу. Системний аналіз повністю відповідає наведеним вище характеристикам, а тому може розглядатися як науковий метод дослідження тієї чи іншої проблеми. Саме в цьому контексті він відіграє важливу роль у розвитку сучасної української політології, дозволяючи приймати виважені політичні рішення із врахуванням їх потенційного впливу на усі сфери суспільного життя, усіх можливих факторів і наслідків та без проведення фактичних експериментів на реальних суспільних системах.

К. С. Нікітчук

ПОЛІТИЧНЕ МАНІПУЛЮВАННЯ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Здним з важливих питань, що хвилює людство ще з найдавніших часів є проблема взаємовідносин влади і суспільства. Поділ людей на керованих та керуючих бере свій початок з давніх-давен, починаючи з часів зародження найпримітивніших форм соціальної організації. Фактично терміном "політика" почали з сократівський часів визначати науку управління людьми.

Рейтинг, тобто популярність є основною складовою успіху громадського руху, партії чи конкретного кандидата на виборах. Саме тому створення та формування необхідної громадської думки має особливе значення для претендентів на владу. Частіше за все способи впливу на неї виходить з наявного правового поля і становлять серйозну небезпеку. Тому і виникає необхідність аналізу і розуміння механізмів функціонування систем політичної маніпуляції. Важливими елементами дослідження існуючих систем політичного маніпулювання є оцінки ступеня участі народу у формуванні владних еліт, аналіз реальних і можливих зловживань суб'єктів політичного процесу, нових викликів суспільству, які готує подальша лібералізація за західним зразком.

Сьогодні є досить багато вітчизняних і зарубіжних науковців, що досліджують механізми маніпуляції людською свідомістю і електоральним процесом, серед них варто назвати: Д. Узнадзе, Ю. Шерковина, У. Ліппмана, А. Цуладзе, Є. Доценка, Г. Почепцова, С. Кара-Мурза, Е. Кассіра, Е. Єгорова, С. Лісовського, Е. Фромма, С. Московічі, Ж. Сегела та ін.

Політичне маніпулювання отримує особливо широке поширення в умовах ідейно-політичних криз, дезінтеграції всіх сторін суспільного життя і пов'язаної з ними соціальної дезорієнтації людини. Іншими сло-

вами, йдеться про ситуацію, коли немає реальної картини того, що відбувається, коли відсутні обґрунтовані і переконливі аргументи для продовження курсу, коли немає задовільної програми на майбутнє.

Методи політичних маніпуляцій постійно розвиваються та удосконалюються, їх роль у сучасному суспільстві стала надзвичайно великою. Слід зазначити, що дія політичних маніпуляцій реалізується не стільки в тому, що люди голосують за потрібного кандидата, скільки в тому, що населення взагалі сприймає виборний інститут як єдино легітимну і ефективну форму вираження народної волі, визнає правила гри, встановлені правлячим режимом, навіть якщо не визнає легітимність самого режиму. Людина, яка йде на вибори і щиро сподівається в їх ході вплинути на життя держави, – вже жертва маніпуляції, за кого б він не ставив свою галочку в бюлетені.

Зрозуміло, в тій чи іншій формі маніпуляція свідомістю існувала й існує практично в будь-якій формі суспільного устрою будь-якої епохи.

Дослідження механізмів та масштабів політичних маніпуляцій дозволяє сказати з усією певністю: маніпулювання в його сьогодиншній формі звело дійсну участь народу в своїй долі практично нанівець, перетворивши прояви "волі народу" не більше ніж в декоративні (неефективні) виступи.

Засоби політичних маніпуляцій неминуче будуть удосконалюватися і розвиватися з прискоренням. З одного боку, це необхідно сьогодиншнім політичним режимам як умова їх відносно стабільного існування, з іншого – це диктується бурхливим науково-технічним прогресом, коли виникають нові форми контролю за особистістю та її свідомістю.

*Г. Г. Ніколайчук, здоб., КНУТШ, Київ
Plyasekoe@mail.ru*

"НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА" ЯК КАТЕГОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Поняття *"національна безпека"* є одним з таких, щодо визначення якого наука має найменше шансів дійти консенсусу на сьогодиншні день. І тим не менш національна безпека як соціально-політичний феномен активно експлуатується в політиці, в політичних суперечках, в бюджетній політиці. В кожній країні, окрім існуючих традиційних елементів воєнної організації та служб державної безпеки, створюються органи, часто політичного характеру, спеціально призначені для вирішення проблем національної безпеки. Вони можуть називатись по-різному, в Україні це – Рада національної безпеки та оборони. Така тенденція – не просто дає можливість політичній моді, все набагато складніше і серйозніше. Це – вираз нагальної потреби країн, особливо тих, що розвиваються, вижити в глобальних умовах, аж ніяк не сприятливих для швидкої адаптації та стабільного розвитку, умовах, пристосуватись до яких стає дедалі важче. Але, з іншого боку, зростає взаємозалежність країн, поняття національного суверенітету, а отже, і національної безпеки як самодостатньої

категорії, стає фікцією, у держави як головного суб'єкта національної безпеки, стає все менше можливостей впливати на ключові сфери існування і розвитку соціуму. "Створюється парадоксальна ситуація, коли, обстоюючи власні національні інтереси, держави мають денаціоналізуватись, відмовитись від частки автономії, щоб розв'язати національні проблеми в глобалізованому світі" [Воєнна безпека України на межі тисячоліть / за заг. ред. Г. М. Перепелиці. – К., 2002. – С. 87].

Зауважимо, що в Україні поняття "національної безпеки" еволюціонувало від аксіологічного тлумачення до поєднання понять "інтересів" та "загроз" як двох вихідних для визначення безпеки. Це поняття у Воєнній доктрині України було подано за таким визначенням: "національна безпека України як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від внутрішніх і зовнішніх загроз є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей" [Воєнна доктрина України // Національна безпека і оборона. – 2004. – № 8. – С. 2].

Зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, зокрема демілітаризація суспільного життя в країнах Східної Європи, усвідомлення залежності міжнаціональної та міжнародною безпекою вплинули на відхід від традиційного розуміння національної безпеки як оборонної стратегії. У сучасних концепціях національної безпеки на перший план виходить міжнародна безпека, яку розглядають як надійність, зміцнюється усвідомлення необхідності створення недержавних підсистем національної та міжнародної безпеки. Тому вже в статті першій Закону України "Про основи національної безпеки України" від 19.06.2003 року національна безпека вже визначається як "захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина..." [Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 39. – С. 351]. Існують і менш поширені, але життєздатні визначення, наприклад, – національна безпека як "така, що забезпечує потенціал розвитку країни (особи, суспільства, держави) та її добробут на тривалий історичний період" [Кремень В. Г., Бінько І. Ф., Головащенко С. І. Політична безпека України: концептуальні засади та система забезпечення. – К., 1998. – С. 6].

Поняття національної безпеки еволюціонує, відповідаючи на виклики і вимоги часу, тому його визначення все ще далекі від певної стрункості, чіткості, недвозначності. Особливо це стосується держав, подібних до України. Г. Почепцов зазначає, що "національна безпека країн перехідного періоду – принципово динамічна система, система, один з ключових елементів якої є міжнародна економіка, ресурси, екологічні та демографічні чинники" [Почепцов Г. Г. Национальная безопасность стран переходного периода. – К., 1996. – С. 83].

І все ж "попри наявну нечіткість категорії "національна безпека" щоб сприяти розв'язанню конкретних політичних проблем, уряд повинен мати на озброєнні точне визначення національної безпеки, на основі якого він матиме змогу усвідомити проблему, її межі та свої можливості. Натомість ми маємо різні, часом поверхневі, часом двозначні, а той відверто суперечливі визначення, які можуть бути достатніми для наукових досліджень,

проте зовсім не як вихідний наріжний камінь стратегії держави. Наприклад, за одним з визначень, близьким до поданого в Концепції 1997 року, національна безпека – це "стан держави, за якого відсутні або усунені реальні зовнішні і внутрішні загрози її національним цінностям, інтересам і національному способу життя, матеріальній, інтелектуальній і духовній власності, що складає основу національного існування і розвитку" [Пирожков С. І. Концептуальні підходи до формування системи національної безпеки України // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1. – С. 102].

Зазначене визначення надають обмежені можливості для їх операціоналізації. Такому визначенню набагато більшою мірою відповідають деякі інші поняття, наприклад, абсолютна безпека, яку визначено як "стан, за якого ніхто і ніщо нікому не загрожує... свідомий цілеспрямований вплив на загрози і небезпеки, за якого створено умови для безперешкодної реалізації усієї гами інтересів та повністю виключена можливість дестабілізації його стійкого розвитку" [Горбулін В. П. Проблемы безопасности в контексте перспектив мирового развития // Стратегічна Панорама. – 2007. – № 1.- С. 43].

Отже, національна безпека є складним комплексом соціальних явищ, щодо визначення якого різні дослідники продовжують жваво дискутувати. Однак, в найбільш загальному вимірі, можна погодитись з тим, що "по суті, національна безпека – це певний стан конкретної соціальної системи, що характеризує ступінь її стабільності..." [Бодрук О. С. Системи національної та міжнародної безпеки в умовах формування нового світового порядку: 1991–2001 роки : автореф. дис. ... д-ра політ. наук. – К., 2003. – С. 37]. У цьому контексті, найбільш плідним, на наш погляд, є підхід, що дає змогу досліджувати безпеку як складну систему взаємопов'язаних складових – економічних, політичних, соціальних, екологічних, інформаційних, демографічних, воєнних тощо. "Системний підхід до проблеми національної безпеки визначається системним характером суспільства та його структурних компонентів. Лише визначивши систему зв'язків, їх специфіку та умови, що забезпечують їх нормальне функціонування, можна вести мову про збереження та підтримку стабільності даної соціальної системи" [Бодрук О. Структури воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти : монографія. – К., 2001. – С. 54].

Г. С. Ніколенко, КНУТШ, Київ
hannanikolenko@gmail.com

ВИБОРЧА КАМПАНІЯ ЯК РИНКОВИЙ МЕХАНІЗМ

Мінливість та суперечливість політичної сфери суспільства спричинюють потребу в постійному оновленні інструментарію дослідників-політологів. Розвиток ринкових відносин на політичній арені є одним з чинників подібної модернізації. Так стає актуальним використання у дослідженні тих чи інших явищ чи подій міждисциплінарних підходів, запозичених, зокрема, з економіки. Розгляд політичних відносин як ринкових

представляє політичний маркетинг, який на даний момент є свіжим джерелом пошуку для українських політологів. Це дає можливість використовувати комерційний маркетинг під час аналізу різноманітних політичних процесів, в тому числі виборчої кампанії.

Одна з базових досліджуваних категорій – політичний ринок. За визначенням російської дослідниці Е. Г. Морозової, політичний ринок – це "система виробництва та розподілу політичних товарів та послуг (ідей, програм, стилю управління, іміджу лідера), що відносно ефективно забезпечує узгодження значної кількості інтересів конкуруючих між собою продавців (партій, політиків, бюрократії) та покупців (виборців, громадян). Політичний ринок – це простір, на якому відбувається обмін голосів виборців на передвиборчі обіцянки кандидатів, лояльності та підтримки громадян – на рішення, що проєктуються політиками та управліннями; при цьому всі актори політичного ринку діють заради досягнення власних цілей" [Морозова Е. Г. Политический рынок и политический маркетинг: концепции, модели, технологии: <http://grachev62.narod.ru/morozova/chapt01.htm#s5>].

Основою функціонування ринку є ринковий механізм, що є механізмом взаємозв'язку та взаємодії основних елементів ринку. Український економісти визначають наступні: ціна, попит, пропозиція. "Ціна (*англ. price*) – грошове вираження вартості товару... Попит (*англ. demand*) – Частина потреб споживачів у товарах та послугах, що забезпечені грошовими коштами ... Пропозиція (*англ. offer*) – бажання і здатність продавців представляти товари для продажу на ринку" [Економічний словник / за ред. Й. С. Завадського, Т. В. Осовської, О. О. Юшкевича. – К., 2006. – С. 341]. Реалізація механізму відбувається за умов конкуренції. Якщо екстраполювати ці визначення на політичний ринок, то попит – це суспільна потреба, що виражається в ідейній формі; пропозиція – сукупність представлених на виборах партій; ціна – голос кожного виборця за ту чи іншу політичну силу; конкуренція, відповідно, – це змагання між політичними суб'єктами. Оскільки можливість вибору політичної сили дається громадянам під час виборів, саме в умовах виборчої кампанії представлені сторони діють як ринковий механізм.

Дослідження політичного ринку дають можливість оптимізувати управлінські рішення, прогнозувати та попереджувати потенційні складнощі та ризики. Українська дослідниця політичного маркетингу Лікарчук Н. В. вважає, що попереднє вивчення кон'юнктури ринку є обов'язковим: "не можна здійснювати маркетингову управлінську діяльність, не знаючи ситуації, яка склалася на політичному ринку: розміщення сил, бажань і можливостей споживачів, намірів та дій конкурентів. Без виявлення тенденцій та закономірностей ринкового механізму не можливо регулювати ринкові процеси, або адаптуватися до цих процесів без врахування ринкових механізмів" [Лікарчук Н. В. Базові принципи маркетингових досліджень в політичній сфері // Держава і право. – 2009. – № 46. – С. 594].

Таким чином, за допомогою маркетингового підходу виборча кампанія стає яскравою можливістю прослідкувати за перебігом ринкових відносин у політичній сфері, використанням маркетингових технологій для просування певного політичного продукту, реакцією виборців на них та їх загальну ефективність.

М. Г. Нурмухаметова, студ., ДонНУ, Донецьк

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ПОНЯТТЯ "СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР": СПЕЦИФІКА ПІДХОДІВ У ТРАКТУВАННІ

Останнім часом у науковому дискурсі з'являється поняття "суспільно-політичний простір". Дослідження змісту "суспільно-політичного простору" дає нам змогу більш поглиблено зрозуміти аспекти суспільно-політичної реальності. Для розуміння сутності визначення "суспільно-політичний простір" треба проаналізувати основні підходи у трактуванні феномену, зокрема, соціально-філософський, соціологічний та політологічний.

У соціально-філософському підході у визначенні "суспільно-політичний простір" склалися дві концепції простору – субстанціональна (Ш. Монтеск'є) та реляційна (П. Бурдьє). У рамках субстанціональної концепції соціальні простори обмежувалися географічними межами тієї чи іншої держави з відповідними йому природними та кліматичними особливостями. За традицією реляційної концепції політичний простір розглядають як форму існування, яка включає не тільки субстанціональні характеристики, але й вказує на відносну протяглість соціальних зв'язків та відносин. Таке розуміння сприяє виявленню різноманітних рівнів соціального простору як в їх тісному зв'язку, так й враховуючи відносну самостійність і незалежність кожного. А. Венгеров виділяє наступні політичні виміри простору: "... по-перше, як передумови політичної організації, по-друге, як цілі політичних процесів (геополітика) і, нарешті, по-третє, як умови формування та здійснення політичних рішень або, що те ж саме, як середовища протікання політичних процесів" [Венгеров А. Политическое пространство и политическое время (Опыт структурирования понятий)].

В рамках соціологічного підходу існують два принципово різних напрями у розумінні поняття "суспільно-політичного простору". Основоположником першого є Е. Дюркгейм, який заклав традицію того, що фізичний та соціальний простір вивчалися як два взаємопов'язаних, але різних феномена. Таке розуміння "суспільно-політичного простору" продовжили в своїх роботах П. Сорокін, Е. Гідденс, Ю. Качанов, українські соціологи Л. Малес, О. Стегній, М. Чурилов. Згідно постулатам Е. Дюркгейма суспільство включено в світовий природний порядок, але являє собою реальність особливого роду, що не зводиться до інших видів реальності. На думку П. Сорокіна, соціальний простір є багатовимірним, його слід відрізняти від геометричного простору та розглядати його як систему соціальних відносин індивідів, груп і популяцій та народонаселення всієї Землі. Е. Гідденс, починаючи з 70-х років ХХ ст., відмічав

необхідність аналізу просторово-часового континууму, він виділяє концепцію часової географії. Російський дослідник Ю. Качанов описує поле політики як аналітичний простір, у якому реалізуються активні властивості агентів, що надають їм політичну силу та владу. Українська дослідниця Л. Малес дійшла висновку, що соціально значущий фізичний простір являє собою й результат, й передумову соціальних практик, оскільки вони реконструюють його в кожний момент часу. Соціологи О. Стегній та М. Чурилов, вивчаючи засади розвитку регіоналізму, відзначали, що він спирався на відповідну просторову базу, певну соціальну структуру, систему владних відносин та культурні традиції, притаманні відповідним територіям: "регіон є не тільки економічним простором, але й постає, як простір визначеної соціальної структури, організації влади та культурних традицій" [Стегній О. Г., Чурилов М. М. Регіоналізм в Україні як об'єкт соціологічного дослідження].

Основоположником іншого напрямку можна вважати Г. Зіммеля, який вбачав суб'єкт пізнання в людині, а не в суспільстві, тому весь простір розглядається як соціальний, оскільки його вже було не можна відокремити від споглядань суб'єкту. Ця традиція також мала своїх послідовників – П. Шампаня, Т. Парсонса, А. Лефевра, Е. Соджа, А. Ф. Філіппова. Г. Зіммель ввів систему координат, виходячи з того, що індивід може бути водночас залучений до кількох соціальних груп, пізніше він розробив уявлення про соціальний простір як систему місць. Французький соціолог П. Шампань аналізував поняття "соціальний простір", досліджуючи проблеми громадської думки. Для структурного функціоналіста Т. Парсонса простір представляв інтерес у зв'язку з центральною для нього ідеєю нормативного порядку: "Підтримання нормативного порядку не може бути відокремлене від територіального контролю над поведінкою, функція управління повинна включати відповідальність за збереження територіальної єдності нормативного порядку суспільства" [Парсонс Т. Понятие общества: компоненты и их взаимоотношения]. А. Лефевр, Е. Соджа розглядають простір як тривимірну цілісність, яка складається з фізичного (природного), ментального та соціального поля. А. Філіппов відзначає, що "простір може розглядатися й як щось доступне для огляду, як місце даного тіла або тіл, й як великий простір, що обіймає собою безпосередньо місця, які споглядає. Великий простір, в свою чергу, може бути охарактеризовано як сукупність, або вмістилище місць, й як неозоре, в принципі незбагненне для споглядання" [Філіппов А. Ф. Элементарная социология пространства].

Політологічний підхід дозволяє розглядати власне політичний простір, як різновид соціального. У рамках цього підходу необхідно згадати дослідження М. Вебера, Д. Кола, Х. Арендт, С. Дюкіної С. Земляного. На початку ХХ ст. видатний політолог М. Вебер прагнув обґрунтувати ідею про пряму залежність створеного у суспільстві політичного простору (політичного порядку) від ціннісних орієнтацій особистості. Д. Кола в своїх роботах використовує та аналізує поняття поля: "поле є простором, з певним типом взаємодії, яке функціонує як ринок..." [Кола Д. По-

литическая социология]. С. Дюкіна вважає, що "політичний простір сучасного суспільства являє собою багаторівневу систему інформаційно-комунікативних процесів" [Дюкіна С. В. Структура политического пространства современного общества в рамках информационно-коммуникативной системы]. С. Земляной передбачав, що "Політичний простір є єдиним, хоча і неоднорідним, зовнішнім проявом чого є, з одного боку, державний суверенітет, з іншого боку, поділ влади" [Земляной С. Что такое политическое пространство? Левое и правое, государственная вертикаль и феномен слоистости]. Тема політичного простору також вивчалася Х. Арендт у контексті розробки питання публічної сфери.

Таким чином, у соціальній філософії отримали обґрунтування питання найважливіших властивостей "суспільно-політичного простору" та його якісної відмінності від інших просторових форм. У контексті соціологічного підходу у соціологічній науці виникають два напрями у розумінні простору. Перший має традицію дуалізму в аналізі простору, який передбачає, що фізичний та соціальний простір вивчають як два взаємопов'язаних, але різних феноменів. Другий напрям передбачає, що простір розглядається як соціальне, бо його неможливо відділити від суб'єкту (суб'єкт пізнання в людині, а не у суспільстві). У рамках політологічного підходу визначення "суспільно-політичний простір" в основному розглядається як категорія політології та дозволяє зрозуміти властивості політичного простору, як єдності політичних властивостей соціальних відносин та соціальних аспектів політики.

І. І. Овчар, студ., КНУТШ, Київ
irene.ovchar@gmail.com

ГЕНДЕРНА ПОЛІТИКА ТА ПОЛІТИЧНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО ЖІНОК В ОБ'ЄДНАНИХ АРАБСЬКИХ ЕМІРАТАХ

Історичний процес включення еміратських жінок до активного політичного процесу розпочався ще у 1971 році, коли до Конституції ОАЕ було внесено статтю 25, з декларативною заявою про рівність усіх громадян перед законом, та право чоловіків і жінок на вільний вибір професії та рід занять. Проте, внесені зміни не змогли суттєво вплинути на гендерний розподіл тогочасного суспільства і, зокрема, політичного життя. Помітні зміни у реалізації прав жінок на участь у політичному житті відбулися у 2006 році, після ухвалення президентом країни, шейхом Халіфом Аль-Нагаяном Закону про створення Національної виборчої комісії. Додаток до цього закону визначив порядок проведення плебісциту у всі виборні органи країни та затверджував інститут таємного голосування. Відтак, прийняття цього закону гарантувало жінкам, які становлять приблизно 49 % усього населення ОАЕ, рівноправність прав та свобод з чоловіками.

Такі зміни дозволили жінкам претендувати на більш гендернозбалансоване політичне життя. Офіційні заяви, щодо запланованих реформ,

після прийняття цього закону наголошували на збільшенні представництва жінок у НВК, та гарантування загального виборчого права для усіх громадян ОАЕ.

Через певну упередженість суспільства, щодо політичного представництва жінок, пройти виборчий бар'єр вдалося тільки одній кандидатці, проте, усі інші змогли підняти досить важливі запитання такі, як ефективність проведення передвиборчих кампаній жінками, виборче сприйняття кандидатів-жінок, та гендерифікація міркувань у виборчому процесі.

Варто зазначити, що жінки і раніше брали незначну участь у політичному житті ОАЕ на різних рівнях, в тому числі й на призначуваних посадах таких, як міністерства, дипломатичні служби, та інші державні організації, проте, вона була настільки не значною, що на ній не варто зосереджувати багато уваги, під час розгляду еволюції політичних прав жінок. Тому, парламентські вибори 2006 року були найважливішою подією, з якої впливає краще розуміння та подальший розвиток політичного представництва жінок у органах державного управління.

Вибори, які відбулися у грудні 2006 року, були сприйняті депутатами, як віху докорінних змін в організації виборчого процесу, так, як програма передвиборчої модернізації була запущена перед самим початком передвиборчих перегонів з обранням половини членів НВК через так звану "Електоральну колегію". Важливим фактом стало те, що практично половина з членів НВК були жінки, хоча, до виборів у 2006 році жінки ніколи не займали жодного місця в виборчих комісіях.

Національна виборча комісія була створена в серпні 2006 року для управління процесом виборів і проходила під управлінням Міністра внутрішніх справ. Це міністерство частково було уповноважене діяти в якості генерального секретаріату НВК. Також, у доповнення було скликано так званий "диван", який складався з представників кожного з семи еміратів. Кожен комітет НВК складався з п'яти учасників: представника "дивану", представника поліції, і будь-яких двох представників "домашнього" сектору, а усі підкомітети, відповідно, підпорядковувалися їм, для кращого регулювання виборчого процесу у кожному еміраті зокрема.

Жінки відіграли досить важливу роль у формуванні Національної виборчої комісії так, як двоє із семи керівників виборчих дільниць були жінки (Абу-Дабі та Фуджейра), а, також, двоє заступників керівників – (Шарджа та Аджман). Головним завданням керівника було слідкувати за проведенням виборів, організацією команди, відповідаючи за управління на виборчих дільницях, дотримання порядку та прозорості проведення виборів. Неписаною метою членів НВК було досягнути 50 % представленості жінок у виборчих центрах. Вони вважали, що це допоможе забезпечити зміну ставлення суспільства до участі жінок у виборах. Крім того, візуальний образ жіночого керівництва був призначений для непрямого поштовху до просування жінок на позиції політичних лідерів та до усвідомлення ними повної політичної відповідальності.

Бажаного розподілення місць так і не вдалося досягнути, проте, у порівнянні з усіма попередніми роками, участь жінок у проведенні передвиборчих перегонів була досить високою:

Емірати	Зареєстровані кандидати-жінки	Зареєстровані кандидати-чоловіки
Абу-Дабі	14	86
Дубай	15	67
Шарджа	29	72
Аджман	2	22
Умм-Аль-Кувейн	1	28
Рас-Аль-Каймах	3	80
Фуджайра	1	36

Вибори 2006 року стали рушійною силою у питанні гендерної рівності у ОАЕ. Це дало змогу у 2008 році увійти 9 жінкам-депутатам до складу Федеральної Національної ради, четверо із них мали ступені кандидатів та докторів наук.

Станом на 2011 рік, в уряді ОАЕ перебувало 4 жінки, які обіймали посади міністрів зовнішньої торгівлі, соціальної політики. За останніми дослідженнями ООН, опублікованими в рамках програми Gender Empowerment Measure у 2007–2008 роках, ОАЕ посіли 29 місце з 93 країн світу за рівнем гендерної рівності, що є найкращим показником, серед усіх країн арабського світу.

С. В. Олійник, асп., КНУТШ, Київ
oliynyks@ukr.net

ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЧНОГО РИНКОВОГО СУСПІЛЬСТВА

Феномен, який в Італії називають "державою допомоги", в англосаксонських країнах і Німеччині – "державою загального добробуту", а в Україні "соціальною державою", найбільш яскраво виявився після Другої світової війни, коли велику роль у політиці почали відгравати питання соціального забезпечення.

Г. Браун і М. Ніхаус визначають сучасну демократичну соціальну державу як централізовано регульоване й упорядковане турботливе існування і життя з піклуванням про всіх громадян в усіх життєвих ситуаціях, яка відкривається як первинна суспільна реальність сучасної демократії, яка обслуговується перетвореною економічним лібералізмом господарською системою відповідно до соціальної справедливості.

Формування сучасної соціальної держави є наслідком об'єктивних процесів ускладнення суспільних відносин, зміни ставлення держави до соціальних проблем, зародження та розвитку державної соціальної функції, поступового визнання її пріоритетності. Для тих держав які тільки-но набувають атрибутів соціальної держави дуже важливо визначити, чи є в ній передумови для таких перетворень. Адже від наявності чи відсутності передумов розвитку соціальної держави у тій чи іншій країні залежить її спроможність забезпечувати сталий розвиток, пом'якшувати,

а не загострювати конфлікти, кризи та інші негаразди. Важливе значення для оцінки готовності держави до трансформації у соціальну має систематизація основного досвіду, з одного боку, і аналіз специфіки даної країни – з іншого.

Передумови становлення та розвитку соціальної держави доцільно поділити на об'єктивні (внутрішні та зовнішні) і суб'єктивні. При цьому об'єктивні внутрішні можна визначити як такі, що характеризують ситуацію (економічну, суспільно-політичну, соціокультурну), яка склалася в ті чи інші країни у процесі історичного розвитку та зумовлює необхідність зосередити увагу на соціальній сфері. Об'єктивні зовнішні – це процес глобалізації, який не тільки суттєво впливає (усвідомлюємо ми це чи ні) на внутрішню і зовнішню політику держави, але й завдає формат життя пересічних громадян.

Економічні передумови. На питання, чи є високий рівень економічного розвитку необхідною передумовою становлення соціальної держави неможливо відповісти однозначно. З одного боку, у заможному і процвітаючому суспільстві громадянин свідомо, із почуттям власної гідності й поваги до інших людей погоджується на перерозподіл доходів задля суспільного блага, що є базовою засадою соціальної держави.

Якщо ж визнати високий економічний рівень за необхідну передумову соціальної держави, то можна зробити висновок: поки немає високого рівня економічного розвитку, передчасно вести мову про соціальну державу. Виходить зачароване коло: розвинута соціальна сфера, безумовно, є каталізатором розвитку економіки, але поки немає високого економічного рівня – неможливо розвивати соціальну державу.

Важливою економічною передумовою розбудови соціальної держави є соціальна орієнтація економіки. Тобто, соціальне ринкове господарство спочатку має створити передумови для задоволення соціальних потреб населення, а потім його перерозподілити. В свою чергу, масове споживання і задоволення різноманітних потреб громадян та суспільних груп активно стимулює економічне зростання, соціальну динаміку і політичну стабільність.

Як передумову становлення соціальної держави треба відмітити появу вихідних інститутів керуючої системи соціальної держави, а саме, три їх основних різновиди. По-перше, це державні установи й органи загальної компетенції, що здійснюють власне соціальні функції у загальному ряді з іншими несоціальними питаннями. По-друге, державні інститути, що мають соціальну спеціалізацію і діють у парламенті, уряді та інших галузях влади. По-третє, недержавні органи і суспільно-політичні організації, так званий "третій сектор".

Суттєвим інституціональним компонентом становлення соціальної держави виступають також нормативні елементи, представлені правовими юридичними нормами міжнародного, загальнодержавного і регіонального рівня, генеральними і поточними угодами і контрактами влади, роботодавців і представників найманих робітників, іншими нормативними актами. При досягненні останніми певної критичної маси, це, як правило, закріплюється у "Соціальному Кодексі".

Суспільно-політичні передумови. Цей тип передумов пов'язаний з формуванням громадянського суспільства, правової держави та соціального права, які в свою чергу спричиняють зворотній вплив на економічні та інші суспільні процеси і зумовлюють їхню поступову соціалізацію.

До соціокультурних передумов можна віднести чинники культурно-психологічного плану, як національний характер і національний менталітет. Для становлення соціальної держави необхідною є реанімація колективної системи цінностей на якісно новому рівні. Також потрібний тривалий досвід для вкорінення в національний характер таких рис як відповідальність за спільне буття, толерантність, повага до представників інших соціальних груп та ін.

Таким чином, можна зробити висновок про те що чинники які заважають утвердженню соціальної держави є такими ж різноманітними, як і фактори що цьому сприяють. Загалом можна сказати, що перешкодою можуть стати відсутність достатнього економічного рівня освіченості, недостатній розвиток громадянського суспільства і відсутність певних соціокультурних навичок, розвиненість загальної та правової культури й моральності.

Специфіка української національної моделі соціальної держави повинна враховувати той факт, що Україна – це окремий випадок постсоціалістичної трансформації. Тому позитивний світовий досвід потребує адаптації до нашої специфіки. і полягає у необхідності одночасно розвивати економіку, і кардинально вирішувати накопичені соціальні проблеми. Створення високо розвинутого приватновласницького ринкового господарства і соціальної держави мають відбуватися разом, взаємно підсилюючи один одного.

А. І. Павко, д-р іст. наук, проф., КУУП, Київ

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАГАЛЬНОНАУКОВА МЕТОДОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА

Пошук нових парадигм, методологічних і концептуальних підходів, адекватних реальним тенденціям розвитку та генези світового політичного процесу, його регіональним складовим є визначальним критерієм, який обумовлює актуальність, а в кінцевому підсумку перспективність та плідність наукових досліджень у царині теоретичної і практичної політології. На думку відомого російського дослідника А. Шутова, сутність і динаміка змін в політичному житті у всі часи була однією з пріоритетних проблем суспільних дискусій. Не дивлячись на зміну змістовних характеристик влади, політичних ритуалів, трансформації механізмів державності та політичної культури, було збережено прискіпливу увагу з боку соціуму до логіки і темпів політичних змін [Шутов А. Ю. Политический процесс (теоретико – методологические аспекты) : автореф. дис. ... канд. полит. наук. – М, 1993. – С. 1]. Важливо зробити наголос на тому, що гострота потреби в методологічному аналізі політичного процесу

значною мірою обумовлена тією обставиною, що якість експертних оцінок політичних ситуацій, що зазнають динамічних змін, їх узагальнення та вироблення відповідних рекомендацій офіційним особам, які приймають політичні рішення, оперативність такої роботи висуває підвищені вимоги до теоретико – методологічного рівня наукових досліджень.

Вважаємо, що в якості однієї з новітніх загальнонаукових методологічних парадигм постнекласичної науки слід розглядати і системний підхід. Згідно тлумачення І. Блауберга та Е. Юдіна, системний підхід є, насамперед, прагненням, покликаним усвідомити суттєві зміни в стилі наукового мислення, які відбуваються в певних галузях науки, тобто є однією з форм самосвідомості науки. Його відмінність від інших форм цієї самосвідомості полягає в тому, що в межах системного підходу наука усвідомлює характер, стан і відповідність (чи невідповідність) наявних чи створюваних нею методологічних засобів для розв'язання специфічних завдань дослідження і конструювання складних об'єктів [Блауберг І. В., Юдин Э. Г. Становление и сущность системного подхода. – М., 1973. – С. 104].

Оскільки понятійно-категоріальний апарат займає досить важливе місце серед логіко-методологічних засобів системного дослідження необхідним є глибоке усвідомлення розуміння сутності та сенсу системного підходу. Зазначимо у цьому зв'язку, що системний підхід – це загальнонаукова методологічна концепція, особлива стратегія наукового пізнання і практичної діяльності, яка зорієнтовує дослідників на розгляд складних об'єктів в якості певних систем. В основу системного підходу покладено певні методологічні принципи, які забезпечують системну спрямованість наукового дослідження і практичного освоєння об'єкта: 1) принцип цілісності, згідно з яким досліджуваний об'єкт виступає як щось розчленоване на окремі частини, органічно інтегровані в єдине ціле; 2) принцип примату цілого над його складовими частинами, який означає, що ціле визначає функції як отриманих компонентів, так і системи взагалі; 3) принцип ієрархічності, який вказує на субстанційну відносність розрізнення системи та її елементів, оскільки кожен елемент може виступати складним об'єктом і бути системою нижчого рівня в той час як кожна система – виступати елементом системи більш високого рівня, внаслідок чого предметна область теорії набуває вигляду деякої ієрархії систем; 4) принцип полісистемності, за яким кожен складний об'єкт може розглядатися як певна сукупність систем, інтегрованих одна в одну. Використовуючи широкий спектр системних понять і категорій, системний підхід розгортається в системну методологію. Теоретичною базою системного підходу виступають загальна теорія систем і спеціальні системні теорії [Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002. – С. 584]. Необхідно підкреслити, що прикметною рисою цілого ряду системних об'єктів є те, що вони є не лише системами, а системами, що здатні до самоорганізації. Інша важлива особливість, яка притаманна багатьом системним дослідженням, полягає в тому, що в цих дослідженнях нерідко доводиться допускати наявність у системі (або її елементів) певної множинності індивідуальних характеристик і ступенів

свободи [Юдин Э. Г. Методология науки. Системность. Деятельность. – М., 1997. – С. 142]. Важливим є також розуміння системних досліджень як особливого наукового феномену, який володіє тими специфічними рисами, що відрізняють його від інших типів і форм наукового пізнання. Системний підхід відмовляється від односторонніх аналітичних, лінійно – причинних методів дослідження і основний акцент робить на аналізі цілісних інтегративних якостей об'єкта, виявленні його різноманітних зв'язків і структури [Садовский В. Н. Основания общей теории систем. – М., 1974. – С. 5].

Слід вказати і на те, що різноманітність форм "входження" системності в сучасний світ, з одного боку, і надзвичайна складність та специфічність системних методів дослідження – з іншої, обумовили різноманітні форми теоретичного усвідомлення системних досліджень.

Однією з таких форм є загальна теорія систем – міждисциплінарна гаульз наукових досліджень, основним завданням якої є вияв і теоретичний опис закономірностей побудови, поведінки, функціонування і розвитку системи. Саме на "Загальній теорії систем", автором якої є відомий австрійсько-американський біолог Людвіг фон Берталанфі (1901–1972) базується і сучасна теорія політичної системи. Незважаючи на те, що автор сформував основні положення своєї фундаментальної праці ще в 30-х роках XX століття, проте вона стала відомою у науковому співтоваристві після Другої світової війни, а визнання отримала лише наприкінці 50-х років. За свідченням самого Л. Берталанфі, він не поспішав з публікацією своєї концепції, будучи переконаним в тому, що вона залишиться незрозумілою для дослідників [Блауберг И. В., Садовский В. Н., Юдин Э. Г. Системный подход: предпосылки, проблемы, трудности. – М., 1968. – С. 13–14].

Тільки після опублікування у 1948 році праці Норберта Вінера "Кібернетика" науковий світ в цілому усвідомив правомірність і необхідність нового за своїми основоположними принципами теоретичного руху, зорієнтованого на застосування таких понять як "система", "організація", "управління". Варто зауважити, що перші публікації Берталанфі, присвячені загальній теорії систем, з'явилися у виключно сприятливій науково-теоретичній атмосфері, коли науковий світ виявився добре підготовленим до сприйняття системних ідей, і тому вони порівняно швидко отримали широке наукове визнання. Нагадаємо, що це відбулось в період бурхливого розвитку кібернетики, виникнення теорії інформації, теорії ігор та прийняття рішень, теорії управління та організації, революційного впливу на різні сфери життя електронної техніки. В 50–60-х роках минулого століття системні дослідження отримали потужний імпульс в окремих країнах світу, насамперед, в США, Великобританії, СРСР. Переконливим свідченням підтримки науковим співтовариством перспективних ідей Л. Берталанфі стало заснування у 1954 році в США Товариства з досліджень в галузі теорії систем, яке згодом почало випуск щорічників, в яких висвітлювалися різні аспекти системного підходу. В 1959 році при Кейсівському університеті у Сполучених Штатах Америки було створено Центр системних досліджень.

Спеціальні науково-дослідні центри системних досліджень в цей період виникли і в Радянському Союзі.

Відомий західний дослідник Д. Істон у своїх працях "Політична система" (1953), "Концептуальна структура для політичного аналізу"(1965), "Системний аналіз політичного життя"(1965) розробив соціально-кібернетичну модель політичної системи. Варто зазначити, що модель політичної системи, запропонованої для наукового вжитку Д. Істоном, має не тільки соціально-системний, але і кібернетичний характер і являє собою керівну, складну, відкриту соціально-політичну систему з гнучким зворотнім зв'язком [Теория политики : учебное пособие / под ред. Б. А. Исаева. – СПб., 2008. – С. 111].

Слід, на нашу думку, звернути увагу на те, що однією з специфічних ознак системного підходу є застосування логіко-методологічного аналізу в системному дослідженні. Саме тому розвиток логіки і методології системного дослідження залишається і в сучасних умовах перспективним напрямком системного аналізу різних сфер і галузей суспільного життя.

Основні завдання зазначеного наукового напрямку полягають у тому, щоб виявити специфіку основних понять, які застосовують у системних дослідженнях, визначити методологічні та логічні характеристики системних теорій, розв'язати питання про можливість вироблення специфічних методів системного дослідження, здійснити формалізацію системних понять і логічних процедур.

Отже, системний підхід як спеціалізована, але водночас універсальна загальнонаукова метапарадигма має принципово важливе науково-пізнавальне і прикладне значення для забезпечення рефлексії методологізму у науковому пізнанні, ефективній протидії виявам квазі наукових тенденцій у соціогуманітарних дослідженнях, розв'язання нагальних комплексних проблем, пов'язаних з соціально-економічними та політичними ризиками в умовах модернізації українського суспільства та посилення світових глобалізаційних процесів.

***Н. В. Павлова, студ., Казанский (Приволжский)
федеральный университет, Казань, Россия***

СПЕЦИФИКА И ФОРМЫ ПОЛИТИЧЕСКОГО УЧАСТИЯ В РУССКОЯЗЫЧНОМ СЕГМЕНТЕ ИНТЕРНЕТА

Для оказания влияния на власть сегодня часто используются новые каналы коммуникации, в частности, Интернет. Политическое участие в Интернете, важнейшей чертой которого является избавление от территориальных границ, способствует усилению групповой интеграции вне зависимости от местоположения Интернет-пользователей.

Оперативность донесения информации также значительно упрощает процесс кооперации, что повышает актуальность такой формы участия, как онлайн-петиции. Распространению обращений к представителям государственной власти способствуют onlinepetition.ru, petition.ru

online.com, democrator.ru и аналогичные Интернет-ресурсы. Так, петиция в поддержку PussyRiot собрала около 144 000 подписей. В январе 2012 года Комитет Государственной Думы РФ по конституционному законодательству и государственному строительству рассмотрел петицию ста тысяч граждан против так называемого "Закона подлецов". Но решение выносить не стал, сославшись на отсутствие "правовых механизмов". Так, очевидно, что, несмотря на активность Интернет-пользователей, эффективность онлайн-петиций не гарантируется. Результат может варьироваться в зависимости от множества факторов. Действенной оказалась петиция "Об отмене платного (льготного) проезда в общественном транспорте для школьников", созданная на сайте www.onlinepetition.ru жителями Волгограда (1013 подписей).

Однако более популярным у Интернет-аудитории является прямое обращение к представителям органов государственной власти, зарегистрированным в социальных сетях или микроблогах. Так, например, жители Республики Татарстан Российской Федерации регулярно в Twitter публикует сообщения, обращенные Президенту РТ Р. Н. Минниханову и, в некоторых случаях, получают положительные результаты.

В то же время распространены публикации материалов на сайтах, веб-форумах и в социальных медиа. Характер политического участия данные действия приобретают в случае осознанного политически мотивированного размещения информации с целью оказания влияния на власть или общественное мнение. Кроме того, создаются так называемые сайты-клоны должностных лиц и совершаются хакерские атаки на сайты государственных органов. При этом к политической информации можно отнести компрометирующие сведения о деятельности политических лидеров, партий, организаций и движений.

Важно отметить, что политическое участие в виртуальном пространстве позволяет не только избежать серьезных материальных затрат на проведение политических акций, но и предоставляет возможность собрать средства для осуществления деятельности в оффлайне. Так, одной из форм политического участия в Интернете стал фандрайзинг, примером которого может послужить автопробег "Белый поток", стартовавший 10 августа 2012 года. Организаторы и участники акции на сайте мероприятия, в социальных сетях и в микроблогах активно размещали данные счетов, на которые можно было перечислять деньги на бензин, проживание и питание активистов.

Мобилизационная функция Интернета также способствует агитации и координированию участников различных политических акций, например, флеш-мобов. Подобные мероприятия являются оперативным средством выражения политических предпочтений участников и могут проводиться как в реальности, так и в Интернете. Например, в преддверии президентских выборов 2012 года прошел флеш-моб в поддержку одного из кандидатов. Участникам предлагалось на один день разместить вместо собственной аватарки фотографию М. Д. Прохорова.

Ярким примером выхода политической Интернет-активности в оффлайн являются митинги, прошедшие после парламентских выборов 2011

года. Блогер Илья Клишин зарегистрировал в "Facebook" страницу "Суббота на площади Революции", а Василий Шевченко – в "ВКонтакте". На данных страницах было зарегистрировано около 40 000 и 20 000 человек соответственно. Подобные группы создавались и для последующих митингов. Однако в данном случае не стоит идеализировать эффективность Интернета, так как виртуальная активность не является гарантом политического участия в оффлайне.

Важно также отметить, что, несмотря на широкое распространение таких терминов как "твиттерная революция", нельзя говорить о том, что Интернет является источником смены политических режимов. Сеть лишь предоставляет дополнительные технические возможности для политического участия и коммуникации с представителями власти. Таким образом, в связи с недостаточным развитием конвенциональных форм политического участия в России, представляется оправданным повышенный интерес к дальнейшему изучению сущности, причин и последствий политической активности в Рунете.

А. Ю. Панюков, асп., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
lepanyukov@gmail.com

ТРАНСФОРМАЦИЯ ПОНЯТИЯ "ПОЛИТИЧЕСКИЙ РИСК" В ПОЛИТОЛОГИИ

Научная традиция рассмотрения "политических рисков" сформировалась относительно недавно. "Политические риски" согласно общепринятым представлениям стали рассматриваться бизнес структурами (прежде всего в США) после революции на Кубе в 1959 году и прихода к власти Ф. Кастро. Данный интерес можно рассматривать как следствие развития глобальной экономической и политической систем, их тесной взаимосвязи и взаимообусловленности.

Иранская революция 1978–1979 годов со значительными финансовыми потерями в ее результате стала еще одним катализатором рассмотрения проблемы политического риска.

События 11 сентября 2001 года в США, когда террористической атаке подверглись небоскребы в Нью-Йорке, стали причиной рассмотрения рисков безопасности как политических.

В целом необходимо отметить, что политический риск понимается как опасность определенных политических решений со стороны суверенных государств по отношению к компаниям, занимающихся экономической деятельностью на территории этих государств (ярким примером может служить изменение контрактных условий по транспортировке российского газа через украинскую газотранспортную систему). В этом случае возможны следующие трактовки политических рисков. Одна группа исследователей понимает политические риски как государственное вмешательство в проведение деловых операций. Например, В. Вестон и Б. Сорж определяют политический риск как "действия

національного правительства, которые мешают проведению деловых операций, изменяют условия соглашения или приводят к конфискации собственности иностранных компаний". Представители другой группы исследователей говорят о политических действиях и событиях, накладывающих ограничения на деятельность иностранных компаний. Приведем определение Д. Джодис, которая рассматривает политический риск как "изменения в условиях проведения операций иностранными компаниями, возникающими в ходе политического процесса".

Однако стоит отметить, что действия наднациональных сил также могут приниматься как факторы появления политических рисков. Как было отмечено выше, в эпоху глобализации изменяется роль национальных государств, которые теперь не только создают политические риски, но и сами подвергаются рискам политического свойства, когда суверенное государство перестает быть центром принятия политических решений.

Таким образом, появляется необходимость расширения понятия "политический риск" в политической науке. События последнего десятилетия показали, что и само государство должно использовать определенные механизмы минимизации политических рисков, которые могут быть для него и внешними, и внутренними. Поэтому понятие политического риска, приведенное выше, следует заменить на более широкое, определяя "политический риск" как любую опасность политического характера, которая может привести к коллапсу в какой-либо из сфер конкретного государства и общества.

*Л. Д. Парно, асп., КНУТШ, Kuiv
lessia.parno@gmail.com*

НАПІВПРЕЗИДЕНТСЬКА ФОРМА ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ": КОНЦЕПЦІЯ РОБЕРТА ЕЛДЖІ

Концепція напівпрезидентської форми державного правління вперше була запропонована М. Дюверже в 1970 році. Але процес входження цієї концепції в політичну науку виявився доволі складним, оскільки більшість вчених не сприйняли її. Головним чином дискусії виникли навколо змістовних характеристик даного поняття. Серед дослідників, які так чи інакше, займалися вивченням цієї проблеми були А. Лейпхарта, М. Шугарта, Дж. Керрі, Дж. Сарторі. Проте більшість із них не підтримували позицію щодо виокремлення напівпрезидентської форми правління в окрему категорію.

На відміну від інших, Р. Елджі, один із сучасних дослідників концепції напівпрезидентської форми правління, відстоює позицію щодо її самостійності. Його заслуга полягає в систематизації попередніх концепцій та чіткому виокремленні наслідків впровадження напівпрезидентської форми правління.

Р. Елджі розглядав напівпрезидентціалізм як особливу й окрему систему правління, що має свою власну природу [Elgie R. Politics of Semi-

Presidentialism: <http://fds.oup.com/www.oup.com/pdf/13/9780198293866.pdf>. Узагальнивши попередній досвід, він пропонує виокремити три основних підходи до визначення цього поняття.

В межах *першого підходу* розглядаються реальні наявні повноваження політичних акторів, або кажучи іншими словами, характерні особливості демократичних режимів. *Другий підхід* поєднує формальні конституційні та реальні повноваження. Як в першому, так і в другому підході при визначенні та пошуку критеріїв визначення домінує суб'єктивістський підхід авторів. Відповідно, це призводить до того, що коло країн, які аналізуються, увесь час змінюється. Як наслідок, ми не можемо говорити про якісь загальні висновки стосовно наслідків інституційного вибору того чи іншого режиму. *Третій підхід* базується на визначенні, що було запропоновано Р. Елджі. "При напівпрезидентській формі правління президент обирається на загальних виборах, на фіксований строк; поряд із президентом співіснує прем'єр-міністр та його кабінет, які є відповідальними перед парламентом" [Ibidem]. У межах цього визначення не розглядається питання стосовно того, наскільки сильним є президент. На думку Р. Елджі, саме це дозволяє уникнути певного суб'єктивізму при здійсненні класифікації.

На основі дослідження достатньо широкого кола країн з напівпрезидентською формою правління, Р. Елджі визначає наслідки впровадження даної форми державного правління.

По-перше – конституціоналізація напівпрезидентської форми правління дозволяє знизити рівень напруги, що існує між конкуруючими політичними силами. Це досягається за рахунок існування "двоголовості" виконавчої влади. На думку Р. Елджі, саме можливість такого розділення дозволяє підтримувати стабільне функціонування системи в цілому.

По-друге – прямі вибори президента дозволяють забезпечити політичну стабільність та легітимність, навіть за умов парламентської роздробленості та урядової нестабільності.

По-третє – більша кількість "автономних" політичних інститутів (у порівнянні з президентською та парламентською республіками) – президент, уряд, парламент – дозволяє урівноважувати політичну систему.

По-четверте – прямі вибори президента сприяють легітимності його влади. Це дозволяє йому виконувати роль арбітра й стояти над політичним процесом, регулюючи конфліктні ситуації.

Згідно Р. Елджі, до аргументів проти впровадження даної моделі можна зарахувати наступні.

По-перше, персоналізація політичного процесу, що є наслідком прямих виборів президента. Більше того, значний обсяг повноважень президента може призводити до того, що останній буде почувати себе над законом та нехтувати нормами права.

По-друге, двоїста система влади може призвести до бюрократизації та затягування процесу прийняття рішень. Більше того, така невизначеність у структурі виконавчої влади призведе до невизначеності у формуванні відносин з іншими гілками влади, зокрема із військовими.

На думку дослідника, найважливішою перевагою напівпрезидентської форми правління є її "гнучкість", адже ця система піддається конституційному інжинірингу значно краще, а ніж інші системи й за умов оптимального поєднання усіх елементів, сприятиме не лише стабільному, а й ефективному функціонуванню політичної системи.

Підбиваючи підсумки, можна сказати, що концепція запропонована Р. Елджі на разі є однією із найбільш цілісних та ґрунтовних. Дослідник запропонував власне доволі об'єктивне визначення поняття "напівпрезидентська форма правління". Це дозволило йому чітко виокремити коло країн, що підпадають під цю категорію, та представити аналіз наслідків конституціоналізації даної форми правління.

Н. О. Перепелиця, студ., КНУТШ, Київ
Natalka_93@bigmir.net

АВТОРИТАРИЗМ І ТОТАЛІТАРИЗМ: СПІЛЬНЕ І ВІДМІННЕ

В даній роботі розглядається неправомірність ототожнення авторитаризму і тоталітаризму, яка впливає на класифікацію деяких тоталітарних диктатур та на віднесення їх до авторитарних режимів.

Розгляд недемократичних політичних режимів передбачає дослідження авторитаризму й тоталітаризму, їх становлення, розвитку та можливостей потенційної трансформації у режими демократичні. Проте деякі автори через нечітке формулювання критеріїв співставлення ототожнюють ці поняття або нехтують різницю між ними.

Проблема сутності таких політичних режимів розглядалась у численних працях дослідників. Серед авторів праць, у яких наведено особливості як тоталітаризму, так і авторитаризму, – Х. Арендт, М. Драхт, М. Кертс, К. Фрідріх, З. Бжезинський, Р. Арон, Ж. Желев, Т. Адорно та ін.

Метою даної роботи є доведення неправомірності ототожнення авторитарних і тоталітарних диктатур, які, незважаючи на певну подібність методів управління суспільством, мають не лише різні цілі та механізми їх досягнення, але й різні шляхи приходу до влади. Тобто, окрім значної кількості спільних рис, існують принципові розбіжності, які стосуються сутнісних аспектів ідентифікації політичних режимів як авторитарних чи тоталітарних.

"І авторитаризм, і тоталітаризм мають свої різновиди. Проте всі їх сутнісні риси враховано у загальних теоретичних моделях. Вони чітко визначають аспекти, які дозволяють відокремити тоталітарні режими від авторитарних" [*Чабанна М.* Авторитаризм і тоталітаризм. Уявна подібність та сутнісна різниця].

XX століття стало епохою пізнання та відкриттів, епохою розширення горизонтів знання, епохою науково – технічного прогресу.

У 20–30-ті роки у групі держав – СРСР, Німеччини, Італії, потім Іспанії, деяких країнах Східної Європи (а згодом і Азії) – склалися політичні режими, котрі володіли цілим комплексом подібних ознак. Проголошую-

чи розрив із традиціями минулого, обіцяючи побудувати з його руїнах у новий світ, привести народи до процвітання і достатку, ці режими піддали їх терору та репресіям, втягли світ в низку кривавих війн.

Режими, що отримали назву тоталітарних, поступово зійшли зі сцени. Найважливішими віхами катастрофи тоталітаризму були 1945 рік, коли зазнала краху така його форма, як фашизм, і 1989–1991 роки, коли тоталітарні режими Східної Європи, які по смерті І. В. Сталіна стали крихкими та нестійкими, впали остаточно.

Саме поняття "тоталітаризм" стало звичним у науковій літературі Заходу наприкінці 1930-х ХХ століття.

Нижче наведені шість базових характеристик тоталітаризму, сформульованих К. Фрідріхом у роботі "Природа тоталітаризму" (1954):

- офіційна ідеологія, яка претендує на охоплення всіх аспектів людського існування і орієнтується на досягнення одвічних цілей, наприклад, на створення досконалого суспільства;
- масова партія, яка зливається з державною бюрократичною організацією;
- монополія партії над ефективними засобами комунікації;
- концентрація в руках партії і держави всіх засобів збройного насильства;
- централізований контроль і керівництво економікою;
- система терористичної поліцейської влади.

Тоталітаризм позиціонується як форма державного правління, яка контролює всі сфери життя людини, в тому числі і відпочинок. Як відзначила Х. Арендт, при тоталітаризмі був реалізований принцип: "приватною особою залишається тільки той, хто спить".

Авторитаризм – режим, зміст управління якого полягає в концентрації влади в руках одного або кількох лідерів, які не приділяють уваги досягненню суспільної згоди стосовно легітимності їх влади. Тоталітаризм дуже часто відносять до крайньої форми авторитаризму. Та не зважаючи на зовнішню схожість ці режими мають відмінності.

У роботі була визначена відмінність авторитарних та тоталітарних режимів, та дана характеристика важливості цього питання. Хоча ці режими близькі за деякими рисами, проте ці явища дещо різного порядку. Найважливішою рисою, що відрізняє ці режими є те, що авторитарна держава не проводить тотального контролю за усіма сферами життя. До того ж є різниця у часовому вимірі. Так тоталітаризм називають феноменом ХХ століття, так як тільки в цьому столітті він зміг з'явитися, в той час як авторитарний режим є найбільш розповсюдженим в історії людства. До нього відносяться східні деспотії, римські імперії, монархії, диктатури, військові хунти, та інші режими.

Щодо думки, ніби авторитарне правління може призвести до встановлення тоталітарного режиму, то слід зауважити, що саме демократія, яка сприяє розширенню прав народу, призводить і до систематичного розширення адміністративного апарату. (На думку деяких дослідників, протягом ХІХ століття демократія Європи сприяла розширенню державно-адміністративного апарату, тобто наближенню до тоталітаризму).

Таким чином, і серед авторитарних, і серед тоталітарних існують різні режими, які можна відносити до відповідного типу на підставі використання основних критеріїв порівняння. Такі режими можуть мати різні цілі, розбіжності у деяких методах управління, а також різну тривалість панування. Таким чином, різновиди авторитаризму і тоталітаризму доцільно досліджувати окремо. Але у даному контексті необхідно враховувати саме ті їх сутнісні аспекти, які дозволяють створити наявну класифікацію недемократичних режимів і на її основі здійснювати чітке розмежування авторитарних і тоталітарних диктатур.

*К. М. Петренко, асп., КНУТШ, Київ
Ekaterina366@gmail.com*

МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ І ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

У ХХІ столітті з розвитком інформаційного суспільства відбувається все більше включення громадськості у політичні процеси і, як наслідок, актуалізується необхідність пошуку нових механізмів впливу суспільства на процеси формування політичних рішень. Влада реагує на організовані інтереси громадян, тому загальноприйнятою формою громадських об'єднань у сучасних демократичних суспільствах є неурядові громадські організації. Вони є основним структурним компонентом громадянського суспільства і, водночас, дієвим механізмом громадської участі.

Громадські організації являють собою добровільні, порівняно нестійкі об'єднання громадян, а тому законодавче регулювання їх діяльності залишає простір для самовизначення та самоврядування. Проте, залишаючись опосередкованим суб'єктом політичного процесу, громадські організації складають окремий політичний інститут. Існують різні форми правової інституціоналізації громадських організацій, прийняті в різних країнах світу. Так, в науковій літературі виділяють корпоративну, англосаксонську, скандинавську та середземноморську моделі взаємодії громадських організацій з державною владою. Зазначені моделі сформувалися під впливом історичних та національних особливостей розвитку країн та груп країн світу.

Так, корпоративна модель притаманна таким державам, як Франція, Німеччина, Австрія, Швеція. Для цієї моделі характерним є тісний взаємозв'язок та взаємодія між державою та громадськістю, що представлена сильними, організаційно оформленими громадськими організаціями. Держава фінансує суспільно корисні громадські об'єднання і спирається на них в своїх політичних програмах. В свою чергу, громадські організації відрізняються згуртованістю, великою чисельністю членів, професіональністю і є основою потужного громадянського суспільства.

Типовими представниками англосаксонської (ліберальної) моделі є Велика Британія, США, Канада. Ця модель основана на засадах лібералізму, побудована на громадських засадах і принципі добровільності.

Держава не втручається у діяльність громадянського суспільства, а основним джерелом фінансування громадських організацій є вклади приватних осіб. Англосаксонська модель передбачає високий рівень громадянської самосвідомості в суспільстві, що, в свою чергу, ґрунтується на ідеології індивідуалізму.

Середземноморська модель представлена деякими країнами Західної Європи, наприклад Італією, Португалією, Іспанією. В цих країнах не склалася традиція сильного громадянського суспільства внаслідок історичних та культурних особливостей. Соціальний зв'язок тут забезпечується через сім'ю та церкву, а сектор громадських організацій розвинений слабо. Щоправда, останні декілька десятиріч можна спостерігати поживлення в сфері громадських об'єднань зазначених країн, що пояснюється активною розбудовою демократії в Європейському Союзі. В залежності від того, хто підхопить ініціативу розвитку громадянського суспільства – держава чи громадськість – чи буде воно побудоване знизу чи зверху, може відбутися перехід країн середземноморської моделі до корпоративної чи ліберальної.

Найбільш типовими представниками скандинавської моделі вважаються Швеція, Данія, Фінляндія. Іноді до цієї моделі відносять також країни Центральної та Східної Європи. Особливістю країн скандинавської моделі є прихильність у недалекому минулому до ідеології соціалізму та соціал-демократії, впровадження принципу держави загального добробуту. Функції громадського сектору переходили до держави, а тому громадянське суспільство не формувалося. Останнім часом тут виникли молоді громадські об'єднання, найчастіше згуртовані спільними інтересами, а не політичною ідеологією. Основною функцією громадських організацій є захист інтересів своїх членів, а не громадськості, тому громадянське суспільство країн скандинавської моделі ще не можна вважати остаточно сформованим.

Найчастіше Україну відносять до скандинавської моделі взаємодії органів державної влади та громадських об'єднань. Деякі вчені вважають, що найбільш близькою для нашої держави є корпоративна модель. Проте корпоративна модель передбачає наявність сильного громадянського суспільства, що працює у зв'язці з державою і часто сформоване нею. На нашу ж думку, в Україні громадянське суспільство знаходиться тільки на стадії формування.

Перший етап правової інституціоналізації громадських організацій в незалежній Україні розпочався у 1992 році із прийняттям Закону "Про об'єднання громадян". Проте в сфері практичного застосування залишався ряд не вирішених питань та недоліків, що заважало продуктивній діяльності громадських об'єднань в Україні і формування сильного громадянського суспільства. Тому у 2012 році в нашій державі прийнято новий Закон "Про громадські об'єднання". Даний Закон істотно змінює правові та організаційні основи функціонування громадських об'єднань в Україні, приводить їх у відповідність до європейських стандартів, розширює можливості громадського самоврядування. Проте залишається

ряд невирішених питань, зокрема і щодо конкретних засад взаємодії громадських організацій із державною владою.

Таким чином, у сучасній Україні тривають процеси правової та політичної інституціоналізації громадських організацій. Необхідною умовою отримання позитивних результатів цих процесів є аналіз та використання досвіду зарубіжних країн. На основі співставлення класичних світових та української моделей взаємодії громадських організацій з державною владою, необхідно виявити національні особливості функціонування громадських організацій в Україні, визначити найбільш дієву для нашого суспільства модель їх взаємодії з державною владою.

О. М. Підскальна, студ., КНУТШ, Київ
patriotka_o@meta.ua

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЯК ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

З моменту проголошення незалежності України одним з найбільш вживаних понять в вітчизняній науці та політиці є національна ідея. Широко користуються ним політики, науковці, журналісти тощо. За таких умов виникає цілком природне запитання: чим, власне, ця ідея є? В українській науці неодноразово робилися спроби ґрунтового висвітлення змісту національної ідеї, окреслення особливостей власне української ідеї. Однак жодна з подібних спроб так і не спромоглася дати вичерпної відповіді на це складне питання. Специфіка феномену національної ідеї, виходячи з принципу плюральності тлумачень, не може претендувати на категоричне, остаточне визначення змісту. Серед розмаїття світових варіантів трактування національної ідеї, нам належить віднайти (а краще сформувати) своє власне наповнення.

Ще в часи Французької революції набула широкого поширення ідея, яка стала потужним двигуном усіх соціальних перетворень. Згідно цієї ідеї суб'єктом творення держави новоєвропейського типу має бути населення країни, самоорганізоване як етнополітична спільнота – нація.

Українська публіцистка О. Забужко, так характеризує вплив французької революції на формування національних ідей в країнах Європи: "Бурхлива французька націотворчість, ...стала, своєрідним каталізатором націотворчих процесів на цілому Європейському континенті – в Німеччині, Італії, серед народів Австрійської імперії та – окремим рядком – у Польщі" [Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. – К., 1993. – С. 24]

Піонерами формулювання змісту національної ідеї серед словянських народів без сумніву можна вважати представників чеського "будительства". Зокрема, Я. Колар в процесах націостановлення наголошував на важливості відродження національної культури та ідентичності: "Вітчизну можна легко віднайти, навіть якщо ми її втратили, але націю й мову – ніде й ніколи; вітчизна сама собою є мертва земля, чужорідний предмет, це не

людина; нація є наша кров, життя, дух, особиста характеристика" [Колар Я. О литературной взаимности между словянскими племенами и наречиями // Антология чешской и словацкой философии. – М., 1982. – С. 234].

Видатний єврейський філософ ХХ ст. М. Бубер в праці "Народ та його земля" узагальнив: "Ми говоримо про національну ідею, коли який-небудь народ помічає свою єдність, свій внутрішній зв'язок, свій історичний характер, свої традиції, своє становлення і розвиток, свою долю і призначення, робить їх предметом своєї свідомості, мотивуванням своєї волі" [Бубер М. Народ и его земля // Избранные произведения. – М., 1979. – С. 259].

Український дослідник етнодержавознавчих процесів Ю. Римаренко розглядає національну ідею "... як певний збудник, подразник, який має безпосередній вплив на всі сторони суспільного життя, є важливою соціально-етичною категорією. Вона відображає той стан, коли людина входить до людства саме через свою національну (етнічну) індивідуальність, як національна, а не абстрактна людина". Мислитель підтверджує свою тезу цитатою російського філософа М. Бердяєва: "... можна бажати братерства і єднання людей російських, французів, англійців, німців і всіх народів землі, але неможливо бажати, щоб з обличчя землі зникли вирази національних облич, національних духовних типів і культур. Великий самообман – бажати творити поза національним" [Римаренко Ю. Національний розвій України. – К., 1995. – С. 8–9].

Поняття національної ідеї безпосередньо стосується проблеми утвердження нації, тобто прагнення національної спільноти перейти на вищий щабель свого розвитку. Національна ідея народжується із життя нації і звернена до всіх членів етносу, народу, всієї спільноти: якими ми стали? Що з нами відбувається? Хто ми такі? Як далі жити? І – що робити? Так народжується в народі потреба і можливість спільно ставити питання, спільно думати і давати відповіді, разом виходити із безнадійних криз і смертельних небезпек.

Національну ідею доцільно розглядати як єдність трьох основних складових: перша складова – усвідомлення спільного минулого, походження, спільної історії, спільних етнічних та культурних моментів; друга складова – майбутнє – мета нації, її мрія, місія; третя складова – чинник соціальної дії, зумовлений усвідомленням спільного минулого та єдиної для всієї нації мети в майбутньому. Отже, національна ідея – це ідея самопізнання та самоствердження нації, яка формується на основі усвідомлення нею себе як єдиного цілого, її самоідентифікації через спільність історичної долі та культури і спрямована на вольове об'єднання нації заради досягнення спільної мети [Коршук Р. Етнополітологія. – К., 2011. – С. 181].

Наукове розуміння національної ідеї не може ігнорувати національно-етнічні аспекти даного поняття. В своєму наповненні національна ідея виражає програму історичного руху народу, визначальні риси національного характеру і менталітету, усвідомлення нацією своєї вічності в

історичному часі. Історичний досвід свідчить, що всі цивілізовані країни досягли прогресу шляхом розбудови своїх національних держав, стрижневою об'єднувальною віссю яких завжди виступала національна ідея.

Невтримне бажання для мільйонів українців – бути нацією, мати власний інтерес, свої історичні завдання, мету. Усвідомити їх і відчувати, що ми своєрідні, інакші, що ми вільні – самі вирішуємо свою долю, а не хтось за нас. Досягнення економічного добробуту на рівні євростандартів, не може стати основою відродження і розбудови нації, а лише є супутньою, допоміжною умовою розвитку. У кожному історичному періоді життя народу є потреба внесення нового змісту в його майбутність. Більшість національних ідей мають як "локальну", так і "універсальну" площину. "Локальна" площина національної ідеї спрямована на вирішення внутрішніх проблем нації – відродження національної культури, об'єднання нації в єдину державу, здобуття державності тощо. "Універсальна" площина визначає роль та місце нації у світовому історичному процесі розвитку людства. Так у 1991 р. українська "локальна" національна ідея здійснилася – Україна стала незалежною державою. Виникла потреба у новій національній ідеї, в її "універсальній" площині.

Сучасний український політик С. Жижко, говорячи про формування універсальної української ідеї відмітив: "Національна ідея має дати чітку уяву майбутнього нації на яку погоджується суспільство, уяву про духовність, про ідеал спільного життя. Це не є політична програма, не є економічна реформа, це не стратегічний план розвитку держави – ідея нації є глобальною і діє в душі – мікросвіті кожної людини, в духовному космосі всієї нації, діє в просторі і часі як вітальна сила мертвих і майбутній гін до життя ще не народжених українців" [Жижко С. Українська ідея – національна ідея // Українська національна ідея. – К., 1998. – С. 64–68].

Таким чином, нове наповнення української національної ідеї повинно розглядатися як українська мрія, що виступає найвищим щаблем самоусвідомлення народу, доказом його історичності й незнищеності. Нова українська національна ідея має перекликатися з християнськими цінностями; повинна бути позбавлена месіанства по відношенню до інших народів, і передбачати збереження незалежності, впровадження духовно-матеріального відродження тільки на теренах Вітчизни і власними зусиллями. Національна ідея не може виходити з інтересів окремих груп народу, як от: від бідних чи багатих, від регіонів, професійних, конфесійних чи партійних об'єднань. Вона має бути доступна і близька всім регіонам, верствам, має виражати інтереси абсолютної більшості нації, носити об'єднуючий, творчо-будівний характер. І в сьогоденній Україні вона має в однаковій мірі захопити Донбас і Галичину, старшу генерацію і молодь, українсько- і російськомовних.

Отже, сьогодні йдеться про необхідність вироблення такої універсальної національної ідеї, що об'єднала б різні верстви суспільства, сформувала б державницьку свідомість як головний чинник у розбудові соборної Української держави.

ОБ'ЄКТИВНО-РАЦІОНАЛЬНЕ ТА СУБ'ЄКТИВНО-ІРРАЦІОНАЛЬНЕ В ПОЛІТИЧНІЙ РЕВОЛЮЦІЇ

Події, які розгорнулися у ряді регіонів світу в кінці XX – на початку XXI століття, актуалізували проблему політичної революції. Представляється корисним у дослідженні такого суперечливого явища, як революція застосовувати принцип єдності раціонального та ірраціонального.

Відомо, що марксизм розробив одну з найфундаментальніших теорій революції. Не вдаючись у всі її деталі, наголосимо на головному. Революція за марксистсько-ленінським вченням є закономірністю соціально-політичного розвитку. Свої глибинні коріння вона має в конфлікті продуктивних сил та виробничих відносин, що в соціальній сфері набуває виразу класового антагоністичного конфлікту між експлуататорами та експлуатованими. В кінцевому підсумку соціально-економічний конфлікт породжує політичну кризу – революційну ситуацію, яка може перерости у політичну революцію як якісну зміну існуючої політичної системи. Всі перераховані складові революції розглядаються як об'єктивно-раціональні параметри, які є чинниками суспільного поступу. В той же час марксистсько-ленінська теорія не ігнорує суб'єктивно-ірраціонального аспекту революцій. В класичних інтерпретаціях це описано формулою: взаємодія об'єктивних умов та суб'єктивного фактору революції. Змістовно суб'єктивний фактор включає в себе різного роду характеристики: від настроїв мас і їх готовності до рішучих дій і до здатності вождів революційних партій здійснити необхідні політичні кроки.

В цілому представлена теоретична модель соціально-політичної революції своєрідним чином реалізує діяльнісно-соціологічне тлумачення раціонального та ірраціонального. Важливо при цьому, що домінуючою стороною у їхній взаємодії визнається об'єктивно-раціональна складова революції, оскільки вона в головному визначає характер революції, яка, в свою чергу, є необхідним раціональним феноменом, своєрідною "повитухою" історії.

Спалах так званих "кольорових революцій" на посткомуністичному просторі, події "помаранчевої революції" в Україні змусили переосмислити старі погляди на радикальні політичні події. Своєрідну інтерпретацію революції представлено у поглядах П. Сорокіна. Його модель революційних процесів ґрунтується на інших, ніж у марксизмі-ленінізмі засадах. Глибинним чинником революції П. Сорокін визначає "репресовані інстинкти" людей, до яких відносить придушення базових життєвих інстинктів: самозбереження, свободи, травний, власницький і сексуальний. Саме придушення цих інстинктів і обумовлює революційні потрясіння у суспільстві. Цікаво, що П. Сорокін не вважає революції послідовно об'єктивно-раціональними явищами в історії, вони є результатом переродження політичної системи, дії певної етатизації соціальних відносин, коли держава витісняє приватно-правові відносини публічно-правовими.

Революція, яка породжується етатизацією та придушенням базових людських інстинктів, розглядається ним у межах закону "соціального ілюзійнізму", який окреслює очевидну розбіжність між ідеалами, цілями революції та її результатами. В кінцевому підсумку суспільство повертається до задоволення базових інстинктів, але у нові форми [Сорокин П. А. Современное состояние России // Новый мир. – 1992. – № 4. – С. 182].

Оцінюючи ідеї П. Сорокіна сучасний український вчений В. Холод наголошує, що той політик, який свідомо йде на здійснення революції, злочинно помиляється. Оскільки "гносеологія цієї помилки полягає в його ілюзорному уявленні, що соціальний порядок, створюваний сторіччями, є чимось примарним, фатальним, якоюсь недосконалістю, суцільним безглуздом. І ось його "Я", представлене радикальною ідеєю спроможеться скорегувати цей порядок. Саме ця омана є повитухою парapolітики" [Холод В. Прояви закономірного в плавному і бурхливому плині політики // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2. – С. 66].

Порівнюючи теоретичні погляди марксизму-ленінізму та П. Сорокіна, впадає у вічі протилежна інтерпретація взаємодії об'єктивно-раціональних та суб'єктивно-ірраціональних складових політичної революції. Якщо у першій концепції домінує у всіх вимірах – як історичному, так і конкретно-ситуативному закономірна, раціональна характеристика, то у поглядах П. Сорокіна зроблено явний ухил до домінування ірраціональності.

Представляється, що доречним був би ретельний аналіз подій "помаранчевої революції" в Україні у 2004 році через призму впливу раціонально-об'єктивних та ірраціонально-суб'єктивних чинників. Те, що під час цих подій широко застосовувалися механізми психологічних технологій, що, говорячи словами П. Сорокіна, вона вписується в дію закону "соціального ілюзійнізму", оскільки наявним є розбіжності між ідеалами, гаслами та результатами, не потребує ретельних доведень. Однак для з'ясування історичного масштабу подій 2004 року, визначення їх політичного статусу потрібно застосовувати різні критерії оцінювання раціональності та ірраціональності як у діяльнісно-соціологічному, так і у пізнавальному аспектах. Це, на наш погляд, дозволить виявити ступінь об'єктивної визначеності або довільності, помилковості або продуманості, фатальності або випадковості тощо тих процесів, які розбурхали українське суспільство і здивували весь світ.

К. В. Приходько, студ., КНУТШ, Київ
KristenPrihodko@yandex.ru

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ БЮРОКРАТІЇ

Слово "бюрократія" французького походження, що перекладається як правління з бюро, суфікс "кратія" означає посідання влади. Бюрократія – це вид управління, за якого існує єдиноначальність, службова ієрархія, підпорядкованість, чітке дотримання законів з певною фіксацією всього на папері. Це механізм чи управлінський інструмент, який надає

можливість державі впливати на широкі верстви населення. Бюрократія організаційно оформлена у вигляді апарату чиновників. У процесі розвитку держави, розширення і ускладнення її владних функцій, з необхідністю актуалізує потребу в існуванні особливої соціальної групи – бюрократії – зі специфічними професійно-управлінськими функціями і знаннями. Бюрократія притаманна не тільки державі, а й взагалі будь-яким організаціям. Передумовою її існування є специфічна професійна управлінська діяльність, тобто необхідність засвоєння певних вмінь і навичок, а також технічна неможливість безпосередньої демократії. Особливо поширилися ці передумови в сучасному індустріальному та постіндустріальному суспільстві, хоча, безумовно, бюрократія існувала і раніше, в традиційних суспільствах [Анурин В. Ф., Садулина А. М. Бюрократия: взгляды "извне" и "изнутри"].

Останнім часом багато дослідників підкреслюють зростаючу політичну роль бюрократії, яка стає все більш політично самостійною і незалежною, оскільки підтримує, захищає або підсилює інституціональні ролі й посади суб'єктів політики. Бюрократія втягується в політичні конфлікти, істотним чином впливає на розробку політичних стратегічних програм. Тому, як вважає частина західних дослідників, сьогодні вести мову про її нейтральність принаймні недоречно. Власне, й раніше бюрократія не була ізольована від політичних процесів у суспільстві, часто виконуючи політичні та соціальні замовлення правлячої еліти. Сьогодні ж ми бачимо безпосередню участь бюрократії у політиці та політичній боротьбі. Багатьох вчених турбує майбутнє існуючих організаційно – бюрократичних управлінських систем. Так, П. Друкер вважає, що управління дійшло до неправильного розуміння себе як мети, інституції та засобу. Це хвороба виродження, до якої схильні управлінські структури, особливо ті, які не перебувають у царині ринкових випробувань. Дехто вважає бюрократію протезним засобом, який більше не потрібний, але це не значить, що її загибель є неминучою. Неминучі лише ті технологічні зміни, які зможуть визволити цивілізацію від бюрократії, коли поставнуть пост- бюрократичні форми організації, що управлятимуться більше вмінням та знанням, аніж владою.

Можна визначити два загальних чинники, що впливатимуть на еволюцію бюрократичних моделей у сучасному суспільстві:

- постійний прогрес у засобах і методах передбачення й організації;
- зростаюча витонченість індивіда у дедалі складнішій культурі.

[Воронов І. О. Демократичний транзит: політико-владні трансформації].

Зрозуміло, що без дій бюрократичних механізмів сучасне суспільство не могло б існувати. Арістотель писав, що будь – які правильні форми правління мають тенденцію вироджуватись і викривлятись як відображення у кривому дзеркалі. Таким перетворенням раціональної бюрократичної організації є бюрократизм. Слово бюрократизм означає владу "бюро", тобто письмового столу, – не народу, навіть не конкретної особи, а посадової позиції. Таким чином допоміжна функція слугувати людям перетворюється на ще одну владу над ними, система раціона-

льного ведення справ стає машиною тиску. У соціально-політичному плані сутність бюрократизму полягає у відриві апарату управління від суспільства, в результаті чого він перетворюється в самостійну силу з власними егоїстичними інтересами, які він у будь-який спосіб просуває і забезпечує, використовуючи своє становище розпорядника суспільними справами. Бюрократична модель управління з організаційно-технічної точки зору містить у собі передумови для розвитку бюрократизму. Оскільки найперше завдання чиновника – забезпечення дотримання єдиних, загальних для всіх формальних правил, то ці правила перетворюються на самоціль. Зміст змінюється формою. Знижується рівень розуміння виникаючих проблем. Усю складність реальних суспільних справ чиновники прагнуть втиснути в рамки деяких стандартних ситуацій, підігнати дійсність під своє обмежене розуміння її [Хоцеї А. Теория общества]. Для розуміння логіки бюрократичної машини застосовують "закон Паркінсона", згідно з яким бюрократична організація прагне до розширення свого впливу, до саморозростання. При цьому не спостерігається прагнення до підвищення власної відповідальності за стан справ. Максимальна масштабність і сфери контролю при мінімізації відповідальності – такий бюрократичний ідеал [Паркінсон С. Н. Законы Паркинсона].

Особливості функціонування сучасної бюрократії пов'язано з тим, що її діяльність має політичне спрямування, як вже зазначалось вище, та підпорядковується потребам і завданням, які мають політичний характер. Бюрократія втягується у політичне протистояння, до процесу боротьби за політичну владу. Найбільш поширеною формою такого залучення бюрократичних структур є використання адміністративного ресурсу під час виборчих перегонів, тобто бюрократизація виборчого процесу. В результаті легітимність владних інститутів спирається на саму легітимацію, яка впроваджується у суспільстві адміністративним тиском, командним нав'язуванням. Тож, бюрократія залучається до політичної боротьби, тим самим стає чинником дестабілізації політичного процесу, адже бюрократизація виборчого процесу призводить до загострення протиріч між владою та народом, посилення відчуження владних структур від суспільства та збільшення недовіри до них. Високий ступінь політизованості як визначальна ознака сучасної бюрократії обумовлює неадекватне функціям бюрократії розширення меж її повноважень, компетенцій і відповідальності, що порушує функціонально-рольові та статусні засади бюрократичної організації [Смолюков В. Бюрократия и бюрократизм: как свести болезнь к минимуму].

Тому сьогодні досить гострою залишається проблема деполітизації бюрократії. Побудова державного апарату, вільного від політичного впливу ззовні притаманна багатьом розвиненим у політичному відношенні державам. Юридичні аспекти принципу політичної нейтральності бюрократії закладені в адміністративному праві. Так у системі принципів державної служби Великої Британії принцип політичної нейтральності державних службовців є ключовим, виступаючи гарантією стабільності та високого професіоналізму державного апарату. Правила

поведінки британських державних службовців у політичній сфері мають жорсткі обмеження. Британські юристи розглядають цей принцип як цінне надбання національної правової системи. Тому цивільна служба у Великій Британії є "явищем особливого роду" з "особливим корпоративним духом".

А. В. Рыбалова, студ., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия

ЭВОЛЮЦИЯ КОНФЛИКТНЫХ КОНЦЕПЦИЙ ПОЛИТИКИ

Термин "конфликт" (от лат. – столкновение) определяется словами как столкновение двух и более сил в целях реализации своих интересов.

Конфликт предполагает наличие двух или более сторон, имеющих между собой противоречия. Под политическим конфликтом следует понимать столкновение противоположных интересов личностей, групп, партий, государств, организаций и политических систем, в борьбе за ценности, статус, власть и интересы.

Конфликты можно классифицировать по различным основаниям: субъекту, характеру, способу разрешения, зрелости, длительности, проявлению и т. д. Однако наиболее общим и понятным является разделение конфликтов на две группы по способу их разрешения – позитивные и негативные, а также по последствиям – конструктивные или деструктивные.

Конфликтное разрешение политических вопросов имеет давнюю историю. Так, уже в V веке до н. э. Фукидид писал об истории Пелопонесской войны, суть которой заключалась в противостоянии между полисами с различным политическим устройством: "демократическими" Афинами и "олигархической" Спартой.

Идеи о конфликтном характере политики развивались достаточно медленно и стали наиболее популярны к концу XIX – началу XX века. Одной из наиболее известных концепций конфликта в политике является теория Карла Маркса, согласно которой неизбежность конфликта очевидна, причем его степень и характер прямо пропорциональны неравномерности распределения дефицитных ресурсов, осознанию своего положения группой и поляризации конфликтующих сторон.

Далее идеи конфликта в политике можно проследить у Георга Зиммеля. Он также уверен, что конфликт – неизбежность. Однако Зиммель не воспринимает конфликт с негативной точки зрения из-за его способности стимулировать общество к изменению и улучшению своих качеств. Причем конфликты будут наиболее интенсивными, если они происходят среди членов одной тесно связанной группы по сравнению с конфликтами между менее связанными людьми даже в рамках одной группы. Важным вкладом Г. Зиммеля в идеи о конфликтном характере политики было включение в конфликт третьей стороны, которая может вести не к одному итогу, а к различным возможностям развития конфликта – от диалога до открытой конфронтации.

Следующим витком в развитии идей политического конфликта была концепция Карла Шмитта. В своей работе "Понятие политического" он предлагает понимание политики совершенно с новой точки зрения – как различение критерия наличия друга и врага как внутри государства, так и вне его. Эта дихотомия, по его мнению, способна определить наличие политического в государстве. "Мир без возможности такой борьбы окончательно умиротворенный, стал бы миром без различения друга и врага и вследствие этого миром без политики".

Дальнейшее распространение идей теории социального конфликта можно проследить в концепциях Льюиса Козера, Ральфа Дарендорфа и Кеннета Боулдинга. Согласно их мыслям, конфликт неизбежен, но возможность его разрешить все же существует. Все три концепции основаны на идее социального неравенства как причины возникновения политических конфликтов. Конфликт представляет собой естественный процесс противостояния двух сторон, имеющих стремление занять позицию, несовместимую с интересами другой стороны. Принципиально новыми явились идеи Боулдинга и Козера о классификации конфликтов. Первый рассматривает их с точки зрения организованности сторон, второй – их реалистичности. Дарендорф же выразил мысль о том, что источником конфликта может быть только власть и люди, ею обладающие.

Таким образом, можно заметить развитие идей о конфликтном характере политики во времени. Нужно понимать, что конфликт является одним из главных элементов мировой политики в современном мире. И для того чтобы осознавать, понимать и предвидеть возможные последствия любых политических событий, нужно понимать роль, место и значимость конфликта. А это возможно только при изменении и разработке конфликтных концепций, учитывающих все факторы, отвечающие запросам времени. Именно поэтому это направление не стоит на месте, оно развивается и на сегодняшний день можно уже смело говорить о развитии и процветании такой науки, как конфликтологии.

***Г. М. Сащук, д-р політ. наук, доц., КНУТШ, Kuiv
Kingann76@mail.ru***

ЦІННІСНІ ДЕТЕРМІНАНТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Особливістю сучасного розуміння культури є те, що культура являє собою систему надбіологічних програм людської діяльності, поведінки та спілкування, систему, яка виступає необхідною умовою відтворення та змін соціального життя в усіх його основних проявах. Започаткований у біології принцип коєволюції поступово набуває статусу загальнонаукової категорії, активно застосовується в теорії інформації. Щодо суспільства – вона наголошує на синергетичному, інтерактивному, системно-цілісному характері культури соціуму. Якщо раніше сфера культури нерідко розглядалася як дещо автономне (у Д. Белла, зокрема, зустрічається принцип відокремленості, роз'єднаності "трьох" сфер – економіки, соціального життя, культури), то зараз вона сприймається як єдина реалізація

льність, в якій об'єктивне і суб'єктивне (практика та її теоретична рефлексія) переплетені, злиті в єдиному утворенні – "людському світі", створеному людством культурному просторі свого життя.

Квінтесенцію змін, які викликає інформаційне суспільство, є трансформація культури. Це стосується, насамперед, технологічної культури, яка зумовлює технологічні засади устрою життя людей. Однією із найвиразніших рис цієї культури є її дистанційність. Неминучим наслідком цього є радикальна зміна соціального буття людини

Особливість змісту культури інформаційного суспільства, на відміну від традиційного розуміння культури, сформованого у XIX – першій половині XX сторіччя, проявляється у чіткому розмежуванні емоційного й інформаційного елементів культури. Сьогодні нам близьке визначення фахівців, які враховують інформаційну культуру однією із граней загальнолюдської культури або інформаційною компонентою людської культури загалом. Інформаційна культура особистості – одна зі складових загальної культури людини; це – динамічна єдність світоглядної, інформаційно-технологічної, комунікативної й інтелектуально-творчої компоненти; сукупність інформаційного світогляду та системи знань і вмінь, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність з оптимального задоволення індивідуальних інформаційних потреб з використанням як традиційних, так і нових інформаційних технологій.

Нині в нашій країні відсутня цілісна державна концепція інформаційної освіти та формування інформаційної культури особистості. Інформаційна культура останнім часом переважно асоціюється з техніко-технологічними аспектами інформатизації, набуттям навичок роботи з персональним комп'ютером. Переважає монодисциплінарний підхід, у результаті якого формування інформаційної культури зводиться до навчання основ бібліотечно-бібліографічних знань, ліквідації комп'ютерної неграмотності, опанування раціональних прийомів роботи з книгою тощо. Кожен з цих напрямів сам по собі не викликає сумнівів, проте, маючи локальну спрямованість, жодний з них не може вирішити проблеми загалом – формування інформаційної культури, як цілісного явища, в якому інтегруються всі ці, а також інші, додаткові напрями. Ситуація посилюється відсутністю спеціально підготовлених педагогічних кадрів і необхідної навчально-методичної літератури.

Особливе місце в складі поняття "інформаційна культура особистості" належить інформаційному світогляду. Інформаційний світогляд – це система поглядів людини на світ інформації та місце людини в ньому. Інформаційний світогляд містить переконання, ідеали, принципи пізнання і діяльності. Процеси інформатизації й глобалізації сучасного суспільства базуються на сучасних технічних можливостях і властивостях інформації, пов'язаних з її стрибкоподібним зростанням, впливом нових інформаційних технологій на розвиток інших технологій, перетворенням інформації на основний предмет людської праці.

Однією з характеристик освіти в інформаційному суспільстві стає розширення вікових і тимчасових рамок традиційного освітнього процесу. Освіта в даний час адресована не тільки молоді. Швидкість змін приво-

дить до того, що реальна ситуація потребує навчання кожного (і перенавчання) кожні 5–7 років. Індустрія освіти стає затребуваною для всіх активних членів суспільства. Однак слід зважувати на таку закономірність: чим більше людина залучена до інформаційного потоку, тим більше вона залежна від інформаційного впливу, маніпуляцій за допомогою інформаційних технологій, якщо не має певних механізмів захисту. Будь-яка інформація, яку людина отримує непрямо (у випадку опису світу) чи жорстко (у випадку безпосереднього стосунку до цінностей чи моралі), впливає на світогляд чи моральні установки. Швидко "відсортувати" інформацію може лише людина з дуже чіткою світоглядною позицією, з усвідомленою шкалою цінностей.

Визначальними, на наш погляд, соціально-культурними детермінантами розвитку інформаційного суспільства в Україні повинні стати:

- інформатизація всієї системи загальної та спеціальної освіти, всіх форм підготовки та перепідготовки фахівців; підвищення ролі кваліфікації, професіоналізму і здібностей до творчості як важливіших характеристик людського потенціалу;
- формування та розвиток індустрії інформаційних і комунікаційних послуг, орієнтованої на масового споживача;
- забезпечення сфери інформаційних послуг духовним змістом, що відповідає вітчизняним культурно-історичним традиціям, у тому числі організація потужного україномовного сектора в Інтернеті.

Вказані позиції, на наш погляд, одночасно слід вважати й найважливішими стратегічними напрямками розвитку інформаційного суспільства в Україні, які повинні бути орієнтовані на формування таких ціннісних та поведінкових стереотипів населення, які відповідають, з одного боку, культурно-історичним традиціям України, а з іншого – високим вимогам цивілізаційного розвитку в XXI столітті. Рух по обраному шляху дозволить створити нові види діяльності, сформувати нові типи соціальних відносин, посилити інтелектуальний, творчий потенціал громадян, залучити їх до світових культурних цінностей. Це особливо важливо для перемоги ідеалів духовності та моральності в інформаційному просторі сучасної культури.

Е. В. Свиридова, студ., ОГУ, Орел, Россия
swir.elena2010@yandex.ru

ЭТАТИЗМ КАК ВАЖНЕЙШАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ РОССИЙСКОЙ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ

Этатизм как термин начал использоваться первоначально во Франции в 80-е гг. XIX в., а этатистские основы политической мысли формировались в первой половине XIX в. в основном как ответная реакция на программу либерализма, изложенную в трудах представителей классической политэкономии.

На современном этапе этатизм рассматривают с двух сторон, во-первых, как процесс огосударствления общественных отношений; во-вторых, как элемент политической культуры.

Политическая культура включает в себя те элементы национальной культуры, которые связаны с политикой и оказывают существенное влияние на формы и функционирование политических институтов и процессов. В числе главных констант российской политической культуры можно назвать этатизм, играющий большую роль в общественно-политической жизни. Данное понятие прочно вошло в лексикон исследователей российской политической культуры. Этатизм можно определить как направление общественно-политической мысли, расценивающее государство как высший результат и цель общественного развития. В силу своеобразия исторического развития России этатизм является основанием общественной жизни. Государство всегда занимало доминирующее положение, при котором общество подчиняется ему. Отмечая эту особенность нашей страны, Ю. С. Пивоваров противопоставил российскую культуру, определив ее как "властечетричную", западной – "антропосетричной". В отличие от последней, основанной на психологии индивидуализма, русскому национальному характеру чаще всего свойственен достаточно высокий уровень ожиданий от государства.

Русские философы и мыслители по-разному определяли причину данного явления, например, С. М. Соловьёв видел ее в географической среде обитания русского народа, один из представителей течения евразийства, П. Н. Савицкий, предложил ввести в научный оборот термин "месторазвитие", под которым понимал социально-историческую среду и ее территорию, слитые в единое целое, в географический индивидуум или ландшафт. Месторазвитие и "татарщина", которая, по мнению, евразийцев, оказало существенное влияние на становление российской государственности, создали основу культуры с ее неповторимыми чертами. Существенный вклад в понимание этатизма внес Н. А. Бердяев. По его мнению, географическое разнообразие определило антиномичность политической культуры России. В своей работе "Судьба России" он отмечал, что в русском национальном характере принципы анархизма уживаются с этатизмом, который доминирует. "Россия – самая безгосударственная, самая анархическая страна в мире... Никто не хотел власти, все боялись власти, как нечистоты... Россия – самая государственная и самая бюрократическая страна в мире; все в России превращается в орудие политики" [Бердяев Н. А. Судьба России: опыты по психологии войны и национальности. – М., 1990].

В настоящее время в сознании населения вновь наблюдается усиление этатистских и нейтралистских ориентаций. Данный факт подтверждают современные отечественные исследователи, такие как О. Г. Зевина, Б. И. Макаренко [Зевина О. Г., Макаренко Б. И. Об особенностях политической культуры современной России // Полис. – 2010. – № 3], а так же проведенные социологические исследования. В частности опросы Левады-центра доказывают, что современное российское общество связывает свои надежды с "сильной рукой", централизованным государством, главной целью которого является забота о людях. Так, на вопрос сможет ли большинство людей прожить без опеки государства, 77 % респондентов ответили отрицательно [Общественное мнение – 2010. – М., 2011].

На протяжении последнего десятилетия в политическом сознании российского общества произошли заметные структурные изменения, выразившиеся в развитии двух тенденций: падение доверия к демократическим и либеральным ценностям и нормам, разочарование в демократии, ее неспособности к урегулированию кризисов; рост авторитарных ценностей и установок. И. Клямкин считает, что большинство россиян – сторонников "жесткой руки" в сегодняшней России подразумевают под ней не политическую диктатуру ради обеспечения экономической свободы, а нечто совсем иное: авторитарное регулирование экономики и защиту

Все это оказывает влияние на формирование особого политического менталитета. В российском политическом менталитете доминирует определенный образ государственной власти. Народ не столько поручает власти выполнение каких-либо функций, сколько вручает ей свою судьбу. На этой основе в российском политическом менталитете утвердился в качестве ценности и базовой установки патернализм. Государственное попечительство рассматривается как "благо" и обязанность властей перед народом. Это порождает некий культ государственной власти, преклонение перед ней как воплощением силы и господства. Такая фетишизация государственной власти порождает этатизм, причем не в западном, а, скорее, в восточном смысле. Этатизм основывается на том, что российское государство, наделяющееся сверхъестественными свойствами, рационально воспринимается как создатель российской действительности, оно отождествляется с большой семьей, ставится выше закона.

Несмотря на происходящие изменения: демократизацию, модернизацию, политическая культура российского общества продолжает оставаться этатистской. Значительное влияние на нее сегодня оказывают радикальные изменения основ экономической, социальной, политической и духовной жизни, массовые перемещения в Россию различных групп населения из ближнего зарубежья и возникновение вследствие этого новых межэтнических, демографических, территориальных и иных образований; изменение и усложнение социальной структуры общества, появление в ней новых социальных групп, рост имущественного неравенства, усиление вертикальной и горизонтальной мобильности; переоценка на основе расширения информации уроков прошлого, настоящего и перспектив будущего [Баранов Н. А. Политические отношения и политический процесс в современной России. – СПб., 2004].

О. Ю. Скляр, спец. 2 кат., КНУТШ, Київ
Olegsklyar@ukr.net

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ "ПОЛІТИЧНА СВОБОДА"

У наш час існує близько двохсот визначень поняття "свобода", цей термін розглядається у різних вимірах: "політична свобода", "соціальна свобода", "економічна свобода" тощо. Мабуть у зв'язку із таким розмаїттям тлумачень цього поняття і донині не можливо прийти до єдиного

"універсального" визначення цього поняття як єдиного що було б однаково доцільним без доповнень та додаткових пояснень тлумачення у будь-якій сфері суспільства. Якщо розглянути цей термін з історичного напрямку спочатку як етимологію, то знайдемо два різні кореневі виміри поняття "свобода":

1. Свобода загальнослов'янське суфіксальне похідне від старослов'янського "свобѣство", "собѣство" (особливість). Свобода буквально "своє, власне, окреме від інших положень" [Шанський Н. М., Боброва Т. А. Шкільний етимологічний словник російської мови: Походження слів. – 4-е вид., стереотип. – М., 2001. – С. 139].

2. Деяке інше трактування знаходимо у Черних П. Я.: свобода... (нарівні із стародавнім російським і старослов'янським "собѣство" – "властивість" та "істота", "спільність") – "особистість", "лице". Таким чином, із поняттям "свобода" із самого початку пов'язувалась ідея належності до свого колективу, до свого роду, племені, до своєї народності – словом, до своїх.... [Черних П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. – 3-е вид., стереотип. – М., 1999. – Т. 2. – С. 148].

Як процес – Свобода в історичному аспекті як постійно перехідний вимір в різні стадії суспільного розвитку від відносної але свободи – "Давня Греція де визнавалися права громадян у публічному управлінні" – до несвободи взагалі – фактичного скасування цих прав і свобод у період Середньовіччя, потім рабовласництво, кріпацтво і знову до свободи – відміна рабовласництва, кріпацтва, до періоду буржуазних революцій де права і свободи громадян закріплені на законодавчому рівні з домінуванням громадян над потребами держави.

Звідси складається враження що свобода з історичного початку існує в першу чергу як політичне явище, а значить, "як політична свобода", і тому хотілося б розробити максимально "універсальне" поняття "політичної свободи", " щоб воно було не лише чітке і зрозуміле, але, по можливості охопило усі аспекти політичних відносин. Визначень понять "політична свобода" теж багато як від класиків так і їх послідовників, але кожне з них охоплює лише певну частину свободи саме у політичній сфері. З історичним розвитком суспільства хотілося б розробити більш загально-змістовне поняття "політична свобода" яке б охопило усі головні політично-суспільні напрямки. Хочу запропонувати на розгляд для доповнення свій варіант розуміння свободи у політичній сфері: як термін – "реалізація інтересів громадян у політичній системі суспільства. "

І. Є. Смирнова, доц., ДонНУ, Донецьк
t.smirnova@donnu.edu.ua

"ЕРОЗІЯ ДОВІРИ" ДО ДЕМОКРАТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ У РОБОТІ М. ДОГАНА

На кінець ХХ століття стало очевидним, що демократія, як форма організації суспільно-політичного життя, утвердилася у якості визначального шляху розвитку для багатьох країн, її цінності поширилися у суспільній

свідомості великих мас людей. Однією з основних причин такого успіху стала та можливість, яка надається демократією для всебічного і найбільш рівноправного розвитку особистості. Одночасно широке поширення демократичних перетворень у багатьох країнах світу не означає безпроблемного розвитку цього політичного явища. Демократія є крихкою системою, і якщо не створювати відповідних умов для її підтримки, вона буде зруйнована. Суспільство часто очікує негайної віддачі від обраної влади, не замислюючись над тим, що самі громадяни повинні щось робити задля того, щоб система працювала ефективно, щоб представники народу захищали інтереси людей, були підконтрольні і відповідальні. Як показує досвід розвинених країн, демократія має серйозні проблеми, вирішення яких є необхідною умовою її ефективного функціонування.

Саме їх аналізу присвячена робота відомого політолога, соціолога М. Догана "Ерозія довіри в розвитих демократіях", в якій автор розглядає питання ерозії довіри стосовно ключових політичних інститутів у розвитих демократіях. Доган на основі даних опитувань, проведених приблизно в 20 країнах плюралістичної демократії показує, що більшість громадян не мають "ніякої довіри" або мають "слабку довіру" до основних інститутів і організацій політичного режиму: партій, уряду, парламенту, вищої адміністрації, судів, армії, поліції, профспілок, великого бізнесу, церкви, телебаченню й іншим мас медіа.

Доган відзначає, що з одного боку відбувається поширення демократії в усьому світі, а з іншого – йде її ослаблення в провідних західноєвропейських країнах. В останні десятиліття демократія експортується як товар, імпортується як зразок для наслідування, приймається з ентузіазмом або нав'язується ззовні, реалізується чи імітується приблизно в 50 країнах. Демократія стала інтерконтинентальною політичною парадигмою. При цьому парадоксально, що в часи апогею демократії можна побачити симптоми її слабкості в осередку старих розвитих демократій, ерозію довіри до найбільш важливих інститутів. Тобто поширення демократії у світі супроводжується ослабленням основних механізмів постіндустріальних поліархій.

Для характеристики цього явища Доган використовує поняття ерозія, що являє собою не просто "втрату ілюзій", "розчарування", "нездоров'я", як схильні характеризувати ці явища деякі західні автори. У той же час Доган проти вживання слів "криза", "делігітимація" і "патологія", що використовуються іншими авторами, і на думку Догана, є перебільшенням. Доган показує, що ерозія довіри в розвитих демократіях постіндустріальних країн має чотири характеристики. По-перше, вона – не тимчасове явище, обумовлене особливою ситуацією. У дійсності ерозія – стійке явище, що підтверджується опитуваннями, проведеними за останні десятиліття в деяких країнах і за більш тривалий період в інших. Ці розчарування і невдоволення мають тенденцію стати хронічними. По-друге, недовіра довіри повсюдний. Він очевидний у всіх розвитих демократіях, єдине виключення – Люксембург. Навіть Швейцарія, сприймана деякими як зразок, не випадає з загальної картини. По-третє, дефіцит довіри носить характер не тільки хронічний і повсюдний, але й структурний у тому змісті,

що він торкається більшості важливих інститутів – більш 15, підриваючи повагу до них і послабляючи владу уряду. По-четверте, ця недовіра має раціональне забарвлення. Для більшості опитаних недовіра базується не на логічній, а скоріше прагматичній основі. По суті, ступінь довіри (недовіри) мало варіюється по осі ліві – праві чи по осі лібералізм – соціалізм.

Будучи по своїх характеристиках міжнародною, структурною і раціональною, ерозія довіри, як це бачиться по останніх опитуваннях, підсилюється паралельно наростанню економічних труднощів у деяких країнах, особливо структурного безробіття в Європі. Далі Доган розглядає ерозію довіри до таких державних і недержавних інститутів як парламент, армія, поліція, державна адміністрація, суди, соціальне забезпечення, профспілки, великий бізнес, церква.

Для деяких респондентів причина дефіциту недовіри – в неефективності інститутів, тоді як для інших – у зловживанні владою, патерналізмі, клієнтелізмі і, іноді, корупції. Доган приходить у здивування від того, що в 14 з 22 країн, в яких проводилися опитування, велика частина суспільства не довіряє парламенту. Дефіцит довіри до цього базового інституту демократії, який тривалий час був центром ваги демократичних режимів відповідає падінню його реальної ролі у функціонуванні представницьких демократій. Це – основна проблема, що, на думку Догана, не укладається в рамки інституціональної теорії.

У значній частині демократичних країн більшість людей критично налаштовані щодо державної адміністрації як до неминучого зла. Тут розходження між країнами відповідають думкам фахівців про ефективність державної адміністрації тієї чи іншої країни. Не дивно, що в Італії і Португалії невдоволення адміністрацією виявилось найбільшим. У Швейцарії рівень довіри відносно високий. Але державний устрій – федеративний чи унітарний – мало впливає на ставлення людей до діяльності державної адміністрації. Частка людей, що не довіряє армії варіюється від 5 % у Японії до 11 % в Ізраїлі. Ці крайності є дивними, якщо взяти до уваги історичну національну пам'ять японців і значення армії для виживання ізраїльської держави. Несподіваними є антиармійські настрої в Бельгії і Нідерландах. Високою репутацією користується армія в Англії, середній рейтинг у неї у Франції. З усіх інститутів поліція – один з тих, який викликає найменше невір'я.

Ерозія довіри особливо помітна стосовно політичних партій, чий імідж в останні десятиліття погіршився майже у всіх західних демократіях, включаючи скандинавські. Скрізь упала чисельність членів партій. Учорашні масові партії стали сьогодні по більшій частині партіями діючих політиків. Низька явка виборців на вибори – результат розчарування в партіях, особливо в США. Найбільше враження залишає звичайно, провал партократії в Італії. Недовіра торкається всіх кандидатів на виборні посади; виключення складають деякі країни, в яких пропорційна система представництва створює можливість для поляризації політичних сил. Ретельний вторинний аналіз результатів опитувань показує, що багато виборців голосують не за якусь партію, вони голосують проти найбільш неприйнятних кандидатів. Це не означає, що виборцям подобається їхній

опонент. Просто вони вибирають "менше з двох зол". У 11 з 20 країн абсолютна більшість опитаних заявили, що вони мають слабку, або ніякої довіри до церковних інститутів. Іншим несподіваним відкриттям стало зниження авторитету профспілок у більшості демократичних країн, особливо в США. Величезна більшість громадян у постіндустріальних суспільствах, розвиток яких характеризується соціальними реформами, реалізованими завдяки активності профспілок, не довіряють головним організаціям трудящих. Великий бізнес критикується справедливо і завжди. Він ніколи не викликав великої довіри серед найманих робітників.

Висновок Догана наступний. Ерозія довіри – це насамперед ознака політичної зрілості суспільства. Вона означає не стільки виродження демократії, скільки посилення критичного настрою громадян. Що змінилося в останні десятиліття, так це їх ставлення до функціонування політичної системи. Сьогодні плюралістична демократія стає менш податливою до управління внаслідок не стільки перевантаженості уряду, скільки суспільства, що охопило всі верстви, і викликало спад довіри або іншими словами, породило раціональну недовіру, викликану досвідом.

І. І. Степанова, студ., КНУТШ, Києв
irina.stepanova-1993@yandex.ua

РОЛЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУСПІЛЬСТВА

У другій половині ХХ ст. в політичному житті суспільства значно зріс вплив газет і журналів, радіо і телебачення, поєднаних поняттям засоби масової інформації. У політологічному контексті засоби масової інформації визначаються як сукупність каналів поширення інформації, адресованої необмеженому колу осіб, соціальних груп, держав, з метою оперативного інформування їх щодо подій і явищ у світі, конкретній країні, певному регіоні, а також для виконання специфічних соціальних функцій. Ключовим словом у цьому визначенні є інформація, під якою розуміються повідомлення, відомості про що-небудь, передані по каналах ЗМІ, характеризується великою різноманітністю. Її зміст відображає всі аспекти політики: економічної і соціальної, військової і науково-технічної, національної та молодіжної, а також інші сторони політичного життя. Так, дійсно, інформація у сучасному світі є перш за все товаром, і хто володіє цим товаром, той як відомо володіє цим світом.

Сучасне політичне життя неможливо уявити без преси, радіо, телебачення. Роль ЗМІ в політиці проявляється насамперед у їх функціях. Спільною для всіх ЗМІ є інформаційна функція, яка полягає в повідомленні про найбільш значні події. Специфічні функції включають вибір і коментування інформації. Функція політичної соціалізації полягає в залученні людей до політичних цінностей, норм, зразків поведінки. Функція критики та контролю дозволяє громадянам аналізувати та оцінювати діяльність органів влади. Ще одна функція – представлення різних суспільних інтересів, думок, поглядів на політику. З цим також пов'язано і

формування громадської думки. А функція мобілізаційна виражається в спонуканні людей до певних політичних дій.

Найбільш повно різні політичні функції ЗМІ проявляються в демократичній державі. Мас-медіа є невід'ємною складовою механізму функціонування демократії, а також її ціннісних підстав, демократичного ідеалу. Наявність розвинених, демократично організованих ЗМІ, які об'єктивно висвітлюють політичні події, – одна з найважливіших гарантій стабільності демократичної держави, ефективності управління суспільством. І, навпаки, невиконання ЗМІ свого призначення у політичній системі здатне корінним чином спотворити її цілі та цінності, порушити ефективність і підірвати життєздатність, перетворити демократію в ілюзію, форму прихованого, маніпулятивного панування правлячих верств і класів. Найважливішим принципом демократичної організації мас-медіа є плюралізм влади у суспільстві та плюралізм самих ЗМІ. Плюралізм влади означає поділ у суспільстві економічної соціальної, власне політичної і духовно-інформаційної влади. Підпадання головних ЗМІ під контроль економічно або політично пануючих груп означає кінець демократії або, щонайменше, її істотну деформацію. Незалежність мас-медіа можуть забезпечити відповідні форми їх громадської організації. Існують три головних форми сучасної організації ЗМІ: комерційна, державна і суспільно-правова. При комерційній організації, панівною, наприклад, в США, ЗМІ знаходяться в приватному володінні і фінансуються виключно за рахунок доходів від реклами і приватних пожертвувань. Для них характерна жорстка конкуренція за рекламні доходи і аудиторію. Найважливіший недолік комерційної організації мас-медіа – їх пряма залежність від рекламодавців і власників, а також часте забуття суспільних інтересів та етичних норм в гонитві за успіхом. В умовах державної організації ЗМІ належать державі і прямо фінансуються та контролюються нею. Перевагою цієї форми організації, переважаючою, наприклад, у Франції, є незалежність ЗМІ від великого капіталу, підконтрольність парламенту і уряду. Суспільно-правова організація ЗМІ прагне звільнити їх від державної і приватної залежності. За цією моделлю вони фінансуються головним чином за рахунок спеціального податку, що сплачується громадянами, мають права юридичної особи і самоврядування, хоча в цілому контролюються громадськими радами, що складаються з представників найважливіших суспільних груп і організацій.

Найбільшу небезпеку для громадян і демократичного державного устрою представляє використання ЗМІ для політичного маніпулювання – прихованого управління політичною свідомістю і поведінкою людей з метою примусити їх діяти (або не діяти) всупереч власним інтересам. Науковці, які вивчали роль ЗМІ в політичному житті, прийшли до висновку, що жоден кандидат в органи влади не матиме серйозних шансів на обрання, якщо не зможе використовувати телебачення і та інші ЗМІ.

Отже, будучи інструментом управління поведінкою людей і контролю над діями влади, інститут ЗМІ є частиною сучасного механізму функціонування влади в суспільстві займає значне місце у його політичній системі, саме тому і вважається "четвертою владою".

ПОЛІТИЧНА УЧАСТЬ ГРОМАДЯН: ПОНЯТТЯ ТА ФОРМИ

Важливу роль у демократичних країнах відіграє участь громадян у формуванні органів державної влади і місцевого самоврядування шляхом виборів. Під політичною участю розуміють "... дії, до яких вдаються пересічні громадяни, намагаючись впливати на прийняття владою політичних рішень або на вибір політичних лідерів на будь-якому рівні політичного життя (місцевому чи загальнонаціональному)" [Політологія / за ред. А. Колодій. – К., 2003. – С. 142]. Найґрунтовніший аналіз політичної участі на пострадянському просторі здійснив російський вчений Дмитро Гончаров, який розглядає політичну участь крізь призму біхевіоральної парадигми в контексті соціокультурного і структурно-функціонального аналізу сучасного суспільства. Він вважає, що саме американському досліднику Дж. Нагелю належить одне із універсальних визначень поняття "політична участь", а саме: "участь охоплює дії, за допомогою яких рядові члени будь-якої політичної системи впливають або намагаються впливати на результати її діяльності" [Гончаров Д. В. Теория политического участия. – М., 1997. – С. 6]. Саме політична система, на його думку, є компонентом визначення участі. Вона існує як організована структура влади, впливу, авторитету і стосується не лише уряду, а також й інших громадянських інститутів, які контролюють поведінку і ресурси своїх членів. З цього погляду політичний характер, в певний момент часу, набувають не лише власне політичні об'єднання, а й економічні і соціальні інститути, церква, профспілкові союзи й асоціації, університети, групи тиску тощо [Пірен М. І. Основи політичної психології : навчальний посібник. – К., 2003. – С. 63]. Водночас Д. В. Гончаров акцентує увагу на таких важливих теоретико-методологічних аспектах політичної участі, як характер і зміст соціальної та політичної дії в структурі участі, а також її інструментальності. Під інструментальністю політичної участі він розуміє здатність вибудовувати раціональні технології досягнення цілей.

На думку більшості дослідників, політична участь включає широкий спектр політичної активності, пов'язаний із специфічним відношенням соціальних суб'єктів до влади. Російська дослідниця Є. Ю. Мелешкіна визначає політичну участь як більш-менш регулярне і, зокрема, інструментальне застосування "акторами" різних форм політичної діяльності, засобом якого громадяни намагаються впливати на процес прийняття політичних рішень [Мелешкіна Е. Ю. Политическое поведение // Политический процесс: основные аспекты и способы анализа : сб. учеб. мат. – М., 2001. – С. 152–171]. На думку М. І. Пірен, політична участь – це втягнення (залучення) членів соціально-політичної спільноти в існуючі всередині неї політичні відносини і структуру влади [Пірен М. І. Основи політичної психології. – С. 62]. За А. Г. Беловим, під політичною участю розуміють будь-яке сприяння політичній системі у здійсненні її функцій,

впливовий прояв громадянином, його групами своїх інтересів і позицій по відношенню до влади [Белов А. Г. Политология : учебное пособие. – М., 1996. – С. 233]. Істотне доповнення щодо сутності вказаної категорії додає український дослідник Олександр Чемшит. На його думку, політична участь це будь-яка дія або бездіяльність, спрямована на зміну або збереження існуючого способу розподілу ресурсів у масштабах усього суспільства [Чемшит А. А. Государственная власть и политическое участие. – К., 2004. – С. 254]. Сучасний політичний процес характеризується великим різноманіттям видів та форм політичної участі; зокрема, в демократичних суспільствах домінують автономна, конвенційна, ортодоксальна участь, але окремі елементи інших видів тут також присутні й виявляються у відповідних обставинах. Серед багатьох класифікацій політичної участі найвагомішою та найдоцільнішою видається її поділ на пряму та опосередковану. Остання, своєю чергою, поділяється на інституційну (участь громадян у різних об'єднаннях) та процесуальну (насамперед – участь у виборах). У більшості країн згідно з принципом вільних виборів електоральна участь громадян є факультативною, що призводить до появи такого явища, як абсентеїзм – байдуже ставлення громадян до реалізації своїх політичних прав та обов'язків, яке проявляється передусім в ухилянні від участі у виборах.

Німецький політолог Макс Кааце виділяє наступні форми політичної участі:

- Конституційні і неконституційні. Конституційні форми є всі ті, які врегульовані правовими нормами (участь у виборах або електоральна поведінка). Неконституційні форми, ті, які юридично невизначені, наприклад, лобізм.
 - Легальні і нелегальні. Легальні – це дозволені законом форми політичної участі. Нелегальні – законом недозволені.
 - Легітимні і нелегітимні. До легітимних форм політичної участі належать всі ті, які відповідають моральним уявленням членів суспільства незалежно від того чи є вони легальними чи нелегальними. Ті, що не відповідають, є нелегітимними.
 - Конвенціональні і не конвенціональні. Вони розрізняються за допомогою факторів легальності, легітимності та конституційності. Відповідно всі легальні, легітимні і конституційні форми політичної участі є конвенціональними (електоральна поведінка, участь у мітингах і зборах). Неконвенціональними натомість є нелегальні, нелегітимні й неконституційні форми політичної участі (бойкоти, петиції, блокування вулиць).
- До основних форм політичної участі дослідники відносять такі:
- Голосування (центральный і найбільш масовий метод політичної участі в системах змагань, що реалізовується в рамках виборів, референдумів);
 - Участь у політичних компаніях;
 - Участь у місцевому політичному житті;

Конфліктна участь (участь у акціях протесту, страйках, пікетах, демонстраціях) [Соловьев А. И. Политология: политическая теория, политичес-

кие технологии : учеб. для студ. вузов. – М., 2003. – С. 125]. Американські політологи С. Верба і Л. Пай виділяють такі різновиди політичної участі:

- Пасивні форми політичної поведінки громадян;
- Політичні дії активних учасників передвиборчих компаній;
- Участь людей тільки у виборах представницьких органів влади;
- Професійні дії політиків [Сморгунов Л. В. Современная сравнительная политология : учебник. – М., 2002. – С. 64].

Отже, підводячи підсумки, можна сказати, що всі дослідники збігаються в одному – політична участь є одним з найважливіших демократичних інститутів, який забезпечує реалізацію політичною системою основної функції – формування, виявлення і вираження інтересів громадян. Політична участь – це прояв, форма політичної активності громадян, яка в свою чергу може реалізуватися через їх об'єднання, політичні партії.

***І. А. Тукаленко, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ
innet@online.ua***

РЕПРЕЗЕНТАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЯК ІНСТИТУЦІЙ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ

Становлення парламентаризму актуалізувало проблему використання як самодостатньої підстави функціонування політичної влади. Влада вже не трактувалася як синонім панування, оскільки спиралася тепер на зовсім інший принцип взаємовідносин зі своїми громадянами. Традиційний (монархічний) тип легітимності було витіснено раціональними практиками та процедурами забезпечення громадської довіри до влади у новонароджуваних демократичних суспільствах. І саме на цьому етапі набуває особливого значення визначення тих агентів (інституцій), які й репрезентуватимуть громадську думку.

Такими агентами, які фактично й стали інституалізованим способом висловлення громадської думки, були насамперед політичні партії. Профспілки, маніфестації, демонстрації звісно також мали важливе значення у засвідченні громадських настроїв, проте здебільшого негативно-го змісту. Тобто їхній вплив мав переважно характер демонстрації незадоволення та несхвалення певних дій, рішень тощо. Політичні ж партії могли діяти у відповідності до висловленої їм довіри репрезентування суспільних очікувань щодо здійснення певних заходів та втілення узгоджених із громадськістю намірів. Отже, саме політичні партії в умовах функціонування виборчої процедури парламентського представництва, поступово перебирають на себе основне репрезентативне навантаження та, відповідно, починають трактуватися як головна інституція легітимності політичної влади.

Від початку свого створення, політичні партії перебирали на себе повноваження як вираження так і формування громадської думки. М. Дюверже описує ці риси політичних партій як синтетичну функцію, яка виявляє себе у здатності останніх надавати індивідуальним думкам

артикульованого вигляду збалансованих та кристалізованих ідей. Ця синтетична функція має особливу актуальність у двох випадках: на етапі формування парламентаризму та у перехідних суспільствах, або ж, просто, – у "молодих" демократіях. Політична ситуація за цих обставин характеризується виразними ідеологічними розбіжностями у суспільних настроях. Тож потреба у кристалізації інтересів є очевидною та важливою. В сучасних умовах деідеологізації громадської думки основне призначення політичних партій все більше проблематизується.

За відсутності в сучасних суспільствах нових концептуально визначених класових інтересів, чи не єдино виразно політичним змістом наділяються партії, що вибудовують свою риторику на дискурсах ідентичностей. Розбіжності класових інтересів, які лягали в основу ідеологій класичних політичних партій XIX–XX століття, втратили свою вагу. Натомість, мобілізація громадян щодо національної чи расової ідентичності в умовах глобалізованих змін електоральної мапи, викликаних потужними міграційними процесами виявляє себе в багатьох країнах, хоча і з різною інтенсивністю. Політичні партії, у гонитві за власне "політичним" пальним для свого ідеологічного агрегату, згодні виступати як репрезентанти радикальних суспільних настроїв. Парадоксальним чином, активізація політичних партій з декларованими радикальними позиціями, демонструє занепад "класичних" засад їх конституалізації. І цей сплеск інтересу до них можна розцінювати як симптом нездатності партій, в цілому, забезпечувати сьогодні покладені на них функції репрезентації та розглядати їх як легітимовчі інстанції.

Проте, не зважаючи на очевидну кризу усталеного "партійного" способу "народовладдя", політичні партії продовжують відігравати роль репрезентанта громадських інтересів. Хоча агонія цього інституту і виявляє себе у різних формах: від створення множинності партії, що не можуть бути політично диференційованими до створення партій – "метеликів" – сезонного (виборчого) ужитку; від максимального звуження ідейних засад – до ідеологічної універсалізації партійних програм тощо. Якщо ж додати до перерахованого ще й корозію структури політичної партії (за Коліном Краучем концентрична структура політичних партій у зв'язку із зміною форми ядра стосовно інших кіл структури, втрачає первісні обриси. Ядро деформується через включення до нього ідеологічно незаангажованих представників, виконуючих важливі для успішного функціонування сучасних політичних партій осіб – радників, штатних лобістів, експертів тощо), то резонно буде припустити, що ці інститути функціонують швидше за інерцією, ніж з політичної необхідності. Вони вже не репрезентують політичні інтереси і переконання, а симулюють їхню наявність та їхню важливість. Проте, до появи реальної альтернативи існуючим практикам партійно-політичної репрезентації, вони продовжуватимуть грати свою суспільно важливу роль агента репрезентації громадських інтересів, а звідси і легітимації політичної влади.

Поки що на роль альтернатив претендують здебільшого тільки політичні прогнози, висловлювані багатьма сучасними мислителями в галузі

суспільно-політичних наук. Їхні припущення сходяться в одному ґрунтовному положенні: сучасні комунікаційні технології повинні бути використані у зміні форм взаємодії між владою та громадянами. Власне Інтернет вже є місцем і знаряддям революційних зрушень як в практиках політичної участі так і у зміні формату та швидкості впливу на громадську думку. Відтепер, громадська думка має пряме і безпосереднє вираження і не зводиться винятково до локальних форм організованого чи репрезентованого вигляду (опитування, висловлювання ЗМІ чи партійних речників тощо) на що, цілком слушно, звертає увагу П. Розанвалон. Не рахуватися із цим феноменом не можна, як не можна не брати до уваги в політичних дебатах та владних процесах вироблення рішень – думки експертів, "публічних комісій" або ж ймовірних (ще не викристалізованих) структур громадянської активності Інтернет-зразка чи інших комунікаційних форм.

А. О. Тупбай, студ., КНУТШ, Київ
sugarlump007@rambler.ru

КОМПРОМІС ЯК ПРИНЦИП СУЧАСНОЇ ПОЛІТИКИ

У сучасному суспільстві, зіткнувшись з проблемою глобальної кризи, неухильно зростає потреба в стабільності економічного і соціально-політичного розвитку, в стійкості демократичних інститутів влади і прогностичності результатів їх діяльності. Тому компромісна форма взаємодії учасників політичних відносин викликає незмінний інтерес як з точки зору професійних політиків, так і з позицій об'єктивного наукового аналізу.

Компроміс у політиці – свідомо укладена політична угода між протилежними політичними силами (партіями, організаціями, державами), що виражають інтереси різних верств і груп суспільства. Це спосіб вирішення конфліктів, протиріч шляхом поступок сторін, котрі беруть участь у політичній діяльності, політичних відносинах. У його основі лежить самообмеження політичних сил, відмова від незначних, другорядних завдань тактичного характеру при збереженні і незмінності основних принципів, що визначають суть.

Дослідження політичного компромісу бере свій початок у вченні про договірний характер суспільства. У працях Томаса Гоббса, Джона Локка, Шарля Монтеск'є ми знаходимо мотиви осмислення суспільства як цілісності, в якій відносини згоди та протиріччя забезпечують і соціальний порядок, і ентропійність – відхилення у поведженні значної частини суспільства, форма соціальної патології, яка обумовлює світогляд, менталітет, ідеологему поведінки і державотворення. Думка про політичний компроміс як про інструментальний засіб досягнення угод між суб'єктами політичної боротьби висловлювалася ще Гарольдом Лассуеллом, дослідницьку логіку якого продовжила Ханна Арендт. Вона стверджувала, що політичний компроміс уможливорює існування влади як мотиву дії від імені групи, і, таким чином, консолідує політичну систему. В даний час в політичній науці актуальною є постановка питання не стільки про

викорінення соціально-політичних конфліктів, скільки про їх врегулювання. Найбільш ефективним методом врегулювання конфліктів є досягнення компромісу між конфліктуючими сторонами. Тому у сучасній політиці особливого значення набуває розвиток та апробація різних механізмів і технологій досягнення соціально-політичної згоди.

Виділяють два види політичних компромісів: 1) *вимушені*, що виникають під тиском об'єктивних і суб'єктивних політичних умов і інтересів, вони з неминучістю нав'язуються обставинами, що склалися; 2) *добровільні*, які укладаються із взаємною вигодою для двох або більше політичних сил, відповідають якійсь частині політичних інтересів усіх сил, котрі взаємодіють у вирішенні певного питання. На основі таких компромісів створюються різноманітні партійні блоки і політичні коаліції.

Компромід постає як ефективний засіб вирішення реальних протиріч в ситуаціях, коли будь-який інший підхід виявляється неприпустимим. Однак політичний компромід доречний далеко не завжди і не у всілякій складній політичній ситуації. Деструктивний характер властивий компромісу як способу відходу від реальності. У цьому визначенні мається на увазі штучність причин (приводів до компромісу) та протиріч, які підлягали б врегулюванню на основі даного принципу. Інакше кажучи, тут свідомо чи мимоволі пошуки компромісу відбуваються там, де йому немає місця, де не існує в ньому об'єктивної потреби, або тоді, коли можливість компромісу вже втрачена і створилася нова, безкомпромідна ситуація, або коли компромід може бути знайдений на якісно іншому рівні згоди, до чого не готові конфліктуючі сторони, або, нарешті, коли жодна зі сторін не зацікавлена в дійсному компромідному врегулюванні і кожна зі сторін заявляє про своє прагнення до угоди головним чином у пропагандистських цілях.

Рівновага, котра досягається за допомогою політичного компромісу, є рухливою, вона постійно коливається, порушується і відновлюється. З точки зору ряду науковців, зокрема, В. Алтухова, така рівновага, тобто компромід, і становить основу стабільного, стійкого розвитку.

Використання компромісу як принципу ведення політичних справ можливе в тому випадку, якщо політичні суб'єкти не знаходяться в стані непримиренного антагонізму, тобто коли їх інтереси частково збігаються і одночасно частково стикаються – у таких ситуаціях виявляється можливим прийняти рішення, яке не гарантує ні для однієї із сторін повноти виконання їх вимог, але, натомість, забезпечує досягнення якоїсь консолідованої цілі.

Політичний компромід відноситься до числа таких інструментів політики, які мають універсально-прикладний характер незалежно від пануючої ідеології, риторики, а також і ставлення до них суб'єктів політичних рішень.

Компромід – це те, до чого повинна, хоча б іноді, вдаватися людина, котра має стосунки з іншими людьми з приводу питань про владу. Без застосування політичних компромісів неможливо досягти стабільності і порядку в державі. Готовність до компромісу є характерною рисою розвиненої політичної культури відкритого суспільства. Тому політичний

компроміс на політичній арені виступає в якості найважливішого стабілізуючого механізму, який вимагає свого детального вивчення.

Таким чином, у сучасному світі роль політичного компромісу закономерно зростає. Якщо раніше силою зброї можна було надійно вирішити найскладніші проблеми, включаючи територіальні, то тепер військові конфлікти все більш втрачають локальний характер, стаючи загрозою для всього світового співтовариства. У сформованій ситуації принцип компромісу в сучасній політиці все більш явно виступає інструментом інституціалізації політики, гарантом політичної толерантності, показником високого рівня політичної культури та засобом політичної комунікативності.

С. Г. Федчишина, студ., КНУТШ, Київ
sofiya.fedchyshyna@gmail.com

ОСНОВНІ СКЛАДОВІ ФОРМУВАННЯ ІМІДЖУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРА

Одним з найважливіших аспектів сприйняття політика громадськістю становить його імідж, – загальне враження про нього як про звичайну людину так і ідентифікація його як урядовця, який виконує свої обов'язки. Саме поняття "імідж" походить від латинського слова "imago", що означає "імітація". Словники тлумачать "імідж" як уявлення громадськості про людину чи предмет; образ, поширюваний у суспільстві особою чи установою через ЗМІ; імітація або подання зовнішньої форми суб'єкту чи об'єкту.

Дослідженням проблеми образу політичного лідера займалось чимало мислителів, починаючи з епохи античності до нашого часу. Вони зазначали, що правителями мають бути найдостойніші, найсильніші, найвідважніші люди, яких підтримують оточуючі [Дурдин Д. М. Образ политического лидера и возможные его изменения // Полис. – 2000. – № 2. – С. 150–151]. Окрім конкретних рис важливе значення мають складові частини процесу формування іміджу, що забезпечували просування їх носія на керівну посаду, перетворення неформального лідера на політичного керівника.

Важливими складовими іміджу політика є:

- програми, заяви, в яких відображені основні ідеї лідера. Це, як правило, кілька найбільш злободенних проблем суспільного життя, що вимагають вирішення. Багато претендентів на вищі державні посади асоціюються з простими за формулюванням, але яскравими гаслами своїх виборчих кампаній: "Новий курс" – Ф. Рузвельт, "Нові горизонти" – Дж. Картер, "Головне – це люди" – Б. Клінтон, "На захист працюючих сімей" – А. Гор;

- поведінка, що дозволяє продемонструвати риси характеру, які у суспільній свідомості пов'язуються з поняттям лідера. Серед них такі, як рішучість у відстоюванні своїх ідей, компетентність.

- Зовнішність (одяг, обличчя, фігура), жести, красномовність. Психологи говорять, що ставлення до політика визначається не тільки тим, що він говорить і пропонує, але також і тим, як він виглядає. Наприклад,

символами деяких політиків стали певні деталі одягу: шинель (Й. Сталін), морський кітель (У. Черчілль). Відомо, що М. Тетчер, дочка дрібно-гокупця, ставши британським прем'єр-міністром, підкреслювала свій зв'язок з середнім класом, купуючи одяг в мережі магазинів орієнтованих на цей клас;

- біографія (походження, освіта, професія, партійна приналежність). Авторитет кандидата може підкріпити його посадовий статус та імідж тієї організації, з якою він у професійному плані пов'язаний [Навчальний посібник / М. Ф. Юрій. – К., 2006].

Французький спеціаліст з виборчих технологій Ж. Сегела розробив вісім правил побудови іміджу політичного лідера, а саме:

- голосують за долю, а не за буденність;
- голосують за переможця, а не за невдачу;
- голосують за цінності справжні, а не надумані; (тобто цінності мають бути практичними і зрозумілими електоратові, близькими йому);
- голосують за людину, а не за партію; (тобто партійна ідентифікація не завжди може забезпечити виграш на виборах. Необхідно виробити у електорату чітку ідентифікацію певних позитивних людських рис з певним політиком);
- голосують за ідею, а не за ідеологію; (тобто необхідним є наявність чітко сформульованих цілей та шляхів їх досягнення);
- голосують за майбутнє, а не за минуле; (тобто для виборців важливим є виконання обіцянок даних політиком напередодні виборчої кампанії);
- голосують за образ соціальний, а не політичний; (тобто політичний лідер повинен бути наближеним до народу, та показувати свою стурбованість стосовно справ останнього);
- голосують за людину-легенду, а не за посередність; (тобто нічим не запам'ятований політик не зможе вибороти більшість голосів електорату без конкретних дій, вирішення різноманітних проблем населення, він повинен вміти запалювати в серцях народу надію і вміти вести його до світлого майбутнього).

Вагоме місце у формуванні іміджу політичного лідера належить ЗМІ. Особливе значення ЗМІ відіграють в сфері політичної соціалізації та орієнтації людини в політичному житті: весь спектр політичних партій та рухів може бути поданим індивіду тільки через ЗМІ. Однак ЗМІ часто пропонують вже готові образи лідерів чи партій, вносячи свої оцінки та судження. На відміну від інформації, яку можна отримати в міжособистісному спілкуванні, інформація в ЗМІ певним чином структурована. Це означає, що в тій чи іншій мірі ця інформація вже пройшла через відбір, класифікацію, категоризацію фактів та явищ суспільного життя. Людина отримує в результаті інтерпретацію інформації, готові образи політичних лідерів.

Отже, головне завдання іміджу політичного лідера полягає у створенні деякого образу, задля досягнення та реалізації політичних цілей та впливу на громадськість. Сьогодні процес формування іміджу політичного лідера використовує велику кількість методів "розкрутки канди-

дата", його "упакування" і "продажу", "зниження іміджу конкурента", "війни компроматів" тощо. В сучасній політичній боротьбі нерідко застосовуються і "брудні" технології, вивчення яких допоможе протистояти їх впливові на громадську думку. Щодо України то тут складові формування політичного лідера мають ряд особливостей, що пов'язані з соціально-політичною трансформацією протягом останніх років, історичними традиціями та відсутністю національної культурно-політичної еліти.

О. С. Фокіна, студ., КНУТШ, Київ
alyonkafoxkiev@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ

Український народ – громадяни України усіх національностей – обрав шлях побудови демократичної Держави, тобто країни, в якій буде здійснено принцип панування права, що ґрунтується на визнанні прав і свобод людини. В сучасних умовах багато конституційних норм не використовуються у повному обсязі, частина соціально-економічних та культурних прав людини і громадянина перетворена на гасла, деякі з них не мають механізмів реалізації. В Україні, існують безліч випадків порушення прав і свобод громадян: державні органи та політичні організації часто стають заручниками інтересів могутніх номенклатурних угруповань, існує обвинувальний ухил при розгляді справ у суді та залежність засобів масової інформації не від масового споживача, а від кланових угруповань.

Багато вчених від найдавніших часів до сьогодення присвячували праці проблемі співвідношення права і влади у державі, це і Арістотель, і Дж. Локк, І. Кант, К. О. Неволін, Б. О. Кістяковський. Серед сучасних українських вчених, що активно досліджують права людини та громадянина, слід згадати С. В. Ісаковича, В. В. Копейчикова, С. Л. Лисенкова, В. Ф. Погорілка, В. Ф. Сіренка та ін. Аналіз наукових робіт та дисертаційних досліджень за останні десять років доводить, що зазначена проблема повним обсягом не досліджувалась. Проведено теоретичні розробки лише з окремих напрямів цієї проблеми. Такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В. П. Бахін, А. В. Іщенко, О. Р. Михайленко, В. О. Образцов, В. М. Тертишник, В. Т. Томін та інші заклали підґрунтя для нового розуміння змісту та сутності правового статусу учасників кримінального процесу, сформулювали своє бачення цієї проблеми та можливі шляхи її розв'язання. Поряд з тим, дотепер не має глобальних наукових праць з проблеми забезпечення прав та свобод особи, яка залишається нерозв'язаною.

Одним з найважливіших принципів правової держави є принци реальності прав і свобод людини, це означає що права, свободи, обов'язки та законні інтереси людини та громадянина мають бути не тільки продекларовані у законодавчих актах, а й забезпечені та гарантовані всіма соціальними суб'єктами і насамперед державою. Для цього мають бути створені зовнішні й внутрішні механізми. Таким чином декларування зазначених гарантованих прав відображено у статті (21–23), (56–64) Конституції України.

Конституція прямо покладає на державу обов'язок захищати життя людини, а особі надає при цьому право оберігати як своє життя і здоров'я, так і життя та здоров'я інших людей. Виконання цього обов'язку вимагає від держави активної діяльності в різних соціальних сферах. Пріоритетним видом прав і свобод людини і громадянина є громадянські права. Ці права вважаються природними, оскільки їх має або може мати кожна людина незалежно від громадянства з початку життя. За Конституцією, до громадянських прав і свобод відносяться: право на життя; право на свободу та особисту недоторканність; недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; невтручання в особисте і сімейне життя.

Необхідним компонентом, що забезпечує реалізацію прав і свобод людини у державі є громадянське суспільство. Лише за умови, що члени суспільства поважають закони держави, формується відповідальність особистості перед державою, та відповідальність за дії держави перед кожним членом суспільства. Відносини між державою, як носієм політичної влади, і громадянином, як учасником її формування і здійснення, повинні будуватися на засадах рівності і справедливості. Саме правовий характер взаємних відносин забезпечить повну міру реалізації прав та свобод людини та громадянина. Цим підкреслюється невідчужуваність природних прав людини в правовій державі. Визначаючи в законах міру свободи особистості, держава в цих межах обмежує себе у власних рішеннях і діях. Вона бере на себе зобов'язання забезпечувати справедливість у відносинах з кожним громадянином. Підкоряючись праву, державні органи не можуть порушувати його розпорядження і несуть відповідальність за порушення або невиконання цих обов'язків. Державна політика щодо утвердження та забезпечення прав людини та основоположних свобод залишається безсистемною, хаотичною і неефективною. При цьому політична доцільність і відомчі інтереси органів влади значно переважають над інтересами громадян, а тому діяльність цих органів переважно спрямована не на утвердження прав людини, а на реалізацію мінливих державних або власних інтересів. Україні необхідна розроблена й належно затверджена концепції державної політики щодо забезпечення фундаментальних прав і свобод. У цій концепції має бути передбачено удосконалення механізмів реалізації закону і відповідальності за його порушення, (обов'язковість закону для державної влади забезпечується системою гарантій, які виключають адміністративне свавілля), ліквідовано непрямий характер дії законів, поживавлено втілення Конституції у законодавчі акти, узаконення діяльності опозиції. А також, одним з пріоритетних напрямків у політиці владних структур повинне стати вирішення проблеми консолідації нації навколо цінностей громадянського суспільства, та виховання правової культури громадян.

Утвердження принципів правової держави в Україні йде нелегко, зустрічає і обов'язково буде зустрічати супротив, оскільки це вимагає ломки стереотипів, але це є необхідним для повною мірою реалізація прав і свобод людини.

АКТИВИЗАЦИЯ ПАРТИЙНОЙ РАБОТЫ С МОЛОДЕЖЬЮ КАК МЕХАНИЗМ РЕКРУТИНГА ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ

Социологическое исследование, проведенное Украинским институтом социальных исследований имени А. Яременко (2012 г.) диагностировало низкую политическую активность молодежи.

Тем не менее, несмотря на доминирование политической пассивности в среде украинской молодежи – молодежь, как и другие, социально-возрастные группы не является монолитной, а состоит из различных групп, которые можно выделить путем классификации по определенному признаку – уровень политической активности.

Первая группа наибольшая, состоящая из политически и общественно пассивной части молодежи в возрасте от 18 до 35 лет, которые представляют из себя т. н. социальное и культурное болото, где процветают асоциальные явления.

Данная группа молодежи вследствие своего образа жизни и удовлетворения потребностей на уровне физиологических – не имеет стимула к политической и/или активной общественной деятельности. Данная группа может рассматривать свою политическую активность исключительно в качестве заработка, выполняя, как правило, черновую работы для политических сил.

Вторая группа – это представители и активные приверженцы различных субкультур и/или радикальных движений. Как правило, данная группа молодежи используется различными радикальными политическими силами, выполняя задания аналогичные акциям Гитлерюгенда: физическое противодействие реализации политических целей других политических партий и общественных организаций, расширение электоральной базы за счет работы "в поле" и другое.

Следует отметить, что в виду несформированного национального самосознания граждан Украины и низкого экономического развития государства – радикальные идеи получают своё развитие в среде молодежи, что вероятно может сместить радикальные молодежные организации от состояния субкультуры к доминирующим взглядам нового поколения.

Учитывая сегодняшний факт, что на парламентских выборах в Украине 2012 г. прошла радикальная сила, которая сдвинула весь оппозиционный политический класс в сторону радикального национализма – вероятность расширения влияния некогда маргинальных взглядов может стать одной из доминирующих в украинском обществе.

Третью группу – составляет политически активная молодежь, которая прошла процесс самоидентификации и пытается formalизировать свое присутствие в политике и/или работает на определенную политическую партию на платное или без оплатной основе. Данная группа молодежи самая немногочисленная.

Рекрутирование в политические элиты данной группы молодежи, при учете отсутствия родственных и/или деловых связей в политичес-

ких структурах, происходит не благодаря налаженной системе рекрутирования, а вопреки самой системе по следующим причинам:

- первым барьером является фактическая "кадровость" политических партий при их юридически закреплённой "массовости";
- вторым барьером является отсутствие стратегического видения развития политических партий, что выражается в использовании партийных структур как инструментов банального достижения власти, а не реализации определенного видения развития государства.

Особенностью всех парламентских партий в разные года нахождения их при власти, за частичным исключением Коммунистической Партии Украины и ВО "Свобода", по аналогии с "Единой Россией" является стимулирование притока в их ряды лиц, занимающих высокие позиции в различных сферах общества, создавая гипертрофированное представление об кадровом лифте и социальной мобильности в партии за счет привлечения новых авторитетных членов партии, которые фактически зашли в партию на высшие руководящие места или партийные места в списках из канала бизнеса или государственной службы (топ-менеджмент), но не снизу через молодежные крылья или активистскую деятельность в низовых комитетах.

В современных условиях, если первая и вторая группы молодежи могут быть всего лишь слепыми исполнителями решений сверху, не осознавая своего реального места в политических играх, то представители третьей группы, представляя из себе потенциальную элиту Украины, находятся в весьма двузначном положении т. к с одной стороны осознают, что они фактически никому не нужны, будучи много раз использованными и выкинутыми из политической деятельности или же имеют возможность продолжать идти вопреки системе, социализируясь в существующей системе, становясь впоследствии новыми "тушками".

*І. П. Хавіна, студ., КНУТШ, Київ
ira.khavina@rambler.ru*

ПОЛІТИЧНИЙ ПІАР ЯК СКЛАДОВА ВИБОРЧОЇ КАМПАНІЇ

Однією з найголовніших задач кожної виборчої кампанії є формування правильного образу партії, її лідерів і кандидатів, яких виставляють у виборчих округах від імені партії. Саме образне уявлення найбільш яскраве і легко проникає у свідомість інадовго залишається там. Цю задачу в більшості вирішують PR-технології.

Взагалі в політичній сфері PR набув поширення в роки американської революції 1775–1783 рр. С. Адамс використовував різні форми впливу на громадськість та їхню поведінку. Вже тоді були сформульовані основні підходи, способи і прийоми мабоілізації громадськості: створення символіки і гасел, організація різних подій, для привернення уваги.

Немає чіткого визначення "політичного піару", однак російський фахівець Чуміков А. Н. визначає його як системну організацію комунікації

політичної фігури, спрямовану на досягнення розуміння, погодження взаємоприйнятних інтересів, залучення на свій бік та здобуття певних політичних та соціальних та економічних результатів, іншими словами здобуття більшості електорату. Діяльність в сфері політичного PR передбачає встановлення та підтримку каналів взаємодії політики, політичної організації із різними аудиторіями, групами населеннями та виборцями; просування політичних програм, партій; розробка іміджу політичних лідерів; застосування різноманітних технологій впливу на громадську думку з метою формування позитивного ставлення до партії або політичного лідера.

В рамках політичного піару використовується низка методів впливу на громадську думку. Серед них найбільш поширеними є організація спеціальних подій, пре-посередництво, фандрейзинг, спічрайтинг, лобіювання перформанс.

Особливої актуальності PR-технології набувають у період виборів. Для виборчої кампанії PR-фахівці розробляють стратегію публічної поведінки кандидата з виборцями на зустрічах, зборах, мітингах. Для цього розробляють основні ідеї та гасла.

Однією з форм спілкування кандидата з виборцями є персональне листування, також поширеною є технологія "від дверей до дверей". Ця форма спілкування покликана забезпечити особисті контакти кандидата або його довірених осіб з виборцями. Вона особливо ефективна з точки зору мотивації їх поведінки, адже людям запам'ятовується "живе" спілкування. Обхід жителів по системі від "дверей до дверей" ґрунтується на принципі "сусідських відносин".

З розвитком інформаційних технологій набув поширення Інтернет-маркетинг, що полягає у використанні блогів, соціальних мереж, пред-виборчих сайтів для залучення на свій бік більшої кількості виборців.

Задля залучення населення до виборів розробляються спеціальні технології, спрямовані на використання психологічних механізмів, які б сприяли підвищенню електоральної активності, подоланню негативних настроїв населення щодо виборів, можливостей кандидата. Залученню до виборів сприяє проведення лотерей, різноманітних розіграшів.

PR-необхідний елемент виборчої кампанії в силу активізації непорозумінь, конкуренції між партіями. Звичайна діяльність партії, навіть якщо вона не ведеться постійно, не являється адекватною напрузі виборчої кампанії, тому необхідні надзвичайні дії. Треба продумувати кожну деталь виборчої кампанії, треба враховувати навіть те, що PR-орієнтований на людей, які живуть в конкретних умовах і володіють власним менталітетом, який відрізняється від інших.

На основі вищезазначеної інформації можна зробити висновок, що PR-діяльність в сфері політики пов'язана зі специфікою ефективності управління. Якщо в бізнесі вона вимірюється прибутком, то в політиці наявністю політичної підтримки громадян. Згідно з положенням Г. Алмонда і С. Верби, вона залежить від здатності системи домагатися результатів, відповідних очікуванням членів системи, як практика соціальної відпо-

відальності влади. Оскільки будь-який рівень влади покликаний реалізувати інтереси суспільства в цілому, то можна розглядати PR як практику соціальної відповідальності влади. Соціальна відповідальність розуміється як внесок у покращення якості життя населення своєї країни і основа легітимності організації, соціальної спільності, політичного інституту.

О. С. Харченко, асп., КНУТШ, Київ
o.s.kharchenko@gmail.com

СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ "СКОРОЧЕННЯ" СОЦІАЛЬНОЇ ДЕРЖАВИ

Аналізуючи літературу, присвячену політиці "скорочення" соціальної держави, необхідно констатувати, що загально прийнятого визначення даного явища. На нашу думку, причина такої ситуації пояснюється невизначеністю самого поняття "соціальна держава". Як слушно зауважив Дж. Вейт-Уїлсон: "Загальноприйнятого визначення соціальної держави не існує.... Проте, якщо дослідники із різних країн та різних галузей наукового знання збираються обговорювати ці питання разом, постає необхідність у робочому визначенні" [Veit-Wilson J. States of Welfare: Conceptual Challenge // Social policy & Administration. – 2000. – Vol. 34(1). – P. 3].

Проте, спроби визначення змісту поняття "політика "скорочення" соціальної держави" в науковій літературі з'являються по мірі актуалізації даної проблеми. Наприклад, О. Кангас дає наступне визначення: "скорочення може мати вигляд різних форм у різних країнах та застосовуватися щодо різних сфер. Ця політика може включати скорочення в наданні публічних благ та підвищенні якості вимог до потенційних реципієнтів соціальних благ, роблячи їх менш універсальними. Також можуть застосовуватися зміни у формі фінансової допомоги. Так, в багатьох країнах фінансова відповідальність була перенесена із обов'язків держави на громадян. Держава обмежила свою роль у забезпеченні добробуту громадян, і громадяни тепер самі мають турбуватися про власний добробут. При чому, це стосується різноманітних сфер суспільного життя. Інколи термін "скорочення" вживають як синонім до скорочення, зменшення, реструктурування, повернення до попереднього стану, реформування, видозміни, перегляду та демонтажу соціальної держави". [Kangas O. The retrenchment // Blackwell encyclopedia of sociology / ed. by George Ritzer. –P. 5255].

Імовірно, подібна ситуація з інтерпретацією політики "скорочення" склалася у зв'язку з тим, що при дослідженні даного явища, внаслідок кризи 1970-х років XX століття, не було теоретичних напрацювань, і, відповідно, не було досягнуто методологічного консенсусу щодо операціоналізації даного поняття. А, отже, як ми можемо побачити, цей термін часто вживається досить фривольно, без операціоналізації.

Проте, сучасні автори зробили більш якісні спроби визначити зміст поняття "політика "скорочення" соціальної держави". Зокрема, П. Штар-

ке зазначає, що "розглядаючи політику скорочення соціальної держави, варто розуміти, що при загальній схожості практики, далеко не кожна ініціатива уряду зі зменшення соціальних благ може визнана як політика скорочення. При більш докладному аналізі стає зрозумілим, що загальне зменшення соціальних благ, чи приватизація сфери послуг, або ж лібералізація економіки не можуть бути віднесені до політики скорочення. Проте, такі заходи як зменшення числа соціальних благ, а також звуження числа громадян, які мають право на отримання соціальних благ цілком відповідає змісту політики скорочення" [Starke P. Radical Welfare State Retrenchment: a comparative analysis. – London, 2008 – P. 19]. Натомість, Г. Шумахер та Б. Віс дають більш точне визначення: "ми визначаємо політику скорочення як зменшення у державному бюджеті коефіцієнта заміщення на виплати у зв'язку з хворобою, безробіттям, чи досягненням пенсійного віку та звуженням умов надання соціальних благ за цими категоріями. Ми розуміємо, що концепт соціальної держави ширший за перераховані соціальні блага і багато реформ не підпадають під визначення політики скорочення. Проте, ми акцентуємо увагу на цьому ядрі (медична допомога, безробіття, пенсійне забезпечення – прим. наша О. Х.), соціальної держави, оскільки скорочення цих програм найбільш відчутне для громадян і викликає масове незадоволення" [To retrench or not to retrench. A simulation of Strategic Situation of Social-Democratic Parties and the Emergence of Welfare State Retrenchment [from the World Wide Web] / Gijs Schumacher, Barbara Vis. – 2010. – P. 2].

У свою чергу, проаналізувавши результати політики "скорочення", П. Пірсон зробив наступні висновки: "*по-перше*, радикальне скорочення соціальної держави можливо лише у випадку наявності "електорального резерву" (electoral slack), тобто коли уряд має доволі сильні позиції для подолання негативних наслідків непопулярних реформ...*По-друге*, моменти бюджетної кризи найсприятливіші для проведення реформ...*По-третьє*, успіх прибічників політики "скорочення" соціальної держави буде залежати від можливості зниження видимості реформ. *Нарешті*, зміна інститутів (правил гри) може відігравати дуже суттєву роль. Якщо прихильники політики скорочення мають нагоду реструктурувати форми розподілу податків, витрат та дефіциту, презентувати та визначити їх ефективність та прийняти рішення, вони мають нагоду змінити баланс сил... Якщо реформи можуть бути представлені від імені європейського парламенту, чи є економічно обґрунтованими вимогами спільного ринку чи монетарного союзу, національні уряди можуть частково уникнути звинувачень за скорочення соціальних благ" [Pierson P. The New Politics of the Welfare State // World politics. – 1996. – Vol. 48(2). – P. 176–178].

Таким чином, автор робить висновок, що розвиток соціальної держави на сучасному етапі залежить від здатності і можливості політичних акторів реалізовувати стратегії уникнення звинувачень, оскільки політика "скорочення" є досить ризикованою, хоча й необхідною. Відповідно, враховуючи обмеженість ресурсів, а також тривале розширення спектру програм соціальної допомоги, уряди опиняються перед вибором – про-

водити непопулярні чи не-непопулярні реформи, наражаючись на зниження підтримки виборців, застосовувати тактики "уникнення звинувачень", чи знаходити альтернативні варіанти, які дозволятимуть урядам залишитися при владі та розв'язати нагальні питання. Проте, уряди поки що не вдаються до політики "скорочення" соціальної держави, або використовують досить обмежені заходи [Did the Financial Crisis Open Up Opportunities for Welfare State Reform? [from the World Wide Web] / Barbara Vis, Kees van Kersbergen & Tom Hylands. – 2010].

Отже, можна стверджувати, що соціальна держава досягла "меж зростання" та перебуває у кризовому становищі. Відтак, виникає потреба в критичному перегляді теорії та практики соціальної держави для пошуку шляхів подолання кризових явищ.

М. І. Хилько, д-р філос. наук, проф. КНУТШ, Київ

ЗУМОВЛЕНІСТЬ ПОЛІТИЗАЦІЇ ЕКОЛОГІЇ Й ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ

Рівень розвитку сучасної техніки робить сумнівною саму можливість збереження нашої планети для майбутніх поколінь через ті, досі небаченого нищівного потенціалу катастрофи, що стали технологічно можливими в кінці ХХ – на початку ХХІ сторіч. Захист навколишнього середовища, зокрема і в Україні, що пережила Чорнобиль, поза суто технологічним, має й украй значимий політичний аспект. У комплексі питань, що постають для України в цьому контексті, належить враховувати, зокрема, політичні реалії нашого сьогоденного життя в країні, де культуру демократії ще треба виробляти і де, з огляду на техногенні небезпеки, які нам загрожують, завжди тим самим існує і загроза запровадження певних політичних заходів, що до них, можливо, доведеться вдаватися, аж до надзвичайного стану в державі. Якнайшвидше утворення державно-правових інститутів для захисту навколишнього середовища має зробити таку ймовірність мінімальною.

Уже сьогодні зрозуміло, що майже всі соціально-економічні і політичні структури на планеті найближчими десятиліттями будуть так чи інакше пов'язані екологічною кризою, що поглиблюється. Саме тому до численних ознак "цивілізованої" держави можна додати ще одну, а саме: соціальна демократична правова держава [Ст. 1 Конституції України] має стати також і державою екологічною. Не будучи такою, вона приречена, оскільки буде не в змозі задовольнити права своїх громадян (і особливо майбутніх поколінь) проживати в здоровому природному середовищі. Цілком логічно, що права майбутніх поколінь і природи починають усвідомлюватись із певним запізненням, адже тут відсутній суверенний та свідомий правосуб'єкт. Та зрештою, як вважає В. Хесле, ігнорування цих прав означає загрозу умовам реального виживання людей, а, отже, будь-якої, у тому числі й правової, держави [Хесле В. Філософія екології. – М., 1993. – С. 147–149]. Партії і політичні рухи, які не розуміють і тому недооцінюють роль екології, і не бачать новітніх тенденцій руху світової цивілізації до нового екологічного стану, ризикують зійти з полі-

тичної арени. Тому слід очікувати, що в політичних партіях і рухах будуть формуватися власні екологічні структури й органи, які будуть відігравати вирішальну роль у політичній діяльності. Це підтверджується тим, що нині відбуваються чітко виражені процеси політизації екології й екологізації політики. Закономірності цього двоєдиного процесу має вивчати політична екологія – новий напрямок у гуманітарній освіті.

У плані створення екологічно свідомого суспільства важливо виявити і гуманізувати процеси політизації екології і екологізації політики. Вже зараз виявляються тенденції негативного характеру, коли уряди деяких держав навіть вдаються до репресій проти своїх громадян – прихильників екологічних рухів. Водночас є серед активних екологів такі, що заради швидшого утвердження екологічних імперативів ладні вдатися до створення тоталітарно-екологічних режимів. В умовах низької культури, у тому числі й екологічної, цілком можлива поява "зелених" екстремістів, які закликають до актів насильства з екологічного приводу. Але таких обмаль. У більшості своїй саме екологічні рухи є ініціаторами вирішення наріжних екологічних проблем. Зокрема й в Україні на загальному тлі політичної байдужості вони є чи не єдиним індикатором пробудження громадянської самосвідомості. Неспроможність державних природоохоронних інституцій у реальній охороні природного середовища змушує неформальні екологічні рухи перебирати на себе функції держави. Громадські екологічні об'єднання й рухи здійснюють санітарно-гігієнічну пропаганду, радіоекологічну освіту, проводять обстеження місцевості та продуктів харчування, організовують дитячий та юнацький екологічний рух і навіть роблять спроби налагодити виробництво дозиметрів, відстоюють права ліквідаторів на ЧАЕС, прагнуть дати об'єктивну оцінку "екологічності" та "економічності" атомних станцій.

І все ж, попри неоціненну роль неформальних екологічних рухів, питання охорони довкілля на рівні самодіяльності й громадських ініціатив вирішити неможливо. Потрібна довготермінова, виражена державна програма оздоровлення навколишнього середовища, адже позиція громадськості досить мінлива. Не можна не помітити, що активізація масової свідомості громадян України, ініційована "спалахом" неформальних екологічних рухів у часи боротьби за самостійність, політично спала. Під тиском різних обставин, зокрема, різкого зниження рівня життя, загрози безробіття, відсутності дійового соціального захисту, громадяни схильні до абстрагування від екологічних проблем, що в нас практично й відбулось. Люди все більше виявляють супротив закриттю екологічно шкідливих підприємств, бо залишаються без засобів для існування. У таких умовах вони ладні швидше дати згоду на будівництво екологічно небезпечного виробництва, ніж це було раніше [Кисельов М. Екологічна політика та державотворення // Схід. – 1998. – № 4. – С. 42]. А це трижовний симптом, адже створення самостійної і процвітаючої держави в екологічно неблагополучному середовищі є намагання марне, ось чому конче потрібна стратегічно виважена, науково обгрунтована екологічна державна політика. Тільки така політика може бути засобом забезпечення права нинішніх і майбутніх поколінь на гідні умови життя.

ПОЛІТИЧНИЙ МІФ ЯК РЕСУРС ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Політичний міф є однією з найбільш розповсюджених форм прояву мислення в сучасній суспільній свідомості.

Сучасний політичний міф впливає на різні соціальні процеси, суб'єктами яких є носії свідомості, у якій виявляє себе міфологічне мислення, що породжує міф. Міф – унікальний феномен, породжений архаїчним способом життя, спочатку знайшов втілення у первісній культурі, але не зник разом із нею і продовжував існувати в підсвідомості людей усіх наступних епох, приймаючи нові форми, відповідно до викликів часу.

Відродження міфу в політичній свідомості зумовлене масовізацією та інтенсивною інформатизацією суспільства. Масова свідомість потребує спрощення складної картини політичних процесів, що відбувається у суспільстві, саме тому прослідковується тенденція її реміфологізації, тобто заповнення міфологічними схемами, які ґрунтуються на архетипових конструкціях колективного несвідомого.

В сучасних умовах міф все більше набуває раціональних ознак, оскільки стає інструментом раціональної політики, яка використовує міф для реалізації прагматичних цілей.

Основними творцями політичних міфів є суб'єкти влади, зокрема народ, суспільство, органи державної влади. Щоб усвідомити, як виникають міфи, в тому числі й політичні, важливо зрозуміти, чому вони, власне, виникають, для чого створюються і підтримуються у масовій свідомості. Існує думка Г. Шіллера з цього приводу, який пише: "Міфи створюються для того, щоб тримати людей в покорі. Міфи, що були непомітно введені у свідомість мас, набувають величезної сили, тому що більшість людей не припускає можливість маніпуляції, що відбувається. Спеціальні методи передачі міфу роблять процес управління значно ефективнішим" [*Шіллер Г. Манипуляторы сознанием. – М., 1980. – С. 42*]. Отже, мало створити політичний міф, потрібно його ще й донести до масової свідомості, подбати про те, щоб він проіснував якомога більше часу.

Влада, владні відносини являють собою необхідний механізм регулювання життя суспільства, забезпечення його єдності. Влада є головним елементом, який пов'язує все політичне в суспільстві в єдину систему і який визначає зміст поняття "політика". Оскільки політика знаходить свій прояв у керівництві, управлінні, організації, примусі та в інших явищах, спрямованих на упорядкування життя суспільства, то влада як змістовний складовий елемент усім їм іманентно властива. Державна влада в цілому, та органи державної влади наділені певними ресурсами, якими вони можуть безпосередньо та опосередковано впливати на інших суб'єктів. Термін "ресурси влади" ввів американський політолог

М. Роджерс та визначає його як "благо, володіння яким підвищує здатність його власника впливати на інших індивідів" [Мухаев Р. Т. Политология : учеб. для студ. юрид. и гуман. фак-тов. – М., 1997. – С. 35].

Ресурси влади можна класифікувати за різними критеріями. Наприклад, американський соціолог А. Етцйоні виокремив такі ресурси влади: утилітарні, примусові та нормативні [Этцйони А. Моральное измерение: к новой экономике // Соц. и гуманитар. науки. Отеч. и зарубеж. лит: РЖ. Сер. 11, Социология. – 1993. – № 11. – С. 37–43]. Утилітарні ресурси – це матеріальні та соціальні блага, що пов'язані із повсякденними інтересами людей. Влада, особливо державна, може "купувати" не тільки окремих політиків, а й цілі верстви населення. Примусові ресурси – це заходи адміністративного покарання, судового переслідування, силового примусу. Вони використовуються зазвичай в тих випадках, коли не спрацьовують ресурси утилітарні. Нормативні ресурси включають в себе засоби впливу на свідомість людини, на формування переконань, ціннісних установок, на мотивацію поведінки. Вони покликані переконати у спільності інтересів громадян і влади, забезпечити схвалення дій суб'єкта влади, прийняття його вимог. Відповідно до цієї класифікації можна оцінити характер влади у державі. На сучасному етапі розвитку політичної системи все більшу роль починає відігравати символічні ресурси державної влади. Символічні ресурси влади можна визначити як знакові засоби, що контролюються та використовуються суб'єктом владних відносин відповідно до своєї мети. Ресурси конструюють політичну діяльність, що впливає на свідомість та норми індивідів і громадян, визначає алгоритм їх соціальних дій та взаємовідносин в межах конкретного соціуму. До символічних ресурсів влади можна віднести стійкі уявлення про явище, ціннісні установки, ідеологію, іміджі та бренди, політичні міфи. Аналіз ресурсів є абсолютно необхідним для розуміння розподілу політичних сил у суспільстві, він допомагає виділити різні форми влади і оцінити її основні параметри.

Таким чином, політичний міф постає одним із ресурсів влади. Як політичний інструмент дозволяє докорінно змінити ситуацію, що склалася на політичній арені, різко трансформувати громадську думку; перерозподілити владні ресурси, не зустрічаючи суттєвих перешкод з боку деморалізованого супротивника; отримати вихід до нових вагомих важелів влади.

Політичний міф є потужним фактором консолідації суспільства, а також гарною зброєю у побудові сильної держави. Міф здатний відродити архетипи колективної психіки, які являються усталеними моделями поведінки.

Політичний міф – є одним із ресурсів влади, певна семіотична модель, що, з одного боку, фіксує стан речей і спрямована на легітимацію існуючого порядку та слугує концептуальним обґрунтуванням поведінки в суспільстві, а з іншого – може бути основою для формування та утвердження ідей суб'єктів державної влади.

ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛІ ВОЄННОЇ ПОЛІТИКИ В СТРУКТУРІ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ

Дослідження проблеми ще недостатньо враховують складні взаємини між збройною боротьбою та політикою як суспільними явищами різного порядку. Слід зважати як на загальні функції держави, так і на управлінські аспекти збройної боротьби. Збройна боротьба – це різновид соціального насильства, що має специфічну воєнно-технічну та управлінську сторону, залежну від логіки збройних змагань боротьби, скеровану військовими лідерами, які нерідко мають інтенції до самостійного вирішення проблем. "Війна народжує війну", – така формула була широко поширена на початку ХХ століття.

Загальнодержавна політика у мирні та воєнні часи та її функції сильно різняться. Правлячий режим, особливо з мілітарною ідеологією, може мати схильність до воєнно-силових методів при будь-якій ситуації. У такому випадку загальнодержавна політика стає більше воєнною, ніж мирною.

М. Бердяєв влучно відзначив у роботі "Витоки та смисл російського комунізму", що стара російська держава завжди була воєнно-поліцейською, а перша світова війна прищепила всім ще й мілітаризовані методи та прийоми управління й поведінки: "з'явився новий тип мілітаризованої молододі людини". Воєнна політика впливає на загальнодержавну конкретно-історично: у конфліктні часи 2007–2008, 2012–2013 рр. воєнна політика в могла виконувати консолідуючу роль для різноспрямованих політичних сил.

У своїй головній направленості вона виконує загальні координуючі, регулюючі, керівні функції стосовно проблем воєнних аспектів національної безпеки – це визначення масштабів зусиль суспільства у галузі оборони, розробка фундаментальних питань системи колективної чи індивідуальної оборони, координація зусиль державних структур та громадських організацій у мілітарній сфері. В Україні ці функції покладено на Раду Національної безпеки і оборони (РНБО), важливим завданням якої є забезпечення єдності дій органів центральної влади у оборонній галузі.

У іншому відношенні ми простежуємо координуючий *зворотній вплив* воєнної політики на загальнодержавну, так у оборонній політиці РНБО забезпечував єдність дій правлячих структур. Всі міжнародні зобов'язання України щодо спільних військових навчань, участі українських підрозділів у миротворчих операціях ООН підтримані основними політичними силами країни. На 3-му Всеукраїнському конгресі політологів автор пропонував одним з чинників консолідації українського суспільства вважати воєнну політику держави.

Відносно специфічних функцій воєнної політики вкажемо, що ті полягають у приверненні уваги суспільства до проблем стану та перспектив розвитку військової сфери у цілому, до збройної сили, яка у мирний час, як примітив ще Г. Гегель, перестає бути "всезагальною справою", у об'єднанні всіх політичних сил суспільства, бо перед лицем військових загроз, ризиків та небезпек слід забувати про між партійні чвари.

МІГРАЦІЙНА ПРОБЛЕМАТИКА В НЕОЛІБЕРАЛЬНІЙ ПАРАДИГМІ

У сучасній науці міграція та її вплив на світові, регіональні та внутрішньодержавні трансформації політичного характеру розглядаються через призму цілого ряду парадигм. Однак тільки деякі з цих парадигм мають фундаментальний теоретичний характер, який відображає певний тип політичного світогляду та світосприйняття. Зокрема, серед них можна виокремити неолібералізм, в якому міграція розглядається в політологічному контексті.

Неолібералізм (Дж. Холіфілд, Д. Паррі, Я. Сойсал, У. Корнеліус) акцентує увагу на природі політичної влади в розвинутих індустріальних суспільствах, основою яких є лібералізм.

Попередні ліберальні позиції дослідження (перш за все Ф. Фукуяма, У. Кімлік, К. Джопке) відмічали, що політичний контекст здійснює більш суттєвий вплив на індивідуальну політичну поведінку мігрантів, аніж той політичний контекст, із якого вони вийшли, по-перше, з причин розширення зв'язків та контактів в співтоваристві країни перебування, по-друге, з причин ЗМІ і, по-третє, з причин можливості прямого контакту з політичними акторами (органами влади, лобістськими групами, партіями і рухами, громадськими організаціями) в країні прийому. Саме так мігранти дізнаються про особливості політичних процесів, можливостей і обмежень їх політичної участі в країні прийому.

Ліберальні цінності визначили розповсюдження принципів прав людини в демократичних суспільствах, як на громадян цих країн, так і на іноземців. Коли вимоги держави або ринку входили в протиріччя з правами людини, це протистояння, в умовах демократичних суспільств, закінчувалася перемогою концепту прав людини. Д. Холіфілд звертає увагу на важливу для демократичних держав закономірність у формуванні післявоєнної міграційної політики: потреби ринку, що виступають двигуном міграції в 1960 роках, були знівельовані економічною кризою 1973 року, не дивлячись на ці обставини "...захист, що надається іноземцям, які базуються на правах людини режимах", надавали можливість постійної міграції в розвинуті країни і в наступні роки. Міграція в них багато в чому залишилася на попередньому рівні, не дивлячись на антиміграційні тенденції, сформовані "економічною кризою, рестриктивною політикою і націоналістичними (антиміграційними) рухами" [Hollifield J. Immigrants, Markets and States: The Political Economy of Postwar Europe. – Cambridge, 1992. – P. 216].

Однією з головних характеристик ліберального підходу є зіткнення двох суперечливих тенденцій: економічних (нестача дешевої робочої сили, що визнає неминучість залучення мігрантів) і політичних (потреба захистити себе від іншого культурного впливу, що веде жорсткішою міграційної політики і законодавства, що, в свою чергу, веде до поглиблення проблем нелегальної міграції).

Головними характеристиками неоліберального підходу до міграції є наступні:

- надання законно проживаючим в країні прибуття іноземним громадянам, різних соціально-економічних і навіть деяких політичних прав є найважливішим показником демократичного розвитку нації;

- вільні міграційні процеси відповідають ліберальному принципу вільної конкуренції робочої сили за ринки праці і підприємців – за трудову силу (людські ресурси), специфіка проявляється лише в тому, що в умовах глобального співтовариства ці міграційні процеси носять загальносвітовий характер;

- доктрина лібералізму виходить з громадянського розуміння нації, що не припускає більш-менш серйозної негативної дії мігрантів на культуру корінних соціумів приймаючих країн, з огляду на те, що права і громадян, і негромадян повинні бути однаково і неупереджено захищені і дотримувані в будь-якому суспільстві, і в будь-якій державі. Це означає, що кожен, незалежно від місця знаходження і статусу, вільний займати будь-яку життєву позицію, сповідувати будь-яку релігію, морально-ідеологічні цінності і захищати їх у відповідності з законом.

- основна проблема у забезпеченні проведення ефективної ліберальної міграційної політики в багатьох країнах полягає найчастіше або в слабкій компетенції і поганій поінформованості державних управлінь, або в їх забобонах і нездатності об'єктивно оцінити ситуацію в міграційній сфері.

- ксенофобія щодо мігрантів в громадській думці та ЗМІ породжується зазвичай тими ж причинами і сліпою вірою в заяви політиків-популістів, які грають на окремих соціальних конфліктах або протиріччях. У силу цього і міграційна політика, і ставлення до мігрантів спотворюються і перестають носити раціональний характер. Поширені в громадській думці стереотипи про "негативні" наслідки присутності мігрантів у приймаючих соціумах, як правило, сильно перебільшені і не витримують критики [Чесноков А. С. Миграционная проблематика в современных парадигмах международных отношений: неореализм, неолиберализм и неомарксизм // Изв. Урал. гос. ун-та. – 2008. – № 61. – С. 134–145].

Неоліберальна політика в міграційній сфері означає не просто відвертість і прозорість кордонів, вона має на увазі розумну організацію міграційного процесу у відповідності з інтересами економічного процвітання нації; при цьому не можна забувати і про гуманітарний правозахисний аспект міграції, що передбачає, наприклад, надання певним мігрантам притулку чи статусу біженця.

За останні роки етнічні конфлікти і міграції виявили проблеми ліберальної політичної теорії: розглядаючи громадян всього лише як індивідів, ліберальна держава ігнорує групову орієнтацію народів реального світу, які добре це чи погано, знаходять велике задоволення в ототожненні себе з іншими на основі походження. Це не означає проте, що проблема є непоборною для ліберальних держав. Більшість із них змогли виділити місце інститутами, заснованих на груповому плюралізмі, орієнтованого на дотримання принципу прав громадян.

Отже, проаналізувавши неоліберальний підхід, можна визнати безумовний вплив міграції в формуванні сучасних політичних процесів. Це одна із парадигм, яка має фундаментальний теоретичний характер розкриває вплив міграції на світові, регіональні та внутрішньодержавні трансформації політичного.

А. И. Швырков канд. филос. наук, ХНУ им. В. Н. Каразина, Харьков

ИРРАЦИОНАЛЬНОЕ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ

Существует очень важная, на мой взгляд, проблема, которой, как кажется, не уделяется достаточно внимания. Суть ее в том, что многие интеллектуалы (философы, политологи, историки и т. д.) склонны недооценивать или вовсе игнорировать иррациональную сторону политического процесса, иррациональные проявления в деятельности того или иного политика. Эта иррациональная сторона как бы просто не укладывается в то рациональное видение мира и политического процесса, к которому они привыкли. У них просто нет адекватного инструментария, чтобы вписать иррациональное в научные дискурс (то есть, сделать то, что Фрейд сделал в психологии, прекратив относиться к бессознательному как случайной аберрации, и начав исследовать как нечто структурированное).

Из-за этой методологической *недооснащенности* ученые часто склонны выпячивать в деятельности политиков только те действия, которые укладываются в логику рациональной деятельности, направленной, например, на укрепление центральной власти, государственности и т. п. Вследствие этого они, ученые, часто даже откровенным тиранам, "преступникам на троне", известным своей жестокостью, аморальностью, а то и просто откровенными психическими отклонениями, приписывают (и таким образом навязать другим) черты "великого собирателя" земель, стратега, строителя государства и т. п.

На эти мои сентенции мне могут возразить, что начиная со знаменитой книги Г. Лассуэлла, политологи активно применяют фрейдовское учение о бессознательном (то есть, иррациональном) для анализа политических акторов и процессов. На подобные возражения я могу ответить следующим образом.

Понятие иррационального первоначально возникло в философии. Позднее в психологии оно было конкретизировано как бессознательное. Там (в психологии) для его анализа была разработана соответствующая концептуальная и методологическая база. Таким образом понятие бессознательного получило "прописку" в психологических теориях.

Однако, другие науки, прежде всего социология и политология, должны были бы точно так же найти *свои*, специфические именно для их областей формы конкретизации иррационального (так, как это сделала психология). Они же, похоже, до сих пор этого не сделали – как раз это я имел в виду, когда говорил о том, что политологи склонны игнориро-

вать иррациональную сторону политического процесса. Да, они могут применять методы психологии для анализа иррациональной стороны политических процессов, однако они при этом будут действовать не как *политологи*, а как *психологи*. Получается так, что в подобных случаях роль политологии состоит лишь в том, чтобы предоставить *объект* для анализа, собственно же анализ осуществляется средствами и в терминах совсем другой науки. Происходит же это как раз потому, что собственно политология не "прописала" иррациональное в своей сфере.

Вообще, корни этого феномена (то есть, недостаточного внимания, игнорирования иррационального, отсутствия соответствующей методологии) следует искать в психологии самих интеллектуалов, у которых в силу разных причин (прежде всего, природной склонности, образования и воспитания) рациональная составляющая мышления оказалась относительно "переразвита". Во многом именно из-за этого им просто трудно принять принципиальную нерациональность многих политических деятелей, их мотивов. Им трудно принять другую и, возможно, *главную* сторону их (политиков) личностей и деятельности; трудно принять, что для них рациональное государственное строительство, возможно, есть не более чем просто *досадная необходимость*. Вообще, интеллектуалы слишком часто ищут рациональность там, где ее нет, и находят в действиях политиков больше расчета, чем там на самом деле было.

Поэтому, обращаясь к писаниям ученых и философов, касающимся власти, мы всегда должны *вводить поправку* на их рациональность. Рациональность – суть превалирующее свойство (установка) ума и ученых, и философов, поэтому, когда они пишут о государстве, отправлении властных функций и т. д. они пишут об этом как рациональные люди, они видят во всем этом преимущественно рациональную сторону. Они не имеют достаточного личного опыта непосредственного чувствования иррационального стремления к власти. Над ними слишком довлеют их (и их предшественников) абстрактные концепции идеального (и потому морально-почти-безупречного) устройства общества, Поэтому во властной пирамиде они усматривают только ее рациональную морально-почти-безупречную структуру, забывая, что ее формируют реальные люди, часто движимые иррациональными и (или "значит"?) аморальными мотивами.

Наоборот, для людей, непосредственно борющихся за власть и ее захватывающих, иррациональный мотив является определяющим. Но именно эти последние и отправляют власть.

А. І. Ювченко, асп., КНУТШ, Київ

КЛЮЧОВІ ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ҐЕНДЕРНІ ВІДНОСИНИ

Проблема глобалізації ґендеру багатоаспектна, і попри те, що в сучасному науковому дискурсі є достатньо новою, зазнала значних трансформацій. Тематика досліджень об'єднаних потребою ґендерного мар-

кування глобалізації є достатньо різноманітною, тож виокремлення особливостей впливу глобалізації на ґендерні відносини пов'язане з необхідністю узагальнення існуючих напрямків досліджень.

Аналізуючи широкий спектр наукових розробок, автори яких вивчають трансформацію системи ґендерних відносин в умовах глобалізації, можна виокремити ряд особливостей впливу глобалізації на ґендерні відносини.

1. Глобалізація сприяє трансформації як жіночих, так і чоловічих ґендерних ролей. До необхідності розкриття сутності трансформації чоловічих ґендерних ролей в контексті формування гегемонної маскулінності апелюють Роберт Коннелл (R. W. Connell), Майкл Кіммел (Michael Kimmel), Джейн Парпарт та Марися Залевські (Jane Parpart and Marysia Zalewski), Адам Джоунс (Adam Jones).

Ігорь Кон наголошує, що помилково вважати, ніби глобальні нерівності стосуються лише жінок. Оскільки гегемонна маскулінність білих гетеросексуальних чоловіків середнього і вищого класу конструюється не лише на протидію фемінностям, але й підлеглим маскулінностям, то нерівність у розподілі ресурсів в умовах патріархату поширюється не тільки на жінок, але і на чоловіків [Кон І. Чоловіки, які змінюються у мінливому світі (розділи з книги) // І. – 2003. – № 27. – С. 6–48] Це означає, що в умовах глобалізації окремі групи чоловіків (стосовно їхньої сексуальності, раси, етнічності, класу, віку) зазнають дискримінації поруч з жінками і потребують забезпечення їхніх прав та можливостей.

2. Вплив глобалізації є нерівномірним не лише стосовно чоловіків та жінок загалом, але чоловіків та жінок в різних країнах та регіонах. Діалектика "глобального-локального" займає чільне місце в дослідженнях Саскії Сассен (Saskia Sassen), Кетті Е. Фергюсон (Kathy E. Ferguson), Саллі Енгл Меррі (Sally Engle Merry), Монік Міронеско (Monique Mironesco).

Дійсно, складно не погодитись із тим, що врахування просторових характеристик відіграє вкрай важливу роль у здійсненні дослідження трансформації ґендерних відносин, адже політичні, економічні, культурні та релігійні особливості позначаються на моделях ґендерних відносин властивих тим чи іншим регіонам. Тому єдиний спосіб дослідити усі прояви глобалізації ґендеру та виявити дійсні її наслідки – подивитись на глобальні процеси зблизька, на локальному рівні [Ferguson Kathy E., Mironesco Monique. *Advancing Feminist Thinking on Globalization // Gender and globalization in Asia and the Pacific: method, practice, theory / ed. by Kathy E. Ferguson and Monique Mironesco. – University of Hawai'i Press, 2008. – P. 335–358*].

3. Об'єктом поширення глобалізаційних процесів у сфері ґендерних відносин є насамперед країни третього світу. Роберт Коннелл, Кеті Фергюсон та Монік Міронеско зауважують на незаперечності факту, що глобалізація відбувається у формі експорту західних моделей ґендерно-рольової поведінки та стратегій досягнення ґендерної рівності. Метою транзиту ґендерних стратегій є забезпечення прав жінок та розширення можливостей їхньої участі у суспільно-політичному житті. В цьому сенсі глобальні процеси є односпрямованими, оскільки міжнародні організа-

ції, транснаціональні корпорації, неурядові організації та окремі держави як суб'єкти глобалізації ініціюють політичні та соціальні зміни рецепієнтами яких, є місцеве населення.

4. Глобалізація має західноцентричний характер. Політико-правові, економічні, технологічні та інституційні форми глобальної культури зумовлені саме потребами Заходу і відображають бачення світу сформоване на засадах західних ліберально-демократичних цінностей. Але оскільки характер глобалізації значною мірою обумовлюється особливостями локального простору, то й практична реалізація заходів спрямованих на досягнення ґендерної рівності виявляється не однаково ефективною, а спроби універсалізації західних культурних форм як норми спричиняє їхню глокалізацію.

5. Глобалізація ґендерних відносин призводить до їхньої глокалізації. Фактична більшість дослідників, що працюють в межах постколоніального фемінізму (Врінда Далмія, Ванда Шива, Shirin Rai) доводять, що те, що є притаманним й прийнятним для західних моделей ґендерних відносин не завжди виправдовує себе для решти регіонів. Тому глокалізація постає як спроба адаптувати найбільш успішні глобальні інститути, моделі поведінки та стратегії досягнення ґендерної рівності до локальних умов. Відтак, "прищеплені" західні моделі ґендерно-рольової поведінки отримують нові форми функціонування, що призводить до суперечливих наслідків – від зміни статусу та становища жінок до відновлення традиційних форм ґендерної ідентичності.

Отже, процес трансформації ґендерних відносин в умовах глобалізації носить складний і суперечливий характер, що обумовлений як особливостями самих глобальних процесів, так і специфікою політико-правового дискурсу країн, що глобалізуються.

В. В. Яворський, студ., КНУТШ, Київ

СУЧАСНЕ РОЗУМІННЯ ФЕНОМЕНУ ПОЛІТИЧНОГО ЛІДЕРСТВА

Соціальна трансформація зачепила усіх без винятку держав світового співтовариства, змусила по-новому поглянути на місце і роль політичного лідерства в сучасному світі. Безсумнівно, у всі часи існування людства ця тема була найбільш яскравою і привабливою. Але сьогодні, у зв'язку зі зміненими реаліями, вона набуває нового забарвлення і наповнюється новим змістом.

В умовах загального процесу глобалізації, модернізації та демократизації суспільства політика знайшла самостійну силу, стала провідною, визначальною і вирішальною в еволюційному процесі. Вона стала більш раціональною, гнучкою та відкритою. З'явилися нові тенденції у взаєминах між державами. Це зумовило становлення нового типу політичного лідера, здатного орієнтуватися в період трансформацій, що вміє адаптуватися до новацій, протидіяти деструктивним тенденціям, кризі, занепаду, нейтралізувати напружені конфлікти і сприяти стабільності суспільства його вдосконаленню, і зміцненню.

І тому найбільш актуальними теоріями, що пояснюють природу політичного лідерства, залишаються "теорія рис", "ситуативна теорія" і "теорія конститuentів". Бо в кожній конкретній ситуації потрібним є певний тип лідера, наявність сильної команди і прояв певних особистісних рис.

Так в стабільних системах Заходу потрібний м'який демократичний тип лідера. У перехідних системах кризового суспільства – жорсткий авторитарний лідер. Але незалежно від типу кожна політична система зацікавлена в сильному і ефективному лідері. Роль сильного лідера відповідає настрою виборців і національним інтересам США, Європи, Росії та Азії. В даний час американська політична система поєднує в собі сильну владу Президента з розвиненим механізмом представницької влади.

У Західній Європі постійно знижується інтерес до політичних партій і рухів. Сьогодні більше уваги приділяють особистості політичного лідера. Високо цінуються професіоналізм, компетентність, знання і авторитет лідера. Типовими лідерськими якостями сучасного типу лідера є: високий інтелект, уміння планувати майбутнє, почуття часу, чітке знання цілей і способів їх досягнення, вміння приймати рішення, гнучкість і вміння пристосовуватись до викликів часу, почуття відповідальності, впевненість в собі, наполегливість, толерантність і ентузіазм.

Але в сучасному світі "великої політики" важливі не стільки особисті якості, інтелект, скільки здатність вловлювати настрої людей, вміння формувати загальні політичні вимоги і відповідати за прийняті рішення. Необхідна наявність "соціального контракту", в якому перераховуються всі обіцянки, дані лідером під час передвиборчої кампанії і механізми відповідальності у разі їх невиконання. Так як безвідповідальність політичних лідерів призводить до зміни характеру самої політики, перетворенню її в політиканство і падіння політичної активності мас.

Політична діяльність лідера пов'язана з політичною владою і найважливіше в ній – політична активність пересічних громадян. Якщо політичні лідери спираються у своїй діяльності на професіоналізм, то пересічні громадяни виявляють свою активність за допомогою політичної участі.

Політична участь розглядається як вплив на процес прийняття політичних рішень, як вплив на характер і хід реалізації тих практичних програм, які приймаються органами державної влади. Позитивними чинниками, що впливають на політичну участь, є: умови соціалізації, мобілізації населення, соціально-економічний розвиток нації, зростання доходів та підвищення освітнього рівня населення.

Негативним моментом є проблема абсентеїзму. Головна причина апатії громадян у перехідному суспільстві полягає в недостатньо швидких темпах вкоренення громадянської свободи, низької політичної культури і недовіри до влади.

Ось занадто низька політична участь чи занадто висока – це проблема, що трансформується, бо наростаюча інертність мас свідчить про неефективність політичного лідерства. І тому питання ефективності політичного лідерства є доволі актуальним. Так як при виборі шляху суспільного розвитку, при проведенні реформ важливо враховувати не тільки швидкість і

послідовність політичних кроків лідера, але і соціальну захищеність громадян, їх психологічний і моральний комфорт, збереження традицій нації.

З проблемою ефективності політичного лідерства тісно пов'язана проблема легітимності. З трьох форм легітимності: традиційної, харизматичної і раціонально-легальної в сучасному світі акцент переноситься на раціонально-легальну. Підтримувати легітимність влади можна тільки одним шляхом – діючи в інтересах народу, а не в вузьких, власних устремліннях політичної еліти і лідера.

Слід сформувати "модель політичного лідерства ХХІ століття", яка має позитивно вплинути на життя України, в основі, якої має лежати ідея перетворення політики в високоморальну та справедливу справу. Можна запропонувати чотири основних параметри-моделі: суб'єкт впливу – політичний лідер і його сучасний вигляд; об'єкт впливу – народні маси і їх нова роль в історії; взаємодія влади і мас – легально та легітимно; та період соціальної трансформації як час і місце дії. Основне завдання такого політичного лідера – підготувати суспільство до переходу в нову якість, сприяти стабільності, консолідації сил, як в самому суспільстві, так і в структурах влади. Доведено, що це повинна бути цільова політика, соціально орієнтована і тісно переплетена з іншими сферами життя – економічною, культурною, релігійною, правовою.

Тому завданнями політичного лідера в Україні мають бути:

- формування програми перетворення суспільства;
- підтримання вікових традицій українців (моральності, духовності, патріотизму).
- виховання впевненості й оптимізму шляхом проведення соціально-моральної політики.

Отже, лідери – це золотий фонд кожної нації. Відсутність лідерів – це глобальна проблема світового масштабу, адже майбутнє будь-якої країни залежить від компетентності і професіоналізму політиків.

А. Л. Якубин, канд. полит. наук, НТУУ "КПИ", Киев, Украина
jacubin@gmail.com

К ВОПРОСУ О ПРОИСХОЖДЕНИИ NOVATIO И СОХРАНЕНИЮ STATUS QUO В ПОЛИТИКЕ

Сторонники концепта "определенный пути" рассматривают институты, как "носителей истории", поддерживающих существующие нормы поведения и культурные традиции во времени [David P. A. Why are institutions the "carriers of history"? Path dependence and the evolution of conventions, organizations and institutions // Structural Change and Economic Dynamics. – 1994. – № 5. – P. 205–220]. Таким образом, институты являются деперсонифицированными образцами и нормами поведения, "правилами игры", организующими взаимоотношения между людьми и структурирующими стимулы обмена во всех сферах человеческой деятельности и взаимодействия – политике, экономике, культуре [Андру-

щенко М. А., Якубин А. Л. Политическое время: Микро-, мезо- и макроуровни // Политическая наука. – 2009. – № 1. – С. 60–89].

С институциональной точки зрения, интерес к "определенному пути" связан с потенциальной "неэффективностью истории" [March J., Olsen J. Rediscovering Institutions. The Organizational Basis of Politics. – New York, 1989], которая вытекает из устойчивости институтов. Д. Норт считает, что "экономика однажды став на путь "неэффективности" может и дальше двигаться в этом направлении, потому что это "определенный путь" [North D. C. The New Institutional Economics and Development. Working Paper. – St Louis, 1993. – P. 3]. Например, международные институты, созданные в существующей институциональной матрице заинтересованы в сохранении ее "правил игры", способствующих их собственному выживанию, даже если эти правила глобально неэффективны; они будут препятствовать коренным институциональным изменениям существующих порядков.

В этом же ключе можно рассмотреть и миро-системный проект И. Валлерстайна [Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / [пер. с англ. П. Кудюкина]. – СПб., 2000]. Он предлагает функционалистское объяснение воспроизводства мировой капиталистической системы за последние пятьсот лет. Не все его аргументы имеют прямое отношение к "определенному пути" (в особенности, телеологические идеи об институциональном генезисе капитализма, как закономерном явлении), но часть их явно находится в логике "определенного пути". Главный тезис Валлерстайна – это появление в Европе приблизительно в 16 веке мировой капиталистической экономики и ее постепенное распространение по всему миру.

Хотя Валлерстайн утверждает, что мировая капиталистическая экономика должна была закономерно появиться для функционирования мировой системы, он предполагает, что капитализм не обязательно должен был возникнуть в Европе. Более того, он утверждает, есть веские основания полагать, что Китай – а не Европа – должен был стать родиной мирового капитализма. Его объяснение развития европейской мир-экономики – в отличие от китайской мир-экономики – по сути, напоминает анализ в стиле "определенного пути".

Для современной мир-системы, утверждает Валлерстайн, не было существенной разницы где бы территориально появился мировой капитализм – в Европе или в Китае. Более того, оба региона, были жизнеспособными местами для развития капитализма. По Валлерстайну, "избрание" Европы, а не Китая, родиной капитализма – это совершенная случайность и, возможно, не самый функциональный результат для мир-системы в долгосрочной перспективе. После того, как капиталистическая экономика была запущена в Европе, самоусиливающиеся процессы привели к ее быстрому распространению. Европейская капиталистическая система требовала территориальной экспансии в целях обеспечения собственного выживания, и эта территориальная экспансия усилила мировой капитализм в период с 1450 до 1640 года. А Китай, пропустивший свой шанс "запустить" капиталистическую экономику, превратился в сла-

бого периферийного актора мировой политики. В целом, по словам Валлерстайна, небольшие начальные различия между Европой и Китаем были очень важны для последующего значительного различия в траектории развития двух регионов, да и мир-системы, как таковой.

Хотя исследователи традиционно связывают "определенный путь" с отсутствием изменений (*Status quo*), ведущих к смене неэффективных правил, в последнее время происходит смещение акцента с неэффективного статус-кво на новации (*Novatio*), которые "не являются отрицанием прошлого, но разработкой и расширением по отдельным направлениям конкретной последовательности происходящих событий. Иными словами, появление новаций – это также феномен "определенного пути" [Garud R., Karnøe P. *Path Dependence and Creation*. – Mahwah, 2001. – Р. 1]. Как это ни странно звучит, но один и тот же механизм – "определенный путь" – может объяснить либо сохранение существующих (потенциально неэффективных) институтов, так и создание новых. Посему, инновации – это просто рекомбинации предыдущих знания/практик. Таким образом, зависимость от прошлого в пределах "определенного пути" выходит за рамки простого механистического понимания, что прошлое определяет будущие возможности.

Не менее интересный вопрос возникает и в дальнейшем: если мы определили институты как стабильные социальные структуры, а "определенный путь" идентифицировали с устойчивостью, то не будет ли тавтологичным говорить об "институтах, определяемых путем"? Если нет, то что может "определенный путь" добавить к стандартной характеристике институтов? Способ уточнения этого спорного момента – отличие между самим процессом "определенного пути" (который состоит из стойкости и самоусиления) и его результатом (особым состоянием устойчивости, называемым "замыканием"). Это различие является полезным, поскольку оно делает видимым разрыв между теми авторами, которые принимают предположение о стойкости и теми, кто сомневается в его релевантности. Например, некоторые исследователи [Rao H., Singh J. *The construction of new paths: institution-building activity in the early automobile and biotechnology industries // Path Dependence and Creation*. – Mahwah, 2001. – Р. 243–267] отвергают идею, что новые пути развития могут возникать просто по счастливой случайности: они отрицают роль случайных событий для возникновения нового пути развития, делая акцент на сознательных человеческих действиях, в то время, как другие утверждают, что маловлиятельные события необходимо отличать от "определенного пути" и от простой институциональной возрастающей отдачи или адаптивных ожиданий. Соответственно, такие механизмы будут способствовать "определенному пути" только в качестве усилителей в нахождении истинных причин их происхождения.

Таким образом, полезность "определенного пути" будет оставаться ограниченной, если этим инструментом объяснять исключительно стойкость институциональных форм и не учитывать противоположные тенденции (например, происхождение новаций); это делает "определенный путь" во многом тавтологичным и лишённым смысла по отношению к существующим (и конкурирующим) теориям развития.

Підсекція
"СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

О. В. Батрименко, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ

**БЮРОКРАТІЯ В УМОВАХ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

Розуміння бюрократії як невід'ємного механізму реалізації публічної влади в демократичному суспільстві є необхідною складовою для її ефективного політико-системного втілення в Україні.

Після розпаду Радянського Союзу та зміни суспільно-політичної системи України відразу почався процес перетворення і створення власної нової всистеми державної влади та її організаційних структур, але здійснювалося це, як і в соціалістичний період розвитку держави, на основі міркувань вищих посадовців без серйозних наукових обґрунтувань і публічного обговорення. Наука і громадськість до вирішення цієї проблеми не допускалися. У вітчизняній науці в цей період феномен бюрократії тривалий час використовувався у зв'язку з комуністичною перспективою або як вимір демократичності радянського суспільства.

Безсистемність багатьох перетворень у державній сфері, дискредитація базових цінностей радянського суспільства і, насамперед, інтелектуальної праці самого чиновника були характерними тенденціями у трансформації бюрократії після проголошення Україною незалежності.

Модель професійною бюрократії в сучасному українському суспільстві повинна виходити з орієнтирів, визначених у Конституції України, на побудову демократичної, соціальної, правової держави. Державна бюрократія в Україні – це професійна діяльність щодо практичного виконання завдань і функцій держави осіб, які займають посади в державних органах та їх апараті не шляхом виборів, а за призначенням. Ці особи є державними службовцями і мають відповідні службові повноваження, але не мають політичної легітимності, отже, не несуть політичної відповідальності. Дане визначення спрямоване акцентувати увагу на надмірній політизації державної бюрократії в Україні, і на потребі розмежування понять "політик" та "державний бюрократ", адже перших – підтримують виборці, а других – самі політики призначають на різні посади.

Державну бюрократію, пов'язану між собою не законами та метою служіння громадянському суспільству, а круговою порукою, ціль якої задовольнити особисті інтереси, можна, за аналогією з терміном "суверенна демократія" [Сурков В. Наша российская модель демократии называется "суверенной демократией": <http://web.archive.org/web/20080430012854/http://www.edinros.ru/news.html?id=114108>; "Суверенная демократия" Путина ("The Washington Post", США): <http://www.inosmi.ru/world/20060715/228825.html>], визначати як "суверенну бюрократію" – бюрократію, що не залежить від суспільства, якому належить суверенітет, вийшла з під його контролю і сама стала суверенною.

Перехідні процеси в пострадянській Україні від тоталітаризму до демократії, синтез різних елементів авторитаризму, бюрократизму й народжених капіталістичних структур, призвели спочатку до виникнення такої специфічної моделі державного управління як бюрократично-фінансова з притаманним їй злиттям інтересів великих фінансово-промислових груп і державної бюрократії, при певному домінуванні останньої.

На сьогодні "суверенна бюрократія" в Україні втрачає свій суверенітет, адже фінансово-бюрократична модель державного управління перетворюється в крайню свою фазу – олігархічно-бюрократичну, коли переважна маса ресурсів власності концентрується в руках економічної олігархії, а владні повноваження здійснюються, контролюваною олігархією, державною бюрократією, яка прагне лише отримання матеріальних благ через канали політичної ренти, а громадянське суспільство перетворюється на заручника олігархічних сил.

В умовах вітчизняної реальності сучасне українське суспільство потребує поступової дебюрократизації (обмеження сфери діяльності й функцій бюрократії в суспільстві). Тому для України в контексті розвитку та демократизації всіх сфер суспільно-політичного життя необхідний ефективний механізм "виробництва й доставки" бюрократичних послуг.

Без автоматизованих інформаційних технологій у сучасному суспільстві обійтись практично неможливо. Звідси, з врахуванням вітчизняної специфіки, потрібно ефективно використати закордонний досвід інформатизації бюрократії в розвинутих демократіях за програмами FirstGov (США), e-Sitizen, e-Business, e-Government (Великобританія), CITYCARD (Італія).

І. Біліма, студ., КНУ, Кривий Ріг

СВОБОДА ОЧИМА МОЛОДІ: ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Проблема свободи є однією з найгостріших і давніх проблем людства. Свобода – найважливіший модус світотворення людини. До цієї теми зверталися не тільки окремі видатні мислителі, але й цілі філософські течії, такі як марксизм, екзистенціалізм, філософія Франкфуртської школи, бо свобода належить до вічних, справді філософських проблем, що змушують людську думку працювати з повною віддачею. Жодна філософська проблема, напевно, не мала настільки великого соціального і політичного звучання в історії суспільства, як проблема свободи.

Свобода, як термін – це одна з основних, найскладніших філософських категорій, яка визначає сутність людини, що складається з її здатності мислити і діяти, бажань та інтересів та недопустимості примусу. З часів Античності і до нашого часу свобода розглядалася практично у всіх філософських системах. Тобто, філософія в якомусь розумінні – це вчення про свободу. Відомими філософами, які розглядали цю проблему, були Сократ, Геракліт, Платон, Аристотель, Демокрит, Епікур.

На початку XX століття існувало кілька основних напрямків соціально-аксіологічного розуміння свободи: лібералізм, консерватизм, анар-

хізм і комуністична теорія, найбільш розвинена марксизмом. Протягом століття вони продовжували залишатися основними орієнтирами на шляху багатьох дослідників. Однак більшість теоретиків перестали задовольняти ці напрямки в чистому вигляді. Е. Фромм відзначав, що для людини, що звільнилася від влади традицій і королів, залишаються чужими самі цілі світу, в якому він живе. "Свобода може перемогти лише в тому випадку, якщо демократія розвинеться у суспільство, в якому індивід, його розвиток і щастя стануть метою і глудом".

Вважаючи свободу необхідною умовою щастя, Фромм вбачав її не в здатності здійснювати довільний вибір, для нього свобода – це "свобода реалізувати свої можливості, свобода вдосконалювати природу людини у відповідності з законами його існування". На думки філософа, проблема свободи стоїть перед людьми західних демократій не менш гостро, ніж перед жителями країн з авторитарним правлінням. Проте, він визнає, що свобода, досягнута сучасними демократичними державами, укладає в собі перспективу розвитку людини, якої немає у жодній диктаторській державі, скільки б вони не заявляли про те, що діють в інтересах людини. Але перспектива – це тільки перспектива, а не реальне здійснення. Для реалізації цих цілей необхідно здійснити децентралізацію праці і держави. Їм потрібно надати гуманну відповідність і допустити централізацію лише до такої міри, яка необхідна, виходячи з потреб промисловості.

Одним з істотних чинників отримання справжньої свободи людьми всього світу мислитель вважав ліквідацію прірви між багатими і бідними країнами, тому що подальше її існування "призведе до катастрофи". Крім того, кожній людині повинен бути забезпечений гарантований річний дохід, який забезпечив би реальну свободу і незалежність.

Свобода – це дуже маленька слово. Її суть неможливо повністю розкрити одним тільки визначенням. Свобода, як і сенс життя, для кожної людини своя, а особливо для молоді, яка має особливий, прогресивний погляд на власне майбутнє та майбутнє своєї держави. Ми бачимо, що ідеї з плином часу тільки накопичуються і досягти певної істини, однією для всіх, неможливо. Ця тема є настільки великою, що кінець вивчення її не настане, напевно, ніколи.

Хтось пов'язував свободу з долею, хтось з випадковістю, хтось з релігією, хтось зв'язав зі свободою своє життя, яке присвятив її вивченню. Не дарма цю проблему вважають однією з найгостріших проблем, після суперечок про Бога. На жаль, у наш час свобода для більшості людей обмежується єдиним думкою: "Свобода – можливість робити все, що хочеться, і не від чого не залежати". Але це може бути шкідливою для людства, а особливо такі думки є пагубними для молоді. Людина вільна, якщо може реалізувати свої бажання. Це стверджували ще епікурейці. Але ж є і такі бажання, проти яких потрібно боротися хоча б тому, що їх реалізація згубна для організму, або тому, що вони суперечать розуму. Свобода, отже, не в тому, щоб йти на повед у своїх нахливі, але у виборі між схильностями.

У більш широкому сенсі свобода визначається як "реалізація" волі, виправдана більшістю мотивів, бо наша дія завжди є не тільки проявом

особистого вибору, але вибору, здатного раціонально виправдати себе в очах усіх, або певної частини людей. При найближчому розгляді можна помітити, що свобода полягає не стільки в тому, що ми робимо, а в тому, як ми це робимо. Свобода – це позиція людини, яка визнає себе у своєму житті, згідно з ходом світової історії, і її подіями. Саме тому до такої концепції прийшли сучасні філософи-екзистенціалісти, ґрунтуючись на досвіді минулого, насамперед, на досягненнях німецької філософської класики і марксизму. Свобода часто полягає в тому, щоб змінити швидше за власні бажання, ніж світовий порядок, і пристосуватися до еволюції та до порядку речей. Людина стає вільним, коли ситуацію підпорядкування він замінює активною позицією, тобто повною мірою бере участь у подіях свого часу, визначивши своє відношення до політичної ситуації іншим людям.

Соціальна проблематика свободи зазвичай асоціюється з благополуччям людини. Країна не може бути вільною, якщо в ній панує убогість. Зовні вона залежить від багатших країн, але, що ще більш важливо, у середині самої країни населення, що знаходиться в жебрацькому стані, не може мати почуття свободи. В соціальному плані свобода вимагає, щоб всі люди, що належать одному соціуму, могли знайти роботу. У приватному плані соціальна проблема свободи полягає в тому, щоб примирити індивідуальну свободу і громадський закон. Особи повинні розуміти, що їх свобода закінчується там, де вона починає заважати свободі іншого. Тоді виникає ситуація відповідальності, характерна для демократії.

Донести власну точку зору, яка в свою чергу є суб'єктивною, і є основним завданням нашої статті. Чітке розуміння критеріїв свободи для молоді є особливо важливим сьогодні для побудови розвиненої української держави.

Н. Р. Бойко, доц.,
Київський університет управління та підприємництва, Київ
natakvitka@mail.ru

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА УКРАЇНЦІВ У ДЗЕРКАЛІ СЬОГОДЕННЯ

Державне самоздійснення – ключова ідея для українців, які сьогодні проживають в Україні і пов'язують долю своїх рідних і близьких з цією державою. Саме тому українство повинно мати систему ціннісних орієнтацій, чітких ідеологічних координат, духовних і моральних пріоритетів, які стануть основою національної мети: розбудови демократичної, правової, справедливої, економічно ефективної держави. Гарантом забезпечення реалізації такої мети є свідомі громадяни України.

Держава розвивається, коли існує та рухається у своїй меті національна ідея, що, у свою чергу, залежить від національного самоусвідомлення, духовного визволення, морально-етичного здоров'я нації і громадян, територіально-державної єдності. Монолітність українського суспільства, а значить, і держави, неможлива без високого рівня суспільної свідомості

та політичної культури, що осмислює та відтворює цінності, ідеали, рівень і характер політичних знань, оцінок і дій громадян у минулому й теперішньому. Однак реалії сьогодення змушують частіше повертатися до питання про низький рівень розвитку політичної культури. І пов'язане це з тривалою кризою ідентичності, що стало наслідком розгубленості людей у соціально-політичних змінах, відчутті непотрібності та відстороненості від участі в політичному процесі, поступовій втраті основних цінностей та життєвих цілей. До того ж українська громада й донині перебуває у стадії стереотипу, що хтось має зробити щось, що покращить життя пересічного українця, причому сам українець не намагається ні думати, ні діяти у напрямку реалізації цих змін. Недаремно ще на початку ХХ ст. історик В. Антонович вважав, що невід'ємною рисою вдачі українського народу є природжена нездатність і нелюбов до державного життя.

Тоді як в державній самосвідомості головне – це усвідомлення себе громадянином, переборення психологічного стереотипу "меншовартості", нездатності до самостійного державного існування. Однак, за відсутності економічної та правової захищеності, високого рівня корумпованості, глибокого матеріального розшарування сьогоднішній українець, насамперед, молодого та працездатного віку, дуже швидко втрачає довіру до всіх гілок влади і прагне влаштувати своє життя за кордоном. Відбувається дискредитація самої цінності державності України. Інша частина населення, представлена пострадянською спільнотою людей, продовжує підтримувати міфи про досконалість радянського життя, ностальгуючи за ідеалізованим суспільством, або ж активізувати радикальні націоналістичні настрої, пов'язані з емоційним сприйняттям дійсності, що, разом з пристосуванством, часто бере гору над раціоналізмом. Власне, недовіра до всього, що асоціюється з владою, і стала наслідком "нового" складу депутатського корпусу, який показав рівень мотивації українського населення: або нові сили, хоча й зі старими обличчями, або молоді радикальні націонал-патріоти повинні стати основою нових законодавчих та політичних змін у суспільстві. Що свідчить про ілюзію соціальної справедливості, якої так прагне українське громадянство.

Зниженню критичного осмислення ситуації в країні сприяє відсутність реальної (правдивої) інформації про діяльність політичних інститутів, тривала стереотипізація про різні частини України, сформована на алогізмі, який і далі залишається провідним серед більшості громадян по лінії "свої" – "чужі", "східняки" – "западенці", "друзі" – "вороги", що підпорядковано виправданню нинішнього політичного порядку. Як і обмеженість діалогу на рівні "еліта" – "маси", "політика" – "громадська думка".

Стан сьогоднішнього суспільства цілком залежить від політичних рішень та їх реалізації владою, що, в свою чергу, залежить від культури державних діячів і політиків. Рівень політичної культури сучасної політичної еліти можна визначити за відомою фразою "маємо те, що маємо". Бо такий же рівень культури та політичної свідомості й громадян України. Однак, основна причина непорозумінь всередині громади, хибних політичних рішень полягає не лише у владних зловживаннях, кору-

пції на всіх ресурсних щаблях, правовому свавіллі, а в небажанні пошуку шляхів вирішення проблем єдності українського суспільства, "непомічанні" процесів, що ведуть до розколу суспільства, зокрема, за ознаками регіональної, мовної, релігійної культури. Жодне вирішення економічних питань та проблем, що постають сьогодні перед українською владою, не вирішить головного – питання української цілісності та державної самобутності, не вкаже шляху цивілізаційного поступу. Політика, що не бере до уваги духовних аспектів людського буття, не може бути реалістичною. Очевидно, що низький рівень політичних рішень обумовлюється низьким рівнем особистісного культурного та політичного розвитку тих, хто приймає ці рішення.

Водночас не лише влада, а й самі українці не бажають позбавлятися елементів підданської політичної культури; у тривалих безсистемних пошуках державницької культури без намагання змін у собі віддаляються від чіткого формування ідеї державорозвитку.

Та не все так погано. Тривале критичне переосмислення уроків історії, політичних процесів останніх десятиліть, підвищення рівня освіченості та поінформованості українців, розвиток мережі Інтернет та високий показник соціального й політичного спілкування у нових інформаційних просторах сприяє формуванню знань громадян про сьогочасні події в державі, групує та соціалізує мешканців як окремих регіонів, так і в цілому країні у прагненні до змін, про що свідчать і громадянські акції проти недосконалих законів, і марші протестів проти незаконно засуджених, проти застосування сили з боку владних інститутів та органів, які зловживають своїми службовими обов'язками.

Відійти від старих стереотипів та міфів минулого заважає ще недостатньо високий рівень політичної культури, не вироблені цінності європейської нації та держави, низька активність громади. Лише розвиток демократичної політичної культури на засадах поваги до права і правопорядку на всіх соціальних рівнях дозволить здійснити переорієнтацію індивідів від пристосування до свідомої участі у суспільно-політичних змінах з метою формування активного громадянина. Бо без чітко виробленої політичної позиції, як власної особистісної, так і громадянської, українці ще довго шукатимуть свій шлях державного розвитку. І саме високий рівень політичної культури допоможе українцям прискорити пошук та знайти місце власної держави у швидкозмінливому цивілізаційному просторі.

С. В. Бондаренко, магістр, ДонНУ, Донецьк
bsv.pr.ua@gmail.com

ІНФОРМАЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ У НАЦІОНАЛЬНОМУ БРЕНДИНГУ УКРАЇНИ

У глобальному світі країни конкурують за ресурси, які необхідні для їх існування, починаючи від енергії та їжі, закінчуючи людьми, які там мають працювати. Ці процеси вимагають від них високого рівня конку-

рентоспроможності та позитивного сприйняття тими, в кому зацікавлена країна. Однією з головних арен протистояння стає інформаційний простір. Конкуренція перемищується з фізичного простору в простір інформаційний. Для того, щоб країнам бути конкурентоспроможним та впливовими їм необхідно мати чіткий план дій по створенню, розповсюдженню, зберіганню та захисту власного інформаційного продукту. Мета тез – виявити роль інформаційної політики державних органів влади у національному брендингу України.

Актуальність дослідження ролі інформаційної політики та впливу на розвиток систем відбилася у роботах таких науковців, як Е. Дюркгейм, П.-Ф. Лазарсфельд, Е. Тоффлер, Г.-Д. Лассуел, Д. Белл, М. Кастельс, М. Моїсєєв [Информационная политика: в контексте социальной информатиологии : хрестоматия / сост. Н. П. Арапова. – М., 2007], Г. Почепцов, С. Чукут [Информационная политика : навчальний посібник / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – 2-ге вид., стер. – К., 2008].

Інформаційна політика – це сукупність принципів, підходів, смислів які визначають закони функціонування інформаційної сфери [Там само. – С. 12]. Інформаційна політика державних органів влади – це сукупність принципів та підходів, які визначають закони функціонування інформаційної сфери в рамках компетенцій, в яких працює цей орган та спрямована на зміцнення держави. Уряди грають найбільш важливу роль у формуванні інформаційної політики держави. Вони мають всі можливості, щоб визначати усі можливі технічні та інтелектуальні механізми для вироблення, поширення, зберігання та захисту інформаційного продукту, що забезпечує національні інтереси [Национальная информационная политика: базовая модель. – М., 2010. – С. 71–72].

Ефективна інформаційна інфраструктура, як інструмент інформаційної політики є запорукою зміцнення репутації, просування бренду та фізичного розвитку держави, оскільки дає змогу різко скоротити час на висування та обговорення нових ідей, проектів, людей; розробляти найбільш ефективну галузь економіки – економіку інформації, економіку виробництва нових знань, у т. ч. знань про державу; спрямовує країну на шлях розвитку, по якому іде сьогодні все людство [Інформаційна політика / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – С. 13].

За сучасних умов Україна знаходиться на шляху формування власного інформаційного суспільства. Не дивлячись на те, що вона розширяє технічну інфраструктуру, яка потенційно може забезпечити розвиток конкурентоспроможності у інформаційному просторі, програв у заповненні цього простору власними продуктами, інтерпретаціями дійсності та смислами. На сьогодні в Україні не має єдиної концепції державної інформаційної політики. Починаючи з 2002 по 2012 рік було зроблено 3 спроби її розробити. Відсутність національної інформаційної політики наносить значну шкоду репутації та іміджу країни, знецінює національний бренд.

Бренд території (країни, району, області, міста, певного знакового місця і т. д.) – це сукупність смислів, образів, ідей, асоціативних реакцій, символів, візуальних елементів, які виникають у свідомості людини при

згадці назви цієї території. Відповідно брендинг території – цілеспрямований процес формування, презентації і просування території на ринку товарів і послуг в якості ліквідної пропозиції зі зростаючою додатковою вартістю [Нагорняк Т. Л. Зачем Донецку бренд?: <http://lifedon.com.ua/home/3503-zachem-donecku-brend.html>]. Такий процес можливий лише за умови інформаційної присутності в широкому інформаційному полі продукту. Стратегія брендингу території зорієнтована на попит груп споживачів, і має на меті – забезпечення його інформаційної присутності в широких колах джерел, впізнання і відображення його назви в масовій свідомості через образи локальних ексклюзивних відмінностей, іміджеві унікальні характеристики і позитивну репутацію, що забезпечують території можливість стати силою впливу, транслювати самостійні рішення та збільшувати власні ресурси [Нагорняк Т. Л., Бондаренко С. В. Брендинг території: спроба аналізу засад дослідження // Історичні і політологічні дослідження. – 2012. – № 2. – С. 282–288: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/lipd/2012_2/texts/c282–288.pdf].

Сьогодні просуванню національного бренду України у інформаційному просторі заважає стара модель контролю над інформацією та її виробленням. Серед факторів, що гальмують Україну у цьому напрямку можна виділити: катастрофічне зростання інформаційних потоків, що робить процес контролю майже не ефективним; поява нових видів комунікацій, що поєднують в собі одночасно індивідуальні й масові характеристики; демократизація суспільства не дає змоги взагалі застосовувати старі системи контролю; бюрократичні системи контролю (на кшталт міністерств чи відомств), здатні відстежувати лише сталі показники, вони не здатні реагувати на зміни, динамічні показники [Інформаційна політика / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – С. 13]. Стара система контролю над інформацією не задає нові тренди, вона реагує лише інформацію, яка вже стала фактом та обговорюється у суспільстві. Сучасні виклики вимагають продукувати власні знання та інтерпретацію дійсності, спрямовану на формування майбутнього.

Для формування інформаційної політики необхідно провести аналіз інформаційного середовища, де знаходиться країна; визначити головну мету (місію); окреслити основні та другорядні цільові аудиторії на кого вона розрахована; поставити перед собою конкретні та досяжні завдання; розробити меседжі та заходи з реалізації політики; через півроку-рік провести проміжний аудит та внести корективи. Важливо на етапі планування політики розробити антикризовий план та підготувати кризових менеджерів. Не менш важливою складовою є також кошторис, який забезпечить фізичне втілення інформаційної політи. Слід зазначити, що інформаційна політика держави повинна розроблятися в рамках загальнонаціональної стратегії розвитку, як допоміжна. У разі відсутності останньої, вона приречена на долю фікції. Крім того, до розроблення інформаційної політики необхідно залучати представників із суміжних сфер, наприклад – політологів, соціологів, психологів, економістів, журналістів, фахівців із зв'язків з громадськістю тощо.

Підвищення вартості національного бренду та зміцнення репутації України залежать, від єдиної інформаційної політики, яка направлена на внутрішнього та зовнішнього споживача; стимулювання широкого кола осіб та організацій у виробництві контенту, який дозволить формувати позитивне сприйняття України; власної інтерпретації дійсності, яка наповнює необхідними смислами внутрішній та глобальний інформаційний простір; стимулювання розвитку інформаційної інфраструктури (мережа Інтернет, незалежні громадські ЗМІ, суспільне мовлення і т. п.); оперативного реагування на внутрішні та зовнішні інформаційні виклики.

М. А. Бучин, доц., НУ "Львівська політехніка", Львів

ФАКТОРИ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА РІВЕНЬ ЕЛЕКТОРАЛЬНОЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН

Демократія передбачає активну участь громадян у політичному житті суспільства, високий рівень їх залучення до управління. Оскільки вибори є однією з основних форм політичної участі громадян на сучасному етапі розвитку людства, то рівень електоральної активності громадян багато в чому впливає на демократичність виборчого процесу. Виборча практика України показує поступове зниження рівня участі громадян у виборах. Тому тема дослідження актуальна, оскільки вивчення факторів, які впливають на електоральну участь, дасть змогу, збільшивши явку на виборах, сприяти демократизації як виборчого процесу, так і політичного режиму в Україні.

На нашу думку можна виділити чотири групи факторів, що впливають на рівень електоральної участі: 1) *суб'єктивні* – фактори, які є характеристиками самих виборців; 2) *об'єктивні* – фактори, які характеризують ситуацію в країні загалом, і виборчий процес, зокрема; 3) *кон'юнктурні* – фактори, які складаються під впливом збігу обставин; 4) *ініціативні* – фактори, які є результатом впливу на виборців інших суб'єктів виборчого процесу.

Серед **суб'єктивних факторів** можна виділити такі дві підгрупи: демографічні і ментально-психологічні. До демографічних факторів абсентеїзму ми відносимо: А) *Вік* – абсентеїзм є найбільш поширеним у середовищі молоді, і найменш поширеним – серед старшого покоління. Б) *Стать* – як правило, чоловіки є більш активними виборцями. На думку російського науковця З. Джандубаєвої це можна пояснити тим, що жінки, на відміну від чоловіків, більш консервативні, скептично налаштовані щодо можливих змін ситуації в країні за допомогою виборів. В) *Рівень доходів і соціальний статус* – більш активними виборцями є в основному громадяни з середнім і високим рівнем доходів. Г) *Місце проживання* – сільські виборці часто є значно більш активні, ніж виборці великих міст. До ментально-психологічної підгрупи факторів абсентеїзму належать: А) *Освіта* – більш високий рівень абсентеїзму притаманний, як правило, для виборців із низьким рівнем освіти. Б) *Рівень полі-*

тичної культури – лише виборці з високим рівнем політичної культури можуть бути активними учасниками виборів.

Об'єктивні фактори, що впливають на рівень абсентеїзму, теж можна розділити на кілька підгруп: соціальні, економічні та політичні. *Соціальні фактори* – як результат кризового стану суспільства, який спричиняє розпад соціальних зв'язків. *Економічні фактори* – у випадку економічної кризи рівень участі громадян у виборах зростає, оскільки виборці прагнуть змінити ситуацію, поміняти владу, що призвела до економічного занепаду. Найбільш вагомими як серед об'єктивних факторів, так і загалом, є *політичні фактори*. Рівень абсентеїзму збільшує недовіра і неприйняття виборцями самої політичної системи; відсутність довіри до осіб, що знаходяться при владі. Абсентеїзму сприяє недемократичність виборчих процедур, застосування тиску, маніпуляцій та "брудних" виборчих технологій. Також, як правило, чим вищий рівень виборів, тим більшою є участь громадян у голосуванні. Зменшує рівень абсентеїзму також одночасне проведення виборів різних рівнів. Що ж стосується місцевих виборів, то рівень абсентеїзму на місцевих виборах, як правило, є найбільшим. Такий стан справ складається завдяки тому, зазначає З. Джандубаєва, що більшість виборців відносять цю владу до влади "другого сорту" і мало хто з них знає, як вона функціонує. Не менш важливий вплив на рівень абсентеїзму здійснюють перелік суб'єктів виборчого процесу та їхній імідж. Рівень абсентеїзму прямо пропорційно залежить також від рівня конкуренції на виборах. Якщо немає конкуренції і результат прогнозований, то цінність голосу виборця втрачає значимість. В той же час високий рівень конкуренції дає виборцям можливість усвідомити, що від їх голосів може залежати результат виборів.

Впливає на рівень абсентеїзму, хоч і в незначній мірі, третя група факторів – **кон'юнктурні фактори** (виникають при певному збігу обставин). Сприятиме абсентеїзму, зокрема, погана погода під час голосування, або ж, навпаки, хороша погода в сезон сільськогосподарських робіт. Необхідно враховувати завжди й те, що існуватиме певна кількість виборців, які не прийдуть на виборчу дільницю через хвороби, смерть рідних та близьких, загублені чи забуті документи і т. д.

Рівень абсентеїзму до певної міри може залежати й від **ініціативної групи факторів**, під якими розуміють цілеспрямований вплив окремих політичних сил на електорат з метою збільшення чи зменшення явки на виборах. Наприклад, сприятимуть абсентеїзму заклики бойкотувати вибори з боку тієї чи іншої політичної сили. Знижуватимуть показник участі у виборах тиск на виборців, погрози, залякування електорату заворушеннями та конфліктами під час голосування. З іншого боку, прямі заклики певних політичних сил щодо мобілізації свого електорату, часто для уникнення декларованої загрози, можуть позитивно вплинути на рівень участі у виборах. Політичні сили також можуть сприяти "своїм" виборцям у можливості проголосувати (допомагати в реєстрації, забезпечувати транспортом для прибуття на виборчу дільницю і т. д.). Однак такі дії є часто заборонені законодавством багатьох країн. Тобто, існує

велика кількість факторів, які впливають на рівень абсентеїзму в певній країні. Разом з тим, їхній вплив може проявлятися по-різному. В одних ситуаціях вони можуть по-одному впливати на рівень електоральної участі, а в інших – призводити до протилежних результатів. Все залежить від специфіки конкретної ситуації, країни, електорату.

Серед найважливіших об'єктивних факторів абсентеїзму як їхній різновид слід відзначити політичні фактори. Саме від ставлення і сприйняття виборцями як політичної системи суспільства, так і конкретних механізмів та особливостей виборчої кампанії в значній мірі залежить рівень електоральної активності громадян. Сприяють абсентеїзму, як зазначають вітчизняні дослідники: "... низький рівень політичної культури, інфантильність або ж усвідомлення власного політичного безсилля, нездатність впливати на прийняття політичних рішень, відчуження власних політичних цінностей і потреб від можливостей їх задовольнити, високий рівень недовіри виборців політичним інститутам та ін."

В. П. Гончарук, канд. політ. наук, доц., КНУТШ, Київ

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЗМІШАНОЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ МОДЕЛІ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ ЗРАЗКА 1998–2002 ТА 2012 рр.

28 жовтня 2012 р. в Україні відбулися чергові парламентські вибори. Відбувалися вони за відновленою змішаною виборчою системою. Характерно, що з часів незалежності лише парламентська виборча модель змінювалась тричі. (Даний факт є свідченням як нестабільності вітчизняного законодавства, так і подальшими пошуками більш оптимальної моделі проведення виборів).

- В період 1990–1998 рр. застосовувалась мажоритарна виборча система абсолютної більшості.
- Верховна Рада 3 та 4 скликання (1998–2002, 2002–2006 рр.) обиралася за змішаною виборчою системою.
- Також двічі (2006, 2007 р.) застосовувалась виключно пропорційна виборча система.

Тому виборчий закон в редакції від 17 листопада 2011 р. [Закон України "Про вибори народних депутатів України" // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – № 10–11. – С. 73] характеризував повернення до змішаної моделі виборів, який вже застосовувався в Україні наприкінці 90-х, на початку 2000-х рр.

Причин повернення до змішаної виборчої моделі можна назвати декілька. Головною називалась – прагнення закріпити обрання принаймні частини депутатського корпусу за мажоритарними округами, що повинно було забезпечити відповідальність депутатів перед виборцями.

Головним недоліком українського варіанту пропорційної моделі виборів вважається відсутність стійкого інституційного зв'язку між обраними депутатами та виборцями. В період 2006–2012 рр. в Україні застосо-

увалась система повного пропорційного представництва з використанням жорстких(закритих)списків. По-перше, депутати обиралися в межах єдиного загальнодержавного виборчого округу, а не регіональних, як це відбувається, наприклад, в країнах Західної Європи. По-друге, виборці голосували за список в цілому, не маючи можливості віддавати переваги конкретним кандидатам. Як наслідок, така модель виборів призводить до відчуження депутатів від своїх виборців, втрату між ними постійного комунікаційного зв'язку, нехтування паритетним представництвом регіональних інтересів.

Проте повернення до мажоритарних округів мало і суб'єктивну мотивацію. Адже політичні сили, окремі депутати, які розраховували на можливість використання владних, адміністративних, фінансових переваг в межах виборчого округу були головними ініціаторами зміни системи. Зрештою результати виборів в цілому підтвердили таку логіку. Наприклад, ПР стала єдиною політичною силою(з тих, які пройшли за партійними списками), яка в мажоритарних округах за результатами парламентських виборів 2012 р. отримала більше мандатів, а ніж за партійними списками ПР + 41 (113–72); ВО "Батьківщина" – 23 (39–62); УДАР В. Кличка – 28 (6–34); ВО "Свобода" – 13 (12–25); КПУ – 32 (0–32). [<http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2012/wp611?PT001F01=900>].

Проте модель парламентських виборів 2012 р. лише за основними параметрами відповідала системі 1998, 2002 рр.

Зокрема, по-перше, зберігалось співвідношення депутатів, які обиралися за мажоритарними округами та за партійними списками 50–50 % (225 депутатів/225).

По-друге, незмінними залишилися моделі мажоритарної та пропорційної системи, які використовувались. Відповідно на рівні мажоритарної підсистеми застосовувалась система відносної більшості, а пропорційної – розкритикована система повного пропорційного представництва з жорсткими списками.

По-третє, після рішення Конституційного суду [Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про вибори народних депутатів України" (справа про вибори народних депутатів України): <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-98>], як і в 2002 р. кандидати отримали можливість балотуватися лише в мажоритарному окрузі, або за партійним списком.

Разом з тим, були запроваджені й певні зміни: 1) на рівні пропорційної системи збільшувався виборчий бар'єр до 5 %, на виборах 1998, 2002 рр., він становив 4 %; 2006, 2007рр. 3 %; 2) головним суб'єктом висування кандидатів, ставали політичні партії, блоки політичних партій – ліквідовувались. Процедура самовисування залишилась на рівні мажоритарних округів; 3) Преференції отримали партії представлені у діючому парламенті на рівні фракцій при формуванні окружних та дільничних виборчих комісій, їх представники включалися до складу комісій автоматично, всіх інших партій– шляхом жеребкування; 4) ЦВК отримала додаткові повно-

важення, зокрема в питанні реєстрації мажоритарних кандидатів, які в 1998–2002 рр. як реєструвалися, так і знімалися ОВК; 5) Суттєвим чином, ускладнювалась, а фактично унеможливлювалась можливість зняття кандидатів із виборчого процесу в правовий спосіб; 6) Збільшилася сума грошової застави для партій вона становила 2000 мін. розмірів заробітної плати (2 000 800 грн.), для кандидатів мажоритарників – 12 мін. розмірів заробітної плати. В 1998 р., наприклад, в якості обмежуючого чинника використовувалась процедура збору підписів, кожна партія для реєстрації мала подати до ЦВК 200 тис. підписів із різних регіонів України.

За "ноюю" змішаною моделлю виборів в Україні відбулась лише одна виборча кампанія й тому ще зарано робити глибокі висновки про переваги й недоліки відновленої змішаної виборчої системи. Проте хід парламентської кампанії 2012 р. продемонстрував, що основні зауваження стосувалися не стільки вад самої системи виборів, скільки вибіркової застосування виборчого законодавства, "свавілья судів", використання не правових методів ведення кампанії та тиску на виборців.

Головною проблемною "новацією" стало повернення до мажоритарної складової виборів. Протистояння між головними політичними гравцями призвело до того, що в 5 виборчих округах результати виборів, так і не були встановлені. Змішані вибори в Україні показали, що в умовах відсутності сталих демократичних традицій, саме мажоритарні виборчі округи можуть бути основним джерелом викривлення волевиявлення виборців. Проте питання виборчого законодавства, як ніяке інше, є завжди політично заангажованим, тому й наступні модифікації виборчої системи будуть диктуватися суб'єктивною мотивацією основних політичних гравців, незважаючи на об'єктивні переваги та недоліки новозапропонованої моделі.

Д. Д. Доденко, студ., ДонНУ, Донецьк

ФПГ І РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО КАПІТАЛІЗМУ ЗА УМОВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Процес капіталістичної трансформації в Україні, що полягає у зміні відносин власності, соціального механізму суспільства, природи керівного класу і політичної системи країни, призвів до того, що соціальний механізм, політична система і положення України у світі стають схожими на відносно розвинуті індустріальні держави Третього світу, в Зокрема Латинської Америки. Це наштовхує на розгляд базових принципів політичних процесів в периферійних суспільствах, їх особливостей у порівнянні з політичними процесами в епіцентрах розвинутого капіталізму. Актуальність дослідження становлення капіталізму та основних суб'єктів ринку відбилася у роботах таких вітчизняних науковців, як С. Реверчук, В. Макаров, О. Лісничук, О. Сушко, О. Пасхавер, Л. Верховодова. Мета тез – є дослідження специфіки зародження та проблем становлення капіталізму в Україні.

Економічна криза, яка на зорі незалежності призвела до стрімкого обвалу економіки, зародилася значно раніше – ще в період так званого "застою". Розрив економічних каналів, втрата налаштованих ринків збуту, різке скорочення попиту на продукцію військово-промислового комплексу сильно посилили кризові наслідки. З одного боку, групи керівників радянських часів зосередили особливу увагу на експлуатації державної власності у власних інтересах, використовуючи бюджет як джерело отримання дешевих грошових траншів, державні підприємства – як засіб отримання ренти, а Верховну Раду – як місце лобіювання особистих інтересів. З іншого боку, керівна верхівка країни, тісно пов'язана з цими групами, не вирішувалася на радикальні заходи – "шокову терапію", яку провели більшість країн, що переходили від централізованої економіки до ринкової. Після декількох років економічної кризи для відновлення або створення нового виробництва необхідно було залучати значні інвестиції. У таких умовах за ініціативою активних приватних структур, поза законодавчим полем, почали виникати неформальні бізнес-групи. Щодо таких приватних бізнес-груп фахівці і ЗМІ почали широко застосовувати поняття "фінансово-промислові групи", щоб розділити їх з офіційно зареєстрованими видами об'єднань економічних суб'єктів. Приватні бізнес-групи в свій час виникли і функціонують як об'єднання підприємств, які не набули легітимного оформлення. В історії зародження приватних бізнес-груп українські аналітики виділяють два етапи, межа між якими знаходиться в кінці 90-х років. До кінця першого етапу бізнес-групи ідентифікувалися як специфічні регіональні фінансово-промислові групи і регіональні клани. Історія розвитку та характер таких регіональних ФПГ, або кланів, в різних регіонах, багато в чому схожі. Початок їм поклали окремі провідні приватні компанії, які стали виконувати роль осі, навколо якої поступово об'єднувалися підприємства регіону. Ці союзи не мали легального характеру, оскільки не були офіційно зареєстровані. Головними причинами початкового формування бізнес-груп в регіональному форматі можна відзначити дві: перша – це відсутність загальнонаціонального ринку і специфічне географічне розміщення підприємств різних галузей. Друга – прибуток за рахунок ренти могло здійснюватися тільки за наявності "особистої унії", з одного боку, управлінців підприємств з трейдерськими компаніями і банками, з іншого – трейдерських компаній і банків з владою. На початковому етапі бізнес-групи, здійснювали контакт з владою на регіональному та місцевому рівнях. Спостерігалось зрощення однієї-двох провідних приватних структур з регіональною владою. Цей альянс, фактично керував бізнесом на території регіону. [Рущенко І. П. Кланова структура українського суспільства (соціологічний нарис) // Вісн. Львів. ун-ту ім. І. Франка. – Львів, 2009. – С. 53].

Представники влади перетворилися на таких же одержувачів рентних доходів, як і приватні бізнес-групи. В Україні відзначають наявність чотирьох провідних регіональних груп:

- Донецька (корпорації Detech, "Індустріальний Союз Донбасу", "Систем Кепітал Менеджмент", "АРС", "Данко", "Енерго", корпорація "Укрпідшипник" та ін.);

- Дніпропетровська (Корпорація "Інтерпайп", група "Приват" та ін.);
- Київська (група "Футбольний клуб" Динамо", група банку "Аваль" та ін.);
- Західноукраїнська ("Укрпоромінвест-кондитер", "Львовгуртбака-лея" та ін.)

Першою сходинкою первісного нагромадження великого капіталу фінансово-промислових груп, стали процеси приватизації. На першому етапі (1992–1994 рр.) роздержавлення здійснювалося головним чином шляхом оренди державного майна трудовим колективом із правом його викупу або безпосередньо шляхом викупу середніх і великих підприємств (т. зв. "робоча" приватизація).

На другому етапі приватизація (1995–1998 рр.) проходила по використанню приватизаційних сертифікатів для залучення широких верств населення до придбання активів великих і середніх підприємств. Три основних способи масової приватизації: випуск приватизаційних акцій та їх пільговий продаж інсайдерам, тобто керівництву і працівникам підприємства; прямий вільний продаж активів одному власнику; не грошова "народна" приватизація – безкоштовна роздача частини майна населенню за допомогою приватизаційних цінних паперів (ваучерів, сертифікатів, купонів).

Третій етап приватизації (1999–2004 рр.), націлений на пошук ефективного власника, здатного інвестувати виробництво, забезпечувати його модернізацію і стабільне зростання. Така потреба збіглася з необхідністю великого капіталу в легалізації прав розпоряджатися вже захопленими активами. На цьому етапі пріоритетом Державної програми приватизації став продаж підприємств виключно за гроші. Для цього бізнес-групи вже нагромадили необхідні інвестиційні ресурси для набуття права власності на контрольовані активи. Для цього сама процедура проведення аукціонів передбачала надання переваги наближених до влади інвесторів. Право власності боровся не той інвестор, який більше пропонував засобів за певне підприємство, а шляхом маніпуляцій вигравали наближені до режиму люди [Рахманов О. А. Первісне нагромадження капіталу в Україні формування нової соціальної верстви // Вчені записки : зб. наук. пр. / [редкол.: А. Ф. Павленко (відп. ред.) та ін.]. – К., 2010. – С. 11–13].

У соціальному плані приватизація була вкрай неоднозначною. Вона не тільки не сприяла формуванню прошарку дрібних власників, але і привела до несправедливого перерозподілу суспільного багатства, поляризації суспільства. Способи її проведення сприяли деморалізації України, породили стереотипи соціальної поведінки, що становлять загрозу не тільки для суспільства в цілому, але й для самих нових приватних власників, оскільки власність, не має суспільної (а часто і юридичної) легітимності, довго залишається об'єктом зазіхань і конфіскаційних інстинктів як з боку окремих осіб, так і з боку держави. Крім того, втеча в тіньовий сектор доходів від приватизації і мізерні надходження від неї в бюджет були одним з непрямих чинників падіння життєвого рівня категорій населення, що живе на державну зарплату, допомогу або пенсію.

СУТНІСТЬ ВЗАЄМОВІДНОСИН МІЖ РЕЛІГІЄЮ ТА ПОЛІТИКОЮ В УКРАЇНІ

Крах комуністичної ідеології, системи виховання спричинив своєрідний вакуум світоглядно-виховних цінностей. Людина залишилася вічна-віч зі своїм новим для неї суспільним середовищем. Україну захопила хвиля конфесійної політизації, зневаги до традицій і авторитету, історичних і культурних надбань. За цих умов зросло значення релігії та церкви зокрема. Суспільна думка вбачає в церкві соціальну інституцію, що не несе відповідальності за діяльність держави й відповідно здатна вирішувати ті незліченні проблеми, що не під силу політичним режимам. Тобто, релігія, впливаючи на свідомість громадян, здатна істотно втручатись у політичне життя країни, тому проблема релігійного чинника в політичному процесі в Україні заслуговує на детальне дослідження.

Безперечно, церква не є політичним інститутом, але, як свідчать історичний досвід і сучасність, справляє досить відчутний вплив на політичне життя суспільства. Політичні процеси, що розгорнулися в Україні з початку 1990-х років, зробили наочною можливість інтеграції громадян на релігійно-політичній основі. Різноманітні конфесії перетворилися на засіб політичної мобілізації різних соціальних верств населення, а це спричинило те, що релігія перетворилася на об'єкт впливу політики, яка використовує її у власних цілях. У нових політичних умовах, коли точиться боротьба за стабілізацію становища в Україні й демократизацію усіх суспільних процесів, важливого значення набуває вироблення науково обґрунтованої політики щодо релігійних організацій, вміння використовувати в потрібному напрямку їх можливості та вплив на віруючих. Безперечно, релігійні організації хоч і не є суб'єктами політичного процесу, але здатні виступати на боці певних політичних сил. Отже, без врахування соціально-політичних позицій багатомільйонного віруючого населення та його соціального самопочуття важко розраховувати на ефективність діяльності не тільки владних органів, але й різних партій і суспільних рухів, які, розуміючи це, розгорнули боротьбу за прихильність віруючих.

Необхідно зазначити, що не лише політики намагаються використовувати релігійні організації, а й самі церкви, їхні ієрархи, духовництво, частина простих віруючих також орієнтуються на певні політичні сили, намагаються з ними співпрацювати. Деякі церкви та релігійні діячі так втягнулися у вир політичних подій, що серед них з'явилися свої "ліві", "праві", помірковані й радикально налаштовані. В той чи інший спосіб релігійні групи беруть участь у політичному житті суспільства. Ця участь визначається або релігійною ідеологією, або об'єктивними обставинами їх функціонування. Участь може виражатися у формі політичної пасивності, орієнтації на неучасть, підтримки влади або відчуження від влади певної частини населення. Вони не тільки не чинять опору їх втягненню

в політику, а, навпаки, добровільно долучаються до неї. Деякі з них відкрито співпрацюють з тими чи іншими політичними партіями, виступають під їхніми прапорами й гаслами.

Одним із найпереконливіших свідчень політизації релігії в Україні є створення партій конфесійного спрямування, зокрема таких, як Християнсько-демократична партія України, Республіканська християнська партія України, Українська християнсько-демократична партія, Партія мусульман України тощо. Серед причин, що викликали до життя партії релігійно-політичного напрямку, варто виділити: інтерес громадян до релігійно-соціальних проблем; наявність поліконфесійності в Україні; складності, пов'язані з відносинами всередині православного середовища; бажання політично активних людей заробити на вирішенні деяких проблем, обумовлених наявністю різних релігійних поглядів [Сленський В. Релігія, демократизація та суспільний розвиток в Україні // Релігія і суспільство в Україні: фактори змін. – К., 1998. – С. 31–47].

Однак, релігійно-політичні партії не знайшли своєї ніші в політичному житті українського народу, свого місця на політичній карті України, неповторного політичного змісту у своїй діяльності. Жодна з партій релігійно-політичного напрямку не являє собою реальної сили, здатної впливати на політичну ситуацію в країні; у своїй діяльності релігійні партії занадто слабкі та пасивні й тому не можуть бути серйозними конкурентами для інших партій. Український народ не виявив бажання змішувати релігію та політику, тому що в Україні не існує такої традиції, та підмінювати одне іншим. Участь мирян у політичних партіях здійснюється самостійно й не ототожнюється з позицією церкви. При цьому вища церковна влада не повинна давати спеціального благословення на політичну діяльність мирян.

І все ж процес політизації релігії відбувається, зокрема у спробах комплектування органів місцевої виконавчої влади на конфесійній основі. Це призводить до того, що представники владних структур на місцях, депутати органів місцевого самоврядування, осередки політичних партій та громадських організацій, окремі політики, демонструючи свою політичну й конфесійну орієнтацію, нерідко надають підтримку та здійснюють протекціонізм одним церквам, ігноруючи інтереси інших.

Негативним прикладом політизації релігії в Україні є міжконфесійні протистояння, обумовлені не тільки майновими суперечками, а й надмірною політизацією церковного середовища, прагненням певних політичних сил використовувати певні церковні організації для досягнення своїх цілей, відсутністю згоди між главами церков через страх утратити свій титул і паству. Релігійне протистояння надзвичайно широко використовується українськими політиками для досягнення власних цілей. Релігія часто стає засобом і методом політичної боротьби, оскільки релігійні мотиви у деяких ситуаціях впливають на психологію людей сильніше, ніж економічні та правові доводи [Кудояр О. Роль релігійного чинника в політичному процесі в Україні // Матеріали XII науково-практичної конференції "Роль науки, релігії і общества в формировании нравственной личности". – Донецьк, 2004. – С. 37–39].

Аналіз релігійної ситуації свідчить, що за наявності доброї волі церков і політичної волі державної влади негативні тенденції церковно-релігійних процесів можуть бути усунені й церква як інституція в Україні зможе відігравати властиву їй роль могутньої інституції громадянського суспільства та її політичної системи. Зростаюча політична активність релігії та її інститутів за відсутності стримувальних важелів з боку держави може призвести до серйозних ексцесів, оскільки релігійні почуття наділені великою вибухонебезпечною силою, особливо, якщо ця сила спрямовується в русло протистояння та конфронтації.

Отже, специфіку сучасних взаємовідносин релігії та політики в Україні визначають глибока політизація церковного життя, яка обумовлена насамперед зростаючим рівнем політичної активності всього населення, та не менш глибока релігізація політичного процесу. Тобто зв'язок політики з релігією в умовах сучасних суспільно-політичних та конфесійних реалій в Україні, з одного боку, веде до посилення політичного й міжцерковного протистояння та зводить нанівець інтеграційні можливості релігії в суспільстві. З іншого, – політизація релігії дає можливість віруючим та духовництву різних конфесій прилучатися до розбудови Української держави, відродження духовності та моральності.

Д. О. Кадигріб, студ., КНУТШ, Київ
kadygrib_dana@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ

Гарантом політичної стабільності всередині та поза межами держави є своєрідне переміщення еліт. У сучасному українському державотворенні еліті належить особлива роль, місце й призначення у формуванні стабілізаційних механізмів. Мабуть, найскладніше питання у сучасній Україні – це наявність національної еліти. Посткомуністичне суспільство однаково потребує як кваліфікованої еліти, здатної наслідувати владні структури, забезпечуючи вирішення стратегічних завдань національного розвитку, так і справжньої, духовно зрілої інтелігенції. Кризовий стан з формуванням, підготовкою останньої – одна з найболючіших проблем нашої нинішньої культури. Сучасна політична еліта України формується під впливом низки важливих факторів. До основних можна віднести такі:

- наявність або брак справжніх політичних лідерів, лідерів громадської думки;
- здійснення політичних та економічних реформ, що має створювати необхідні передумови для відтворення "нової хвилі" національної політичної еліти;
- запровадження принципів конкуренції в політичній та економічній сферах;
- відокремлення бізнесу від політики;
- вдосконалення правової системи, посилення боротьби з корупцією;
- формування стандартної партійної системи на ідеологічних засадах;

- посилення механізму громадського контролю за представниками політичної еліти [Кіянка І. Політична еліта у контексті трансформаційних процесів українського суспільства // Українська національна ідея: реальність та перспективи розвитку. – 2008. – Вип. 20. – С. 68–70].

В цілому процес формування української політичної еліти ще далеко не завершений і для неї характерні не лише глибокі ідеологічні розбіжності між різними шарами, але і не менш значимі регіональні відмінності. І це не дивно: лише зміцнення незалежної держави стане основою і сильної, повноцінної національної еліти, здатної сучасно мислити і діяти. Наслідком неоднорідності є слабкість внутрішніх корпоративних взаємозв'язків між окремими ланками еліти. Регіональна еліта у більшості випадків знаходиться в опозиції до центральної; в межах самої центральної еліти йде постійна боротьба за монопольне панування на політичній арені. Конфліктні взаємовідносини складаються між різними сегментами економічної еліти. Небезпека полягає в тому, що кожна з них намагається використати політичну владу для послаблення конкурентів. Спеціалісти роблять висновки, що, починаючи з кінця 90-х рр. XX ст. проявилася тенденція до відособлення еліти від суспільства і прагнення до самоізоляції.

Політична еліта України орієнтується переважно на власні вузько корпоративні інтереси і не надає достатньої уваги питанням "соціальної ціни" перетворень. Це призводить до дискредитації ідей демократичних перетворень в очах значної частини народу, позбавлення реформ широкої масової підтримки та істотної кризи легітимності самої політичної еліти. Соціальна неефективність сучасної української політичної еліти полягає не у відсутності знань та вмінь, а у тому, що вона не вважає за необхідне брати до уваги інтереси суспільства. Така потреба може диктуватись як моральними засадами політичної еліти, так і дієвими механізмами її політичної відповідальності та тиском громадянського суспільства. Два останні чинники для політичної еліти України поки що не є дієвими. А мораль сучасної вітчизняної еліти не включає таку чесноту як служіння суспільству. Українська політична еліта не демонструє здатність концентрувати в собі політичну й соціальну відповідальність, уміння підтримувати двосторонній зв'язок з більшою частиною суспільства. Правляча еліта України з метою забезпечення себе масовою підтримкою на виборах, віддає перевагу методам інтеграції суспільства, які ґрунтуються на основі провокації протистояння з зовнішніми та внутрішніми ворогами, замість того щоб об'єднувати громадян навколо позитивного соціально-економічного та політичного будівництва. Така тактика призвела до зростання недовіри до політичної еліти з боку українського суспільства, рівень якої досяг найнижчої позначки за двадцять років незалежності нашої держави.

Безсумнівно, українська політична еліта відіграє значну роль в соціально-політичних процесах, що зумовлено і специфікою пострадянського перехідного суспільства, коли громадянське суспільство, що могло б стати повноцінним партнером держави у справі реалізації перетворень, перебуває лише на стадії формування, і ментальністю населення, яке звикло до пасивної позиції у питаннях життя держави, і тривалими традиціями

ініціювання та запровадження реформ "згори", характерних для СРСР. Втім, за таких умов політична еліта України, не відчуючи контролю та стимулювання до реформ збоку суспільства, віддає перевагу суто формальним перетворенням, а не реальним системним змінам. Результативність політичної еліти у процесі консолідації українського суспільства знаходиться на надзвичайно низькому рівні, що не дає їй права претендувати на суспільне визнання, тобто на статусну легітимність. Тоді як тільки демократична еліта, яка пройшла складний та довготривалий процес формування еліти, здатна консолідувати суспільство, взаємодіяти з усіма його прошарками задля його ж блага. В Україні має місце перехідна еліта, вона має багато ознак квазіеліти і схожість з номенклатурою.

А. В. Калінін, студ., КНУТШ, Київ
ArtemiyKalinin@gmail.com

МОЖЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ ПРОЦЕДУРИ ЛЮСТРАЦІЇ В УКРАЇНІ

Процедура люстрації – це досить складна і непроста процедура за здійсненням, однак теперішні політичні реалії вимагають використання різних методів зміни еліти та системи управління державним апаратом. Можливості проведення є ледь не основним дискусійним питанням й після 21 року незалежності. Для пояснення, чому вона не змогла стати реальним політичним явищем, варто зауважити слова дослідника Б. Гродські, який казав наступне: "Питання люстрації, що стоїть чи може стояти на порядку денному у країнах колишнього Радянського Союзу, є надскладним. Головною проблемою нездійснення цієї процедури є відсутність належної еліти, а також правового та політичного поля для здійснення. Слабкий рівень політичної культури та заідеологізований доступ до ЗМІ приводять до викривлення та сприйняття люстрації не як символічного кроку до позбавлення від рабства, а навпаки – ніби ця політика і повинна бути такою. [...] Таким чином, люстрація в країнах Східної Європи та на теренах колишньої радянської імперії поки що не є здійсненою і такою, що не може бути швидко реалізована" [Grodski B. Beyond Lustration: Truth-Seeking Efforts in The Post-Communist Space // Taiwan Journal of Democracy. – Vol. 5, No. 2. – P. 21–43]. Однак варто зауважувати, що для можливого здійснення люстрації або наявності відповідних передумов, найвищий представницький орган держави (зокрема, парламент) повинен створити на законодавчому полі відповідні умови для реалізації процедури люстрації. Такими законами мають бути "Закон України "Про заборону використання та застосування символіки комуністичного режиму" і Закон України "Про заборону комуністичної ідеології та діяльності комуністичної партії". Адже ці два акти дозволять провести первинні заходи щодо можливості початку та реалізації процедури люстрації.

Перший нормативно-правовий документ допоможе на законодавчому рівні заборонити, а також і розпочати процес "деідеологізації" та "декомунізації" щодо використання символік, які були застосовані недемок-

ратичним (тоталітарним) режимом для здійснення утисків, переслідувань чи репресій громадян. Також норми цього закону встановлять заборону використання імен, гасел, об'єктів географічного та топонімічного характерів (назви населених пунктів, вулиць, площ тощо) та такого, що має відношення до тоталітарного режиму (зокрема, радянського). З чим це викликано? За останній час ми мали постійні прояви виникнення неототалітарних форм прояву комуністичної ідеології, наприклад, встановлення пам'ятників лідерам особам, що вчинювали злочини проти людства (пам'ятник Сталіну в Запоріжжі), використання Комуністичною Партією України символіки колишнього Радянського Союзу під час святкування певних подій, використання політичних гасел та ідеологічних шматків під час електорального процесу тощо.

Заборона використання та застосування символіки тоталітарного радянського режиму дозволить сформувати пласт для прийняття Закону "Про заборону комуністичної ідеології та діяльності комуністичної партії". За допомогою цього нормативно – правового акту відбуватиметься регулювання діяльності політичних партій та рухів, що зараховують (чи зараховуються) до таких, що сповідають комуністичну або дочірню до неї ідеологію. Це дозволить, перш за все, історично завершити та обґрунтувати історико-політичні та політично-правові моменти існування факту окупації України, а також у визнанні державотворчих подій, що вплинули на становлення та створення української держави. По друге, цей закон заборонить існування комуністичної ідеології як такої, що є людиноненависницькою і є такою, що сприяла до обмеження чи позбавлення прав людини, які здійснювались свідомо та за відповідними критеріями (віку, за політичними, соціальними, релігійними мотивами тощо).

Власне, тепер ми можемо говорити, що після прийняття законів та введення в дію, а також подальша реалізація, дотримуючись нормативної бази, що матиме стабільний характер, то вже тоді найвищий законодавчий орган здатний прийняти спеціалізований профільний закон "Про люстрацію". В 2005 році народний депутат Тягнибок О. Я. подавав до розгляду Закон України "Про люстрацію", однак він не пройшов до реєстрації в порядку денному і залишився нерозглянутим в повному обсязі навіть у профільному комітеті. Зауважимо, що основними умовами, які повинні бути обов'язково прописані в цьому нормативно-правовому акті, є:

- Чіткий перелік категорії посад та осіб (об'єкти та суб'єкти люстрації), які мають піддаватись обов'язковій перевірці;
- Створення Люстраційного комітету (комісії), яка буде наділена спеціальними повноваженнями та здатна здійснювати процедуру впровадження досудового слідства щодо вчинених злочинів, а також співпраці з органами безпеки колишнього тоталітарного режиму;
- Заборона всім особам, що є суб'єктами люстрації, приймати участь у виборах (шляхом позбавлення пасивного (інколи активного виборчого права), встановлення вікового цензу). Наприклад, в Чехії заборонялось колишнім функціонерам режиму балотуватись на виборні посади протягом 5 років з моменту проведення люстрування у визначено-

му Порядку, а також заборону обиратись на посади особам, що на момент виборів народились раніше, ніж 1 січня 1971 року (вибори після початку процедури люстрації в Чехії провели в 1991 році).

Теперішня ситуація щодо люстрації в Україні є надто непростою. Відсутність нормативно-правової бази та слабкий рівень політичної культури поки залишають здійснення процедури очищення влади можливим тільки тоді, коли відбуватиметься поступове впровадження норм, які дозволяють тримати демократичну планку і не перетворитись на інструмент прибирання політичних опонентів.

В. С. Кедик, асп., ПНУ ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ

ІНТЕРАКТИВНЕ ТЕЛЕБАЧЕННЯ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Телебаченню належить важлива роль у суспільстві через здатність сприяти загальноосвітньому розвитку людської особистості, формуванню національної свідомості, росту політичної активності громадян. Попри стрімкий розвиток інтернет-журналістики та соціальних мереж, у глобальному контексті телебачення досі залишається провідним електронним медіа, яке забезпечує отримання інформації про суспільну дійсність для більшості категорій громадян, а також засобом інформаційної релаксації та інфотейнменту.

Розвиток комп'ютерних технологій та конвергенція ЗМІ сприяють зміні базових принципів функціонування сучасного телебачення, яке стає дедалі наближенишим до телеглядачів, аж до врахування в режимі реального часу потреб комунікатів. Технологічний аспект досліджуваної проблеми зосереджується на поясненні природи інтерактивного телебачення, як новітньої модифікації супутникової та кабальної телетехнологій, наголошуючи на активізації ролі споживачів інформації. Поєднуючи сучасні телевізійні технології з можливостями Інтернету, інтерактивне телебачення надає користувачам досить широкі можливості: селекції перегляду телепередач або фільмів з обширної відеотеки (частота оновлення та об'єм відеотеки не обмежені і визначаються тільки бажанням абонента); перегляду телепрограм центрального, кабельного або супутникового ТБ не за розкладом, а в зручний для абонента час (при цьому передбачається ліквідація реклами); гри в індивідуальні та мережеві ігри; спілкування за допомогою телеекрану з телефонними співрозмовниками абонента; отримання швидкісного доступу до мережі Інтернет безпосередньо на телеекрані тощо.

В контексті суспільно-політичного дискурсу розглядаємо інтерактивність як інструмент розширення інформаційної свободи комуніката, зосередившись на нових можливостях комунікативного акту, суб'єктами якого є виробник телевізійного інформаційного продукту та студентська молодь.

На думку О. Хоменок, для сучасних споживачів інформаційного контенту властива не тільки більша активність до пропонованого ЗМІ продукту,

вони виступають активним началом, самостійно долучаючись до процесу створення і поширення інформаційного контенту. Г. Почепцов не схильний абсолютизувати роль індивідуального чинника в інформаційному просторі, оскільки попри здатність до інформаційного вибору, який впливає на діяльність ЗМІ, пересічний користувач зазвичай не є автором інформації, не продукує контент. Водночас, на думку, Почепцова, сучасне телебачення та Інтернет повертають людей у "нечитабельний стан". Молодь стала менше читати, оскільки новітні технології працюють на об'єднання інформації насамперед у просторі, а не часі (бібліотеки, архіви).

Традиційно значний вплив на політичну соціалізацію студентства здійснює телебачення. Молоді громадяни одержують інформацію про політику з Інтернет-ЗМІ та соціальних медіа, а також теленовин. При цьому студентська молодь у власній критичній масі практично не цікавиться політичними ток-шоу.

Серед студентів можна прослідкувати поділ на дві групи: тих, хто в основному дивиться телебачення, тобто отримує готові образи і готові уявлення про світ, без критичного відбору отриманої інформації; і тих, хто, користуючись комп'ютером, здатен відбирати й обробляти інформацію, критично її осмислювати. Чимало студентів орієнтовані на пасивне отримання інформації, не надаючи при цьому значення джерелам інформації, ризикуючи стати об'єктом маніпулювання.

Інтерактивне телебачення наділене значно потужнішим селективним потенціалом, ніж традиційне телебачення. Фактор зростання інформаційного вибору та інформаційної свободи справить позитивний вплив на політичну соціалізацію студентства за умов поєднання зусиль середовища вищих навчальних закладів та сім'ї в процесі політичної освіти студента. Значно сприятиме зростанню інформаційної культури і можливість перегляду випусків новин у зручний для глядача час, що зі зростанням рівня інформаційної культури та медіаграмотності здатне нейтралізувати згубний вплив компульсивної навігації по телеканалах.

Потенціал впливу інтерактивного телебачення варто враховувати при оцінці потенційних ризиків основних суперечностей студентського періоду, серед яких:

- соціально-психологічні суперечності (між інтенсивним фізичним, інтелектуальним розвитком та лімітом часу, а також економічними можливостями; між результатами діяльності, зумовленими індивідуальними особливостями і міжособистісними стосунками; суперечності і непорозуміння в системі "викладач-студент"; адаптаційні суперечності.
- суперечності між прагненням до самостійності у виборі знань, способів їх набуття і жорсткими методами підготовки спеціалістів певного профілю.
- суперечності між великою кількістю інформації, що надходить різними каналами, і обмеженим часом для її осмислення.

Інтерактивне телебачення є багатофункціональним механізмом впливу на політичну соціалізацію глядачів, зокрема студентської молоді, який значно розширює можливості традиційного екранного медіа.

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ БІКАМЕРАЛІЗМУ В УКРАЇНІ

Двопалатний парламент – структура парламенту, за якої він складається з двох палат. Сутність двопалатної структуризації сучасних парламентів полягає у розмежуванні їх функціонального призначення. Нижні палати цих парламентів мають на меті забезпечення народного представництва та видання законів. Верхні палати здійснюють представництво територій і традиційних регіональних еліт (рідше – суспільних станових, професійних, релігійних чи інших асоціацій). Палати парламенту розрізняються за складом, порядком формування, колом повноважень. Як правило, одна з палат є верхньою, інша – нижньою. Це означає, що закони спочатку приймаються нижньою палатою, а потім надходять на схвалення до верхньої.

Загалом структуру парламентів визначають такі чинники: форма державного устрою, національні традиції, чисельність, розміри держави та поліетнічний характер населення, розділеного за релігійною, ідеологічною, мовною або расовою ознаками, що формує відокремлені один від одного співтовариства, які потребують консенсусу.

Щодо форми державного устрою, то практика підтверджує, що в федеративних державах переважає двопалатний парламент. Хоча в сучасному світі нараховується багато унітарних держав, в яких функціонують двопалатні парламенти (наприклад, Польща). У великих за територією та за чисельністю країнах превалює двопалатна побудова парламенту і навпаки.

Щодо національних традицій, то в українській історії елементи двопалатності уже зустрічаються в добу Запорізької Січі, де найважливіші питання військового та політичного характеру старшина і козаки вирішували за принципом двох кіл: старшина – своє "коло", козаки – своє "коло". Конституція Української Гетьманської Держави (квітень-листопад 1918 року) передбачала утворення двопалатної системи парламенту: нижньої палати (600 депутатів, що обирались населенням) і верхньої палати (150 осіб, третину яких призначав би Глава держави, а решта мала обиратися від регіонів). Ідея двопалатного парламенту також висувалась після проголошення незалежності України. Зокрема, в проєкті Конституції України, підготовленому Конституційною комісією і винесеному Верховною Радою України на всенародне обговорення в липні 1992 року передбачалось утворення Національних Зборів України як єдиного органу законодавчої влади у складі двох палат: Ради Депутатів, як органу представництва всього народу, і Ради Послів, як органу "територіального представництва" в Україні.

Світова практика функціонування двопалатних парламентів свідчить, що основними ролями бікамерального парламенту є: створення механізмів стримувань і противаг у системі державної влади (верхня

палата є певним стримувачем радикалізму нижньої палати; як правило, верхня палата є більш консервативною); забезпечення політичної стабільності; захист прав регіонів; політичний арбітраж; покращення якості законодавчого процесу (в результаті більш складної процедури прийняття закони будуть більш продуманими та виваженими); утвердження верховенства права та демократії (більш повне забезпечення реалізації конституційно закріплених принципів демократії). Окрім того, в двопалатному парламенті меншини мають більше шансів на представництво своїх інтересів, які не мають такої можливості в нижній палаті, оскільки та формується за пропорційним партійним представництвом.

Щодо України, то безперечними перевагами бікамералізму для нашої держави є те, що двопалатний парламент менше пристосований для "захоплення" певною політичною силою або коаліцією політичних сил, тобто унеможливорюється виникнення диктату парламентської більшості нижньої палати. Такий інститут також унеможливорює підготовку неякісних та лобістських законопроектів, сприяє пом'якшенню вузькопартійного та міжгрупового протистояння.

Верхня палата забезпечувала б представництво регіонів та територіальних громад. Законодавче закріплення цензу осілості для кандидатів у депутати до верхньої палати сприятиме більш повному представництву інтересів населення будь-якого регіону, оскільки ці інтереси може представляти лише людина, що прожила у ньому значний час. Це дозволить "відсіяти" від участі у виборах до верхньої палати представників столичної політичної еліти.

Верховна Рада України може суттєво посилити свій вплив, оскільки її діяльність набуде реального представницького характеру. Вплив на неї зовнішніх політичних сил, в тому числі парламентських партій, зменшиться через неспроможність контролювати обидві палати, які формуються різними шляхами.

Поряд із значними перевагами існують і недоліки, які можуть реально вплинути на політичну ситуацію, що склалася в Україні. По-перше, бікамералізм в Україні передбачає наділення палат неоднаковими владними повноваженнями, тому слід очікувати і процедурно-процесуальних ускладнень у їхній діяльності, посилення внутрішніх протиріч і спроб зловживання своїми повноваженнями. Враховуючи чималий конфліктний потенціал політичної сфери, потрібно подбати про визначення умов, які б унеможливили ймовірний конфлікт між двома палатами.

По-друге, значно підвищиться ймовірність тотожності суті представництва нижньої і верхньої палат, що може зробити останні непотрібним і дорогим навантаженням парламентаризму. Це може призвести до неефективного функціонування верхніх палат, неповного використання їх потенціалу у законодавчому процесі, в усьому механізмі здійснення державної влади.

По-третє, значно збільшиться час, необхідний для прийняття законопроекту. Оскільки Верховна Рада не відрізняється особливо швидкими темпами роботи і прийняття рішень, наявність другої палати може певним чином гальмувати законодавчий процес.

По-четверте, існує ризик того, що представництво регіонів може вилитися в поступовий процес федералізації держави.

Окрім того, негативні наслідки чекатимуть і бюджетну сферу, оскільки нерівномірність розвитку регіонів України та нерівнозначність їхнього внеску до держбюджету спричинятимуть запеклі суперечки і постійне блокування питань, що стосуються бюджетної сфери.

Таким чином, необхідно зазначити, що запровадження бікамералізму в Україні є дуже важливим кроком на шляху до покращення політичної системи та державного управління. Але для запобігання негативних наслідків, Україні необхідно обрати свою модель двопалатного парламенту, випрацювати свою оптимальну систему, за якої формуватиметься весь представницький орган. Запровадження бікамералізму зможе вирішити багато політичних проблем, які актуальні для України на даний час, значно підвищити ефективність управління та видання законів.

В. М. Кравценюк, асп., НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ
kravtsenyuk@dmail.com

ПОЛІТИЧНІ МІФИ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Період становлення незалежної української державності, який супроводжується становленням нової політичної системи й економічної моделі розвитку став переломним моментом у житті українського народу, під час якого відбувся перегляд основних політичних цінностей держави, виникла необхідність пошуку нової відповідної до потреб українського суспільства ідеології. Така ситуація стала благодатним підґрунтям для виникнення міфів у всіх сферах суспільного життя, а особливо у політиці, де вони використовуються переважно як інструмент політичного впливу та ефективний засіб маніпулювання. Тому дослідження феномену політичного міфу, осмислення сутності процесу міфотворення видається досить актуальним.

До питання про функціонування міфів в українській політиці та українському суспільстві взагалі останнім часом звертається все більше дослідників, зокрема: Ю. Бауман, В. Горський, І. Грабовська, Г. Грабович, О. Гриценко, О. Донченко, О. Забужко, І. Лисий, В. Малахов, М. Попович, Г. Почепцов, Ю. Романенко, В. Скуратівський, А. Тихолаз, В. Ткаченко, Н. Хамітов та ін. Всі вони схилиються до думки, що нинішня культурна ситуація в Україні демонструє реальне зіткнення, співіснування й боротьбу різних міфів, починаючи з тих, що утворюють ґрунт культури її незалежного державного існування, й аж до рішучого заперечення цієї незалежності. На їх думку, політичний міф повинен відштовхуватись від національних особливостей менталітету, тобто національних архетипів, які породжуються історією, долею народу, його культурою. Українському менталітету притаманні такі риси: індивідуалізм, пантеїзм як духовний зв'язок українців з середовищем їх помешкання, соціальний фаталізм, екзекутивність (жіночність), інтровертивність (споглядальність, направ-

леність до свого внутрішнього світу), кордоцентризм (примат емоційності над раціональністю), гіпертрофоване волелюбство, толерантність.

Політичний міф є особливим міфом, який зберігає в колективній пам'яті народу його соціальний досвід, імперативи духовно-морального виміру політичних процесів. Політичний міф виступає засобом освоєння людиною явищ політичного життя, якому притаманні такі характеристики: вербальне оформлення, всезагальність, гетерогенність, парадигмальність щодо всіх форм поведінки та діяльності, іманентна прагматичність, консервативність, одночасна синкретичність та біполярність, просторово-часовий динамізм, персоніфікований та маніпулятивний характер, опора на архетип, підтримка вірою, ритуалами та символами. На основі цих характеристик політичний міф виконує такі основні функції: роз'яснювальну, апологетичну, інтегративну, нормоутворюючу, терапевтичну, маніпулятивну, які можуть мати як позитивний, так і негативний характер [Зубрицька Л. Й. Міф як феномен сучасної політики : автореф. дис. ... канд. політ. наук. – К., 2005].

Політичні міфи, які функціонують у політичному житті сучасного українського суспільства, з одного боку, виконують терапевтичну функцію з відновлення порушеної картини світу, завдяки ним формується нова національна ідентичність, адекватна новій історичній ситуації, а з іншого – виконують конкретні завдання з маніпуляції людською свідомістю. Виокремлення з усієї цієї маси міфів саме тих, за допомогою яких може бути сформований єдиний позитивний державний міф, є важливим науковим завданням.

Роль міфів зростає в кризові періоди, бо вони пов'язані з кардинальними змінами світогляду. Період соціальних трансформацій звільнює ірраціональну накопичену енергію суспільства, руйнує соціальні почуття, емоції, які об'єднують людей в суспільство. Міф певною мірою є зв'язком між відповідними об'єктами чи явищами і ґрунтується на суб'єктивному досвіді. Ним можна виправдати будь-що: створення нових видів озброєнь, винищення народів, введення нових законів, тотальне стеження за своїми громадянами, інертність суспільних процесів, відставання країни. Політичні сили чи певні суб'єкти політики спекують на міфах, формуючи громадську думку. Певному політичному лідерові простіше створити міф про існування демонічної міфічної сили, з котрою він готовий боротися до світлого майбутнього, аніж запропонувати конкретні заходи на формування прозорої демократичної влади (яка контролюється) та на покращення життя пересічного громадянина. Владним структурам зручніше шукати причини в економічній стагнації, в зовнішніх ворогах, аніж, втрачаючи джерела збагачення, впроваджувати необхідні інновації.

Міфи є короткотермінові та довготривалі, що існують значний проміжок часу, протягом якого не зазнають суттєвих змін. Переважно то системні міфи, котрі впливають на світогляд нації, соціуму. Досить давнім і стійким українським міфом є *міф про "найбільш трагічну українську історію (долю народу)"*. Розпад Радянського Союзу, дії Росії на втягнення в свою сферу впливу нових незалежних держав та пошук Украї-

ною свого місця в світовій спільноті породив *міф про беззастережну зацікавленість демократичного Заходу, його допомогу і бажання підняти нашу державу до рівня високорозвинених країн*. Тривале перебування в колоніальній залежності, малочисельність громадських організацій та їх незначний вплив на формування суспільно-політичних відносин, відсутність розвинутого громадянського суспільства зумовили активізацію *міфу про патерналістську сутність вищої державної влади* (добрий президент, прийде та вирішить усі проблеми, допоможе простому народові"). У нашому суспільстві побутує також міф про Мойсея чи національного героя – соціального лідера [Леонтьєва Л. Аспекти українського міфотворення: <http://www.newacropolis.org.ua/ua/study/conference/?thesis=3654>]. Широкого поширення набули міфи про: *нейтралітет; євроінтеграцію; національне відродження; доступність до влади; дружбу народів; соціальну справедливість; свободу; демократію; безпеку; здоров'я; сильну економіку; економічну самостійність держави; боротьбу з корупцією* тощо.

Подібне міфотворення зумовлене нашими ментальними особливостями, імперським минулим. Людина постійно має потребу в моральній силі, інтелектуальній стабільності та інших соціальних реаліях. Віра в героя допомагає пов'язувати себе з іншими членами суспільства, з універсальними уявленнями та цінностями всього суспільства. Вагомим засобом для формування образу *героїчного* виступають ЗМІ. Проте їх роль є амбівалентна – вони створюють і руйнують героїчний образ.

Нині всі політики розуміють, що суспільно-політична й економічна сфери українського суспільства перебувають у стані системної кризи. Щоб вивести країну з неї, потрібні системні, послідовні та стратегічні кроки, а не пусті обіцянки й популістські заяви деяких високопосадовців. У цьому контексті доречно згадати вислів відомої французької письменниці Жермени де Сталь: "Горе країні, яку щодня рятують...".

Ю. В. Лисенко, ст. викл., КНЕУ ім. В. Гетьмана, Київ
lyuv2@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Соціальна політика вітчизняними науковцями визначена як суспільний феномен, що поєднує в собі різноманітні, багатофакторні складові: конституційно-правові, інституціональні, управлінсько-регулятивні, саморегулятивні, глобальні, національні, державні, наддержавні, громадські, гуманістичні, прагматичні, комунікативні тощо. Зазначене обумовлює багатоаспектність соціальної політики як суспільного явища і дозволяє виділяти вузьке і широке її розуміння. У вузькому розумінні соціальна політика – це цілеспрямована діяльність, що має за мету здійснення соціального захисту, створення умов для формування безпечного соціального середовища. Соціальна політика в такому аспекті становить

собою комплекс заходів, спрямованих на формування соціальних стандартів, забезпечення взаємодії суб'єктів соціально-політичного життя щодо формування соціальної безпеки людини і суспільства. У широкому розумінні соціальна політика – це система цілеспрямованої діяльності суб'єктів, що сформувалась у суспільстві на певному етапі його розвитку, здійснюється на основі певних принципів і засад, спрямована на забезпечення оптимального функціонування та розвитку соціальних відносин.

Метою соціальної політики є не тільки задоволення соціальних потреб людини, а й створення умов для формування, розвитку та оптимального функціонування соціальних відносин, всебічного розкриття соціального потенціалу людини, її самореалізації. На формування соціальної політики впливають економічні, політичні, демографічні, культурні, соціальні та ін. чинники, які визначають якість і ефективність суб'єктно-об'єктних відносин у межах формування й реалізації соціальної політики держави. На ефективність і якість соціальної політики впливають активність її акторів, зовнішні умови, наприклад, глобалізаційні та трансформаційні процеси в політичному житті тощо. Соціальна політика формує соціальні індикатори якості життя населення. У такий спосіб визначається індекс розвитку людського потенціалу, що виражається через чотири базові показники: тривалість життя, доступність і рівень освіти, рівень доходів населення та рівень активності участі людини у політичному житті. У більшості випадків метою соціальної політики є досягнення соціальної стабільності, забезпечення достатнього життєвого рівня та добробуту громадян.

Проте модель вітчизняної соціальної політики має ряд особливостей, які залишились у спадок ще з радянських часів, зокрема низька культура політичної участі населення, досить значним залишається вплив держави по регулюванню і фінансуванню соціального сектору, недостатній рівень публічності дій інститутів політичної влади в соціальній сфері тощо. У цьому контексті важливим кроком у розбудові української державності є реалізація ідеї соціальної держави. Розбудова держави такого типу сприятиме розв'язанню низки суперечностей у площині взаємодії людини і держави як об'єкта і суб'єкта соціальної політики.

Особливістю сучасного етапу українського державотворення є доповнення інституційних та функціональних проблем забезпечення ефективної реалізації завдань соціальної політики проблемами гуманістичного характеру, оскільки людина як об'єкт й одночасно індивідуальний суб'єкт соціальної політики головною цінністю дедалі більше вважає самореалізацію власного соціального потенціалу. У зв'язку з цим при визначенні базових засад людського виміру соціальної політики необхідно враховувати наступні особливості її формування:

- соціальна політика – це важлива сфера соціальної діяльності, що перебуває під впливом людини; соціальну політику доцільно розглядати як систему цілеспрямованої діяльності суб'єктів соціально – політичного життя, сукупність принципів, норм, правил, рішень і дій, спрямованих на забезпечення оптимального функціонування та ефективного розвитку процесів соціального буття;

- мета соціальної політики сучасної демократичної держави полягає у формуванні та реалізації соціальних потреб людини і суспільства, забезпеченні їх соціальної безпеки. Водночас при формуванні необхідних гуманістичних характеристик соціальної політики слід опиратися на науково-теоретичні знання про соціально-політичну життєдіяльність людини та використовувати їх на практиці;

- на ефективність соціальної політики впливає рівень політичної культури людини-громадянина як суб'єкта й об'єкта соціальних відносин. Результатом якісних змін має стати формування активістського типу політичної культури суспільства, який характеризується не лише цікавістю громадян до загальних параметрів функціонування політичної системи, але й активною орієнтацією людини як суб'єкта соціальної політики на особисту участь у її здійсненні.

Соціальна політика в сучасному політичному житті розробляється і реалізується без активної участі громадян, які переважно погоджуються на роль "споживача" чи "спостерігача". Це уможливлюють: низький рівень культури політичної участі населення; значний вплив держави на процеси регулювання і фінансування соціального сектору; недостатній рівень публічності дій інститутів політичної вади у соціальній сфері; пригнічений морально-психологічний стан частини населення, що потребує соціальної підтримки; недостатній рівень інвестицій у соціальну сферу з боку недержавних громадських організацій тощо. І хоча розвиток держави на сучасному етапі засвідчує тенденцію до розширення участі громадянських структур в управлінні різними сферами суспільного життя, але нашій країні ще не вдалося подолати ситуацію, за якої більшість населення усвідомлює себе в якості пасивних об'єктів політики, як зауважує вітчизняний дослідник В. Горбатенко [*Горбатенко В. П. Стратегія модернізації суспільства: Україна і світ на зламі тисячоліть* : монографія. – К., 1999. – С. 152–153].

Реалії сучасного політичного життя українського суспільства окреслюють проблему визнання й утвердження людини як активного суб'єкта і відповідального об'єкта політики у соціальній сфері, визначають потребу максимального наближення держави до людини. Можливість вирішення даної проблеми обумовлюється підвищенням рівня довіри до діяльності держави та взаємовідповідальності між людиною і політичними інститутами. Це стосується абсолютно всіх рівнів та напрямів реалізації політики. Реформування системи вітчизняного соціального законодавства з позицій становлення і розвитку України як правової і соціальної держави потребує втілення єдиного підходу щодо усвідомлення та забезпечення гідного рівня життя людини, її гідності як засадничого принципу еволюції політичного процесу на сучасному етапі. Змістова специфіка соціального законодавства має відповідати не лише потребам суспільного розвитку країни, а й об'єктивним показникам її економіки. Важливим напрямком оптимізації процесу політико-правового регулювання соціальних відносин є вдосконалення нормативної бази забезпечення гідного рівня життя кожної людини, розширення можливостей участі людини у політичному житті.

ПРОБЛЕМА ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІТИКИ І ПРАВА В УКРАЇНІ

Постійні політико-правові колізії в політичному бутті сучасної України привертають все більше уваги до сфери взаємодії політики і права як з боку науковців, так і громадськості. Питання стабільності, рівноваги політичної системи, ефективного функціонування і взаємодії політичних і правових інститутів, інституалізації соціальних і політичних конфліктів, політичної і правової культури суб'єктів політичного процесу набули особливого значення з точки зору збереження цілісності держави та соціальної злагоди в Україні.

Стан взаємодії політики і права можна охарактеризувати як суперечливий, амбівалентний, де панує часто довільне, ситуативне тлумачення права відповідно до політичної кон'юнктури та досягнення особистих (групових) політичних інтересів, а політична доцільність ставить під сумнів необхідність дотримання юридичних і правових норм у суспільстві. Відтак це призводить до розбалансованості гілок влади, суперечливості здійснення принципу конституціоналізму, проблемності визначення легітимності владних інститутів, урядових рішень, указів президента. Разом з тим, як підкреслюють Ю. Шемшученко та О. Ющик "... право взагалі, як нормативний регулятор суспільних відносин, становить загальнолюдську цінність; натомість політика є лише специфічною формою реалізації вказаних відносин, яка обумовлює особливу – юридичну – форму суспільного управління (державність) і відповідну історичну форму права (юридичне право) на певному етапі розвитку. ... Право, відтак, виступає як визначальний фактор щодо політичної форми соціального управління. Іншими словами, у співвідношенні "політика – право" політика визначає історичну форму права і, разом з тим, визначається його нормативною природою".

У сучасних демократичних суспільствах, де принцип верховенства права існує апіорі, ніде і ніким публічно не заперчується, оскільки є фундаментальною підвалиною демократії, політика і право базуються на універсальних людських цінностях, цивілізаційних та глибинних національних традиціях, історичному досвіді та архетипічних ментальних і культурних особливостях народу-нації, тобто мають спільну культурно-цивілізаційну основу. Право, політика і мораль, яка в ціннісному контексті різною мірою корелюється із правом і політикою, є основними регулятивними та стабілізаційними інструментами суспільних відносин.

Функціонування правової системи у демократичному суспільстві сприяє впорядкуванню зв'язків та відносин між соціальними групами на основі принципів формальної рівності (рівність усіх перед законом, рівність закону для усіх) та взаємозалежності різнорівневих соціальних суб'єктів. Призначення позитивного права – визначити, впорядкувати та охороняти існуючі суспільні відносини та порядки. Правовий порядок має характеризуватись певною сталістю, рівновагою, постійністю правових відносин. Розвиток права має забезпечувати збереження системності і цілісності існуючого суспільства на новому рівні функціонування.

З іншого боку, будь-яка правова теорія, як і будь-яка інша соціальна теорія, ґрунтується на певних соціальних цінностях і є обумовлена інтересами певних соціальних груп.

Саме праву належить одна із провідних ролей у забезпеченні стабільності і сталості функціонування політичної системи. Необхідна синхронізація розвитку права із динамікою соціально-політичного життя та економічних процесів у суспільстві. Призначення правової держави полягає у створенні міцних юридичних передумов становлення і розвитку громадянського суспільства як сфери приватного, різноманітних об'єднань, громадських рухів і публічної комунікації. Наявність принципу верховенства права зумовлює взаємодію правової держави і громадянського суспільства як однакових за своєю природою систем соціально-політичного організму.

Одним із факторів конфліктності у взаємодії права і політики є те, що у так званих транзитних, перехідних спільнотах, де відбуваються принципові світоглядні зміни, переоцінки цінностей на всіх рівнях суспільної свідомості спостерігається ситуація морального релятивізму, регуляторна функція моралі різко знижується. Радикальне реформування політичної системи, модернізація публічної політики, зміна політичних цінностей і настанов, запекла боротьба за ствердження та закріплення політичного панування серед еліт в сукупності роблять політику ситуативною, де тактика домінує над політичною стратегією, а політичну стабільність умовною. За таких обставин право (державна як суб'єкт права) вимушене брати ініціативу на себе, чого, на жаль, в Україні не відбулося.

В умовах розвиненої демократії на політичні та правові інститути покладається дотримання і гарантія прав людини, забезпечення умов для сталого економічного розвитку, виходу суспільства із криз. В країнах Заходу політичні та правові інститути є історичною формою організації та регулювання суспільного життя, маючи за собою багатовікову традицію функціонування. Саме "міра інституалізації суспільства свідчить про тип його політичної системи та досконалість політично-правових механізмів, про рівень політичного розвитку соціуму і досвід його асоціативного життя, про наявність свободи формування політичних та інших угруповань". Як відомо, сам процес трансформації є конфліктогенним фактором функціонування політико-правових інститутів, який активізує старі і породжує зовсім нові для українського суспільства конфлікти. В таких умовах роль права як стабілізуючого чинника, регулятора конфліктів зростає, за умови, що саме право не стане надмірно залежним від політики.

О. М. Матієк, студ., НПУ ім. М. П. Драгоманова
ksusha_matiek@mail.ru

МЕНТАЛІТЕТ ЯК ОСНОВНА ПЕРЕДУМОВА ІНТЕГРАЦІЙНОГО ВИБОРУ УКРАЇНИ

Соціально-політичний організм будь-якої країни живиться силами та імпульсами як із сучасних йому реалій, так і з контекстів історії. Не дарма О. Козлова зазначила, що: "Помиляється той, хто вважає, що

усі ментальні атрибути минулого життя "здаються до архіву минулого" з настанням сучасності. Ментальність минулого – тінь сучасності". Актуальність дослідження, в першу чергу, пов'язана з тим, що відповідь на запитання, чому розвиток держав світу відбувається по-різному криється, можливо, у відмінності менталітетів їх народів. Ще однією причиною такої уваги до вивчення менталітету є питання інтеграційного вибору України, яке сьогодні гостро постало перед нашим суспільством. Таким чином, основним завданням даної роботи є дослідження основних характеристик українського менталітету у компаративному зрізі поруч з менталітетами європейським та російським, а також обґрунтування вибору інтеграційного вектора України, спираючись на менталітет, як його основну передумову.

Вивченням проблеми українського менталітету займалися такі вчені як І. Варзар, О. Донченко, В. Добіжа, М. Костомаров, О. Козлова, О. Кульчицький, Г. Лозко, О. Стражний, М. Грушевський, І. Мірчук, В. Янів та інші.

У найзагальнішому вигляді менталітет це – сукупність генетично і соціально зумовлених ознак, які властиві певній етнічній спільноті й визначають форми її соціокультурної активності.

Варто зазначити, що український менталітет, безумовно, має регіональну специфіку, проте, традиційно, до найхарактерніших рис українського менталітету зараховують: працьовитість; консерватизм; волеюбність; схильність до демократичності; духовність; ліризм; образність сприйняття; кордоцентризм; гостинність; поклоніння перед жінкою; витривалість; толерантність тощо.

Для усвідомлення того, яким же має бути інтеграційний вибір України, варто проаналізувати основні з них, враховуючи позитиви та негативи кожної і порівняти їх з аналогічними якостями, притаманними росіянам та європейцям, з'ясувавши подібності та відмінності.

Природне довкілля території України було сприятливим підґрунтям для формування самодостатнього, позбавленого жорстокості психотипу. Це сприяло формуванню гармонійної особистості, яка репродукувала, але, нажаль, малою мірою інтенсивно перетворювала та продукувала.

Індивідуалізм українця, на відміну від соціального різновиду індивідуалізму європейця чи американця має біо-соціальну природу, є не активним, предметним.

Можливо саме через таку рису, як непослідовність українці не знали послідовних агресорів, руйнівників, садистів. Проте, така особливість заважає і засвоєнню та послідовному впровадженню і позитивного досвіду. Непослідовність також дозволяє маніпулювати індивідом, спираючись на те, що українець – людина без "центру".

Неприємним історичним фактом є постійна зрада українськими керівниками власного народу. В таких умовах будь-хто почне переживати комплекс меншовартості й почуття зайвості, відчуженої замкнутості, маргінального існування.

Соціокультурний еклектизм означає установку на поєднання різних традицій, намагання запозичувати та імітувати архетипи "вічного учня", "молодшого брата", обрядності та "західності" в українському менталітеті.

Ще однією рисою українського менталітету є екзикутивність на протигагу європейській маскулінності.

Особистість, не зважаючи на стать, асимілює жіночу поведінку, і, таким чином, ми маємо, так би мовити, фемінізовану чоловічу і жіночу стать. Проте, при екзикутивності нейтралізуються руйнівні, деструктивні прояви психокультури: агресивність, войовничість, жорсткість, ненависть – усе, що пов'язано з американською та європейською психокультурою.

Інтровертність та кордоцентризм є дуже позитивною характеристикою українців, адже саме ця якість може стати основною рушійною силою позитивних змін. Проте для українця це обертається ще й ірраціоналізмом.

Емоційні культури завжди давали людству титанів мистецтва. Не є винятком і Україна, де в кожному місті і селі можна зустріти талантів, природна обдарованість яких є недосяжною для європейського ratio. Проте, надмірна емоційність та естетизм можуть породити мрійника, який стане споглядачем, а не активним діячем.

І, насамкінець – українська толерантність. На думку дослідників, вона характеризується: високим рівнем терпимості, поступливістю, непослідовністю, пов'язана зі слабкістю волі. Прояви такої толерантності є небезпечними у разі зовнішнього впливу на особистість.

"Якщо узагальнити цю палітру феноменів, то перед нами постане стресогенна, аномічна психокультура, яка не може на довго забезпечити "стан стабільності". Саме явище аномії є наявним не тільки тоді, коли суспільство переживає крах ідеалів, але й тоді, коли воно грає чужу, нав'язану ззовні іншою культурою роль. В історії України латентна аномія супроводжує три найбільші етапи життя суспільства: 1. X–XIII століття – гра у візантизм: порізне засвоєння християнської обрядності поряд із збереженням базових цінностей язичництва; 2. XIII–XIX століття – гра в окциденталізм. Стосується західних територій тогочасної України; 3. XX століття – гра в "радянiзм", пов'язана з мотиваціями біологічного виживання в комуністичному СРСР. Це спричинило те, що український менталітет, як такий – явище досить фрагментоване, а інтеграційна політика через це – якщо і визначена, то розмита. І це цілком закономірно.

Отже, зважаючи на колосальний досвід України щодо помилок у виборі від моделі економічної трансформації до політичної модернізації, важливо зараз не помилитися із визначенням інтеграційного вектора. Аналіз ментальних особливостей українського народу дає підстави замислитися над власним оригінальним шляхом розвитку на основі національного менталітету і впровадженням відповідної політики, адже менталітет української нації є результатом інтеграції елементів орієнтальної культури Сходу й окцидентальної культури Заходу. Саме тому інтеграційна політика України бачиться багатовекторною.

ПРОБЛЕМИ ПАРТІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В УКРАЇНІ

Перш ніж розкрити суть даної проблеми, необхідно дати визначення партійної толерантності.

Отже, партійна толерантність – це одна із форм прояву політичної толерантності. Це різновид нормативно-регламентуючої системи політичних цінностей, який виконує регулятивну та інтеграційну функції, обумовлюючи відношення партії, соціальної групи чи інших соціальних спільнот до різномірних політичних (або соціальних) інститутів. У вузькому плані – це взаємовідношення та взаємодії між політичними партіями, між партіями та державою, між партіями та громадянським суспільством на принципах довіри, справедливості, злагоди, плюралізму, партнерства, політичної коректності, солідарності, гуманізму.

Під партійною толерантністю також варто розуміти сукупність конкретних знань, вмінь, ідей, орієнтирів, уявлень, що скеровують і мотивують політичні відносини стосовно влади та організації управління цими відносинами. Партійна толерантність повинна мати місце у програмах та ідеології партії, у діях та висловлюваннях.

Процес входження партій у політику в даний час проходить в обстановці політичного та ідеологічного плюралізму, що виражається як в різноманітності існуючих в суспільстві позицій і орієнтацій, так і в їх напруженій полеміці та суперництві, в умовах розширення демократії. В даний час органи влади, партії та суспільні організації є провідними політичними і соціальними інститутами і агентами політичної системи суспільства.

Політична нестабільність, виборчі кампанії, вибори ускладнюють розповсюдження партійної толерантності. Слід зауважити, що в Україні впровадження партійної толерантності є досить складним, бо програми партій ще жодного разу не були головним чинником перемоги на виборах. Суперечності між положеннями Конституції, між програмами партій і реальним станом їх виконання партіями, лідерами однієї чи різних партій перешкоджають руху в майбутнє, гальмують гуманістичні процеси і можуть призвести до протиставлення політичних шляхів розвитку суспільства.

Партійна опозиція – об'єднана установками критики існуючої влади, обвинуваченням в неспроможності ефективно управляти суспільством, блокуванням ініціатив, підходів – ця технологія мало чим відрізняється від "провладних" партій, особливість її полягає в тому, що тут "розкручуються" окремі лідери і партія, як політична сила, яка начебто істинно здатна взяти на себе відповідальність за майбутнє держави. Відсутність цивілізованого діалогу як у владному середовищі, так і в системі – партія – партія, партія – "провладна" партія, так і в системі "народ – влада", розмивання суспільної моралі, інтолерантність в міжпартійних стосунках, кланово-олігархічна модель еліти, зацикленості виключно на подальшому особистому збагаченні за будь-яку ціну, призводить до тотальної корупції, провокує постійні деструктивні конфлікти. Відсутність ідео-

логії оновлення суспільства та зрозумілої і прийнятної для широких верств суспільства програми реформ, всі спроби розробки якої не вдалися в силу ігнорування партійною елітою факту зростання ролі інтелектуалізації і гуманізації всіх сфер суспільного життя. Відсутність справжнього плюралізму та цивілізованих толерантних відносин між політичними суб'єктами, а також партійної конкуренції на основі політичної довіри, солідарності, політичної коректності, взаєморозуміння, взаємоповаги призводить до протистояння політичних сил.

Нездатність об'єднатись заради досягнення суспільного прориву поступово перетворюють Україну на державу, яка переживає глибоку кризу – кризу ідеології, державно-правової системи, та толерантних відносин. Відсутність в усіх без винятку елітарних і партійних угруповань, фінансових можливостей самотужки реалізувати бодай хоча б один модернізаційний проект загальнонаціонального масштабу формує високий ступінь "приватизації" інститутів держави різними кланово-олігархічними структурами.

Але попри весь свій негатив та відсутність розвинутого громадянського суспільства, партії залишаються вирішальним суб'єктом політичного розвитку України, від яких, головним чином, будуть залежати її результати та майбутнє України.

О. І. Оверчук, здобувач, КНУТШ, Київ
lenaxcl@mail.ru

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ВЛАДИ ТА НУО НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

За роки незалежності України відбулося становлення так званого "третього сектору" (неприбуткових, недержавних, неприємницьких організацій), від розвиненості якого залежить те, наскільки повноцінно відбуватиметься процес формування засад громадянського суспільства, наскільки успішним і незворотним буде процес демократизації. Особливо важливою і актуальною є діяльність НУО на регіональному рівні, де головним чином і формуються засади економічної і соціальної політики, де розмаїття регіонів визначається досить значними розбіжностями і специфікою і в той же час складає плідну основу для широкого вибору альтернативних сценаріїв розвитку, апробації різних регіональних стратегій і соціально-економічних експериментів.

У сучасній науковій літературі на сьогодні досліджується досить широке коло проблем, які відображають взаємовідносини між органами державної влади і неурядовими організаціями на регіональному рівні, серед них праці вітчизняних науковців Е. Афоніна, В. Бакуменко, М. Білинської, М. Гамана, Н. Гончарук, А. Колодій, Т. Мотренко, В. Олуйко, Л. Пашко та ін.

Незважаючи на те, що владні рішення в місцевих органах влади приймають чиновники, такі кроки потребують контролю з боку громадськості, який покликаний перевіряти як ефективність використання наявних ресурсів, так і відповідність зроблених кроків реальним потребам та

інтересам громади. Саме тому дослідження особливостей співпраці влади та громадськості має вивчати різні рівні цієї взаємодії – як нормативно визначений, так і рівень практичної реалізації. Відсутність у місцевій владі бажання системно співпрацювати з третім сектором є характерною проблемою для країн із нестабільною політичною системою, зокрема – для країн колишнього соціалістичного табору, для яких активність громадських організацій як учасника політичного діалогу не є звичною практикою. НУО наразі використовують досить традиційні форми впливу на владу та способи участі у процесі прийняття рішень суспільного значення. Основними видами активності є моніторинги діяльності влади, що здійснюється у площині контролю за виборчим процесом і ступенем виконання обіцянок посадовцями та депутатами [Тищенко Ю. Аналіз становлення організацій громадянського суспільства та демократичних процедур у регіонах України: <http://www.ucipr.kiev.ua/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=5744>]. До інших форм активності можна віднести:

- проведення інформаційних кампаній;
- проведення публічних заходів;
- реалізація кампаній лобювання та впливу на владу (НУО почали звертатися до органів влади та посадових осіб з відкритими зверненнями та офіційними запитами, але часто такі звернення та запити влада ігнорує);
- акції "неактивного" протесту (заяви, звернення, інформаційні заходи з критикою окремих дій чи рішень влади);
- проведення експертних та соціологічних досліджень, вивчення громадської думки, підготовка експертних доповідей та аналітичних матеріалів тощо.

Незважаючи на досить широкий спектр форм впливу третього сектору на владу, про реальну системність у їх виборі, а також про визначення найбільш ефективних механізмів впливу громадськості на владу наразі не йдеться.

Аналіз форм і напрямків діяльності НУО у регіонах дозволяє виділити ряд тенденцій, які визначають особливості взаємодії громадянського суспільства з владою. Варто звернути увагу на такі з них:

1. Залежність змісту та форми діяльності НУО від позиції як регіональної влади, так і від особливостей політичного представництва на загальнодержавному рівні (тобто політичної ситуації). Досить поширеною в Україні є тенденція заміни впливу громадськості на політичне життя області впливом зовнішніх по відношенню до регіонального розвитку чинників, а саме – інтересами столичних політиків або бізнесових кіл. Особливо загрозливих масштабів така ситуація набуває в регіонах "традиційної" підтримки тих чи інших політичних сил загальнонаціонального масштабу.

2. Прояв своєрідного "корпоративізму" в середовищі третього сектору, який полягає у популярності створення організацій, що представляють інтереси певних бізнесових та підприємницьких кіл. Тобто крім ті-

ньової політизації бізнесу, виникають і громадські середовища підприємців. Це явище стало досить поширеним на Львівщині та Сумщині, причому не лише на рівні області, а й на районному рівні. Така динаміка, з одного боку, свідчить про активність регіональних бізнесових кіл, а з іншого – про розмивання розуміння призначення НУО, які замість того, щоб сприяти захисту суспільних інтересів, функціонують для задоволення приватних або групових потреб.

3. Наявність тенденції до зближення громадського сектору з місцевими владними колами у деяких областях. Так, з одного боку, варто говорити про те, що громадська діяльність є кроком на шляху до здобуття влади: наприклад, багато діячів громадської сфери Волинської області брали участь у виборах та стали депутатами місцевих рад [Стан локальної демократії в містах України: роль громад та органів місцевого самоврядування. Аналітичний звіт за підсумками виконання проекту "Моніторинг діяльності органів місцевого самоврядування у сфері розвитку локальної демократії" / під ред. В. І. Брудного, А. С. Крупника, О. С. Орловського. – Одеса, 2008. – С. 33]. З іншого боку, прослідковується політизація громадських організацій, а також підтримка їхньої діяльності окремими групами політиків. Цікавим є той факт, що громадські ради інколи використовують також з метою отримання влади.

Однак, на жаль, приклади співпраці громадського сектору з місцевими органами влади є поодинокими та часто кон'юнктурними, досить часто ініціативи та програми громадських організацій не знаходять підтримки та участі не тільки з боку влади, а й партнерів серед інших НУО. В інших випадках практикується створення псевдогромадських організацій під окремих політично-, владно- чи економічно-впливову особу з цілями, що не мають на меті досягнення суспільного блага.

Підсумовуючи сказане вище, можна констатувати, що головною рисою громадянського суспільства на рівні регіонів є його різноманітність, багатовекторність, децентралізація та строкатість політичних уподобань. Але при цьому у всій своїй сукупності НУО слабо впливають на ухвалення рішень та політичні процеси області обласного значення. Однією з причин цього є закритість місцевої влади та її відмежованість від зовнішніх рекомендацій. Єдине, на що вони можуть впливати, – це на створення відповідної громадської думки та спроби змінити ставлення громадськості до негативних соціальних явищ у суспільстві.

О. Саліженко, студ., КНУТШ, Київ
salizhenko@gmail.com

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНИ ЗА КРИТЕРІЯМИ ДЖОНА СПАЙКМЕНА

На даний час в Україні вкотре актуалізувалась дискусія з приводу напрямку зовнішньополітичної інтеграції: Європейський або Митний союз. Але серед науковців та експертів, як і між політиками, досі тривають дис-

кусії і немає узгодженої позиції щодо оптимального сценарію. Значна частина обговорення, як правило, зводиться до оцінки геополітичного потенціалу України та його найбільш ефективної реалізації, в умовах поєднання зусиль в міжнародних союзах для вирішення взаємних суспільно-політичних проблем. Для спроби оцінити український потенціал можна використати і тепер актуальні критерії, які свого часу запропонував класик геополітики і автор концепції Римленду Джон Спайкмен. У своїх працях "Географія Миру" і "Американська стратегія у світовій політиці: США і баланс сили" він виокремив десять критеріїв, які, на його думку, досить чітко можуть охарактеризувати геополітичний потенціал будь-якої держави.

В першу чергу Дж. Спайкмен як один із засновників підходу класичного реалізму в теорії міжнародних відносин, відштовхувався від того, що геополітика має визначатись національними інтересами держави. Він також був переконаний, що географічні фактори є визначальними і основоположними у зовнішній політиці, адже вони не змінюються протягом багатьох століть. На відміну від тимчасових чинників – щільності і кількості населення, економічної системи і її розвитку, форми правління та політичного устрою та ін. Географічні особливості, на думку Спайкмена, є незмінними, однак може змінюватись їхнє значення для зовнішньої політики: "Географія є найфундаментальнішим фактором у зовнішній політиці держави, адже цей фактор – найбільш постійний. Міністри приходять і йдуть, помирають навіть диктатури, але хребти гір залишаються непохитними" [Тихонравов Ю. В. Геополитика : учебное пособие. – М., 2000. – С. 53].

До критеріїв, які здатні визначити геополітичний потенціал держави, Дж. Спайкмен відніс: 1) поверхню території, 2) особливості кордонів, 3) чисельність населення, 4) наявність або відсутність корисних копалин, 5) економічний і технологічний розвиток, 6) фінансову потужність, 7) етнічну однорідність, 8) рівень соціальної інтеграції, 9) політичну стабільність, 10) національний дух. Водночас, як зазначає американський геополітик, якщо загальний результат оцінки геополітичних можливостей держави за цими критеріями виявляється відносно невисоким, це свідчить, що держава змушена інтегруватись в якийсь наддержавний стратегічний союз або об'єднання, поступаючись частиною свого суверенітету заради глобальної стратегічної геополітичної протекції. З іншого боку, наявність всіх перерахованих факторів не гарантує домінування або сильної позиції в геополітичному контексті, а свідчить лише про потенціал, який потрібно вміти правильно реалізувати. Ці чинники можуть бути як перевагою, так і недоліком, в залежності від рівня внутрішньодержавного розвитку та політичної конфігурації.

Розглянемо положення України через призму десяти критеріїв Дж. Спайкмена. Отже, **поверхня української території** коливається від рівнини на Сході до гір на Заході та Півдні. 70 % сучасної поверхні території України займають низовини, 25 % – височини і 5 % – гори. Україна має вихід до Азовського і Чорного морів. Дані фактори, при умові виваженого підходу, є позитивним чинником і суттєвою перевагою для будь-якої держави в міжнародній політиці. Стосовно особливостей кордону, то

український кордон проходить як суходолом, так і морем. Але з морськими кордонами Україна має декілька невирішених спірних моментів – це суперечки з Росією довкола острова Коса Тузла, Керченської протоки та акваторії Азовського моря. Спірний момент стосовно острова Зміїний було нещодавно вирішено на користь Румунії. Острів залишився українським (не були змінені межі територіальних вод у даному районі), але значну частину української економічної зони поблизу острова було передано Румунії. Власне, наявність в державі морського кордону – це значний позитив з огляду інфраструктури та економіки. Щодо **чисельності населення**, то за даними всеукраїнського перепису 2001 року, воно становило близько 48, 5 мільйонів осіб, але за останнє десятиліття ця цифра значно скоротилась. За даними соціологів, з 1993 року в Україні спостерігається стійка тенденція скорочення населення за рахунок перевищення смертності над народжуваністю та еміграції. У 2007 році населення України за швидкістю темпів скорочення обіймала 4-ту позицію у світі. Україна входить до числа провідних **мінерально-сировинних** держав світу і має у своїх надрах 5 % мінерально-сировинного потенціалу світу. Найбільше економічне значення серед корисних копалин в Україні мають: кам'яне вугілля, нафта і газ (сланцевий газ), залізні і марганцеві руди. З огляду на **економічний та технологічний розвиток**, то тут Україна перебуває в не зовсім вдалій ситуації. Світовий банк класифікує Україну як державу з середнім рівнем доходів, а за даними видання ЦРУ "The World Factbook", станом на 2010 рік рівень ВВП України (за Паритетом купівельної спроможності) займає 38 місце у світі і оцінюється в \$305, 2 млрд [Список економік за показником ВВП (ПКС) (за даними The World Factbook): <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2001rank.html?countryName=Ukraine&countryCode=up®ionCode=eu&rank=40#up>]. В той же час фахівці наголошують, що в державі є низка проблем, які негативно позначаються на економічному розвитку, зокрема: слаборозвинена інфраструктура і транспорт, корупція і бюрократія. **Фінансова потужність України** досить слабка і незбалансована, що зумовлено як суб'єктивними, так і об'єктивними факторами. Науковці вважають, що це частково відображає особливості формування самої фінансової системи України. Зокрема, кожна з її ланок наразі перебуває на неоднаковому рівні свого розвитку. А саме, неоднаковий рівень правового й організаційного забезпечення. Що також є наслідком відсутності довготермінової стратегії розвитку фінансової сфери в державній політиці України. В **етнічному складі населення України** переважають українці, які становлять 77,8 % від загальної кількості населення. Найбільшими етнічними меншинами є росіяни (17,3 %), білоруси (0,6 %), молдавани (0,5 %), кримські татари (0,5 %) та ін. Ступінь **соціальної інтеграції** в Україні як і **політична стабільність** перебувають на низькому щаблі, що зумовлено загальнополітичним рівнем розвитку суспільства. Крім того суттєвим фактором, що збільшує даний ефект, є соціальна поляризація в державі. Так, за даними директора Інституту світової економіки НАНУ академіка Юрія Пахомова, децильний коефіцієнт в

Україні становить 40:1, хоча ще в 1995 році він становив 15:1. **Національний дух** українців дуже яскраво проявляється в певні кризові моменти власної історії, один з останніх прикладів – "помаранчева революція", яка стала символом боротьби українців за власну гідність і самоповагу. Однак, все-таки, українцям потрібно частіше проявляти свою волю стосовно суспільно-політичних проблем, як внутрішньодержавних, так і зовнішніх. Адже, як писав Дж. Спайкмен: "Нації, які відмовились від боротьби за владу та свідомо вибрали безсилля, перестануть впливати на міжнародні відносини ані в хороший, ані в поганий спосіб і ризикують бути поглинуті більш сильним сусідом" [America's Strategy in World Politics: The United States and the Balance of Power / Nicholas John Spykman].

Отже, підсумовуючи можливості України за критеріями Дж. Спайкмена, можна стверджувати, що вона має значний геополітичний потенціал, щоб стати повноцінним суб'єктом міжнародних відносин. Про це також наголошують сучасні науковці – З. Бжезинський, О. Мотиль, В. Мироненко та ін. Але наявність самого потенціалу не достатньо для того, щоб країна була успішним гравцем у світі. Як зазначають прибічники геополітичного посибілізму і сам Відадь деЛаблаш, географічно-просторове положення як "потенційність" і "можливість", може актуалізуватись і стати реальним політичним фактором, але, в той же час, вона може залишитись не актуалізованою. Це багато в чому залежить від суб'єктивного фактора, від рішучості політичної верхівки та активності громадян, що проживають на даній території. Невикористання державою власного географічного положення для політичного розвитку та впливу на світові процеси має досить негативні наслідки. Україна має сприятливі показники за деякими критеріями – поверхня території, чисельність населення, наявність корисних копалин, національний дух – але, в той же час, і негативні критерії – економічний і технологічний розвиток, фінансова потужність та політична стабільність – що, на думку Спайкмена, є підставою до інтеграції в наднаціональні структури. Власне дану ситуацію не слід розцінювати як негативну, адже в сучасному світі найбільш вагомим чинником в міжнародній політиці є взаємодія і вміння використати її потенціал у власних цілях.

М. М. Стефурак, асп., ПНУ ім. В. Стефаника, Івано-Франківськ

ПРОБЛЕМА КОНСТРУКТИВІЗМУ ТА ОПТИМІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ ВИМОГ ОПОЗИЦІЇ В УКРАЇНІ

На сьогоднішній день існування політичної опозиції є необхідною умовою забезпечення демократичності політичної системи України. Опозиція є важливим елементом балансу гілок державної влади, вона також забезпечує противагу в суспільстві з його різноманітними соціальними групами.

Метою дослідження є аналіз специфіки парламентської опозиції, проблематика її діяльності та перспективи проведення оптимізації політичних вимог опозиційних партій.

Після чергових парламентських виборів жовтня 2012 р. політична опозиція покращила своє становище в Верховній Раді перш за все в якісному показнику, вона представлена трьома парламентськими фракціями – Батьківщина, УАР і Свобода. Також сюди слід віднести певну кількість депутатів мажоритарників, що за певних умов можуть набувати статусу "ситуативної опозиції" тим саме протестуючи проти невідгуків їм дій чинної влади. Але, вагомим недоліком в роботі парламентської опозиції є відсутність законодавства з врегулювання її статусу. Відсутність окремого документу чи закону який б регламентував дії опозиції та гарантував повагу до її прав з боку влади. Тому не існує чітко виробленого механізму впливу на рішення влади, ті ж методи які застосовує опозиція часто призводять до конфронтації з провладною більшістю, як наслідок виникають хронічні кризи в українському парламентаризмі.

На даний час парламентська опозиція не має можливостей та інструментів впливу при формуванні політичних та управлінських рішень. Більшість законопроектів поданих трьома опозиційними партіями – "Батьківщиною", "УДАРом" та "Свободою" ігноруються під час роботи профільних комітетів ВР представниками Партії регіонів та КПУ. Прикладом цього є процес розгляду та ухвалення законопроектів, коли за першу сесію сьомого скликання зареєстровано 516 законопроектів, але протягом 6 пленарних засідань ради фактичного розглянуто лише 28 питань порядку денного (9 Законів і 19 Постанов ВРУ), що становить 5 % від усіх зареєстрованих нормативно-правових актів. Без сумніву найвпливовішою фігурою у Верховній Раді України є Президент. Усі президентські законопроекти (9), які розглядалися на засіданнях врешті були підтримані депутатською більшістю. Те ж саме стосується і урядових законодавчих ініціатив (2). Усі законопроекти (9) провладних депутатів були підтримані Верховною Радою. Натомість з двох законопроектів зареєстрованих опозиційними депутатами лише один був проголосований результативно.

На противагу вищезазначеним фактам слід сказати що ігнорування ідей опозиції негативно впливає на якість управлінських рішень. Досвід демократичних держав засвідчує, що надання політичній опозиції повноцінних прав для представлення та обстоювання своєї точки зору, конкуренції з правлячими політичними силами, стабілізує політичну структуру суспільства, запобігає виникненню гострих політичних конфліктів і кризових ситуацій, слугує засобом пом'якшення соціальної напруги та зменшення вірогідності помилок при прийнятті важливих державних рішень. З іншого боку, відсутність дієздатної опозиції або легітимних каналів для реалізації її поглядів спричиняє підвищення рівня соціальної нестабільності, провокує політичну апатію суспільства, або навпаки – розвиток подій за конфліктним, силовим сценарієм.

На нашу думку, для конструктивної роботи опозиційних парламентських сил її лідерам потрібно знайти якомога більше ключових точок для об'єднання зусиль, ефективної співпраці та виробленні нових політичних рішень потрібних для розвитку суспільства й держави. Основними дотичними в такій співпраці перш за все мають виступати проблеми

соціально-економічного характеру, дотримання прав людини та стану демократії, розвитку європейського вектору зовнішньої політики України.

Для ефективної роботи опозиційних сил, відстоювання власних інтересів та інтересів виборців слід провести ряд заходів щодо оптимізації політичних вимог опозиції відносно дій влади:

- артикуляція та агрегація інтересів опозиційних фракцій в парламенті, формулювання узгодженого пакету першочергових невідкладних заходів, вимог та пропозицій до діючої влади;
- розробка та подання спільних законопроектів, підвищення їх якості, залучення важелів впливу громадянського суспільства на прийняття таких законів провладними фракціями;
- розробка та пропозиції опозиційних варіантів реформ, імплементація опозиційного бачення реформ до урядових програм;
- організація спільних акцій протесту ВО "Батьківщина", партії "УДАР" та ВО "Свобода" з вимогами звільнення політичних в'язнів, недопустимості проведення політичних репресій та вибіркового правосуддя в Україні.

Підсумовуючи варто зазначити, що розбіжність в діях опозиції негативним чином впливає на ефективність її роботи, сприяє поширенню тверджень про слабкість опозиції, а це в свою чергу використовує влада задля дискредитації опозиційних сил. Ефективність роботи опозиційних партій залежить від багатьох чинників (законодавче врегулювання статусу, наявність громадянської підтримки, ставлення влади та ін.). Але універсальною умовою на шляху до налагодження конструктивної роботи має бути усвідомлення важливості об'єднання навколо базових ідей демократії, спільної розробки програм дій та законопроектів, забезпечення процесу перетворення їх в закони. З огляду на це має відбуватися оптимізація опозиційних вимог, і пріоритет тут мають мати інтереси всього суспільства, а не вузькопартійні інтереси чи політична доцільність.

К. А. Тимошук, асп., КНУТШ, Київ
Timoshuk18@gmail.com

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ПОЛІТИКИ ЯК НОВА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

У XXI столітті людство не зупиняється перед бездумним техногенним тиском на природні комплекси та продовжує свою дегуманізовану діяльність, не усвідомлюючи, чим це може обернутися в недалекому майбутньому. Все це робить актуальним питання про роль політики в екологічній сфері. Актуалізації проблеми екологізація політики як нова парадигма сучасної безпеки сприяє те, що логіка цивілізаційного розвитку зводить політику та екологію в ранг домінантних сфер людського буття, що визначають основу світового соціально-політичного життя сьогодення. Аналіз проблемного поля, яке породжується буттям суспільства в умовах глобальної кризи, потребує осмислення як у ракурсі

викликів людському існуванню, так, і з точки зору, формування цілісного науково-теоретичного бачення сутності глобалізації та шляхів досягнення людством екологічно сприятливого майбутнього – еко-майбутнього. На нашу думку, перед системою державної влади в більшості країн світу зараз все більш чітко постає проблема узгодження процесу екологізації громадської думки й стратегічних завдань розвитку та забезпечення національної безпеки.

У сучасній міжнародній політиці за останні десятиліття значно поживився інтерес до екологічної проблематики. Відбувається екологізація розвитку суспільства, що відображає так звану "екологічну експансію", тобто зростання значущості екологічної складової людської діяльності та управління нею у контексті виживання людства та формування стратегії сталого розвитку. На міжнародно-правовому рівні вказане поняття набуло унормованого характеру в документах Конференції по навколишньому середовищу й розвитку, яка відбулася у 1992 р в Ріо-де-Жанейро. Екологічний аспект управління розвитком суспільства в документах конференції визначено як основний для можливості існування людства.

Рациональне використання природних ресурсів, створення нормальних умов для існування людини, регулювання народжуваності – це проблеми, які постають сьогодні перед урядами й народами. Людство має забезпечити "коеволюцію природи й суспільства", тобто їх паралельну еволюцію" [Моисеев Н. Н. Экология человечества глазами математика: (Человек, природа и будущее цивилизации). – М., 2004. – С. 254], при якій зміни природного середовища, що зумовленні людською діяльністю, будуть максимально наближеними до природного розвитку. Але, незважаючи на велику загрозу екологічної кризи, більшість політичних сил світу більш за все переймаються лише соціально-економічною проблематикою, забуваючи про екологічні проблеми, які потребують нагального вирішення, адже може бути потім запізно. Практика розв'язання екологічних проблем світовим співтовариством свідчить, що природоохоронне законодавство дедалі більше втручається у сферу політики та економіки. І не лише у формі заборон, обмежень, санкцій, надання пільг, а як підґрунтя життєздатного, екологічно безпечного, сталого розвитку. З плином часу стало помітним існування невідповідності між існуючою формою соціального прогресу та можливостями механізму саморегуляції біосфери, що ставить під загрозу існування людства. Використання нових технологій чи нової екологічної моделі є недостатнім для підтримки екологічної безпеки світу, держави, тому забезпечити необхідні темпи трансформації можливо лише за допомогою політичних процесів та механізмів. Необхідність політичного аналізу екологічних проблем обумовлена підвищенням значущості політичної влади, зростанням ролі держави в забезпеченні процесів екологічно-безпечного розвитку суспільства. Екологічні чинники є передумовою появи екологічної функції держави, що потребує вдосконалення, актуалізації та аналізу її розвитку. Практична політика потребує теоретичного дослідження соціоприродних явищ, що відображенні в категоріях "влада природи" та "влада над природою".

В залежності від уміння зберегти оточуюче середовище часом залежить доля політичного режиму або можливості проведення реформування політичної елітою. Стабільність політичної влади багато в чому обумовлено ступінню задоволення екологічних потреб та інтересів населення.

Екологізація політики, зокрема забезпечення екологічної безпеки, як на локальному, регіональному та міжнародному рівні є важливою складовою світової політики. Розроблення доцільної міжнародної політики в галузі екології – веління часу, що відповідає потребам суспільства та обумовлено взаємозв'язками сучасного світу. Лише згуртоване здійснення всесвітньої екологічної політики може сприяти забезпеченню екологічної безпеки, виживанню та розвитку людства. Важливу роль в екологізації політики відіграють громадянські органи, недержавні організації, наприклад: Міжнародний союз охорони природи й природних ресурсів, Римський клуб, а також екологічні суспільні рухи та партії, такі як: "Green Peace", Гуманістичний інтернаціонал. Прикладом об'єднуючих зусиль світової спільноти у вирішенні екологічних проблем є Кіотський протокол як частина Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, яким передбачено зниження викидів парникових газів впродовж 2008–2012 рр. на 5 % від рівня викидів 1990 р. країнами, які його ратифікували [Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату: http://www.climate.org.ua/int_agr/kyoto/kp_001ua.html]. Також, екологізацію політики, варто розглядати і як засіб утвердження в житті екологічного імперативу. Суттю даного поняття є формування нового відношення до природи в сучасних умовах, завдяки поверненню людині сприйняття себе як частини природи. Екологізація політики є сучасним світовим явищем, що складається з повністю автономних структур, які мають найчастіше різну ідеологію та ставлять різні цілі. Загальна мета екологізації – це гармонізація відносин людини та природи, яка розпадається на ряд підпунктів в рамках дій громадських природоохоронних утворень.

Активна соціальна позиція, особиста участь кожного у вирішенні екологічних проблем – це перший крок до успіху екологізації політики. Виховання екологічного світогляду та екологічної культури, підвищення екологічної відповідальності – найбільш важливий компонент на різних рівнях – від сім'ї до держави та світової спільноти. Адже, гармонія між людиною та навколишнім середовищем є основою як життя людини, так і життя самої природи. Суспільство буде прогресивним лише тоді, коли воно буде в змозі задовольняти свої потреби не за рахунок, а в інтересах нащадків, але на жаль на практиці це малоімовірно.

І. П. Федірко, канд. філос. наук, доц., КНУТШ, Київ

ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ І ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА ЛЮДИНИ

Політична свідомість є своєрідним різновидом суспільної свідомості, яка відображає політичне буття суспільства у всій його різноманітності. Оскільки політика є доцільною діяльністю, то вона потребує формуван-

ня у громадян адекватних уявлень і знань про політичну дійсність, усвідомлення своїх інтересів і потреб, визначення цілей і завдань, а також засобів і методів досягнення їх.

Значно зростає роль політичної свідомості в умовах трансформації суспільно-політичних відносин, коли відбуваються значні зміни всіх сфер суспільного життя, руйнуються попередні світоглядні стереотипи сприйняття усталених соціальних норм і цінностей, які в нових умовах не здатні виконувати свої світоглядні функції, а тому виникає потреба розробки нових політико-ідеологічних ідей і теорій, які б могли сприяти формуванню у громадян адекватного світосприйняття й життєдіяльності.

У політологічній літературі можна знайти різні підходи до визначення політичної свідомості. Так, у політологічному енциклопедичному словнику політична свідомість характеризується як опосередковане відображення політичного життя суспільства, суттю якого є проблеми влади, формування, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів. Вказується також, що це сукупність поглядів, оцінок, установок, які, відображаючи політико-владні відносини, набувають відносної самостійності.

Важливий аспект політичної свідомості констатує В. Ребало, розглядаючи політичну свідомість як засіб специфічного відображення людиною, групою, суспільством усезагального процесу саморегулювання суспільного життя, що матеріюється в політичній системі завдяки феномену влади і владно-політичних відносин. Конструктивним тут є прагнення поєднати духовний і практичний компоненти політичної свідомості.

Отже, політична свідомість – явище складне й багатогранне. Сутність політичної свідомості полягає в тому, що вона опосередковано відображає політичне життя суспільства у формі певних почуттів і настроїв, поглядів, знань та ідей, які характеризують політико-владні відносини, політичні інтереси суб'єктів, які матеріалізуються у формуванні політичної системи.

Об'єктом відображення політичної свідомості є політичні відносини і процеси, діяльність різних суб'єктів політики, політичні явища, політичне життя суспільства загалом.

Політична свідомість охоплює собою широкий комплекс питань духовного осмислення політичних реалій, ключовою серед яких є політична влада, а також питання практичної реалізації інтересів і потреб суб'єктів політики, соціально-політичного розвитку загалом.

Ставлення людини до політики і політичного життя в суспільстві визначається значною мірою здатністю політичних інститутів забезпечувати політичні права і свободи громадян. Відсутність необхідних суспільних умов для реалізації особистих інтересів і змушує людину займати певну життєву позицію, яка проявляється в діапазоні від активної свідомої і цілеспрямованої діяльності до повної індиферентності і навіть протистояння політичним процесам.

Однією із типових реакцій індивіда є утилітарно-прагматична поведінка, коли людина свідомо підкоряється існуючій державно-правовій системі.

Різновидом захисту громадян від впливу суспільства в умовах політичного відчуження є ескейпизм, коли люди свідомо відмежовуються від того, що пропонує їм суспільство, зосереджуючись на сфері особистих інтересів.

Загальні умови політичної соціалізації у сучасній Україні обумовлюються тим, що тут відбуваються складні процеси державотворення і реформування всіх сфер суспільного життя, що в суспільних відносинах поєднуються авторитарні і демократичні процеси, проявляються різноманітні, нерідко протилежні політичні інтереси і потреби людей, які включаються в політичне життя.

Крім цього, кризовий стан суспільства призводить до поглиблення соціальної диференціації, погіршує життєвий рівень значної частини населення і негативно впливає на процес соціалізації. Попередні ідеали і цілі значною мірою втратили світоглядну функцію для людини, що ускладнює політичну орієнтацію.

Саме політична свідомість є важливим чинником політичної поведінки людини. Вона зумовлює пізнавальні й практичні функції політичної діяльності, вибір її форм і засобів, а також розвиток соціальної активності.

Сучасні умови життєдіяльності людини дедалі більше ускладнюються і потребують активного використання культурного надбання суспільства. Тому політика може реалізувати свої функції лише спираючись на соціально-культурні чинники розвитку особистості.

П. І. Федорук, здобувач, НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ
ssp@fse.gov

ПРІОРИТЕТИ ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПОСТУПУ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Діючи переважно на регіональному рівні, Україна в постбіполярній системі міжнародних відносин має ціннісно амбівалентний геополітичний статус, який характеризують як потенційні переваги, так і потенційні вади. *До переваг* належать: більша свобода вибору зовнішньополітичних пріоритетів, визначена етапом становлення незалежності та помірно зовнішніх загроз суверенітету; відсутність формальних міжнародних обмежень у механізмах прийняття зовнішньополітичних рішень, пов'язаних з участю у наднаціональних утвореннях; статус "вільного агента" у процесі трансформації системи міжнародних відносин, що надавав можливість вибору партнерів та отримання від потенційних партнерів кращих умов партнерства. *До вад* можна віднести відсутність гарантованої підтримки з боку інших держав; високий ступінь невизначеності перспектив у системі міжнародних відносин; вразливість до силового тиску та дипломатичного шантажу з боку інших держав та міжнародних організацій.

Пріоритети дій України, необхідних для її геополітичного ствердження, посідання гідного місця на світовій арені, має розробити геополітична наука відповідно геополітичних цінностей й інтересів нашої держави, її народу.

Визначення традиційних українських геополітичних цінностей знаходимо в працях видатних вітчизняних мислителів кінця XIX – першої половини XX століть, які на високому науковому рівні досліджували історію українського народу, його менталітет, культуру, цінності – М. Драгоманов, С. Подолинський, М. Міхновський, Ю. Бачинський, М. Грушевський, В. Винниченко, В. Липинський, С. Рудницький, О. Бочковський, А. Синявський, М. Сціборський, В. Старосольський, С. Дністрянський, С. Шелухін, Ю. Липа та інші. Аналіз їх геополітичних праць дає можливість говорити про те, що традиційними для вітчизняної геополітичної думки є ті цінності, які притаманні сучасним високорозвиненим суспільства, а саме: цінність людини як духовної істоти, що прагне самореалізації, свобода, демократія, соціальна справедливість тощо.

Незважаючи на значні геополітичні зміни, що відбулися у світі з того часу, незмінним залишилося стратегічне розташування України на стику європейської і азійської цивілізацій, що не лише відкриває можливості, а й навіть зобов'язує нашу державу стати комунікаційним ланцюгом, що поєднує Захід і Схід, Північ і Південь. Що ж стосується пошуку пріоритетів розвитку України, то він має відбуватися з орієнтацією на внутрішні геополітичні чинники, адже саме всередині держави, в цінностях й інтересах її народу, а не у зовнішньополітичній кон'юктурі, лежить той "геополітичний код", який визначає призначення держави, пріоритети її політики.

Зрозуміло, що геополітичне ствердження сучасної України потребує її всебічної модернізації. При цьому, модернізація розуміється як еволюційний перехід країн до якісно вищих стандартів політичного *економічного*, соціального, культурного розвитку внаслідок науково-технічного прогресу, соціально-структурних змін, перетворень нормативних та ціннісних систем. Зокрема це:

- *політична модернізація* (всебічна демократизація політичної системи, ствердження представницького характеру державної влади, чіткий та ефективний розподіл гілок влади, незалежність судової системи; плюралізм і конкурентність політичних сил у представленні і висловленні інтересів соціальних груп; дотримання і захист природних та громадянських прав людини будь-якого соціального статусу, функціонування зрілого громадянського суспільства тощо);

- *соціально-економічна модернізація* (досягнення не лише високого загального потенціалу економіки, інтегрованої у світове господарство економіки, а й високих соціальних стандартів (індекс рівня) життя громадян країни; перехід від економіки, що базується на відсталих технологіях виготовлення сировини і напівфабрикатів до "економіки знань", коли наука інтенсивно трансформується у потужну виробничу силу; посилення відкритості національної економіки при створенні механізмів захисту національного виробника; активізація інвестиційної діяльності; впровадження енергоефективних технологій; трансформування податкової система у стимулюючу економічний розвиток, підтримка малого та середнього бізнесу тощо);

- *удосконалення систем соціального забезпечення, страхування та медичного обслуговування;*

- прискорення процесу освоєння вже існуючих цивілізаційних досягнень у рамках своєї української локальної цивілізації центральноєвропейського типу, *формування української політичної нації*, під якою слід розуміти не стільки етнічну єдність, як тверду впевненість більшості громадян щодо того, до якої політичної спільноти вони належать, створення єдиних загальнонаціональних політичного, економічного, інформаційного, наукового, культурного просторів, що передбачає широке інформування громадськості про події в усіх регіонах держави, постійний науковий діалог і обмін між навчальними і культурними закладами країни тощо.

При виборі стратегії зовнішньої політики України слід враховувати той факт, що на сьогоднішній день наша держава не має достатньої кількості ресурсів, необхідних для того, щоб самостійно суттєвим чином впливати на процеси в глобальній системі міжнародних відносин. Тож опора лише на власні сили наразі не дає широких можливостей для реалізації своїх інтересів, і Україна має залучати ресурси інших учасників системи міжнародних відносин, зберігаючи за цього власні ціннісно-цивілізаційні пріоритети.

За наведених обставин, ієрархія геополітичних цінностей України на даному етапі розвитку має бути наступною: кристалізація і розвиток власних культурно-цивілізаційних та соціально-економічних цінностей (наслідки – закріплення єдиних загальнонаціональних політичного, економічного, інформаційного, наукового, культурного просторів); посилення співпраці із європейськими і євроатлантичними структурами (наслідки – укладання двосторонніх і багатосторонніх договорів, отримання відповідних гарантій безпеки тощо); посилення регіональної і субрегіональної політики (наслідки – послідовний розвиток багатосторонньої співпраці в межах ГУАМ, Організації Чорноморського економічного співробітництва, Центральноєвропейської ініціативи); розвиток стратегічного партнерства із окремими країнами, по відношенню до яких Україна може виступати у ролі геополітичного комунікатора – США, Польщею, Грузією, Росією, країнами Центральної і Східної Європи, Балтії, Балкан, Кавказу, Туреччиною.

Тільки справді незалежна, політично й економічно сильна, культурно і цивілізаційно приваблива, модерна Україна із об'єднаною нацією буде цікава світу, буде йому потрібна, тільки такий Україні дадуть можливість зайняти гідне місце у світовій геополітичній ієрархії.

О. О. Ходак, студ., КНУТШ, Київ
alex0304@meta.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ В УКРАЇНІ

Інститут парламентаризму відіграє важливу роль в системі правління багатьох держав Європи та світу. Він є ключовим елементом сучасних демократичних політичних систем. Як охарактеризувати інститут парламентаризму в Україні? Які його особливості? Чи є інститут парламентаризму в Україні також основним та дієвим інструментом політичної системи в Україні?

М. Головатий та О. Антонюк пропонують розглядати парламентаризм як політичне явище у двох підходах: широкому та вузькому. У широкому значенні – це система державної влади, за якої суттєва роль належить народному представництву (парламенту), у вузькому – це система владних відносин, за якою чітко розподілено функції законодавчих і виконавчих органів, коли провідну роль відіграє парламент як постійно діючий представницький, законодавчий і контролюючий орган влади [Політологічний словник : навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл. / за ред. М. Ф. Головатого, О. В. Антонюка. – К., 2005. – С. 563].

Парламентаризм як елемент політичної структури держави зазвичай розглядають крізь призму організації найвищих органів державної влади та ототожнюють із парламентарною республікою чи монархією. Проте, це не може ставити під сумнів значущість парламентів і парламентаризму за умов президентської, парламентської чи змішаної республіки, якою, наприклад, є Україна.

Розвиток сучасного українського парламентаризму здійснюється у руслі загальносвітових процесів і тенденцій. Одночасно йому властиві й певні національні особливості. Вони обумовлені не тільки специфікою сучасних соціально-економічних процесів і державного устрою України. Важливе значення мають також історичні передумови і традиції становлення українського парламентаризму.

Системний аналіз розвитку парламентаризму, як у Європі, так і в Україні дає змогу визначити специфіку формування даного інституту на різних етапах державотворення. Проте, варто зазначити, що формування європейського парламентаризму супроводжувалося реформуванням даного інституту в різних його проявах і формах. Характерним для розвитку українського парламенту є поступове вдосконалення даного органу, що спричинено впливом різних державних утворень, під владою яких перебували українські землі. Тому, здійснивши аналіз процесу становлення українського парламентаризму та поступового формування парламентських цінностей, в становленні українського парламентаризму, на мою думку, можна виділити наступні три періоди:

- перший – пов'язаний з діяльністю імперських австрійського і російського парламентів (1848р. – початок XIX ст.);
- другий – пов'язаний з українською революцією (1917–1921 рр.);
- сучасний – пов'язаний із набуттям Верховною Радою УРСР рис парламентаризму в 1990 році та з діяльністю ВР незалежної України.

Суттєві перешкоди розвитку парламентаризму в Україні створюють конституційно закріплені особливості вітчизняної форми правління. Однією з найістотніших рис інституціоналізованої Основним Законом України форми правління є спосіб формування Уряду, який навіть із суттєвими застереженнями важко назвати парламентським. Ключовим елементом парламентського способу формування уряду є парламентська інвеститура останнього. Парламентська інвеститура уряду передбачає вотум довіри кандидату на посаду прем'єра і програмі дій нового уря-

ду, чим підтверджується легітимність кабінету і його право розпочати виконання повноважень. Саме відсутність нормативно визначеного механізму взаємодії Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, зокрема, у сфері вироблення та подальшої реалізації спільної програми дій є найважливішою нормативно – інституційною перешкодою розвитку парламентаризму в Україні [Мартинюк Р. С. Перспективи розвитку парламентаризму як форми правління в Україні: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/Choasp/2012_1/12mrspvu.pdf].

Іншою винятково серйозною проблемою розвитку парламентаризму в Україні слід вважати відсутність законодавчого визначення статусу парламентської опозиції та механізму її взаємодії із парламентською більшістю. Це провокує маргінальні форми існування інституту парламентської опозиції.

Утвердження парламентаризму в Україні ускладнюється й суто політичними чинниками, насамперед, станом партійної системи країни. Нерозвиненість інституту політичних партій нівелює дію будь-яких інших сприятливих для розвитку парламентаризму інституційних та нормативних умов, зокрема, таких як сприятлива виборча система, наявність конституційно встановлених механізмів парламентського контролю (за діяльністю Уряду) тощо і допоки залишає неактуальним питання щодо зміни структури українського Парламенту – переходу до бікамералізму [Там само].

Слабкість парламентаризму знаходить чітке відображення і в характері вітчизняного інституту парламентської більшості. Не буде перебільшенням стверджувати, що за короткими й нечастими винятками парламентська більшість в Україні – перманентно пропрезидентська. Обставини утворення цієї більшості засвідчили другорядну роль політичних партій України (та їх ідеології) в політичному житті держави на противагу особистісному фактору і вкотре поставили під сумнів спроможність Верховної Ради України відігравати роль провідного органу державно – політичного життя країни.

Внутрішній потенціал парламентаризму ще не цілком розвинутий в Україні. В першу чергу, йде мова про його невикористану роль в інтеграції населення і управлінських прошарків у загальну мережу традицій і правил парламентського життя, консолідації суспільства, конструктивному врегулюванні політичних конфліктів та зміцненні політичних систем за допомогою мобілізації населення на підтримку демократичних інститутів [Каліберда Ю. Ю., Федько А. В., Анікіна Д. О. Парламентаризм та шляхи його розвитку в сучасній Україні: http://www.rusnauka.com/8_NMIW_2008/Politologia/28260.doc.htm].

Отже, на мою думку, парламентаризм в Україні передбачає в недалекому майбутньому декілька шляхів свого подальшого розвитку, серед яких, по-перше, всебічне вдосконалення політичної системи для її функціонування в умовах розвинутого парламентаризму, і по-друге, завершення становлення парламенту як важливого і повноправного суб'єкта політичної системи України.

ПОНЯТТЯ ВИБОРЧОГО МІФУ

Виборчий міф є складовою частиною міфу політичного. Його специфіка та особливості визначаються тим, що він створюється тільки під вибори і для виборів. З огляду на це час його функціонування є обмеженим виборчою кампанією. Таким чином є підстави говорити про існування політичного виборчого міфу, який застосовується особливо активно і продуктивно під час виборчих кампаній, являє систему засобів ідеологічного, духовного, культурного впливу на свідомість широких кіл населення.

Політичні виборчі міфи формуються штучно, політичними технологіями і спеціалістами у чітко визначеному напрямку. Вони творять політичні моделі, які видозмінюються, еволюціонують, трансформуються під впливом специфіки та особливостей певного виборчого процесу. Саме дана характеристика є визначальною для політичного міфу часів виборчих кампаній. На цьому етапі політичний міф синтезує у своїй структурі елементи політичної та міфологічної свідомості, представляючи бачення політичної дійсності, зокрема окремих її представників. При творенні політичного виборчого міфу акумулюється досвід попередніх поколінь, який на піці виборчих кампаній набуває нової актуальності, пристосовується до існуючих обставин і спрямовується на досягнення поставленого конкретного результату. У такі періоди відбувається процес активного формування і творення політичних міфів, їх просування у свідомість громадян.

За період виборчої кампанії політичний міф фактично вичерпується, реалізовується. Його дієвість та ефективність визначається здобутим результатом – підсумками голосування, перемогою чи поразкою політичної партії чи певного лідера у виборах. Наступні виборчі перегони кандидата чи партії проходять переважно з іншим політичним міфом, проте часто використовуючи елементи попереднього у випадку, якщо кампанія була успішною і переможною. Таким чином історія виборчого політичного міфу – це періоди його становлення, розвитку і згасання під час виборчих кампаній, на етапах її підготовки, проведення і завершення.

Політичний виборчий міф робить ситуацію стабільною, визначеною, спрямовує політичні процеси у певне русло, забезпечує мирне вирішення конфліктів, проблем і питань суспільного життя. Політичні виборчі міфи поєднують у своїй структурі раціональне начало з містикою, відбувається міфологізація політичних цінностей, у результаті чого творяться нові міфи. Творення міфу з розрахунком на їх реалізацію під час виборчих кампаній безумовно включає у себе елемент раціоналізації. Передусім суть кожного політичного міфу має визначатися його унікальністю, особливостями, яскравими відмінностями від інших. Міф твориться згідно з планом, тому є штучним утворенням, його авторами виступають

професіонали. Творення і конструювання політичного міфу для виборів ґрунтується на раціональній основі, доказовій і фактичній базі.

Структура творення і формування політичного міфу включає у себе кілька етапів, на кожному з яких відбувається певне оформлення політичного міфу, його систематизація. Перший етап – це раціональне усвідомлення необхідності творення політичного міфу для конкретної виборчої кампанії. На другому етапі відбувається витворення нового образу, якого до цього часу не існувало. Третій етап характеризується врахуванням при його творенні низки актуальних соціальних і суспільних чинників, які врешті визначають специфіку образу. Четвертий етап характеризується використанням реальних фактів, їх висвітленням у ключі раціональному. На п'ятому етапі спостерігаємо використання архетипів як чинників, які забезпечують апелювання міфу до підсвідомого, тобто зумовлюють їх ефективність і життєздатність.

Політичний виборчий міф здійснює як комунікацію суспільства загалом так і окремих його представників із зовнішнім світом. Визначальною формою реалізації виборчого політичного міфу, що зумовлює його специфіку, виступають телевізійні новини. Власне, під час виборів вони по суті стають міфами, головними маркерами рис і властивостей політичного лідера чи партії.

Специфіка реалізації політичного міфу під час виборчих кампаній визначається також особливостями шляхів і способів їхньої інтеграції у суспільство. Таких способів дослідники виділяють декілька, зокрема:

Перший спосіб – це пряма реалізація, коли відомим і загальновищезначним є джерело творення міфу. Саме у цих випадках міф найбільшою мірою сприймається як реальність, адже не виникають питання і сумніви щодо джерела його походження і виникнення. Наявність джерелатворця – це фактично головний аргумент на користь достовірності та істинності політичного виборчого міфу. Другий спосіб – це непряма інтеграція, при якій суб'єкт творення міфу не називається, а навпаки – приховується. Третій шлях – це той, коли такий суб'єкт є неправдивим, тобто, з певною метою називається неіснуючий суб'єкт, щоб максимально відвести увагу від реального. Об'єднуючим чинником для названих шляхів інтеграції міфу у суспільну свідомість є те, що інформація подається не вся відразу, а певними дозами, частково.

Сучасний виборчий політичний міф володіє колосальною здатністю нав'ювати певні ідеї, переконувати широкі верстви та групи населення у доцільності та правильності проголошуваних ним ідей. Виборчий міф – це дієвий та ефективний політичний інструмент, практична зброя, за допомогою якої досягаються поставлені цілі та завдання. Крім того, доведеною та широко використовуваною є функція виборчого міфу як засобу політичного маніпулювання. Маніпулятивна функція міфу має як позитивні, так і негативні риси. Існують шляхи протистояння їй та протидії, але остаточно і повністю уникнути цього неможливо. Маніпулятивність політичного виборчого міфу є його невід'ємною диференційною властивістю або характерною рисою.

ЧИ МОЖНА "ОСУЧАСНИТИ" СУЧАСНУ КОНСТИТУЦІЮ?

З легкої руки деяких науковців в інформаційний простір України було введено поняття "конституційна модернізація", щодо необхідності якої в країні висловлюються вже не тільки "рядові політики", а й високі посадові особи держави. Чи не піонером у цьому відношенні виступив суддя Конституційного Суду України В. Кампо, який, спираючись на три словники як на джерельну базу, обгрунтовував доцільність введення в науковий обіг поняття "конституційна модернізація" та його використання щодо чинної Конституції України [Голос України. – 2009. – 12 лист.].

Невідомо, чи вплинула ця творча ініціатива шановного судді на новообраного Президента України, але після обрання глави держави в його Адміністрації було створено Головне управління з питань конституційно-правової модернізації. Термін "конституційна модернізація" щодо України став використовуватися не тільки в наукових публікаціях, а й у виступах Президента України В. Януковича. Так, у виступі на першому засіданні Конституційної Асамблеї 20 червня 2012 р. глава держави неодноразово вживав словосполучення "модернізація Конституції України", "конституційно-правова модернізація" як тотожні формулюванням "реформування Конституції України", "конституційна реформа", "внесення змін до Основного Закону України" і поставив завдання щодо підготовки "науково обгрунтованої цілісної Концепції модернізації Основного Закону України" [<http://www.president.gov.ua/news/24550.html>], хоча "конституційна модернізація", "конституційна реформа" і "внесення змін до конституції" – далеко не одне й те саме. Покажемо це, спираючись на ті самі словники, що й В. Кампо.

За будь-яких визначень термін "модернізація" (франц. *modernisation* – оновлення; *moderne* – новітній, сучасний; англ. *modern* – сучасний) пов'язується з поняттям "сучасність" і найповніше йому відповідає українське слово "осучаснення". Поняття "сучасність", своєю чергою, позначає не тільки те, що має місце сьогодні чи відбулося вчора, а певний історичний проміжок часу: "Сучасний – який стосується одного часу, однієї епохи з ким-, чим-небудь... який стосується теперішнього часу, нинішньої епохи..." [Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., 2001. – С. 1220].

У "Політологічному енциклопедичному словнику" зазначається, що концепція політичної модернізації (вона послужила В. Кампо джерелом обгрунтування ідеї конституційної модернізації) "виникла у 50-і рр. в основному стосовно країн, що розвиваються (так традиційно називали країни Азії, Африки і Латинської Америки, що звільнилися від колоніальної залежності і стали на шлях самостійного розвитку. – П. Ш.)... У сучасних умовах вона розглядається як свідоме намагання держави здійснювати якісні перетворення у суспільстві з урахуванням досвіду передових країн" [Політологічний енциклопедичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-е вид. – К., 2004. – С. 365].

Україна, як відомо, не належить до "країн, що розвиваються" (щоб там не казали про наше "колоніальне минуле"), а її Конституція 1996 року розроблена не тільки "з урахуванням досвіду передових країн", а є однією із найсучасніших в Європі (після України нові або значно оновлені конституції були прийняті лише у Польщі в 1997 р., Швейцарії і Фінляндії в 1999 р.). За визнанням відомого українського правознавця і політика С. Головатого, "Конституція України 1996 року повністю відповідає вимогам сучасного європейського конституціоналізму" [Голос України. – 2012. – 27 черв.].

До того ж, Конституція України 1996 року, як стверджують навіть офіційні особи, визнана "однією з кращих у Європі". Голова Верховної Ради України В. Литвин у своєму виступі на загальних зборах Національної академії правових наук України наголосив, що "ми маємо Конституцію, яку освічена Європа визнала однією з кращих, прийнятих у державах в останні десятиліття" [Там само. – 2012. – 5 бер.].

То чи коректно ставити питання про модернізацію, тобто осучаснення, однієї з найсучасніших конституцій? Термінологічно мова може йти про реформування Конституції України, внесення змін до неї, але аж ніяк не про її модернізацію. Зауважимо, що Конституція США була прийнята 1787 року, набрала чинності 1789 року, перші десять поправок до неї – т. зв. "Білль про права" – було внесено 1791 року, а за наступні 221 рік – тільки 17 поправок. І ніхто в країні чи в тих міжнародних структурах, які щодо Конституції України чомусь взяли на себе роль наглядачів, не говорить про необхідність її модернізації. Так само не йдеться про необхідність модернізації конституцій Норвегії, Люксембургу чи Нідерландів, прийнятих, відповідно, 1814, 1868 і 1887 року та чинних і досі.

Звичайно, термін "модернізація", якщо він комусь так подобається (у політології концепція політичної модернізації не є загальновизнаною), може використовуватися і щодо права, у тому числі стосовно конституції. Але лише в разі дійсної необхідності саме в їх осучасненні, приведенні у відповідність до визнаних міжнародних стандартів. Можна вести мову, наприклад, про модернізацію кримінального та кримінального процесуального законодавства України, яке дісталось їй у спадок від СРСР. Але термінологічно некоректно говорити про модернізацію чинної Конституції України, начебто вона прийнята бозна коли і безнадійно застаріла.

Деякі науковці і політики всерйоз обговорюють питання про прийняття нової Конституції України або нової редакції чинного Основного Закону, хоча чинна Конституція України не передбачає можливості прийняття ні її нової редакції, ні нової Конституції, а встановлює лише порядок внесення змін до неї.

Мова має йти, отже, не про конституційну модернізацію, не про прийняття нової Конституції чи нової редакції чинної Конституції, а лише про внесення змін до чинного Основного Закону України, причому не будь-які з них можуть вважатися конституційною реформою. Під конституційною реформою у науці конституційного права розуміють заміну

конституції або зміну її основних положень. Такі положення стосуються засад організації економічного, соціального, політичного і духовного життя суспільства, способу організації державної влади (форми державного правління), способу територіальної організації держави (форми державного устрою), основ взаємовідносин держави та особи.

Завершуючи цей огляд термінологічної проблематики, варто також зазначити, що й сама назва спеціального допоміжного органу при Президентові України, утвореного з метою підготовки законопроекту (законопроектів) про внесення змін до Конституції України, – "Конституційна Асамблея" – є не зовсім коректною. Конституційна асамблея (Конституційні збори, франц. *assemblée* – збори) – одна з назв Установчих зборів – органу, що скликається для прийняття або зміни конституції, а не лише для розроблення проекту таких змін. Орган, який розробляє проект конституції чи змін до неї, зазвичай називають конституційною комісією.

Підсекція "ПАРТОЛОГІЯ"

***К. О. Бовтун, студ., КНУТШ, Київ
ekaterina_bovtun@ukr.net***

ФЕНОМЕН НАЦІОНАЛІЗМУ ТА ЙОГО ІНТЕРПРЕТАЦІЇ

У системі суспільно-політичних доктрин націоналізм завжди займав особливе місце. На відміну від інших передових ідеологій як, наприклад, лібералізму, консерватизму, соціал-демократизму, комунізму, націоналізм завжди виходив за межі свого ідеологічного функціонування, тим самим розширюючи та збагачуючи суть та значення даного явища. Націоналізм – багатогранне поняття, феномен якого можливо визначити лише при розгляді численних його сторін. А їх він має чимало.

Бурхливе поширення та розповсюдження націоналістичних рухів, поштовх яким дали численні національно-визвольні війни, які протягом століть йшли Європою та у буквальному сенсі пробуджували патріотичні почуття поневолених народів, вивів націоналізм у багатьох державах зовсім на інший суспільний рівень, у той час як проблеми його сутності залишаються актуальними із тих часів і дотепер.

Домінантною характеристикою націоналізму, що вирізняє її серед багатоманітності інших ідеологічних типів є те, що націоналізм – це, насамперед, ідеологія, в якій нація є найважливішим поняттям і центральною цінністю. У лібералізмі, консерватизмі, комунізмі поняття нації відіграє певну роль, але не є найважливішим. Цю думку яскраво підтверджують і слова Олега Проценка та Василя Лісового: "Утвердження нації як центральної цінності характеризує зокрема націоналізм як політичну

ідеологію, основним принципом котрої є вимога збігу кордонів держави з кордонами нації. Таку державу стали називати "національною". І справді, націоналізм є ідеологією, яка прагне утверджувати саме такий тип держави. Він вважає національну державу базисним елементом міжнародного порядку: взаємини між державами є передусім взаєминами між націями, а національні інтереси – їхній вирішальний чинник" [Націоналізм : антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. – К., 2000. – С. 13].

Націоналізм – це не тільки ідеологія, але й напрямок політики, базовим принципом якого є теза про цінність нації як вищої форми суспільної єдності та її первинності в державотворчому процесі. Націоналізм – це громадсько-політичний рух, що ставить на меті створення і розвиток самостійної національної держави та захист її національної самобутності. Як соціально-політичний рух своєю організацією, діяльністю й методами націоналізм загалом не відрізняється від інших рухів за винятком однієї особливості: соціально-політичний рух надає особливого значення культурному розвитку та представленню. Націоналізм потребує заглиблення в національну культуру – нового прочитання своєї історії, відродження рідної мови за допомогою мовознавства й лексикографії, розвитку своєї літератури, а надто драматургії й поезії, відновлення національних мистецтв та ремесел, а ще своєї музики, особливо народних танців і пісень. Саме це й пояснює пов'язане з націоналістичними рухами неодноразове культурне та літературне відродження й численні різновиди культурної діяльності, до яких спонукає націоналізм. "Пишнота національних символів править тільки за відбиток, втілення й зміцнення граничної окресленості нації, а ще прагне об'єднати своїх представників за допомогою загальних образів спільної пам'яті, міфів і вартостей... Національну символіку, як і націоналістичні рухи, не можна відривати від ідеології націоналізму, його останнього й головного значення. Ідеологія націоналізму покликана надати силу й напрямок як символізму, так і рухові. Завдання соціально-політичного руху визначають не тільки його діячі й діяльність, а ще й основні ідеали та принципи ідеології" [Сміт Д. Ентоні. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія. – К., 2004: <http://litopys.org.ua/smith/smt.htm>].

Відомий теоретик і критик націоналізму Ентоні Сміт у своїй роботі "Національна ідентичність" пропонує ще і такі значення терміну "націоналізм":

- увесь процес формування та утвердження націй або національних держав;
- свідомість належності до нації разом з почуттями й прагненням, спрямованими на її безпеку і процвітання;
- мова та символізм "нації" і їхня роль;
- ідеологія, зокрема й культурну доктрину нації і волю нації, а також пропонувані способи здійснення національних прагнень і волі;
- соціальний і політичний рух задля досягнення цілей нації і утвердження національної волі [Сміт Д. Ентоні. Національна ідентичність. – К., 1994: <http://litopys.org.ua/smith/smi.htm>].

Особливе трактування націоналізму пропонує О. Вишневський, він дозволяє виокремити нам ще одну не менш важливу сторону феномену націоналізму. За визначенням Вишневського націоналізм – це реакція пригнобленої нації на своє поневолення. Він є формою самозахисту, і спричиняє його не сама нація, а ті, хто кривдить її, від кого вона зазнає утисків. Націоналізм – не "річ у собі", а певний спосіб політичного мислення, спровокований конкретними історичними умовами. "Немає шляхетнішої цілі, ніж віддане служіння пригнобленій нації. Навіть вихідці з іншого народу, іншої крові вважали за честь відстоювати права поневолених націй... Якщо нація ще виборює незалежність і право бути вільною та рівноправною серед інших націй, націоналізм часто може набувати бойовничого, активного характеру... ситуація змінюється, коли нація стає державною, почуває себе повноправною на своїй землі, панує в державі. За таких умов націоналізм суворіше узгоджує свою сутність з духом абсолютних ідеалів справедливості, правди тощо і переорієнтовує її на потреби державотворення і державо збереження", – зазначає у своїй роботі автор [Вишневський О. Теоретичні основи сучасної української педагогіки : навчальний посібник. – К., 2008: http://pidruchniki.ws/14821111/pedagogika/natsionalizm_shovinizm_internatsionalizm_svitoglyad_pochuttya#950].

Націоналізм – дуже неоднозначне поняття, воно має дуже багато значень і деколи одні з них різко протистоять іншим. Націоналізм як жодна інша політична ідеологія є явищем поліформним, тобто таким, що не тільки поєднується з різноманітними елементами інших політичних ідеологій (лібералізму, консерватизму, соціалізму, соціал-демократизму, марксизму і т. ін.), але і є однією із підстав для їх появи.

Одночасно націоналізм є і поліфункціональним феноменом, оскільки може виявлятися як певний політичний чи культурний рух і як політика творчого конструктивізму. Тому дослідники неодноразово наполягають на надзвичайній "протестистичності" чи "хамелеоноподібності" націоналізму – здатності існувати під прикриттям інших ідеологій. Зокрема відомий німецький історик Петер Альтер робить такий висновок з цього приводу: "Отож націоналізм, що його настільки різні течії можуть так легко використовувати як своє гасло та виправдання, очевидно, приховує у собі крайні протилежності й суперечності. Він може означати як звільнення, так і гноблення; він, очевидно, може містити в собі як позитивні можливості, так і загрози. Націоналізм може набувати настільки різних форм та "національних" різновидів, що можна засумніватися, чи справді в кожному з цих випадків ми маємо справу з тим самим явищем. Мабуть, тільки врахування конкретних історичних обставин дає можливість зрозуміти, що позначає чи має позначати в тому чи тому випадку цей термін. Але поки що сказане вище уможливорює тільки один висновок: націоналізм не існує як щось єдине, існують тільки різноманітні форми його проявів. Ось чому було б, мабуть, правильніше говорити про націоналізми, а не застосовувати слово "націоналізм" в однині" [Alter P. Nationalismus. – Frankfurt am Main, 1985. – S. 10–11].

ПАРТІЙНІ СИСТЕМИ ТА ЇХ РІЗНОВИДИ

Партійна система має велике значення для функціонування демократії, оскільки партії виступають посередником між громадянським суспільством і державою та є одним з базових інститутів сучасного суспільства.

Проблемі розвитку та функціонування партійної системи присвячено роботи західних вчених Т. Гоббса, М. Дюверже, М. Острогорського, М. Вебера, Н. Макіавеллі, М. Дюверже, Ж. Блонделя, З. Ньюмена, Дж. Сарторі та ін. Серед праць сучасних українських науковців необхідно виділити праці А. Зельницького, П. Удовенко, Ю. Шведа, М. Обушно-го, М. Горлача, В. Кремень.

Мета даного дослідження полягає у дослідженні сутності партійної системи, її різновидів та теоретичних аспектів функціонування.

В науковій літературі існує велика кількість визначень партійної системи. Так, за М. Дюверже партійна система представляє собою форму та умови співіснування політичних партій у певній державі. Науковець Дж. Сарторі трактує її як систему взаємної діяльності, яка є результатом конкуренції між партіями. За В. Г. Кременем та М. І. Горлач, партійна система – це спільність взаємозалежних політичних партій, що прагнуть до встановлення, утримання і здійснення влади [Дюверже М. Политические партии / пер. с фр. Л. А. Зимина. – М., 2002; Політологія : підручник / за заг. ред. проф. В. Г. Кременя, проф. М. І. Горлача. – Харків, 2001].

Таким чином, з огляду на існуючі трактування партійної системи, можна виділити два підходи до її визначення:

- як систему взаємозв'язків між партіями;
- як зв'язки між партіями, державними інститутами та іншими організаціями.

Перший підхід дещо ускладнює сприйняття однопартійних систем: якщо немає інших партій для взаємодії – немає партійної системи. Другий підхід є ширшим та включає в себе взаємозв'язок з іншими організаціями. Окрім того, необхідно врахувати, що головною метою політичних партій є здобуття державної влади. Саме тому не можливо враховувати можливі зв'язки між партійними структурами та органами державної влади. Тому більш прийнятним є визначенням партійної системи в рамках другого підходу, як системи взаємозв'язків між політичними партіями, а також відносин між партіями та іншими інститутами політичної системи, враховуючи способи формування уряду, представництво інтересів, участь політичних партій у формуванні засад державного управління [Сітарський О. Вплив партійних систем у перехідних та демократичних суспільствах на формування засад державного управління // Демократичне врядування. – 2009. – Вип. 3].

Партійні системи об'єднують ті політичні партії, що справді виробили і дотримуються загальних принципів боротьби і взаємовідносин, дозволених законодавчими актами. Саме характер партійних систем визначає і вид політичного режиму, механізм і ефективність демократії.

Класичним є визначення М. Дюверже, який виділяє одно-, дво- та багатопартійні системи. Дж. Сарторі поширив цю типологію, виокремивши однопартійну, гегемоністську, з домінуючою партією, двопартійну, обмеженого плюралізму, поляризованого плюралізму, атомізовану системи. В основу цієї типології покладено ідеологічну ознаку: однопартійна система є моноідеологічною, атомізована – ідейно різномірною. Саме між цими двома полюсами залежно від ступеня розвитку й варіантів ідеологічного плюралізму в діяльності партій розташовуються решта п'ять партійних систем [Політологія для вчителя : навч. посібник для студентів педагогічних ВНЗ / за заг. ред. К. О. Ващенко, В. О. Корнієнка. – К., 2011].

Науковці О. Зайчук та Н. Оніщенко у власних працях виділяють наступні види партій:

1. Масові політичні партії. Їх діяльність орієнтована на політичне виховання, підвищення політичної активності населення, надання цій активності якості постійності і безперервності.

2. Кадрові політичні партії. Виникають як виразники волі пануючих суспільних класів, інструмент оновлення еліт на основі кооптації в умовах обмежень на виборче право. Прагнуть до об'єднання еліт, збільшення чисельності з метою посилення впливу на електорат для перемоги на виборах.

3. Правлячі партії. Це партії, які вже одержали і здійснюють владу, головним чином через своїх членів, які займають найважливіші державні посади.

4. Партії влади – існують у державі перехідного типу. Це подекуди тимчасові об'єднання, засновані на популярності конкретних діячів, використанні певного рівня реального поділу влади у державі і прагненні політичної влади вищих менеджерів виконавчої влади.

5. Державно-патріотичні партії. Вони орієнтуються на мобілізацію представників усіх соціальних прошарків і груп на забезпечення цілісності та стабільності держави.

6. Проблемні партії. Підкоряють свою програму і діяльність вирішенню якого-небудь соціального завдання, вважаючи його найбільш актуальним (наприклад, екологічна партія).

7. Гротескні партії. Вбачають зміст своєї діяльності у демонстрації самотності певної групи громадян. Вони не претендують на владу, захищають обмежене коло своїх інтересів та мають невеликий кількісний склад [Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. Н. Зайчук, Н. Н. Оніщенко. – К., 2006].

Отже, на основі проведеного аналізу, можна підсумувати, що існує велика кількість класифікації партійних систем, які поділяються на одно-, дво- та багатопартійні. У основі типології партійних систем закладено моноідеологічну та атомізовану ідеологічну ознаку.

**Д. И. Костюченко, асп.,
Севастопольский национально-технический университет,
Севастополь**

ПЕРСПЕКТИВЫ СДПГ НА ВЫБОРАХ В БУНДЕСТАГ ОСЕНЬЮ 2013 ГОДА

Осенью 2013 СДПГ будет бороться за возвращение в правительство ФРГ. Сегодня это самая влиятельная оппозиционная сила страны. Напомним, в период с 1998 по 2005 гг. СДПГ вместе со своими союзниками партией "Союз-90-Зеленые" создавало правящую в стране так называемую "красно-зеленую" коалицию. Осенью 2005 года СДПГ потерпели пусть и незначительное, но поражение от ХДС-ХСС, набрав 34,2 % голосов. Незначительный отрыв от ХДС-ХСС позволил СДПГ войти в состав "большой коалиции", где представители немецких социал-демократов получили ряд министерских портфелей. Здесь следует отметить, что накануне парламентских выборов 2005 года, СДПГ пережила кризис, вызванной неэффективной социальной политикой тогдашнего канцлера Герхарда Шредера. В частности, из состава партии вышла большая часть радикально настроенных членов, образовавшим Левую партию. На выборах в бундестаг 2009 года СДПГ потерпело уже сокрушительное поражение, набрав всего лишь 23 %. Благодаря чему ХДС-ХСС смогла сформировать коалицию с Партией свободных демократов. А СДПГ пришлось уйти в оппозицию. Что ожидает социал-демократов на выборах осенью 2013 года и удастся им вернуться во власть?

По оценкам экспертов, рейтинги социал-демократов медленно, но начали расти. Сегодня на выборах в бундестаг им прогнозируют 29 % голосов избирателей. Подобная ситуация связана прежде всего с политической традицией в ФРГ, циклично менять правящие партии. Напомним ХДС-ХСС во главе с Ангелой Меркель находится при власти уже 8 лет. С другой стороны программа, с которой социал-демократы идут на выборы значительно "полевела": в ней значительное внимание уделяется финансированию социальных сфер, во внешней же политике социал-демократы призывают "переформатировать" позицию тандема ФРГ-Франция в Европейском союзе и отказаться от жесткого экономического диктата. Что доказывает и присутствие на берлинском съезде СДПГ, прошедшем в декабре 2011 года, тогда еще кандидата в президенты Франции Франсуа Олланда.

2013 год – год "больших выборов" начался в январских выборах в ландтаг земли Нижняя Саксония. Многие немецкие эксперты называли эти выборы лакумусовой бумагой для осенних выборов в бундестаг. Неожиданно для многих с незначительным отрывом победу одержала красно-зеленая коалиция. В то время как в Германии СМИ окрестили результаты выборов "кошмаром для фрау Меркель", один из ведущих российских экспертов Руслан Костюк считает, что данные выборы не могут характеризовать весь германский политический ландшафт. Одна-

ко перемога на виборах в Нижній Саксонії дає соціал-демократом шанс, якщо не сформувати власний кабінет, отримавши більшість на передстоящих виборах, то увійти в склад "великої коаліції", яка існувала з 2005 по 2009 рр. Не на руку СДПГ грає відносно благополучна економічна ситуація в країні на фоні затягнутого загальноєвропейського кризи. За прогнозами експертів, 2013 рік стане для ФРН вдалим: рівень безробіття становить порядку 6,7 %, що виглядає дуже оптимістично на фоні інших країн Євросоюзу, купувальна спроможність населення зростає, більша частина галузей німецької промисловості успішно подолали кризу. Безумовно, німці зв'язують ці успіхи з політикою правлячої коаліції ХДС-ХСС і вільних демократів. Крім того, ще однією несподіванкою на виборах в Нижній Саксонії стало 10 %, набраних вільними демократами, що, безумовно, не грає на користь соціал-демократів. А Ліва партія і Піратська партія, які в майбутньому могли б стати союзниками СДПГ в бундестагу, в ландтаг взагалі не потрапили.

Показальним для підготовки СДПГ до виборів 2013 року стало обрання в вересні 2012 року номер один партійного списку соціал-демократів, а значить кандидата на пост канцлера ФРН. Им став заступник голови партії, колишній міністр фінансів в "великій коаліції" Пеер Штайнбрюк. Одним з його головних конкурентів був екс-міністр іноземних справ і екс-лідер партії Франк-Вальтер Штайнмайер. Цей авторитетний "важкоатлет" німецької політики, за даними ЗМІ, відмовився від боротьби в силу недавно перенесеної важкої хвороби. Пеер Штайнбрюк є сьогодні третім за популярністю політиком в Німеччині, поступаючи сьогодні канцлеру Ангелі Меркель 20 пунктів. Сама ж СДПГ поступає своєму головному опоненту ХДС-ХСС 9 пунктів, що дозволяє їй лідерам сподіватися лише на можливе участь в форматі "великої коаліції", як це було в 2005–2009 рр. Питання про те, перестане чи СДПГ бути опозиційною силою і прийме чи участь в утворенні уряду залишається відкритим.

А. Б. Москалюк, канд. політ. наук, КНУТШ, Київ
amoskalyuk@ukr.net

ЕТАПИ РОЗВИТКУ УЯВЛЕНЬ ПРО ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ ТА ГРОМАДСЬКІ РУХИ

Історичний розвиток інституту політичних партій вплинув на зміну структури політичних режимів. Знання особливостей устрою політичних партій та механізму їх функціонування в умовах демократії є теоретично і практично значущими, адже вони необхідні суспільству для того, щоб не допустити згасання демократичних процесів.

Історичний процес незворотній, він постійно рухається, і разом з ним змінюються уявлення про ті чи інші явища суспільно-політичного життя. За різних часів змінювалися соціальні, історичні, політичні умови розви-

тку суспільства, а разом з ними змінювалися й погляди та ставлення щодо політичних партій.

Для того, щоб краще зрозуміти та систематизувати уявлення про політичні партії, які існували до нашого часу, звернемося до російського дослідника Т. Бекназара-Юзбашева, який у своїй книзі "Партії в буржуазних політико-правових вченнях" виокремлює чотири етапи розвитку уявлень про політичні партії, що відповідають певним позиціям щодо них держави [Партии в буржуазных политико-правовых учениях / Т. Б. Бекназар-Юзбашев. – М., 1988]:

- перший етап – протидія, протиборство, придушення й боротьба з партіями – період існування абсолютистських держав аж до кінця XVIII ст., який характеризується стійкою опозицією держави до будь-якого політичного угруповання;

- другий етап ігнорування партій – з кінця XVIII ст. до кінця XIX ст., коли буржуазно-ліберальні держави в особі своїх публічних можновладців забезпечували формальні умови для будь-якої політичної ініціативи, яка не порушує громадянського буржуазного правопорядку;

- третій етап – визнання та легалізація партій – період розвитку сучасних буржуазно-демократичних держав, у яких партії здобувають функції "посередника-керівника";

- четвертий етап – подальший розвиток буржуазної демократії, коли партії остаточно перетворилися на "посередників" між громадянським суспільством та державою [Партии в буржуазных политико-правовых учениях / Т. Б. Бекназар-Юзбашев. – М., 1988. – С. 116–117].

Розглянемо відповідно ці етапи під кутом зору виникнення та еволюції політичних партій.

В історії людської цивілізації поява партій була закономірним етапом у розвитку суспільного життя. У працях видатних мислителів античності – Фукідіда, Платона, Аристотеля, Цицерона – ми знаходимо осмислення об'єктивної ролі фракцій та політичних угруповань у житті античного суспільства та їх жорстку критику.

У Середньовіччі негативне ставлення до партій базувалося на поглядах на державу, які відповідали традиціям європейських феодальних монархій, що характеризувалися єдністю державної волі, влади й суспільного блага. Сама політична практика феодально-абсолютистських держав і ті доктрини, що її відображали, об'єктивно протистояли появі та розвитку партійних форм і теорії партії.

Християнська теорія держави сприйняла критику фракцій і політичних угруповань від античних мислителів. Наполеглива проповідь боговстановленої єдності "земного царства" та вимоги "взаємної згоди" у спільному проживанні його членів заперечували світоглядні й політичні розколи, які уособлювались в образі партій. Рушійним мотивом заперечення політичних партій, наприклад, для Фоми Аквінського (1225–1274 рр.) були уявлення про згубний вплив партійних угруповань на державний та суспільний розвиток [Борош Ю. Фома Аквинский. – М., 1966]. У свідомості різних верств суспільства партії уявлялися як небезпечні та негативні явища.

Початковий етап партіогенезу сягає своїм корінням у кінець XVII – початок XVIII ст. Це був період, коли зароджувалися політичні системи ранньобуржуазних держав Західної Європи та Америки. Політичні процеси того часу, що супроводжувалися Громадянською війною в США, буржуазними революціями у Франції та Англії, свідчать про те, що поява партій відображала ранню стадію боротьби між прихильниками різних політичних напрямків нової державності, що тільки-но почала формуватися: аристократами і буржуа, якобінцями й жирондистами, католиками й протестантами. Знаменуючи собою певний етап в ускладненні політичної системи індустріального типу, партії виникли як інструмент обмеження абсолютної монархії, включення в політичне життя "третього стану", утвердження в суспільстві загального виборчого права, розвитку представницької системи. З їх допомогою зміна складу політичної еліти, рекрутування правлячих кіл стало поступово перетворюватися на справу виборчого корпусу.

Визначальну роль у виникненні партій відіграли класові, соціальні, національні та інші конфлікти. Однак свій вплив здійснили й соціокультурні особливості розвитку окремих країн, демографічні процеси й навіть релігійні мотиви (наприклад, виникнення католицьких партій у Німеччині та Бельгії у XVIII столітті).

Необхідно зазначити, що період XV – кінця XVIII століть характеризується ворожим ставленням до партій. Під партією тоді розуміли нелегітимну групу, яка характеризувалася скоріше поняттям "крамола", сенсом діяльності якої була лише реалізація приватних інтересів її лідерів, що часто використовували нелегітимні методи боротьби між собою. Це призводило до внутрішніх розбратів і дестабілізації суспільства. Такої позиції дотримувалися у своїх поглядах Н. Макіавеллі, Д. Юм, Г. Болінброк.

У період з XVIII і аж до початку XIX століття держава вже почала визнавати партії. Соціальні філософи, політики-практики поступово доходять висновку про те, що партії мають право на існування, та визнають їх необхідність. Таке ставлення до політичних партій ми знаходимо в роботах Дж. Медісона, Т. Джефферсона, А. де Токвіля.

Процес зростання ролі та впливу партій у державі сприяв виробленню й формуванню позитивної концепції партій у буржуазній політико-правовій теорії. На цьому етапі вчені здійснюють класифікацію партій за різними типами залежно від суспільно-політичних проявів, їхньої ролі та місця в державі, ставлення до державних структур, наявності у партій політичної програми. Дослідники того часу вважали політичні партії, навіть ті, що позбавлені правової форми, основою сучасної для них демократії. Ворожість колишніх монархій до партій вони вважали погано прихованим ворожим ставленням до демократії. Демократія, на їхню думку, неминуче являє собою "партійну державу". У той період у суспільстві констатувалася необхідність демократизації суспільно-політичного життя й припускалася можливість впливу на цей процес з боку партій [Партии в буржуазных политико-правовых учениях. – С. 115]. Процес відмови від протиставлення, розмежування між державним правопорядком та партійною сферою завершився, як відомо, тим, що саме партії

почали призначати главу уряду й рекомендувати кандидатури на міністерські посади, контролювати й скидати урядові кабінети, у партійному політичному бюро почала здійснюватися велика політика, стали прийматися рішення щодо виконання законів.

Період XIX–XX століть ознаменований вже повністю легітимними (визнаними суспільством) політичними партіями. Дж. Брайс, А. Лоуелл, М. Острогорський демонструють зовсім інше, відмінне від уявлень XVIII століття ставлення до політичних партій. Вони не уявляли собі суспільство без політичних партій. Основну увагу в їхніх працях було приділено дослідженню організаційної структури і методів партійної боротьби.

Зараз величезна роль політичних партій у сучасному демократичному суспільстві не викликає жодних сумнівів, адже політичні партії у політичній системі суспільства завжди були і залишаються важливим і необхідним елементом здобуття, впливу та здійснення політичної влади.

Т. С. Рева, ст. викл.,

Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Київ
tutti@ukr.net

ПРАВОЕКТРЕМІСТСЬКІ ПАРТІЇ: ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Правий екстремізм – багатоаспектне поняття. У науковій літературі не існує єдиного підходу до розуміння цього явища. Його визначають як протилежність демократії; фашистську або нацистську ідеологію; як проґресивні ворожі сили тощо. У політичному просторі він проявляється у діяльності різноманітних громадських об'єднань, особливе місце серед яких займають правоекстремістські партії. Однак відсутність єдиного підходу до визначення правого екстремізму зумовила термінологічну плутанину у визначенні правоекстремістських партій.

У вітчизняній політологічній лексиці вживаються такі прикметники для характеристики правоекстремістських партій як крайній, ультра, радикальний, неофашистський, а в західноєвропейській та американській – far right, ultra right, extreme right, populist та radical right, new radical right та ін. Вживання всіх цих означень залежить від того до якої школи належить той чи інший автор.

Марксистська традиція використовує термін неонацизм та неофашизм. Вона представлена у працях дослідників Східної Європи та Східної Німеччини. Головний недолік цього підходу полягає в тому, що не всі сучасні ультраправі партії є продовженням фашистської чи нацистської ідеології. Це й стало причиною введення в політичну науку терміну "нові крайноправи" у другій половині XX століття (П. Ігназі).

Найбільш дискусійними відношеннями є різниця між "extreme – radical" та "extreme – populist".

Першу пару понять потрібно розглядати у контексті розуміння екстремізму та радикалізму. Існує два підходи до їх розмежування – європейсько-континентальний та американський.

У європейській науковій думці ці поняття розмежовують. Так екстремізм характеризується відкиданням ідей ліберальної демократії, антиєгалітаристським характером і антипарламентською орієнтацією. Радикалізм – це проміжна ланка між екстремізмом та поміркованістю, спрямована на докорінні зміни сучасного конституційного ладу шляхом реформування.

У німецькій мові межа між екстремізмом та радикалізмом проходить через вживання термінів "verfassungswidrig" (протилежний/суперечливий конституції) та "verfassungsfeindlich" (ворожий конституції). Від терміну, який застосовується до політичної партії, залежить чи знаходиться вона під наглядом державних органів безпеки [Mudde C. The ideology of the extreme right. – Manchester, 2002. – P. 12].

Американський підхід ототожнює екстремізм і радикалізм. Для них радикалізм має широке значення, яке формувалось під впливом нативізму, тобто політики захисту інтересів місцевого населення від іммігрантів. Історично нативізм увібрав у себе мілітаризм, християнський фундаменталізм, ворожість до центрального уряду, антикомунізм, ворожість до іноземців.

Вищезгадані підходи варто доповнити третім, який розкриває особливості розуміння екстремізму та радикалізму в політичній думці пострадянських держав. У цьому підході як і в європейському, відбувається розмежування між цими поняттями, але якщо європейці проводили межу через цілі діяльності політичних партій, то у постсоціалістичній думці межа проходить через природу діяльності партій.

Радикалізм перш за все застосовується для підкреслення розриву з загально визнаною традицією. На відміну від екстремізму він фіксує свою увагу на змістовому боці тих або інших ідей, а вже потім розглядає методи. Радикалізм може бути суто "ідейним", а не "дієвим", на противагу екстремізму завжди "дієвий", але не у всіх випадках "ідейний". Екстремізм звертається спочатку до розгляду методів і засобів боротьби, усуваючи ідеї на другий план [Ольшанский Д. В. Психология террора. – М., 2002. – С. 216].

Співвідношення понять "extreme-populist" розкривається через зв'язок понять правий популізм та правий екстремізм. Існує два підходи у розумінні зв'язків між правим екстремізмом та правим популізмом. Прихильники першого заперечують ототожнення, адже популізм лише як стиль поведінки чи стратегії до якого вдаються як праві так і ліві сили. Представники другого вживають правий популізм як синонім сучасних ультраправих партій (Х.-Дж. Бетц, Х. Функе, Л. Ренсманн) та виділяють такі риси правого популізму:

- Використання етноцентристських, націоналістичних або ж антисемітських ідеологічних елементів (в питаннях імміграції, злочинності, внутрішньої безпеки та національної ідентичності);
- Вміле інсценування "порушення табу", відмова від мови та форм комунікації ліберальної демократії. Натомість використовуються правоавторитарні фантазії про сильну, харизматичну особистість.

- Антиелітарна стилізація проти "пануючого політичного класу" [Ренсманн Л. Новый правый популизм в Европе: Сравнительный анализ политических партий и движений // Актуальные проблемы Европы. Правый радикализм в современной Европе. – 2004. – № 2. – С. 77].

Оскільки ці основні риси притаманні й правому екстремізму, але в радикальнішій формі, правий популізм можна назвати поміркованою формою правого екстремізму.

Таким чином, термінологічна проблема полягає у тому, що дослідники аналізують політичні партії за різними методологічними підходами. Одні акцентують свою увагу на біхевіоральному аспекті і вживають термін популістські, інші на ідеологічному – неофашистські тощо. У сучасній партології існує термін який вирішує питання розмежування правих екстремістів, популістів, радикалів – "far right" або крайні праві. Саме це поняття є найширшим та включає всі вище перераховані.

А. Ф. Руденко, студ., ДонНУ, Донецьк

ІДЕОЛОГІЯ У ПОЗИЦІОНУВАННІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ НАПЕРЕДОДНІ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2012 р.

Політичні партії в демократичних країнах є виразниками суспільних інтересів й настроїв населення, "двигунами" ідей державного розвитку. За Дж. ЛаПаломбарою, партія є носієм ідеології чи певної системи орієнтацій ідеологічного характеру [Філософія політики : підручник / авт.-упоряд. В. П. Андрущенко. – К., 2003. – С. 182]. Тобто, ідеологія є обов'язковим елементом структури будь-якої політичної партії. Отже, позиціонування політичних партій на політичному полі відбувається і в ідеологічному спектрі. Українські політичні партії не є винятком, але мають ряд особливостей і власну специфіку.

Мета тез – виявити специфіку та роль ідеологічного чиннику позиціонування політичних партій України у контексті парламентських виборів 2012 року.

Актуальність дослідження ролі партій як суб'єктів політичної ідеології відбилася у роботах таких вітчизняних науковців, як С. Конончук, А. Мелешевича, І. Миклашука, М. Обушного, М. Примуша, Ю. Шведа.

Українська політична реальність характеризується наявністю значної кількості політичних партій, що свідчить про багатоманітність ідеологічних течій. Ідеологія є основоположною ознакою при визначенні назв партій, її сутності і тих принципів, на основі яких розробляється політична платформа. Так, з 201 зареєстрованої партії в Україні [Єдиний реєстр громадських формувань: <http://www.minjust.gov.ua/parties>], 67 (33 %) – саме у назві ідеологічно ідентифікують себе, з них 8 – "зелені", 3 – жіночі рухи.

Ідеологія – основа політичного капіталу партії. Саме це дозволяє "триматися на плаву" КПУ, СПУ, НРУ серед безликих, маловідомих партій, наприклад, "Совість України", "Спільна дія", "Твоя Україна" тощо.

Ідентифікуючи найрентинговіші політичні сили в Україні, політичні аналітики припускають, що "Партія регіонів" схилається до консервати-

зму, ВО "Батьківщина" до соціал-демократії, "Фронт змін" до лібералізму [Сисарєв О. В. Проблема ідеологічної ідентифікації в Україні: <http://intkonf.org/sisarev-ov-problema-ideologichnoyi-identifikatsiyi-v-ukrayini>].

При цьому, спроби охарактеризувати більшість українських політичних сил з ідеологічної точки зору, найчастіше, все ж носять умовний характер. Головною причиною цього є очевидна орієнтація партій на електоральний результат. Причини обов'язкового ідеологічного позиціонування насамперед обумовлені міркуваннями технологічного, проектного характеру.

Партійні програми й політичні ідеології, як правило, мають декларативний характер і не відповідають практичній діяльності даної політичної сили. Як наслідок, політичні об'єднання часто є ситуативними, кон'юктурними, спричинені політичною корупцією [Муклащук І. М. Ідеологічні засади політичних партій України (за передвиборними документами 2006–2007 рр.) // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 3(12). – С. 81]. Причому ротації політичних еліт відбуваються не лише на персональному рівні ("перебіжчиків", "тушок"), а вже в українських реаліях після повернення Конституції 1996 р. закріплено передумови для того, аби депутат безкарно мігрував від фракції до фракції, чим, фактично, зраджував власного виборця, який обирав політика однієї ідеології, а згодом отримував депутата іншого "політичного віросповідання". Самі партії та партійна система загалом, що зумовлено частими змінами політичної системи та виборчих моделей на догоду політичній кон'юктурі. А з поверненням змішаної виборчої системи, як засобу найлегшого формування більшості, призведе до надвисокофрагментованого партійного представництва з 1–2 домінантними фракціями, що не буде сприяти стабілізації партійної системи [Конончук С. Партії перед виборами: первинне позиціонування: <http://www.pravda.com.ua/articles/2012/05/15/6964454>] і, відповідно, ускладнюватиме ідеологічну ідентифікацію.

В Україні сьогодні переважають егалітарні настрої і популістські програми "всеосяжних партій" [Сисарєв О. В. Ідеологічні основи політичних партій в Україні, перспективи розвитку партійної системи: <http://intkonf.org/sisarev-ov-ideologichni-osnovi-politichnih-partiy-v-ukrayini-perspektivi-rozvitku-partiynoyi-sistemi>].

Найбільш показовий приклад всеосяжної партії – "Партія регіонів", гаслом якої на виборчій кампанії – 2012 є: "Партія, яка буде!". При цьому не зрозуміло: на основі чого (яких ідеологічних засад) "будує" партія влади? За А. Мелешевичем, "партія влади" – політичний блок, який має деідеологізовану, прагматичну та центристську природу; покладається на державні та інші "адміністративні ресурси", щоб досягти своїх цілей, включаючи участь у виборах, та базує свою участь у виборах на чітко вираженому персонально-харизматичному факторі [Мелешевич А. Партії влади та партійні системи в пострадянських країнах // Вибори і демократія. – 2006. – № 1 (7). – С. 72].

У цілому, сьогодиншній етап розвитку українського політикуму часто називають періодом деідеологізації, коли політична ідеологія виявилася фактично повністю заміненою персоналіфікацією політичного процесу.

Висловлюються навіть припущення, що партії свідомо уникають ідеологічного самовизначення, як необов'язкового елементу, що покладатиме на них додаткову політичну відповідальність та обмежуватиме свободу дій [Гавленко І. А. Ідеологічні трансформації провідних політичних партій України // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1(6). – С. 13].

Ідеологічні постулати переважної більшості політичних сил, орієнтуючись на "середнього виборця, спираються не на ідеологію, а на виклики сьогодення. Популістські гасла не підкріплюються розробленими програмами дій. Меседжі виборчої кампанії не несуть ніякого ідеологічного навантаження. Наприклад, гасла ВО "Батьківщина" і "Фронт змін" – "Справедлива держава, чесна влада, гідне життя" чи партії Н. Королевської "Україна – Вперед!" – "Нова економіка – нова країна".

Проте, все ж не можна стверджувати однозначно, що партії сьогодні повністю не є суб'єктами політичних ідеологій. Так, традиційно-ідеологічними, судячи з партійних програм, в Україні залишаються комуністи й націоналісти, ідеологія яких є їхніми офіційними "візитними картками". Так, КПУ у своїй передвиборчій рекламі демонструє прихильність ідеології: "Безкоштовна медицина та освіта – для всіх! Повернемо соціальні гарантії, відібрані у народу!". Меседжі націоналістичного ВО "Свобода" також відображають його "політичний характер": "Перемогли фашизм – переможемо сталінізм! Наш прапор синьо-жовтий!", "У них – влада? У них – гроші? Але ж нас – більше! Ми у своїй, Богом даній країні". Але, навіть тут є застереження: зазвичай в практичній діяльності вони нічим не відрізняються від решти політичних партій. Комуністи голосують і підтримують капіталістичні й олігархічні клани, проти яких самі ж такі виступають. Націоналісти розчиняються або делегують свою підтримку іншим безликим утворенням [Миклашук І. М. Проблема становлення ідеологій у програмовій і практичній діяльності українських політичних партій: <http://www.viche.info/journal/599>].

Отже, для суб'єктів політичного процесу в Україні, ідеологія не грає реальної ролі, вони змушені її декларувати, оскільки це є необхідною умовою участі у електоральному процесі. Майже всі партії, що планують брати участь у виборах – 2012, замість чітко виражених, зрозумілих виборцеві ідеологій із розробленими стратегіями дій, пропонують формальний, впорядкований набір речень без будь-якого смислового прагматичного навантаження. Ідеологічна невизначеність більшості політичних партій, широке використання популізму стають домінуючими при боротьбі за електорат у українському політичному житті.

С. А. Теслюк, студ., КНУТШ, Київ
s/sveta@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ФІНАНСУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В РОСІЇ

До числа ключових проблем, від яких багато в чому залежить нормальне функціонування політичних партій, відноситься проблема їх фінансування. Дана проблематика завжди вважається делікатною і особ-

ливо широко не висвітлюється. Встановлення правових рамок регулювання порядку фінансування політичних партій є однією з основних цілей демократичного розвитку законодавства Російської Федерації.

Фінансову базу політичних партій в Росії, згідно статті 29 Федерального закону "Про політичні партії", формують такі джерела як: 1) вступні та членські внески, якщо їх сплата передбачена статутом політичної партії; 2) кошти федерального бюджету; 3) пожертвування; 4) фінансові надходження від заходів, що проводяться політичною партією, її регіональними відділеннями та іншими структурними підрозділами, а також доходів від підприємницької діяльності; 5) надходження від цивільно-правових угод; 6) інші не заборонені законом надходження [Центральная избирательная комиссия Российской Федерации: <http://cikrf.ru/news/relevant/2011/10/06/fin.html>].

Специфічною особливістю фінансування партій є існування великої кількості обмежень щодо пожертвувань (добровільних внесків фізичних осіб). В законодавстві чітко вказано, що пожертвування не повинно перевищувати 4 тис. 330 рублів. В Росії забороняється вносити грошові кошти політичним партіям: іноземним державам та іноземним юридичним особам; іноземним громадянам; особам без громадянства; анонімні внески; громадянам Російської Федерації, які не досягли 18 років; міжнародним організаціям; державним та муніципальним установам; військовим організаціям; благодійним та релігійним об'єднанням та ін. Тим не менше, сума добровільних внесків отриманих партією від однієї юридичної особи протягом календарного року не повинна перевищувати 43 млн 300 тис. рублів, а від однієї фізичної особи – не повинна перевищувати 4 млн 330 тис. рублів. А сума щорічних добровільних внесків, отриманих політичною партією, не повинна перевищувати 4 мільярда 330 млн рублів, тобто в середині країни можна вільно та в великій кількості надавати благодійні внески партіям [Официальный интернет-портал правовой информации: <http://pravo.gov.ru/index.html>].

На сьогодні доступ до фінансової звітності політичних партій можливий завдяки офіційному сайту Центральної виборчої комісії Російської Федерації. Там відображаються результати перевірки зведених фінансових звітів в декількох варіаціях – в узагальненому вигляді та в детальному (з прізвищами пожертвувачів, з даними фізичних осіб, яким були повернені кошти через порушення тощо) [Центральная избирательная комиссия Российской Федерации <http://zoom.cikrf.ru/zoom/EdFields.asp?qnr=-1&ndoc=2&npg=-1>; http://cikrf.ru/politparty/finance/svodn_otchet_10.html]. Партія "Єдина Росія", яка на даний момент є правлячою, пропонує внести на законодавчому рівні питання зобов'язання партії повністю опубліковувати фінансову діяльність на своїх офіційних сторінках. Варто зазначити, що кошти, витрачені політичною партією, її регіональними відділеннями та іншими зареєстрованими структурними підрозділами на підготовку і проведення виборів, обліковуються окремо і це є досить спірним питанням.

Цікавою особливістю є право політичної партії відмовитись від державного фінансування, але навряд чи найближчим часом цим правом скористується одна з політичних партій Росії.

Політичні партії в Росії фінансуються з державного бюджету вже понад 10 років і в першу чергу це пов'язано із заборонаю депутатам Державної думи займатися підприємницькою діяльністю. У 2001 році грошові кошти виділялися, виходячи з розрахунку 1,5 рублів за голос. Але час від часу дана норма періодично підвищувалася: у 2005 році – до 5 рублів і в 2008 році – до 20 рублів за голос. На початку грудня 2012 року Президент Володимир Путін вніс зміни в статтю 33 закону "Про політичні партії", згідно з якими буде збільшено фінансування державою партій, які отримали на виборах не менше 3 % голосів виборців. В результаті, щорічне фінансування збільшилося в 2,5 рази – з 20 до 50 рублів за кожен голос виборця з федерального списку за підсумками виборів до Держдуми. На останніх виборах до Державної думи трьох відсотковий бар'єр подолали п'ять партій: "Єдина Росія", ЛДПР, "Справедлива Росія", КПРФ і "Яблуко". Як пише "Комсомольська правда", таким чином, партії "Єдина Росія" буде виділено більше 1, 6 мільярда рублів в рік, "Справедливій Росії" – близько 435 мільйонів, ЛДПР – 388 мільйонів, комуністам – 625 мільйонів, а партія "Яблуко" отримає більш 100 мільйонів рублів [Семушкин С. Партиям подкинули денегат: <http://www.kp.ru/daily/25994.5/2923905>].

В цілому, правове регулювання партійного фінансування недосконале, а закладений в законодавстві позитивний потенціал залишається багато в чому нереалізованим, в тому числі з причини недостатньо ефективної роботи виборчих комісій і правоохоронних органів.

Підсекція

"ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА"

*Т. С. Андрійчук, зав. сектором,
Департамент інформації та комунікацій з громадськістю,
Секретаріат Кабінету Міністрів України
andrtet@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Оптимізація шляхів розвитку демократії – визначальна риса багатогранного процесу суспільно-політичних трансформацій, що відбуваються в Україні. Важливою у цьому контексті є проблема становлення громадянського суспільства, інститути якого, насамперед громадські об'єднання, є невід'ємною складовою демократичної політичної системи.

Згідно зі статистичними даними, станом на 1 січня 2012 р. в Україні зареєстровано 3548 всеукраїнських та міжнародних громадських організацій, а також 82707 організацій з місцевим статусом, у тому числі місцеві осередки. Аналізу основних напрямків діяльності усіх цих об'єднань

перешкоджає відсутність їх єдиного реєстру, який наразі лише створюється Укрдержреєстром. Разом з тим аналіз наявної інформації про всеукраїнські та міжнародні громадські організації свідчить про те, що переважна кількість таких організацій є об'єднаннями фахівців, що мають на меті розвиток певної професійної сфери чи галузі (щорічно їх кількість складає від третини до половини усіх організацій, що реєструються). Починаючи з 2000-х рр., суттєво збільшується і кількість організацій експертно-аналітичного спрямування у різних сферах чи галузях (так звані "мозкові центри"). Ця ж тенденція характерна і для правозахисних організацій (пік зростання їх кількості припадає на 2007–2009 рр., а також на 2012 р.). Основне завдання цих громадських об'єднань полягає у здійсненні функцій представництва інтересів своїх членів або інших громадян у стосунках з державними інститутами, політичними партіями, лобюванні важливих для діяльності об'єднань правових та інших умов.

Означені тенденції в цілому відповідають континентально-європейській моделі громадянського суспільства, в рамках якої, на думку дослідників, розвивається громадянське суспільство в Україні. Ця модель характеризується наявністю громадських об'єднань, які прагнуть впливати на політичний процес для досягнення своїх цілей (на відміну від англосаксонської моделі з великою кількістю об'єднань за інтересами, які не взаємодіють з державою чи іншими політичними інститутами).

Дослідження розвитку громадянського суспільства в Україні в рамках континентально-європейської моделі потребує детального аналізу реальної ролі громадських об'єднань в сучасному політичному процесі, їх здатності виконувати такі важливі функції, як представлення перед державою інтересів своїх членів, захист прав і свобод громадян, формування політичного порядку денного, сприяння виробленню і донесенню до держави громадської думки щодо важливих суспільних проблем.

На ефективність виконання таких функцій, з одного боку, впливають внутрішні фактори розвитку громадянського суспільства, з іншого – наявність реальних інструментів політичної участі. Кількість зареєстрованих громадських об'єднань в Україні у співставленні до кількості населення є значно меншою, ніж у таких порівняно невеликих європейських країнах як Чеська Республіка (близько 68 тис. об'єднань), Угорщина (близько 58 тис.), Хорватія (близько 37 тис.). Певна "слабкість" громадського сектору в Україні пов'язана з його недостатньою прозорістю та відкритістю – більшість громадських об'єднань мало інформують про свою діяльність. Показовим є і той факт, що близько двох третин громадських організацій не знаходять за реєстраційними адресами, а інші відомості про їхнє розташування відсутні. Інститути громадянського суспільства мають також слабкі фінансові можливості для реалізації своїх завдань – рівень їх підтримки з боку бізнесу та громадян є вкрай низьким, державна підтримка надається лише окремим категоріям громадських об'єднань, гранти міжнародних організацій також доступні обмеженому колу інститутів. Громадському сектору властиві значна внутрішня розрізненість (за територіальною ознакою, рівнем активності, експертним потен-

ціалом інститутів громадянського суспільства) та недостатній рівень взаємодії між інститутами.

На нормативному рівні існує певний набір інструментів участі інститутів громадянського суспільства у політичному процесі. Зокрема, йдеться про інструменти участі у консультаціях з громадськістю органів виконавчої влади та роботі громадських рад при цих органах (постанова Кабінету Міністрів від 03.11.2010 р. № 996), проведенні громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади (постанова від 05.11.2008 р. № 976) тощо. Разом з тим на практиці ефективність застосування зазначених інструментів залишається невисокою:

- інститути громадянського суспільства не беруть активної участі у консультаціях з громадськістю, у тому числі за допомогою урядового веб-сайту "Громадянське суспільство і влада";
- більшість громадських рад при органах виконавчої влади не працює системно та не залучається до обговорення проектів суспільно важливих рішень;
- інструмент громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади практично не застосовується (за п'ять років проведено лише близько двадцяти експертиз).

Варто зазначити, що і "тіньові" інструменти участі, наприклад лобювання прийняття відповідних рішень в уряді чи парламенті, на сьогодні здатні використовувати лише окремі потужні інститути громадянського суспільства. Співпраця ж інститутів з політичними партіями здебільшого обмежується утворенням коаліцій під час виборчих кампаній.

Таким чином роль інститутів громадянського суспільства у сучасному політичному процесі в Україні залишається недостатньо впливовою. Тому українське громадянське суспільство має ще пройти тривалий шлях до повноцінного втілення континентально-європейської моделі. Це актуалізує питання пошуку шляхів посилення спроможності громадських об'єднань для успішного представлення ними інтересів громадян у політичному процесі.

Н. О. Балабанова, студ., КНУТШ, Київ
tiesto4ka@gmail.com

РОЛЬ ДЕРЖАВИ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІНСТИТУЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проблема інституційного забезпечення громадянського суспільства є однією з найважливіших для сучасної України. Активний процес формування інститутів демократичного суспільства розпочався в Україні з проголошенням незалежності. Складовими цього процесу стали утвердження принципів демократії і політичного плюралізму, формування багатопартійної системи, забезпечення прав і свобод громадян, створення розгалуженої мережі громадських організацій, становлення незалежних засобів масової інформації, свобода слова, формування систе-

ми самоврядування тощо. Надзвичайно важливим є те, що цей процес в Україні регламентований Конституцією України і Законами України.

У 2012 році Указом Президента України було затверджено Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні, у якій чільне місце відводиться розвитку інститутів громадянського суспільства [Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації : Указ Президента України від 24 березня 2012 р. № 212/2012: <http://www.president.gov.ua/documents/14621.html>]. Проте виникає питання про загрози втручання держави в діяльність громадянського суспільства та нівелювання його специфіки, враховуючи, що його інституціональною основою виступають соціальні групи, організації та рухи "неполітичного" характеру, не створені державою. Тим більше, що історія становлення громадянського суспільства, наприклад у Росії, свідчить, що надмірне втручання держави до справ громадянського суспільства не сприяє розвитку здатності до самоорганізації та самореалізації інтересів громадян.

Теоретично така загроза існує, якщо під громадянським суспільством розуміти окрему сферу соціуму, яка існує поряд з державою, але незалежно від неї, і в якій реалізуються інтереси громадян та їх об'єднань. Подібний підхід певною мірою корелюється з англо-американською традицією у розумінні сутності громадянського суспільства, яка, незважаючи на окремі позитивні сторони, не може бути цілком відтворена в умовах країн пострадянського простору, оскільки недооцінює роль держави в побудові громадянського суспільства [Див. Цвиг В. Ф. Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика : монографія. – К., 2002. – С. 95–96].

Необхідність державного регулювання процесів розвитку і функціонування інститутів громадянського суспільства зумовлюється тим, що деякі з них можуть здійснювати не лише конструктивний, але й деструктивний вплив по відношенню до інших його інститутів. Наприклад, ринок, породжуючи економічну нерівність, виступає джерелом протиріч і несправедливості між приватними, груповими і загальними інтересами. Роботодавці на ринку завжди мають ширші можливості для реалізації власних інтересів, аніж наймані працівники. Інститут приватної власності, що відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні інших інститутів громадянського суспільства, забезпечує інтереси роботодавців за будь-яких обставин. Тому держава має використовувати всі свої можливості з метою протидії монополізації права приватної власності.

Чи зацікавлена держава в інституціональному розвитку громадянського суспільства? Безперечно, що так. Значення громадянського суспільства для розвитку держави не слід недооцінювати. Наприклад, держава не завжди може забезпечити належним чином надання якісних та економічно ефективних соціальних послуг. Тому залучення громадських організацій до реалізації окремих фінансово обтяжливих завдань дозволяє, по-перше, зберегти високі соціальні стандарти для населення, по-друге, заощадити кошти, оскільки громадські організації забезпечу-

ють надання адресної і оперативної благодійної допомоги та організацію громадян для самостійного задоволення їх інтересів без додаткових фінансових або адміністративних витрат з боку держави, що є особливо актуальним в умовах дефіциту державного бюджету.

Участь інститутів громадянського суспільства в ухваленні рішень органами законодавчої чи виконавчої влади дозволяє забезпечити більшу ефективність рішень з огляду на врахування потреб населення, альтернатив та можливих наслідків рішень. Як наслідок, зростає рівень довіри до органів публічної влади та рівень легітимності публічно-правових рішень, забезпечується реалізація цих рішень населенням.

В регулюванні діяльності інститутів громадянського суспільства не слід впадати в крайність, коли надмірний контроль держави обмежує можливості їх розвитку. Так, відповідно до Закону України "Про волонтерську діяльність" від 19 квітня 2011 р. організації, що працюють із волонтерами, мають отримувати спеціальну реєстрацію, забезпечувати страхування волонтерів тощо. Останнє, зокрема, є обтяжливим для неприбуткових організацій, можливості яких залучати додаткові вільні кошти є обмеженими, а отже не сприяє розвитку волонтерської діяльності в Україні.

Співпраця громадянського суспільства з державою спрямована на покращення соціально-економічного становища громадян і повинна відбуватись на рівноправних засадах. Недопустимим є як надмірне втручання держави до справ громадянського суспільства, так і домінування громадянського суспільства над державою. Роки незалежності в Україні дають підстави вважати, що роль держави в суспільстві залишається й надалі монопольною, хоча про розбудову основ громадянського суспільства говориться багато.

Україні, де громадянське суспільство ще повністю не сформоване, притаманний фрагментарний рівень громадянського суспільства, слабкість недержавних громадських організацій та їх об'єднань, неефективність влади у вирішенні соціальних проблем, залежність бізнесу від влади, що особливо проявляється на місцевому рівні [Див.: Про стан розвитку громадянського суспільства в Україні : аналіт. доп. / А. В. Єрмолаєв, Д. М. Горелов, О. А. Корнієвський [та ін.]. – К., 2012]. Прийняття Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні покликане усунути ці недоліки та забезпечити необхідні умови для подальшого розвитку інститутів громадянського суспільства.

М. С. Белова, асп.,

Московский гуманитарный университет, Москва, Россия

ПОЛИТИЧЕСКОЕ УЧАСТИЕ ОППОЗИЦИОННЫХ СИЛ В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ

Процессы модернизации в политической и экономической сферах оказали существенное влияние и на изменение политического сознания россиян, прежде всего, молодежи, которая сформировала свою гражданскую позицию в условиях идеологического плюрализма.

Проведенное социологическое исследование на базе пяти московских вузов – Московском гуманитарном университете, Национальном институте бизнеса, Институте деловой карьеры, Московском психолого-педагогическом университете и Российском государственном торговко-экономическом университете (выборка квотная, опрошено 1200 респондентов в возрасте от 18 до 21 года) доказывает увеличение доли молодежи мегаполиса получающей информацию с использованием коммуникативных ресурсов – Интернет, сотовой связи и пр. При этом интерес к политическим событиям выше от 3,2 % (18 лет) до 4,1 % (21 год) среди юношей.

Безусловно, изменения, произошедшие в каналах передачи и получения информации, в современном информационном обществе, оказали влияние и на формирование гражданской позиции. Интернет отчасти способствует политизации молодёжи, так как поиск ресурсов, как правило, начинается со страниц, на которых представлена информация о важнейших социально-политических событиях в стране и мире. Молодёжь имеет возможность оперативно получать информацию о предстоящих политических акциях, в том числе, мероприятиях направленных на выражение гражданской позиции в отношении действий правящего политического класса. При этом организаторы, могут отслеживать количественный и качественный состав аудитории, которая выразила свое решение в участие в тех или иных форумах.

Рассматривая участие молодёжи в оппозиционном движении России в 2011–2013 гг. стоит отметить, что большинство акций и митингов, прошедших в столице и других регионах России имеют антиправительственную направленность и в частности антипутинскую.

В сравнение с политическим "затишьем", в первом десятилетии XXI в., в стране началась волна массовых протестных акций. За два последних года были организованы и проведены протесты различными институтами гражданского общества и отдельными политиками с целью оказания влияния на политический курс, реализуемый правящим политическим классом. Так, 4–6 декабря 2011 г. в Москве, на следующий день после выборов, самым крупным событием была санкционированная акция "Солидарность", которая по разным оценкам собрала от 2 до 10 тысяч человек. Спустя несколько дней, 10 декабря 2011 г. состоялся митинг на Болотной площади, который собрал по разным оценкам от 25 до 150 тысяч участников. В конце месяца – 24 декабря состоялся политически важный митинг на проспекте Сахарова. В этот день также прошла серия акций в других городах России. В январе 2012 г. состоялся митинг организованный оппозиционной партией "Яблоко" объединивший определенную часть российской интеллигенции. В начале февраля 2012 г. прошёл один из самых массовых митингов – митинг "За честные выборы" на Болотной площади.

При этом необходимо отдать должное органам государственной власти и полиции, которая максимально корректно вела себя при про-

ведении оппозиционных политических акциях. При этом все несанкционированные мероприятия пресекались властью, в соответствии с законодательством Российской Федерации. В частности, 5 и 10 марта 2012 г. были разогнаны митинги на Пушкинской и Лубянской площадях, а также несанкционированный митинг оппозиции в Санкт-Петербурге.

Однако это не останавливало организаторов митингов, которые ставили перед собой задачу максимального привлечения россиян к участию в политических акциях и формированием гражданской позиции по отношению к действиям властей. 24 и 25 марта прошли митинги в ряде российских городов – Ростове-на-Дону, Новосибирске, Екатеринбурге, Омске, Нижнем Новгороде, Барнауле, Томске, Архангельске, Воронеже, Туле и Костроме, 8 апреля были проведены флешмобы "Белое метро" и "Белая площадь" (символом антиправительственных митингов является белая лента), 6 мая прошла одна из самых ярких акций молодых оппозиционеров – "Марш миллионов", которая ознаменовалась большим количеством столкновений между участниками и полицией и сопровождалась массовыми задержаниями участников акции.

Политологи В. Буренко, А. Москалев, Л. Пастухова, исследующие вопросы власти и оппозиции, сходятся во мнении, что в современном состоянии оппозиция представляет собой "спящую" силу. Однако мировая политическая практика свидетельствует, что для активизации в политических акциях необходим достаточно короткий временной промежуток. Современные средства массовой коммуникации могут оперативно объединить аудиторию, прежде всего молодежь, вокруг острых неразрешенных социально-экономических проблем для участия в различных политических акциях.

Таким образом, можно определить вектор направления и перспективы развития протестного движения в современной России. Во-первых, состав в оппозиционных политических движениях за представителями молодежной аудитории. При этом часть, оппозиционных организаций, вместо того, чтобы участвовать в акциях направленных на оказание эффективного влияния на власть, создают видимость протестной деятельности, удовлетворяя тем самым интересы определенных политических сил. Во-вторых, в России в целом, не только среди молодого поколения, очень немногие готовы к активным политическим действиям для последовательного отстаивания собственных интересов. В-третьих, в ближайшее время российская оппозиция должна определиться с их лидером и расширить свой состав посредством максимального вовлечения в нее молодежи. Данный процесс будет трудным, так как политические технологи администрации Кремля постоянно проводят мониторинг, направленный на отслеживание проблемных вопросов с целью оперативных их разрешений, в том числе с использованием манипулятивных технологий.

ТВОРЧІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ САМОСТІЙНОСТІ РЕЛІГІЙНОЇ СВІДОМОСТІ І ЗМІН РЕЛІГІЙНОСТІ

Наскільки будова світу у мисленні людини сконструйована самою людиною? Світ сприймається віруючою людиною як чужа фактичність, яка йому не підконтрольна, а не як продукт його власного конструювання. Релігія, ритуали і звичаї представляють собою сконструйовані людиною інститути.

Нове явище в суспільстві виникає як результат дії багатьох факторів одночасно. Системна детермінація – це і є багатофакторність обумовлення. Кожний елемент, що входить в систему, пов'язаний з усіма іншими елементами і в той же час відокремлений, тобто відносно самостійний, автономний. Він детермінований системою і формує сам себе, а також надає такий вплив на всі інші елементи системи. При цьому саме соціокультурна детермінація означає посилення суб'єктивного, ідеального початку в процесі детермінації, збільшення ролі свідомості (в тому числі релігійній) у механізмі обумовлення людської діяльності. Трансформація природного в суспільно-історичний процес, а суспільно-історичного процесу в культурно-історичний процес якісно змінює сам зміст перетворення. Це не означає, що суспільне буття ніяк не визначає індивідуальну свідомість. Соціокультурна детермінація виражає взаємодію матеріальних і ідеальних факторів в діяльності людини. З одного боку, в діяльності людини виражається її детермінованість загальносоціальними причинами, факторами, умовами. А з іншого боку, ця ж діяльність перетворює у відповідності з ідеальними образами, цілями і цінностями матеріальні складові суспільного буття.

Релігію можна визначити як перетворену форму діяльності суспільства, особливий вид знакової діяльності. Фантастичний образ надприродного (в кінцевому рахунку, уявлення про Бога) може виникнути і виникає в історії людства в результаті звернення (перетворення) уявлень та змісту, знака і його сенсу, значення. З точки зору семіотики, образи предметів, наявні в індивідуальній свідомості, повинні бути прийняті за образи-знаки як самих предметів, даних в нашій свідомості, так і їх, існуючих поза свідомістю, прообразів. Всі образи, наявні у свідомості людини, розглядаються як знаки ідеальної сутності, об'єктивно, реально існуючої поза людиною, а вся природа перетворюється в резервуар символів по відношенню до надприродного. Відповідно, те чи інше розуміння природи надприродного безпосередньо визначає конкретний зміст релігійної свідомості, ступінь його автономності.

Для людини характерна творча інтерпретація отриманих даних про навколишній світ через її внутрішні переживання, установки. Це переосмислення може сягати глибоких, корінних змін у порівнянні з першим джерелом інформації. Цей процес може навіть трансформувати до не-

впізнання первинні данні. Наприклад, якщо звернутися до останнього масштабного чинника перетворення релігійної свідомості, що породив новий напрямок християнства – протестантизму, і там, можна зустріти творчу "переробку" релігійних уявлень у відомих діячів філософської та релігійної думки.

Індивідуалізм як основоположний принцип західної культури, безумовно, породжує і релігійний індивідуалізм. Ще однією важливою обставиною, що пояснює настільки широке поширення нетрадиційних релігійних рухів саме в рамках західного християнства, є сам прецедент появи протестантизму, який затвердив можливість вельми нетрадиційного тлумачення положень християнського віровчення. Але якщо християнство так вільно могли трактувати Лютер і Кальвін, то чому з їх діяльністю процес модернізації християнства повинен бути закінчений? І багато тому в XIX–XX століттях з'явилися нові християнські пророки, які не тільки по-іншому тлумачать основні положення Біблії, але й створюють нові "богооткровенні" книги, що іноді мають дуже мало спільного із традиційним християнством.

У сучасній протестантській теології виділяються такі доктрини, як "теологія кризи" К. Барта, теологія "деміфологізації Нового Завіту" Р. Бульмана, "універсальна теологія" П. Тілліха, теологія "мертвого Бога" Д. Бонхоффера, теологія надії Ю. Мольмана, теологія "смерті Бога" Г. Ваханяна і багато інших доктрин, які, проте, об'єднують одне – відступ від основних догматів традиційного християнства, в кінцевому рахунку, змінюють його сутність, і дають принципово нове тлумачення місця і ролі християнства в культурі Заходу. Розглянемо деякі з названих навчань, роблячи акцент на тому, наскільки значний присутній відступ від традиційного християнства і яку роль вони відводять християнській релігії в сучасній західній культурі. Подібний аналіз допоможе нам усвідомити багато важливих особливостей автономії сучасного релігійної свідомості.

Отже, теорії сучасних теологів виявляють настільки значний ступінь модифікації християнства в культурі постмодерну, що їх можна охарактеризувати як зміну християнства без його явного заперечення, що свідчить про те, як далеко зайшли процеси секуляризації. Як вірно зауважує з цього приводу Г. Рормозер, сучасні теологи були настільки налякані процесом секуляризації, що "почали з самих себе і секуляризували все, що було в багажі християнської догматики, що вже два тисячоліття практично не піддавалося сумніву".

Таким чином, можемо підкреслити, що процес секуляризації всередині самого християнства в зв'язку з розвитком релігійного індивідуалізму дав початок новому напряму у релігії, змінам у релігійній свідомості сучасної людини. Сенса релігійного індивідуалізму чітко проявляється в двох аспектах: по-перше, в запереченні ролі церкви як посередника між людиною і Богом і, по-друге, в тому, що віруючому дозволяється самостійно трактувати Біблію. Ця обставина має дуже важливе значення для прояснення і конкретизації поняття автономії релігійної свідомості, оскільки очевидно, що дана автономія є не тільки незале-

жність від загально-соціальних умов буття, але також свого роду "внутрішньо-конфесійної автономності" по відношенню до об'єктивних традицій, норм, цінностям, навчань даної релігійної системи, а від обумовлюється також індивідуальністю самої людини – як головного творця релігійних систем.

*Ю. М. Бондар, студ., НАУ, Київ
julia_bondar2003@ukr.net*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ

Громадянське суспільство – це один з основних елементів становлення демократичної держави. Оскільки в Україні відбувається поступовий процес становлення демократичної держави та громадянського суспільства, то дана тема є досить актуальною. Розвиток суспільства відбувається у взаємодії політичної системи, економіки та громадянського суспільства. Незрілість останнього в Україні виступає однією з головних перешкод для побудови успішної країни.

Результати останньої парламентської кампанії показали прагнення частини активних громадян до радикальних змін в країні та їх готовність відстоювати свої права.

Як відомо, громадянське суспільство починається з такого конструктиву як активність та відповідальність. Воно проявляється у вигляді сукупності формальних і неформальних неурядових організацій, рухів, ініціативних груп, органів самоуправління і самоорганізації населення, які можуть впливати на державну владу, примушуючи її враховувати різні, іноді суперечливі, інтереси та шукати шляхи і засоби їх задоволення, примирення і узгодження. Без зрілого громадянського суспільства є неможливою побудова правової демократичної держави. Оскільки тільки внутрішньо вільні, свідомі, небайдужі та активні громадяни здатні спільно контролювати державу, стримувати її від прагнення до розширення власних повноважень за рахунок наступу на громадянські права і тим самим, сприяти реалізації принципу "державна для людини, а не людина для держави". Однак, як слушно зазначав відомий американський соціолог А. Етцйоні, бути активним – це значить нести відповідальність, бути пасивним – значить бути під контролем. "Бути" в цьому контексті означає бути в процесі життя, бути в процесі соціальних коливань та соціальних потоків. Що стосується відповідальності, то соціолог її визначав як відповідальність в соціальній взаємодії, у можливості нести відповідальність за самого себе, у можливості бути творцем.

Позитивним трендом, який вселяє надію на перспективи розбудови громадянського суспільства, стали процеси самоорганізації громадян України. За статистичними даними кількість офіційно зареєстрованих об'єднань громадян на рівні громадських організацій із всеукраїнським та міжнародним статусами, а також на місцевому рівні постійно збільшується по країні в цілому і у всіх її регіонах.

З іншого боку, дані багатьох досліджень, що були проведені останніми роками, та рейтинги впливових міжнародних організацій вказують на незрілість громадянського суспільства в Україні. Кількісне зростання громадських організацій не збільшило частку залученого до цієї діяльності населення. Також їх впливовість залишилася незначною. За даними інституту соціології НАН України (дослідження 1994–2011 рр.), частка громадян – членів будь-яких громадських або політичних організацій (включаючи релігійні) складає близько 16 %. В 2010 році частка населення, що вважала себе членами релігійних організацій і церковних громад, складала 4 % населення; члени політичних партій, спортивних клубів і об'єднань за фахом – по 3 %; студентських товариств і молодіжних організацій – 2 %; частка членів інших громадських формувань складала 1 % та менше. Участь у діяльності політичних партій та громадських організацій досі залишається серед найменш значущих для громадян України цілей та цінностей (менше 3-х балів за 5-бальною шкалою), однак цей показник все ж таки зріс з 2, 09 балу 1994 р. до 2, 46 бала у 2011 році.

Разом з тим, за даними соціологічного дослідження, що було проведено компанією GFK на замовлення Українського Фонду Демократії "Спочатку люди" у 2011 році, 9 % населення готові брати участь у вирішенні хоча б однієї з проблем своєї громади в ролі організатора або активіста, ще 39 % – в ролі простого учасника. В таких видах роботи, як благоустрій вулиць, охорона природи, збереження зелених зон у містах, покращення екологічної ситуації готові взяти участь від 32 % до 37 % громадян старше 18 років. Тобто чітко прослідковується проблема низького рівня відповідальності та залучення громадян до суспільного життя країни, при їх досить стійкому індивідуальному бажанні долучитися до вирішення конкретних проблем своїх громад.

Окрім відсутності ефективного механізму залучення активних громадян до суспільної взаємодії, в Україні наявна проблема змістового наповнення такого процесу. Експертні майданчики та аналітичні центри могли б стати структурами, що заповнили б цю прогалину. Як зазначав польський політолог А. Смоляр, керівник Фонду ім. Стефана Баторія, аналітичні центри та експертні середовища сприяють формулюванню нових концепцій, відповідей на численні проблеми економічного, суспільного та політичного життя. Таким чином відбувається збагачення банку ідей, які циркулюють у суспільстві, здійснюється вплив на ідеї та дії політичних партій та громадських організацій. На підставі своїх аналітичних доробок експертне співтовариство пропонує вирішення наявних проблем чи вибір стратегії розвитку.

Відсутність моделі активізації суспільної взаємодії та впливового експертного середовища, яке могло би вдовольнити потреби людей в об'єктивній інформації, доповнюється кризою системи цінностей. Цінності мають вирішальне значення у процесі суспільної еволюції та розвитку громадянського суспільства. Цінності як ідеали визначають перспективи та можливості діяльності суб'єкта в середовищі. Тим самим вони стають головним чинником у виборі життєвої мети та стратегій її реалі-

зації, програмують зміст і форму діяльності у певній суспільній сфері. Тому будь-яка конкретна реалізація людської взаємодії формується на спільній ціннісній системі. Цінності як і ідеали впливають на перспективи та спрямування діяльності суб'єкта в середовищі. Тим самим вони стають головним чинником у виборі життєвої мети та стратегій її реалізації, програмують зміст і форму діяльності у певній суспільній сфері. Тому будь-яка конкретна реалізація людської взаємодії формується на основі спільної ціннісної системи.

Підсумовуючи зазначимо, що громадянське суспільство почне активно розвиватися тоді, коли суспільно-політичне життя країни у всіх його проявах наповниться ціннісним змістом, матиме в своєму складі інтелектуальні, експертні групи та налагодить комунікації між ініціативними та відповідальними громадянами країни.

М. С. Ващенко, студ., КНУТШ, Київ
VashchenkoM@mail.ru

ОСОБЛИВОСТІ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНСТВА В УКРАЇНІ

Дослідження сутності інституту президентства та визначення його особливостей у сучасних умовах розвитку України є актуальною темою сьогодення.

Вірне визначення поняття інституту президентства, розуміння його місця в політичній системі суспільства має велике теоретичне і практичне значення.

Теоретико-методологічні та практичні аспекти дослідження інституту президентства висвітлено в наукових працях Н. Нижник, С. Серьогіної, В. Шаповала, В. Яворського та ін. Значний внесок у дослідження особливостей інституту президентства в механізмі реалізації державної влади зробили В. Авер'янов, Н. Адамович, О. Городецький, С. Лисенко, В. Мельниченко, О. Сінкевич та ін.

Мета даного дослідження полягає у визначенні специфіки президентської влади та основ її інституалізації, а також тенденцій функціонування інституту президентства в Україні.

Інститут президентства є особливою формою держави. Проблема інституту президентства багатогранна. Її повне і всестороннє дослідження є предметом декількох суміжних наук: філософії, соціології, політології, правознавства, історії, етики, психології і ін. Поняття інституту президентства, як відомо, відноситься до числа ключових в політичній науці. Будучи по характеру інтеграційним, воно має величезне операційне значення при аналізі складних, багатопланових проблем, що дозволяли визначити ество і з'ясувати основні напрями еволюції політичної реальності. Проте, в політичній науці, як на Заході, так і на Сході відсутнє єдине загальноприйняте трактування цього терміну. Таке положення певною мірою залишає за фахівцями широку свободу вибору тих або інших дефініцій при дослідженні політичного процесу і особливостей виникнення і становлення

інституту президентства в якій-небудь конкретній країні [Політологія / за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка. – К., 2003].

Інститут президентства це –владний інститут, тобто сукупність владних повноважень президента у сфері державного управління, які в рівній мірі залежать як від конституційних норм, що регулюють функціонування президентської влади, так і від політичної діяльності самого президента.

До основних рис, що найбільшою мірою характеризують інститут президентства, як правило, відносять:

- президент є виборним главою держави, який може очолювати виконавчу владу або бути арбітром в системі поділу влади;
- в організаційному аспекті президент нікому не підлеглий і, взагалі, має високу ступінь незалежності від будь-яких інших державних органів, що не знімає з нього обов'язку діяти в межах правового поля держави;
- посада президента має яскраво виражений політичний характер. Йому належить важлива роль у формуванні політики держави, верховного політичного керівництва державними справами [Галаган Л. М. Сучасні тенденції розвитку інституту президенства в Україні // Гілея. – 2011. – Вип. 51. – С. 456–461].

У парламентській республіці президент здійснює свої конституційні повноваження лише за згодою уряду та має право вето на закони парламенту. У президентській республіці державна влада здійснюється шляхом надання президенту великого кола повноважень. Президент – глава держави, обирається народом і є главою уряду, який йому підвітний; він не підвітний парламенту, але має право відкладального вето щодо актів парламенту. У змішаній республіці поєднано ознаки президентської і парламентської республік, а саме: як і у президентській республіці главу держави обирає народ шляхом прямих виборів або колегія виборців, повноваження президента ширші і вагоміші, ніж у парламентській республіці (можливість втручання у законотворчий процес, як суб'єкта законодавчої ініціативи, право вето на акти парламенту; право видавати нормативно-правові акти); свої повноваження президент здійснює безпосередньо (у напівпрезидентських республіках) або через уряд (у напівпарламентських республіках); президент призначає прем'єр-міністра (главу уряду) лише за згодою парламенту; президент, як правило, є головнокомандуючим збройних сил, визначає військову доктрину держави, є окремим органом державної влади. У більшості змішаних республік використовується інститут контрасигнатури, коли частина актів президента має бути контрасигнована главою уряду, який несе за них відповідальність перед парламентом [Теорія держави і права. Академічний курс : підручник / О. Н. Зайчук, Н. Н. Оніщенко. – К., 2006].

Науковці, враховуючи європейський досвід стримувань / противаг у владних повноваженнях президента та прем'єр-міністра, рекомендують наступний варіант такого розподілу в Україні. У Президента України наявне право (за пропозицією парламентської коаліції) вносити на розгляд парламенту кандидатуру прем'єр-міністра. Прем'єр-міністр формує кабінет міністрів та є підвітним тільки парламенту. З метою реалізації

контрольної та арбітражної функцій президента в прем'єр-президентській системі, Президенту України надається праворозпуску парламенту у випадку бездіяльності Верховної Ради, розпуску Кабінету Міністрів у випадку особливих обставин, контролю за діяльністю суддівської гілки влади (із законодавчо врегульованою можливістю звільнення суддів).

У свою чергу, з метою контролю за діяльністю Президента України, Верховна Рада отримує право ініціювати імпічмент президенту. Також парламент отримує можливість долати вето президента простою більшістю голосів, а сам президент отримує обмежене право видавати укази тільки в окремих сферах (наприклад, у зовнішній політиці) [Фірсун О., Баталов О., Мосенцева Т., Чуніхіна С. Українська модель президентства у контексті новітніх тенденцій європейських трансформацій. Аналітична записка. – Харків, 2012].

Таким чином, інститут президентства в Україні перебуває у стані безперервної трансформації, детермінуючи зміст та інтенсивність перебігу політичного життя країни. Є певна надія, що реалізація політичної реформи стабілізує даний інститут, внесе відповідну корекцію в існуючу модель політичної системи.

М. С. Владимірова, студ., ДНУ ім. О. Гончара, Дніпропетровськ
vladimirovams@gmail.com

ПРАЦЯ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ІНДИВІДА В СУЧАСНОМУ ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Праця, як основа до набуття індивідуальної власності, що є однією з основ нормального життя за умов ринку, виступає однією з основоположних цінностей соціальної та правової держави, громадянського суспільства.

В сучасному світі поняття праці дуалістичне; праця – як джерело існування, праця – як творча діяльність.

Цікаво прослідкувати міркування філософів різних часів щодо праці як соціальної категорії, її значення для окремих індивідів.

В греко-римській філософії існує три уявлення про працю: праця як єднання природи та людини; праця як тягар або покарання; праця як щоденна діяльність людини; тікі інтерпритації містять міфи. Проте саме в філософському уявленні, зокреме Аристотеля та Платона, праця – не доля, що гідна вільної людини. В античному суспільстві не було вироблено жодного позитивного уявлення про місце праці серед рівних та вільних людей [Філософія : учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М., 2001. – Ч. 1, гл 2. – С. 3–5; Ч. 3, гл. 5].

У середньовічній західноєвропейській філософії, в цілому теоцентрично орієнтованої, праця розглядалася як наслідок і прояв недосконалості людської природи і першого гріхопадіння. Праця розуміється не тільки як необхідний засіб прожитку, але і як божественне припис, шлях спокутування гріхів, а також спосіб їх запобігання. У філософській трактовці Ф. Аквінського праця як шлях до спокутування гріхів визнається бого-

угодною, такою, що веде до духовного вдосконалення особистості. До того ж, на думку Аквінського, праця була єдиним правомірним джерелом збагачення та власності; він вві також і поняття "гріховної праці" – заняття лихварів та купців, що не створювали ніяких видимих цінностей [Михайлова Т. М. Труд как историко-философская проблема. – М., 1998. – С. 27].

Епоха Відродження змінює уявлення про працю, починає акцентуватись увага на аспекті творчої праці, а саме до інтелектуальної праці, що поклато початок формування світської інтелігенції, незалежної від церкви. Подібні погляди про вибор праці призвели до формування нового ідеалу людини. Гуманістичний ідеал людини був незалежний від станового походження, мав соціальну орієнтацію – переважали його індивідуальні якості, розум і доброчесність. Було затверджено тезу про громадскість – безкорисливе служіння загальному благу, яке розумілося як одна з складових гідності особистості. Але саме Реформація народила суто нове поняття про працю та її місце в суспільному житті. Реформація зробила величезний вплив на моральну культуру суспільства, сформувавши протестантську етику праці, релігійно обгрунтовану доктрину про добродіяння праці, необхідності працювати сумлінно і старанно. Багато соціологів пояснювали економічний успіх протестантських громад тим, що відповідна трудова етика поширювалася не тільки на основну масу населення, але й на елітні групи, включаючи підприємницький клас. Протестантська етика розглядає досягнення матеріального достатку в якості критерію до оцінки сумлінності трудової діяльності, а підприємницька діяльність схвалювалась як добродіяння. В цій ідеології, що прийнято ввжати ранньокapіталістичною, вперше з'явилося уявлення про працю як про товар [Філософія. – Ч. 1, гл 2. – С. 3–5; Ч. 3, гл. 5; Ч. 1, гл. 2. – С. 3].

З XVII в., тобто з часу виникнення машинізованого товарного виробництва, праця починає аналізуватися на основі економічних суспільних відносин. А. Сміт розглядає працю як основну економічну категорію. Саме перехід від ремісничого виробництва до масового, на думку багатьох сучасних економістів, зробив можливими феномени експлуатації та відчуження і зумовив особливу актуальність фундаментального питання про мету праці. Класичні економісти відповідали на це питання цілком виразно і в дусі вже сформованих традицій: люди працюють не заради самої праці, а через гроші, що отримуються за свою працю і витрачаються під час відпочинку, заради якого в кінцевому підсумку люди і трудяться(до цього ж підсумку сводяться і всі спроби неекономічної трактовки). Так виникає концепція "економічної людини" – раціонально діючого суб'єкта, який прагне до отримання максимальної вигоди. На цій основі народжується уявлення про глобальний меркантилізм: трудова діяльність вважається мотивованою виключно прагматично, ніякого іншого інтересу до праці немає і бути не може. У Гегеля вперше в історії філософії знімається протиставлення трудової і творчої діяльності. Праця у філософській системі Гегеля розглядається як "загальна субстанція людського буття", спосіб реалізації свідомості і форма самоздійснення людини. Розуміння праці у Гегеля включає в себе всі можливі види людської активності: від рутинного виробництва до занять мистецтвом або наукою.

К. Маркс, який перебував під сильним впливом Гегеля, не тільки допускає творчий характер праці, але і вважає його найважливішим моментом у формуванні людини. Праця визначається К. Марксом як доцільна діяльність по перетворенню або пристосуванню речовин або явищ природи і розглядається в якості способу створення нового світу і самої людини. В умовах системи розподілу доходів і способів виробництва в XIX в. відбувається, на думку К. Маркса, відчуження праці, при якому праця втрачає характер вираження людських творчих сил, стає лише засобом для підтримки існування; продукти і сам процес праці набувають самостійне буття, незалежне від волі і планів людини. Тому в процесі праці робітник ставиться до своєї власної діяльності як до чогось чужого, йому не належить, і тільки поза праці робітник не відчуває себе відірваним від самого себе. Відчужена праця пов'язана з відчуженням людини від себе як творця, від інших людей, від усього світу, який сприймається як чужий і ворожий. Відчужена праця руйнує творчі здібності людини (які можуть і повинні виявлятися саме в трудовій діяльності), тим самим руйнує його особистість і перетворює людину на річ. К. Маркс обґрунтував соціотворчу функцію праці [Там само. – Ч. 1, гл. 2. – С. 3–5; Ч. 3, гл. 5; Ч. 1, гл. 5].

В сучасності існує два поняття праці: як засоба до існування та творчого процесу. Творча діяльність у сучасності народжує ті ж самі матеріальні блага, що і звичайна, економічно мотивована діяльність; сучасний ринок неможливо уявити без творчого продукту. Проте така "творча праця" не завжди є самовираження індивіда; людина в трудовій діяльності більш вільна у прийнятті рішень та генерації творчих ідей, реалізуючі власні творчі можливості, продовжуючи працювати; за таких умов, індивід зберігає самоповагу та повагу до чужої діяльності, не віддаляється від суспільства. Проте, творча діяльність, яка може приносити матеріальні блага, піддається експлуатації та процесу "відчуження". Основна задача постіндустріального громадянського суспільства – відійти від ідеалу "економічної людини" і сприяти прояву творчої волі індивіда в здійсненні повсякденної трудової діяльності – це шлях до загального зняття поняття про "відчуження праці", споріднення праці та індивіда, підвищення продуктивності та якості кінцевого продукту, і, як наслідок, збагачення громадянського суспільства. Таким чином, реалізація права на працю стає не засобом до виживання, а засобом до задоволення духовного та матеріального потенціалу.

Х. О. Голинська, канд. політ. наук, КНУТШ, Київ
holynska.chrystyna@gmail.com

ВІЛЛ КІМЛІКА ПРО МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ЯК КОНЦЕПЦІЮ ГРОМАДЯНСТВА

Мультикультуралізм – це політична теорія, прихильники якої відстоюють необхідність так званого "громадянства включення", яке передбачало б визнання існуючих відмінностей між соціальними групами та на-

дання спеціальних прав культурним меншинам. У сучасному світі уже практично не залишилось держав, позбавлених культурного різноманіття, а тому належною відповіддю на ці нові реалії, на їх думку, стане доповнення ліберально-демократичної концепції громадянства, яка базується на громадянських (особистих) та політичних правах людини, спеціальними груповими правами для маргіналізованих груп.

Проблематика мультикультуралізму не залишилась поза увагою багатьох вчених. Серед найвідоміших і канадський політичний філософ Вілл Кімліка. Найбільш повно його концепція представлена у книзі "Мультикультуралізм: ліберальна теорія прав меншин" (1995 р.). Вчений критикує домінуючу у західній політології традицію розглядати державу як "поліс", громадяни якого мають спільну історію, походження, мову та культуру [Kymlicka W. Multiculturalism: A Liberal Theory of Minority Rights. – Oxford, 1995. – Р. 2]. Натомість, у дійсності більшість західних демократій – мультинаціональні (під нацією вчений розуміє історичну спільноту, більш чи менш інституційно оформлену, яка займає певну територію, має спільну мову та культуру), а це вимагає відповідної адаптації політичного курсу.

Сьогодні основним джерелом культурного плюралізму є міграція, темпи якої неупинно зростають. Трьома традиційними державами імміграції вважаються США, Австралія та Канада (хоча до них можна додати і деякі країни Європейського Союзу). Ними було розроблено і введено модель асиміляції, відповідно до якої від мігрантів вимагалось максимальне прийняття способу життя, культури та мови домінуючої групи. Представники народів, які вважались такими, що не піддаються асиміляції, у країну не допускалися (наприклад, в Австралії приймали лише іммігрантів білої раси) [Ibid. – Р. 14]. І хоча у 70-х рр. XX ст. від цієї політики відмовилися, держави досі приділяють велику увагу формуванню суспільства на основі відчуття належності, де будь-які відмінності були б винесені із сфери публічного у сферу приватного. З того часу не вважається "непатріотичним" носити відмінний одяг, користуватися іншою мовою, віддавати перевагу власній кухні тощо. Створюються умови для захисту громадянських та політичних прав індивіда (свобода слова, віросповідання, пересування, мирних зібрань) і вважається, що цього достатньо для того, щоб культурні спільноти могли зберегти свою унікальність у приватній сфері, при цьому ідентифікуючи себе із єдиною політичною спільнотою у сфері публічного [Ibid. – Р. 78]. Але, незважаючи на це, "нейтральність" політичних інститутів є міфом і, як правило, від представників інших культур вимагають ідентифікації із традиціями домінуючої групи. Для прикладу, у багатьох сферах відчутним є вплив християнства – графік робочого тижня прив'язаний до неділі (святого дня для християн) та християнських свят (Різдво, Великдень), жодна форма одягу не передбачає заборони носіння обручок (символічних для християн та євреїв), в той час як інші ознаки релігійної належності (му-

сультманський одяг для жінок) можуть бути забороненими в деяких державних установах і т. д.

Для вирішення проблем, пов'язаних із цим, В. Кімліка пропонує доповнити громадянські та політичні права особливими правами для культурних груп і виокремлює три їх форми: спеціальні права групового представництва, право на самоврядування та поліетнічні права. Спеціальні права групового представництва передбачають створення механізмів для участі представників культурних груп у прийнятті політичних рішень. У США, наприклад, це знайшло вияв у формуванні електоральних округів на територіях компактного проживання афроамериканців чи іспано-американців. Можна сприяти репрезентативності, руйнуючи формальні та неформальні бар'єри доступу до політичних партій (створюючи в їх межах спеціальні відділи чи комітети), частково фінансуючи передвиборчі кампанії кандидатів від культурних груп (прямо або через податкові пільги) тощо [Ibid. – Р. 133]. Право на самоврядування опирається на делегування повноважень із прийняття рішень на рівень культурних спільнот. Воно може проявлятися, наприклад, у формі територіальної автономії. Поліетнічні права необхідні для захисту особливих релігійних та культурних практик, які не є конкурентно спроможними (фінансування мовних програм для іммігрантів чи функціонування їх мистецьких гуртків) або утискаються існуючим законодавством (можливість брати вихідний не у неділю, а у інший день, важливий для певної релігії, дозвіл на носіння релігійної атрибутики).

У перспективі, з погляду В. Кімліки, держави дедалі більше схилитимуться до відмови від політики асиміляції. Зокрема, це передбачатиме відхід від наступних практик: надання статусу офіційної (державної) мови домінуючої групи; створення єдиної програми середньої освіти із вивченням історії, літератури та традицій домінуючої групи; формування центрів прийняття рішень так, щоб гарантувати більшість домінуючій групі; поширення мови та культури домінуючої групи через державні музеї та ЗМІ; прийняття державних символів, що відображають історію та традиції домінуючої групи; утворення єдиної системи права та судочинства, в якій використовується мова домінуючої групи та відтворюються її правові традиції; заохочення переселення представників домінуючої групи на території, заселені меншинами; встановлення знання мови та історії домінуючої культури в якості критерію для отримання громадянства; перетворення земель (в тому числі озер, лісів тощо), якими раніше володіли корінні народи та національні меншини, у ресурси загальнонаціонального значення [*Kymlicka W. Multicultural Odysseys: Navigating the New International Politics of Diversity.* – New York, 2007. – Р. 62–63].

Підсумовуючи, варто зазначити, що концепція Вілла Кімліки часто зазнає критики з боку представників різноманітних політологічних шкіл та політичних течій. Водночас, така увага (хай і критична) до ідей вченого ще раз підтверджує їх значимість у західній політичній науці.

**К. Г. Гребенщиков, асп., Московский гуманитарный университет,
Москва, Россия**
grebenshikov_kg@mail.ru

ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ДВИЖЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ФОРМИРОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ

В современном мире формирование и нормальное функционирование общественно-политических движений возможно лишь в "благоприятной среде" развитого гражданского общества. В равной степени верно и обратное утверждение, что только тогда можно говорить о зарождении и развитии гражданского общества, когда в государстве имеются положительные тенденции формирования и функционирования общественно-политических движений.

Политические реалии современной России – институты гражданского общества развиты слабо. Общеизвестно, что в советское время были различные комсомольские организации, профсоюзы, религиозные организации и пр. Однако в классическом понимании их нельзя было рассматривать как институты гражданского общества, так как они не были самостоятельны в принятии стратегических решений. Процесс формирования институтов гражданского общества за последние двадцать лет является противоречивым и отчасти был обусловлен интересами правящего класса.

Для гражданского общества характерна массовая общественная деятельность, которая может быть представлена как в форме политических партий, так и в форме общественно-политических объединений, движений. Общественно-политические движения оказывают влияние на проводимый политический курс органами власти. Политическая практика последних лет говорит о максимальной активизации молодого поколения в политических акциях организованных как политическими силами, находящимися на уровне принятия решений, так и оппозиционными. В современном российском политическом процессе отчетливо прослеживается тенденция о заинтересованности среди активных граждан в оказании влияния на вектор политического развития государства. Тем самым удовлетворяя личные амбиции, а также интересы своих сторонников. Российское общество продолжает модернизироваться на основе сложившейся новой иерархии системы ценностей. Правящий политический класс заинтересован в реформировании системы образования и воспитания, тем самым возрождая патриотизм в молодежной среде. Подобное состояние может быть напрямую связано с особенностью зарождения и развития гражданского общества в России. В демократических странах Западной Европы и США процесс формирования гражданского общества шел "снизу", по инициативе самих граждан, на протяжении двух столетий. В России данный процесс был запущен государственными институтами, поддерживался и обеспечивался правящей политической элитой.

Одной из причин слабой динамики формирования и развития общественно-политических организаций и движений в современной России является в большинстве своем скептическое отношение людей к участию в политике. Абсентеизм отчетливо проявляется при реализации политического курса властями. Объяснить это можно политической апатией в условиях не разрешения острых социально-экономических вопросов на протяжении двух последних десятилетий – коррупция, низкий уровень материального благосостояния среди большинства россиян и пр.

Проведенные научные дискуссии в 2012 г. среди студентов Московского гуманитарного университета: "Нужна ли демократия в России?", "Женщина в политике: мировая практика и российская действительность" позволяют сформировать тезис, что определенная часть студенческой молодежи скептически относится к демократическим ценностям стран западной демократии и полагает, что развитие общественно-политических организаций, движений, формирование различных политических практик должны быть обусловлены преимущественно российскими традициями и учитывать национальные интересы.

Проведенный опрос среди студенческой и рабочей молодежи позволяет констатировать, тот факт, что уровень доверия граждан к парламенту, судебной системе, профсоюзам низок. В то время как религиозные организации авторитетны среди широкой аудитории россиян. При этом, в большинстве случаев граждане просто не осведомлены о функционировании той[или иной общественно-политической организации, что является явным недостатком СМИ, а отчасти самих организаций недостаточно использующих возможности современных средств связи и коммуникаций.

В Докладе Общественной палаты Российской Федерации о состоянии гражданского общества в стране отмечается низкий актуальный уровень вовлеченности населения в деятельность некоммерческих организаций. Необходимо отметить также действия властных структур в направлении ограждения населения от участия в политике. Сокращается оппозиция в парламенте, сложнее становятся процедуры создания и оформления новых политических партий, объединений и движений. В обществе пропагандируется нетерпимость к протестным движениям, а также общее негативное отношение к оппозиционным партиям и движениям. К сожалению, воспрепятствовать этим процессам гражданское общество пока не в состоянии, в силу своей слабости. Однако, России необходимо усиление общественной политической активности, в том числе и в форме общественно-политических движений. Возможно это при условии личного духовного развития каждого члена общества, которое должно выражаться в укреплении чувства собственного достоинства, вере в свои силы, активизации участия в политическом процессе. Очень важным моментом является также дальнейшее развитие институтов гражданского общества, а именно в первую очередь общественных объединений, организаций и движений.

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Термін "демократія" є досить відомим серед представників сучасного суспільства. Це – політичний режим, за якого єдиним легітимним джерелом влади в державі визнається народ. При цьому управління здійснюється безпосередньо народом (пряма демократія) або через обраних посередників (представницька демократія). Іноді демократію визначають як сукупність ідей і принципів, що стосуються свободи. На думку, 16-го президента США Авраама Лінкольна, демократія – "врядування іменем і силами народу для народу".

Питання стосовно її реальності активно дискутується. Британський філософ Карл Поппер вважав демократію не тільки неможливою, але й недоцільною. Поняття "демократія" – теоретично невизначене, оскільки жодна сучасна теорія не здатна адекватно відобразити її сутність.

Головна суперечність демократії полягає у протиріччі між ідеєю демократії у прямому розумінні як повновладдям народу і неможливістю практичного здійснення навіть суто технічно, оскільки:

- абсолютна більшість народу не може бути компетентною у вирішенні конкретних справ управління державою;
- відсутні механізми, які б забезпечували пряме народоправство з будь-якого питання на всіх рівнях.

На вирішення цієї суперечності спрямовані різнопланові концепції демократії.

Суперечливими є й принципи демократії. Найбільшою критики зазнає принцип народовладдя, так як через його ототожнення з мітинговою демократією існує загроза перетворення демократичної політичної системи у охлократію, коли влада належить найнижчим, декласованим верствам населення.

У діяльності політиків досі не в повній мірі реалізований принцип публічності. Це проявляється у залаштункових домовленостях лідерів різних груп, підкупі суб'єктів влади, існуванні різних тіньових структур (кримінальні групи, мафія, таємні служби тощо), які певною мірою впливають на державну політику. Крім того, не завжди відкритим є процес прийняття рішень, особливо в країнах пострадянського простору і в Україні як такий.

Реалізація принципу публічності вимагає контролю за діяльністю уряду при відсутності розуміння того, який саме орган повинен відігравати роль контролюючого і як забезпечувати неупередженість контролерів.

З принципом публічності тісно пов'язана свобода слова, яка сприймається не однозначно. При абсолютній свободі слова не передбачено відповідальності, що призводить до демагогії (введення в оману і можливість схилити до певної думки за допомогою сукупності ораторських засобів).

Оскарженню підлягає навіть такий безперечний та фундаментальний принцип демократії, як верховенство права. Закони можуть тракту-

ватись в інтересах певної політичної сили чи особи. Крім того, в них може бути не деталізовано абсолютно всі сторони судової практики, що дозволяє вчиняти різні зловживання. Часто сфера дії закону виявляється занадто вузькою або жорсткою. Говорячи словами австрійського дослідника Й. Шумпетера: "демократична форма правління може породжувати викривлення законодавства".

Демократія як процес є певною складовою капіталізму. Її феномен не можна адекватно і зрозуміло пояснити економічною термінологією. Передумовами демократії є формування численного середнього класу як результату процесу модернізації.

Демократія як політичний ідеал є предметом ідеологічних суперечок. Сьогодні різні політичні режими по всьому світу заявляють про те, що є демократами. Однак, їх прокламації та дії суттєво відрізняються.

На нашу думку, ця форма влади може бути реалізованою у не найближчому майбутньому, оскільки спостерігається відсутність психологічного сприйняття цього поняття представниками сучасного суспільства.

М. І. Давидюк, асп., НПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ
nike.davydiuk@gmail.com

ПОЛІТИЧНА АКТИВНІСТЬ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Політична активність – "одна з форм суспільної активності, діяльність соціальних суб'єктів, яка має на меті впливати на прийняття політичних рішень, здійснення своїх інтересів" [Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко та ін. – К., 2004. – С. 22]. Якщо розглядати це питання у загальному контексті сучасного українського державотворення, то політична активність молоді цілком обумовлена системною кризою, дуже серйозною в житті України. Студентська молодь у всі часи виступала своєрідним каталізатором суспільно-політичної ситуації, саме вона найактивніше реагує і нині на соціальну кризу, перспективи виходу з якої – не проглядаються.

Звісно, що перспектива розвитку суспільства у значній мірі визначається стратегічними орієнтаціями саме студентської молоді як найбільш освіченої й організованої. Більшість молоді відійшла від тоталітарно-комуністичних позицій і бачить своє майбутнє у демократичному суспільстві європейського зразка: біля 90 % опитаних дотримуються саме такої думки. Порівнюючи стан справ реформування і рівень життя в Україні з посткомуністичними країнами, молодь шукає шляхи для виправлення скрутного становища в нашому суспільстві, оскільки проведення "так званих реформ" не призвело до очікуваних можливостей життєдіяльності молоді. Але здається добрим той факт, що більшість студентства пов'язують трансформацію українського суспільства та процеси українського державотворення з докорінними змінами економічної моделі суспільства, побудовою демократичної, соціальної, правової держави [Конституція України: Прийнята на першій сесії Верховної ради України 28 черв. 1996 року. – К., 2003. – С. 4].

І це підтверджується даними соціологічного опитування студентської молоді. Так, відповідаючи на питання: "Які напрямки реформування нашого суспільства Ви вважаєте найбільш актуальними ?" отримано відповіді: реформи освіти, спрямовані на виховання національно свідомої молоді: так – 81 %, ні – 19 %; прийняття податкового кодексу, легалізація тіньової економіки: так – 74 %, ні – 26 %; соціальний захист, зарплата не нижче прожиткового мінімуму: так – 93 %, ні – 7 %; скасування права недоторканості депутатів усіх рівнів: так – 71 %, ні – 29 %; скасування пільг чиновникам і депутатам: так – 76 %, ні – 24 %; скорочення чиновницько–управлінського персоналу: так – 79 %, ні – 21 %; впровадження програми, спрямованої на забезпечення юридичного та соціального захисту дитини: так – 89 %, ні – 11 %; заохочення до видання україномовної літератури (наукової, технічної і художньої), преси, програм радіо, телебачення: так – 51 %, ні – 49 %; боротьба з корупцією, криміналізацією суспільства: так – 91 %, ні – 9 %; виведення церкви з московського підпорядкування і створення єдиної української помісної православної церкви: так – 45 %, ні – 55 % [Циба В. Філософсько-діалектичний і соціально-психологічний виміри демократичних перетворень // Соціально-психологічний вимір демократичних перетворень в Україні : зб. наук. пр. – К., 2005. – С. 270].

Однак, це бачення, наміри. Значно складніше із практикою політичної участі. Так, за даними опитування студентів навчальних закладів Харкова у відношенні студентів до політичного життя суспільства простежується модель пасивної зацікавленості. Вони визнають, що не беруть активну участь у політиці, але 37,7 % визначили, що хоча і не приймали участь у політичній діяльності, але цікавляться політикою регулярно. Ще 39,2 цікавляться політичним життям випадково. Свою активну участь у роботі політичних партій та рухів визнають тільки 2,3 % опитаних, ще 13,9 брали участь у політичних акціях, мітингах, демонстраціях тощо. Є і такі, яких політика взагалі не цікавить – 7,1 % Переважна більшість молоді обрала демократичний режим як найкращий для сучасної України – 67,1 %; дехто висловився за повернення жорстких режимів влади, а саме 6,1 як найкращій обрала тоталітарний, а 5,6 % – авторитарний. Не змогли відповісти 21,3 %. Так само й організація політичного життя на думку більшості повинна здійснюватися на демократичних засадах – 61,2 % респондентів. Вважають, що політичне життя повинне знаходитися під владою сильного авторитарного лідера – 25,6 %. Для 13,2 % це питання здалося надто важким [Матеріали соціологічного дослідження "Ціннісні орієнтації молоді в умовах глобалізації та інформатизації суспільства". – Харків, 2005].

Одна з причин низької зацікавленості молоді політикою – політичне незнання, якому протиставляється добра обізнаність в інших сферах, висока раціональність, із якою добиваються поставлених цілей в особистому житті. Причиною такого незнання може бути складність, невизначеність соціальних, економічних і політичних питань для тих, хто не має безпосереднього доступу до відповідної інформації. Незнання і замі-

щення понять сприяють тому, що не формуються навички політичної участі, політичний досвід. Для більшості молоді політико-економічна сфера здається чимось "недосяжним", адже її не можна безпосередньо відчуті і вплинути на неї (особливо таке ставлення характерне для групи з низьким інтересом до політики).

Інша причина – особливість сприймання політичних новин, коментарів як розважальної інформації, а не до важливої сторони життя. Крім того, більшості респондентів політика видається "брудною" справою для ледачих, нецікавих, зажерливих, примітивних людей. Таке розчарування призводить до зниження інтересу та негативізму як домінуючого модального ставлення до політики.

Ще однією особливістю є тендерні відмінності. Серед осіб із низьким рівнем інтересу до політики дівчат майже втричі більше, ніж юнаків, а в групі з високим рівнем спостерігається обернена тенденція: юнаки переважають більш як утричі. Цю тенденцію можна пояснити, наприклад, впливом соціальних стереотипів, які орієнтують, що політика, участь у ній, політичне лідерство, політична активність є для жінок вторинними, бо для політичної сфери характерний маскулінний тип відносин, що характеризується домінуванням, упевненістю, незалежністю. Політична сфера вважається за непідходящу діяльність для жінок. Крім того, різна політична соціалізація орієнтує чоловіків і жінок на різні рольові стратегії поведінки, різні ставлення до політики.

О. О. Дем'яненко, асп., ЧДТУ, Черкаси
aleksandradem@ukr.net

КИЇВСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ШКОЛА В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ

Київська філософська школа – цілісна і гармонійна система філософських поглядів, що почала формуватися на початку 60-х років ХХ ст. На думку деяких вчених, її розвитку сприяли, з одного боку – політична "відлига", а з іншого – поява нових напрямів дослідження у філософії, пов'язаних із науковими пошуками П. Копніна. Саме П. Копнін здійснив гносеологічний поворот, запропонувавши нове визначення філософії як науки – як діалектики й логіки, а філософії як форми суспільної свідомості – як світогляду. Ці нові положення були передусім націлені на переосмислення марксистської діалектики під кутом зору співвідношення її класичних і посткласичних виявів, зміну усталеного погляду на світогляд як систему загальних поглядів, зважаючи на смислосначуєність світогляду для людського самовизначення [Гушпит Г. Роль П. Копніна в повороті до гносеологічної проблематики в українській філософії другої половини ХХ століття // Вісн. Прикарпат. ун-ту. Серія: Філософські і психологічні науки. – 2011. – Вип. 15. – С. 52]. Як наслідок таких теоретизувань відбулася трансформація ідеї раціональності науки, для української філософії відкрився новий напрям досліджень – гуманістична гносеологія, що зверталась до тлумачення когнітивних здібностей людини у науковому світі.

Особлива роль у подальшому становленні Київської філософської школи належить наступнику П. Копніна на посаді директора Інституту філософії В. Шинкаруку, котрий у 1968 році створив у Інституті відділ філософської антропології (до 1991 р. – відділ діалектичного матеріалізму). Обумовлено це було тим, що на той час в українській філософії були достатньо представлені гносеологічні, історико-філософські напрацювання, публікацій із логіки наукового пізнання та інших, але в яких у цілому не було місця людині. Започатковуючи антропологічний поворот в українській філософії, В. І. Шинкарук солідаризувався з визначенням предмету філософії як людини в її тотальності та її проекції у майбутнє, сформульованим П. Копніним.

Отже, саме В. Шинкарук започаткував у вітчизняній філософській традиції розуміння філософії як життєвого завдання, обґрунтував першочерговість дослідження антропологічної проблематики на противагу проблемам філософії діалектичного матеріалізму. Саме завдяки дослідженням В. Шинкарука було актуалізовано проблему людини як самосущого буття, реалізовано потужний онтологічний наголос у розгортанні світоглядно-антропологічної, гуманістичної тематики досліджуваних проблем [Фаріон О. Філософія людської екзистенції: параметри розуміння людини // Історія. Філософія. Релігієзнавство. – 2008. – № 3. – С. 34]. У філософських розвідках В. Шинкарука відбувся поворот від фундаментальних проблем філософії до нового розуміння людини, її гносеологічних параметрів, світоглядного освоєння дійсності, загалом людської екзистенції.

Представники Київської філософської школи М. Тарасенко, С. Кримський, О. Яценко, Є. Андрос, І. Бичко, В. Табачковський, В. Ярошовець у центр своїх наукових досліджень поставили проблему людини, шляхи та способи її самоствердження у світі. До кола наукових пошуків увійшли онтологічний, логіко-гносеологічний та антропологічний зміст філософії. Ученими аналізувалися історичні типи світогляду, його категоріальна структура, взаємодія світогляду та філософії як його теоретичної форми, співвідношення теоретичного, практичного та духовного освоєння світу, духовний універсум особистості, особливості духовних почуттів (віри, надії, любові та ін.). Багато істориків філософії вважають, що цей антропологічний поворот став своєрідним поновленням філософсько-гуманістичних, кордоцентричних тенденцій вітчизняної філософської думки (Г. Сковороди, П. Юркевича та ін.).

На нашу думку, можна виокремити ряд особливих рис Київської філософської школи. Першою з них є гуманізм, людиноцентризм. У центрі уваги філософів – світ людини, тобто та сфера людського буття, яка за термінологією того часу позначалися як духовно-практичне освоєння дійсності. У розумінні представників школи, людина не просто включається в діяльність як умова і засіб її перебігу, а й підвищується над нею, оскільки задає цілі, формує ідеали, здійснює морально-ціннісне регулювання.

Основоположними у концепціях П. Копніна, В. Шинкарука та їх послідовників стали такі поняття як віра, надія, мораль. Тому другою особливістю Київської філософської школи є звернення до внутрішнього

світу людини, її чуттєво-емоційної сфери, духовності (духовної триєдності віри, надії і любові у тісному зв'язку з сутнісними силами людини – розумом, почуттями і волею).

Також дослідники виокремлюють такі особливості Київської філософської школи:

- розкриття смислорозкривальних і смисложиттєвих реалій людського буття;

- здійснення у світоглядному аспекті філософського аналізу культури, що зумовлював до її висвітлення в онтологічному ракурсі як загальнолюдського явища, сутнісно пов'язаного з усією цілісністю людського буття, форми свободного і цілісного світовідношення;

- наголошення при дослідженні природи світогляду в зрізі її духовно-практичної сутності на питаннях моральнісної організації людського відношення людини до світу, взаємопроникнення світогляду і моралі, світогляду і світовідношення [Залужна А. Є. Світоглядно-антропологічні тенденції духовно-моральних пошуків у вітчизняній філософії другої половини XX ст. // Наука. Релігія. Суспільство. – 2010. – № 1. – С. 28].

Отже, підставою для виокремлення Київської філософської школи зпоміж інших є своєрідний напрям філософських досліджень та специфічний спосіб розв'язання основних філософських проблем. Визначальна риса Київської філософської школи – світоглядна, "людиноцентрична" проблематика досліджень. Саме тому у центрі наукових розвідок її представників – істинне розуміння людини, розкриття її сутності через визначення світоглядних параметрів та специфіки екзистенційно-смыслових засад буття. Логічним результатом вищевказаних трансформацій стало те, що сучасна українська філософія набула антропологічного виміру, смысловим стрижнем якого стала "ідея первинності" для мислячої істоти смисложиттєвих проблем існування у світі та зміщення смыслового центру філософування на практично-духовну діяльність.

О. С. Дергунова, студ., ДонНУ, Донецьк

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ЗНАЧЕННЯ ІДЕЙ КЛАСИКІВ ДЛЯ СУЧАСНОСТІ

Громадянське суспільство є складним і багатовимірним явищем, на яке частіш вказують як на сферу добровільних організацій та неформальних зв'язків, в які вступають індивіди і групи в публічній діяльності. Однак його слід розуміти як значно ширше явище, оскільки процеси становлення демократичної держави, до рівня якої прагне наша держава, та формування громадянського суспільства йдуть паралельно. Також дана тема є актуальною, бо своєю розробленістю та глибиною розуміння у вітчизняній науці вказує на успішність та доцільність утворення основних елементів демократичної держави в Україні сьогодення. Від останніх і залежить можлива доля вступу України в Євросоюз.

Значний внесок у вивчення громадянського суспільства внесли англійські мислителі Т. Гоббс і Д. Локк. Гоббс спочатку затвердив основну

ідею – що громадянське суспільство не пов'язано цивільними законами, звичаями, правом, тобто є відокремленим від державного апарату. Наступна значуща локківська ідея – що держава, подібно біблійному Леві-афану, підпорядковує собі все соціальне. Інститут громадянського суспільства показує, що можлива альтернатива державі. Джон Локк вперше поставив особу вище за суспільство і державу, а свободу – вище за інші цінності. Активно впроваджуючи в політичну практику поняття "громадянське суспільство", він певною мірою проголосив примат громадянського суспільства над державою. Суспільство формує перші елементи громадянського суспільства ще до оформлення держави, а отже є важливішим для збереження нації. Якщо розпад держави не викличе розпаду суспільства, то ніякій державі не встояти у разі занепаду руйнування громадянського суспільства. Сьогодні на підтвердження такої ідеї ми можемо спостерігати політику мультикультуралізму в Євросоюзі.

Шарль Монтеск'є, слідуючи за традицією Локка, розділяв сутнісні характеристики суспільства і держави. Громадянське суспільство виникає до держави, яка і виростає з громадянського суспільства, щоб запобігти або нейтралізувати вороже відношення людей один одне до одного. Жан-Жак Руссо також виокремлює громадянське суспільство як об'єднання, що перетворюється в державу тільки за допомогою суспільного договору. Він сформулював значення самого поняття громадянського суспільства для ефективного функціонування держави. Сьогодні саме через ослаблення інституту суспільного договору, який є основою взаєморозуміння між громадянським суспільством та державою, ми можемо спостерігати нестабільність політичного життя в Україні та кризу довіри до влади. Стабільні демократичні принципи держави не можливі без артикуляції інтересів широких прошарків населення, що й були виражені Монтеск'є під назвою "суспільний договір" [Кирилюк Ф. М. Політологія : навчально-методичний комплекс].

Принципово новими положеннями, та наступним кроком на шляху вивчення інституту громадянського суспільства, був німецький мислитель Гегель, що збагатив розгляд проблеми громадянського суспільства, згідно якому: -громадянське суспільство є сукупністю індивідів, що задовольняють за допомогою праці свої повсякденні потреби; -основою громадянського суспільства є приватна власність; – рушійною силою історичного прогресу є не громадянське суспільство, а держава, яка захищає людину від випадковостей, забезпечує справедливість і реалізує загальність інтересів; – громадянське суспільство та індивід підпорядковані державі, бо саме воно інтегрує окремих індивідів і їх групи в органічну цілісність; – небезпека існування всеосяжної держави полягає в тому, що вона поглинає громадянське суспільство і не прагне далі гарантувати громадянам їх права і свободи. Таким чином Гегель заклав основу бачення нової парадигми бачення громадянського суспільства, що актуалізувалася у XXI столітті – парадигма за якої держава відходить на другий план як суспільного розвитку, поступаючись приватним інтересам (ФПГ та ТНК), так і на міжнародній арені ("Буря в пустелі" як

доказ що держава є інструментом приватного інтересу). Тож при розробці поняття "суспільний договір" сьогодні слід все більше приділяти увагу приватним інтересам в державі.

К. Маркс вказав на обмеженість концепції Гегеля про взаємодію громадянського суспільства і держави. Полемізуючи з Гегелем, він не протиставляв державу громадянському суспільству, але доводив, що державна влада не повинна нав'язувати свою волю останньому. В розгляді данного підходу до явища громадянського суспільства Маркс вказує на актуальні сторони функціонування взаємозв'язку держави та громадянського суспільства – тобто економічні важелі. Держава, здійснюючи владні функції, повинна спиратися на потреби та інтереси громадянського суспільства, розумно виражати і захищати їх, шукати варіанти зближення, подолання виникаючих суперечностей – а сьогодні головним чином економічних суперечностей, як то економічна криза 2008 року. Марксистки розглядали взаємини між державою і громадянським суспільством як відносини між публічною владою та індивідуальною свободою, вказуючи на обов'язкове підпорядкування світу політичного до економічного базису, що створюється при розвитку та функціонуванні громадянського суспільства [Рожкова Ю. А. Феномен громадянського суспільства: витоки і основні тенденції розвитку].

Сьогодні вітчизняних вчених наукові праці цій проблемі присвятили такі вчені як: М. О. Баймуратов, В. Ю. Барков, В. В. Горленко, Ю. М. Оборотов, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, Т. В. Розова, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фризький. Згадані автори звертають увагу на процеси становлення і взаємодії громадянського суспільства і правової держави. Але мало хто з дослідників звертається до напрацювань класиків, щодо суспільного договору в сучасних політичних і соціальних умовах України. Тобто класична ідея суспільного договору, яка була ґрунтовно розроблена класиками соціально-політичної думки втрачається сьогодні. Наприклад Ю. М. Тодик під громадянським суспільством розуміє "систему самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, що забезпечують умови для реалізації приватних інтересів і потреб індивідів і колективів, для життєдіяльності соціальної і духовної сфер, їх відтворення і передачі від покоління до покоління" [Єнжигєвська О. М., Зозуляк О. Д. Стан та проблеми розвитку громадянського суспільства в Україні]. Тобто при апеляції до даного визначення в українських реаліях ми можемо вказувати на інститут громадянського суспільства як стабілізуючий до світу політичного, навіть не зважаючи на стан його розвитку сьогодні. І механізм суспільного договору, що діяв би в рамках українських реалій є вкрай необхідним [<http://narodna.pravda.com.ua/discussions/4c210cf59d8e2/>].

Таким чином головними ознаками, які характеризують громадянське суспільство в сучасній Україні, є постійний процес формування його мережі (різноманітних об'єднань громадян та засобів масової інформації) та невисокий рівень громадської активності населення. Звертаючись до напрацювань класиків, що займалися проблематикою громадянського суспільства, сучасні дослідники повинні знайти таку основу для формування

інституту суспільного договору, що буде мати вагу в Українських соціальних реаліях. Саме повернення до питання суспільного договору та розробка його значення для громадянського суспільства та державної системи в Україні цілому нададуть потужний поштовх як для розвитку структур громадянського суспільства, так і для затвердження демократії в Україні.

*М. О. Душина, студ., СПбГУ, Санкт-Петербург, Россия
marydushina@mail.ru*

СОБСТВЕННОСТЬ КАК ФАКТОР СТАНОВЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ

Собственность является феноменом не только экономическим, но и антропологическим, в собственности, подобно, творчеству, выражает человек свое "Я", свою природу, свою самость. Классическая социально-философская мысль от Аристотеля до М. Вебера эксплицировала именно эти антропологические характеристики собственности. При этом важно подчеркнуть, что не только индивид создает собственность, но и собственность задает индивида, формируя его как социального агента, как игрока в социально-экономическом и политическом пространстве. Собственность, "присваивая собственника", заставляет его включаться в союзы и объединения, порождая тем самым групповую солидарность и гражданскую позицию. В этой перспективе важно понять, существует ли тип собственника в современной России и каковы его особенности?

На генезис современного российского собственника оказали влияние, в самом общем смысле, две детерминанты: отношение к частному владению в советскую эпоху и приватизация в начале 90-х годов прошлого столетия. В Советском Союзе, с закатом НЭП, человек был лишен частной собственности, мощная государственная машина, "вытравив" частного собственника, уничтожила важнейшие практики, конституирующие "ответственного гражданина" – публичное отстаивание собственного интереса, расчет и калькуляция деятельности, стремление влиять на принятие решений. Всякая предпринимательская приватная инициатива расценивалась как сомнительная с точки зрения идеалов строителя коммунизма, и массовая идеология "клеила" мещанство и стремление к нему. Отсутствие правил обращения с собственностью в сочетании с политикой "прикармливания" породили хаос 90-х годов.

Институциональная трансформация 1990-х реабилитирует собственность, но не собственника: происходит присвоение общенародной собственности (прибыльных отраслей) властной элитой и к ней приближенных. Жесткая борьба за получение собственного куска, который впоследствии мог бы давать неплохую ренту, создала негативный имидж не только новоявленным владельцам крупных активов, но и самим элементам собственности.

Вырисовывается новый тип собственника – коррумпированные владельцы, которым свойственно не столько инвестирование в производс-

тво, сколько присваивание активов, не публичные действия, а теневое лоббирование и подкуп властных структур. Символический капитал новых крупных собственников (олигархов) мал, для его увеличения (легитимации) необходимы интенсивные "взносы" в общественное мнение в виде благотворительных акций, социальных программ и т. д. Вряд ли можно говорить о российских крупных собственниках как о "двигателях" развития гражданского общества. Во-первых, зачем "пилить сук, на котором сидишь"? А во-вторых, криминальные практики 90-х идут вразрез с чувством справедливости и ответственности, возвращая общество в "естественное состояние", о котором писал Гоббс.

Вместе с тем, массового мелкого собственника в России так и не появилось, как и не появилось социально учрежденной деятельности, практики, которая бы способствовала публичному отстаиванию частного и защите собственности. Это обстоятельство препятствует генезису гражданского общества, общества "ответственных" граждан. В общем деле слишком мало частных элементов, которые могли бы мотивировать к действию.

В. В. Єрмак, асп., КНУТШ, Київ
Yermak@inet.ua

СПІВВІДНОШЕННЯ САМОВРЯДНИХ ТА ДЕЛЕГОВАНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Місцеве самоврядування "становить політико-правовий інститут, у межах якого здійснюється управління місцевими справами в низових адміністративно-територіальних одиницях через самоорганізацію місцевого населення, за згодою (або при визнанні) та за підтримкою держави" [Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К., 2004. – С. 591]. В Україні згідно з Конституцією визнається та гарантується місцеве самоврядування (ст. 7). Воно є формою залучення громадян до участі в управлінні своїми справами, а тому має розглядатися як здійснення демократії на місцевому рівні.

Право територіальної громади на самоврядування забезпечується правом кожного громадянина України брати участь у місцевому самоврядуванні. Основним нормативним актом, що регулює зазначені процеси, є Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" від 21.05.1997 р. [Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – С. 170]. Зазначимо, що Закон має чимало недоліків, однак його незаперечною заслугою є те, що вперше він систематизує форми безпосередньої участі громадян у місцевому самоврядуванні.

Так, *самоврядні (власні)* повноваження визнаються державою за органами місцевого самоврядування як такі, що забезпечують самостійне вирішення питань місцевого значення. Це: соціально-економічний та культурний розвиток території; місцевий бюджет, місцеві податки та

збори; місцеві референдуми; управління комунальним майном; утворення підприємств комунальної власності; затвердження статуту територіальної громади та її символіки; планування міст, сіл, селищ; муніципальна міліція; утримання об'єктів житлово-комунального господарства, розвиток місцевої інфраструктури; будівництво, ремонт комунального житла та інших приміщень комунальної власності; утримання соціально-культурних закладів комунальної власності; побутове, торгівельне обслуговування, громадське харчування; благоустрій населених пунктів; місцевий пасажирський транспорт; збирання, транспортування, утилізація та знешкодження сміття; шляхи місцевого значення; кладовища; місцева пожежна охорона; ритуальні послуги; повна загальна середня освіта; підвезення школярів; медичне обслуговування у закладах освіти, культури, фізкультури і спорту, оздоровчих закладах комунальної власності; охорона довкілля; земельний податок, плата за користування природними ресурсами; встановлення додаткових гарантій щодо соціального захисту населення; найменування вулиць, площ, проспектів тощо.

Делеговані повноваження: статистичний облік громадян; контроль за дотриманням цін і тарифів; містобудівний кадастр населених пунктів; захист прав споживачів; облік житла, нежилых приміщень, нерухомого майна; надання житла особам, що потребують соціального захисту; охорона, реставрація та використання пам'яток історії і культури, заповідників; забезпечення розвитку всіх видів освіти і медичного обслуговування; реєстрація статутів (положень) закладів освіти, охорони здоров'я тощо всіх форм власності; облік дітей, запобігання бездоглядності неповнолітніх; працевлаштування випускників шкіл; контроль за додержанням земельного та природоохоронного законодавства; реєстрація суб'єктів права власності на землю; реєстрація підприємств; надання згоди на проведення мітингів, демонстрацій та інших масових заходів; соціальний захист населення від безробіття; надання пільг і допомоги, пов'язаних з охороною материнства і дитинства; вирішення питань опіки і піклування; організація та контроль прикордонної та прибережної торгівлі; військово-патріотичне виховання, сприяння організації призову громадян на строкову військову або альтернативну службу, їх мобілізації; забезпечення вимог законодавства щодо розгляду звернень громадян; вчинення нотаріальних дій; реєстрація актів громадського стану; розгляд справ про адміністративні правопорушення; ліквідація наслідків стихійного лиха, екологічних катастроф, епідемій, епізоотій пожеж тощо.

Що стосується *делегованих* повноважень, то вони заслуговують на окрему тему для обговорення

По-перше, слід чітко розібратися в термінах, що використовуються в Конституції та чинному законодавстві України. Так, ст. 143 Конституції України передбачає, що органам місцевого самоврядування можуть "надаватися законом *окремі повноваження* органів виконавчої влади", а цей термін, на думку деяких науковців, тотожний терміну "надані повноваження". Водночас у Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" застосовується термін "делеговані повноваження". Така підміна понять є не зовсім коректною, оскільки "надання повноважень" має

більш загальне значення і може здійснюватися як у формі делегування, так і у формі передачі повноважень. Принципова відмінність між передачею повноважень та їх делегуванням полягає у тому, що у разі передачі відповідне повноваження вилучається з компетенції органу виконавчої влади і включається до компетенції органу місцевого самоврядування, тоді, як делегування – це надання органом виконавчої влади належного йому за законом права вирішувати те чи інше питання органу місцевого самоврядування за згодою останнього. При цьому делегування повноважень може здійснюватися протягом певного часу або безстроково (на невизначений термін).

По-друге, слід вирішити питання щодо критеріїв розмежування власних та делегованих повноважень. Це може мати принципове значення з огляду на можливість здійснення адміністративного контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування. Адже, згідно з частиною 2 ст. 11 Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні", виконавчі органи сільських, селищних, міських, районних у містах рад з питань здійснення ними повноважень органів виконавчої влади підконтрольні відповідним органам виконавчої влади.

Шкода, але у Законі України "Про місцеве самоврядування в Україні" такі критерії не були використані, унаслідок чого виникла ситуація, коли суттєво важливі для життєдіяльності територіальних громад питання були віднесені до делегованих повноважень. Це, наприклад, стосується питань забезпечення законності, правопорядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян тощо. Неадекватне, з точки зору потреб забезпечення балансу загальнодержавних і місцевих інтересів, розмежування самоврядних та делегованих повноважень певною мірою нівелює принцип організаційної автономності місцевого самоврядування

***Д. В. Косенко, асп., КНУТШ, Київ**
kosenko.dv@gmail.com*

ДЕЛІБЕРАТИВНА МОДЕЛЬ ДЕМОКРАТІЇ В КОМУНІКАТИВНІЙ ТЕОРІЇ Ю. ГАБЕРМАСА

Найважливішою тенденцією розвитку новітніх політичних теорій є їх повернення до нормативного трактування. Протистояння нормативних та емпірико-аналітичних теорій є продовженням старого конфлікту між аристотелівським розумінням політики як практичної філософії та макіавеллівським, яке орієнтоване переважно на технічно-раціональне розуміння політичного, що набуло поширення у Новий час.

Хоча обидві теоретичні позиції завжди схилялись до певних методів і підходів, сьогодні вже більше неможливо закріплювати за ними ті чи інші сфери. Так "політична влада", "демократія", "громадянське суспільство", є предметом дискусій переважно серед прихильників нормативних теорій. Але через дебати щодо "рефлексивної" і "деліберативної" демократії нормативні підходи все більше застосовуються і до емпіричних досліджень.

Ю. Габермас, в своїй теорії комунікативної дії, зробив спробу переосмислити класичні теорії влади та доповнити їх новим змістом. Критична установка Ю. Габермаса по відношенню до класичної теорії влади проявляється, в першу чергу, в тому, що він інтерпретує владу як "по-замовний медіум" координації дій. При цьому інтерпретація влади вже не може мислитися за класичною схемою бінарної опозиції суб'єкта та об'єкта. Природно, влада може набувати форму медіума лише тому, що вона не пов'язана з окремими особистостями та окремими контекстами.

Ю. Габермас описує ліберальну та республіканську моделі демократії які сьогодні визначають дискусію між, так званими, "комунітаристами" та "лібералами", й вказує на переваги та недоліки кожної. Вирішальна відмінність, між ними полягає у розумінні демократичного процесу. Так ліберали вбачають у демократичному процесі лише засіб програмування держави в інтересах суспільства. Відповідно ж до республіканського погляду, демократія являється не засобом а змістом, і швидше є конститутивною для процесу усупільнення загалом, а політика сприймається як форма рефлексії над життєвим контекстом звичаїв. Вона утворює те середовище, в якому члени солідарних спільнот, що виникли природним чином, усвідомлюють свою обумовленість одне одним і як громадяни держави з допомогою своєї волі та свідомості розвивають заздалегідь виявлювані стосунки обопільної поваги, утворюючи асоціацію вільних і рівних носіїв прав. Поряд із ієрархічною регулятивною інстанцією верховної державної влади і децентралізованою регулятивною інстанцією ринку, тобто поряд із адміністративною владою та власним інтересом як третє джерело суспільної інтеграції виступає солідарність [Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії / [пер. з нім. А. Дахній]. — Л., 2006. — С. 338]. Подібна горизонтальна архітектоніка політичної влади, спрямована на досягнення консенсусу, одночасно для громадянського самовизначення вводиться автономний базис, який не залежить від публічного адміністрування та приватних економічно — суспільних об'єднань, який уберігає політичну владу від поглинання державним апаратом і від редукції яка тяжіє до структури ринку. В республіканській концепції комунікативно раціоналізована політична влада, а особливо її серцевина — громадянське суспільство набувають стратегічного значення. А запорукою розмежування політичної комунікації від економічного співтовариства є возз'єднання адміністративної влади з владою комунікативною. А сама комунікативна влада з'являється у процесі витворення суспільної думки та політичної волі [Там само. — С. 339].

З ліберального та республіканського підходів випливають різні наслідки. Так згідно з ліберальним поглядом, щодо концепту громадянина держави, статус громадян визначається мірою суб'єктивних прав, якими ті володіють стосовно держави й інших громадян. Самі суб'єктивні права дають простір вибору, в межах якого суб'єкти права звільнені від зовнішніх примушувань. Громадяни, як носії суб'єктивних прав, користуються захистом держави доки забезпечують свої інтереси в межах закону, і одночасно захистом від державних інтервенцій, якщо вони виходять за межі окреслені законом. Політичні права дають громадянам держави

можливість так проявити свої приватні інтереси, щоби через голосування, утворення парламентських об'єднань і формування уряду вони могли нарешті поєднатися з приватними інтересами інших осіб і сформувати політичну волю, яка би впливала на адміністрацію. Таким чином, громадяни в їхній ролі громадян держави можуть контролювати те, чи здійснює держава свою владу в інтересах громадян суспільства [Там само. – С. 340]. На протилежність ліберальному погляду республіканці, щодо статусу громадян, не визначають їх за зразком негативних свобод, якими користуються приватні особи. Права громадян держави, передовсім права на участь у політичному житті й на політичну комунікацію, – це швидше позитивні свободи. Вони гарантують не свободу від зовнішнього примусу, а участь у спільній практиці, через здійснення якої громадяни тільки і можуть стати політично відповідальними суб'єктами спільноти вільних і рівних. Політичний процес служить не тільки контролем за діяльністю держави з боку громадян, які на сьогодні вже завоювали попередню автономію, не служить він також й прошарком між державою й суспільством, бо демократична державна влада за своїм походженням узагалі не є силовою. А тому від громадянина республіканської держави вимагається більше, ніж орієнтація на власний інтерес. Виправдання існування держави полягає не в захисті рівних суб'єктивних прав, а в забезпеченні інклюзивного процесу формування суспільної думки та волі, під час якого вільні й рівні громадяни домагаються порозуміння щодо того, які цілі та норми мають спільний для них всіх інтерес [Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории / [пер. з нем. Ю. Медведева]. – СПб., 2001. – С. 385].

Третя модель демократії, яку пропонує Ю. Габермас, базується на комунікації, завдяки чому політичний процес передбачає досягнення консенсусу. Фундамент цієї моделі Габермас вбачає в такому: "Якщо ми робимо поняття процедури деліберативної політики нормативно змістовним ядром теорії демократії, то виникають відмінності і стосовно республіканської концепції держави як моральної суспільності, і стосовно ліберальної концепції держави як захисника економічної спільноти. Порівнюючи три вказані моделі, я відштовхуюсь від того виміру політики, який до сьогодні нас цікавив, передусім – від демократичного формування суспільної думки і політичної волі, що дають результат у всезагальних виборах та в парламентських постановах" [Там же. – С. 392].

О. І. Косілова, канд. політ. наук, доц., НА СБ України
fedirko@ukr.net

КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ ЯК РЕЖИМ ВЗАЄМВІДНОСИН ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА І ДЕРЖАВИ

Конституціоналізм є важливим фактором розвитку демократичних держав ХХ століття та елементом світової політичної та правової культури. У сучасній науковій літературі не існує єдиної дефініції поняття "конституціоналізм". У політологічному аспекті конституціоналізм розк-

ривається у трьох аспектах: як ідейно-політична доктрина, як ідейно-політичний рух, як державно-правова практика. Зокрема, Ж. А. Бокоев розглядає конституціоналізм у трьох аспектах: 1) як систему (форму) правління, протилежну абсолютизму у формі конституційної правової держави, заснованої на принципі обмеженого правління і приматі прав людини; 2) як варіант політичної модернізації, що полягає у перерозподілі монархічної влади органам народного представництва; 3) як політико-правовий режим відносин держави і суспільства, який склався в цілому ряді країн, заснований на певному наборі правових принципів [Бокоев Ж. А. Модели современного конституционализма и опыт постсоциалистических государств (на примере Киргизской республики) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1998. – С. 13].

В юридичному аспекті конституціоналізм розуміється як особливий режим функціонування державної влади на основі конституційних методів. Класичним визначенням конституціоналізму вважається висловлювання англійського вченого С. Х. Маклвейна, що "конституціоналізм або верховенство права є юридичним обмеженням держави та повною протилежністю щодо свавільного правління" [McIlwain C. Constitutoinalism, Ancient and Modern. – Ithaca ; New York, 1940. – P. 41]. Український дослідник М. Ф. Орзих зазначає, сягаючи своїм корінням в історію правової культури Заходу, конституціоналізм ґрунтується щонайменше на приватній власності та обмеженні державної влади на користь громадянського суспільства [Орзих М. Ф., Крусян А. Р. Современный конституционализм: теория и перспективы развития // Современный конституционализм: междунар. науч.-практич. журнал / [под. ред. А. Юшина]. – Тирасполь, 2006. – № 1: http://kspmr.com/MAG/?id_article_4da0dac591].

Конституція України від 28 червня 1996 року законодавчо закріпила й зафіксувала механізми реалізації принципів народного суверенітету, поділу влади, пріоритету прав людини. Сучасний український конституціоналізм найповніше виявляється у конституційних правах, свободах і обов'язках людини і громадянина, в якісно новій організації державної влади, в реалізації чинної Конституції України і в системі її охорони. Конституційне оформлення існуючих правовідносин у межах української держави нерозривно пов'язане з формуванням правової держави, у якій формується й вільно розвивається громадянське суспільство. У Конституції України законодавчо закріплені основи для формування громадянського суспільства. Зокрема, у положеннях Основного Закону зазначається, що Україна є суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст та спрямованість діяльності держави; держава відповідає перед людиною за свою діяльність; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави [Конституція України: чинне законодавство станом на 8 січня 2013 р. – К., 2013]. Сприяти розвитку громадянського суспільства в Україні покликані нещодавно прийняті закони "Про соціальний діалог в Україні", "Про благодійництво і благодійні організації", "Про інформацію", "Про волонтерську діяльність" то-

що, а також указ Президента України "Про стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації" [<http://president.gov.ua/news/23529.html>].

Конституціоналізм як політико-правовий режим відносин держави і суспільства, базується на єдності правових принципів: верховенства конституції у правовій системі; верховенства права у суспільстві та державі; поділу та обмеження державної влади; суверенітету Українського народу; взаємної відповідальності держави і особи; реальності прав і свобод, їх охорони, непорушності, гарантованості; відкритого громадянського суспільства; наступності конституційних ідей. Проте, слід брати до уваги, що наявність конституції ще не означає існування конституціоналізму як масового політичного руху, зацікавленого у забезпеченні в країні демократичного конституційного ладу. Конституція є основою легітимності публічної влади, а це означає, що її дотримання чинною владою є запорукою того, що суспільство визнаватиме таку владу справедливою, законною та доцільною. А це є гарантією стабільності будь-якого політичного режиму, який функціонує на основі конституціоналізму. Виходячи з цього, конституція поряд з іншими функціями виконує функцію легітимації державної влади.

Отже, конституціоналізм як політико-правове явище закладає основи для функціонування правової держави і громадянського суспільства в Україні, є своєрідною системою координат в рамках якої розвиваються правовідносини між публічною владою та громадянським суспільством. Конституційні принципи легітимності державної влади визначають правила організації та функціонування як самої державної влади, так і процес її взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Н. І. Крицкалюк, асп. КНУТШ, Київ
Nazar27@bigmir.net

ЩОДО ЕТАПІВ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Багатовікова традиція вивчення громадянського суспільства доки не дозволила виробити єдину й загально прийнятну концепцію, тому полеміка про зміст поняття, його структуру та функції триває. Однозначної дефініції цього феномену доки не існує, а представлені в науковій літературі визначення занадто численні й різноманітні. В той же час більшість дослідників погоджуються із тезою, що для громадянського суспільства характерна єдина система цінностей, яка фіксує його розмежування з державою, як через зростання свободи й громадянської активності, так і через реструктуризацію й демократизацію самої держави. Тому зміст поняття "інститут громадянського суспільства" ми розуміємо як специфічну форму самоорганізації громадян, яка регулює процеси поза сферою діяльності держави через певні норми та правила.

Можна говорити, що в певних аспектах українське суспільство дійсно повторює в "згорнутому" і конспективному вигляді досвід західних країн,

але багато в чому воно йде своїм шляхом. На відміну від західних країн, де всі процеси були переважно поступовими й органічними, елементи громадянського суспільства, що виникають в Україні, більш фрагментарні, не збалансовані й у багатьох випадках страждають істотною амбівалентністю. Це означає, зокрема, що запозичення тих або інших організаційних форм не завжди веде до повноцінного розвитку їхньої змістовної сторони.

До того ж, інституціоналізація громадянського суспільства відбувається в умовах комплексу докорінних соціальних, економічних, політичних, культурних, інтелектуальних трансформацій. Особливість цих процесів в Україні пов'язана з так званою "навздогінною модернізацією", визначальну роль якої відіграють сили, які орієнтуються на ринок і демократію.

Інституціоналізація, на наш погляд, проходить декілька етапів.

Перший етап (1985–1996 рр.) – *первинна інституціоналізація*, характеризується виникненням ідеологічного гасла демократичних змін через втілення ідеї громадянського суспільства. У межах цього періоду виділено два підетапи: перший – сприйняття ідеї громадянського суспільства, час так званого "романтизму", який характеризувався сповненням надій щодо швидкого створення "держави добробуту" і громадянського суспільства з високим рівнем життя громадян, активною участю у політичному житті; другий – характеризується інституціональною невизначеністю та нестабільністю, коли змінюється політичний режим, починається поступова трансформація політичної системи, що ускладнюється відсутністю нормативно-правової бази, стагнаційними процесами в економіці, девальвацією цінностей.

Другий етап (1996–2004 рр.) – *формування інституціональної стабільності*. Інституціоналізація починається з моменту визнання та залучення державою потенціалу структур громадянського суспільства до державотворчих процесів. Підвалинами інституціоналізації виступає нормативно-правова база, завдяки якій розвиваються інститути громадянського суспільства. Тут також можемо виділити два підетапи: перший – *активне законодавче закріплення інституціонального поля громадянського суспільства*. Маємо визнати, що таких темпів законотворчості українська держава ніколи не мала, прийняті закони стосуються питань врегулювання відносин у політичній, економічній, соціальній, духовній сферах. Інститути громадянського суспільства поступово, крок за кроком, починають заявляти про себе як активного учасника соціально-політичного процесу; другий – починається з прийняття Закону України "Про основи національної безпеки України" (19.06.2003 року), яким визначається, що пріоритетним завданням суспільно-політичного розвитку стає формування громадянського суспільства, його демократичних інститутів, заохочення громадської активності, створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення. Це нормативно-правовий акт, в якому вперше визначається громадянське суспільство як інститут, а стратегічним пріоритетом державної політики ухвалюється його розвиток.

Третій етап (2004–2009 рр.) – *початок етапу формування функціональної дієздатності громадянського суспільства*. Створенням нормативно-правової бази продовжується інституціоналізація громадянського суспільства, поширюється спектр інститутів громадянського суспільства в економічній, духовній, соціальній сферах. Заразом вони виступають і як громадський контроль за владою, і як інститут постановки проблем перед нею, набувають ознаки універсального політичного стабілізатора. Та все ж інституціональне середовище громадянського суспільства все ще є слабо структурованим, нездатним до самостійного виконання основних функцій, що дозволяє визначити його організаційно представленим, але функціонально неефективним, що спричиняється та обумовлюється інституціональними деформаціями, виверженням яких є структурні зміни або знаходження іншої, не властивої інституту функції.

Четвертий етап (з 2009 р. – по т. ч.) – *нерівноправне партнерство*. Він характеризується проявами владних деформацій, кризою довіри у відносинах між державою та громадянами; унеможливлення забезпечення демократичної участі та представництва інтересів. Багато в чому це пов'язане з мінливими правилами політичної гри, незрілістю як інститутів громадянського суспільства, так і владних структур. Влада повинна навчитися вступати в ефективний діалог з власним народом, пояснювати свої рішення та дії. Останні роки "реформування" остаточно підірвали довіру народу до влади. Тому зберігається тенденція, яка може стати поганою традицією зневаги громадян до влади та держави.

Тобто, в Україні ще не склалися скільки-небудь стійкі механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, що відповідали б новим умовам і новим структурам організації державної влади, самого громадянського суспільства. Нерозвиненість структурування інститутів громадянського суспільства веде до того, що вони не проявляють або недостатньо проявляють суспільно-політичну активність; практично не впливають на процеси, які виникають на цьому рівні. Політична модернізація в Україні характеризується непослідовністю, відсутністю якісних змін, громадянська культура залишається низькою, містить у собі ознаками недемократичного минулого. Їй властиві низький рівень правової та конституційної освіченості людей, нігілізм, невимогливість до себе та до влади, неохильність до діалогу, відсутність толерантності та безкомпромісності. При збільшенні ролі та дієвості громадянського суспільства зазначені вади будуть поступово усуватися. Рушійним фактором цих змін стане громадянська активність.

В. Ю. Лавренов, студ., ДонНУ, Донецьк

ТЕОРІЇ СУСПІЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ У СУЧАСНОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Безпека є найбільшою потребою людини, за відсутності якої не може існувати ані сама людина, ані суспільство, ані держава. Питання безпеки – це питання виживання, успішного існування та взаємодії влади й суспільства. Необхідною умовою нормальної життєдіяльності будь-якого суспіль-

ства є суспільний порядок, від рівня якого залежить безпека людини. Недооцінка або ігнорування проблем безпеки на всіх рівнях соціальної організації призводять не тільки до певних негативних наслідків, а й до падіння життєздатності, навіть до втрати окремих її складових елементів.

Термін "безпека суспільства" вперше вжив англійський учений Баррі Бузан у роботі "Люди, держави та страх" (1991 р.). Подальший розвиток концепція безпеки суспільства отримала в розробках Оле Вівера та "Копенгагенської школи", яку ще називають "Європейською школою безпеки". З позиції Вівера та представників цієї школи безпека суспільства стосується тільки загроз ідентичності суспільства (якщо суспільство втрачає ідентичність, воно не зможе вижити як суспільство), хоча держава є об'єктом для військового, політичного, економічного, соціального (сектору суспільства) та екологічного секторів. Суспільство, як група, об'єднана почуттям колективної ідентичності, є також об'єктом соціального сектору. Безпека суспільства більше стосується стабільності (з прийнятними умовами для еволюції, традиційних схем мови, культури, зв'язку, релігійної та національної ідентичності та звичаїв), повинна включати елементи довгострокової взаємної довіри, передбачуваності та спільних інтересів, а також виправдані та адекватні інструменти публічної політики.

Відповідно до концепції безпеки суспільства, розробленої представниками *нового постмодерного підходу* загрози безпеці суспільства можуть розглядатися як загрози змінам групової ідентичності, включно із груповою однорідністю та згуртованістю, які слід вважати природними реакціями на зміну історичних умов. У свою чергу, ідентичності суспільства може загрожувати низка чинників – від пригнічення самовираження до втручання чи неспроможності відтворити себе впродовж поколінь. З позиції представників "Копенгагенської школи" застосування *концепції безпеки суспільства* (або *соціальної безпеки*) надає аналітичні інструменти для оцінки процесів, які можуть перетворитися на загрозу та потенційно спричинити насильницький конфлікт. Використання цієї концепції, на їхню думку, дозволяє пояснити, яким чином міграція, телебачення та радіо, результати виборів та мова навчання можуть сприяти виникненню серйозних конфліктів між суспільствами або між державою і суспільством.

Безпека є складним суспільним явищем, яке має прояв у суспільному житті в різних якостях: як суспільні потреби та інтереси, суспільні відносини, процес, соціальна функція. Водночас, за Г. Новицьким, "існує ще кілька значень безпеки як соціального явища: потреба, інтерес... цінність, соціальні відносини, процес, соціальна функція" [Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України: монографія. – К., 2008. – С. 64, 97]. За такого тлумачення поняття "безпека", "суспільна безпека" (безпека як суспільне явище) і "соціальна безпека" (тим більше – соціально-політична або ж соціально-економічна безпека) мають неоднакові значення: соціальна безпека є складовою суспільної безпеки, яка, у свою чергу, є головною складовою внутрішнього сегмента національної безпеки (іншим сегментом є зовнішня безпека).

Концептуальну тезу про нетотожність змісту понять "суспільна безпека" і "соціальна безпека" підсилює визначення Г. Сілласте соціальної

безпеки як стану захищеності особистості, соціальної групи, спільноти від загроз порушення їхніх життєво важливих інтересів, соціальних прав і свобод. Специфічним є підхід Г. Сілласте до визначення важливих структурних елементів соціального механізму безпеки: крім держави (в особі державних інститутів, політичних лідерів та їхніх дій), політики офіційних та неофіційних владних структур, суб'єктами соціальної безпеки також є неурядові організації, "лобісти та політичні скандали" [Сілласте Г. Социальная безопасность в системе внутренней безопасности общества и механизм ее обеспечения // Национальная безопасность и геополитика России. – 2001. – № 4–5. – С. 174].

Дехто з учених визначає соціальну безпеку як захищеність соціальної сфери суспільства й держави від загроз, здатних зруйнувати або спричинити її деградацію; суспільну безпеку – як захищеність інтересів суспільства від зовнішніх та внутрішніх загроз, що охоплює економічний та соціальний устрій життя в суспільстві, суспільне надбання і власність, суспільні інститути та організовані національні звичаї й традиції, сферу життєдіяльності, духовні, матеріальні цінності. Під безпекою суспільства розуміється така сукупність умов, що дозволяють реалізовувати права й свободи всіх верств населення, протистояти діям, які призводять до розколу суспільства (в тому числі з боку держави).

Основними загрозами соціальній безпеці є бідність, загрози, спричинені порушенням законних соціальних прав особистості (права на життя, на працю, освіту, житло, безкоштовну охорону здоров'я та інші), загрози, пов'язані з криміналізацією суспільства, загрози здоров'ю населення, пов'язані з поширенням наркоманії, небезпечних інфекційних хвороб тощо. У цьому контексті для надійного забезпечення соціальної безпеки особи необхідні певні умови. Серед них виокремимо такі: ефективно діюча нормативно-правова база щодо захисту життя, прав і свобод особи та її належне дотримання, суворя система покарань за порушення прав та свобод людини й громадянина, безпечна поведінка громадян.

Таким чином, зміст концепту суспільної безпеки (безпеки суспільства) багато в чому обумовлений тлумаченням наукою категорії "безпека" як захищеність суспільних відносин, що забезпечує прогресивний розвиток суспільства в конкретних історичних і природних умовах, від загроз, джерелом виникнення яких є внутрішні й зовнішні протиріччя, штучно створені перешкоди прояву активності та ініціативи людей. У цьому розумінні держава, безумовно, є головним суб'єктом гарантування безпечного суспільного розвитку через здійснення політики, спрямованої на забезпечення стабільності та динамічного розвитку всього суспільства.

К. М. Малярчик, асп., ДонНУ, Донецьк

РОЛЬ ІНСТИТУТУ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ У ПОЛІТИЧНІЙ СОЦІАЛІЗАЦІЇ

В Україні інститут шкільної освіти за останні два десятиріччя соціально-політичних змін зазнав впливу багатьох факторів. Школа знаходиться на роздоріжжі свого подальшого розвитку, зокрема, в аспекті

політичної соціалізації. Вимоги сучасного світу ставлять перед системою шкільної освіти нові виклики. При цьому майбутнє держави залежить від дітей, які наразі навчаються в українських школах, але невдовзі поповнять кадрово-професійний та інтелектуальний потенціал країни, здобудуть місця у владі та будуть безпосередньо впливати на політичні процеси. Отже, дослідження ролі шкільної освіти у політичній соціалізації на вітчизняних теренах вбачається важливим й актуальним, насамперед задля її практичного реформування.

Сьогодні внаслідок поступового відходу суспільно-політичних наук від пануючого до недавнього часу бігейвіоралістичного підходу політична соціалізація потрапляє переважно як двосторонній суб'єкт-суб'єктний процес. В ньому, з одного боку, відбувається засвоєння агентом соціально-політичного досвіду через входження до відповідного середовища з системою наявних тут зв'язків, а з іншого – активне відтворення останнього з розвитком власної індивідуальності [Андреева Г. М. Социальная психология. – М., 2004. – С. 179]. Саме така логіка пропонується в теоріях символічного інтеракціонізму Дж. Г. Міда і Ч. Кулі, цінностей Ф. В. Знанецького, комунікативної дії Ю. Габермаса тощо.

Однак політична соціалізація у школі й надалі досліджується в рамках суб'єкт-об'єктного підходу. Як наголошує російський політолог С. М. Бородіна, "особливість положення школи полягає у можливості використання нею державних і суспільних ресурсів у політичній соціалізації учнів" [Бородіна С. Н. Проблемы формирования модели политической социализации в современной российской школе // Общество: социология, психология, культура. – 2011. – № 1–2. – С. 45]. На її думку, процес формування та засвоєння школярами установок громадянської поведінки, патріотизму, моральності здійснюється вертикально, що дозволяє зберігати та передавати новим поколінням установки поведінки, необхідні для стабільного розвитку суспільства й держави.

Українські реалії підтверджують організацію процесу соціалізації за вертикальним принципом: зміна змісту, приховування або необ'єктивна інтерпретація фактів у підручниках з суспільних дисциплін, зокрема, з історії; написання творів з політичної тематики, прихована агітація за рахунок фінансування шкіл, створення політичними партіями молодіжних об'єднань серед учнів, політична упередженість вчителів тощо.

Водночас, за теоретиком постмодернізму З. Бауманом, конструкція суспільства в якості стабільної та структурованої формації більш не відповідає дійсності. Сучасне суспільство існує в умовах "текучої реальності" [Норкуте М. Тематика етики, морали і соціальної привязки в роботі З. Баумана: <http://ecsosman.hse.ru/rubezh/msg/17535864.html>]. Постійні трансформаційні процеси переважно мають нелінійний та неструктурований характер. Відбувається зміна традиційних цінностей, свобода стає пріоритетною метою як індивідуального, так і суспільного розвитку, підсилюється толерантність як ключова моральна цінність сучасності. На зміну колективізму приходить комунітаризм, громадянська ідентичність змінюється на культурну, національна патріотична самосвідомість – на

локальну. Зазнають змін форми політичної участі: замість відвідання виборів та разової участі в акціях протесту – постійне політичне залучення через засоби комунікації, нові суспільні рухи та інше.

Відтак, у таких умовах процес лінійної та односпрямованої передачі цінностей, формування норм і правил ускладнюється, тому що вони перестають бути статичними категоріями. Роль школи як інституту політичної соціалізації змінюється. З одностороннього впливу акцент переміщується на процес сприяння індивідуальному розвитку учня з урахуванням його тілесно-душевно-духовних особливостей. Метою політичної соціалізації у школі стає допомога розвитку здібностей людини, формуванню її творчого мислення, щоб під час подальшої соціалізації агент посів власне місце у системі соціально-політичних зв'язків, яке він зміг особисто усвідомити.

Задля переорієнтації вектору соціалізації на суб'єкт-суб'єктний підхід суттєвих змін вимагає методика і дидактика викладання, організаційна структура, процес управління тощо у державній загальноосвітній школі. Крок у цьому напрямі намагаються зробити альтернативні системи шкільної освіти: хоумскулінг (домашня освіта), спеціалізовані школи, засновані на ґрунті відомих педагогічних підходів, освітні заклади з авторською методикою викладання та інші. Кількість учнів, які навчаються вдома або в альтернативних школах, щороку збільшується як у цілому світі, так і на пострадянському просторі, у тому числі в Україні. Це свідчить про усвідомлення громадськістю важливості іншого підходу до соціалізації, також політичної, під час навчання у школі.

Таким чином, вимоги сучасного світу актуалізують дослідження політичної соціалізації та інституту шкільної освіти у рамках суб'єкт-суб'єктного підходу. Одним з найбільш важливих завдань школи стає не тільки передача існуючого досвіду та знань новим поколінням, але й індивідуальний розвиток особистості кожного учня. У світі та в Україні продовжує зростати кількість шкіл, викладання в яких, а отже і політична соціалізація, відбуваються за принципом поваги до основної цінності людини – її свободи. Саме від переорієнтації ролі школи у процесі соціалізації на теренах України, з урахуванням інтерсуб'єктного підходу, багато в чому залежить подолання культурної та суспільно-політичної кризи, в якій наразі перебуває країна.

К. В. Мартін (Бородюк), здобувач, КНУТШ, Київ
ekaterinamartin2012@gmail.com

МІЖНАРОДНІ НЕДЕРЖАВНІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

У другій половині ХХ ст. – на поч. ХХІ ст. необхідність вирішення глобальних проблем, які постали перед людством обумовила перехід від державо-центричної до поліцентричної моделі управління для якої характерним є розподіл влади між великою кількістю національних і тран-

снаціональних акторів. До таких акторів зокрема належать суб'єкти глобально громадянського суспільства (космополіти, міжнародні недержавні організації (INGOs), транснаціональні суспільні рухи (TSMs)). Вищеозначені актори здатні до самоорганізації, артикуляції, агрегації та трансляції власних та групових інтересів на глобальному рівні. Кожен з вищеозначених суб'єктів є предметом сучасних наукових досліджень однак ми зосередимо свою увагу на місці міжнародних недержавних організацій (INGOs) у світовому політичному просторі.

Міжнародна недержавна організація (МНДО/INGO) – це "будь-яка міжнародна організація, яка заснована не на підставі міжнародного договору" – це визначення було вперше наведене в резолюції 288 (X) Економічної і Соціальної Ради (ECOSOC) від 27 лютого 1950 [Ngo(Non Government Organization) (<http://www.studymode.com/essays/Ngo-Non-Government-Organization-280358.html>)]. Такі організації фінансуються за рахунок благодійних фондів, філантропів, або шляхом часткового державного фінансування.

Повний спектр діяльності INGOs занадто великий, щоб його описати, проте можна виділити три основні види. По-перше, МНДО збирають, продукують і поширюють величезну кількість інформації, яка висвітлює глобальні та інші проблеми людства (напр., проблеми навколишнього середовища, раку, політичних в'язнів та ін.).

По-друге, INGOs спонсорують зустрічі, конференції, семінари, змагання та безліч інших зібрань. Діапазон таких заходів сягає від Олімпійських ігор, Кубка світу з футболу та форумів неурядових організацій на великих заходах ООН (напр. Конференція з питань навколишнього середовища і розвитку проведена у Ріо де Жанейро в 1992 р., або Всесвітня конференція в рамках Міжнародного року жінок, яка відбулася в Мехіко у 1975 р.) до тисяч щорічних мітингів INGOs. Також, МНДО працюють над зміцненням зв'язків одна з одною та посиленням співпраці з недержавними організаціями різних країн.

По-третє, МНДО намагаються впливати на інших акторів глобального простору, зокрема на міжнародні урядові організації, напр. на Світову організацію торгівлі, Міжнародний валютний фонд (МВФ), ООН, Світову організацію охорони здоров'я, та на окремі держави (напр., у питаннях припинення цензури, захисту секс-меншин, покращення контролю за забрудненням навколишнього середовища та багато ін.) і особливо на транснаціональні корпорації (обвинувачуючи їх у забрудненні планети, експлуатації працівників з менш розвинених країн) [Walter The Nonprofit Sector: A Research Handbook / Walter W. Powell, Richard Steinberg. – New Haven, 2006. – P. 337].

За оцінками дослідників число діючих INGOs на 2000 рік складало приблизно 40 000 [Helmut Anheier, Marlies Glasius and Mary Kaldor/ Global Civil Society Yearbook: <http://w.lse.ac.uk/Depts/global/Publications/Yearbooks/2001/2001chapter1.pdf>], згідно з даними Союзу міжнародних асоціацій їх налічувалося 25 269. Попри розбіжності у цифрах науковці однак твердять, що вражають темпи зростання кількості міжнародних недержавних організацій протягом декількох останніх десятиліть.

Одними з найбільших та найвідоміших INGOs на сьогодні є:

- Transparency International – моніторить рівень корпоративної та політичної корупції у різних країнах світу і щорічно оприлюднює Індекс сприйняття корупції – країни у рейтингу впорядковані за показником рівня корупції, який базується на оцінках підприємців та аналітиків;
- Oxfam – міжнародна конфедерація 15 організацій, які працюють у більш ніж 90 країнах з метою знайти довгострокові рішення щодо подолання бідності і несправедливості у всьому світі;
- ISO (Міжнародна організація сертифікації) – організація, що встановлює міжнародні стандарти виробництва товарів, патентування; складається з представників різних національних організацій зі стандартизації;
- Greenpeace (Грінпіс) – проводить кампанії по всьому світу по вирішенню таких проблем, як глобальне потепління, знищення лісів, та ін. глобальних питань;
- WWF (Всесвітній фонд дикої природи) – є однією з найбільш відомих та ефективних міжнародних природоохоронних організацій, яка працює більш ніж у 100 країнах світу;
- Wings of Hope (Крила надії) – благодійна організація, яка організовує і утримує більш ніж 3000 добровольців, що допомагають людям у різних країнах світу.

Серед багаточисельних МНДО особливе місце посідають міжнародні профспілкові об'єднання. "Захищаючи інтереси найманих працівників, міжнародні об'єднання профспілок підтримують таку глобалізацію, яка розширює права робітників і покращує умови праці; гарантує якість усезагальної освіти і охорони здоров'я; забезпечує глобальну справедливість і рівність" [Цвих В. Ф. Профспілки і громадянське суспільство: особливості парадигми відносин : дис. ... д-ра політ. наук. – К., 2004. – С. 81].

Найбільшим світовим профспілковим об'єднанням є Міжнародна конфедерація профспілок, МКП (International Trade Union Confederation, ITUC), яка була створена в 2006 році шляхом об'єднання Міжнародної конфедерації вільних профспілок (МКВП) та Всесвітньої конфедерації праці (ВКП).

МКП представляє 175 000 000 працівників в 153 країнах і територіях, і складається з 308 національних філій. МКП має 4 регіональні організації, а саме МКП Африки, МКП Азіатсько-Тихоокеанського регіону, Конфедерація профспілок країн Американського континенту, МКП Загальноєвропейської регіональної ради [<http://www.ituc-csi.org/about-us.html?lang=en>].

Другим за чисельністю міжнародним об'єднанням профспілок є Всесвітня федерація профспілок, ВФП (World Federation of Trade Unions, WFTU), яка була створена в Парижі 3 жовтня 1945 року. За останніми даними (2011 р.) членами ВФП є 78 000000 робітників з 210 профспілкових організацій, 120 країн, з усіх п'яти континентів [<http://www.wftucentral.org/?p=3561&language=en>].

Окрім вище зазначених на глобальному рівні активно діють такі міжнародні об'єднання профспілок, як Індустріальні робітники світу (Industrial Workers of the World), Міжнародна федерація транспортників

(International Transport Workers' Federation), Міжнародна асоціація працівників (International Workers Association).

Отже, за останні десятиліття чисельність міжнародних недержавних організацій їх учасників зростає надзвичайно швидко, а також спостерігається налагодження більш тісної та продуктивної співпраці між ними. В результаті таких процесів з кожним роком закріплюються їхні позиції та посилюється вплив на політичні процеси глобального та національного рівнів.

**А. В. Матвійчук, канд. політ. наук, ст. наук. співроб.,
НБУ ім. В. І. Вернадського, Київ
matvijchuk@nas.gov.ua**

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК ЧИННИК СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Для України, в якій одночасно відбуваються процеси побудови демократичної, соціальної, правової держави та громадянського суспільства, неабиякого значення набуває наукове осмислення процесів виникнення, розвитку та функціонування громадських організацій, як добровільних масових об'єднань громадян, що виникають внаслідок їхнього вільного волевиявлення на основі спільних інтересів і завдань [Політологічний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко ; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенька. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К., 2004. – С. 115].

У вітчизняній політичній науці наукові підходи щодо діяльності та функціонування громадських об'єднань розвивають українські вчені В. Авер'янов, Є. Бистрицький, О. Вінніков, В. Головенько, Г. Зеленько, А. Колодій., В. Кравченко, І. Кресіна, М. Михальченко, М. Обушний, О. Палій, М. Пашков, В. Погорілко, В. Ребало, Ф. Рудич, В. Скуратівський, М. Ставнійчук, А. Ткачук, В. Цвих, В. Чалий, М. Шевченко, Ю. Шемшученко та інші.

Питання сутності і типологізації громадських організацій розглядали Є. Базовкін, О. Ващук, Л. Кормич, В. Кравчук, В. Кремень, О. Сунгуров, О. Ярош та інші. Історію виникнення і розгортання громадського руху досліджували С. Бондаренко, Р. Берест, М. Головка, Л. Кормич, М. Пашков, Д. Шелест. Важливими є публікації, які розкривають окремі аспекти діяльності громадських організацій, насамперед, їх взаємодію з основними політичними інститутами (О. Бабінова, В. Биковець, Т. Березовецький, І. Василенко, О. Голіченко, П. Манжола, Н. Пироженко, О. Проги́мак, О. Тинкован, С. Торопчина-Агалакова, Л. Усаченко та О. Хуснутдінов, О. Чемшит). Питання взаємодії та співпраці громадських організацій та політичних партій розкривають Ю. Опалько, О. Процик, П. Удовенко. Тісно пов'язані з цією темою дослідження участі громадських організацій у виборчих процесах, якими займалися О. Барановський, Л. Кочубей, А. Куліш, О. Мазур, П. Манжола, Ю., Опалько, І. Попов., Н. Ревенко, М. Шевченко. Різні аспекти взаємодії органів місцевого самоврядування

з громадськими організаціями в Україні досліджуються в наукових працях та публікаціях О. Амосова, Я. Ваніної, О. Віннікова, В. Дяченко, М. Дейчаківського, В. Кравченка, В. Купрія, В. Латишевої, М. Лациби, В. Мамонової, В. Місюри, В. Рубцова, А. Ткачука.

І все ж, проведений аналіз літератури з теми дослідження дає підстави стверджувати, що у вітчизняній політичній науці статус громадських організацій у політичній системі ще чітко не визначений. І хоча увага науковців до питання діяльності громадських організацій в Україні значно зросла за останнє двадцятиліття, більшість з них не розглядають громадські організації як інститут громадянського суспільства. Це викликано рядом і суб'єктивних обставин. Зокрема, відносно нетривалим періодом функціонування інституту самоврядування у світі (з кінця XIX в.), так і його новизною в соціальному житті українського суспільства (із 90-х рр. XX в.)

За останні два десятиліття розбудови української державності зросла стратегічна функція громадських організацій як суб'єкта політики і важливого елемента політичної системи. Будучи суб'єктами соціально-політичного дійства громадські (неурядові) організації об'єднують громадян на ґрунті важливих для частини населення задач, артикулюють і агрегують інтереси широких верств населення, лобюють їх в державних структурах. Більше того, громадські організації не тільки співробітничать з інститутами влади у розв'язанні соціальних конфліктів, самовизначенні особистості, реалізації громадянських ініціатив, але й нерідко успішно заміщують структури державного управління, трансформуючи тим самим політичну систему і її інститути, стабілізуючи або дестабілізуючи їх.

Розвиток громадянського суспільства нерозривно пов'язаний із функціонуванням самоорганізованих груп інтересів, які інституціоналізуються в процесі своєї діяльності. Такими інститутами стають, зокрема, громадські організації, які реалізують приватні, корпоративні, економічні, політичні, культурні та інші інтереси різноманітних соціальних груп, здійснюють значний вплив не лише на становлення громадянського суспільства, а й на демократизацію держави, сприяють налагодженню ефективного соціального діалогу між ними.

Крім того, громадські організації являють собою, як правило, надійний елемент "зворотнього зв'язку" між громадянами і органами влади, при наявності яких політичний режим отримує об'єктивні дані про ефективність управлінських рішень і зворотну реакцію на них населення. Історія становлення громадянського суспільства свідчить про те, що існування неурядових організацій стимулює соціальну активність, яка, в свою чергу, перетворюється в стимул розвитку економіки і прогресу демократичних перетворень [Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства / за наук. ред. В. П. Беха. – К., 2011. – С. 346].

Разом з тим, самоврядування є доповненням до державного регулювання соціального життя суспільства і не може претендувати на витиснення і заміщення держави як основного регулятора соціальних процесів. Суть самоврядування полягає в тім, що держава через механізм правового, насамперед законодавчого, забезпечення передає частину

своїх повноважень суспільним саморегульованим (некомерційним) організаціям. Разом з тим, ідеалізувати, протиставляти інститут самоврядування державному регулюванню і вимагати безумовної передачі всіх державних регулятивних функцій самоврядним громадським організаціям у сучасних українських умовах було б передчасно.

Однак, слід визнати, що формування національної системи самоврядування відбувається вкрай повільно і суперечливо через відсутність ясної довгострокової моделі соціально-економічного розвитку країни, чіткого уявлення про місце самоврядування в соціальній сфері суспільства, слабості нормативно-правової бази для розвитку самоврядних організацій в Україні. Разом з тим, останнім часом у країні складаються умови законодавчого закріплення саморегулювання організацій за допомогою прийняття спеціального закону "Про об'єднання громадян".

Для вітчизняної політичної науки це визначає актуальність проведення комплексного політологічного дослідження утворення, розвитку та функціонування громадських організацій як чинника становлення громадянського суспільства. Адже саме громадські організації можуть забезпечити поступальний розвиток громадянського суспільства, сприяти розв'язанню важливого завдання підвищення ефективності комунікації між основними соціальними групами всередині суспільства, налагодженню паритетного соціального діалогу між державною владою і громадянами.

Л. В. Поппер, здобувач, КНУТШ, Київ
LesenokV@ukr.net

ЕКОЛОГІЧНИЙ РУХ ЯК ЧИННИК ПОЛІТИЧНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Громадські екологічні рухи – це "форма колективної самоорганізації громадян, виявлення їхньої стурбованості з приводу глобальної екологічної кризи, погіршення умов життєдіяльності та неспроможності урядових інституцій ефективно узгодити проблеми господарювання з вимогами захисту довкілля" [Килельов М. М. Понятійний апарат та закони сучасної екології. – К., 2008. – С. 67]. Сьогодні вже стає очевидним, що вирішення екологічних проблем не може бути прерогативою лише вчених, чиновників чи підприємців. Люди дедалі більше відчувають на собі негативні наслідки екологічно шкідливих виробництв, які забруднюють довкілля і підривають їхнє здоров'я. Розвиток освіти й поширення екологічної інформації, усвідомлення сучасних екологічних реалій дають нам змогу краще відчувати екологічну небезпеку. Значення цього усвідомлення полягає в тому, що воно органічно пов'язане з розвитком екологічної активності, з масовим екологічним рухом, який спрямований на подолання екологічних небезпек і вирішення екологічних проблем як у локальних, так і в глобальних масштабах.

Вибухове розширення соціальної бази руху в другій половині 60–х років визначило його строкатість (від крайнє "лівих" до крайнє

"правих"), що зумовило значний ідейно–політичний плюралізм і аморфність екологічного протесту. Він зводився в основному до прагнення звернути увагу якнайширших громадських і політичних кіл на необхідність нагального вирішення екологічних проблем і за допомогою активних форм впливу, насамперед пропаганди, підштовхнути їх до конкретних дій з тим, щоб знизити гостроту ситуації, яка склалася. Алармістська форма екоруху в цей час являла собою розрізнені, неорганізовані й незв'язані між собою виступи, які проводилися в руслі філософії "дрібних справ". Звичайно це були акції, спрямовані проти конкретних винуватців забруднень чи явищ, що погіршували екологічний стан довкілля.

У 60-х – на початку 70-х років з'являється ряд праць, зокрема "Безмовна весна" Р. Карсон і перша доповідь Римського клубу "Межі зростання", які справили глибокий вплив на громадськість і відіграли важливу роль у становленні масового екологічного руху. Вони провіщали людству катастрофу – не раптову загибель, викликану нашествиям зовнішніх ворогів, а повільну і таку, що непомітно підкрадається, смерть, на яку приречене все живе. У цих умовах і боротьба проти забруднення навколишнього середовища могла згуртувати громадян, вселяючи в них упевненість у досягненні обнадійливих результатів.

Довготривалий характер екологічної кризи призвів до виникнення багатьох локальних груп, клубів, асоціацій та інших форм об'єднання прихильників екологічного руху. З часом вони набули більш чітких організаційних обрисів, виникають загальнонаціональні екологічні організації. І ось нарешті у 1973 році в Англії була створена перша партія захисників навколишнього середовища. Спочатку вона називалась Народна партія, а потім Екологічна партія, керівну роль в якій відігравав редактор журналу "Екологист" Е. Голдсміт [*Городецкая И.* Организация защитников окружающей среды в Великобритании // МЭ и МО. – 1985. – № 6. – С. 93–99].

Під впливом зростання активності екологічних рухів у 70–ті роки з'являється ряд політико–філософських досліджень, автори яких відстоювали необхідність перебудови сучасного суспільства в екологічне і шукали шляхи поєднання екологічних цінностей з демократизацією суспільних відносин, прагнули встановлення такого порядку, коли суспільство і економіка гармонічно вливалися б у взаємозв'язки природи. До таких слід віднести праці Е. Фрома, К. Алорі, А. Горця, К. Траубе, Ф. Вестера, Е. Шумахера, Х. Пестолоцці, В. Хозенклевера. Отже, розпочався процес формування екологічної філософії як комплексу соціально–філософських досліджень взаємодії суспільства і природи – теоретичної основи ідеології екологічного руху [Современная западная философия : словарь / Сост. В. С. Малахов, В. П. Филатов. – М., 1991. – С. 391].

У 80-ті роки екологічний рух зміцнюється організаційно, його виступи стають більш цілеспрямованими і ефективними в національних і регіональних межах. На базі цього руху до середини 80-х років склались і розгорнули свою діяльність національні організації – партії "зелених" – у ФРН, Англії, Ірландії, Нідерландах, Бельгії, Данії, Люксембурзі, Франції, Італії, Іспанії, Австрії, Швейцарії, Швеції і Греції. Під натиском екологіч-

ного руху, демократичних сил вдосконалюється правове регулювання охорони навколишнього середовища, завдяки чому вдається певною мірою уникнути надмірного загострення екологічної кризи.

Світоглядною основою партії "зелених" можна вважати постматеріалізм. Характерною рисою цього світогляду є визнання абсолютної переваги нематеріальних цінностей (свобода, самовиявлення, мир) перед матеріальними (капітал, кар'єра, майно). "Нова ідеологія партії "зелених" обґрунтовує альтернативний стиль життя: менше уваги матеріальним благам – більше індивідуалізму, самоорганізації і самовизначенню". Вони вважають причиною багатьох соціальних проблем, зокрема екологічних, те, що будь-який тип економіки, незалежно від того, називається він капіталізмом, соціалізмом, лібералізмом – приводиться в рух споживанням. Розширюючи сферу свого впливу, споживацька економіка буквально пожирає нашу планету, віддаючи найбільшу фінансову перевагу людям, які діють за схемою циклу: "споживання – виробництво – споживання". Прихильники цього напрямку пропонують комплекс заходів для боротьби з екологічною кризою в Європі, серед яких: контроль місцевих властей за навколишнім середовищем і медичними показниками, створення екорегіонів, перехід до органічної технології землеробства, зміну економічних пріоритетів, розвиток альтернативних джерел енергії та її збереження, відмову від використання атомної енергії як надто дорогої і дуже небезпечної.

На сьогодні, "зелений рух" еволюціонував від акцій "заперечення і протесту" до пошуку "розумних альтернатив", у зв'язку з чим розробляється дійова стратегія екологічно спрямованого розвитку. Орієнтація ж на економічно і екологічно збалансоване майбутнє потребувала значної соціальної мобілізації. Адже такі зміни не можуть бути нав'язані зверху – вони вимагають активної участі громадськості, чого можна досягнути лише при широкому і повсюдному включенні населення в процес прийняття рішень на всіх рівнях в економічній та екологічній сферах. Звідси і тактика партій "зелених". Прийняття у багатьох західноєвропейських країнах екологічної парадигми багато в чому означає перемогу прихильників охорони навколишнього середовища.

В. В. Редько, студ., КНУТШ, Київ
vikulja9307@mail.ru

ПОЛІТИЧНА РЕКЛАМА ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ ВИБІР

Електоральний вибір залежить від багатьох чинників: ідеологічного, групового, партійного, іміджевого. Політична реклама є важливою складовою іміджу тієї чи іншої політичної сили, це незамінний елемент будь-якої виборчої кампанії.

За словами Ф. Н. Ільєсова, "політична реклама – це процес інформаційного впливу на маси з метою спонукання до певної політичної по-

ведінки" [Ильясов Ф. Н. Политический маркетинг. Искусство и наука побеждать на выборах. – М., 2000].

Існує декілька різновидів політичної реклами. Так, деякі вчені розрізняють усну політрекламу, політичну радіорекламу, фотографію, політичний плакат, листівки, кіно- та телерекламу, карикатуру, мультфільм та навіть сувенірну продукцію. Що стосується типів політичної реклами, то зазвичай їх виділяють два: пряма та опосередкована.

Пряма реклама – такий тип реклами, при якому споживач вважає її платною. Опосередкована реклама – сприймається як безплатна. Остання виокремилася в самостійну галузь науки – піар.

Безперечно, політична реклама допомагає виборцям сприймати політиків, формує певне ставлення до них. Г. Почепцов у книзі "Паблік рілейшнз для професіоналів" стверджує, що просування політика складається з трьох стадій:

- відбір тих характеристик, які аудиторія вважає важливими для кандидата на дану посаду;
- впровадження цих характеристик в образ кандидата;
- "продаж" цього образу виборцям.

Автор наголошує на тому, що ми сприймаємо лише образи конкретних політиків, реагуємо на імідж, телекартинку. Аргументом є цитата Рея Прайса, автора промов Річарда Ніксона: "Рішення виборця не має відношення до реальності, воно викликане лише особливою "хімічною реакцією" між виборцями і образом кандидата. Вибір відноситься саме до образу, а не до людини, оскільки у 99 відсотків виборців не було і не буде контактів з кандидатом. Зараховується не те, що є насправді, а те, що проєктується на екран, і не те, що сам кандидат проєктує, а те, що сприймає виборець. Тому ми повинні змінити не кандидата, а отримане від нього враження" ("Московські новини", 1994, № 1) [Почепцов Г. Г. Паблік рілейшнз для професіоналів. – М., 2005].

Які задачі ставить перед собою політична реклама? Перш за все, формулювання позитивного іміджу. Переглядаючи рекламний ролик чи фото, перечитуючи листівки, ми отримуємо певну інформацію про кандидата. Але це має бути не просто інформація. Завдання реклами – довести, що саме цей політик є найчеснішою, найдобрішою, взагалі найкращою людиною. Однак і це ще не все. Електорат має бути впевнений у тому, що він обирає людину (або політичну силу), яка є фахівцем своєї справи. Звісно, населення зацікавлене в стабільності, постійному поліпшенні існуючої ситуації, процвітанні. Це може забезпечити тільки професіонал.

Політична реклама впливає на політичну культуру виборців. Однак, формуючи стратегію політичної кампанії, потрібно враховувати особливості існуючої політичної культури.

Політика – процес персоніфікований. Реклама, яку використовують для впливу на електорат, не є виключенням. Перш за все увага концентрується на особі того чи іншого кандидата, потім – на політичній силі, яку він представляє. Так, видатний "майстер піару", Жак Сегела казав:

"Потрібно рекламувати людину, а не партію. Ідею, а не ідеологію. Майбутнє, а не минуле. Проект, а не програму".

Отже, політична реклама значно впливає на формування іміджу політика, відповідно – сприяє розвитку певного світогляду виборця, від чого залежить його електоральний вибір. В політиці реклама є своєрідним "мостом" між тими, хто обирає, і тими, кого обирають.

О. А. Саакян, студ., ДонНУ, Донецьк

ВПЛИВ "КОЛЬОРОВИХ РЕВОЛЮЦІЙ" НА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І АКТИВІЗАЦІЮ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ

Тема "кольорових революцій" в Україні, Грузії, Киргизстані вивчається багатьма науковцями вже не один рік, але не втрачає своєї актуальності. Значний внесок цих революцій в історію і подальший розвиток країн, у яких вони відбулися, вже не викликає сумніву, а події останніх років у цих країнах, зокрема повторна революція в Киргизстані, парламентські вибори і народні хвилювання в Грузії, зростання протестних настроїв і вихід людей на вулиці в Україні – змушують подивитись на ці революції під якісно новим кутом і замислитись, щодо їх впливу на розвиток громадянського суспільства і активізації громадянської ініціативи.

У роботі автор відслідковує вплив "Помаранчевої", "Трояндової" і "Тюльпанової" революцій, на розвиток громадянського суспільства. Також, аналізує вплив активізації громадян, під час революцій, на подальші прояви громадянської ініціативи в цих країнах. Прослідковує використання досвіду "кольорових" революцій у подальшому розвитку України, Грузії та Киргизстану.

Для кращого розуміння предмету дослідження, існує потреба у встановленні дефініцій. Щодо визначення сутності "кольорових революцій" єдиної думки серед наукового товариства немає, але зазвичай, під цією назвою, мають на увазі процес зміни влади ненасильницьким шляхом у країнах із напівавторитарними, ("м'яко" авторитарними) режимами, який супроводжується глибинними структурними змінами в державі та суспільстві цих країн, в зміні траєкторії цивілізаційного розвитку [Кара-Мурза С., Телегин С., Александров А., Мурашкин М. На пороге "оранжевой" революции. – М., 2005]. Саме такими, на думку багатьох науковців і журналістів є "Помаранчева", "Трояндова" та "Тюльпанова" революції. Під громадянською ініціативою, слід розуміти – форму локальної колективної організації громадян, для захисту своїх інтересів і реалізації потреб, продукт громадянського суспільства [Дегальцева Е. Политическая социализация. – Бийск, 2009].

Кольорові революції у цих країнах мали, якщо не єдиний, то схожий сценарій. Вони відбулися в ході президентських кампаній і ключову роль зіграв "сприятливий ґрунт" у вигляді закостенілої старої системи і кризи легітимності, зумовленої відсутністю діалогу "влада-народ". Цією ситуа-

цією вдало скористалися лідери опозиції, "вчорашні" вихідці із владного оточення, які змогли не без допомоги зовнішніх сил, мобілізувати суспільство задля досягнення влади. Не вдаючись в деталі, можна казати про використання єдиної технології, описаної Д. Шарпом [Від диктатури до демократії: концептуальні засади здобуття свободи]. Тобто, ці революції були "грою" політичних еліт за розподіл влади, а народ своєю "силою", через легітимність, забезпечував легальність консолідованої опозиції; громадянська ініціатива, за таких умов, ініціювалася і керувалася "зверху". З приходом до влади революційні коаліції розпалися, що було зумовлено ситуативністю об'єднання непокорних, за інших обставин сторін, а подальший розвиток цих країн індивідуальний, і краще його розглядати окремо.

У Киргизстані, через "Тюльпанову" революцію 2005 року, президент А. Акаєв був вимушений покинути країну, а до влади прийшла опозиція і посаду президента обійняв К. Бакієв. З приходом опозиції населення чекало на поліпшення ситуації в країні, але цього не сталося. Правління К. Бакієва продовжилось в "кращих" традиціях його попередника [*Dilip Hiro*. Kyrgyzstan's second tulip revolution: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/apr/08/kyrgyzstan-second-tulip-revolution>], що врешті решт, призвело до нових подій вже у 2010 році, коли опозиція знову об'єдналася на чолі з соратницею К. Бакієва по "Тюльпановій революції" – Р. Отумбаєвою. На цей раз, події носили більш силовий характер і означувалися низкою погромів, жертвами серед мирного населення, розколом країни за етнічним і світоглядним принципом на "південь" і "схід" (відгук подій 2005 року). Чи є ці події "Другою тюльпановою" революцією? – дискусійне питання і думки науковців діаметрально протилежні, але місце громадянської ініціативи простежується. Прикладами слугують: неполітичний характер лозунгів протестантів і активність неурядових громадських організацій, зокрема, у спостереженні за виборами [В Кыргызстане о намерении проводить независимое наблюдение на парламентских выборах объявили три НПО: <http://news.namba.kg/read.php?id=18125>].

Грузія, впродовж багатьох років, була прикладом вдалої революції, і лише результати останніх парламентських виборів (1 жовтня 2012 року), з перемогою опозиційної президенту М. Саакашвілі коаліції "Грузинська мрія" і обранням її лідера Б. Іванішвілі головою парламенту, поставили це під сумнів. Парламентські вибори супроводжувалися масовими протестами і акціями, організованими опозицією, проти М. Саакашвілі, які зіграли вагомий роль у перемозі "Грузинської мрії". Протестний процес, який розпочався перед виборами, за захист своїх прав і проти свавілля в тюрмах, продовжується і сьогодні, але вже під лозунгами – "відставки Саакашвілі", що у сумі з можливою "рукою Кремля" [Антиреформатор року: http://ua.korrespondent.net/journal/personality_of_year/1446427-bidzina-ivanishvili], наводить на думку, про стимулювання і контрольованість громадянської ініціативи.

Після подій "Помаранчевої" революції і приходу до влади опозиції, на чолі з В. Ющенко, "сили народу" розкололися. Це зумовило депривацію

населення і зростання політичного абсентеїзму українців. Ідейні протистояння у лавах політичної еліти були ситуативні, і парламентські вибори 2006 і дострокові 2007 р., повністю відштовхнули електорат від бажання робити політичний вибір "без вибору". Спалахом політичної активності українців стали ще президентські вибори 2010 року, після чого, народ остаточно зневірився у політичній еліті. Дії влади викликали протести серед населення: "Податковий майдан", протести афганців і чорнобильців тощо, але основним рушієм вже виступали не політики, а громадські об'єднання і колективи громадян. Активізація походила "знизу", що дає право стверджувати про ці події, як про прояв громадянської ініціативи.

Події останніх років в цих країнах, дають нам змогу зробити два висновки. Перший – активізація громадянської ініціативи (хоча і штучна) запустила процеси подальшого розвитку громадянського суспільства, підштовхнула процес побудови громадянської ініціативи "знизу". Другий – будь-яке втручання у політичні процеси зовні, нехай і з благими слоганами ("експорт демократії"), приречено на провал із подальшим відкатом назад, бо кожна країна повинна віднайти свій шлях, а громадянське суспільство та ініціатива і є рушієм цього пошуку.

О. О. Самойлов, студ., ВНУ ім. В. Даля, Луганск

ОСББ ЯК МЕХАНІЗМ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА РІВНІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Демократичний режим ґрунтується на активній громадській участі. Саме громадяни в країнах сталої демократії не лише обирають політичну владу чи беруть участь в її органах, але й захищають, завдяки своїй активній позиції, саму демократію як форму правління від спроб певних діячів узурпувати владу. Як вдало зазначав Ентоні Гіденс, стабільно функціонуюча демократія подібна до стільця на трьох ногах, опорами якого є громадянське суспільство, економіка та уряд і від їхньої збалансованості залежить і стійкість такої системи. Тож, аби демократія була, вона обов'язково має спиратися на громадянську активність та органи самоорганізації громади. Але тут існує інша проблема: як зацікавити людей проявляти високий рівень громадської активності? Відповідь одна: максимально зацікавити громадян у цій діяльності. Західноєвропейські цивілізації дають рішення цієї проблеми через громадські організації, які контролюють діяльність влади і партій (щодо останніх – стежать за дотриманням програмових засад тощо).

В Україні ж станом на осінь 2012 року зареєстровані 3500 громадських організацій та 200 партій, але їхня практична діяльність майже непомітна, за невеликими винятками. Пояснюється це простим фактом: громадські організації не виконують свою інформаційну функцію – не пояснюють громадян, чому і для чого конкретно ця ГО створена. В Україні ж також є така практика створення певної ГО під конкретний грант або, наприклад, урядову програму, після чого ця громадська організація практично припиняє своє існування.

У зв'язку із цим постає питання: як розбудувати громадянське суспільство в Україні, де б органи самоорганізації населення діяли б ефективно. Як показує практика, громадяни дуже швидко мобілізуються для захисту своїх соціальних та побутових прав (наприклад, Податковий майдан), що відкриває перспективність формування та зміцнення громадського суспільства України саме навколо цих проблем. Тобто, для підвищення рівня участі громади в суспільному процесі потрібен потрібний інститут, який би, з одного боку, був створений для вирішення актуальних для більшості населення проблем, а з іншого – включав би до себе більшість тої чи іншої громади.

На сьогоднішній день в Україні функцію вирішення локальних проблем покликано виконувати місцеве самоврядування. Але за рахунок великої території та кількості населення, на які воно розповсюджується, виконати функцію залучення усіх членів даної громади до вирішення певної проблеми неможливо. Такий стан речей призводить до абстрагування громади від місцевого самоврядування та навпаки, і, як наслідок, до неефективності даної системи. Отже, постає питання щодо механізмів збільшення зацікавленості та активності громади у вирішенні цих завдань. На думку автора, таким механізмом є ОСББ (організація співвласників багатопверхового будинку), як локальний інститут, який здатний забезпечити пряме народовладдя у вирішенні місцевих проблем, а отже і зацікавленість усіх членів громади в цьому процесі, оскільки вони стануть безпосередніми учасниками. Тобто, ОСББ вирішить наступні проблеми:

- зацікавить населення в громадській активності;
- нейтралізує сталий інформаційний стереотип про "непотрібність втручання в політику";
- модернізує систему місцевого самоврядування в Україні.

При чому, тут мова не йде про просте поширення інституту ОСББ у його теперішньому стані – лише про модернізацію його до такої системи місцевого самоврядування, яка була б в змозі замінити нині чинну.

Схема організації запропонованої автором участі громадян доволі проста і виглядає так: мешканці будинку обирають відповідальну особу, якій доручають скласти план розвитку громади (як перспективний) та план (на квартал або півроку) із вирішення певних побутових проблем, які мають місце в даній громаді. Після складання, план виноситься Головою цього будинку на обговорення та затвердження громади. У разі затвердження – формується бюджет цих заходів, а Голова бере на себе повну організацію здійснення затвердженого плану, тобто, для спрощення процесу управління, автором пропонується увести посаду Голови та наділити його широкими організаційними повноваженнями. Вирішення більш глобальних проблем (будівництво шкіл, лікарень) мають вирішуватись шляхом проведення загальних зборів Голів цього району, які, отримавши мандат та настанови від своїх громадян, ухвалюють те чи інше рішення, яке потім презентують перед

громадою. При чому, затвердження цього рішення громадою є обов'язковим елементом, який і відрізняє запропоновану автором модель прямої демократії на рівні місцевого самоврядування від парсипаторної моделі. Ґрунтується це право громади на затвердження чи відхилення запропонованого Головою проекту рішення на тому, що саме за рахунок громади цей проект буде втілюватись. Але, таке затвердження матиме, здебільшого, формальний характер, оскільки даючи мандат своєму Голові, територіальна громада обговорила ті поступки й вимоги, які може вчинити від їх імені їхній представник. Плюсом же такої моделі є усвідомлення громадянами причини ухвалення того чи іншого рішення й суб'єктивне бажання втілити це рішення в життя.

Така система залучає якнайширшу кількість громадян до вирішення нагальних питань та дає їм найважливіше – досвід політичної участі, випрацювані механізми взаємодії та кооперації, а також відстоювання своїх прав і свобод. Як показує практика, така система вже має позитивні результати. Наприклад, завдяки коротким листівкам та зборам громад кількох ОСББ у Луганську було закрито бетонний завод та призупинено діяльність крейдового.

Таким чином, побудова громадянського суспільства можлива лише одним шляхом – залученням якнайбільшої кількості громадян до вирішення різноманітних питань на місцевому рівні, аби громада набула досвід політичних дій, кооперації, випрацювала сталі й дієві механізми у захисті своїх інтересів тощо. І забезпечити такий лад можливо, з точки зору автора, передавши повноваження місцевого самоврядування до системи кооперацій ОСББ.

О. А. Сищук, асп., КНУТШ, Київ
ohmyjob@ukr.net

СПЕЦИФІКА СУЧАСНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Нині головним викликом для урядових органів у інформаційній сфері є раптовість змін – політичних, економічних, соціальних, реагувати на які потрібно у тому ж 24-годинному новинному циклі. Водночас, із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій та появою великої кількості різноманітних каналів ЗМІ, заволодіти увагою аудиторію стає все важчим.

В зв'язку з цим експертне співтовариство у розвинутих країнах світу активно вивчає можливості стратегічної комунікації в державному управлінні, просуває ідею виховання "культури комунікації" уряду – ідентифікації й аналізу "комунікаційної цінності" дій органів виконавчої влади. Арсенал урядових органів включає такі комунікаційні технології, як:

- спін докторинг (охоплює інформаційну підготовку до події; управління інформаційної ситуації, коли події розгортаються не так, як потрібно);
- вироблення й фіксація найважливішого повідомлення;

- менеджмент сприйняття (управління інтерпретаціями);
- репутаційний менеджмент (робота над позитивним іміджем) [Інформаційна політика : навчальний посібник / Г. Г. Почепцов, С. А. Чукут. – 2-ге вид., стер. – К., 2008. – С. 48].

Учені звертають увагу, що наразі в інформаційно-роз'яснювальній роботі органів виконавчої влади України переважає оперативне інформування, висвітлення подій за участю керівництва відомства, а не системна робота, спрямована на підвищення довіри громадян до влади.

В зв'язку з цим вбачаємо необхідність професійного розвитку працівників комунікаційних підрозділів міністерств та органів центральної виконавчої влади, засвоєння ними навичок планування й управління комунікаціями, сучасних технологій і засобів у цій сфері. Як зазначає А. Чічановський, "інформаційна політика держави в галузі соціального управління не може існувати без різноманіття способів взаємодії її носіїв і, отже, поза комунікативними технологіями й процесами, що пов'язують, направляють та інноваціюють суспільно-політичне життя" [Інформаційні процеси в структурі світових комунікаційних систем : підручник / А. А. Чічановський, О. Г. Старіш. – К., 2010. – С. 72]. Не менш важливим є розуміння керівництвом відомств процесу комунікації, особливостей сприйняття інформації аудиторією через різні канали, впливу емоцій та інтерактивних елементів на результативність взаємодії.

В нинішніх умовах інформаційно-роз'яснювальна робота має проводитися головним чином через канали комунікації, які мають найбільшу довіру аудиторії: незалежні ЗМІ та соціальні мережі. Принципи роботи в цьому напрямкові: використання наукового підходу та планування всіх етапів комунікації, включаючи моніторинг результатів.

Перевага комунікаційної взаємодії "в обхід" засобів масової інформації полягає в можливості безпосереднього контакту з громадянами (технологія "від дверей до дверей"), вибору комунікаційних засобів, які будуть найбільш ефективними для конкретної аудиторії. Наприклад, уповноважені представники місцевих органів влади можуть проводити зустрічі з жителями кількох багатоповерхівок із питань державної політики в сфері ЖКГ, роз'яснюючи її особливості на прикладі конкретного мікрорайону.

Підкреслимо, що комунікаційний аспект роботи урядових органів потрібно розглядати як невід'ємну частину процесу прийняття державних рішень. Ключовими рисами професіоналізації урядових комунікацій в Україні мають стати: підготовка ключових інформаційних кампаній за допомогою фундаментальних маркетингових досліджень; адаптація стратегії й тактики керівництва органів виконавчої влади до отриманих даних зворотнього зв'язку (зокрема, соціопитувань); проведення моніторингу, який дозволяє відстежувати характер і ступінь впливу інформаційної кампанії на громадян і вносити до неї необхідні корективи; раціональне використання фінансових, інформаційних, організаційних, матеріально-технічних ресурсів для комунікації з громадянами тощо.

*Л. В. Слінченко, канд. політ. наук, доц.,
Глухівський національний педагогічний університет
ім. О. Довженка*

СТРАТЕГІЇ ТА ІНСТРУМЕНТИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Проголошення Декларації про державний суверенітет України 16 липня 1990 р., Акту про державну незалежність України 24 серпня 1991 р., прийняття Постанови Верховної Ради України "Про основні напрями зовнішньої політики" від 2 липня 1993 р. та Конституції України 28 червня 1996 р. підтвердили, що процес державотворення і побудови вільного громадянського суспільства в Україні має відбуватися відповідно до високих європейських стандартів. Угода про Партнерство та співробітництво між Україною та ЄС (далі – УПС), що була підписана 14 червня 1994 р., визначила основні цілі УПС: розвиток тісних політичних відносин шляхом постійного діалогу з політичних питань; сприяння торгівлі та інвестиціям і гармонійним економічним стосункам; забезпечення основи для взаємовигідної економічної, соціальної, фінансової, громадської, науково-технічної та культурної співпраці; підтримка України в її зусиллях зміцнювати демократію та прагненні цілкового переходу до ринкової економіки. Реалізація цих завдань сприяла створенню необхідних правових та інституційних механізмів імплементації норм європейського права у національне законодавство.

Концептуальні засади стратегії ЄС щодо України викладено у проектах і програмах, зокрема "Громадянська освіта – Україна", "Розбудова громадянського суспільства", TACIS, Еразмус Мундус, Twinning, "Посилення мережі євроклубів в Україні", "Східне партнерство" та ін.

В Україні напрацьована відповідна законодавча база співпраці з ЄС, викладена у нормативно-правових актах. В першу чергу це Стратегія інтеграції України до ЄС (ухвалена Указом Президента України від 11.06.1998 р.), Програма інтеграції України до ЄС (ухвалена Указом Президента від 14.09.2000 р.), державна програма інформування громадянськості з питань європейської інтеграції, Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства (ухвалена Указом Президента України від 24.03.2012 р.), послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2012 році" та ін.

Реалізації стратегії ЄС в Україні сприяють проведення європейських тижнів місцевої демократії (Указ Президента України від 27 вересня 2007 р.), конференцій, семінарів, практикумів, тренінгів, круглих столів, відеолекторій "Права людини. Український контекст"; створення та діяльність мережі євроклубів, проведення форумів громадянського суспільства; медіа-форуми, дні та тижні Європи, облаштування європейських містечок за участю науковців, працівників посольств і консульств країн

ЄС в Україні, молоді, депутатів Європарламенту; запровадження курсу "Людина і світ", проведення круглих столів "Забезпечення формування громадянської компетентності у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл України", семінарів "Демократична школа"; видання посібників "Громадянська освіта: теорія та методика навчання", "Громадянська освіта: поради вчителя".

Суттєву роль також відіграють фінансові інструменти державного сприяння розвитку громадянського суспільства. Впровадженню прозорого механізму розподілу державного фінансування суспільно-корисних громадських ініціатив і діяльності об'єднань громадян сприятиме Порядок проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених громадськими організаціями та творчими спілками, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка, затверджений постановою Кабінету Міністрів України № 1049 від 12 жовтня 2011 р.

На сьогодні в Україні створено приватні школи, вищі навчальні заклади, ЗМІ, культурно-освітні установи; розвивається благодійництво як форма громадської діяльності, які також є складовими громадянського суспільства. Відбулося організаційне становлення й суспільне визнання недержавних організацій (НДО), що забезпечують контроль і збалансованість діяльності влади. Значні громадські функції виконують також політичні партії: забезпечують політичну структурованість органів влади; представляють узагальнені інтереси різних суспільних груп; виступають посередниками і забезпечують зворотній зв'язок у відносинах громадянського суспільства і держави.

Удосконаленню нормативно-правової бази взаємодії громадянського суспільства з державою сприятиме розроблення та ухвалення необхідних для цього законів та інших нормативно-правових актів та набуття чинності з 1 січня 2013 р. Закону України "Про громадські об'єднання" від 22 березня 2012 р. Важливий інструмент фінансової допомоги неурядовим організаціям, які активно працюють в сфері демократичного розвитку, – Європейська ініціатива "Демократія та права людини" (EIDHR). Основними інструментами взаємодії органів державної влади та інститутів громадянського суспільства є місцеві ініціативи, громадські слухання, референдуми, загальні збори та ін.

Важливим у системі інститутів громадянського суспільства в Україні є ЗМІ. Вони інформують про події в світі та державі, про політичне і громадське життя, а також виступають засобом реалізації права особи на свободу слова, контролем громадян за діями владних структур. Типове положення про громадські ради при центральних і місцевих органах виконавчої влади (Постанова КМУ № 996 "Про забезпечення участі громадян у формуванні та реалізації державної політики" від 3 листопада 2010 р.), Закон України "Про доступ до публічної інформації" від 13 січня 2011 р. сприяють утворенню прозорості й відкритості діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, поліпшенню їх інформаційної взаємодії з організаціями громадянського суспільства, передбачають обов'язок владних суб'єктів оприлюднювати інформацію про свою діяльність.

Важливим інструментом розвитку громадянського суспільства є Форум громадянського суспільства—багатонаціональна платформа організацій громадянського суспільства з країн Східного Партнерства, країн-членів ЄС, європейських та міжнародних мереж, створена у 2009 році для підтримки і розвитку організацій громадянського суспільства та сприянні їх діалогу з органами державної влади Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови та України, участі в розробці, впровадженні та оцінці Східного Партнерства.

Таким чином, державна політика євроінтеграційних устремлень України формує громадянську компетентність особистості, норми політико-правової поведінки, готує кожну людину до виконання ролі громадянина. Вона узгоджується з суспільними групами, що мають свої критерії оцінки її ефективності та напрямів розвитку. Органам державної влади та місцевого самоврядування, їх посадовим особам варто і надалі реалізовувати європейські стандарти у повсякденній практичній діяльності; узагальнювати наукову інформацію історичного, політичного, правового, гуманітарного характеру; визначати належність себе та учасників спільної діяльності до європейської спільноти.

С. С. Смоль, асп., МАУП, Київ
3smusicua@gmail.com

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ЯК ФАКТОР СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Громадянське суспільство в Україні не є достатньо сформованим.

Так вже в світі повелося, і на те є, свої, об'єктивні причини, що демократичні цінності стають важливими для людини рівнопропорційно до збільшення її доходу, матеріальної забезпеченості. За дослідженнями американського Pew Research Center, Pew Global Attitudes Project у партнерстві з Economist magazine, демократичні цінності визнають, як вкрай важливі, люди з середнім рівнем доходу (середній клас), менш важливим люди з низьким рівнем доходу. Опитування було проведено серед 13-ти країн світу, що знаходяться на різних економічного етапах розвитку [<http://pewresearch.org/pubs/1119/global-middle-class>]. Що стосується України, то за даними Інституту соціології, на 2012 рік у ціннісній системі соціуму в нас домінують вітальні цінності, пов'язані з цінністю безпеки. У зв'язку з тим, що рівень життя людей в Україні не задовільний, вони турбуються про безпеку сім'ї, здоров'я, дітей і добробут і аж ніяк не намагаються вникнути в проблематику становлення громадянського суспільства чи якимось асоціювати себе з керівництвом своєю державою. І то є, мабуть, найважливіша проблема сьогодення, котра потребує вирішення як з боку влади, так і з боку громадянина. У Конституції України [ст. 3 Розділ І] чітко сказано: "Держава відповідає перед людиною за свою діяльність". Але, як відомо, негоже рубати гілку на якій сидиш, адже абсолютна влада – це безко-

нтрольна влада. Отже можновладці аж ніяк не зацікавлені у вирішенні громадських питань. Їм зручно підтримувати такий рівень існування громадян аби ті не мали часу, заробляючи мінімально на їжу, спитати про ту саму, владну, діяльність. То ж маємо замкнуте коло в якому низи не можуть, а верхи не хочуть. Але тут, як аксіома – спасіння утопаючих діло рук самих утопаючих, тобто нас з вами.

Гуманітарні аспекти займають одну з провідних ролей у становленні громадянського суспільства.

Під гуманітарними аспектами, в першу чергу, я розумію національну мову та культуру, спільну історичну пам'ять. Саме вони становлять підґрунтя національної ідентичності. І саме усвідомлення української спільнотою цієї ідентичності і стало фактором, що спонукав її до створення власної держави. А отже національна ідентичність є вагомим рушійним фактором для етнічного народу. Закласти основи сучасного громадянського суспільства, звичайно не можливо нехтуючи такими показниками, як рівень економічного добробуту громадян чи політична воля можновладців. Але це те, що знаходиться з матеріальної сторони. На мою думку набагато важливішим є духовне (хоча наше життя і дуальне), ми повинні чітко усвідомлювати хто ми є і де наше коріння. Яка наша мова "чиста", а яка з домішками (суржик). Поки ми самі не навчимося поважати і любити свою історію та мову, ніхто чужий нас не почне поважати. А як тільки усвідомимо хто ми, які наші права і обов'язки щодо батьківщини, полюбимо самих себе, то тоді й почне будуватися міцне громадянське суспільство, а на його основі з'явиться відповідальна політична еліта.

У сучасних світових умовах національна ідентичність є важливим фактором формування громадянського суспільства.

Для країни котра трансформується, як зараз Україна, важливим є збереження своєї національної ідентичності, на якій і будується (існує, розвивається) нація-держава. Це питання національної безпеки нехтування яким може призвести до часткової або повної втрати контролю в гуманітарній сфері, а це в свою чергу неминуче призведе до загрози існуванню цілісної, незалежної, суверенної держави. Основними завданнями, що стають на шляху молододержави в гуманітарній сфері є формування національної ідеї, патріотичного світогляду у громадян, збереження та поширення національної мови. Та якщо політична воля слабка, а громадянське суспільство недостатньо міцне для відстоювання власних прав, то нація неминуче підлягає різним впливам, будь то глобальна масова культура чи культурна експансія з боку інших держав – вони деформують світогляд. Тож державна політика має бути направлена на розвиток у індивіда самоідентифікації себе, як громадянина Української держави з правами та обов'язками, що базуються на патріотичному світогляді, любові та пошані до власної батьківщини – це має стати першим політичним кроком у становленні вагшого громадянського суспільства і як наслідок процвітаючої держави на демократичних засадах.

ОСНОВНІ ЧИННИКИ РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В КИЄВІ

Місто Київ терміново потребує створення дієвого місцевого самоврядування. Станом на 2013 рік місцеве самоврядування у столиці відсутнє, тобто громада міста усунена від управління місцевими територіальними одиницями такими як райони, квартали, вулиці окремі масиви що мають особливе значення для організації життя у міста. Дана ситуація була допущена через низку помилок безвідповідальних осіб, помилкові кроки яких призвели до порушення Конституції України та інших законів про організацію місцевого самоврядування в Україні. Таким чином було створено безпрецедентну для демократичних країн ситуацію, коли мешканці усунені від управління власним містом. Ситуація яка склалася є неприпустимою для міста, мешканці якого ще у 1494 році статусом Магдебурзького права започаткували власну культуру управління містом на користь людей які об'єднані постійним місцем проживання. Прийняте Київською міською радою рішення про ліквідацію районних у місті Києві рад та не призначення Верховною Радою України виборів Київського міського голови призвело до таких наслідків: 1) Зменшено кількість представників громади, що опікується життєдіяльністю міста і відстоюють інтереси громади з 800 (1 представник на 3528) до 120 (1 на 23518 громадян); 2) унеможливило участь членів громади у вирішенні місцевих питань; 3) неможливість вироблення ефективної системи бюджетного планування; 4) перепопи в розвитку прозорого бізнесу; 5) напруженість у відносинах між органами місцевого самоврядування та місцевими державними адміністраціями через накладання їх функцій; 6) неможливість забезпечення єдиних стандартів надання суспільних послуг, тобто порушено принцип субсидіарності; 7) низький рівень планування використання територій; 8) слабкий зв'язок влади та територіальної громади; 9) надмірна забюрократизованість процедур вирішення нагальних питань мешканців та підприємців; 10) стримування подальшого вдосконалення місцевого самоврядування, створення дієздатних органів місцевого самоврядування. Безвідповідальні кроки законодавчого органу влади були проведені під ширмою адміністративних реформ і економії бюджетних коштів міста. Яскравим свідченням антиконституційних дій державної влади свідчить порушення законодавства з питань очільника міста – мера. Фактично було порушено основні демократичні принципи Європейської хартії місцевого самоврядування, що корінним чином суперечить світовій практиці, реалізації прав і свобод громадян. Це дослідження є актуальним через те що основним чинником розвитку місцевого самоврядування в Києві є його відсутність.

На цю тему немає багато досліджень. Наукові праці щодо цієї теми: 1) Батрименко Володимир Іванович "Особливості сучасних моделей місцевого самоврядування (політологічний аспект)". 229 стор. ВНЗ: Ки-

ївський національний університет імені Тараса Шевченка 02.07.12
2) Місцеве самоврядування в контексті становлення громадянського суспільства в Україні [Текст]: автореф. дис.... канд. політ. наук: 23.00.02 / Качмарський Євгеній Іванович; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 18 с. 3) Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: Монографія. – К.: МАУП, 2004. – 432 с. 4) Юрій Ганущак "Територіальна організація влади. Стан та напрямки змін" Монографія 317стор. Вище зазначенні праці досліджують самоврядування у загальному плані, у своєму дослідженні я досліджую шляхи подолання кризи місцевого самоврядування в місті Києві.

Метою даного дослідження є виокремити основні чинники і довести термінову необхідність відновлення і розвитку місцевого самоврядування в Києві. Для того щоб ліквідувати вище зазначену проблему треба ліквідувати штучно створену антидемократичну систему місцевого самоврядування і повернути Києву статус одного з найкомфортніших місць проживання в Європі що стане позитивним фактором подальшого розвитку та вдосконалення, розбудови повноцінного громадянського суспільства в державі Україна.

В цьому дослідженні я хочу вивчити загальнометодологічні засади місцевого самоврядування, поняття які пов'язані із цією темою, та дослідити чинники розвитку місцевого самоврядування на прикладі міста Києва. Цим дослідженням я домагаюся прийняття Київською міською радою та Верховною Радою України відповідних рішень та проведення виборів голови міста, Київської міської ради та районних рад в місті Києві.

В. О. Трачук

ТРАНСФОРМАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ СУСПІЛЬНОЇ ЕЛІТИ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Глобалізація на сьогодні є наймодерновішим та найбільш визначальним трендом як національного, так і світового розвитку. Зазвичай вона розуміється як процес перетворення людства в єдину планетарну спільноту з прозорими як ніколи кордонами, взаємозалежну та поміщену у єдиний економічний, політико-правовий, соціокультурний та інформаційний простір.

Однак при більш детальному розгляді цього процесу виявляється, що глобальна єдність держав та народів поки що більше нагадує комунізм, котрий, як відомо, завжди був на горизонті. Водночас все рельєфніше вимальовується глобальна єдність так званих еліт, котрі приймають рішення за спиною громадян виключно на свою користь. Вони все частіше діють не як національні, а як глобальні, пов'язуючи свою долю не з власними народом та державою, а з "престижним" міжнародним середовищем, до якого вони прагнуть потрапити за будь-яку ціну.

На думку російського дослідника О. Панаріна "глобалізація передбачає в першу чергу вихід еліт із системи громадського консенсусу: розрив

із національними традиціями і тими рішеннями й компромісами, на яких трималися цивільний мир і злагода" [Панарін О. Народ без еліти: між відчаєм і надією // Персонал. — 2006. — № 5. — С. 50]. В країнах Заходу формою громадянського консенсусу була соціальна держава як результат півторавікового процесу соціалізації дикого капіталізму та прищеплення йому природно відсутньої соціальної та національної відповідальності. Починаючи з 80-х років минулого століття там іде процес поступового, але неухильного демонтажу соціального типу держави. Старт йому дала британський прем'єр М. Тетчер, продовжили німецькі очільники Г. Шредер та А. Меркель, а зараз, в умовах фінансово-економічної кризи, це поширюється на всі країни "старої Європи". Виправдання завжди одне й теж саме: вичерпаність фінансових ресурсів та терпіння соціального патронату. Спроби окремих європейських лідерів (зокрема французького президента Ф. Оланда) примусити багату меншість і надалі підтримувати малозабезпечену більшість наразилися на жорстокий опір. Публічний демарш культурних символів Франції К. Денюв та Ж. Депардьє, котрі відмовилися від громадянства власної держави, мотивуючи цей крок небажанням платити занадто, з їх точки зору, високі податки є наочним прикладом того, що навіть духовна еліта більше не хоче пов'язувати себе з власним народом. Економічна еліта просто шантажуватиме уряди власних держав тим, що буде вивозити свої капітали за кордон, якщо її обтяжуватимуть високими податками та соціальними зобов'язаннями.

Особливість української ситуації полягає в тому, що наш новий вищий клас, який з'явився в результаті здобуття незалежності та приватизації, з самого початку формувався в умовах відсутності громадянського консенсусу. СРСР все ж в певній мірі можна вважати соціальною державою хоча б тому, що там більшості гарантувалися заходи соціального захисту та мінімум цивілізованих життєвих благ, щоправда виключно в обмін на лояльне ставлення до існуючого режиму. У незалежній Україні правляча верхівка тишком-нишком, за спиною у власного народу, поділила між собою колишню державну власність навзаєм не давши йому абсолютно нічого, окрім безпросвітних злиднів, повного громадянського безправ'я, відсутності можливостей для власної самореалізації та будь-якої упевненості в завтрашньому дні для себе та своїх дітей. Нелегітимна номенклатурна приватизація влади та власності породила гігантський розрив між елітою та народом, який в майбутньому загрожуватиме глибокою ерозією системи управління і, можливо, новою "коліїщиною", так як ресурс суспільного терпіння також раніше, або пізніше вичерпається. І не факт, що нове загальнонаціональне суспільне збурення матиме такий само мирний характер як восени 2004 року.

Чому так сталося?. Причин доволі немало. Перш за все це поява нового типу людини. "Глобалізація сприяє формуванню нового типу людини, яка позбавляється успадкованих традиційних соціальних зв'язків та вступає у нові, виключно користуючись принципом необхідності та доцільності такого. Світ та комунікації для такої людини перетворюються на засоби досягнення власних цілей та успіху" — слушно вважає укра-

їнська дослідниця проблеми впливу глобалізації на державну політику Г. Музиченко [Музиченко Г. В. Державна політика країн пострадянського простору : автореф. дис. ... д-ра політ. наук. – Одеса, 2013]. Найшвидше такий особистісний тип формується саме в елітарному середовищі, приналежність до якого створює нічим необмежені можливості у випадку якихось соціальних загроз, або особистих складнощів, мігрувати до більш сприятливого середовища проживання. Новітня українська політична історія доволі багата на такі приклади. Поважавши стати глобальною вітчизняною елітою поступово відмовляється від національної ідентичності, від захисту національних інтересів, та не бажає розділяти з власним народом тягар посткризового існування. Постійно заявляючи про неспроможність держави виконувати взяті на себе соціальні зобов'язання, вона не бажає обмежувати власні апетити, постійно збільшуючи бюджетні витрати на утримання чиновницького апарату та силових структур, покликаних охороняти її спокій та приватний інтерес, встановлюючи для себе розгалужену мережу пільг економічного, соціального та правового характеру, здатних забезпечити їй життя у якому панують легкість та безвідповідальність.

Глобалізація змінила також і традиційну, притаманну еліті систему цінностей. Звичасва модель елітарної поведінки, котра визначалася тріадою: життя – Батьківщині, серце – жінці, честь – нікому, відійшла у минуле. Ідеалу відданого, творчого, подвижницького служіння своїй державі та народу новий елітарний клас протиставив бурхливу імітаторську та плагіаторську активність пов'язану з бездумним розтринькуваням зовнішніх запозичень та повною відсутністю бажання власноруч шукати вихід з того болота в якому опинилася, завдяки його ж "плідній" діяльності, Україна. Водночас всі досягнення та поодинокі позитивні зрушення ситуації він пов'язує виключно з власним "мудрим" керівництвом, не визнаючи при цьому а ні внеску суспільства у цей незначний прогрес, а ні власної відповідальності за мізерність його фактичних здобутків. Творчу працю та наполегливий пошук було замінено на космополітизм та гедонізм, а типовим представником суспільної еліти став не самовідданий, відповідальний трудівник, а тусівник – селебрітіс, котрий живе за рахунок не підприємницького, а спекулятивного прибутку.

Протягом довгих майже 22-х років незалежності в Україні немає повноцінної дієздатної еліти, немає патріотично налаштованого керманіча держави. В ній панують люди яким вигідно в умовах безладу, хаосу, духово-морального занепаду, розтління, суцільної брехні, підлоти, беззаконня безперешкодно грабувати країну та народ. Відверте українофобство значної частини правлячого класу продукує наростання в суспільстві радикальних настроїв, сприяє вкоріненню конфронтаційної політичної свідомості та культури, підштовхує багатьох українців до пошуків кращої долі за межами рідної держави. В такій ситуації поступово дискредитується сама ідея української демократії, зростає потяг до сильної, міцної державної правлячої руки, знищуються залишки позитивного іміджу держави Україна як в очах власних громадян, так і світової

спільноти. Україна на переломі: або суспільство на всіх щаблях соціальної ієрархії відкине уже традиційний пофігізм і почне вирішувати власну долю самотужки, або нас не стане. Територія і населення звичайно залишаться, а от держави Україна на карті світу уже не буде. А з нею не стане і нас – українців.

*Я. Г. Федоренко, студ., НаУКМА, Київ
yarikfedorenko@gmail.com*

РОЛЬ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сучасні події в Україні декому здаються хаотичними, проте вони вказують на демократичність українського суспільства, попри авторитарні тенденції нинішньої влади.

Деякі західноєвропейські політики висловилися про потребу збереження громадського спокою в Україні. Вважаю, що громадський спокій для України означає застій у формуванні громадянського суспільства та примирення з авторитарними кроками в політиці. Україна як раз потребує розвитку громадянської активності. Проблеми актуалізації громадської діяльності в Україні та механізмам її формування і буде присвячений мій виступ.

Важливими етапами на шляху українського суспільства до демократичної консолідації є виховання толерантності, поваги до прав людини, вміння долати стереотипи, знаходити компроміс. Необхідно, щоб громадяни знали свої права і обов'язки, були впевнені, що можуть впливати на зміни в суспільстві, дотримувались закону, мислили критично і незалежно.

Громадянська освіта – це вимога часу, тому розвиток та вдосконалення її системи є актуальним завданням для всіх демократичних країн. Багатий досвід громадянської освіти накопичено в умовах зрілих демократій Великої Британії, США, Канади, Франції, Італії, Нідерландів та інших, де створено різноманітні підручники, розроблено навчальні курси, діють науково-методичні центри, налагоджено відповідну підготовку та перепідготовку вчителів. Значних зусиль щодо розвитку освіти для демократії докладають і посткомуністичні країни: Польща, Румунія, Латвія, Росія.

Здобуття Україною незалежності, процеси демократизації та свободи слова вперше за всю історію української освіти створили реальні можливості для розвитку діючої системи громадянської освіти та виховання, безпосереднього залучення школярів до життя суспільства. Розбудова незалежної держави неможлива без оновлення духовного життя, в якому освіті належить чи не найголовніша роль.

Стрижнем державотворчого процесу протягом першої половини 90-х років ХХ ст. в Україні був конституційний процес, що мав забезпечити утвердження стійкої системи державної влади, національної правової системи, законності та правопорядку. Розгортання конституційного про-

цесу ускладнювалось протистоянням гілок влади та непримиренною боротьбою різних політичних сил навколо питань законодавства (статус Республіки Крим, державна мова, державна символіка, приватна власність, розподіл владних повноважень та ін.). Узгоджувальним комісіям все ж вдалося дійти згоди і 28 червня 1996 року була прийнята Конституція. Але Конституція та демократичні закони будуть дієвими тоді, коли стануть ціннісними орієнтаціями громадян України. Їх перетворення на ціннісні орієнтації є основною ідеєю громадянської освіти.

Рівноправність громадян може існувати лише в умовах правової держави, верховенства закону в усіх сферах життя суспільства. Саме така держава є головною силою в демократичному суспільстві, здатною гарантувати громадянам їх права і свободи, захистити особу від можливої сваволі і беззаконня з боку тих чи інших урядових органів. На мою думку, поки українська держава тільки проголосила ці принципи правової держави, але не втілила їх в життя. Політичні сили, представлені в органах влади, часто не зацікавлені у рівності всіх перед законом: одні ставлять на перше місце інтереси свого бізнесу, інші воюють за українську ідентичність і українськість влади.

Ефективність виховання громадянськості значною мірою визначається діяльнісним підходом, згідно з яким у структурі особистості виникають і закріплюються перш за все ті новоутворення, у "конструювання" яких індивід вкладає свої почуття, власну працю, енергію, конкретну дію, проявляючи цілеспрямовану активність. Отже, особистість громадянина формується за умови його реальної включеності у діяльність, в якій формуються і перевіряються на практиці відповідні громадянські цінності.

Сучасне суспільство потребує такої форми політичної організації, яка б забезпечувала розкриття творчого потенціалу людини. Це можливо лише за умови вільного, демократичного устрою, де провідною є максима "вільна людина – розвинене громадянське суспільство – сильна держава".

Намагання звільнитися від спадщини тоталітаризму в економіці, політиці та національній самосвідомості не призводять в Україні до бажаного успіху зокрема й через несформованість у суспільстві системи цінностей, моделей та зразків поведінки, характерних для демократичної політичної культури. За цих умов особливого значення набуває громадянська освіта.

Одним із завдань, яке має бути розв'язане системою громадянської освіти, є забезпечення функціональної громадянської освіченості особи. Тому зміст освіти має бути спрямований на здобуття учнями і студентами досвіду громадянських дій і переживань, основних громадянських умінь, що забезпечують успішність реалізації інтересів особистості в політико-правовій, соціальній, економічній та культурних сферах суспільного життя, а також на формування емоційно-ціннісного компоненту громадянської культури особистості.

Зміст громадянської освіти забезпечує формування системи уявлень і сприяє становленню світоглядних орієнтацій особистості на реалізацію демократичних цінностей.

**ГЕНЕЗА НАУКОВОГО АНАЛІЗУ
ВПЛИВУ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ
НА ПОЛІТИЧНУ ПОВЕДІНКУ ГРОМАДЯН**

Засоби масової інформації пройшли довгий шлях розвитку й наразі займають вагоме місце в суспільній системі, активно впливаючи на життя того чи іншого суспільства. Недарма, до речі, їх і називають "четвертою владою". У контексті цього підкреслимо, що історичний розвиток дослідження впливу мас-медіа на поведінку людей має теж нелегкий шлях.

Інтерес до дослідження впливу ЗМІ з'явився після Першої світової війни. Почався аналіз пропаганди, розвиток реклами, піару. Тодішні вчені відмічали значний вплив на аудиторію. Вважалося, що ЗМІ мають суттєвий вплив на аудиторію, йде беззаперечне сприйняття матеріалу. Для цього часу характерне виникнення теорій "модель кулі", "модель необмеженого впливу" мас-медіа. Влада мас-медіа зображувалася в яскравих фарбах, інформація порівнювалася із смертоносними кулями, які вражають адресатів. Витоками цих теорій є роботи американського вченого У. Ліппмана. Він стверджував, що на реальність, деформуються уявлення людей, визначальним чином діють ЗМІ, бо частина безпосереднього життєвого досвіду кожного індивіда замала, щоб давати відповіді на всі питання життя. З іншого боку, якби дана теорія повністю відповідала істині, то під дією ЗМІ спостерігалось б формування суспільства однакових індивідів із єдиними моделями поведінки, нав'язаними мас-медіа. Була б відсутня різниця в соціальному та особистому досвіді людей. Тому є резонною критика таких теорій Дж. Дьюї, який доводив, що найменша отримана освіта допомагає протистояти пропаганді. Він зазначав, якщо мас-медіа виступають як зовнішні агенти і починають маніпулювати поняттями усвідомості людини, то вони автоматично позбавляються права бути надійним джерелом інформації, захисником інтересів суспільства, позаяк переслідують лише власні інтереси та залишаються без підтримки громадськості [Основы воздействия СМИ / Б. Дженнингз, Т. Сузан. – М., 2004. – С. 58]. Дьюї вважав, що ефективні медіа інтегровані в центр системи взаємовідносин суспільства. ЗМІ – не зовнішні агенти, а слуги, покликані допомагати із вирішенням соціальних проблем. Наразі мас-медіа не завжди виконують роль такого помічника, часто навпаки роздмухують проблеми у вигідних їм галузях (або де мають зиск "спонсори" певних ЗМІ, це питання фінансової самостійності). Теорії даного напрямку панували до закінчення Великої Депресії, коли результати дослідів довели, що дія медіа не є визначальною. З'явилася нова концепція суспільства взаємопов'язаних індивідів із різних соціальних груп, де спілкування відбувається під дією масової інформації, яка обмежено впливає на громадськість. Особистість віддає перевагу інформації отриманій або самостійно або безпосередньо від людей, думці

яких довіряє. П. Лазерсфельд доводив, що вплив ЗМІ на громадян є обмеженим. Він натикається на психологічні установки особистості. Лише при певних умовах індивіди можуть повністю знаходитися під дією ЗМІ. В інших випадках проти медіа-пропаганди існує невидимий "щит" універсальних захисних психічних механізмів. Ці ідеї підтвердилися в дослідженнях Є. Купером і М. Ягодою серії карикатур "містер Біггот" у 1947 р. Вони з'ясували, що карикатури лише укріплюють вже сформовані погляди, а не змінюють їх. При цьому вони не завжди можуть повністю забезпечити захист від маніпулятивних механізмів мас-медіа. Дану модель обмеженого впливу обґрунтував Дж. Клапперв 1960 р. Він запропонував "феноменологічний" підхід, де особлива увага приділяється факторам, що обмежують дію ЗМІ. Акцент дослідження був переведений із площини "що мас-медіа роблять із людиною" у вимір "що людина роблять із ЗМІ" – це було суттєвим переміщенням уваги з джерела інформації на адресата щодо передачі влади та відповідальності за комунікацію. Поглядна аудиторію змінився, споживачі перестали сприйматися як пасивні. Вони стали активними суб'єктами, які змінюють за власним бажанням свої переконання на пропоновані ЗМІ. Мас-медіа створюють привабливий ілюзорний світ, де можна обрати нову реальність, звільнитися від відповідальності за власні дії та перекласти її на мас-медіа. Цей підхід дав змогу з'явитися моделі помірного впливу мас-медіа. Канадський дослідник М. Мак-Лухан запропонував якісно новий погляд на масову комунікацію: дія ЗМІ визначається не змістом інформації, а засобом подачі. Вплив відбувається на найбільш фундаментальному рівні, змінюються моделі сприйняття та мислення. Подальшим підтвердженням цієї наукової концепції стали роботи Е. Ноель-Нойман, яка в 1973 р. висунула теорію "спіралі мовчання". Її суть в тому, що люди намагаються приховати свої переконання, якщо вони суперечать поглядам більшості. ЗМІ, у свою чергу, є основним інструментом формування пануючої суспільної думки. Це є логічним, адже мало хто бажає відкрито демонструвати відверто протилежну точку зору та терпіти жорстку критику більшості. Продовжуючи розвивати цей напрям, С. Болл-Рокеш і М. де Флер у 1976 р. висунули так звану теорію залежності. Вони стверджували, що ступінь залежності аудиторії від мас-медіа визначається індивідуальними відмінностями отримувачів, масштабом соціальних конфліктів, кількістю й централізацією інформаційних функцій ЗМІ. Це є продовженням лінії "феноменологічного" підходу, але приділяється увага взаємозв'язкам суспільної системи, ЗМІ та аудиторії, що розширює погляд на комунікацію в суспільстві. Пізніше в ході досліджень американських вчених С. Болл-Рокеша, М. Рокеша та Дж. Грубе було висунуто концепцію пропереглядлюдьміпід дією ЗМІ своїх переконань, моделей поведінки, якщо спостерігається неспівпадіння із продемонстрованими мас-медіа взірцями. Це перекликається із "спіраллю мовчання" Ноель-Нойман, але вказується на серйозні зміни, дії, а не замовчування і пасивність.

Таким чином, ґене́за аналізу впливу мас-медіа на політичну поведінку людей пройшла шлях від теорій значного впливу мас-медіа до моделей

помірного впливу. На початку XX сторіччя різкий ріст популярності та впливу ЗМІ через прорив техніки був новим та невивченим явищем, яке легко абсолютизували. Тому почали з'являтися ідеї про безвідповідальність аудиторії за інформацію, яку подають ЗМІ. В процесі розвитку мас-медіа і їх входження в соціальне життя йшло визнання відповідальності споживачів за поданий суспільний запит на певний вид інформації, на тип мас-медіа. Громадяни мають можливість не сприймати певне ЗМІ, якщо воно не є адекватним. В такому випадку даний ресурс просто зникне в існуючому стані жорсткої конкуренції на медіа-ринку. Відповідно, в процесі дослідження, вчені прийшли до висновку, що процес комунікації є двостороннім та відповідальність за нього несуть і мас-медіа, і громадяни.

**Д. А. Цюник, асп., Московский гуманитарный университет,
Москва, Россия
cdgensek@mail.ru**

ТЕНДЕНЦИИ УЧАСТИЯ МОЛОДЕЖИ В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИХ ДВИЖЕНИЯХ СОВРЕМЕННОЙ РОССИИ

Активно растущий интерес молодёжи к происходящим в стране событиям можно определить как одну из важных тенденций общественно-политической жизни России в последние годы. Активизации молодёжи способствуют социально-политические процессы, происходящие в политической жизни государства, среди которых особо стоит выделить неоднозначность реформ, проводимых правящим классом, противоречивые результаты парламентских и президентских выборов 2011–2012 гг., а так же предшествовавшие им и последовавшие за ними принятие и исполнение политических решений в интересах лиц, находящихся у власти.

В первом десятилетии XXI в. можно проследить активное образование общественно-политических движений, так или иначе пользующихся поддержкой властей и вовлечение в них молодёжи. Среди таких движений стоит выделить: Молодая Гвардия, Молодёжное Единство (основано 9 сентября 2000 г.), Идущие вместе (основано 13 июля 2001 г.), "Наши" – молодёжное демократическое антифашистское движение (основано 15 апреля 2005 г.), Россия Молодая (основано 26 апреля 2005 г.) и других. Это связано с интересами власти в популяризации действий Президента РФ и формированием положительного имиджа среди мирового сообщества и россиян. Поставленная задача, ведущими имиджмейкерами администрации Кремля, была обусловлена необходимостью в максимально короткое время сформировать в политическом сознании широкой аудитории позитивный образ главы государства. Его способность оперативно принимать решения, направленные на повышение благосостояния россиян, гарантировать им безопасность посредством стабилизации политической системы и умением находить компромиссные решения с мировыми политическими факторами, с учетом национальных интересов.

Наряду с участием определенной части молодежи в новых общественно-политических движениях отчетливо прослеживается тенденция увеличения интереса молодежи к участию в политических партиях. Прежде всего, в деятельности "правящей партии" Единая Россия. Большинство молодых людей полагали, что данная партия поможет им реализовать себя посредством удовлетворения политических амбиций, а также улучшит их материальное благосостояние.

Политическая действительность перового десятилетия XXI в. доказывает, что альтернативы же провластным движениям как таковой нет. Это связано с тем, что оппозиционные движения либо радикальны, либо находятся под крылом партий, которые функционировали еще в Советском Союзе (КПРФ, ЛДПР). Они стремительно теряют свой электорат и интерес среди широкой молодежной аудитории. Однако есть небольшой процент молодежи, разделяющих идеологические ценности этих партий и активно участвующих в различных политических акциях, организованных данными политическими силами.

Общеизвестно, что средства массовой коммуникации, прежде всего, Интернет, оказывают большое влияние на политическое сознание своей аудитории. Политические технологии используют данный инструмент в интересах тех или иных политических сил. При этом, безусловно, отчетливо прослеживается дисбаланс в материальных ресурсах между политическими силами находящимися у власти и оппозиционными. Проведенный опрос молодежи, принимающей участие в провластных движениях, позволяют констатировать тот факт, что их политическое участие осознано. Большинство участников понимают, что это позволит им получить свою выгоду, отчасти реализуя свои интересы в самовыражение, поиск знакомств и связей, а также привлечение внимания властей к необходимости оперативно реагировать на острые социально-экономические проблемы россиян.

Невыполнение ряда обещаний предвыборных программ, как кандидатами в Президенты РФ, так и политическими партиями, которые получили мандаты Госдуме РФ, прогрессирующая коррупция, спорные успехи реформы образования, здравоохранения, МВД и других государственных структур, становятся неким толчком для активизации оппозиционных сил, которые набирают популярность среди населения, в том числе среди молодежи.

Реалии современного российского общества – изменение качественного состава среди основных участников митингов протеста становится молодежь. Это при том, что в конце XX в. российская молодежь в большинстве проявляла абсентеизм. Несколько лет назад оппозиционные силы не могли вывести такое количество единомышленников, среди которых превалировала бы молодежь. Молодежь ведёт активную деятельность в социальных сетях, договариваясь о местах и времени встреч для митингов. Одним из самых массовых митингом стал митинг в Москве на Болотной площади, прошедший 10 декабря 2011 г., который, по разным подсчетам, собрал от 25 до 150 тысяч человек. Участ-

ники митинга требовали отмены результатов выборов, отставки главы ЦИК, проведения новых выборов и др. В то же время на улицы массово выходят сторонники действующей власти. Однако данные митинги проходят при использовании административного ресурса.

Таким образом, можно выделить несколько отчетливых направлений в активизации российской молодежи в политической жизни страны. С одной стороны, посредством их участия в политических партиях, а также различных мероприятиях ими организованных. Этот процесс, контролируемый и в большинстве предсказуемый. Наряду с этим, с учетом мировой политической практики, в том числе активности украинской молодежи, в России наряду с молодежными организациями, поддерживающими власть начинают проводиться различные политические акции посредством активизации политических движений, организованных с использованием информационных технологий и направленных на самовыражение гражданской позиции молодежи.

*Г. Л. Чхаидзе, студ., МГУ им. М. В. Ломоносова, Москва, Россия
dongivi@bk.ru*

КАТЕГОРИИ СПРАВЕДЛИВОСТИ И НРАВСТВЕННОСТИ ПРИ РЕШЕНИИ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

Абсолютному большинству населения стран постсоветского пространства крайне тяжело совместить понятия справедливости, нравственности и политики. во многом это детерминировано господством на протяжении большей части отечественной истории принципа, который впервые получил широкое теоретическое обоснование в учении крупнейшего Итальянского мыслителя эпохи возрождения – Никколо Макиавелли "цель оправдывает средства". Именно данное утверждение стало основным руководством власти, установившейся на обломках Российской империи после Октябрьской революции 1917 года. Хорошо все, что служит делу диктатуры пролетариата. При подобной парадигме, очевидно, что справедливость и нравственность в решении политических проблем отходят на задний план или вовсе не рассматриваются в качестве заслуживающих внимания компонентов политической системы. Тем не менее не стоит думать, что пренебрежение нравственными началами в политической сфере характерно лишь для Большевицской власти СССР. Однако, так как мы являемся прямыми наследниками именно данного государственного образования, считаем наиболее разумным обращаться к отечественному опыту.

На протяжении всей истории человечества мораль и политика оставались по разные стороны баррикад, то сближаясь, то отдаляясь друг от друга. Многие мыслители XVIII–XIX веков активно разрабатывали наиболее справедливое, на их взгляд, устройство общественно-политических систем, однако подобные идеи крайне редко выходили за рамки прогрессивных журналов и светских салонов. Но при этом не

стоит отрицать, что великая французская революция и последующие общественные потрясения во многих Европейских государствах, а так же в странах Латинской Америки, во многом явились следствием зарождавшихся в этот период политических идей. Был различным подход данных мыслителей к основаниям справедливости и нравственности как в человеке, так и в общественной системе в целом. К примеру, Петр Кропоткин видел начало нравственности в сущности самого человека. В его принадлежности к природе. Из "инстинкта общения", присущего как человеку, так и многим животным, выводил неминуемое зарождение и развитие справедливости, а в дальнейшем и нравственного сознания homo sapiens. Другой великий мыслитель, ставший духовным отцом для множества людей по всему миру, – Лев Толстой во многом пришел к схожим представлениям с Кропоткиным, однако основание нравственности Лев Николаевич находил в существовании некой высшей безгранично благой силы, познать которую из живущих на земле наиболее истинно удалось сыну Еврейского плотника Иисусу Христу. Есть бог, который дает человеку возможность "разумения", которым и обусловлено существование нравственности. И граф Толстой, и Петр Кропоткин пришли к идее отрицания государства как такового и его многочисленных институтов власти, так как государство подчиняет человека своим нормам и правилам, которые крайне редко совпадают с морально-этическими нормами. И чем ближе человек к государственной власти, как правило, тем тяжелее поступать ему на основании справедливости и нравственности. Тем более трудно руководствоваться моральными соображениями народу, решившему бороться силой с установившейся в государстве властью.

Однако, две ярчайшие личности двадцатого столетия и люди, поверившие их словам и следовавшие за ними, в некоторой степени изменили историю и заставили нас пересмотреть наши представления о ценностях и методах политических субъектов. Махадма Ганди, во многом благодаря деятельности которого, Индия обрела суверенитет в 1949 году. И Мартин Лютер Кинг, поднявший инцидент с Розой Паркер 1954 года в небольшом городе Монтгомери, штат Алабама, на общамериканский уровень, результатом чего явилось полное уравнивание чернокожего населения США с белыми. Прошло чуть более пятидесяти лет после тех времен, когда Американец Африканского происхождения не мог занимать место в общественном транспорте, однако на сегодняшний день наиболее важное и почитаемое место во всей Американской иерархии занято именно чернокожим американцем. И достигнуто это было не кровавыми восстаниями и погромами со стороны черного населения, а методами ненасильственного сопротивления.

Главное послание графа Толстого было услышано и воплощено в реальность за океаном. "непротивление злу насилию" – вот принцип, руководствуясь которым народ Индии добился освобождения от Британского господства, а чернокожее население Америки обрело гражданские права и стало полноценным субъектом Американской поли-

тической системы. Основываясь на вышеприведенных примерах, мы и попытаемся в своей работе обосновать возможность результативной политической деятельности, основывающейся на категориях справедливости и нравственности, направленной на решение тех или иных политических проблем.

***М. А. Шваб, асп., Східноєвропейський національний університет
ім. Л. Українки, Луцьк
shvab.mariana@gmail.com***

СТРАТЕГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ НЕУРЯДОВИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Метою дослідження є забезпечення глибокого розуміння організаційних проблем неурядових організацій, надання оцінки рішенням неурядових організацій з метою розробки нової стратегії їхнього розвитку.

Поштовх стрімкому розвитку неурядових організацій (НУО) у XX–XXI ст. дали процеси глобалізації. Питання життєздатності політичної, економічної та соціальної систем не вирішуються в межах однієї нації, тому існує система міжнародних договорів та організацій.

Традиційно неурядові організації володіли невеликим бюджетом, Останнім часом помічаються неурядові організації з мультимільйонним ресурсом. У таких умовах постало серйозне питання прозорості та підзвітності їх діяльності.

Сьогодні немає чіткої структуризації неурядових організацій. Вони можуть бути глобально-ієрархічними з відносно потужною централізованою владою, або більш вільного федеративного устрою. Як альтернатива, вони можуть базуватися в одній країні й займатися транснаціональною діяльністю тощо. Неурядові або некомерційні організації відіграють важливу роль у державній політиці на місцевому, національному та глобальному рівнях. В усьому світі зростає надання соціальних послуг за рахунок добровільних організацій.

У більш широкому розумінні термін "НУО" застосовується в позначенні будь-якої некомерційної організації, незалежної від уряду. Діяльність неурядової організації, як правило, спрямована на корисну працю та в більшій чи меншій мірі залежать від пожертв та добровільної роботи, принципи альтруїзму та волонтеризму в їх діяльності залишаються ключовими.

Ціла низка досліджень у цій галузі вказує на проблеми, що супроводжують діяльність неурядових організацій. Однією з найбільш видимих з них є спосіб, у який приймаються ті чи інші рішення. Фіксується напруженість у стосунках між персоналом та керівництвом організацій: перші бажають бути рівними партнерами з керівництвом тощо.

Слід сказати, що механізм управління неурядовими організаціями є досить складним. Більшість НУО мають власне самоврядування, тому самостійно призначають своє керівництво. Незважаючи на те, що громада не обирає своїх представників в організації, їхньою основною метою є відкрита діяльність в інтересах цієї громади.

Ще однією проблемою в організації НУО є робота з персоналом, а саме: умови його набору, призначення та звільнення, а також щоденна організація діяльності персоналу. У НУО спостерігається низький кар'єрний ріст персоналу через відсутність чіткої кар'єрної структури, яка б сприяла його розвитку, а також недостатнє фінансування для навчання персоналу. У ситуації, коли організації стрімко розвиваються, через неможливість впоратися з новими вимогами виникають складності в їх роботі. Не всі працівники неурядових організацій є добровольцями. Оплачувані робітники отримують меншу заробітну плату, ніж працівники приватного сектора. Зазвичай члени організацій не отримують заробітну плату і приділяють невелику частину свого вільного часу для виконання своїх обов'язків. Тому іноді вони є недостатньо компетентними й не володіють достатніми організаційними та професійними навичками.

Неурядовим організаціям доводиться докладати великих зусиль для отримання відповідних бюджетних коштів. Основними джерелами фінансування НУО є членські внески, надходження від продажу товарів та послуг, грантів від міжнародних організацій або національних урядів та від приватних пожертвувань. Деякі НУО майже повністю залежать від державного фінансування.

Виділимо ще одну проблему, проблему структурного росту. Як тільки малий бізнес стає успішним, виникає проблема заміни однієї людини в управлінні на більш інституціалізовані структури. Оскільки засновники звикли до тотального контролю та самостійного керівництва, переконати їх у створенні незалежного управління або експерта, поважати владу та автономію незалежного керівництва або ж експертів на місцях вкрай важко. Їхня мета та цінності часто мають спільність з формалізмом та бюрократичною дисципліною, яка насаджена обсягом та різноманіттям зовнішніх тисків.

Отже, перспективи успішності НУО полягають у децентралізації, що дозволить вирішити проблему напруженості відносин між представництвами на місцях та головним управлінням.

Бачимо багато позитивних змін у політиці та практиці підвищенням ролі НУО, а саме: зростання загальних методик планування, врахування гендерних аспектів, захист прав людини та навколишнього середовища тощо. Існують всі підстави вважати, що НУО різних типів будуть відігравати активну роль як суб'єкти громадянського суспільства.

ЗМІСТ

Секція "ПОЛІТИЧНА ДУМКА: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ"

Підсекція "ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ: ВІД ВИТОКІВ ДО XVIII ст."

Загурская М. Проблемы соотношения философия и идеологии в современном сознании	3
Коломиец Л. В. Научно-промышленная индустрия как предпосылка формирования технократического направления в политической мысли XX века.....	5
Кондратюк А. О. Концепція української трудової монархії В. Липинського в контексті сучасності	7
Соболева Е. А. Основные тенденции развития проблематики национал-социализма в зарубежной историографии XX века	9
Тіхонова А. С. Принцип рефлексійної рівноваги в "Теорії справедливості" Джона Ролза.....	12
Харченко А. Б. Сутність та особливості політичного лідерства за Нікколо Макіавеллі	14
Хелик А. С. Конфликты внутри Русской Церкви конца XV – начала XVI вв. и их влияние на идеологию Московского царства	16
Чалаби Б. Ф. Природа, законы и справедливость в трактате Антифонта Рамнунтского "Об истине"	18
Ярошенко А. О. Джон Локк і зародження політичної ідеології лібералізму	20

Підсекція "ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ XIX–XX ст."

Авдеев О. К. К вопросу о корректном названии консервативного направления в русской философии второй половины XIX века.....	23
Болдин В. А. Истоки и генезис великохорватской идеи	25
Бушанська В. М. Олігархічність як вияв консерватизації влади в концепції Р. Міхельса	27

Глазова О. В. Особливості концепції раціональної бюрократії Макса Вебера	29
Йожикова А. В. Поняття держави і свободи у політичних поглядах Й. Г. Фіхте	31
Йосипенко С-В. С. Індивідуалізм як проблема демократичного суспільства у творчості Алексіса де Токвіля	33
Казак Є. О. Концепція політичної свободи Дж. С. Мілля	34
Коршук Р. М. Проблема культурно-національної автономії в австромарксизмі	36
Кравченко Ю. М. Марксистське трактування політичного відчуження та його виміри.....	38
Лях К. И. Проблема социальной коммуникации в работах Юргена Хабермаса.....	40
Мадруга І. Е. Порівняльна характеристика образу політичного лідера за Максиміліаном Вебером та Карлом Марксом	43
Меркотан А. І. Політичне вчення Аль Фарабі про ідеальну державу	45
Мищенко А. М. Співвідношення політики і моралі в концепції Макса Вебера.....	46
Мостіпан О. М. Дж. С. Мілля як теоретик ефективних механізмів представництва	48
Печенюк Д. О. Бенджамін Барбер про роль телекомунікаційних технологій у розвитку демократії	50
Приказюк О. О. Теорія циркуляції еліт Вільфредо Парето.....	53
Прокудин Б. А. Либеральный, радикальный и консервативный панславизм в русской мысли XIX в.	55
Салтовський О. І. "Володимирова легенда" як складова частина формування державницької ідеології князівської доби.....	57
Сіданіч Н. А. Концептуальні засади теорії деліберативної демократії	59
Солов'ян В. С. Концепція революційної ситуації: витоки та джерела	61
Тальская О. Д. Сравнительный анализ расовой теории нацизма и расовых воззрений Ф. Ницше	63
Томей Л. И. Понятие "общечеловеческое" в социально-политическом дискурсе XIX века	65

Третьякова О. Д. Особенности российского "охранительного" либерализма	67
Ходак О. О. Свобода у трактуванні Джона Стюарта Мілля.....	69
Чайко П. А. Ліберальна складова політичного вчення О. І. Герцена	72

Підсекція "ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ УКРАЇНИ"

Баран В. В. Юрій Липа про еллінізм та готизм українського характеру.....	74
Бовтун К. О. Місце концепції інтегрального націоналізму та роль Д. Донцова у політичній думці України	76
Бойко Т. І. "усуспільнення" як чинник націотворення у концепції О. Бочковського.....	79
Гурц В. В. Базові положення концепції лідерства Макса Вебера	81
Ігнат'єва Т. В. С. Рудницький про геополітичне призначення України.....	82
Козоріз Т. А. Ідеї месіанізму та федералізму у творчості М. Костомарова	84
Луфференко М. О. Політичний імідж лідера і громадськість	86
Мілоченко Т. С. Ідея нації в концепціях українського націоналізму другої чверті XX століття	88
Палій А. В. Питання пріоритетної ролі буржуазії у творенні національної держави в політичній концепції Ю. Бачинського	90
Рудик А. О. Проблема "стихійного хотіння власної держави" у політичній концепції В'ячеслава Липинського	92
Сова Ю. О. Концепція національної еліти в теоретико-політологічній спадщині Дмитра Донцова	93
Тан Вэй Политические мотивы в стихотворениях Тараса Шевченко	95
Шаповалова А. О. М. Міхновський – теоретик ідеї українського націоналізму.....	97

Секція "ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Підсекція "ЗАГАЛЬНА ТЕОРІЯ ПОЛІТИКИ"

Алексеева А. В. Національна ідея як основа формування громадянського суспільства	99
Андреева М. Ю. Влияние кинематографа на формирование политических ценностей молодежи	100
Баскаков А. І. Політичне насильство в контексті глобалізаційних процесів	102
Баштанник О. В. Концептуалізація політико-інституційної парадигми політичної науки	104
Біляєв М. О. Особливості мусульманських теорій походження держав	106
Борисенко Ю. Є. Витики політичного лідерства як соціально-психологічного феномену	108
Бульдович П. В. Дискреційні повноваження в структурі публічної влади	110
Бусол Я. А. Лобізм як політична діяльність груп інтересів	112
Ващенко А. С. Партія як ключовий елемент політичної системи суспільства	114
Віннічук О. В. Особливості системної трансформації політичної сфери країн ЦСЄ: ризики та переваги	116
Войчук А. Ю. Інституційні та технологічні аспекти взаємодії органів влади і суспільства в умовах конфлікту	118
Волощук М. М. Політичний міф: теоретичний аспект	120
Вонсович С. Г. Теорія політичного транзиту за умов невизначенності	123
Голинська Д. В. Політичний імідж як чинник продуктивної діяльності політичного лідера	125
Гордієнко М. Г. Утилітарний синдром транзитного суспільства	126
Гуртовий Г. І. Теорія ненасильницької революції за Джином Шарпом	129
Гуцуляк Д. І. Типи легітимності за М. Вебером	131

Данильчук М. В. Етнічна ідентичність як соціально-політична характеристика	133
Деркач О. А. Особливості недемократичних політичних режимів	135
Джанелідзе Г. З. Патриманіальна політика християнської церкви Середньовіччя	137
Дзятківський В. В. Специфіка політичної відповідальності колегіальних органів державної влади	139
Іванченко К. О. Політична відповідальність у демократичних державах	141
Казakov М. А. Проблема моральної аргументації влади через призму біополітики Мішеля Фуко	143
Калінін В. Ю. Принцип унідисциплінарності в світ-системному підході	145
Калініченко О. В. Специфіка взаємодії держави і громадянського суспільства	147
Катан К. В. Політична ідеологія як форма прояву політичної свідомості	149
Кирик В. Л. "Стратегічні екологічні ініціативи" в досягненні усталеного розвитку суспільства і цивілізації	151
Ключник Р. М. Криза політичних цінностей в умовах демократичного транзиту	153
Кляшторний М. Д. Закон олігархічних тенденцій Р. Міхельса – "залізний" чи "бронзовий"?	155
Кольвах А. С. Символічна реальність та символічна політика	157
Костенко О. О. Стереотипи у формуванні іміджу жінки-політика	159
Кравченко В. Ю. Глобалізація як чинник трансформації сучасного політичного насилля	161
Лаговська С. С. Правова держава як гарант здійснення та захисту прав людини	163
Лаговський А. С. Державний примус як елемент політичного насилля	165
Литовченко К. Г. Сутність патріархального політичного насилля	167
Лой О. В. Концепція влади в контексті загальної теорії деліберативної політики	169
Малкіна Г. М. Парламентська етика як складова морально-політичної відповідальності	171

Маркітантов В. Ю. Поняття регіональна політична еліта в сучасній українській політичній науці.....	173
Неліпа Д. В. Системний аналіз як метод дослідження політики.....	176
Нікітчук К. С. Політичне маніпулювання в сучасному суспільстві	178
Ніколайчук Г. Г. "Національна безпека" як категорія політичної науки	179
Ніколенко Г. С. Виборча кампанія як ринковий механізм.....	181
Нурмухометова М. Г. Концептуалізація поняття "суспільно-політичний простір": специфіка підходів у трактуванні	183
Овчар І. І. Гендерна політика та політичне представництво жінок в Об'єднаних Арабських Еміратах	185
Олійник С. В. Передумови становлення соціальної держави в умовах демократичного ринкового суспільства.....	187
Павко А. І. Системний підхід як загальнонаукова методологічна парадигма	189
Павлова Н. В. Специфика и формы политического участия в русскоязычном сегменте интернета	192
Панюков А. Ю. Трансформація поняття "политический риск" в политологии	194
Парно Л. Д. Напівпрезидентська форма державного правління": концепція Роберта Елджі.....	195
Перепелиця Н. О. Авторитаризм і тоталітаризм: спільне і відмінне	197
Петренко К. М. Моделі взаємодії громадських організацій і державної влади в Україні та світі	199
Підскальна О. М. Національна ідея як феномен національного державотворення.....	201
Постригань Г. Ф. Об'єктивно-раціональне та суб'єктивно-іраціональне в політичній революції	204
Приходько К. В. Основні засади функціонування сучасної бюрократії	205
Рыбалова А. В. Эволюция конфликтных концепций политики	208
Сащук Г. М. Ціннісні детермінанти інформаційного суспільства	209

Свиридова Е. В.	
Этатизм как важнейшая составляющая российской политической культуры	211
Скляр О. Ю.	
До питання визначення поняття "політична свобода"	213
Смирнова І. Є.	
"Ерозія довіри" до демократичних інститутів у роботі М. Догана	214
Степанова І. І.	
Роль засобів масової інформації у політичному житті суспільства	217
Ткаченко Л. В.	
Політична участь громадян: поняття та форми	219
Тукаленко І. А.	
Репрезентативний потенціал політичних партій як інституцій легітимації політичної влади	221
Турбай А. О.	
Компроміс як принцип сучасної політики	223
Федчишина С. Г.	
Основні складові формування іміджу політичного лідера	225
Фокіна О. С.	
Реалізація прав і свобод людини та громадянина в Україні	227
Фомин А. А.	
Активизация партийной работы с молодежью как механизм рекрутинга политической элиты	229
Хавіна І. П.	
Політичний піар як складова виборчої кампанії	230
Харченко О. С.	
Сутність та особливості реалізації політики "скорочення" соціальної держави	232
Хилько М. І.	
Зумовленість політизації екології й екологізації політики	234
Хойна О. С.	
Політичний міф як ресурс державної влади	236
Цюрупа М. В.	
Функціональна ролі воєнної політики в структурі загальнодержавної політики	238
Червінська Л. М.	
Міграційна проблематика в неоліберальній парадигмі	239
Швырков А. И.	
Иррациональное в политическом процессе	241
Ювченко А. І.	
Ключові особливості впливу глобалізації на ґендерні відносини	242
Яворський В. В.	
Сучасне розуміння феномену політичного лідерства	244
Якубин А. Л.	
К вопросу о происхождении novatio и сохранению status quo в политике	246

Підсекція
"СУЧАСНІ ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ"

Батрименко О. В. Бюрократія в умовах демократизації українського суспільства	249
Біліма І. Свобода очима молоді: філософський контекст	250
Бойко Н. Р. Політична культура українців у дзеркалі сьогодення	252
Бондаренко С. В. Інформаційна політика державних органів влади у національному брендингу України	254
Бучин М. А. Фактори, що впливають на рівень електоральної участі громадян	257
Гончарук В. П. Порівняльний аналіз змішаної парламентської моделі виборів в Україні зразка 1998–2002 та 2012 рр.	259
Доденко Д. Д. ФПГ і розвиток українського капіталізму за умов незалежності	261
Запорожець В. А. Сутність взаємовідносин між релігією та політикою в Україні	264
Кадигріб Д. О. Особливості сучасної політичної еліти України	266
Калінін А. В. Можливості проведення процедури люстрації в Україні	268
Кедик В. С. Інтерактивне телебачення як чинник політичної соціалізації студентської молоді ...	270
Катеруша Ю. І. Перспективи впровадження бікамералізму в Україні	272
Кравценюк В. М. Політичні міфи сучасного українського суспільства	274
Лисенко Ю. В. Особливості формування соціальної політики в Україні на сучасному етапі державотворення	276
Матвєєва Г. А. Проблема взаємодії політики і права в Україні	279
Матіск О. М. Менталітет як основна передумова інтеграційного вибору України	280
Носовець В. О. Проблеми партійної толерантності в Україні	283
Оверчук О. І. Взаємодія органів влади та НУО на регіональному рівні	284
Саліженко О. Геополітичний потенціал України за критеріями Джона Спайкмена	286

Стефурак М. М.	
Проблема конструктивізму та оптимізації політичних вимог опозиції в Україні	289
Тимощук К. А.	
Екологізація політики як нова парадигма сучасної безпеки України	291
Федірко І. П.	
Політична свідомість і політична поведінка людини	293
Федорук П. І.	
Пріоритети геополітичного поступу сучасної України	295
Ходак О. О.	
Особливості парламентаризму в Україні	297
Чорноус А. В.	
Поняття виборчого міфу	300
Шляхтун П. П.	
Чи можна "осучаснити" сучасну конституцію?	302

Підсекція "ПАРТОЛОГІЯ"

Бовтун К. О.	
Феномен націоналізму та його інтерпретації	304
Зражевський В. А.	
Партійні системи та їх різновиди	307
Костюченко Д. И.	
Перспективы СДПГ на выборах в бундестаг осенью 2013 года	309
Москалюк А. Б.	
Етапи розвитку уявлень про політичні партії та громадські рухи	310
Рева Т. С.	
Правоекстремістські партії: термінологічний аналіз.....	313
Руденко А. Ф.	
Ідеологія у позиціонуванні українських політичних партій напередодні парламентських виборів 2012 р.	315
Теслюк С. А.	
Особливості фінансування політичних партій в Росії	317

Підсекція "ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА"

Андрійчук Т. С.	
Особливості розвитку інститутів громадянського суспільства в Україні	319
Балабанова Н. О.	
Роль держави у забезпеченні інституційного розвитку громадянського суспільства	321
Белова М. С.	
Политическое участие оппозиционных сил в современной России	323
Берестова А. С.	
Творчі особливості прояву самостійності релігійної свідомості і змін релігійності	326

Бондар Ю. М. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення	328
Ващенко М. С. Особливості інституту президенства в Україні	330
Владимирова М. С. Праця як основа формування та розвитку індивіда в сучасному громадянському суспільстві.....	332
Голинська Х. О. Вілл Кімліка про мультикультуралізм як концепцію громадянства	334
Гребенщиков К. Г. Общественно-политические движения в условиях формирования гражданского общества современной России	337
Дабіжа В. В. Проблеми реалізації демократії в сучасному суспільстві.....	339
Давидюк М. І. Політична активність студентської молоді.....	340
Дем'яненко О. О. Київська філософська школа в контексті розвитку української філософії.....	342
Дергунова О. С. Громадянське суспільство: значення ідей класиків для сучасності.....	344
Душина М. О. Собственность как фактор становления гражданского общества в современной России.....	347
Єрмак В. В. Співвідношення самоврядних та делегованих повноважень органів місцевого самоврядування.....	348
Косенко Д. В. Деліберативна модель демократії в комунікативній теорії Ю. Габермаса.....	350
Косілова О. І. Конституціоналізм як режим взаємовідносин громадянського суспільства і держави.....	352
Крицкалюк Н. І. Щодо етапів інституціоналізації громадянського суспільства в Україні.....	354
Лавренів В. Ю. Теорії суспільної безпеки у сучасному науковому дискурсі.....	356
Малярчик К. М. Роль інституту шкільної освіти у політичній соціалізації.....	358
Мартін (Бородюк) К. В. Міжнародні недержавні організації як суб'єкт глобального громадянського суспільства	360
Матвійчук А. В. Громадські організації як чинник становлення громадянського суспільства.....	363
Поппер Л. В. Екологічний рух як чинник політичної консолідації суспільства	365

Редько В. В.	
Політична реклама як засіб впливу на електоральний вибір	367
Саакян О. А.	
Вплив "кольорових революцій" на громадянське суспільство і активізацію громадянської ініціативи	369
Самойлов О. О.	
ОСББ як механізм розбудови громадянського суспільства на рівні місцевого самоврядування в Україні	371
Сишук О. А.	
Специфіка сучасної комунікації органів виконавчої влади	373
Слінченко Л. В.	
Стратегії та інструменти співпраці України та Європейського Союзу в контексті розбудови громадянського суспільства в Україні	375
Смоль С. С.	
Національна ідентичність як фактор становлення громадянського суспільства ...	377
Тарасов Д.	
Основні чинники розвитку місцевого самоврядування в Києві	379
Трачук В. О.	
Трансформація української суспільної еліти: глобалізаційний аспект	380
Федоренко Я. Г.	
Роль громадянської освіти в демократизації українського суспільства	383
Фролова Н. В.	
Гене́за наукового аналізу впливу засобів масової інформації на політичну поведінку громадян	385
Цюник Д. А.	
Тенденции участия молодежи в общественно-политических движениях современной России	387
Чхаидзе Г. Л.	
Категории справедливости и нравственности при решении политических проблем	389
Шваб М. А.	
Стратегія діяльності неурядових організацій	391

Наукове видання

ДНІ НАУКИ

ФІЛОСОФСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ – 2013

**МІЖНАРОДНА НАУКОВА КОНФЕРЕНЦІЯ
(16–17 квітня 2013 року)**

МАТЕРІАЛИ ДОПОВІДЕЙ ТА ВИСТУПІВ

ЧАСТИНА 9

Друкується за авторською редакцією

Оригінал-макет виготовлено Видавничо-поліграфічним центром "Київський університет"
Виконавець Д. Ананьївський

Формат 60x84^{1/16}. Ум. друк. арк. 23,48. Наклад 215. Зам. № 213-6482.
Гарнітура Arial. Папір офсетний. Друк офсетний. Вид. № Фл15.
Підписано до друку 04.04.13

Видавець і виготовлювач
Видавничо-поліграфічний центр "Київський університет"
б-р Т. Шевченка, 14, м. Київ, 01601
☎ (38044) 239 32 22; (38044) 239 31 72; факс (38044) 239 31 28
e-mail: vpc@univ.kiev.ua
WWW: <http://vpc.univ.kiev.ua>
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1103 від 31.10.02